

VARSTVO SPOMENIKOV

1962—1964

IX

KOZEJ

VARSTVO
SPOMENIKOV

PROTECTION
DES MONUMENTS

IX

1962 — 1964

LJUBLJANA

1965

VARSTVO SPOMENIKOV, glasilo službe za varstvo kulturnih spomenikov v SR Sloveniji, s pomočjo Sklada SRS za pospeševanje založniške dejavnosti izdaja in zalaga Zavod za spomeniško varstvo SRS v Ljubljani, Prežihova 1, p. p. 176, tel. 22-039

Uredniški odbor: Ivan Komelj, Helena Menaše, Peter Petru, Ivan Sedej, dr. Marijan Zadnikar, konservatorji Zavoda za spom. varstvo SRS

Odgovorni urednik: Mica Černigoj, ravnateljica Zavoda za spom. varstvo SRS

Prevodi v francoščino: prof. Sidonija Jeras

Za zanesljivost podatkov in strokovnih mnenj odgovarjajo avtorji prispevkov

Slika na naslovni strani: Venera, sr. 2. stol., odkrita v Trebnjem (foto: Muzej narodne osvoboditve SRS)

Tisk: Tiskarna PTT v Ljubljani, klišeji Gorenjski tisk

Vsebina

Table des matières

ČLANKI — Articles

PETER PETRU: Upravičenost rekonstrukcije posameznih arheoloških spomenikov — Justification de la reconstruction des divers monuments archéologiques	3
Dr. MARIJAN ZADNIKAR: Žičko kartuzijo rešujemo — Nous sauvons la chartreuse de Žiče	12
NATAŠA ŠTUPAR-ŠUMI, dipl. ing. arh.: Obnovitvena dela na Rihemberku v letih 1962 do 1964 — Travaux de reconstruction faits à Rihemberk de 1962 à 1964	23
Sv. Primož nad Kamnikom — Sv. Primož au-dessus de Kamnik	
Dr. EMILIJAN CEVC: Sv. Primož med romaniko in pozno gotiko — Sv. Primož entre le roman et le gothique attardé	36
Dr. FRANCE STELE: Rezultat čiščenja fresk — Résultat du nettoyage des fresques	47
IZIDOR MOLE: O restavriranju fresk — De la restauration des fresques	53
CENE AVGUŠTIN: Mestna hiša v Kranju — l'Hotel de Ville de Kranj	61
Dr. MARIJAN ZADNIKAR: Signiran »hrovaški malar« v Nadlesku — Un »peintre croate« est sorti de l'anonymat à Nadlesk	73
TOMAŽ KVAS: Grajsko stopnišče v Brežicah — L'escalier du château de Brežice	77
MILAN ŽELEZNIK: Stare polihromacije — Vieilles polychromies	82
IVAN SEDEJ in STANE PETERLIN: Valorizacija okolja Postojnske jame — Valorisation des environs de la grotte de Postojna	93
IZIDOR MOLE: Propadanje Wolfovih fresk — Les fresques de Wolf se détériorent	99
MIHA PIRNAT: Snemanje in konserviranje koptskih fresk v egiptovski in sudsanski Nubiji — Détachage et conservation des fresques coptes en Nubie égyptienne et en Nubie soudanaise	104

VARSTVO KULTURNIH SPOMENIKOV PO SVETU — Protection des monuments culturels dans le monde

FRANC KOKALJ: Obisk londonskih restavratskih delavnic — Visite aux ateliers londoniens de restauration	121
RENÉ LEFÈVE: Klimatske razmere v delavnici — enake kot v katedrali (prevod in uvod Olga Zupan) — Les conditions climatiques dans l'atelier — les mêmes que dans la cathédrale (traduction et introduction de Olga Zupan)	125

KONSERVATORSKA POROČILA — Rapports des conservateurs

Arheološki spomeniki — Monuments archéologiques	131
Umetnostni in urbanistični spomeniki — Monuments artistiques et urbanistiques	210
Etnografski spomeniki — Monuments ethnographiques	257
Spomeniki narodnoosvobodilne borbe — Monuments de la Guerre de Libération nationale	261
Razno — Divers	263

ČLANKI

UPRAVIČENOST REKONSTRUKCIJE POSAMEZNIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKOV

PETER PETRU

Pisanje sestavka o spomeniškovarstveni problematiki v zvezi z rekonstrukcijskimi deli v Šempetru v Savinjski dolini (Zbornik zaščite spomenika kulture 12, 1961, 115) me je, prav tako kot včasih prej sólo komisijo, navedlo na vprašanje o upravičenosti rekonstrukcije, saj za spomenike drugih, nearheoloških obdobjih običajno velja načelo konserviranja, ne pa rekonstruiranja.¹ Pred to dilemo lahko stoji tudi arheolog, posebej zaradi včasih širokega pojmovanja časovnih obdobjih, ki jih zajema ta veda.² V tem sestavku se bom držal pri nas ustaljenega pojmovanja zgornje meje arheologije ob koncu zgodnjega srednjega veka,³ razume pa se, da moramo uporabljati načela in metode arheološkega načina raziskovanja in s tem povezane spomeniškovarstvene poglede tudi za spomenike kasnejših zgodovinskih obdobjih, ohranjene v ruševinah.

Obravnavo arheoloških spomenikov, predvsem onih iz antičnega obdobja, moramo vzporediti s takratnimi pogledi na spomenik, še posebej, ker srečujemo že v antiki popravljene premične in nepremične spomenike. Vrsta ohranjenih virov in cesarskih ediktov nam kaže, da je bila skrb ohraniti spomenike pred vplivom časa in okolja živa skozi vso antiko.⁴ Med značilne najbolj zgodne primere antične skrbi za ohranjevanje neokrnjenega prvobitnega videza spomenika sodi eden najstarejših templjev Helade — Heraion v Olympiji. Da bi vso stavbo utrdili, so postopno zamenjali lesene stebre s kamnitimi. Pausanias je tu videl še sredi 2. stoletja po n. št. lesen steber. Pri podrobnejših raziskovanjih svetišča je mogel tudi Dörpfeld ugotoviti, da so bili verjetno sima, geison, epistil — torej ves zgornji stavbni del templja — izdelani iz lesenih elementov. Pri izkopavanjih namreč, razen glinastih dekorativnih ostankov zunanjega okrasja, ni našel nikakih materialnih ostalin ostrešja. Konservatorsko miselnost, varstvo spomeniške vrednosti, izpričujejo tudi izvirne upodobitve glav na simi sosednjega Zeusovega svetišča, vzdane v času graditve templja, ki so stale tam še vse 3. in 4. stoletje n. št.

1. La conservation des monuments d'art et d'Histoire, Paris 1933, 274; F. Stelé, Osnovni principi restavracije, Zbornik zaščite spomenika kulture (odslej Zbornik) 1, 1950, 15; F. Stelé, Osnovna načela varstva spomenikov, Časopis za zgodovino in narodopisje 23/5, 1903-28, 179; F. Stelé, Varstvo spomenikov, Časopis za zgodovino in narodopisje 24, 1929, 99; F. Stelé, Estetika in dokumentarnost v restavriranju spomenikov, Varstvo spomenikov 5, 1953-54, 5 ss; gradivo splitskega sestanka objavlja Zbornik 4/5, 1953-54; J. Korošec, Nekoliko reči o konzervaciji arheoloških gradjevinskih objektov, Zbornik 3, 1952, 5 ss; A. Riegl, Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen und seine Entstehung, Wien 1903.

2. Glej Archeology 14, 1961, 230 ss.

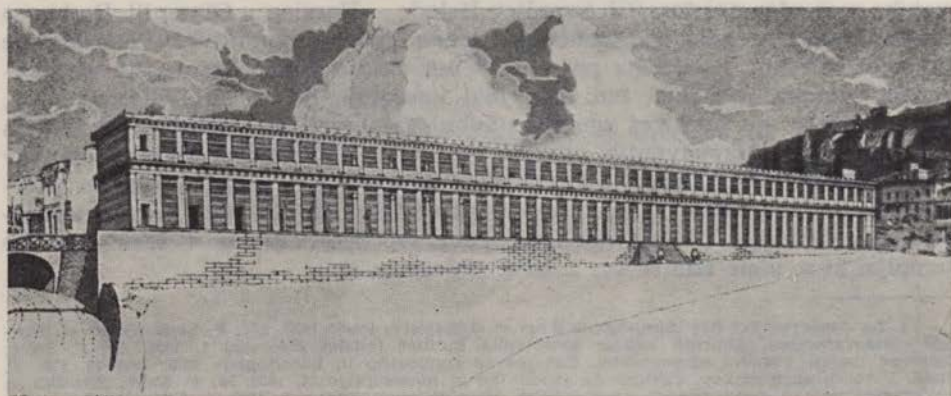
3. D. Rendic-Miočević, Zbornik 10, 1959, 277; S. Pahič, Arheološka topografija Slovenije (Navodila), Argo 1, 1962, 95 ss.

4. M. Garašanin, Problem kontinuiteta u arheologiji, Materijali sa kongresa jugoslovenskih arheologa 1, 1963, 39.

Rimsko pravo ima že vrsto predpisov, ki so sorodni današnji spomeniško-varstveni misli. Že pred Justinijanom vsebuje Codex Theodosianus več napotkov, še posebej pa se s posameznimi obnovitvenimi deli na antičnih spomeniških enotah srečujemo v napisnem gradivu, zbranim v Corpus inscriptionum Latinarum.⁵ Večinoma zasledujejo rimski gradbeni predpisi po M. Voigtu⁶ trojni namen: a) urejujejo način zidave stanovanjskih stavb, da bi se zmanjšala nevarnost v primeru požara; b) prepovedujejo odstranjevanje in uničevanje starejših spomeniških sestavin določenega mestnega predela pri urejanju na novo pridobljenih zazidalnih površin, pri čemer ta prepoved vključuje tudi stavbe brez posebne spomeniške vrednosti, ki pa imajo ambientalno vrednost; c) pospešujejo obnavljanje propadajočih objektov.

Podobno zasledimo tudi na našem ožjem območju vrsto obnovitvenih del na javnih poslopih in objektih — svetiščih, stavbah, obzidjih, cestah itd. Dokumentirajo jih tudi napisi, predvsem miljniki s pogosto formulacijo: *vias et pontes vetustate conruptas restituerat*. Seveda pa zadevamo pri poslednjem na današnje pojmovanje spomenika. Za nas je lahko preprosta, a pogosta predzgodovinska stavba zanimiva prav zato, ker je geografsko vezana na naše območje, in jo obravnavamo kot spomenik, čeprav nekoč ni imela take vrednosti. V antiki je bilo pojmovanje spomenika omejeno zgolj na objekte z določeno likovno vrednostjo. Tudi antični zbiralci starinskih predmetov so cenili predvsem umetnostno plat, ki pa jo lahko pri premičnem objektu njegova starost le stopnjuje. Preprostih, likovno nezanimivih predmetov pa tudi arhitektura antika običajno ni varovala, razen v konkretnem primeru, ki ga navaja edikt Alexandra Severa iz l. 222 (C. Just. VIII, 10, 2), ko se izrecno prepoveduje podiranje stavb, ker bi bila s tem porušena dotedanja veduta nekega mestnega predela.

S teh vidikov moremo torej vrsto spomeniških enot, ki jih varujemo na našem ozemlju, šteti za spomenik historičnega značaja, ker so kulturna de-

Grafična rekonstrukcija Atalove stoe G. Ph. Stevensa
Reconstruction graphique de la Stoe d'Atalos

5. H. Hörmann, *Methodik der Denkmalpflege*, München 1938, 71 ss.

6. M. Voigt, *Die römischen Baugesetze*, *Berichte der kgl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften* 55, 1903, 175 ss.

Pogled na rekonstruirano Atalovo stoo v Atenah
 Vue sur la stoe d'Atalos reconstruite à Athènes

diščina določene dobe. Večina odkopanih arheoloških objektov nosi torej, vsaj glede spomeniškega svojstva, pečat naših pogledov, čeravno moremo skoraj zanesljivo trditi, da je pomenil na pr. šempeterski nagrobni monument tudi takratnemu prebivalstvu spomeniško vrednoto. Danes pa obravnavamo kot spomeniške enote tudi vrsto za antične pojme nespomeniških vrednot, ker lahko na osnovi teh spoznamo ne le materialno, ampak tudi duhovno plat življenja določenega arheološkega obdobja. Seveda pa s tem še ni rečeno, da bi hoteli sleherni arheološki objekt tudi prezentirati. Za to je potrebna vsestransko utemeljena valorizacija, ki lahko utemelji potrebo po prezentaciji celote ali tudi detajla, če nam ta kot osamljen člen verige odpira pogled v večjo spomeniško dediščino.⁷

Za prezentacijo arheoloških spomenikov velja tako kot za vse druge, da mora biti terensko raziskovanje spomenika opravljeno temeljito, z vso dokumentacijo. Šele na teh temeljih se arheolog-konservator lahko loti zaključnih del. Končna prezentacija takega spomenika je večinoma zaključna in za konservatorja relativno manj naporena plat dejavnosti. Največ spomenikov bomo pri prezentaciji zgolj konservirali. Za manjše število arheoloških spomenikov pa na osnovi temeljite dokumentacije lahko izdelamo tudi grafično in za to še dejansko rekonstrukcijo spomenika. Vsekakor velja, kot že rečeno, da je takih spomenikov malo in da moramo v takem primeru imeti za rekonstrukcijo posebno tehtne razloge. Nekatera uresničenja romantično navdahnjenih teženj v preteklosti, postavimo, idealizirana rekonstrukcija v Saalburgu, ki je obnovila vse podrobnosti, nas opozarjajo, kako nadvse je pri izkopavanjih in morebitni kasnejši rekonstrukciji potrebna stroga dokumentiranost. Zato so ta in druge svoječasno klasicistično obarvane popolne rekonstrukcije spomenikov

⁷ V. Madarić, Problemi valorizacije spomenika kulture, Zbornik 10, 1959, 1 ss; G. Cvetković, Prezentacija spomeničkih vrednosti, Zbornik 10, 1959, 39 ss.

upravičeno naletele na ugovor.⁸ Ena izmed komponent arheološkega spomenika je podoba ruševine, ki se pri klasicistično rekonstruiranem objektu še posebej izmaliči, ker spremeni vtis prostora in njegove členitve. Nedokumentirano, večinoma dekorativno dopolnjevanje arheološkega spomenika pomeni vnašanje novih elementov, ki jih spomenik, ko je še stal, verjetno ni imel in jih torej tudi pri izkopavanjih niso mogli najti. Zato moramo zahtevati, da se ob vsakem arheološkem raziskovanju vodi vsa potrebna dokumentacija,⁹ ki omogoča kasnejše študijsko proučevanje in spoznavanje odkopanega objekta in zato moramo vztrajati tudi na »arheološki« metodi konserviranja. Varstvo odnosno prezentacija antičnih spomenikov se morata namreč načelno omejiti na ohranjanje najdenega stanja. Seveda pa utrditev in prezentacija v ruševinah ohranjenih arheoloških spomenikov — ki so nam pomembni za poznavanje antičnega urbanizma na naših tleh — terjata večkrat tako ustalitev, da meji že na rekonstrukcijo. To seveda ne velja za izredno močna obzidja, postavim, v Ljubljani (Emona), Ajdovščini (Castra), Hrušici (Ad Pirum), Lanišću (In Alpe Iulia) in delno v Celju.¹⁰ Prezentacija odkopanih zgradb, ki ohranja poleg temeljev tudi člene gornje konstrukcije in jih delno iz čisto statičnih razlogov tudi obnavlja, je dovoljena, če upošteva vse podrobnosti, ki jih kažeta terenski profil in analiza stratigrafije. Najbolje se to vidi pri anastilozni svetišči na Akropoli kakor tudi pri preprostih obnovitvah opečnatih stav v Ostiji, kjer dobi gledalec dokaj bolj popolno predstavo gmote in prostora. Primera Atalove stoe na atenski Agori na eni strani in rekonstrukcija šempeterskih nagrobnikov na drugi nam kažeta, da je mogoče zares doživeti šele rekonstruiran objekt, in sicer ne le glede zgoraj navedenih komponent, ampak tudi glede na pečat, ki ga je svojčas dajal širšemu prostoru in ambientu.¹¹ Obnovitev — anamarmaroza — rimskega odeona v Patrasu in odeona Heroda Atika pod Akropolo v Atenah pa spričo funkcionalne vključitve v današnje življenje in kulturno prizadevanje gre celo korak dalje od potreb spomeniškega varstva. Reaktiviranje spomenika — npr. tudi arene v Puli — lahko glede na sodobne tehnične zahteve vodi k uvajanju novih, oz. od antičnega spomenika neodvisnih sestavin. Prav na osnovi amfiteatra v Puli in gledališča v Epidauru pa lahko trdimo, da je taka vključitev tudi v kulturnem smislu zelo pozitivna.

Visokovredni spomeniki antike — ki so jih raziskovali že v preteklem stoletju — so proučeni v takšni meri, da je možno izvršiti popolno rekonstrukcijo ne le grških, ampak tudi rimskih arhitektur. Zadnja modularna raziskovanja pa kažejo, da so graditelji antičnih spomenikov tako zelo upoštevali vse proporce in njih harmonično vsklajenost, da je grafična rekonstrukcija lahko točna celo v podrobnostih.¹² Prezentacija arheoloških spomenikov je torej odvisna od točne terenske stratigrafije in terenske grafične dokumentacije, edinih možnih temeljev za popolno rekonstrukcijo arheološkega objekta. Seveda pa je treba spomenik valorizirati glede na njegovo pomembnost v kulturni za-

8. H. Schönberger, Führer durch das Römerkastell Saalburg, Bad Homburg 1959, 10; T. Hess, Die Wiederaufrichtung der antiken Baureste auf der Akropolis, Denkmalpflege 6, 1931, 201.

9. Podrobneje so obravnavali to vprašanje na zveznem posvetovanju arheologov konservatorjev v Irškem vencu, o čemer glej sestavke v Zborniku 10, 1959, 253-300.

10. Ravno vprašanje antičnega mestnega obzidja, ki naj bi se brez prekinitve uporabljalo tudi v srednjem veku, proučuje kolegica V. Kolšek, ki je v tem pogledu prišla do nekaterih novih pogledov.

11. H. Hörmann, l. c.

12. T. Kurent, Modularna analiza šempeterskih edikul, Argo 1, 1962, 58; S. Vasiljević, Naši stari graditelji i njihova stvaralačka kultura, Zbornik 6/7, 1955-56, 1 ss.

Anamarmoza odeona v Patrasu (po To Ergon)

Anamarmose de l'odéon à Patras

puščini določene dobe na naših tleh. To so bila v začetku tega stoletja tudi vodila za rekonstrukcijo prvega in tretjega mitreja v Ptuj.

Valorizacija arheološke dediščine Slovenije (Vestnik 1, 1962, 18) kaže, da je med spomeniki vrsta takih, ki bodo terjali poseben spomeniškovarstveno vsklajen režim, ne terjajo pa posebnih ukrepov v zvezi s prezentacijo. Tako kot določa že zakon (LRS 26/61), je neposredno zavarovanje raziskanih objektov — premičnih in nepremičnih — skrb samih izvajalcev izkopavanj. Zato bo v mnogih primerih pri raziskovanju paleolitskih jamskih postojank — planih pri nas ne poznamo — in v drugih arheoloških obdobjih naseljenih jam treba zavarovati predvsem plasti.¹³ Hkrati lahko pri pomembnejših postojankah za poljudno prezentacijo označimo profile.

Za prezentacijo terenskih prazgodovinskih ostalin iz kovinskih obdobj — večinoma so to najbolj zgodnje urbane tvorbe in pripadajoča gomilna grobišča — je bilo doslej storjenega le malo. Izkopavanja Narodnega muzeja v Stični in mariborskega Pokrajinskega muzeja na Brinjevi gori ter nekatera druga raziskovanja kažejo, da je možno storiti več. Čeprav je bilo precejšnje število velikih in za našo prazgodovinsko dediščino pomembnih gomil v času »roparskih kopačev« prekopanih, pa vidimo ravno v primeru Stične, da bo z zares temeljito dokumentacijo moč prezentirati tudi tak objekt, morebiti celo s pogledom v notranjo konstrukcijo gomile oziroma v razporeditev grobov, kar pa bo spričo danega terena rešeno nekoliko drugače kot pri simpatični prezentaciji strukture grobov v gomili pri Štrbcih severno od Bitolja.

Dosti na slabšem smo glede prezentacije predzgodovinskih naselbin — gradišč. Postopno raziskovanje teh ostalin nas bo verjetno kmalu pripeljalo do teh vprašanj. Spričo številnih raziskovanj se nam obeta, da bomo morali začeti razmišljati tudi o ponazarjanju te vrste spomenikov; pričakujemo vrsto novih rešitev ter spodbud za nadaljno dejavnost te vrste. Te ostaline bomo morali pritegniti med prezentirane arheološke objekte še posebej zategadelj,

13. J. Korošec, Zbornik 1. c.

ker prične šele antika ustanavljati mesta v ravninah in dolinah — taka pa je tudi rimska urbanizacija podeželja v naših krajih.¹⁴

Morda nam prav to lahko pojasni, kako da je bila v zadnjih desetletjih dejavnost za rešitev teh spomenikov tako živa. Vse obsežnejša zidava na tleh antičnih središč je povzročila, da varujemo in hkrati skušamo ponazoriti poslednje ostanke Emone, Celeie, Poetovia itd. Ob teh pa je najboljše zidani monument vseh zgodovinskih obdobj na Slovenskem gotovo več deset kilo-

Pogled na utrjene temelje kasnoantičnega obzidja na Hrušici (foto F. Leben)

Fondations consolidées d'une muraille de la fin des temps antiques à Hrušica

metrov dolgo obrambno obzidje (limes). Zato zasluži med mnogimi arheološkimi spomeniki v SRS prvenstveno in poglobljevno skrb. Po arheološko-historični pomembnosti pa se uvršča ta zapora in ves utrdbeni sistem kastelov na Notranjskem, Dolenjskem, v Posavju in verjetno še v Obsotelju in na nekaterih vrhovih Kamniških Alp med evropsko zanimive objekte, ki presegajo pomen zgornje germansko-retijskega limesa ali Hadrijanovega zidu na Škotskem. Vloga obeh poslednjih je bila prvenstveno obramba obrobniških pokrajin, medtem ko je zidovje na danes slovenskih tleh zgrajeno proti napadam na matično deželo imperija, na samo Italijo.¹⁵

Historična pomembnost omenjenega objekta terja tudi primerno ponazorilo. Spričo izredne obsežnosti celotnega obzidja ne moremo misliti na prezentacijo vsega objekta. Zato je nujno, da se omejimo preventivno na one odseke zapore, ki so še danes močno obiskani, in na posamezne, čeravno odročne objekte, katerih vloga v sklopu celote je izredno pomembna in ilustrativna za umevanje utrdbene in drugih zamisli antičnega stratega. Po tej valorizaciji je osrednji spomenik zapore ohranjeno mestno obzidje v Ajdovščini (Castra, mutatio ad Fl. Frigido), ker se je pred obzidjem tega mesta odigrala tudi z usodo južnih Slovanov tesno povezana bitka med Teodozijem in Eugenijem; posledica Teodozijeve zmage je dokončna delitev imperija v dve polovici: vzhodno grecizirano in zahodno romanizirano. Poleg tega pomeni obzidje v Ajdovščini spričo pozneje dodane visokosrednjeveške utrdbe v slovenskem okviru izreden primer nepretrgane poselitve od antike do polpreteklega doba. Dejansko se je mesto Ajdovščina še do konca prejšnjega stoletja razvijalo zgolj znotraj obzidja.

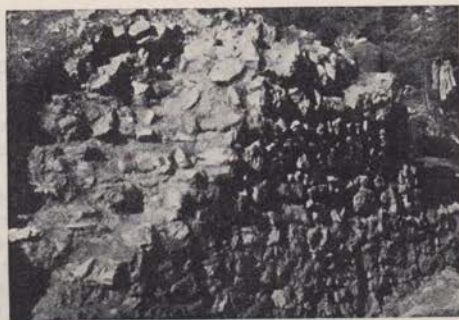
14. P. Petru, K trem novim napisom s spodnjega Posavja, Arheološki vestnik 11/12, 1961-62, 17 ss; Isti, Varstvo spomenikov 8, 1960-61, 43 ss.

15. J. Sašel, Severovzhodne italjske zapore, Kronika 4, 1957, 86 ss.

Zato je bila naša prva naloga obvarovati veduto tistih predelov, kjer je mestno obzidje ohranjeno kot meja med poseljeno notranjostjo in nezazidanim predelom pred obzidjem. To upošteva tudi sedanji mestni ubanistični načrt, tako da izključuje iz zazidave širšo cono okoli treh mestnih stranic. Postavitev brvi na verjetnem antičnem prehodu itinerarske ceste Emona—Aquileia čez Hubelj pa je to antično vzdušje še stopnjevala. Veliko bo pripomogla tudi predvidena cesta ob obzidju, ki bo prevzela vlogo antične berme. Čeprav sodobne potrebe mesta omejujejo spomeniškovarstvene zahteve, smo mogli v zelo zadovoljivi obliki v nekem smislu rekonstruirati funkcionalnost vpadnice in obhodne poti okoli obzidja.

Tudi konservatorski posegi neposredno na samem objektu naj bi rekonstruirali podrto obzidje in stolpe. Z obnovo arkad in drugih poznejših gradbenih posegov smo ponazorili tudi kasnejšo vlogo vzhodnega dela obzidja, ki je pogojevalo tudi samo rast mesta Ajdovščine. Žal pa spričo zazidane notranjosti nekdanjega kastela ravno v tem primeru ni mogoče misliti na širšo prezentacijo ostalin in zasnov obrambe znotraj obzidja.

Z raziskovanji v preteklem letu 1962 smo odkrili na Lanišču nad Kalcami pri Logatcu večji stolp na zaključku zapore (z vrha Srnjaka do itinerarske ceste Emona—Aquileia). Ne samo, da leži objekt sredi gozda — o obsežnih trnovskih gozdovih v antičnem obdobju govore tudi drugi podatki, med njimi predvsem napis iz Ajdovščine, ki omenja saltuariusa — kar mu daje ambientno avtentičnost, ampak smo na osnovi podatkov, ki smo jih dobili, lahko začeli razmišljati o možnosti rekonstrukcije. K temu so napotili vodstvo izkopavanj tudi številni arhitektonski členi gornje konstrukcije. V dnevniku izkopavanj¹⁶ beremo: »Sama kvadratna osnova stolpa (60 × 60 čevljev — 19,60 × 19,70 m) s pet čevljev debelim zidovjem je preobsežna, da bi mogli pričakovati streho preko celotnega objekta. Zatorej je kazalo podrobneje opazovati sólo obzidje in razporeditev en čevljev dolgih kamnitih obdelanih blokov z vrha cen. Slednji so ležali v neposredni bližini zidu; prav tako smo tik zunanjega vzhodnega zidu odkrili opazovalne line. Vrata smo odkopali na zahodu kastela oz. stolpa. Predvsem najdba blokov z vrha cin in opazovalne line ob samem obzidju izključujejo streho, ki bi se naslanjala na samo obzidje. To je potrdil tudi profil, ki skupaj s kamnitim podstavkom sredi stolpa govori za leseno barako v no-

Lanišče nad Kalcami, tehnika zidanja po plasteh — kasnoantični stolp (foto P. Petru)

Lanišče au dessus de Kalce, technique de construction par couches (tour de la fin des temps antiques)

16. G. Cvetković, Zbornik I. c; Voprosi restavracii, Sbornik II, Moskva 1928, Priloga 21; J. Neuwirth, Ueber Denkmalpflege, München 1902; J. Hofman, Ochrana památek, Praha 1921.

tranjosti, za katero je malo verjetno odnosno izključeno, da bi se na jugu naslanjala na obzidje.

Predvsem pa je pomembno odkritje šestih lukenj za bruna, ki so služila pri zidavi za oder, kasneje pa branilcem kot ploščad za pristop na vrh obzidja. Ker so luknje ca 170 cm nad višino antične hodne površine, lahko predpostavljamo, da je segal zid še za eno človeško dolžino višje, kar bi pomenilo, da je bilo obzidje na južni strani skoraj 3,5 m visoko. Na tej strani bi to tudi zado-stovalo, ker gre ravno iz JV vogala obrambno obzidje proti Srnjaku. Na na-sprotni severni strani, kjer je teren 2,5 m nižji, pa bi znašala višina obzidja približno 6 m. Tu je ta višina razumljiva, ker drži ob tej stranici tudi itinerar-ska cesta proti Aquileiji (glej priloženo terensko skico). Za videz samega zidu pa je ilustrativna ljubezniva informacija kolegice R. Matejčič, po kateri je neki anonimni župnik izrisal profil istočasnega obzidja pri Jelenju, ki je bil v tem-eljih širok pet čevljev, nakar se je pod vrhom zožil na tri čevlje.«

To terensko poročilo okvirno že nakazuje rekonstrukcijo — preko grafične k dejanski. Zato ni čudno, če je komisijska ocena nujno terjala delno rekon-strukcijo tega objekta, povezano z utrditvijo najbližjega dela zapornega zidu. Tak objekt že pri delni rekonstrukciji omogoča spoznavanje širše obrambne zasnove in z navezavo na zaporno zidovje (limes) ohranja vpogled v vse utrje-vanje na tem delu. Utemeljenost rekonstrukcije takega arheološkega spome-nika se naslanja na ocenitev zgodovinskega značaja in vpogleda, ki nam ga utrdba posreduje v kulturno dediščino pozne antike na Slovenskem.

Trenutno ne posedujemo arhitekturnih spomenikov iz zgodnjega srednjega veka, ki bi terjali prezentacijo. Večinoma imamo namreč opraviti z grobišči in v nekaterih primerih z ostanki naselbin, npr. na znanem Štruceljevem gra-dišču nad Mozirjem. Novejša raziskovanja v bližini zgodnjih cerkva, predvsem pa raziskovanje nekropole pod blejskim gradom kažejo, da moremo verjetno pričakovati prve arhitektonske spomenike naših neposrednih prednikov prav v okolici teh, kolikor jih niso pri kasnejših gradbenih delih povsem uničili. Spričo tega, da se v takih primerih srečujemo na istem prostoru z monumenti kasnejših obdobij, ki pa imajo prav tako spomeniško vrednost, bomo iskali rešitev v »arheološki« prezentaciji in izpeljali rekonstrukcijo takega objekta zgolj grafično. V tem smislu je tudi grafična rekonstrukcija pomembno pona-zorilo nekdanjih gradbenih ostankov.

Peter Petru: JUSTIFICATION DE LA RECONSTRUCTION DE CERTAINS MONUMENTS ARCHÉOLOGIQUES

L'auteur justifie la reconstruction de certains monuments archéologiques en tenant com-pe-te de la manière antique de considérer les monuments qui étaient alors déjà protégés par des édits émanant des villes et par d'autres mesures.

Dans les monuments d'une époque archéologique, nous pouvons — exceptionnellement — après une documentation fondamentale sur le terrain et la valorisation de l'ensemble de ce qui nous reste d'une période déterminée, nous mettre à reconstruire les divers bâtiments car ce sont uniquement ces derniers qui vont nous permettre une présentation plus complète de la masse et de l'espace de ce monument et de sa valeur dans ce qui est son ambience. Tout cela, les monuments en ruines ne peuvent nous le donner. C'est pourquoi pour de nombreux monuments archéologiques, on a eu recours à l'anastylose et l'amarmarose. Dans ces cas exceptionnels, lorsqu'il s'agit de quelque important monument historique, nous pouvons considérer que même une reconstruction partielle du monument archéologique est justifiée. Les inscriptions murées nous permettent cette intervention plus radicale semblable à l'antique rénovation des monuments

endommagés ou dont le temps avait commencé la destruction. Parmi ces inscriptions relevant de notre domaine, je citerai avant tout celle d'un temple de l'antique Atrians qui prouve que ce temple avait été renouvelé à la fin des temps antiques.

Pour mener à bien de pareils travaux, une collaboration entre l'architecte directeur des travaux de recherche, l'archéologue conservateur et l'architecte est donc très utile. Dans ce sens on a fait ces dernières années de précieux essais à Sempeter, Emona, Poetovio, Nevidunum, Ajdovščina et à Lanišče près Kalce; grâce à la coopération de l'archéologue et de l'architecte, on a procédé au fur et à mesure des fouilles à une reconstruction graphique des parties excavées. Seule une analyse complète à laquelle collaborent des experts de toutes les branches intéressées comme ce fut le cas à Sempeter prouve que pour des raisons d'importance il est logique de reconstruire un pareil monument. Cette forme d'activité est d'autant plus précieuse que, comme on ne peut pas renouveler ou présenter tous les monuments, elle permet de les conserver par une reconstruction graphique et leur documentation. Cette idée de la reconstruction graphique est surtout précieuse dans le cas de monuments archéologiques au-dessus desquels on a ultérieurement construit d'autres monuments dignes d'être conservés.

ŽIČKO KARTUZIJO REŠUJEMO

Dr. MARIJAN ZADNIKAR

Ko je leta 1782 cesar Jožef II. med mnogimi samostani razpustil tudi Žičko kartuzijo, je to pomenilo zanjo ne le konec njenega toliko stoletnega življenja in gradbenega razvoja, temveč zaradi ukinitve dotedanje funkcije tudi začetek nezadržnega propadanja. S tem se je začela spreminjati v razvaline najstarejša kartuzija izven obeh matičnih dežel kartuzijanskega reda, Francije in Italije, in torej najstarejša v vsej srednjeveški nemški državi. Že samo spričo tega dejstva bi bilo odveč ponovno poudarjati njen zgodovinski pomen, ki se mu pa pridružuje še spomeniška vrednost njenih tvarnih ostalin, njene arhitekture. Zato bi bilo moralo spomeniško varstvo že zdavnaj rešiti in ustrezno obravnavati ta veliki spomenik, ki je v zadnjem poldrugem stoletju doživelj toliko žalostnih usod: ko je nekdanji samostanski kompleks izgubil ne le svojo prvotno funkcijo, temveč še zadnjega oskrbnika, so poklicani in nepoklicani raznesli ne le vse, kar se je dalo premakniti in uporabiti, temveč so se — včasih celo legalno — lotili stavb samih in jih uporabljali za cenen kamnolom in vir najrazličnejšega gradbenega materiala. Že nekaj desetletij po razpustu samostana se je na veliki cerkvi vdrla streha, za njo še oboki, medtem pa so iz podobnih vzrokov propadala tudi skoraj vsa druga samostanska poslopja. Razen novejših obzidnih traktov, ki jih je nova funkcija in vzdrževana streha reševala pred uničenjem, pokopališke kapelice in okvirnih zidov cerkve, je vse zrušene trakte notraj vsaj še deloma ohranjenega obzidja začela prekrivati zemlja z bujno vegetacijo.

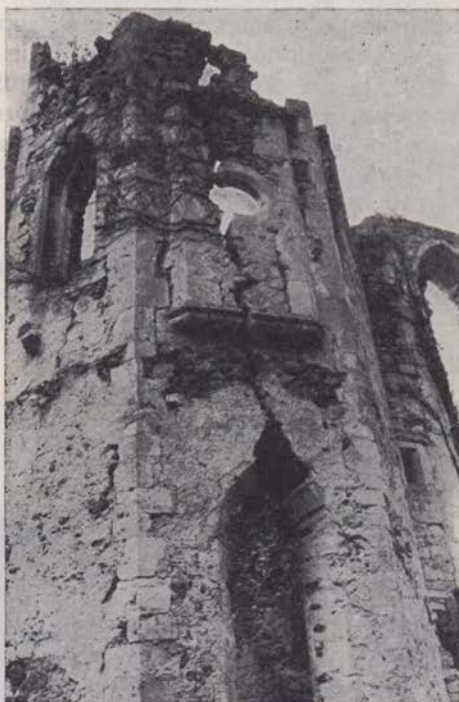
Takšno je bilo stanje spomenika, ko se je celjski spomeniški referat leta 1957 lotil čiščenja najpomembnejšega arhitekturnega objekta v tem kompleksu, cerkve in njej prizidanih stavb. Ta dela so pokazala mnoge nove momente, ki so važni za stavbnozgodovinski razvoj in jih je opisal že vodja takratnih del Jože Curk (Varstvo spomenikov VIII, 178—180). Leta 1961 je celjska spomeniška služba v okviru precej omejenih sredstev poskrbela za prve zavarovalne ukrepe. Zalili in deloma pozidali so nekatere s tal ali z nizkimi odri dosegljive zidove ter odprli dotlej zazidano romansko okno in dele gotških, zazidali pa odprtini obeh lokov, ki sta nekdanj vodila v obe odstranjeni baročni kapeli južno ob cerkvi, da bi s tem statično utrdili ponekod že močno načete cerkvene stene. Žal pa sta pozni letni čas in izčrpana preskromna denarna sredstva to reševalno akcijo zavrla že takoj na začetku.

V zavesti, da gre za spomenik, ki daleč presega ne le lokalnega, temveč tudi republiški pomen, je Zavod za spomeniško varstvo SRS sam prevzel pobudo za rešitev tega ključnega spomenika kartuzijanske arhitekture v evropskem merilu. Sredstva za začetna zavarovalna dela v letih 1963 in 1964 so prispevali različni forumi, od konjiške občinske in celjske okrajne skupščine

preko republiškega do zveznega sklada za pospeševanje kulturnih dejavnosti. Delovni načrt je upošteval predvsem načelo spomeniške pomembnosti in ogroženosti in je bil v tem smislu tudi sestavljen vrstni red predvidenih opravil. Gradbeno podjetje »Kongrad« iz Slovenskih Konjic kot prevzemnik in izvrševalec del je komaj v pozni jeseni leta 1963, ker poprej niso bila odobrena finančna sredstva in zato s podjetjem nismo mogli skleniti pogodbe, začelo z deli. Z obeh strani so postavili odre ob tako imenovano Otokarjevo kapelo, ki je na južni strani prizidana ob cerkvenem prezbiteriju. Zidovje te kapele, ki

Stanje vzhodnega zaključka Otokarjeve kapele pred začetkom obnovitvenih del (foto Berk 1963)

État de la terminalison est de la chapelle d'Otokar

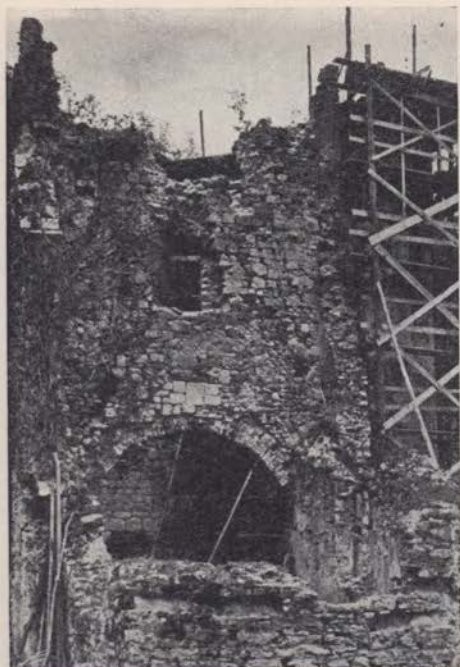
je kakor cerkev seveda že vrsto desetletij brez strehe, je bilo statično najbolj ogroženo. Razen velike vertikalne razpoke v zaključni stranici tristranega zaključka te kapele, ki je bila še v višini konzolno postavljenega apsidalnega dela zgornjega prostora široka okrog 8 cm, so bile stene ponekod že porušene več metrov globoko, preostali zidovi pa so popolnoma izgubili vezivo in so mnogi deli sloneli drug na drugem brez sleherne povezave le še zaradi težnosti. Poleg tega pa se je na vrhu preperelih in razmočenih sten ustvarila že močna humozna plast, v kateri se je razbohotilo ne le nizko rastlinje, temveč so iz nje zrasli že kar čedni borovci. Vegetacija je razkrajanje zidov še pospeševala in tako so deli sten stali dobesedno le še iz navade. Spričo takega stanja bi se zavarovalna dela začela res ob dvanajsti uri, pa celo zdaj so morale poodrane stene Otokarjeve kapele zaradi poznega letnega časa še prezimiti in so se dela lahko začela komaj v zgodnjem poletju 1964.

Popolnoma dotrajane zgornje dele sten so porušili do kolikor toliko zdravega zidu, ker se jih ne bi dalo rešiti niti z injektiranjem, in jih ponovno

pozidali v stari tehniki ter namestili obdelane kamne na način tako imenovanih šivanih oglov. V tristranem zaključku so v različnih višinah povezali stene z vloženimi železnimi vezmi, da bi preprečili nadaljnje razmikanje. Nič manj zahtevno ni bilo popravilo južne stene, ki jo je v pritličju prediral velik polkrožni lok — prehod v prizidano baročno kapelo. Ker je ta slavolok občutno zmanjševal trdnost, saj je bila načeta že tudi njegova opečna konstrukcija, smo ga zazidali s polnim zidom in v tem pustili le prehod v velikosti navadnih vrat. Južna stena kapele je zdaj dobro utrjena, hkrati pa je vsaj delno rekonstruirano prvotno stanje, saj se baročna kapela zdaj že na prvi pogled izkaže za poznejši prizidek, gotska nadstropna kapela pa je bolj zaključena, kar je še posebno vidno v notranjščini, ki je zdaj vsaj na strani spet zaprta in prostor ne uhaja več skozi baročni lok. V južni steni smo brez težnje po stilnem posnemanju, za kar je dokumentacija preslabotna, napravili preproste pravokotne odprtine, da bi te pokazale nekdanjo višinsko razdelitev gotskega prizidka v tri etaže. Ob vrhu sten je bil napravljen nov venčni zidec, ki so ga po vzoru nekaterih ohranjenih kamnitih kosov starega zidca z enakim profilom odlili v betonu. Ta odstop od strogih spomeniškovarstvenih načel so narekovali predvsem tehnični in z njimi najtesneje povezani finančni razlogi, saj bi kamnoseška izvedba delo občutno zavrlo, stroški zanjo pa bi bili v primerjavi z uspehom nesorazmerno visoki. Ko se bo betonske površine oprijel čas in posebno še, če bo zaradi napušča predvidene nove strehe ta podstrešni zidec stalno v

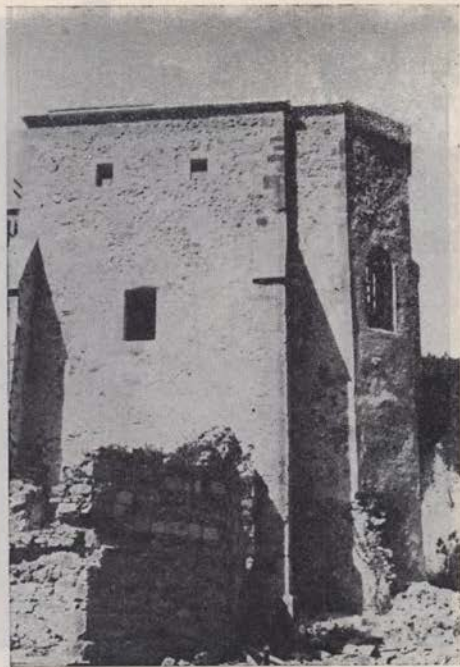

Obnovljeni vzhodni zaključek Otokarjeve kapele (foto Zadnikar 1964)
 La terminaison est de la chapelle d'Otokar renouvelée

Južna stena Otokarjeve kapele pred obnovitvijo (foto M. Zadnikar, 1964)

Mur méridional de la chapelle d'Otokar avant restauration

Južna stena Otokarjeve kapele po obnovitvi (foto M. Zadnikar, 1964)

Mur méridional de la chapelle d'Otokar après restauration

njegovi senci, se s tal prav gotovo ne bo nihče mogel obregniti ob nepristnost gradiva, saj so celo v rekonstruiranih delih kostanjeviškega samostana betonski stebriči arkad in okenski okviri povsem opravičljivi in se po primerni površinski obdelavi ne bodo dosti razlikovali od pristnih kamnitih.

Nič manj zahtevna ni bila obravnava notranjščine Otokarjeve kapele. Njene stene, ki so bile ponekod ravno tako razrahljane in načete kakor na južni zunanjščini, je bilo treba podzidati in obzidati. Posebno težavno je bilo to delo ob polžastih stopnicah, kjer je bilo treba vložiti v steno pravo betonsko preklado, da so lahko nad njo pozidali manjkajoče dele zidu. Tudi to delo je bilo opravljeno zelo skrbno, saj so se zidarji med tem že dodobra živeli v stari način zidanja, ki je precej drugačen od današnjega in ne teži po idealno ravnih stenah, temveč ustvarja z manj izravnanimi stenskiimi ploskvami tisto živahnost, s katero se srednjeveška arhitektura razlikuje od geometrično natančnih slogovnih posnemanj 19. stoletja, ki pa so brez življenja, kot se tudi z roko napravljena ravna črta razlikuje od tiste, ki je potegnjena z ravnilom, hladna in mrtva. Kamnoseško izdelani arhitekturni deli, npr. močno poškodovana profilirana okenska ostenja, so bili začasno popravljene kar na zidarski način, pozneje pa bo moral vse večje manjkajoče dele v enakem ali vsaj podobnem kamnu nadomestiti kamnosek.

Tako popravljeno stavbo gotske Otokarjeve kapele, ki je žal brez obokov in so v njenih stenah ohranjeni le še sledovi rebraste obočne konstrukcije v

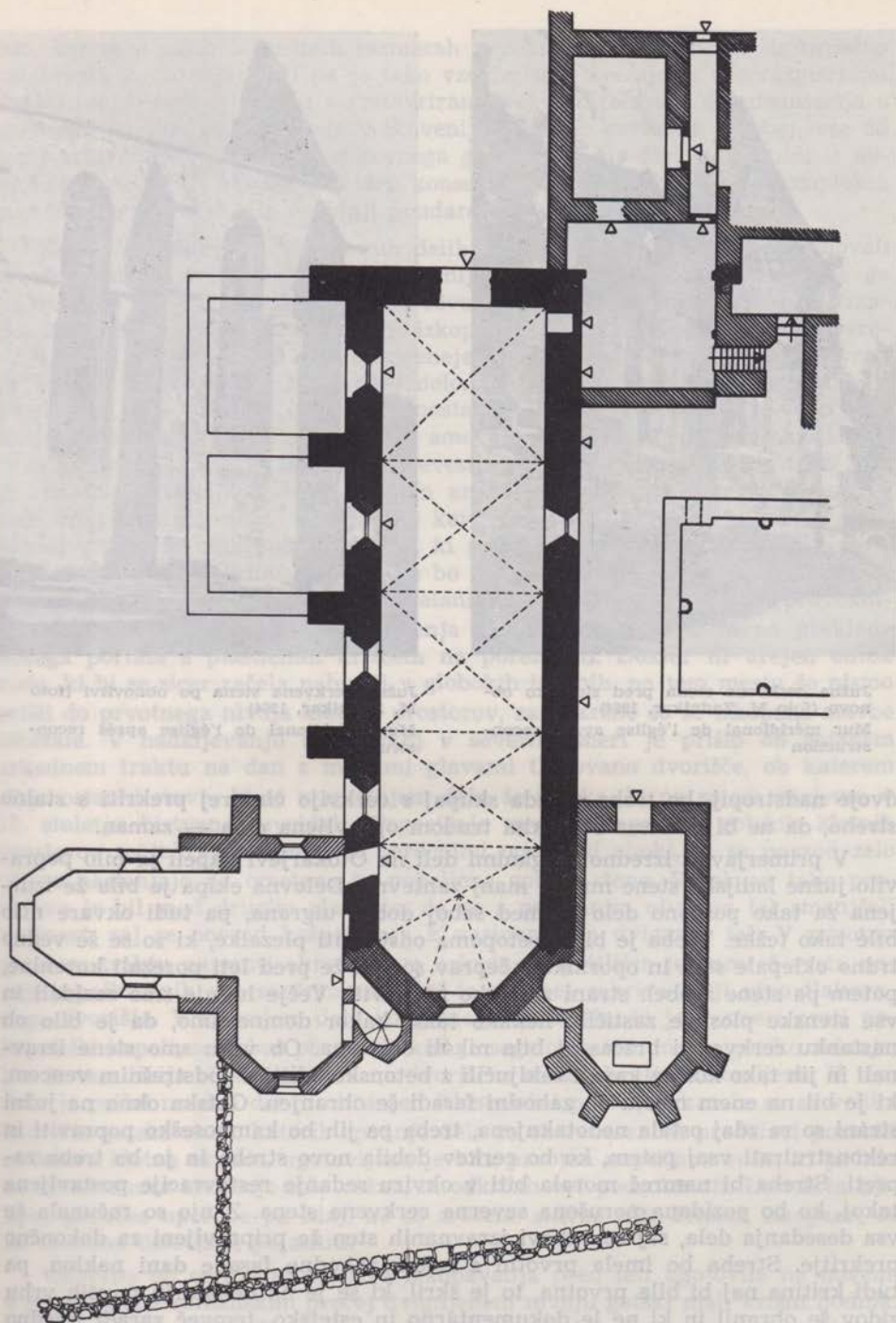

Notranjščina Otokarjeve kapele — vzhodni del pred obnovo (foto Berk, 1963)

Intérieur de la chapelle d'Otokar (partie est) avant restauration

Pogled iz Otokarjeve kapele na obnovljene stene okrog polzastega stopnišča (foto M. Zadnikar)
Vue de la chapelle d'Otokar sur le mur renouvelé autour de l'escalier en spirale

Tloris »velike cerkve« s poznejšimi prizidki (risal T. Koštomaj)
 Plan de la »grande église« avec les constructions ultérieures

zato, ker se v naših podnebnih razmerah nepokritih arhitektur ne da uspešno vzdrževati in ohranjati, ali pa je tako vzdrževanje zvezano z nesorazmernimi stroški (poleg tega naj bi se v restavrirani cerkvi zbrala vsa dokumentacija o zgodovini kartuzijskega reda v Sloveniji in Žižke kartuzije posebej, vse od kopij arhivalnih virov preko slikovnega gradiva do lapidarija), pa tudi iz ne-tehničnih razlogov, saj bo v okviru konserviranega samostanskega kompleksa ravno z njo celota dobila osrednji poudarek.

Že pri dosedanjih obnovitvenih delih smo za popravilo zidov potrebovali precej gradbenega materiala, zlasti lomljenega kamna, še mnogo več pa ga bo treba za pozidavo zrušenega dela severne cerkvene stene. Zato se je izkazalo za najprimernejše, da bi sočasno izkopavali zrušene dele samostana severozahodno od cerkve, ker bi s tem najceneje prišli do potrebnega gradiva, hkrati pa bi bilo opravljeno raziskovalno delo, ki je ob spomeniških akcijah naj-uspešnejše. V dobrih sto letih so samostanske ruševine ponekod že tako propadle, da so se spremenile v povsem amorfno površino, ki jo je prekrila prst in so se tamkaj razrasla že debela drevesa. Izkopavanja so se začela tam, kjer je bila med cerkvijo in med gotskim arkadnim traktom, ki je še pokrit in služi zdaj za stanovanja, speljana že kar vozna pot. Tu so se pokazali poleg poprej vidnih še novi polkrožni loki, ki pa so ob vrhu zrušeni in jih samo z izkopanimi kamnoseškimi deli niti ne bo moč vseh rekonstruirati. Tu so prišli na dan tudi različni kamnoseško obdelani kosi bogato profiliranega pravokotnega gotskega okna, portalnega ostenja s posnetimi robovi, ravna preklada nekega portala s plastičnim križcem na porezi itd. Dokler ni urejen odtok vode, ki bi se sicer začela nabirati v globokih izkopih, na tem mestu še nismo prišli do prvotnega nivoja kletnih prostorov, za kakršne so se izkopane stavbe izkazale. V nadaljevanju izkopavanj v severni smeri je prišlo ob gotskem arkadnem traktu na dan z mačjimi glavami tlakovano dvorišče, ob katerem stoje ostanki stavb, ki so v spodnjem delu še gotske, ki pa so jih verjetno v 17. stoletju bistveno prezidali. Poprejšnje ravne stropne teh gotskih kletnih prostorov so takrat zamenjali z baročnimi opečnimi oboki, ki se povsod zelo očitno naslanjajo na ometane in pobeljene gotske stene. Vzrok za tako prezidavo je bil med drugim zlasti ta, da so s povišanim nivojem tal zmanjšali vlažnost, saj se povsod kaže težnja k nasipanju in dviganju tal. V prvotno gotskem traktu nasproti ohranjenega arkadnega pritličja je namreč vrsta novejših polkrožnih renesančnih odprtin, te pa spet zakriva višji nivo tlakovanega dvorišča. V zgornjem delu izkopanega zemljišča, to je v smeri proti pokopališki kapeli, se dobro pozna, do kod je segalo na tem mestu gotsko zidanje, ker je tam linija obodnega zidu na dvoriščno stran občutno zalomljena. V tem delu je prišel na dan dobro ohranjen šilastoločni portal, pokazala so se velika kamnita gotska okna, katerih spodnje dele so ob renesančni predelavi porabili za ležeča kletna okenca, ugotovljena je bila prvotna napeljava vode, ki je bila za samostansko življenje zelo važna, in odkritih več podrobnosti. Le-teh in njihove prvotne uporabe pa zdaj, ko so zrušene stavbe šele deloma izkopane, še ne moremo določeneje pojasniti.

Severno ob cerkvi so že prva izkopavanja pred leti ugotovila na novem, v primerjavi z romanskim precej dvignjenem nivoju gotski mali križni hodnik. Zdaj se je pokazal tudi njegov severozahodni kot, v katerem je ohranjen še edini preostanek njegovega obokanja in sicer del rebra z nastavkom odbite

obočne konzole. Tu so našli še več kosov obočnih reber z ostanki prvotne poslikave.

Poprej omenjena gotska okna so s severne strani razsvetljevala prostore ob severnem kraku malega križnega hodnika. Z linijo stene, v kateri so ta okna in šilasti portal, se je vsaj na tej strani zaključeval gotski trakt in so vse stavbe severno od njega očitno prislone. Zaporedje posameznih gradbenih faz se ne kaže samo v slogu, temveč tudi v stavbnem gradivu, ki je v srednjem veku dosledno kamen, od renesanse dalje pa ga vsaj tu nadomesti pretežno opeka. Kot že povedano, so samostanci dvigali nivo tal zaradi bržčas stalnih težav z vlago, ki se je zaradi padajočega terena nabirala zlasti v spodnjem delu, to je ob cerkvi in neposredno severno in severozahodno od nje. Zato so v gotiki dvignili mali križni hodnik precej nad višino prvotnega romanskega nivoja, ki je ohranjen edino še v cerkvi, v zgodnjem 17. stoletju spremenili nekdanje pritlične prostore v kleti in v njih celo še nasuli tla, pozneje pa ponovno dvignili zunanje dvorišče in ga tlakovali z mačjimi glavami.

Da bi izkopane zidove zavarovali pred padavinami in propadanjem ter da bi hkrati v praksi preskusili najpreprostejši in najnaravnejši način površinske zaščite zidov pred meteorno vlago, smo jih nekaj pokrili s plastjo glin, ki jih varuje pred zamakanjem in se hkrati bolj kakor toga cementna prevleka prilagaja vsem mogočim spremembam; na glino smo položili rušo, ki ohranja glino mehko in nepropustno ter tudi estetsko ugodno deluje, saj ne vnaša tujega elementa, ki bi se oblikovno ali tonsko ne vezal z okoljem.

Opisana dela so šele prvi resnejši korak k ohranitvi enega naših najpomembnejših kulturnih spomenikov. Začeto delo bo treba nadaljevati še nekaj let, da bo zaključeno in bo samostanski kompleks v edinstveni okolici zavarovan pred nadaljnjim propadanjem in spomeniško primerno urejen. Konservatorska dela bomo nadaljevali najprej na zahodni fasadi cerkve in na njeni severni steni, ki jo bo treba v vzhodnem delu dozidati. Tako utrjene zidove

Del izkopanih traktov sezah. od cerkve (foto M. Zadnikar, 1964)

Partie des constructions excavées au nord-ouest de l'église

Izkopani in deloma že z rušo prekriti zidovi sezah. od cerkve (foto M. Zadnikar, 1964)

Murs excaués au nord-ouest de l'église et recouverts en partie de mottes de terre gazonnées

bomo prekrili s stalno streho. Vzporedno s tem se bo nadaljevalo izkopavanje porušenih traktov v smeri velikega križnega hodnika, kar je potrebno po eni plati zato, da bi na mestu samem prišli do potrebnega gradbenega materiala in do posameznih obdelanih kosov, ki bodo pomagali razjasniti stavbni razvoj, tako da se bo dalo vsaj v načrtih, verjetno pa tudi v naravi pokazati, kakšen obseg in obliko je imel samostan, preden so ga zanemarili. Že ob začetnih delih so bili napravljeni načrti sedanjega stanja z novimi izmerami, ki pa jih bo treba postopno dopolnjevati.

Končno bo treba urediti še vse ohranjene trakte kakor tudi obzidje s še pokritimi stolpi in jim dati primernejšo funkcijo od sedanje, ko so v poslopijih ob Žičnici, ki so edina še pokrita, neprimerna družinska stanovanja in so zaradi kratkovidnosti lokalnih činiteljev prav zadnji čas naselili tja še nove stranke. Kulturni spomenik, kakršen je Žička kartuzija, bi bilo treba v vsakem pogledu obravnavati resno, kulturno in s širšimi pogledi na njegovo nadaljno usodo, ki naj ne bo le spomeniško prezentativna, temveč tudi praktična, saj bo preurejena kartuzija v še ohranjenem delu in posebno še v nekdanjem »Gastužu« lahko sprejela marsikaterega kulturnega turista in gosta.

Dr. Marijan Zadnikar: LA CHARTREUSE DE ŽIČE

Il s'agit de la destinée historique de la plus ancienne chartreuse de l'Europe centrale, la chartreuse de Žiče, fondée vers 1160, de son état actuel et des travaux effectués en vue de sa conservation. Lorsque, en 1782, l'empereur d'Autriche Joseph II la supprima ainsi que les autres monastères, elle tomba peu à peu en ruines sous l'influence des conditions du climat; de plus, les habitants des environs emportant des matériaux de construction et démolissant systématiquement, hâtèrent encore son déclin. Sa »grande église« est aujourd'hui sans toit et sans voûtes, une grande partie de son mur septentrional s'est écroulée, et du grand et du petit cloître il ne reste que le plan.

Il y a déjà longtemps que la protection des monuments s'est intéressée à la conservation de cette chartreuse; outre des fouilles partielles, on a fait plusieurs travaux de maçonnerie protecteurs. Considérant qu'elle est le monument-clef de l'architecture cartusienne à l'échelle européenne, l'Institut de la RS de Slovénie pour la conservation des monuments l'a prise en charge. Seion le degré du danger de ruine, on a d'abord réparé la chapelle gothique d'Otokar, au sud, à côté du sanctuaire et dans laquelle se trouvaient les tombes des fondateurs de cette chartreuse. Les sommets de ses murs à découvert et sans voûtes étant très détériorés, on les a démolis puis reconstitués, car leur état ne permettait pas d'employer le système d'injections qui, dans des cas analogues donne de bons résultats. On a restauré de la même manière le mur méridional de l'église.

Parallèlement, on a poursuivi des excavations dans les ruines et les parties ensevelies du monastère, tant autour du petit cloître que dans les constructions gothiques au nord-ouest de ce dernier. Dans des conditions climatiques données, il est impossible de conserver sans les protéger des murs excavés, car longtemps sous la terre, ils sont imprégnés d'humidité. Nous avons donc essayé de les couvrir d'argile et d'une couche de mottes gazonnées afin de les protéger des intempéries; d'ailleurs dans un lieu donné, cette manière est aussi la plus esthétique. Le temps nous dira ce qu'elle vaut au point de vue technique. Tandis qu'on pourrait se contenter de protéger ce qui était conservé dans les parties excavées, il faudrait consolider les murs de l'église et couvrir la chapelle d'Otokar d'un toit définitif à l'inclinaison qu'il avait jadis et avec son revêtement primitif, l'ardoise. Cette mesure contribuerait essentiellement au bon aspect extérieur et à la présentation définitive de cette première chartreuse construite hors des deux pays où l'ordre des Chartreux avait vu le jour, c'est-à-dire la France et l'Italie.

OBNOVITVENA DELA NA RIHEMBERKU V LETIH 1962 DO 1964

NATAŠA ŠTUPAR-ŠUMI, dipl. ing. arch.

Grad Rihemberk nad Branikom se v virih prvič omenja v prvi polovici 13. stoletja (1230), že prej pa se imenuje kraj, kjer je bil grad postavljen (pri sv. Ulriku v Branici). Kot sedež fevdalne zemljiške posesti je bil v upravi goriških grofov, med kasnejšimi lastniki so posebej pomembni grofje Lantieri.

Grad je postal sedež sodne uprave, med prvo svetovno vojno je rabil za vojaško bolnišnico in so ga že tudi obnavljali. V letu 1943 je bil močno bombardiran in požgan, tako da je praktično postal razvalina. V povojnih letih so nekatere dele zasilno utrdili, ga delno prekrili, zlasti sekundarne trakte, o sistematičnih obnovitvenih delih in nepretrganih posegih pa lahko govorimo šele v zadnjih petih letih. Pred akcijami, ki jih zajema to poročilo, je bil namreč že obnovljen del kletnega zidu razvaljenega severnega trakta ob notranjem dvorišču.

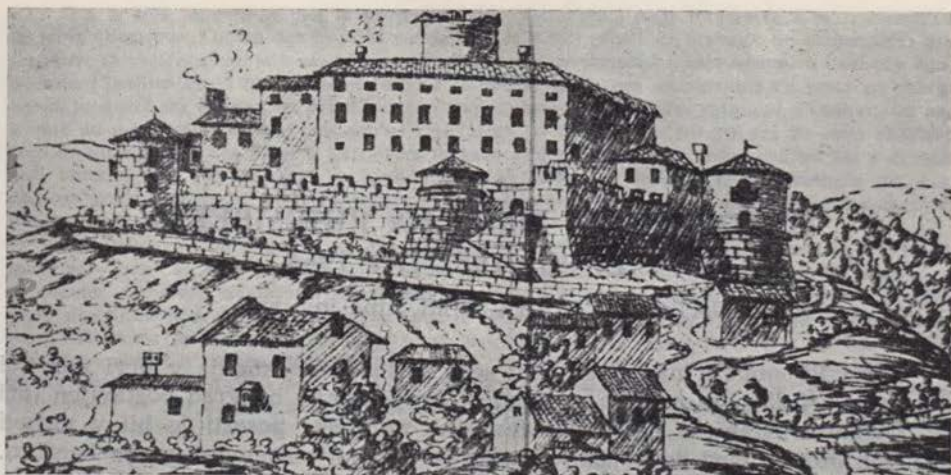
Za vse nekdanje posege je, vsaj po dosegljivi dokumentaciji, značilno to, da so se omejevali na reševanje. To velja tudi za prizadevanje italijanske spomeniške službe, ki je bila izdelala prvi elaborat s poskusom rekonstrukcije. Po priključitvi Primorske so se odprla nova vprašanja. Treba je bilo misliti na perspektivno novo funkcijo gradu. Izpričani izletniški interes, ki ga vzpodbuja že razvaljena podoba gradu, in programiranje nove mednarodne ceste, ki bo vodila v neposredni bližini spomenika, kažeta, da Branik v prihodnje ne bo pritegoval le bližnjega zaledja, temveč tudi velik del prehodnih turistov.

Spomeniška služba in občinska skupščina v Novi Gorici sta morali torej ustrezno valorizirati grajski kompleks, poiskati možnosti nove uporabe in se lotiti etapne obnove gradu.

I

Za postavitev srednjeveškega gradu je bil odločilen položaj na vzpetini nad vasjo Branik, torej na odločilni obrambni točki, ki obvladuje staro prometno zvezo med Vipavsko dolino in Krasom ter pot po dolini potoka Branice.

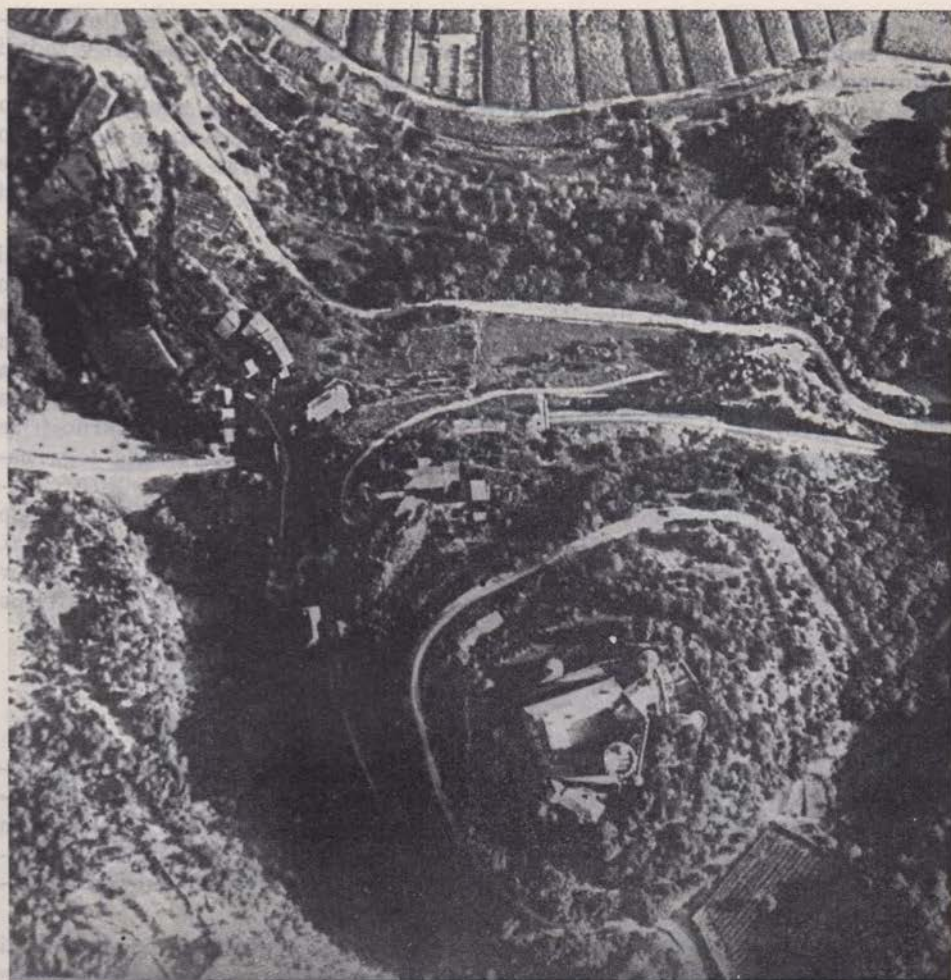
O zasnovi prvotnega gradu še ni popolnoma zanesljivih podatkov. Spričo množine gradbenega materiala razvaljenih traktov in stopnje uničenja posameznih sestavin tudi ni bilo mogoče prodreti do pričevalnih nadrobnosti. Vendar je mogoče iz sedanje podobe grajskega kompleksa dovolj jasno izluščiti okvirne stopnje njegovega stavbnega razvoja in ga na tej osnovi valorizirati. Opraviti imamo s tipom srednjeveškega gradu, ki sestoji iz obzidja na vrhu vzpetine, ob katero je prislonjeno oziroma vanj vključeno stolpasto stanovanj-

Pogled na grad Rihemberk (po grafiki, ki jo hrani Museo Civico v stari Gorici)
 Vue du château de Rihemberk (d'après un dessin conservé au Museo Civico à Gorizia)

sko jedro. Tako jedro doslej ni bilo docela nedvoumno ugotovljeno, morda smemo videti prvotno osrednje grajsko poslopje v jugozahodnem, po tlorisu nepravilno četverkotnem delu palacija. Položaj tega trakta namreč dobro izrablja najvišji teren v starem obzidju ter se prilagaja obliki terena in spremlja-jočega obzidja. Ta trakt pa je bil do take mere razvaljen in predelan, da n-drobnih časovno pričevalnih členov ni bilo več. Iz gotske stilne dobe pa so ohranjeni in situ stavbni členi v severnem delu starega obzidja, po čemer lahko zanesljivo ugotovimo, da se je, podobno kakor pri drugih sorodnih grajskih zasnovah, v kasnem srednjem veku pa vse do vključno 17. stoletja nadaljevala zidava stanovanjskih traktov ob starem obzidju, da sta pa iz poznogotske dobe tudi kapela in veliki okrogli stolp, ki pomeni osrednje obrambno oporišče kompleksa. V renesansi so tako pozidano grajsko jedro okrepili z vencem nizkih rondel, s čimer je nastal nov obrambni pas, okrepljen še z dodatnimi obrambnimi napravami na najlaže dostopnem južnem delu hriba. S 17. stoletjem, ki je dalo končno zunanjo podobo zlasti dvoriščnim fasadam, je organska rast gradu prenehala. V 19. stoletju nastalo gospodarsko poslopje južno od grajskega jedra na zadnjem obrambnem platoju je precej nasilen vrinek, ki je na južni strani zastrl dotlej zaokroženo podobo grajske celote.

Pri vrsti naših gradov poznamo le nekatere sestavine »idealne« grajske celote, ki dokumentirajo zgodovinsko usodo obrambnih in stanovanjskih potreb fevdalnega sedeža in vgrajene rezidence. Rihemberk je pri nas edini, ki spričuje razvoj grajske zasnove od visokega srednjega veka do baroka z izredno jasno diferenciranimi obrambnimi in stanovanjskimi sestavinami, poleg tega pa so posamezne sestavine spričo svoje velikopoteznosti same po sebi pričevalni spomeniki. Upravičeno torej vso zasnovo tega grajskega kompleksa, ki se s terasno kompozicijo uveljavlja še kot dominanta v pokrajini, štejemo v prvo vrsto naših gradov, hkrati pa se ta spomenik spodobno uvršča tudi v širši, vsaj srednjeevropski okvir.

Rihemberk — pogled iz zraka pred poružitvijo (posnetek iz arhiva Soprintendenze ai monumenti, gallerie e antichità v Trstu)

Rihemberk — vue aérienne avant l'écroulement (vue prise dans les archives de la Soprintendenza ai monumenti, gallerie e antichità à Trieste)

II

Ko je spomeniška služba leta 1962 začela korigirati dotedanje meritve, zbirati pobude za novo grajsko funkcijo in je izdelala prvo grobo projektno skico, je bil grajski kompleks razvalina z nekaterimi ohranjenimi stavbnimi prvinami.

Čeprav poškodovane, so bile vsaj kot masa ohranjene tri grajske sestavine od temeljev do strehe oz. zaključka: osrednji okrogli stolp kot trdnjavsko obrambno jedro, vhodni renesančni stolp in trakt s kapelo.

Osrednji okrogli stolp, ki kaže na močno restavracijo pred desetletji, najbrž v zadnji fazi romantičnih pojmovanj v tej panogi, je ob katastrofi v zadnji vojni močno razpokal, vsa notranja konstrukcija lesenih podov pa se je porušila. Vhodni renesančni stolp je bil prav tako na zunaj cel, manjkali pa so stavbnomizarski elementi in tudi sedanji podi so zasilni. Kapela je bila po vojni za silo opasana z betonsko vezjo, vendar so bile vse stene in ostrešje močno poškodovane in je manjkala stropna konstrukcija iz 17. stol. nad ostanki poznogotskega obočnega sistema.

Druge sestavine so bile še bolj razvaljene. To velja za ves drugi obrambni obroč razen v zidovju ohranjenega renesančnega obrambnega stolpa in za jedro kompleksa ob notranjem dvorišču razen prej naštetih traktov. Od severnega palacija je ostala le na novo prekrita klet z rekonstruiranim nosilnim zidom vred (nekdanjim prvim obzidjem), vse do poškodovanega pritličnega oboka je bil z vhodi vred razvaljen stopniščni vhodni trakt na dvorišče, od južnega palacija pa so se ohranili le deli zunanjega zidu ter je bila v nevarnosti še najdragocenejša stilna sestavina, dvoriščna fasada najmlajšega dela tega palacija. Stanje v letu 1962, ki ga je uspelo do letos obrniti na bolje le v nekaterih sestavinah, smo opisali zlasti zato, ker je samo po sebi predstavljalo nevarnost nadaljnjih rušenj (zlasti ohranjene dvoriščne stene južnega palacija). Vsako zavlačevanje obnovitvenih del bi zato zmanjšalo možnosti za rešitev gradu pa tudi upravičenost rekonstrukcije tistih prvin, zaradi katerih je treba ta mogočni spomeniški kompleks obnoviti.

III

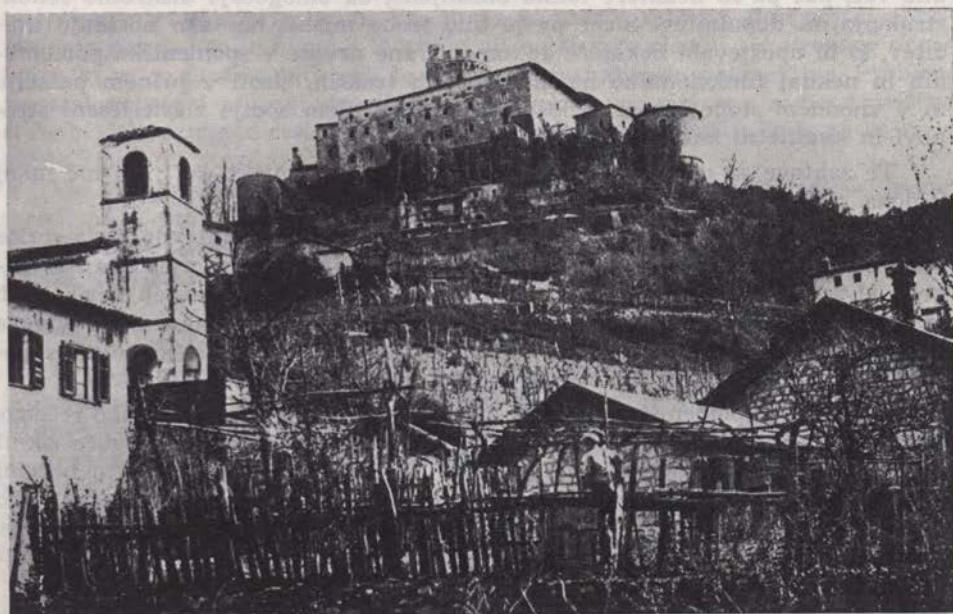
Program obnovitvenih del na gradu sta določala dva vidika. Spomeniško-varstveni vidik naj bi glede na značilnosti grajske zasnove in njeno valorizacijo zagotovil strokovno neoporečno varovanje in obnovo dokumentarnega in estetskega potenciala gradu. Drugi vidik je bil mogoča in potrebna nova praktična vloga gradu, ki naj bi hkrati utemeljila nadaljnje življenje tega pomembnega spomenika.

S stališča spomeniško-varstvenih interesov je bilo teoretično mogoče ubrati zelo različne poti, saj bi se obnova gradu lahko omejila na posamezne grajske sestavine, mogoča pa bi bila tudi prezentacija do skoraj popolne obnove gradu. Popolna rekonstrukcija kajpak ni prišla v poštev, saj za to ni bilo dovolj dokumentov, čeprav je Zavod za spomeniško varstvo v Gorici oskrbel nekatere starejše fotografske posnetke in risano skico celote. Vpraševali smo se torej zlasti, do katere mere bi bilo treba rekonstruirati grajsko celoto. Za čisto dokumentarne potrebe bi bilo v fragmentarni izvedbi mogoče utrditi značilne faze stavbnega razvoja grajskega kompleksa. Po drugi strani je pri kompleksnih spomenikih, kot so bolj razviti gradovi, načelno treba zagotoviti tisto podobo, ki tudi brez strokovnega aparata lebdi pred našimi očmi in ki ji navadno pravimo »grajski videz«. Ker je Rihemberk ena najbolj diferenciranih grajskih zasnov pri nas, bi bilo treba zagotoviti čim širši register sestavin, ki združene predstavljajo grajsko celoto tako razvitega tipa.

Po opravljeni valorizaciji bi bilo treba obnoviti v jedru vse trakte okrog grajskega dvorišča, rekonstruirati drugi, renesančni obrambni obroč, usposobiti vse nivoje ter tako vzpostaviti v načelu znano terasno kompozicijo mas

z dominantno osrednjega obrambnega stolpa. Ta zasnova ni le značilna za grad sam kot sklenjen organizem, marveč je odločilna tudi za njegovo vlogo v krajini. Razume se, da je bilo treba največjo pozornost posvetiti tistim še vsaj delno ohranjenim prvinam, ki pomenijo dokumentarne izvirnike in so hkrati v nadrobnostih tudi estetsko dovolj močne, da morejo in morajo biti izhodišče tako obsežno zastavljenih del.

Skraja se je uveljavljal pomislek, ki so ga rodile deloma želje po zmanjšanju stroškov, deloma pa čisto oblikovne pobude. Zavod za spomeniško var-

Pogled iz Branika na sev. fasado Rihemberka pred porušitvijo
Façade nord de Rihemberk vue de Branik avant l'écroulement

stvo SRS je namreč že pred leti izdelal študijo o delnem skrčenju nekaterih sestavin. Zlasti to zadeva povsem razdrti severni dvorišni trakt, ki bi bil po teh študijah znižan, tako da bi bilo iz doline videti bolj izrazito stopnjevanje gmot, kot ga kaže dokumentirana podoba Rihemberka pred medvojno katastrofo. Predlagana poenostavitev bi namreč v večji meri odkrila vznožje osrednjega obrambnega stolpa, ki ga je v »originalu« (in sicer že v gotiki) do več kot polovice zastiral severni palacij. Hkrati pa bi seveda predlagano znižanje tega trakta zmanjšalo historično monumentalnost osrednjega dvorišča, ki so ga obdajale razmeroma visoke kulise obzidave, in bi bistveno okrnilo osrednje doživetje v grajskem jedru. Ker tedaj še ni bilo mogoče govoriti o dokončnem programu nove uporabe gradu, je za prve projekte sicer obveljalo znižanje severnega trakta, vendar s pristavkom, da je treba predvideti tudi možnost popolne rekonstrukcije prizadetega stavbnega dela.

Če so torej pri programirani obnovi osrednjega dela grajske celote in renesančnega obrambnega obroča odločala načela o skoraj popolni rekonstrukciji

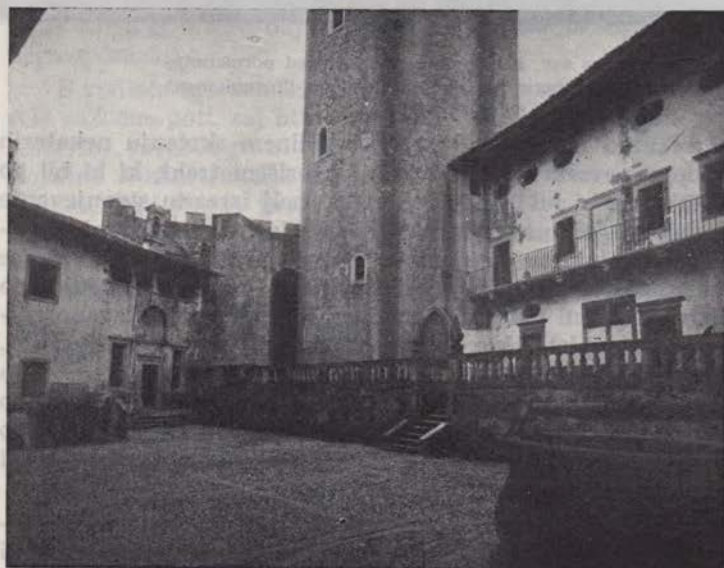
mas, se je za najmlajšo sestavino, za nekdanji gospodarski trakt na terasi južno od grajskega jedra, po daljšem tehtanju sklenilo, da se ta podere in se gradivo porabi pri drugih obnovitvenih delih. Ta trakt namreč ni le ločen od temeljnih sestavin gradu, marveč jih celo zastira, jemlje grajski celoti preglednost, za pogled z južne strani pa posebej neugodno zakriva k južnemu palaciju prizidani renesančni obrambni stolp.

Posebno poglavje je bilo programiranje obnove notranjščin. Popolnoma nedotaknjenih spomeniških notranjščin namreč po zadnjih rušenjih sploh ni bilo več, pač pa so nekatere toliko ohranjene, da omogočajo diskretno rekonstrukcijo oz. dopolnitev. Sicer pa je bilo treba misliti na tako notranjo ureditev, ki bi upoštevala nekatere dokumentirane prvine v spomeniško pomembnih in nekdanj funkcionalno najzahtevnejših traktih, zlasti v južnem palaciju in v vhodnem stopniščnem traktu ob dvorišču. Sem sodijo zlasti leseni stro-povi in kvalitetni kamniti kamini.

Te zahteve so prav tako odločilno vplivale na projekt, saj niso nič manj logična sestavina grajskega okolja kot kompozicija celote.

V enem samem primeru je bilo treba predvideti sicer zahtevno, toda spričo dokumentarnih osnov vseeno upravičeno popolno rekonstrukcijo. Grajska kapela, ki je v XVII. stoletju dobila novo fasado, je ohranila v vseh štirih oglih zadovoljive ostanke na konzolah slonečih nastavkov reber, tako da je obnova kasnogotskega oboka le še tehnično vprašanje, grad pa bi se dopolnil s pomembnim členom sicer izgubljene podobe notranjščin.

Če torej za spomeniškovarstveni del programa obnove gradu lahko rečemo, da so bila v letu 1962 razčiščena temeljna vprašanja in je bilo mogoče začeti z deli na južnem dvoriščnem palaciju — vprašanje v zvezi s tezo o načelni rekonstrukciji stavbnih mas oz. traktov je začasno ostalo nerešeno — lahko ugotovimo, da so razprave o novi funkciji gradu prišle do podobne stopnje. Prizadeti so se načelno strinjali z gostinsko uporabo gradu, vendar natančnej-

Grajsko dvorišče pred poružitvijo (posnetek iz arhiva Soprintendenza ai monumenti, gallerie e antichità v Trstu)

La cour du château avant l'éroulement (vue prise dans les archives de la Soprintendenza ai monumenti, gallerie e antichità à Trieste)

šega programa tedaj še ni bilo mogoče utrditi. Nejasno je namreč ostalo, ali je treba za grad predvideti zgolj tiste programske sestivne, ki naj omogočijo razmah izletniškega turizma, ali pa naj se predvidijo tudi zadostne nastanitvene kapacitete. Zastoj razprave v tistem času je opravičljiv. Zanimanje za grajsko razvalino in povpraševanje turistov je jasno kazalo, da bo to izletniško točko treba urediti, dokončno odločitev potrebnega investitorja pa je zavirala tedanja grajska podoba. Podoben je položaj tudi pri vrsti drugih grajskih objektov. Dokončnega investitorja je mogoče najti šele takrat, ko je gradbeno stanje spomenika takšno, da dovoljuje namembno investiranje vsaj ob zastrešenju temeljnih sestavin. Vse to pa ni zavrlo začetka obsežnejših obnovitvenih del, saj se je dvom o izletišču ali hotelskem obratu sukal okrog vprašanja, ki so ga pustile odprtega že spomeniške analize in perspektive. Problem je ostal porušeni severni dvoriščni trakt; rekonstrukcija ene same dvoriščne etaže bi dala ustrezen restavracijski prostor, popolna rekonstrukcija pa bi omogočila zadostno število hotelskih sob.

Vse druge sestavine je bilo mogoče tako iz spomeniških interesov kakor zaradi nove funkcije prav odlično povezati v enoten rekonstrukcijski okvir. Tega je utrdila programska skica, ki jo je Zavod za spomeniško varstvo SRS predložil prizadetim.

IV

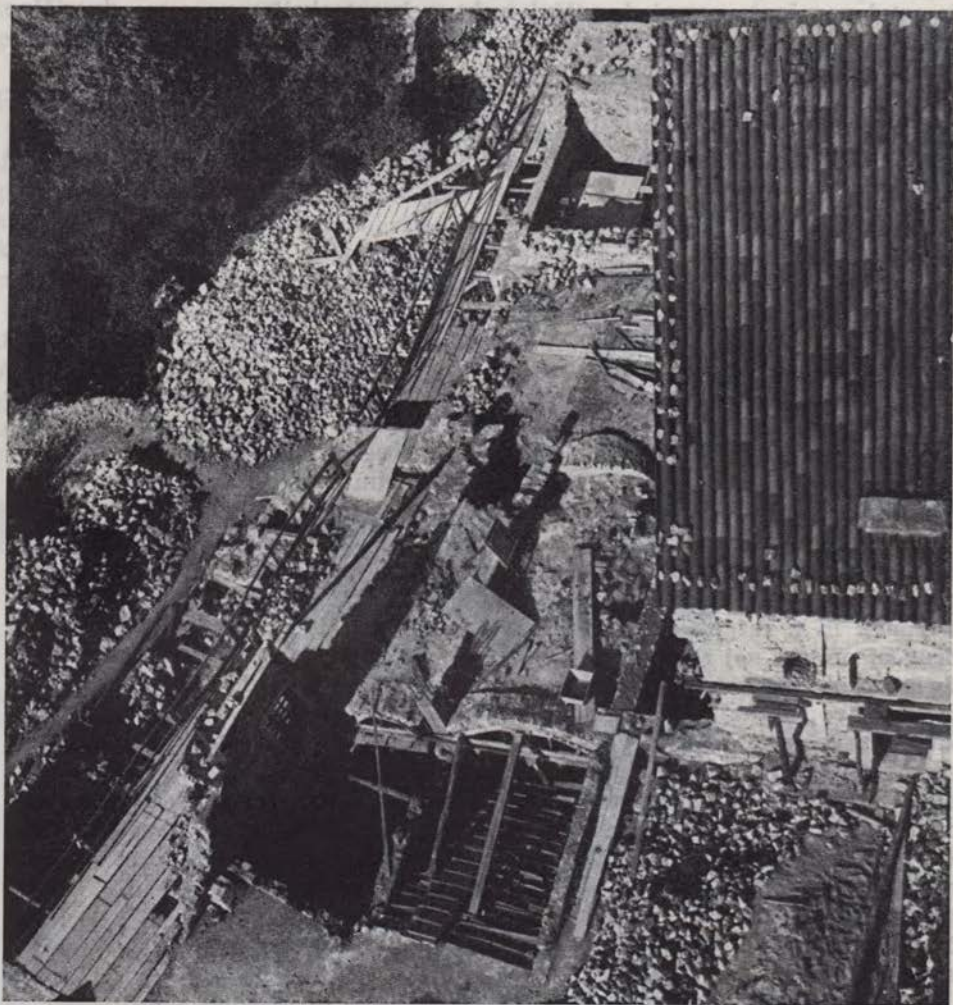
V glavnih črtah predvideva ta načrt naslednjo obratno shemo. Jedro nove funkcije je obzidano dvorišče, pri čemer sta v pritličju južnega palacija dva intimna restavracijska prostora, v nadstropju nekaj apartmajev, v mezzaninu pa so lahko tudi skupna ležišča; za dostop v ta trakt se usposobi sedanje dvoramno stopnišče. Ob ta trakt prislonjeni obrambni stolp se nameni za posebne sobe. Kuhinjski trakt se pozida na mestu nekdanje kuhinje na zahodni strani dvorišča, severni trakt naj bo namenjen za obsežno restavracijo, za skladišča naj se uporabijo deloma že rekonstruirani kletni prostori tega trakta, ki jih je treba povsem obnoviti. Vhodni stolp na dvorišče je treba rekonstruirati in naj ohrani historično vlogo komunikacijskega vozla. Tu bi bili recepcija, uprava in muzejski prikaz razvoja gradu. Kapela ob tem traktu naj predstavlja z okroglim stolpom vred čisto spomeniški del grajskega kompleksa z lapidarijem v kapeli in z razglediščem na okroglem stolpu. Vhodni renesančni stolp v drugem obroču naj se nameni za posebne prostore, v pritličju lahko tudi za točilnico in vratarnico. Ves renesančni obroč naj se obnovi in s terasami vred usposobi za sprehajališča in razgledišča. Ohranijo se torej vse stare komunikacije, ki lahko dobro rabijo za novo funkcijo gradu, jasno se ločijo muzejsko spomeniški deli od gostinskih. Pri obnovi je treba posebej paziti na to, da se historično dragocene in za rekonstrukcijo rabne sestavine ohranijo kot dokumentarno in estetsko izhodišče vsega posega, zlasti fasada južnega palacija, kapela, okrogli stolp, vsi elementi gradbenih faz in tudi najneznatnejše kamnoseško dragocene sestavine. Pri obnovi je treba upoštevati značilne in nepogrešljive prvine, kot so kamniti okenski okvirji, motivi lesenih stropov, izpričani kamini, ohranjeni kovinski izdelki (ograje) in za to pokrajino značilne strešine.

Ta programski okvir, ki takrat, kot rečeno, ni dokončno določal višine in nadstropne izrabe porušenega severnega trakta, je bil sprejet kot vodilo za začetek etapnih rekonstrukcijskih del.

Na tej osnovi je bil izdelan najprej projekt za obnovo južnega palacija, leto dni kasneje pa še za rekonstrukcijo vhodnega dvorišnega stolpa.

V

Temeljni problem v zvezi z obnovo južnega palacija, namenjenega za del gostinskega obrata — v skladu z nekdanjim posebnim položajem tega trakta tudi zdaj v posebnem, intimnem okviru — je bila izredno slabo ohranjena fasadna stena. Drugod so bili preostali namreč le še odlomki obrobnega zidovja, ki pa za rekonstrukcijo niso pomenili posebne težave, saj smo tam imeli opr-

Sanacija obokov in rekonstrukcija drugega, povsem porušenega dela (foto J. Gorjup)
Réparation des voûtes et reconstruction de la deuxième partie complètement démolie

viti z razmeroma masivnim, trdnjavskega zidom. Fasadna stena pa je bila po razkritju skoraj dve desetletji izpostavljena atmosferilijam kot najbolj občutljiv fragment palacija, hkrati pa spričo ohranjenih kamnoseških sestavin (okvir, balkonskih konzol in plošč) toliko dragocena, da bi obnova palacija brez te sestavine pomenila zgolj slabo kopijo in bi brez nje vse grajsko jedro oz. obzidano dvorišče bilo bistveno manj izvirno pričevalno. Stena je bila tako poškodovana, da je gradbeno podjetje, ki je izvajalo obnovitvena dela, hotelo fasado sploh podreti. Projekt je spričo navedenega predvidel, da se sezida nov notranji nosilni zid, stara fasada pa se s stropnimi montažnimi ploščami spne v enotno konstrukcijo. Kljub nevarni gradnji je poseg povsem uspel, fasada je bila rešena in zdaj fungira kot nenosilna kulisa.

Nič manj ni bila zapletena zasnova strehe, ki se ni mogla ravnati po standardnih »pravilnih« konstrukcijskih sestavinah, saj je morala upoštevati nekdanjo ločitev med zahodnim starejšim stolpastim jedrom palacija in novejšim delom med tem jedrom in okroglim stolpom. Da bi se ohranila nekdanja čista črta podkapnega, s kamnitimi konzolami odprtega venca, je bilo treba predvideti dobro zavarovan vdolbljen žleb vrh zidu, ki ga venec skriva pred pogledi z dvorišča.

Prostorska zasnova tega trakta se je v temeljnih črtah naslonila na nekdanjo razporeditev. V pritličju sta zato nastala dva ločena prostora, v nadstropjih se je bilo treba prilagoditi ureditvi apartmajev, ohranjena pa je fasadna členitev. Odprtine na južni zunanji steni palacija so bile malo dopolnjene, vendar v merah, ki ne bodo motile trdnjavskega značaja tega zidu.

VI

Rekonstrukcija južnega palacija je rešila južno stran grajskega dvorišča in je bila opravljena v glavnem v letu 1963. Za naslednjo etapo je program predvideval obnovo vhodnega stopnišnega trakta na grajsko dvorišče, ki naj bi zaprl vzhodno stran dvorišča.

Rekonstrukcija tega stopnišnega trakta, ki kaže več časovno različnih sestavin, je predstavljala v primeri s palacijem dvakratno težavo. Zadovoljivega posnetka nekdanjega stanja ni, spričo razvaljenosti trakta pa tudi domneve niso bile mogoče. Poleg tega je bilo zidovje izredno slabo ohranjeno in slabo nosilno. Za vsako ceno je bilo treba varovati vso pritlično konstrukcijo trakta z dvema stopniščema vred, čeprav se je njun obok rušil. Zavod za raziskavo materiala in konstrukcij je preiskal temelje in zidove in ugotovil skoraj popolno dotrajanost veziva in odločno prenizko nosilnost. Na temelju teh preiskav in predhodnih ugotovitev statika se je zidovje statično okrepilo na tri različne načine. Obodne zidove stopnišča je okreplil skelet; tako se je razbremenila vsa konstrukcija stopnišnega dela z obočnim sistemom vred in je bilo mogoče postaviti nad stopniščni obok posebno lebdečo montažno ploščo. S tem se je ves nosilni sistem v pritličju spremenil iz obočnega s stranskimi horizontalnimi pritiski v prekladnega (arhitavnega) z vertikalnimi pritiski. To metodo je predlagal projektant, saj je zapolnjena vgrajena konstrukcija popolnoma zavarovala sporočene forme in strukturo zidov, ne da bi bilo treba kaj rušiti in na novo zidati, kar je bila sicer normalna praksa pri delih take vrste pri nas.

Vzhodni del
(drugi stolp) med
rekonstrukcijo
(foto J. Gorjup)

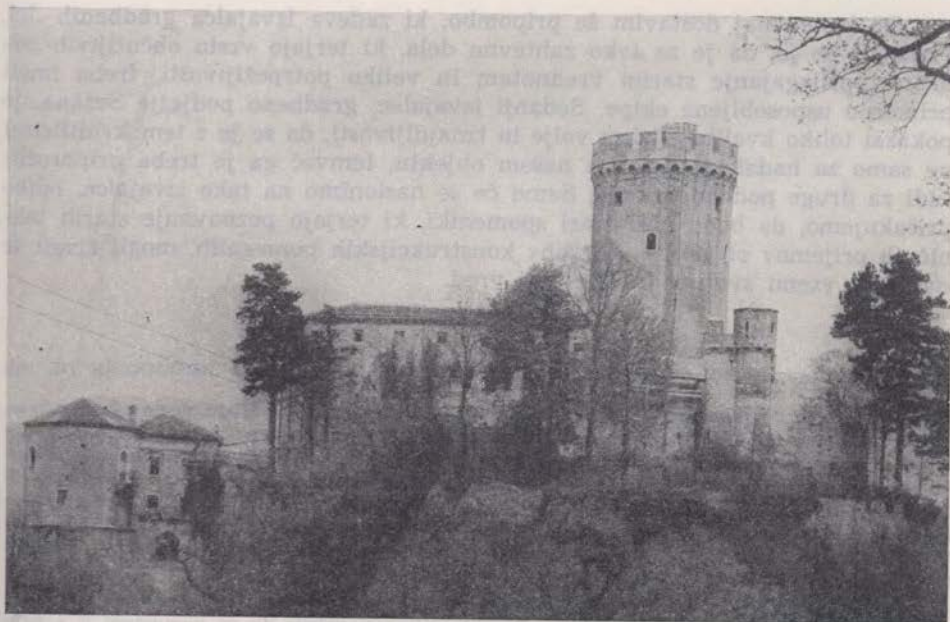
Partie est
(deuxième tour)
pendant la
reconstruction

Metodo horizontalnih interpoliranih armatur, ki jo je predložil ing. Raič, smo porabili pri zunanjem (vzhodnem) zidu kapele. Postopek je predvideval zapolnitev horizontalno izkopanih fug z armaturo, ki se zabetonira z močno cementno malto. Tako je bila ustvarjena v zidu samem nosilna membrana, ki preprečuje nadaljnje deformacije ter doseže skoraj normalno nosilnost. Ta metoda je porabna pri debelejših zidovih, ki v notranjosti nimajo veziva in jih deformirajo razpoke in minimalni ukloni.

Tretjo metodo, injiciranje, je strokovno izvedel Zavod za preiskavo materiala in konstrukcij (pod vodstvom ing. Plemlja). Potekala je domala vzporedno z vgrajevanjem nosilnega skeleta v pritličju, v nadstropju pa šele po predhodnih horizontalnih armaturnih ojačitvah. Injicirali so tudi vse zidove kapele in še del temeljev palacija na južni stranici, ki je na enem od oglov na živi skali zaradi drsenja kazal rahle deformacije. Ta način, ki je bil v dosedanji spomeniški praksi strokovno uporabljen menda prvič na Rihemberku, je seveda prikladen skoraj povsod, kjer nimamo opraviti z močnimi deformacijami, pa moramo glede na spomeniška načela varovati izvirno zidovje.

Kompozicijsko je bila rešitev, kakor je bilo zgoraj nakazano, delikatna. Spričo pomanjkanja zadovoljive dokumentacije o stanju pred medvojnimi porušenjem nadstropnih konstrukcij je bila rešitev kompozicijsko občutljiva, še posebej zato, ker je bilo treba jemati v poštev več faz. Projekt je historično logiko rasti objekta upošteval s primerno redukcijo. Prva gotška stavbna faza

tega trakta, ki je tedaj opravljal že funkcijo vhodnega, stopničastega objekta, je ohranjena z nekdanjim prvim obzidjem, ob katero so bile kasneje prislonjene obokane ozke stopnice; dokumentarni pomen tega zidu izpričujejo ohranjeni stavbni členi. Renesանčna faza je upoštevana z ohranitvijo vseh drugih pritličnih in nadstropnih konstrukcij, estetsko pa naglašena s tremi odličnimi portali, od katerih je treba dva v pritličju in enega v nadstropju rekonstruirati po najdenih fragmentih oz. členih, enega pa prestaviti. Bistvena redukcija bo zadela del trakta — historično prislonjeni objekt — med osrednjim stolpnim jedrom stopniščnega dela in renesանčnim obzidjem. Ta motiv smo priredili po vzoru podobnih prehodnih gradenj (portala) v istem pasu, tako da ta del objekta fungira kot prekrita prehodna lopa. Rekonstruirani trakt kaže torej tri jasno razvidne stopnje obnove: v pritličju ohranitev vse konstrukcije in rekonstrukcija manjkajočih sestavin, v prvem nadstropju naslon na sporočene elemente s prireditvijo ostalih sestavin, v drugem nadstropju pa v okvirnem zidovju svobodnejša rešitev. Ostrešje je bilo v skladu s programom urejeno kot dvodelen samostojen plastičen zaključek v podaljšku trakta s kapelo. Tak trojen prijem funkcionalno ustreza stari funkciji in novemu namenu: pritličje ohranja značaj prehoda na dvorišče in stranskega dostopa v nadstropje, nadstropji pa lahko dobro rabita za recepcijo, muzejski prikaz razvoja gradu in upravo, pri čemer lahko zagotavljata tudi prehod skozi rekonstruirani trakt oz. podstrešje kapele na hodnik obrambnega zidu oz. na razgledni stolp, čeprav to ni edina zveza z osrednjim stolpom (druga poteka preko stopnišča južnega palacija in je prav tako historično izpričana).

Severna fasada po rekonstrukciji (foto J. Gorjup)
 Façade nord après reconstruction

VII

Hkrati z rekonstrukcijskimi deli na vhodnem stopniščnem traktu se je zmerilo odbrano kamnito in drugo gradivo za lapidarij, ki je predviden v kapeli. Pri tem je treba pripomniti, da so v preteklih letih zaradi nezadostne kontrole nekatere pomembne kose porabili kot stavbno gradivo, računati pa je treba tudi, da se bodo nekateri kosi še odkrili ob sondiranju in ob urejanju doslej nedostopnega materiala. Vzporedno so se izvedle preiskave v kapeli sami. Te so odkrile letnico obokanja, rešile fragmente slikarije ter omogočile študij nameravane rekonstrukcije.

VIII

Letošnja obnovitvena dela so gradu Braniku povrnili precej njegove nedanje zaokroženosti in rešila njegove zelo pomembne sestavine. Nadaljnja usoda še nekonsolidiranih sestavin je seveda odvisna od sredstev, ki bodo na voljo 1965 in v prihodnjih letih. Prav tako pomembno je vprašanje perspektivnega investitorja, zakaj primerna ponovna vzpostavitev obzidanega grajskega jedra z manjkajočima dvema traktoma ni več zgolj vprašanje pičlih investicij iz virov za spomeniškovarstvena dela, temveč jih je treba formirati s perspektivo prihodnje funkcije gradu, še posebej zato, ker mora zasnova teh dveh traktov, ki zadevajo maso in nekatera razmerja grajskega okolja, upoštevati v najvišji mogoči meri tudi zahteve predvidenega novega obrata. Podoba sicer še okrnjenega gradu je danes vendarle že taka, da bi bilo odlašanje o končni odločitvi nepotrebno.

Ob koncu naj dostavim še pripombo, ki zadeva izvajalca gradbenih del. Pokazalo se je, da je za tako zahtevna dela, ki terjajo vrsto občutljivih odločitev, prilagajanje starim vrednotam in veliko potrpežljivosti, treba imeti primerno usposobljene ekipe. Sedanji izvajalec, gradbeno podjetje Sežana, je pokazal toliko kvalitete, dobre volje in iznajdljivosti, da se je s tem kvalificiral ne samo za nadaljnje delo na našem objektu, temveč ga je treba priporočiti tudi za druge podobne akcije. Samo če se naslonimo na take izvajalce, lahko pričakujemo, da bodo naši stari spomeniki, ki terjajo poznavanje starih tehničnih prijemov ob novih »skritih« konstrukcijskih pomagalah, mogli živeti še naprej z vsemi svojimi kvalitetai vred.

Nataša Stupar-Sumi: TRAVAUX DE RECONSTRUCTION FAITS À RIHEMBERK DE 1962 À 1964

La château de Rihemberk mentionné pour la première fois dès le 13e siècle est chez nous un des châteaux les plus grands et les plus nettement différenciés quant à leur fonction de défense et à leur fonction d'habitation. Le centre en est une enceinte entourée de murs avec une tour ronde centrale pour la défense, une chapelle, deux constructions d'habitation »palatio« et l'escalier d'entrée. Les éléments manifestes de style sont de l'époque gothique; les dernières grandes constructions ultérieures sont du 17e siècle. En dehors de ce centre on a, à l'époque de la Renaissance, bâti une nouvelle enceinte de défense avec murailles et tours rondes et on a fortifié les endroits exposés au danger par des terrasses complémentaires.

Après la dernière guerre, le château était complètement en ruine; ces dernières années on a commencé la rénovation systématique. Pour la mise en valeur de ce monument il a fallu rénover les éléments primitifs authentiques et faire disparaître les parties les plus récentes du 19e siècle sur la terrasse méridionale au-dessous des constructions centrales. Tout d'abord, les

avis étaient partagés quant au degré de rénovation du palatio nord. Les travaux de reconstruction faits jusqu'à présent ont embrassé la partie méridionale où il fallait conserver une façade précieuse par son style (en y incorporant des constructions de support) et l'entrée avec l'escalier (divers procédés de consolidation depuis les injections jusqu'à l'incorporation d'éléments de ciment armé et même des constructions nouvelles).

On est en train d'élaborer un plan pour la reconstruction d'autres éléments détruits et la consolidation des parties endommagées. La réalisation de ce vaste projet dépendra évidemment des moyens financiers; il faudrait demander ces derniers non pas seulement aux fonds prévus au budget et à des dotations, mais aussi à ceux qui exploiteront le château, en l'occurrence le service de tourisme et d'hôtellerie qui dispose de tout le vaste ensemble du château au voisinage immédiat duquel passera la future route internationale.

SV. PRIMOŽ NAD KAMNIKOM MED ROMANTIKO IN POZNO GOTIKO

Dr. EMILIJAN CEVC

Z restavracijskimi deli povezane raziskave v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom so v zadnjih letih osvetlile marsikatero nadrobnost njene stavbne zgodovine in problematike, saj so se celo njene poznogotske ali kar renesančne freske pokazale v novi luči; skrbno očiščene so spet zaživele, pa obenem znova postavile vprašanje datacije in stilnega izhodišča. Vendar se v tem poročilu ne bom mudil pri freskah, pač pa bi rad zapisal nekaj ugotovitev o sami arhitekturi te cerkve, ki spada v današnji obliki gotovo med najvabljivejše stavbne spomenike na Gorenjskem.

Že starejša umetnostna literatura je večkrat poudarila, da današnja cerkvena stavba ni nastala vsa obenem — denimo leta 1459, kot bi morda dokazovala letnica na oboku severne ladje — poleg tega pa omenja »kapelo« na tem mestu že listina iz leta 1396. Kljub temu, da danes vsaj dvoladijski dvoranski prostor za vernike deluje dokaj enovito, kot da bi res naenkrat pognal iz značilnega poznogotskega arhitekturnega koncepta, so vendarle nekateri detajli že dolgo opominjali, da se v zidovih skriva še marsikaj starejšega. Zato je že F. Avsec (Pogled na cerkvene umetnine naše škofije in primeren nasvet, Drugo izvestje Društva za krščansko umetnost v Ljubljani, 1898, str. 11) pripomnil, da sta zvonik in severna stena cerkve še iz romanskega časa in da so cerkev v gotski dobi razširili in podaljšali. F. Stele (Politični okraj Kamnik, Ljubljana 1928, str. 160 sq) je po različnih tehnikah zidave cerkvenih in zvonikovih sten sklepal, da je starejši del cerkve vsaj iz zgodnjegotskega časa, vrhnji del zvonika pa je pripisal šele pozni gotiki. V. Steska (Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom, Carniola 1916, str. 1 sq) je sicer zbral o cerkvi in kultu sv. Primoža arhivske vire in spomenik natančno popisal, toda šele kasneje (Romanske cerkve na Slovenskem, ZUZ XVI, Ljubljana 1939—40, str. 89) je dodal, da je imela starejša cerkev sv. Primoža »popolno romansko obliko«.

Poleg same zidave pa kažejo na predgotški izvir stavbe še nekateri drugi momenti: zunaj na severni steni je bilo slutiti pod ometom polkrožno zaključeno odprtino romanskega okna; dolga kamnitna klop, ki se vleče v notranjščini vzdolž severne stene od zahodnega vhoda do zadnje traveje ladje, je klicala kar po zgodnjeresrednjeveških analogijah, najbolj zapleten problem, ki še danes ni rešen, pa odpira okrogli marmornati steber, ki nosi jugozahodni ogel baldahinskega oltarja nad relikvijami sv. Primoža in Felicijana. Ker je baldahin nastal šele v pozni gotiki, je ta steber tako po materialu kot po obliki — saj niti kapitela nima — starejša spolia, ki bi bila lahko celo antičnega datuma. Zato se takoj prebudi vprašanje, ali bi ne smeli pri sv. Primožu računati celo

s kakšno kultno kontinuiteto, ki bi ji korenine segale še v antiko, Zadnji čas se je v kamniškem prostoru nabralo že toliko arheoloških prič antičnega življa, da bi se rimskemu izviru primoškega stebra nič ne začudili, saj so ga končno lahko semkaj prinesli tudi iz doline. Če pa pomislimo še na pastirske kočje na Veliki planini, ki segajo tipološko prav tako še v arheološko davnino, kar bi dokazovalo, da je planina živela tudi že v starem veku, se provenienca stebra in kulturnega mesta še bolj zavozlja. In kaj počno ostanki zidu in ometa, ki se skrivajo pod rušo na kuclju nad cerkvico sv. Petra? Marsikatero teh vprašanj še čaka odgovora, nekatera pa so se že razrešila.

Leta 1951 je M. **Zadnikar** sondiral zunanjščino severne ladijske stene (M. Zadnikar, Nekaj misli in ugotovitev ob terenskem proučevanju romanske arhitekture v Sloveniji, Varstvo spomenikov IV, Ljubljana 1951—52, str. 32 sq). Podčrtal je, da je bila ta stena v vsej dolžini povišana ob gotskem obokanju stavbe; to dokazuje že bolj gladek omet njenega spodnjega dela. Prav tako je v vzhodnem delu dobro viden vertikalni stik, do katerega je segala prvotna cerkev, del zidu vzhodno od njega pa je bolj surovo ometan in novejši. Približno 145 cm zahodno od stika je Zadnikar odprl tudi zazidano in v konturi že prej opazno okno, ki se je res izkazalo za romansko; to meri zunaj 97×60 cm, v svetlobi pa 67×25 cm. Polkrožno zaključeno, lijakasto se zožujoče okno nima kamnitega okvira, ampak je njegovo ostenje samo ometano, v sredi pa se je ohranil še tesen lesen okvir za nekdanjo »zasteklitev«. Sledovi dima na njem kažejo, da je cerkev nekoč pogorela. Zadnikar misli, da je morda prav ta požar sprožil veliko gotsko prezidavo v 15. stoletju. Zaključil je, da je s tem oknom romanska stavba popolnoma izpričana, segala pa je od sedanje fasade, v katero je vključen tudi stari zvonik iz dni prve stavbe, do navpičnega stika s severni steni onkraj novoodkritega romanskega okna, ki pomeni severovzhodni ogel stavbe. Na vzhodu se je cerkev verjetno zaključevala s polkrožno apsidno, kakršna je za ta geografski prostor bila v romaniki značilna. Širino stare stavbe pa dobimo, če si zamislimo središčno os starega zvonika v sredini nekdanje cerkvene fasade. — V knjigi »Romanska arhitektura na Slovenskem« (Ljubljana 1959, str. 165 sq) je Zadnikar te ugotovitve ponovil, pravilno pa je dodal še neki moment, ki ga je v prvem poročilu prezrl: pri zahodnih vratih v severni steni je namreč vidna vertikalna razpoka, in sicer prav na mestu, kjer se znotraj konča kamnitna klop; ta razpoka je torej nekdanja zahodna meja prvotne stavbe. Torej bi bila ta dolga okoli 15 m in kakšne 4 m visoka, zvonik pa bi stal lahko tudi samostojno pred fasado, kot to v kamniški okolici večkrat opazimo (Kamnik, Stranje, Homec itd.). Če pa bi že od vsega začetka segala ladja do zvonika, bi bila dolga kar 19,70 m. Tudi Zadnikar omenja mogočnost starejše kulturne kontinuitete.

Leta 1963 so na pobudo Zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana v Ljubljani začeli restavratorji Zavoda za spomeniško varstvo SRS sistematično čistiti in utrjevati freske na severni steni ladje, z delom so nadaljevali 1964 tudi na južni steni. Poleg drugih lepih rezultatov so pri tem napravili na nevtralnějšíh mestih tudi nekaj poskusnih sond do starejših plasti ometa in pri tem našli na starejšo plast fresk. Najpričevalnejši je pač fragment dveh glav v rdečkastim inkarnatom, ki sta bili odkriti v levem delu slikanega krogovičja v vrhu slike Marije zavetnice s plaščem; dvojna bordura nad glavama z osatno vitico in s kozmatskim ornamentom določa višino prostora, ki so ga te freske krasile. Freske lahko datiramo proti koncu 14. stoletja ter jih vključimo v »furlansko«

Pogled na temelje romanskega prezbiterja: A – j. stena, B – zah. zaključek onkraj stopničastega praga poznogotskega prezbiterja, C – temelj zah. stene ladje na črti stopnice v poznogotski ladji (praga prve poznogotske korne partije), D – temelj j. stene romanske ladje

Les fondations du presbyterium roman: A – mur du sud, B – clôture occidentale de l'autre côté de l'entrée en escaliers du choeur gothique attardé, C – fondation du mur occidental de la nef sur la ligne de l'escalier de la nef gothique attardé (entrée du premier choeur du gothique attardé), D – fondation du mur méridional de la nef romane

stilno smer. Toda njihov prostor je bil že višji — za okoli 60 cm — od prvotne romanske cerkve, bil je že gotiziran, prekrit pa je bil z ravnim lesenim stropom. Torej je doživela cerkev med romaniko in pozno gotsko fazo še neko vmesno povečavo, o kateri bom še spregovoril.

Ker se je opečnati tlak v cerkveni ladji na več mestih precej udrl, ga je bilo treba vsaj zasilno izravnati. To popravilo pa je nudilo tudi priložnost, da smo na nekaterih kritičnih mestih izkopali nekaj poskusnih talnih sond; ta dela je vodil podpisani, dala pa so tele rezultate:

Ugotovili smo, da je cerkev zidana na živi »griči«, kot pravijo domačini skalnati rebri, ta skala pa pravokotno seka smer stavbe. Že za prvo, romansko cerkev je bilo treba skalo obklesati, da je nastala primerna ploščad. Tako se je problematična klop ob severni steni izkazala le kot ekonomično porabljena živa skala, kajti s tem, da so jo klesarji prisekali v obliki klopi, so si prihranili precej dela, cerkvi pa obenem pridobili še »kos opreme«, kakršne je tradicija poznala in porabljala že zdavnaj pred romaniko. Dolžina »klopi« je enaka dolžini najstarejše romanske ladje. — Za raziskovanje starih temeljev pa imajo skalnata tla slabo lastnost, da v velikem delu stavbe lahko nadomestijo umetne temelje; in res teh nismo mogli nepretrgano slediti, vendar se jih je na posameznih mestih ohranilo dovolj, da so omogočili popolno rekonstrukcijo najstarejšega stavbnega tlorisa.

Stara ladja se je res začejala ob razpoki, ki jo je že Zadnikar omenil tik ob zahodnem vhodu, končevala pa se je ob vertikalnem stiku vzhodno od že omenjenega romanskega okna. Tako je merila ladja zunaj po dolžini 15,40 m, znotraj pa 13,60, kajti zidovi so bili debeli približno 90 cm. Ali še drugače: ladja je segala od začetka »klopi«, katere zahodni konec je segal v fasadni zid, vzhodni pa v vzhodno zaključno steno že kot temeljni vogelni kamen, do stopnice, ki danes pri prvem vzhodnem stebru deli ladjo. Zunanja širina stavbe je bila 8,60 m, notranja pa 6,80. Skupna širina dvoladijske poznogotske stavbe je 8,93 m, kar pomeni, da je za dobra dva metra širša. Južna stena stare cerkve je potekala znotraj tik ob južni strani poznogotskega baldahinskega oltarja, medtem ko ga je njen zahodni zid sekal približno po sredi — to pa spet kaže, da ta oltar ne stoji na nekem s tradicijo posvečenem mestu, ampak da ga je na sedanje, nekoliko nenavadno mesto premaknil šele poznogotski čas.

Mere romanske ladje odločajo v prid dolžine. Širina je v razmerju do dolžine 1:2, to je: dolžina je enaka dvema širinama. V primerjavi z drugimi našimi romanskimi cerkvami je dolžina morda res nekoliko pretirana, saj je M. Zadnikar ugotovil, da je pri njih razmerje navadno 1:1 $\frac{1}{4}$ do 1:1 $\frac{1}{2}$ (Romanska arhitektura na Slov., str. 22 sq), kar pomeni, da se tlorisi približujejo bolj kvadratu kot pravokotniku. Pri nas pa je izrazito podolžna ladja sestavljena iz mer dveh kvadratov. Ali je tako narekovala želja, da bi dobili čim večji prostor, ki ga je bilo zaradi terena težko razširiti proti jugu — ali pa je soodlo-

Pogled na stik romanskega prezbiterija z ladjo: A — temelji j. stene romanskega prezbiterija, B — zah. stena romanske ladje, C — temelj j. stene romanske ladje

Le joint du choeur roman avec la nef: A — fondations du mur occidental du choeur roman, B — mur occidental de la nef romane, C — fondations du mur méridional de la nef romane

čala tudi že bližina gotskega prostornega občutja, pri katerem je pridobivala dolžina na škodo širine? Vendar pa v Avstriji v času največjega razcveta romanike tudi razmerje 1:2 ni neznano, nasprotno, pri stavbah s podolžno ladjo in kornim kvadratom velja menda kar za klasično! (Prim.: A. Klaar, Kirschenbaukarte — poglavje v katalogu razstave »Romanische Kunst in Oesterreich, Krems a. d. Donau 1964, str. 373.)

V prezbiterialnem delu smo, kakor je upravičeno mislil tudi Zadnikar, seveda pričakovali polkrožno apsidno — razkril pa se nam je prezbiterialij z več ali manj kvadratnim tlorisom; notranjščina meri po dolžini 3,60 m, po širini pa 4,00 m; stene so bile debele 80 cm. Notranja vzhodna stena prezbiterialija je potekala torej v isti črti in na istem mestu kot današnji stopničasti prag poznogotskega prezbiterialija, medtem ko smo na zunanjo steno naleteli že onkraj praga. Južna stena prezbiterialija se je zalomila v nekoliko ostrejšem kotu proti severu in se torej ni priključevala na zahodni del ladje v pravem kotu. Ta neregularnost, ki bi nas lahko na prvi pogled spomnila celo rombastih tlorisov predromanskega časa (prim. npr. prezbiterialij predromanske cerkve sv. Petra na koroškem Krnskem gradu!), pa tudi v romaniki ni nemogoča, tem bolj ker smo lahko kontrolirali samo temeljne zidove. Odmik od kvadrata v prid 40 cm večji širini pa nam vendarle ne brani govoriti o tipu »kvadratnega kora«, čeprav kvadrat ni bil geometrično pravilen.

Toda tip romanske cerkve s kvadratnim prezbiterialijem je na Kranjskem nenavaden in redek. Zadnikar je na Slovenskem ugotovil njegovo največjo gostoto predvsem na Koroškem in Štajerskem, medtem ko so vsi doslej znani kranjski primerki precej pozni in vezani ali na tako imenovano »laško arhitekturno skupino« (Svibno, Rodež, Šenčurski hrib, Tržišče), ki ima spet oporišče in izhodišče na Štajerskem (Laško, Loka pri Zidanem mostu), ali na vzore kostanjeviške cistercijske arhitekture (Ržišče v Gorjancih) ali pa na freisinško loško ozemlje (Bukovščica in Gabrška gora v Poljanski dolini), kjer so bili mogoči tako bavarski kot koroški vplivi. Kvadratni prezbiterialij je produkt srednjeevropske arhitekture, medtem ko ima polkrožna apsidna mediteranski izvir, saj je pognala iz antične tradicije (Romanska arhitektura na Slov. str. 208 sq). Mikavno je, da je Zadnikar prav pri cerkvi sv. Primoža na Gabrški gori omenil mogočnost, da so pri njenem arhitekturnem tipu odločali tudi tamkaj naseljeni kolonisti s Koroškega, ki so prišli prav od Vrbskega jezera. Ob tem jezeru pa je bila že v 9. stoletju posvečena cerkev sv. Primožu in Felicijanu, ki je hranila tudi njune relikvije. Na kakšno povezavo s to koroško cerkvijo na Otoku ob Vrbskem jezeru bi lahko pomislili tudi ob kamniškem sv. Primožu.

Še popolnoma romanska oblika odkritega okna in celo sestava temeljnih zidov, v katerih so kamni sicer surovo lomljeni, pa vendarle položeni v plastnicah, utegneta dokazovati, da spada najstarejša primoška cerkev vendarle še v čas, ko je bil romanski slog še v polnem zvenenju. Morda bi njen nastanek ne bil izključen že v poznem 12. stoletju, najkasnejša zgornja časovna meja pa bi moglo biti še zgodnje 13. stoletje. Najbrž je že od vsega začetka hranila tudi relikvije, pa naj so bili to že avtentični ostanki sv. Primoža in Felicijana ali le dveh »krščenih« mučencev. Pri tem pa se mi vriva zapeljiva misel, da bi pri zidavi lahko odločali grofje Andeški kot kamniški zemljiški gospodje. Znano je namreč, da je andeška družina naravnost slovela zaradi številnih relikvij, ki so jih zbrali na matičnem gradu v Andechsu na Bavarskem. Taka zgodovinska povezava z Bavarsko pa bi lahko razložila tudi nastanek kvadratnega

Sonda ob sezah. stranskem vhodu v ladjo: A — temelj zah. stene romanske cerkvene ladje, B — zah. zaključek kamnite klopi ob sev. steni

Sonde près de l'entrée latérale nord-ouest de la nef: A — fondations du mur occidental de la nef romane de l'église, B — terminaison occidentale du banc de pierre le long du mur septentrional

prezbiterija, ki je bil na Bavarskem zelo domač. Kot naročnik bi prihajal najprej v poštev Henrik Andeški, ki je imel v prvi četrtini 13. stoletja v Kamniku pravo rezidenco.

Drugi pobudnik zidave bi bil lahko gornjegrajski samostan, do katerega je vodila pot iz Kamnika prav pod strmino sv. Primoža po dolini Črne. Toda ta misel se mi zdi manj verjetna, saj bi samostan od cerkve izven svojega ožjega ozemlja ne imel prave koristi — še več: skoraj kot konkurenčno cerkev je že v srednjem veku postavil nad Gornjim gradom lastno cerkev teh dveh svetnikov, ki se prvič omenja leta 1426, hrib sam pa »sv. Primoža hrib« že 1389 (Ayg. **Stegenšek**, Dekanija gornjegrajska, Maribor 1905, str. 158.). Res pa je verjetno Gornji grad postavil (današnje župno) cerkev sv. Benedikta v Stranjah nad prehodom čez reko Bistrico, pri kateri tudi nekateri fragmenti (del okna v južni steni ladje, ostanek freske na kamnu v zakristiji) pričajo za nekoliko kasnejše 13. stoletje.

Zadnikar je opomnil na sledove dima na lesenem okviru primoškega romanskega okna. Verjetno je prvotna cerkev pogorela, kajti ob koncu 14. stoletja so stavbo ne samo vsaj za dobrega pol metra povišali, kot kaže »furlanska« freska na notranji severni steni, ampak tudi podaljšali, da se ji je fasada združila s prej prosto stoječim stolpom. Na ta način se je seveda razmerje širine in dolžine še bolj oddaljilo od pravih mer. Ker lahko freske datiramo

proti koncu 14. stoletja, je zelo verjetno, da se na to povečavo nanaša tudi prva znana listina o Sv. Primožu, datirana z 9. julijem 1396, v kateri papež Bonifacij IX. dovoljuje posebne odpustke v želji, da bi verniki cerkev spodobno častili in obiskovali, da bi **pomagali pri popravilu in zidavi...** (V. Steska, str. 1 sq in str. 27). Vse kaže, da je tudi tako podaljšana in povišana stavba ohranila še stari prezbitarij. Zaključek z borduro nad fresko nam pove, da je imela ta stavba raven lesen strop in prav takega si lahko mislimo tudi v prvotni ladji. Kako je bil prekrit prezbitarij, moremo le ugibati. Lahko bi imel raven lesen strop ali pa je imel že obok, vendar se mi zdi prvo verjetneje.

V tej obliki je stavba dočakala sredo 15. stoletja. Dotok romarjev je vedno bolj naraščal, kamniško mesto se je gospodarsko razcvetelo. Tedaj pa so se zavedeli, da je cerkev za romarje premajhna in za kamniški ugled morda pre-
revna. Začeli so misliti na novo stavbo.

Ob tej bi se sicer moje poročilo moralo ustaviti, saj je že izčrpalo izsledke, ki so jih razkrile talne sonde. Vendar želim dodati še nekatera spoznanja o tipologiji in usodi nove stavbe.

Njeno zgodovino načenja letnica 1495, izklesana na sklepniku v severni ladji, ki jo je prvi razrešil F. Stelè, medtem ko so tretjo številko brali poprej kot 7, zadnjo pa največkrat kot 2. (F. Stelè, Politični okraj Kamnik, str. 161 in 176; isti, Epigrafične drobtine I, ZUZ V, 1925, str. 43 sq). Priznam, da sem nekaj časa tudi sam dvomil v petdesetico, kajti na enem od sklepnikov srečamo tudi že novo obliko kranjskega grba, ki je bil »popravljen« šele leta 1463, po drugi strani pa me je motilo to, da bi bil ob taki dataciji primoški obok starejši od obokov ladij župnih cerkva v Kranju in Škofji Loki, saj je vse kazalo, da se je svetoprimoški arhitekt, ki ga povezujemo z neko v Kamniku lokalizirano delavnico, izoblikoval prav ob arhitekturi v Kranju. (E. Cevc, Poznogotsko kamnoseštvo v okolici Kamnika, Kamniški zbornik I. Kamnik 1955, str. 111 sq.). Toda odkar se je skazalo, da so prav tisti deli kranjskega oboka, ki so kamniški skupini najbolj sorodni, nastali že okoli leta 1440 in ne šele v tretji četrtini 15. stoletja, (E. Cevc, Kranjska župna cerkev v luči stavbarniškega reda, Zbornik »900 let Kranja«, Kranj 1960, str. 105 sq), se je potrdila tudi primoška letnica 1495. Vendar celotna stavba prav gotovo ni bila končana že tega leta, ampak so se dela na njej verjetno precej zavlekla, najbrž res še čez leto 1463. S tem pa smiselno pridobi tudi listina, s katero so 23. marca 1475 kardinali Jernej, Filip, Anton in Janez podelili sto dni odpustka vsem vernikom, ki bi obiskali cerkev ob določenih praznikih, v želji, »da bi njeno zidovje in stavbo spodobno popravili in obogatili s knjigami in kelihi, svečniki in z drugim cerkvenim okrasjem...«, da bi jo ohranili in vzdrževali...« (V. Steska, str. 29). Vsekakor je cerkev posvetil šele 9. septembra leta 1492 koprski škof Jakob Valareso — toda ne na ime sv. Primoža in Felicijana, kot bi pričakovali, ampak na čast sv. Radegundi, ki ima še danes oltar v severni ladji. V času velikih turških nevarnosti po letu 1496 in še bolj 1471, ko so Turki prišli tudi do Kamnika in Mekinj, so namreč ostanke mučencev prenesli na varnejše mesto v Kamnik; to se je zgodilo najbrž leta 1479, ko je dežela trepetala pred novico, da se zbira v Bosni velika turška vojska, ki bo napadla avstrijske dežele; vsekakor leta 1475 cerkev še ni menjala patrona.

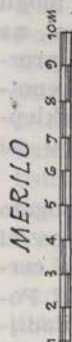
Vprašanje spremenjenega patrocinija je že Stesku naredilo preglavico. Odkod se ta že v frankovskem času češčena svetnica nenadno znajde kot patrona primoške cerkve? Starejši listini je ne omenjata, Valaresova pa govori

naravnost o posvečenju cerkve sv. Radegunde, »ležeče v gori nad mestom Kamnikom v oglejski škofiji, v kateri so se pred napadom divjih Turkov hranile svetinje sv. Primoža in Felicijana«. Ali je bila morda cerkev že od vsega začetka posvečena sv. Radegundi in so jo šele kasneje, ob pridobitvi relikvij, posvetili rimskima mučencema, ko so te odnesli v Kamnik, pa da bi spet prevladala stara patrona? Taki premiki so bili mogoči. Tako je na primer pri bližnjem Gornjem gradu Radegunda sama izpodrinila starejši patrocinij sv. Vida nad Mozirjem (Avg. Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, str. 100). Poleg tega so cerkve na čast tej svetnici radi postavljali že v predromanski in tudi v romanski dobi na krajih z ostanki rimske naselitve, zlasti pa ob skalah in svetih studenih. V bližini najdemo pogosto tudi cerkve sv. Martina in — zlasti na Slovenskem — sv. Lovrenca. Po neki tradiciji naj bi bila prvotno posvečena sv. Martinu cerkev v Stranjah, vsekakor pa ima v njej ta svetnik še danes stranski oltar. Če pa upoštevamo, da je bil kult frankovske svete kraljice posebno živ v bavarski freisinški škofiji, se nam nehote zbudi spet misel na zvezo z andeškimi grofi, ki sem jih že omenil kot verjetne ustanovitelje cerkve. In če ni na njen nastanek vplivala že neka kultura ali vsaj naselbinska kontinuiteta, je pa gotovo odločala lega ob poti na pastirsko Veliko planino. (Za Radegundin starejši kult glej: L. Schmidt, St. Radegundis in Gross-Höflein, Zur frühmittelalterlichen Verehrung der heiligen Frankenkönigin im Burgenland und in Ostniederösterreich, Burgenländische Forschungen zv. 32, Eisenstadt 1956; za njen bavarski kult: R. Bauerreiss, Kirchengeschichte Bayerns, zv. II, St. Ottilien 1950, str. 111 sq.) Ko pa je pozna gotika postavila kar dvoladijsko dvoransko cerkev, bi bila res na dlani misel, da bi bila ena ladja posvečena še — starejši? — patroni sv. Radegundi, druga pa sv. Primožu.

Leta 1492 je morala biti nova cerkev dodelana, saj bi je sicer ne mogli posvetiti. Da je res bilo tako, kažejo tudi freske na severni in južni steni, na katerih je zadnja restavracija odkrila tudi letnico nastanka — 1504. Toda prezbiterij, ki ga vidimo danes in katerega svetla prostornina ni nastala po enotnem konceptu z ladjo, je bil sezidan šele leta 1507, kot kaže letnica na sklepniku. Ker teren ni dopuščal drugačne rešitve, so novi prezbiterij celo v osi močno zalomili proti severu.

Če pa pomislimo, da je bila cerkev leta 1492 posvečena in 1504 tudi bogato poslikana, moramo sklepati, da je bila tedaj že tudi dokončana — da pa ni imela prezbiterija na današnjem mestu. Ali drugače: **šlo je za dvoladijsko cerkev, ki je imela na vzhodni strani namesto prezbiterija raven zaključek!** Podobno rešitev srečamo tudi na Krtini pri Dolu, le da je tamkaj cerkev triladijska. Za korni del pa sta pri sv. Primožu služili vzhodni traveji ladje onkraj četrtega vzhodnega stebra. In res še danes vidimo, da so prav na tem mestu tla ladje za eno stopnico dvignjena; ta motiv ne bi imel pravega smisla, če ne bi pomenil prehoda v »prezbiterij«. Sklepniki vzhodnih travej se ikonološko podrejajo istemu principu kot na obokih prezbiterijev: v glavni osi je Kristusova glava, levo in desno od nje pa sta sklepnika s cerkvenima patronoma sv. Primožem in Felicijanom. Freske na severni steni ladje se s podobo Marije zavetnice s plaščem nehajo prav ob tej stopnici, na južni steni pa imamo v spodnjem delu fresk v tem delu iluzionistično naslikane korne sedeže. In navsezadnje — po globinski dolžini prav ta del ustreza ne samo mestu, ampak tudi globini starega romanskega prezbiterija. Nekoliko se čudimo le temu, da je stavbar južno steno ladje malo zapotegnil proti vzhodu, tako da se zaključna

SV. PRIMOŽ NAD KAMNIKOM

HLEVI (N) SLEDENI

SEVEROVZHODNI
VOCAL ROMANSKE
CERKVE

ROMANSKO OKNO

SEVEROZHODNI
VOCAL ROMANSKE
CERKVE

LEGA SKELETU

ŠKARPA

- Sondiranje substrukcije v letu 1963
- Rekonstrukcija temeljev romanske cerkve in stolpa
- Dozidava iz konca XIV. stoletja
- Povečava iz 3. četrtine XV. stoletja
- Prezbiterij iz leta 1507
- Zakristija iz 1. polovice XVI. stoletja in stopnišče pri zakristiji

Posnel v novembru 1963
VI. Kopač

vzhodna stena stika z njo v ostrem, s severno pa v topem kotu. Ali je morda s tem hotel do skrajnosti izkoristiti prostor, ki ga je nudil teren?

Zakaj so že tri leta po nastanku fresk prizidali cerkvi prezbiterij, lahko samo ugibamo. Ali prvotni tip stavbe ni liturgično ustrezal, ali je bila gospodarska stran romarske cerkve tako aktivna, da je tako veliko nalogo omogočila — in celo v dneh hudih vojaških stisk, ko niti relikvij, ki so prej vabile romarje, ni bilo več v cerkvi? Ni izključeno, da so ciborijski oltar, v katerem so nekoč počivale svetinje, prav ob tej dozidavi premaknili na sedanji prostor pred korom, kjer je nato tudi ostal. Tako romarjev niso motile zidave na vzhodni strani.

Toda še nekega odkritja ne smemo prezreti. Že pri drenažnih delih ob severni zunanji steni cerkvene ladje so naleteli delavci na peščico človeških kosti. Prav tako smo našli skelete tudi znotraj cerkve, toda samo v mejah zidov romanske stavbe. Vendar je bil v celoti in v prvotni legi ohranjen samo skelet, ki je ležal pred korom vzporedno in tik južne stene romanske ladje, drugod po cerkvi pa so bile kosti povsod, kjer je to dopuščal potek skalnate griče; včasih so ležale le nekaj decimetrov pod tlakom, da je bilo kazno, kakor da so jih tja pokopali šele ekshumirane in sekundarno. Čeprav smo zelo skrbno preiskovali vsako prgišče zemlje, vendar nismo našli niti najmanjšega pridevka, da, niti kakšnega kovinskega gumba ali križca ne. Pač pa je bilo ob skeletu v prezbiteriju še opaziti obris lesene krste. Pod tli poznogotske povečave cerkve kosti nismo našli, res pa je, da tod tudi nismo kopali večjih sond. Na začetku omenjene vgreznine opečnega tlaka so nastale prav zaradi posedanja nad grobovi.

Od kod so mrliče k cerkvi prinašali, danes težko povemo, toda že Valvasor poroča po Schönlebnu, da je bilo nekoč ob cerkvi pokopališče in da so tod našli osamljeno lobanjo, iz katere je rasla lilija; shranili so jo v zakristiji. — Ker je bil svoj čas pri cerkvi tudi stalen duhovnik, je bil verjetno marsikateri teh oskrbnikov tudi v cerkvi pokopan.

Dr. Emilijan Cevc: NOUVELLES DÉCOUVERTES ARCHITECTURALES HISTORIQUES DANS L'ÉGLISE DE SV. PRIMOŽ AU-DESSUS DE KAMNIK

Les fouilles entreprises dans l'église de sv. Primož au-dessus de Kamnik vont de pair avec les travaux de restauration. Déjà des documents anciens soulignaient l'origine romane de l'église, ce qu'est venue confirmer il y a quelques années la fenêtre romane découverte dans le mur septentrional de la nef de l'église. Il est possible qu'à l'époque pré-chrétienne il y ait eu ici quelque édifice destiné au culte.

Les excavations faites en 1963 ont prouvé que la plus ancienne église romane était beaucoup plus courte et plus étroite (intérieur 13 m, 60 × 6 m, 80) que l'église actuelle du gothique attardé et que son mur septentrional s'est conservé dans la moyenne partie basse du mur septentrional de la nef; les angles est et ouest de la nef de l'église romane sont indiqués à l'extérieur par des fentes verticales et à l'intérieur par un banc de pierre courant le long du mur et qui n'est autre que ce qui reste d'un rocher qui traversait la pente. Un crépi différent marque la hauteur de l'ancien mur. Les proportions entre la longueur et la largeur sont de 1 à 2.

On s'attendait à trouver du côté est une abside en demi-cercle comme elles prévalaient en ces lieux à l'époque romane. Les excavations ont découvert un chœur à surface carrée bien qu'un peu déformée en trapèze (longueur intérieure 3 m, 60, largeur 4 m). Le mur intérieur du chœur se perd dans le chœur par l'escalier actuel. Comme le chœur à forme carrée ne se trouve que rarement en Carniole, il s'agit sans doute à Sv. Primož de l'adoption du style de construction carinthien, d'autant plus que dès le 9e siècle on vénérât St. Primož (Prime) et St.

Félicien en Carinthie (aux bords du lac de Vrba). Le style laisserait supposer que l'église a été construite à la fin du 12e ou au début du 13e siècle et que c'étaient les comtes Andechs, seigneurs féodaux de Kamnik qui l'avaient fait construire.

Des traces d'incendie sur les encadrements de bois des angles romans montrent que l'église a été brûlée; de toutes façons, la nef de l'église fut, vers 1396, prolongée vers l'ouest jusqu'à la tour isolée, dans son ensemble encore romane; la nef fut également rehaussée, ce dont témoignent des restes de fresques de ce temps (style frioulien) découvertes sur le mur septentrional intérieur sous les fresques de 1504.

En 1459, probablement à cause de l'affluence des pèlerins, on commença la construction d'une nouvelle église à deux nefs. Les travaux durèrent des années. D'abord, cette église n'avait pas de choeur, la dernière travée des deux nefs en tenait lieu. En 1504 on couvrit de riches peintures les murs nord et sud de la nef. Ce n'est qu'en 1507 que l'on y ajouta un choeur gothique attardé, brisé en son axe vers le nord. Les nefs furent construites par des constructeurs sans doute de Kamnik (riche décoration figurale des jointures et des consoles, particulière au gothique attardé en Hte Carniole), tandis que le presbytère fut bâti par un maître plus jeune, successeur des précédents. Dans l'église la plus ancienne on a trouvé des restes d'ossements humains, sans autres objets que renferment généralement les sépultures. On sait que près de l'église et probablement aussi dans l'église il y avait jadis un cimetière.

1961
VI. Kopal

REZULTAT ČIŠČENJA FRESK PRI SV. PRIMOŽU NAD KAMNIKOM

Dr. FRANCE STELE

V zadnjih petindvajsetih letih se je po freskah v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom začela širiti plesen, ki je med drugo vojno naglo napredovala, tako da je močno skazila lepotni izraz te dragocene slikarije. Ponovil se je namreč proces, ki je bil l. 1912 ustavljen za dobrih dvajset let. Ta kvarni proces je bil posledica restavracije teh slikarij, ki jo je l. 1840, kot vse kaže, izvršil takratni učitelj risanja na Mahrovi šoli v Ljubljani in sredi XIX. stoletja na Kranjskem poleg Langusa najbolj zaposleni slikar Solnogradčan Franc Kurz-Goldenstein. Restavracija je bila nedvomno potrebna, ker so važni deli figur odpadli in je slikar dobil naročilo, da manjkajoče dopolni. Goldenstein je svoje delo pojmoval zelo preprosto. Manjkajoče dele v dobri fresko tehniki izvršene slikarije je doslikal v temperi, ker pa se je doslikano preveč ločilo od stare slikarije, je tudi ostalo preslikal in nedvomno po želji kamniškega župnika neke za tisti čas pohujšljive posameznosti tudi spremenil. Tako je doslikal skoro celo figuro konjeniškega Heroda pri jeruzalemskih vratih, največji del Kristusa v kompoziciji Marije zavetnice s plaščem in nekaj manjkajočih delov na slikah na južni steni. Spremenil pa je dva ikonografsko bistvena motiva, Marijo v sliki nadlog in sv. Ano na porodniški postelji. Prva je namreč razkrila svoje prsi, opozarjajoč Sina na svoje materinstvo in priporočujoč mu ogroženo človeštvo, Ana pa je dojila novorojeno Marijo. Pri Mariji je zakril prsi in na tem mestu prekrižal njeni roki, pri Ani pa je spremenil desno roko, ki je držala prsi, tako da je zakrila prsi in del obraza. Tempera pa se je maščevala, ker so nekatere barve počrnele, kot to sploh opažamo pri Goldensteinovih stenskih slikarijah, zaradi kleja pa so začele tudi plesniti. V začetku XIX. stol. je ta proces toliko napredoval, da so velike dele slikarije pokrile neprozorne črne maroge. Avstrijska Centralna komisija za varstvo spomenikov jih je na pobudo častnega konservatorja slikarja Ivana Franketa zato sklenila očistiti. Delo je bilo poverjeno slikarju Mateju Sternenu. Prišlo pa je do nesoglasja med njim in Franketom. Sternenu je namreč pravilno ugotovil, da je pod vidno površino tempera preslikav mnogo kvalitetnejša stara fresko slikarija, tempera preslikava pa da se je že tako razkrojila, da jo je mogoče z mokro cunjo odstraniti. Franketu pa je, kot že prej tudi restavrator Hans Lukesch, imel preslikavo za pristno staro slikarijo in zahteval, da se ta utrdi. Po želji generalnega konservatorja za Kranjsko prof. Maksa Dvořáka sem proučil položaj in pritrdil Sternenu. L. 1912 izvršeno čiščenje in zavarovanje proti plesnobi: tempero je izmil povsod razen tam, kjer pod preslikavo ni bilo prvotne slikarije, v glavnem pri Herodu in Kristusu; z odstranitvijo tempere je tudi odkril Marijine

in Anine prsi. Ohranitev doslikav na praznih mestih naj bi tudi dokumentirala prejšnje stanje, ker bi bilo sicer treba odpadle dele ponovno doslikati. Že leta 1912 je bilo ugotovljeno, da je pod slikarjo na severni steni starejša, ki so jo kakor navadno naključvali, da bi se boljše prijel novi omet. Ugotovljeno je bilo tudi, da je pritlični pas na obeh stenah pokrit z motivom zastora, na južni steni pa so bili ugotovljeni tudi obrisani lani odkritih naslikanih klopi.

Ker se je nekaj let pred drugo vojno kvarni proces ponovil in povzročil stanje, ki je zahtevalo ponovnih ukrepov, je po osvoboditvi Zavod za spomeniško varstvo začel takoj razmišljati o tem, kako najpravičneje rešiti to vprašanje. Za tehnično pravilen postopek se je zavzel tudi Jugoslovanski inštitut za zaščito kulturnih spomenikov in poslal svojega strokovnjaka ing. Mihajla Vunjaka, da stanje prouči. Ta je pri raziskavah odstranil doslikavo Kristusove figure na sliki nadlog in ponovno dokazal, da spodaj ni več ostankov slikarije. S tem se je pa stanje še bolj zapletlo, ker je bilo jasno, da bo treba odstranjeno ali zopet doslikati ali pa vsaj zapolniti z nevtralnimi toni, ki se bo skladal s splošnim barvnim videzom celote. Po temeljitem pretresu vseh možnosti se je Zavod odločil, da se doslikava Herodove figure ne bo odstranjevala, Kristusovo figuro pa naj vodja restavratorske skupine slikar Izidor Molè po fotografiji prejšnjega stanja nevsiljivo doslika. Ker so bili krogovičje okoli slikarije in nekateri deli pokrajinskih ozadij še vedno delno preslikani, je bilo odločeno, da se preslikave, kjer se še ugotove, povsod odstranijo. Po tem programu je skupina restavratorjev l. 1964 slikarije očistila in s tem pripomogla do pomembnih novih ugotovitev. Tako je bila v gornjem delu slike nadlog v bližini boga Očeta odkrita starejša slikarija, poleg drugega vodoraven mozaični cosmatski vzorec kot del okrasnega okvira slikarije na stiku z ravnim stropom in ena glava z značilnim rdečkastim tonom kože, ki ga poznamo z nekaterih spomenikov furlanske grupe iz časa okrog 1400 (fasada v Crngrobu, Spodnje Bitnje itd.), za katero jasno govori tudi mozaični vzorec. Tako se je ugotovila višina ladje, prednice sedanje obokane stavbe. Pri čiščenju okvira slike sv. Erazma pa je bil odkrit na spodnjem robu monogram V F in letnica 1504. Na severni steni se je odkrilo ponekod prvotno pokrajinsko ozadje. Tudi na južni steni se je stanje nekoliko spremenilo, ker so bile odstranjene nekatere l. 1912 ohranjene preslikave na figurah sv. Ane in sv. Janeza Krstnika, posebno na sliki Marijine zaroke z Jožefom, kjer se je pokazalo, da ima Jožef čevlje s coklastimi podplati. Pomembna so tudi odkritja na pritličnem pasu. Na severni steni je ugotovljen rjavkasto rdeč zastor z resami, spodaj pokrit s črnimi granatnimi patroniranimi vzorci v vijugasto oblikovanih zankah brokatne mreže. Pritličje južne stene pa ima blede rožnate ozadje z resami spodaj in brez brokatne mreže, pokrito z menjajočimi se črnimi in rdečimi granatnimi vzorci.

Vzhodni del tega pritličja do slavaloka pokriva iluzionistično naslikan pogled na troje sklopnih sedežev, perspektivično upodobljenih z varljivim realizmom. Naslikani so v temno in svetlo rjavi barvi; srednji je dvignjen; na komolčni polici med prvim in drugim sedežem leži velika rdeča vezana knjiga; na polici ob tretjem sedežu pa je postavljena tabla z naznačenim nečitljivim besedilom z rdečo inicijalo K.

Odkritih je tudi več podpisov obiskovalcev na južnem pritličju, ki izpopolnjujejo seznam, ki sem ga objavil l. 1925.¹

1. Freske u crkvi sv. Primoža kod Kamnika. Starinar, tretja vrsta, II. zv., Beograd 1925, str. 146.

Dokaj čitljivi so razen tam objavljenih tile: H f (hic fuit) Sebastianus Rosiz 1577. — Blasius Presern 164. — Hic fuit Petrus Kyller. — Lanes Avniz. — Nicolaus Golez 1593. — Deus refugium meum Stephan (us) Veriant 1596. — Hic fuit Nicalaus Bresar. — Sebastianus Starz 1590. — 1582 hic fuit Stanislaus. — Philipus Winkler. — Ramschissel. — Mathias Grossel. — Catarina Tavtsherin 1616.

Uspeh čiščenja in drugih za estetski učinek potrebnih ukrepov je zelo zadovoljiv. Črne maroge so vse odstranjene; očiščenje ozadij in krogovičnih okvirov je povzročilo, da je ves videz mnogo finejši, kot je bil po l. 1912. Posebno na severni steni se kaže velik slikarjev smisel za koloristični izraz; preseneča tudi njegovo svobodno obvladovanje iluzij prostorske globine. Med ikonografskimi posebnostmi je šele sedaj prišel do veljave žanrski prizor pri jeruzalemskih mestnih vratih. Tu je k ozidju prislonjena lesena kramarska stojnica s prodajalcem, ki izroča človeku iz spremstva kraljev vijoličasto, kehlju podobno posodo. V našem slikarstvu tega časa je to pač edinstven primer prizora iz vsakdanjega življenja, ki daleč presega že mednarodno upoštevani realizem slike sv. Nedelje v Crngrobu.

V zvezi s sedanjim čiščenjem ugotovljeni novi momenti pa ustvarjajo deloma nov položaj in nas silijo k reviziji dosedanjih, v Starinarju l. 1925 formuliranih izsledkov glede časa in mogoče celo glede okoliščin nastanka te slikarije. Najvažnejši tak nov moment je na okviru slike sv. Erazma odkriti monogram V F z letnico 1504. Ko smo namreč dokazali, da z rdečilom pod sliko pohoda treh kraljev začrtani podpis ljubljanskega manierističnega slikarja Elije Wolffa ni podpis avtorja te slikarije, temveč samo nekoliko bolj poudarjen podpis obiskovalca, smo po stilističnih in ikonografskih momentih opredelili čas nastanka na drugo, kvečjemu mogoče še tretje desetletje šestnajstega stoletja in v splošnem odslej navajali čas okrog 1520. Sedaj se pa vprašujemo, ali je mogoče smatrati ta novo odkriti napis za avtorski podpis slikarja teh del. Monogram sam bi za tako misel ne bil zapreka, saj je od začetka XVI. stol. do začetka XVII. stol. monogram posebno cvetel. Med prvimi slikarji, ki so ga uporabljali, je sodobnik svetoprimoškega slikarja, slavni Albrecht Dürer. Sledili so mu številni drugi, posebno nemški grafiki. Monogram je bil v tem stoletju tako popularen, da ga je pred izpisanim imenom še 1592 začrtal tudi Elija Wolff. Svoj monogram je oblikoval popolnoma v duhu monogramov tega stoletja, ki redno združujejo začetne črke imena s križem: začrtal je najprej nekoliko zastrto križ, nato pa prepletel v enoto črki W in E. V grafitih na slikarijah po naših cerkvah najdemo pogosto monograme obiskovalcev, kjer sta z vodoravno črto zvezani začetni črki imena, na zvezno črto pa je postavljen nekoliko zastrti križ. Posebno številni so v zvoniku cerkve v Crngrobu. Križ je oblikovan tako, da je vrhnji krak zvezan trikotniško z desnim ali levim vodoravnim, kar obliko monograma približuje poznim kamnoseškim znakom, posebno pa tako imenovanim znakom (Hausmarke), ki so se razvili pod vplivom kamnoseških znakov in so jih porabljali v grbih, pečatnikih in podobnem kot osebne znake. Prav v bližnjem Kamniku se je ohranil na gotski podokenski polici hiše št. 23 na Glavnem trgu dvojni primer takega znaka iz časa okr. 1500. Desni popolnoma ustreza obliki kamnoseškega znaka, levi pa predstavlja majuskulni V, katerega desni krak je prekrižan s kratko črtico, kar ga zopet približuje kamnoseškim znakom. Za hišne znake je v splošnem značilno, da vsebujejo začetni črki lastnikovega imena, prepleteni ali pa v kotu postavljeni

drugo ob drugi. Če po teh ugotovitvah pogledamo monogram pri sv. Primožu, opazimo takoj, da ustreza hišnim znakom: črki V in F sta združeni kotno, levi krak črke V pa je prekrižan s kratko črtico, tako da bi brez F zrcalno ustrezal znaku v Kamniku. Monogram bi vseboval torej križ in črki V F. Ker zrcalni obrat teh znakov ni važen za identiteo označenega lastnika, bi lahko domnevali celo, da gre tu za isto osebo kakor v Kamniku, saj je med nastankom enega in drugega znaka samo nekaj let. Črka F je nedvomno začetnica priimka ali krstnega imena lastnika tega znaka. Sam V nas spomni imena Vito, ki ga omenjajo oglejski arhivalni viri l. 1507 kot slikarja v Kamniku. Ali ne bi bila mikavna misel, da se za svetoprimoškim monogramom skriva slikar Vit kot avtor tega dela? Črka F bi v tem primeru lahko pomenila fecit. Toda vse naše znanje govori proti taki domnevi. Mislim, da smo opravičeni smatrati ta monogram za hišni znak naročnika, ki je iz osebnega razpoloženja do sv. Erazma pustil naslikati to sliko kot svoj ex voto. Kakor smo že omenili, se prav v času nastanka naših slik monogram zares pojavlja kot umetniška signatura posebno v grafiki; zato bi ne bil čisto izključen kot slikarjeva signatura, toda pri tako monumentalnem delu, kot je svetoprimoško, malo dvomimo, da ga ne bi bil slikar tudi bolj monumentalno signiral, na način, kot ga poznamo na primer iz l. 1490 iz Hrastovlja ali iz l. 1502, dve leti pred Sv. Primožem, s Križne gore, čeprav nam je tu slikar zamolčal svoje ime.

S tem, da svetoprimoškemu monogramu ne priznamo vrednosti umetniške signature, pa še ni rešen najvažnejši del problema, ali je letnica 1504 kljub temu zanesljiva letnica nastanka vsega cikla, ali pa se nanaša samo na sliko sv. Erazma. Kakšno je razmerje ometa, tehnike, kvalitete in stila slike sv. Erazma do glavnega dela slikarij? Že leta 1925 smo ugotovili, da je slikar začel slikati na severni steni od desne in nadaljeval proti levi, na južni pa od leve proti desni. To dokazujejo robovi dnevnih ometov, ko na severni steni leva partija prekriva levi rob desne, na južni steni pa desna partija rob leve. Pri sliki sv. Erazma smo ob zadnjem čiščenju ugotovili, da levi rob njenega ometa prekriva desni rob slike nadlog, kar kaže, da je ta slika nastala pred Erazmovo. To bi kazalo na to, da je slikar začel slikati glavno slikarijo na desni in nadaljeval proti levi, Erazmovo sliko pa je dodal, ko je bilo vse delo končano. Letnica 1504 bi dokazovala, da je bilo takrat delo končano. Za presojo tega vprašanja pa ni brez pomena tudi dejstvo, da je ta slika osamljena in očiten dodatek k že zaključenemu programu. Ona edina na severni steni sega v neposlikani vzhodni del stene pred prezbiterijem, v del, ki je celo v tlaku ločen od pole pred slavolokom s stopnico. To vsekakor govori za sliko, izvršeno po posebnem namenu.

Omet, tehnika in stil te slike govore za to, da je njen slikar pripadal glavni delavnici, čeprav je po kvalitetni stopnji ne dosega. Za čas tipični realizem obraza in obdelava obleke ustrežata glavni slikariji. Indijsko rdeča barva in gubanje Erazmovega plašča ustrežata plašču vojvode s hermelinovo kapo in ovratnikom v sliki nadlog. Beli podšivek plašča ima svetlo vijoličaste sence, rumeni ornat pod svetnikovim plaščem je iste barve kot plašč Felicijana; svetlejši rumeni granatni vzorec, ki ga pokriva, je skoraj isti kakor pri tem, le da je motiv na Erazmovem ornatu večji kot na Felicijanovem. Leta 1504 bi bila po tem vsaj slikarija na severni steni dovršena. Iz časa okrog 1520 bo treba datacijo premakniti na začetek stoletja. Če monogramu ne priznamo

vrednosti slikarjeve signature, moramo pa vsaj letnici priznati pričevanje o času.

Rezultat stilistične in ikonografske analize l. 1925 nas je nagibal k datiranju v drugo desetletje XVI. stol. Vzporeditev z domačimi, deloma datiranimi in po stilu sorodnimi spomeniki (kostnica pri Gospe Sveti 1521, Marenberg 1523, Marija Gradec 1526, legenda sv. Jakova v Bodeščah 1524) pa nas je nagnila k temu, da smo se odločili raje za »okrog 1520« kot za zgodnejši čas. K taki odločitvi so nas nagibale tudi slikarije na krilih velikega oltarja v Heiligenblutu iz časa ok. 1520, signirane z monogramom M. R. (Marx Reichlich), za katere se nam zdi, da pomembno rešujejo vprašanje umetniškega vira svetoprimoškega slikarja. Nekateri drugi slikarski spomeniki iz začetka XVI. stoletja pa podpirajo zgodnejše datiranje. To je predvsem izredni spomenik kasnogotskega, že severnorenesančno obeleženega realizma v miniaturah z letnico 1505 datiranega kodeksa Baltasarja Behaima v Krakovu, ki so vezane na nürnberške in augsburške pobude, in delo koroškega slikarja Urbana Görtschacherja, posebno Poslednja sodba v Millstattu, ki jo datirajo v čas med 1510 in 1517. Vsekakor je svetoprimoški slikar bližji Behaimu kakor že manierističnemu Goertschacherju, ki črpa iz našemu slikarju tujih nürnberških in augsburških pobud.

Vse kaže, da se je treba sprijazniti z letnico 1504, vprašanje umetniškega rodu našega vsekakor visokokvalitetnega slikarja pa naj ostane zaenkrat še odprto.

Zadnje čiščenje je odprlo še druga vprašanja, na primer, zakaj se slikarija severne stene razteza samo do že omenjene stopnice v tlaku in zakaj se Marijin ciklus na južni steni začenja ob slavoločni steni, dalje, zakaj je na vzhodnem koncu namesto sicer enotnega pritličnega zastora slikar naslikal pomembno tihožitje s trojnim sedežem, Ta vprašanja naj rešuje zgodovina stavbnega razvoja svetoprimoške cerkve. Za nas pa je odprto sedaj še bolj kakor l. 1925 vprašanje enega ali več avtorjev in istočasnosti nastanka slik na severni in južni steni. Čiščenje pritličja je namreč odkrilo zelo opazno razliko med pritličnima zastoroma obeh sten, ki se na prvi pogled zdita enaka. Pa ni tako! Obakrat gre za zastore z granatnim vzorcem in resami spodaj. Različna je pa že osnovna barva: na severu je rjavkasto rdeča, na jugu blede rožnata. Severna zavesa je z mrežo zank, med katerimi se pojavljajo črni granatni motivi, jasno označena kot brokat, na južni pa se pojavljata brez brokatne mreže samo dve varianti črnih in rdečih granatnih motivov. Prvo, kar bi si upali iz teh razlik sklepati, je, da je preprostejši vzorec na južni steni nedvomno posnel že dani motiv severne stene, ki je bila poslikana prej kot južna. Da ni bilo prevelikega časovnega razmaka med obema slikarijama, dokazuje stilna enotnost, ki govori za isto delavnico. Gotovo pa je, da tako velikega dela ni izvrševal en sam slikar, temveč da je imel številne sodelavce. Eden od njih je nedvomno slikar sv. Erazma. Tudi sedanje čiščenje ni dalo takih novih momentov, da bi lahko dvomili o ti skupnosti. Marsikaj pa vseeno govori za možnost nekega presledka. Mogoče bo tudi tu stavbno razvojna analiza omogočila razlago. Če je bila severna stena dovršena l. 1504, se vprašamo, ali je verjetno, da so v naslednjem letu nadaljevali s slikanjem na južni steni, ko so takrat nedvomno že pripravljali zidavo z letnico 1507 datiranega svetišča? Če je delavnica bila domača ali vsaj več let pri nas zaposlena, ne izključujemo

možnosti, da so južno steno poslikali šele po prvi dograditvi svetišča l. 1507, nekako okrog l. 1510.

Rezultat čiščenja slikarij pri sv. Primožu ne pomeni samo simpatične pozitivne estetskega potenciala teh slikarij, ampak odpira naši umetnostni zgodovini pomembne nove vidike.

Dr. France Stele: RÉSULTAT DU NETTOYAGE DES FRESQUES DE SV. PRIMOŽ AU-DESUS DE KAMNIK

Depuis que en 1840, comme il semble, Franc Kurz-Goldenstein repeignit en tempera et compléta les fresques de Sv. Primož au-dessus de Kamnik, des taches noires commençaient à s'y montrer qui détérioraient les peintures et, par endroits arrivaient même à les cacher. Elles provenaient de ce qui est typique des peintures murales de Goldenstein — le noircissement de certaines couleurs — et de moisissures dues à la colle. C'est pourquoi, en 1912, le Comité central autrichien pour la conservation des monuments demanda à M. Sternen de découvrir sous la peinture en surcharge les fresques encore bien conservées et de laisser subsister ces peintures sous lesquelles il n'y avait plus couché originale. Au milieu des années 30 et surtout au cours de la deuxième guerre mondiale, les moisissures reparurent, ce qui incita l'Institut pour la conservation des monuments à Ljubljana à procéder à un nouveau nettoyage qui fut exécuté en 1964 par le peintre Mole et ses collaborateurs. Le résultat de ce nettoyage et d'autres mesures nécessaires à l'effet esthétique est des plus satisfaisants. Les taches noires ont disparu; grâce au nettoyage des fonds et des encadrements, l'impression d'ensemble est beaucoup plus fine au/après les travaux de 1912. On a fait de nouvelles constatations qui nous obligent à corriger la date que nous avions fixée en 1925; nous datons alors cet important monument de 1520 environ, alors qu'il faut lui donner dix bonnes années de plus. Sous l'image de St. Erasme on a en effet découvert la date de 1504 et les initiales V F ressemblent aux marques de tâcherons et à ce qu'on appelait les marques de maison (Hausmarke) qui se sont développées sous l'influence des précédentes. La forme de cette marque porte un monogramme bien visible. Il ne s'agit donc probablement pas de la signature de peintre mais de la marque de celui qui a commandé l'image de St. Erasme. L'examen des couches de crépi montre que cette fresque a été peinte après toutes celles du mur septentrional qui ne peuvent donc être postérieures à 1504. Ce qui est également important, c'est la découverte en bas d'un rideau à dessins de brocard et sur le mur méridional d'un groupe de trois sièges pliants peints en perspective fuyante. Sur le mur du nord on a constaté sous cette peinture l'existence d'une autre, plus ancienne, portant les caractéristiques des ateliers du Frioul et datant de 1400 environ.

O RESTAVRIRANJU FRESK V CERKVI SV. PRIMOŽA NAD KAMNIKOM

IZIDOR MOLE

Freske v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom štejejo med tiste redke pri nas, ki jih ni doletela ta nesreča (ali sreča), da bi bile prebeljene. Sreča v tem, da jih ni bilo treba odkrivati in s tem poškodovati, nesreča pa, ker so bile ves čas od nastanka dalje močnejše podvržene raznim škodljivim vplivom: graviranju, drgnjenju, brisanju, čiščenju, izparinam itd.

Ker jih ni varoval apneni belež, so v stoletjih nekatere barve zbledele, se odrgnile ali izpremenile, skratka, freske so kmalu bile tako uničene, da jih je bilo treba obnoviti. Prva znana restavracija je bila opravljena že leta 1840. Kdo je bil restavrator, do kakšne mere je obnavljal, kakšna gradiva je uporabljal, o tem ni ohranjenih zapiskov. Za restavratorja so domnevali, da bi utegnil biti Kurz pl. Goldenstein. Raziskave ob sedanji restavraciji so to domnevo potrdile.

Barve, s katerimi je Goldenstein delal, niso bile trpežne; že po nekaj letih so bile freske povsem spremenjene, nova restavracija je bila nujna.

Ko je leta 1912 Sternen prevzel restavriranje, ni imel točnih podatkov o Goldensteinovih posegih. Zato je moral sproti ugotavljati, kaj je original in kaj preslikava. Sternevo delo je bilo uspešno, škoda le, da zaradi pomanjkanja sredstev ni mogel dela dokončati. Vsekakor je pa to, kar je napravil, bistveno pripomoglo k estetski podobi fresk. Fotodokumentacija prizora Nadlog v Stelletovi topografiji Kamnika kaže, da je Goldenstein freske skoraj v celoti preslikal in da so bile preslikave zelo samovoljne. Nekatere barve so že čisto počrnele. Črnine so zlasti na severni steni prekrivale večji del ozadja, dele obrazov in oblek. Sternen je čistil predvsem figure, toda le, če je bil prepričan, da je spodaj izvirnik ohranjen. Goldensteinove retuše na plombiranih mestih je dosledno puščal pri miru. Na močno uničenem izvirnem ozadju je samo delno odstranil retuše, nato pa manjkajoča mesta v nekoliko impresionistični maniri retuširal. Rekonstrukcij se je ogibal, manjkajoča mesta je samo toniral s črtkanjem v barvi, ki naj bi bila čim bližja izvirni. To se mu je lepo posrečilo povsod razen na nebu, kjer je našel izvirno modro barvo in jo retuširal z živo modro, misleč, da je bila prvotno taka. To je sklepal po barvi slabo ohranjene zastave, ki jo je zmotno imel za nebo kot že pred njim tudi Goldenstein.

Kmalu po Sternenovi restavraciji so se začeli čez freske zopet širiti črni madeži. Zahteva po ponovni restavraciji je bila več kot opravičena. Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana je to delo sprejel v svoj program že leta 1959. Poklicali so ing. Vunjaka iz Zveznega inštituta za varstvo kulturnih spomenikov v Beogradu, da bi ugotovil vzroke počrnitve in svetoval postopke za

restavriranje. Iz njegovega elaborata je vidno, da ni napravil kemične analize, temveč je iz optičnih sprememb sklepal, da so povzročili črnitve mikroorganizmi:

»Zadnja leta so se črni madeži na stenskih slikah v cerkvi sv. Primoža razširili na velike površine, posebno v zgornjem delu. Potrjeno je, da ti madeži izhajajo iz bioloških sprememb veziva, s katerim so bile slike preslikane, pod vplivom mikroorganizmov, katerih narava ni znana. Po razširjenosti teh madežev je mogoče sklepati, da se M. Sternen pri restavriranju ni omejil samo na odstranjevanje slojev barve, s katero so bili preslikani originalni deli slik, temveč je tudi sam preslikaval ali morda fiksiral barvno plast z organskim vezivom, ki je postalo kasneje ugodna hranljiva podlaga za mikroorganizme.«
Vunjak je izvedel tudi nekaj poskusov čiščenja, med drugim je odstranil obsežno Goldensteinovo retušo na prizoru Nadlog. Ta retuša je obsegala večji del Kristusove figure in del ozadja.

Preden se je leta 1963 pričela sedanja restavracija, je bil zunaj ob severni steni izsekan drenažni jarek, vendar samo od zvonika do zakristije. Po enem letu še ni bilo opaziti, da bi se stena bistveno osušila. Rezultat bi bil gotovo boljši, če bi bila drenaža podaljšana in če bi omogočala kroženje zraka v njej. Vendar je vprašanje, če bi ta velika sprememba freskam koristila, saj vidimo, da je omet na severni steni skoraj ves ohranjen in so freske skoraj v enakem stanju kot na južni, suhi steni. Vsiljuje se domneva, da na vlažnost stene ni vplivala toliko talna vlaga kot zračna, kondenzirana. Opazili smo, da se je vročega dne v avgustu del severne stene solzil, medtem ko je bil konec novembra v deževnem dnevu suh.

V začetku smo se pri delu opirali na Vunjakov elaborat. Po daljšem študiju in sistematičnih raziskavah pa smo prišli do nekaterih zanimivih dejstev: črni madeži so bili omejeni le na določene barve, katerih ostanki so bili še ohranjeni. Te barve so bile: bela, živo rdeča in živo rumena. Vzeli smo vzorce in jih poslali v analizo ing. Rozmanu, sodelavcu Inštituta za elektroniko, ki je ugotovil povsod primešanega veliko kalcijevega karbonata, barve so pa svinčeno bela, minij in svinčeno rumena, verjetno glajenka (masikot). Izrazit in še viden je bil zlasti minij, ki je bil še ohranjen v debelih namazih pod vrhnjo, počrnelo plastjo. V zvezi s tem je bil posredno tudi dokazan restavrator Kurz pl. Goldenstein iz leta 1840, in sicer na podlagi fresk, ki jih je 1842 napravil v p. c. v Logu pri Vipavi. Tudi tam je bilo pred restavracijo 1963. leta mnogo zaradi minija počrnelih oblek in sivih obrazov. Iz posameznih detajlov je mogoče sklepati, da je dobro poznal slikarijo pri sv. Primožu, saj je na primer angel pri Oznanilu pastirjem skoraj enak tukaj in tam in ornament na obleki papeža v Logu in kralja, ki se poslavlja od Heroda, pri Primožu enake barve in risbe. Za zvezo govori tudi dejstvo, da je bil kamniški dekan v tem času prestavljen v Vipavo; od tod verjetno tudi takratno naročilo Goldensteinu.

Pri čiščenju smo opazili, da se svinčeno bela in minij lahko odstranjujeta, svinčeno rumena pa je zelo trdna in spojena z originalnim ometom, torej spada k originalu. Zato smo jo pustili pri miru. Sternenove retuše smo lahko ločili od Goldensteinovih: Sternen je slikal z jajčno tempero, to vezivo je po desetletjih propadlo in so se retuše brisale. Tudi vse prej omenjene značilnosti (toniranje, črtkanje) je bilo lahko ločiti od Goldensteinovih, čigar retuše in preslikave so bile napravljene v debelih namazih in močno modelirane v povsem

drugem načinu kot original. (Primerjaj Herodovo draperijo!) Za vezivo je uporabljal apneno mleko, ki se je z zemeljskimi barvami lepo vezalo, s svinčnimi pa veliko slabše. Zlasti pri svinčeno beli se je apno ločilo od barvila in zaradi manjše specifične teže ostalo kot prevleka na vrhu. Iz fotografij, ki jih je na-

Del freske Poklon treh kraljev pred restavriranjem. V zg. delu vidne obsežne črnine (foto Stele)
Partie de la fresque de l'Adoration des Rois Mages avant restauration. Dans la partie supérieure on voit de larges taches noires

Del iste freske po čiščenju (foto Mole 1964)
Partie de la même fresque restaurée

pravil Sternen, je razvidno, da so se po delnem čiščenju na prvotno svetlih oblakih pod vrhno plastjo pokazale obsežne počrnitve.

Kot rečeno je Sternen očistil predvsem tiste preslikave, ki so najbolj motile, seveda le na dobro ohranjenih mestih. Na slabo ohranjenem ozadju je očistil le plast počrnele barve, spodnjo ohranjeno pa je pustil, ker se optično ni ločila od belega apnenega zidu. Ta barva je po končani restavraciji kmalu spet začela črneti, ker je prišla v stik z zrakom. Že Dörner navaja, da svinčeno bela barva v zidni slikarji ni obstojna in da črni, minij je pa sploh neuporaben. To je treba poudariti, da se popravi krivica, storjena Sternenu, saj

njegove barve in vezivo niso zakrivali počrnitve. Nismo namreč mogli najti dokaza, ki bi potrdil, da njegove retuše črnijo.

Originalne počrnele barve, ki je bila včasih živo rumena, ni bilo mogoče regenerirati. Pri poskusu s peroksidom se je delno spremenila v svinčeno belo in je torej bolje, da jo pustimo tako, kot je — del od starosti spremenjenega originala.

Poleg počrnitev smo opazili zlasti na južni steni še veliko temnih pik. To so otočki zasigane originalne površine, nastali tam, kjer so bile v ometu kepice apna. Apno je bilo slabo gašeno in se je šele v zidu do kraja pogasilo, s tem zvleklo vlago nase in se zasigalo. Kot smo izvedeli, so to apno žgali v bližnji Apneni dolini iz apnenca, ki ima primesi dolomita. Te pege torej pričajo o razmeroma slabem materialu, ki je bil uporabljen pri teh freskah. To ni izjema, ampak skoraj pravilo in izpodbija mnenje, da so stari slikarji uporabljali neke idealne materiale. Ne materiali, temveč znanje in obrtniška spretnost so ustvarili umetnine.

Kar je Sternen pustil preslikav, smo jih morali sedaj očistiti. Potem ko smo utrdili votla mesta, smo morali očistiti preslikave na obrobni pasovih in krogovičju v vseh štirih poljih na severni steni. Pod preslikavami v okru in oksidno rdeči barvi se je pokazal original v naravni umbri. Jagodasti venec v krogovičju drugega polja je bila treba tudi očistiti minija. Ozadje z oblaki in hribi je po odstranitvi počrnelih preslikav pokazalo le blede, slabo ohranjene ostanke, ki pa se bolje skladajo s celoto kot preslikave. Preslikan je bil tudi grad v I. polju, čeprav je bil skoraj v celoti ohranjen. Zdaj se kaže v

Freska s prizorom Zaroke pred restavriranjem (foto Pirnat 1963)

Fresque représentant la scène des Fiançailles avant restauration

Po delnem čiščenju se je pokazalo prvotno obuvalo na prizoru Zaroke (foto Pirnat 1964)

Après un nettoyage partiel, on a vu apparaître la chaussure originale (la scène des Fiaçailles)

naravni umbri, prej pa je bil preslikan z rdečkastorjavo barvo. Herod na konju v I. polju je bil skoraj ves preslikan. Očistili smo vse dele, kjer je bilo spodaj vsaj malo originala, v spodnjem delu pa, ki je bil uničen ob zidavi novega portala, smo pustili Goldensteinove dostavke.

Streha pri hlevu v III. polju je bila 1840 popolnoma preslikana, ker je bila izvirna barva na strešnem tramovju že skoraj v celoti odpadla. Zato si je preslikave Sternen ni upal odstraniti vse, temveč samo delno, ostalo pa je razmazal. To se je pokazalo pri sedanjem čiščenju. Barve na strešnih tramovih skoraj ni, na spodnjem prečnem tramu pa je prišel na dan originalno naslikan sedeč golobček. Pokazali so se tudi trije golobčki, sedeči na dvokolesnem vozu na strehi hlevčka. Pav vrh hlevčkove strehe je bil Goldensteinov in smo ga zato odstranili.

Pri sondiranju v IV. polju smo odkrili starejšo plast fresk: dve svetniški glavi in kozmatski ornament, ki se nadaljuje pod ometom in je spet viden ob figuri boga Očeta, kjer je bila že prej odpadla vrhnja plast. Ti dve mesti smo poleg sonde v spodnjem, ornamentalnem pasu, ohranili kot dokument.

Na južni steni je zanimiva najdba Jožefovega obuvala na prizoru Zaroke z Marijo. Pod običajnim smo namreč našli originalne cokle. Presenečenje pri odkrivanju spodnjega ornamentalnega pasu so bile tri naslikane korne klopi, od katerih ima srednja dvignjen sedež. Temno rjava enakomerna barva teh klopi je bila dobra podlaga za podpise obiskovalcev, ki jih je zato na tem mestu največ (Auniz, Pisaniz, Blasius Presern, Kaspar Padverschagk, Ounich, Golez, Ramschissel itd.). Letnice pri podpisih so iz 16. in 17. stoletja.

Najpomembnejše odkritje pri sedANJI restavraciji je nedvomno monogram VF in letnica nastanka fresk 1504. To smo našli pod beležem v pasu pod sliko sv. Erazma, ki je naslikan kot dodatek k freskam na severni steni. Napis je naslikan s črno barvo v svež omet in ni dvoma o njegovi pristnosti.

Pri estetski obravnavi smo se držali sklepov komisije, da je treba pustiti original neretuširan tudi na slabo ohranjenih mestih. Retušira naj se le zaplombirana mesta in rekonstruira Kristusova figura na IV. polju, vendar le v glavnih obrisih, tako da se bo ločila od originala. To je namreč največja

manjkajoča poslikana ploskev in bi tako estetsko kot vsebinsko motila ves videz.

Nad drugim portalom na severni steni je bil ohranjen še prvotni lok. Odkrili smo ga v globino nekaj centimetrov in ves ta del tonirali v svetlo sivi barvi. Goldensteinove rekonstrukcije smo očistili le počrnelih svinčenih barv in jih nadomestili z obstojnejšimi. Na osnovi Vunjakove ekspertize, ki trdi, da so počrnitve povzročili mikroorganizmi, smo I., II. in III. polje na severni steni dezinficirali z natrijevim pentaklorofenatom. Po enem letu še ni opaziti razlike med tem delom slikarije in ostalim. Če se v prihodnjih letih na nerazkuženih mestih ne bodo pojavili mikroorganizmi v taki množini, da bi bilo to tudi na zunaj vidno, bo to še en dokaz, da ti niso odločilno vplivali na počrnitve. Možne pa so še vedno manjše počrnitve na obeh delih, ker so na zidu še vedno delci svinčevega belila. To se pri navadni svetlobi ne loči od bele apnene podlage in bi postalo vidno šele pod ultravijolično svetlobo. Take svetilke pa nismo mogli uporabiti, ker ni električne napeljave v bližini. Če bo v bližnji prihodnosti le kakšna možnost, bo treba vso površino pregledati in očistiti, sicer pa počakati na morebitne vidne spremembe. V najslabšem primeru bodo počrnitve minimalne.

Pri fiksiranju barvne plasti nismo uporabljali organskih materialov, tudi kazeina ne, s katerim smo doslej pogosto utrjevali omet. Previsok odstotek vlage v zraku in v zidu bi vsako organsko vezivo kmalu uničil. Zato smo utrjevali izključno samo z apnom. Retuše so izvedene vse v apneni tehniki. Te so trpežne in se spreminjajo samo na mokrih mestih, kjer zasigajo. Površinski in tonski značaj apnenih retuš je najbolj podoben izvornemu. Zato je za vtis, ki smo ga želeli doseči, prav gotovo najboljši, če ne celo edino primerni način retuširanja.

Na koncu bi omenil še zanimivost, ki je bila odkrita v prezbiteriju. Dr. Zadnikar je opozoril na nekakšne bradavice na stropu in na stenah, češ da bi utegnile biti zvočne posode. Dve smo očistili beleža in res našli eno posodo še popolnoma nepoškodovano. To je lončen, zaprt valj, globok 15 cm, premera 10 cm. Na čelni strani ima pet luknjic, katerih podaljški bi se sekali v isti točki na dnu posode. Ta, doslej pri nas redka najdba (poleg Pleterij in Mirne peči) je gotovo že sama po sebi pomembna. Posode so že pri gradnji vzdicali zato, da bi povečali akustiko prostora.

Prim. Dr. France Stele: Politični okraj Kamnik, topografski opis, Ljubljana 1922/1929.

Izidor Molè: SV. PRIMOŽ AU-DESSUS DE KAMNIK — RESTAURATION DE FRESQUES

L'auteur étudie la restauration des peintures murales de l'église à deux nefs de Sv. Primož au-dessus de Kamnik, et surtout le côté technique de ce travail. Il s'agit de peintures de très haute qualité qui, par l'expression de leur style se placent quelque part entre le gothique tardif et la Renaissance; la date de 1504 a été découverte justement lors de cette restauration. Les fresques couvrent presque tout le mur septentrional avec la Marche et l'Adoration des Rois Mages et une intéressante illustration iconographique des Fléaux (peste, sauterelles, accidents, incendies, etc); le long du mur méridional il y a un cycle de scènes de la vie de la Vierge. Ces peintures n'avaient jamais été passées au lait de chaux, mais en 1840, elles furent pour la première fois restaurées d'après les principes alors en vigueur, c'est-à-dire dans un esprit d'embel-

lissement, avec de fortes retouches et même des peintures nouvelles. En 1912, le peintre M. Sternern détacha les peintures en surcharge sous lesquelles la peinture originale était conservée et retoucha quelques endroits détruits. Ces derniers temps, il a fallu procéder à une nouvelle restauration de ces fresques, car des surfaces assez grandes avaient noirci, surtout celles qui étaient peintes à la céruse ou au minium. De ce qui restait des précédentes reconstructions, nous n'avons laissé que les peintures sous lesquelles l'original n'existait plus et que nous ne pourrions probablement pas mieux reconstituer. Quant à la manière esthétique de traiter l'ensemble, nous nous en sommes tenus aux décisions de la commission: que les surfaces originales restent telles quelles, même si par endroits elles sont mal conservées, et qu'on retouche uniquement les parties peintes avec produits de plomb. Sous les angles esthétique et iconographique, la figure du Christ sur la fresque de la Peste, peinte en surcharge par un restaurateur du 19e siècle sur l'original endommagé avait besoin d'être refaite. Après des recherches chimiques et une tentative de nettoyage, elle a été enlevée par des experts étrangers invités, avant que nos restaurateurs n'en commencent la restauration.

MESTNA HIŠA V KRANJU

(Pregled stavbnega razvoja in oris restavratorskih nalog)

CENE AVGUŠTIN

Mestna hiša v Kranju je rezultat združitve dveh stavbnih organizmov, od katerih je po ohranjenih arhitekturnih elementih starejši tisti, ki meji na Poštno ulico, na Titov trg pa se odpira s stebriščno lopo. To poslopje je že od nekdaj služilo potrebam mestne uprave in se v virih določneje omenja v 1. polovici 16. stol.

Pritličje severozahodnega dela stavbe ob Poštni ulici obsega večji dvoranski prostor, ki je oprt na dva središčna poznogotska okrogla stebra in številne obstenske polstrebne, ki nosijo križne svode. Tla v prostoru so za okrog 80 cm nižja od nivoja uličnega tlaka, zato so vanj s ceste vodile stopnice v širini enega svodnega polja (3 m). Možno je, da je prav ta dvoladijska in pod vplivom poznogotske cerkvene arhitekture nastala dvorana istovetna s prostorom, ki se v listini iz l. 1530 omenja kot mestna posvetovalnica (»stuben des rathaus«; Komatar 49, 24. 5. 1530). Vendar se zdi verjetneje, da je z ravnim lesenim stropom krita manjša dvorana v I. nadstropju mogla služiti sejam mestnega sveta mnogo bolje kot stebriščna dvorana, ki je bila z vertikalnimi nosilci ločena na dva dela in pozimi zaradi razsežnosti skoraj neuporabna. Podobni primeri mestnih hiš z zborovalnico v I. nadstropju so znani tudi od drugod (prim. S. Vilfan, Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane, Kronika IV, str. 147). Stebriščna dvorana bi v kranjskem primeru služila le tržnim potrebam ob sejmskih dneh in kot skladišče za blago trgovcev od daleč. Dokončno bodo to vprašanje skušale rešiti preiskave, ki še trajajo.

Široki vhod, ki je vodil s ceste v stebriščno dvorano, je bil kasneje večkrat prezidan, podobno kot gotsko oblikovana in pravokotno zaključena okna v severni, zahodni in vzhodni steni, ki so jih sredi 19. stol. nadomestile pravokotne okenske odprtine oz. portal v zahodni in vzhodni steni. Ob tem so s pomočjo zidov, ki so se v temeljih ohranili do danes, prvotni dvoranski prostor razdelili na več samostojnih celic. Obenem so prvotno raven tal dvignili do višine uličnega tlaka. Prav tako so v tem času prislonili k vzhodni fasadi pravokotno oblikovani prizidek, ki je v pritličju in v nadstropju krit z banjastim svodom. Tu vodijo stopnice iz pritličja v II. nadstropje. Da bi pridobili stavbišče za novo poštno poslopje, so tik pred drugo svetovno vojno podrli dvoriščni trakt Mestne hiše z arkadnim hodnikom. Stavba je ob tej priliki dobila močne razpoke, zato so stebre in polstrebne v nekdanji stebriščni dvorani obdali z debelim cementnim oklepom, svod pa ojačili z opornimi loki iz istega materiala. Prostoru je bil s tem dokončno odvzet nekdanji značaj in pomen. Novo poštno poslopje in preostali del Mestne hiše so združili v eni črti. Stari rotovž je tako na eni strani izgubil svoj izolirani položaj, na drugi strani pa so nove okoliščine

Prvotna Mestna
hiša v Kranju,
na desni nekdanji
plemiški dvorec

Le premier
Hôtel de Ville de
Kranj, à droite
l'ancien palais
patricien

močno oškodovala enotnost in oblikovno uglašenost njegove arhitekturne lupine.

Prostori v I. in II. nadstropju stavbe so kriti z ravnimi stropi razen že omenjene sobe v vzhodnem prizidku in nekdanje kuhinje v II. nadstropju, ki ju prekriva banja. Stolpič na strehi ima baročno oblikovane odprtine in piramidasto streho s kranjskim grbom nad jabolkom. Streha stavbe je nižja od sosednjega glavnega trakta, obenem pa je ta del zamanjen od dane ulične linije za okrog 2 m. Prazni prostor v zamiku je že od nastanka stavbe v 1. pol. 16. stol. zapolnjevala pritlična lopa, ki jo listina iz l. 1511 (List. 1511, 29. avg., fasc. 13, št. 2, Šk ALj.) omenja z imenom »offen kamawn«. Tu je bilo verjetno tako kot v Ljubljani (prim. S. Vilfan, Kronika IV, str. 147) zbirališče meščanov (»komun« — »kamawn«). To starejšo lopo je v 1. polovici ali sredi 19. stol. nadomestila klasicistična stebriščna lopa, izpod katere vodi danes preprost pravokoten vhod v dvorano s stebri.

Sosednji južni trakt stavbe je tesno prislonjen k prvemu. Isti ton fasade in oblika oken dajeta vtis enotne arhitekture. Vendar je desno krilo popolnoma drugače organizirano kot stavba ob Poštni ulici. Sredi fasade je portal, ki kaže po obliki loka (oslovski hrbet) še tipične gotske stilne poteze, a ga renesančni odbijači in v rustiki izdelani podboji postavljajo že v 17. stol. ali v skrajnem primeru v konec 16. stol. Okenske odprtine imajo renesančno-baročne profile, bifora v II. nadstropju pa je oblikovana tipično renesančno.

Spodnja veža ima banjast svod, ki ga prekriva bogata mreža dekorativnih in za renesanso značilnih grebenov. V zaključnem delu veže vodi polkrožno

oblikovan kamnit portal z gotsko prirezanimi robovi v klet, ki je za približno 2 m poglobljena v tla. Višina kletnega banjastega svoda brez sosvodnic se ujema z višino stropov v pritličju. Trgovski prostor na levi strani veže je prekrit z novejšim svodom — češko čepico. Podoben obok ima tudi razstavni prostor, ki se odpira na Titov trg. Z njim je ozko povezan drugi razstavni prostor z banjastim svodom in za 17. stol. značilnimi sosvodnicami.

Veža je bila nekdanj prehodna tudi za vozove, podobno kot v prvotni gotski stavbni fazi že zgoraj omenjeni razstavni prostor, v katerega dvoriščnem zaključku so se v zidu našli široki, gotsko oblikovani in polkrožno zaključeni podboji. Zdi se, da je ta del stavbe najstarejši in da je nastal pred veliko renesančno prezidavo leta 1638, ki je morda rezultat združitve dveh nekdanj samostojnih stavbnih enot. Starejši arhitekturni elementi so bili najdeni tudi

Renesančna
dvorana v 1.
nadstropju
Mestne hiše z
rezljanim
portalom iz 1638

Salle renaissance
au premier étage
de l'Hôtel de
Ville avec portail
à sculptures en
bois, de 1638

v stenah spodnje veže, in sicer široko odprt lok, ki spominja na odprtine po italijanskem načinu grajenih tržnic oz. odprtih lop, in zazidana odprtina vrat z grobo tesanimi podboji. Konservator dr. France Stele poroča, da so ob restavraciji stavbe l. 1923 pri odstranitvi ometa na pročelju našli več šilastih kamnitih ločnih odprtin, podobnih portalom.

Iz veže vodijo v stranske prostore renesančno oblikovani vhodi s skromno profiliranim vhodnim okvirom in napuščem. Stopnišče je zalomljeno in prekrito z banjastim oz. na zavojih s križnim svodom. Nad spodnjo vežo je zgornja, ki ima podobno organiziran obok kot spodnja. Pravokotno nanjo je ob fasadni steni prislonjena dvorana, ki jo prekriva že baročno občuten kasetiran strop z močnim in bogato profiliranim nosilnim tramom in v kateri je dvoje renesančno oblikovanih lesenih portalov s krili in atiko. Eden nosi letnico 1638. Skozi drugega stopimo v manjši, z banjastim svodom in sosvodnicami prekrit prostor, z dekorativnimi grebeni na svodu (kot v veži).

V drugo nadstropje vodijo podobno oblikovane stopnice kot iz pritličja. Prostori v tem delu stavbe so kriti z ravnimi stropi. Prostor nad renesančno dvorano skriva pod ometom lesen strop s osrednjo nosilno gredjo.

Stavba je eden najodličnejših primerov renesančne arhitekture v Sloveniji. Po svojem tipu pripada renesančnim dvorcem, ki so nastajali v 16. in 17. stoletju na Gorenjskem (grad Drnča v Dvorski vasi, plemiški oz. fužinarski dvorci v Radovljici, Kropi, Železnikih itd.) in za katere je značilna oblikovno bogata centralna veža, ki stoji pravokotno na smer fasadne stene. V zvezi z oblikovanjem zunanje lupine je značilen poudarek na osrednji fasadni osi: v pritličju je bogat portal, nad njim v I. nadstropju dvojna pravokotna vrata z balkonom, ki obenem rabi za nadstrešek glavnega vhoda, in končno v II. nadstropju bifora.

V 16. in 17. stol. je bila hiša last nobilitiranih meščanskih rodbin Adlmann, Weinacht in Strupi, l. 1758 se omenja posestnik in trgovec Fr. Simon Jugovič. Pozneje je stavba večkrat menjala lastnika. Kristijan Geiger, trgovec in kavarnar, je l. 1863 zabeležil na podstrešju najden in baje v kamen vklesan napis, ki govori o obisku nadvojvode Ernesta Železnega v tej hiši v zač. 15. stol.

Prve predloge za združitev stavbe z rotovžem v enotno stavbno telo zasledimo že l. 1743, ko se Kranjčani potegujejo za nakup te hiše, ki je bila takrat v lasti patricijske rodbine Weinachtov in v kateri bi radi namestili uradne občinske prostore, ki jim stari razpadajoči rotovž ni mogel prav služiti. Vendar je občina lahko uresničila ta načrt šele l. 1921. Pri restavratorskih delih, ki jih je vodil prof. Grebenc, je sodeloval tudi takratni spomeniški urad v Ljubljani (konservator dr. France Stele). Oblikovno je restavracija vplivala predvsem na fasado, ki je dobila nov kamnit balkon namesto nekdanjega železnega in nova izložbena okna v pritličju.

Prvotni koncept ureditve objekta je predvideval le najnujnejša vzdrževalna dela in prilagoditev stavbe predvsem muzejskim namenom brez večjega upoštevanja prvotne funkcije stavbe. Najdbe prvotnih stebriščnih konstrukcij, vhodov itd. v pritličju stavbe so spomeniški pomen stavbe dvignile v toliki meri, da so pri urejanju poslopja dobila prednost restavratorsko-konservatorska načela.

Levi trakt (stara Mestna hiša):

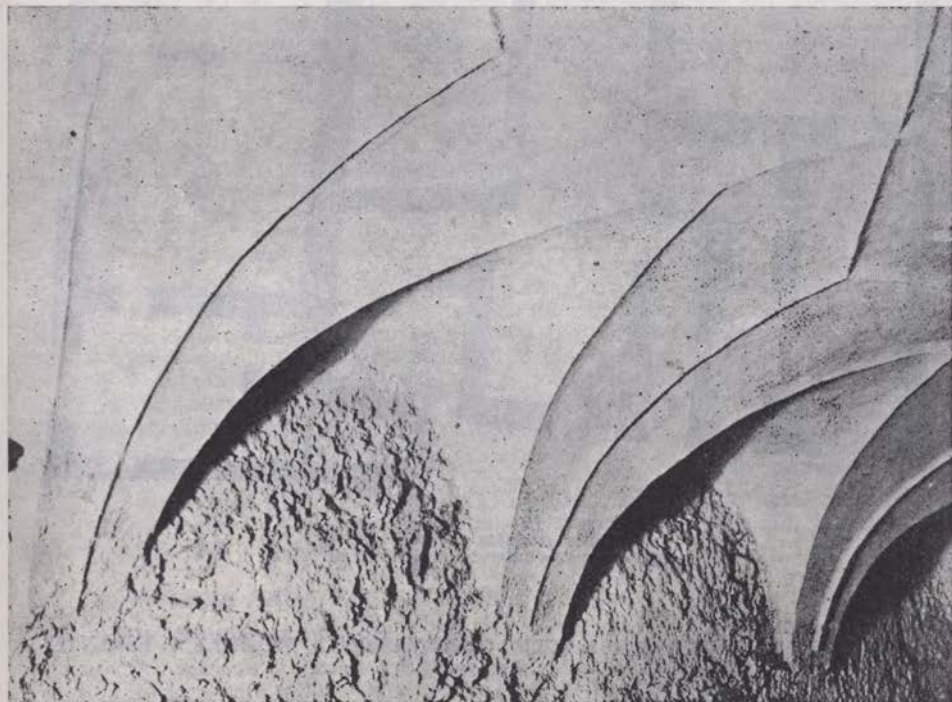
Restavratorski posegi bodo v tem delu stavbe predvsem obnovili prvotno stanje stebriščnega dvoranskega prostora. Odvečni zidovi bodo porušeni, pozno-

gotski stebri in polstebri izluščeni izpod cementnega plašča, stene, obok in njegovi nosilci utrjeni, kasnejši razbremenilni loki na svodu pa odstranjeni, vzpostavljena bo prvotna višina opečnega tlaka in restavriralni bomo nekdanje poznogotske okenske in vhodne odprtine, katerih ostanki so se našli v zahodni in severni steni dvorane.

Desni trakt (nekdanji plemiški dvorec):

Pritličje: odstranili bomo betonsko oblogo sten v spodnji veži in omet na grebenastem svodu kot tudi betonsko prevleko poznogotskega portala, ki vodi v klet, kjer bodo nameščena stilno ustrezna lesena vrata; zasteklili bomo nekdanji vhod na dvorišče in zamenjali novejša vrata v klet, trgovino in v razstavne prostore; betonski tlak bomo nadomestili s ploščami iz zelenega tufa, morda bomo tlak kombinirali tudi z opeko, opečni tlak pride tudi v levi kletni prostor, kjer bomo obnovili prvotni omet.

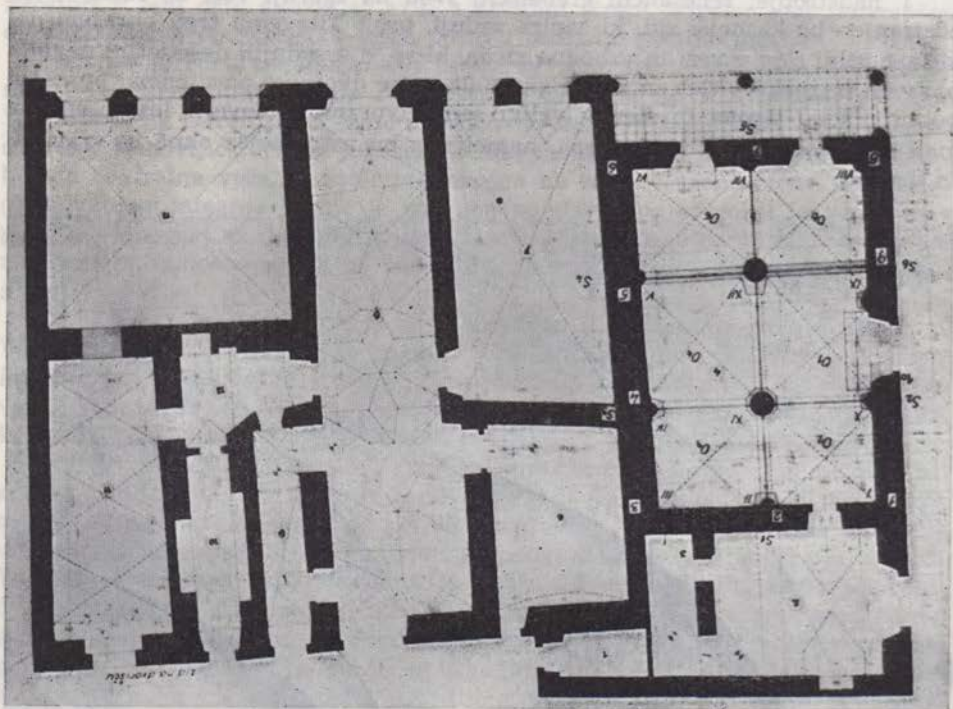
I. nadstropje: renesančni grebenasti svod na zgornji veži bo restavriran, odstranjen bo kasnejši zid, ki zapira zadnji, proti Titovemu trgu obrnjeni del veže, nosilni slop v veži in vzhodna stena, ki se je v zadnjih desetletjih nagnila navzven (razpoke v tleh in na stropu male sejne dvorane) pa utrjena; poznejša polihromacija stropa in sten v veliki sejni dvorani in novejši leseni opaž v mali sejni sobi bosta odstranjena, nameščena pa ustrežnejša okna in vrata tu in drugod.

Renesančni svod z dekorativnimi grebeni v veži pritličja
Voûte renaissance avec des corniches décoratives dans le vestibule du rez-de-chaussée

II. nadstropje: namesto betonskega tlaka bo v veži položen opečni; stena, ki zapira zadnji del zgornje veže, bo odstranjena, tako da bomo dobili enoten prostor, ki bi ga zaključevala renesančna bifora v steni proti Titovemu trgu; vrata v vseh prostorih se bodo zamenjala s stilno ustreznimi; iztrošeno ostrešje in kritina bosta popravljena.

Restavratorsko-konservatorska dela so se v Mestni hiši pričela že 1. 1964. Prvi posegi so utrdili oboke, stene in stebriščne nosilce v nekdanji mestni posvetovalnici, nagnjeno vzhodno steno desnega hišnega trakta in slop v I. nadstropju. Strokovno reševanje številnih, predvsem statičnih problemov, ki so se pojavili že ob začetku restavratorskih posegov, je bilo zaupano Zavodu za raziskavo materiala in konstrukcij v Ljubljani, ki je nalogo dobro rešil in ob zaključku del podal tudi naslednje obširno poročilo (ing. Smiljan Umek, ing. Marijan Ferjan), ki ga prilagamo.

Tloris pritličja Mestne hiše
Plan du rez-de-chaussée de l'Hôtel de Ville

POROČILO O IZVEDBI SANACIJE GORENJSKEGA MUZEJA V KRANJU (6. 1. 1965)

Po več predhodnih ogledih stavbe smo izdelali podroben predlog za izvedbo sanacije, katere največja problema sta bila rekonstrukcija nekdanje dvorane v pritličju stavbe in sanacija dvoriščnega zidu na vzhodni strani.

1. STANJE OBJEKTA

1.1 — Dvorana v pritličju

Točno stanje objekta, oz. kvaliteto materiala je bilo možno ugotoviti šele po izkopu do nivoja starega tlaka oz. po odstranitvi vseh betonskih ojačitev obokov ter vmesnih stebrov XI in XII (glej prilogo). Kot je znano, so bili vsi štirje oboki stebra XI ojačeni z delno armirano betonsko ločno oziroma razpiralno konstrukcijo s presekom elementa 20×30 cm. Ta se je opirala ob strani na polkrožne stebre obodnega zidovja, v sredini pa na ojačilni beton stebra XI, ki je bil izveden v obliki osmerokotnika s premerom 92 cm. Pri izkopavanju tal v prostoru so se odkrili tudi 4 temelji širine 15 cm, ki so potekali v obeh pravokotnih smereh ob stebri XI. Ker ti temelji niso bili vezani na ostalo zidovje, oz. steber, smo jih lahko odstranili. Iz istih vzrokov smo odstranili tudi pregradni zid, ki je potekal preko stebra XII. Tako je bilo možno podrobneje pregledati kvaliteto obeh srednjih stebrov, pri čemer smo ugotovili naslednje:

Stebra XI in XII sta bila do višine ca. 2,60 m izdelana iz kamna (konglomerata) okroglega profila ϕ 50 cm z razširjenim 50 cm visokim vzožjem premera ϕ 60 cm. Obsega temeljev teh stebrov namreč ni bilo možno ugotoviti z izkopavanjem, temveč s kovinskimi sondami oz. injekcijskimi cevmi, ki so se uporabile pri sanaciji temeljnih tal na tem področju. Pri zabijanju teh cevi se je ugotovilo, da imata oba stebra verjetno stopničasto izvedena temelja s maks. premerom 150—200 cm.

Kvaliteta spodnjega konglomeratnega dela stebrov je bila pretežno dobra. Preizkus s sklerometriranjem je pokazal, da znaša tlačna trdnost kamna v povprečju ca. 220—250 kg/cm². Ugotovili pa smo tudi mesta, kjer so bile te vrednosti nižje. Zgornji razširjeni del stebrov (košara) pa je bil v višini ca. 70 cm zgrajen iz znatno slabšega materiala — lehnjaka s trdnostjo ca. 100 kg/cm² ali še manj.

Pri odpiranju stebrov smo ugotovili razne poškodbe. Tako so bila v košaro stebra XI izkopana globoka ležišča za omenjene betonske okrepiteve, pri omenjenem odstranjevanju košare pa smo opazili, da je bil material tu praktično že porušen. Vse kaže, da je do tega rušenja prišlo že pred omenjenim betonskim ojačanjem, kar dokazuje tudi številne stare razpoke v obokih, zlasti nad tem stebrom.

Tudi steber XII je bil precej poškodovan. Skozi košaro je bila namreč speljana dimnična tuljava, deloma pa je bil izsekan tudi zaradi starega vmesnega zidu. Ob nogi stebra je bila opazna tanjša prečna razpoka.

Kot ves objekt je tudi zidovje dvorane sezidano iz kamna z večjo količino sorazmerno malo trde apnene malte. V tem zidovju je bilo opaziti samo manjše razpoke nad vhodom med zidovoma 1 in 2.

1.2 — Zid na dvorišču

Že na zunaj je bil najslabši videti zunanji zid med izhodom ter krajnim zidom sobe 11. Na tem odseku je bilo zlasti v I. nadstr. opazno nekakšno izrivanje oz. deformacija zidu navzven. Tu so se pojavile tudi vertikalne razpoke, oz. poševne ob okenskih odprtinah. Ob zunanji strani zidu med sobama 10 in 11 so bile opazne pod površino praznine, oziroma kanali, kar je nosilnost zidu vsekakor zmanjševalo. Zaradi horizontalnega izbočenja zidu so nastale tudi manjše razpoke na talni oblogi v I. nadstropju.

1.3 — Zid v hodniku I. nadstropja

Ta samostojni zid v obliki slopa, ki stoji na meji avle, je kazal razmeroma precejšnje poškodbe v obliki številnih tanjših razpok skozi ves zid, ki so se deloma nadaljevale tudi v oboku.

2. IZVEDBA SANACIJE OBJEKTA

2.1 — Dvorana v pritličju

Da bi obnovili obliko in arhitektonski videz dvorane, kakršna je bila pred mnogimi stoletji, je bilo treba odstraniti vse dodatne novejšje betonske ojačitve in obdržati staro gotsko obliko stebrov in obokanega stropa.

Ker sedanji material zaradi starosti oz. mehanskih poškodb ni bil tako kvaliteten oz. nosilen, da bi ga lahko po odstranitvi ojačitev spet varno obremenili, ga

je bilo treba izboljšati, oz. ga deloma nadomestiti z novim. Vso konstrukcijo pa smo zaradi horizontalnih sil morali povezati s sidri.

Sanacijska dela so obsegala naslednje delovne faze:

a) Izdelava horizontalnih sider

Za prevzem horizontalnih reakcij obokov je bilo izvršeno sidranje na osnovi statičnega izračuna vezi. Tako so se vgradila jeklena sidra \varnothing 40 mm skozi izdelane vrtime preko vmesnih stebrov, in sicer enkrat v vzdolžni in dvakrat v prečni smeri dvorane. Vezi smo zasidrli skozi vso debelino zidov z dvojnimi jeklenimi, 10 mm debelimi podložnimi ploščami vel. 45/45 cm in 25/25 cm.

Vezi smo napenjali z delnim pregrevanjem in dvojnimi maticami. Zaradi ugodnejšega prenosa napetosti in slabše kvalitete zidu se je vse območje ob podložnih ploščah utrdilo z injektiranjem. Zaradi tehničnih težav pri montaži prečne vezi preko

Stebriščna dvorana iz 1. pol. 16. stol. po odstranitvi poznejših zidov in vgraditvi železnih vezi

Salle aux colonnes de la première moitié du 16e siècle, après qu'on a enlevé les murs ultérieurs et intercalé des joints de fer

stebra XII se je sidro S-4 izdelalo v obliki dvokrakega jeklenega V profila, ki se je zvaril kar na mestu v predhodno izdolbenih kanalih. Po plombiranju oz. zazidavi se je vse območje sidra zainjektiralo.

b) Sanacija zidovja in obokov

Da bi se povečala nosilnost in kompleksnost zidovja, smo sanirali predvsem tista območja, ki so izpostavljena največjim napetostim. To so območja ob stebrih na obodnih stenah in omenjenih sidriščih vezi.

Sanacijo smo z injektiranjem izvršili tako, da smo v zidovje v globino ca. 5 cm provizorno vgradili krajše injekcijske cevke $\phi \frac{3}{4}$ cale, morebitne razpoke na zidu pa po vrhu zaprli s cementno malto. Kot vezivno injekcijsko maso smo uporabljali zmes cementa PC-350 in mlete opalske breče v razmerju 83 : 17 %, ki smo jo z različnim dodatkom vode utiskovali pod pritiskom ca. 3 atm. Razmeroma veliko poroznost zidu je dokazovalo tudi sprejemanje vezivne mase, povprečno ca. 150 kg suhe mase na m³ saniranega zidu.

Podobno kot obodni zid smo sanirali tudi oboke, kjer je bilo mnogo razpok. Tu so se inj. cevke vgrajevale prvenstveno v linijo razpok v medsebojni oddaljenosti ca. 40—80 cm.

c) Sanacija stebrov XI in XII

To delo je predstavljalo največji problem pri adaptaciji dvorane, kajti kvaliteto materialov je bilo možno ugotoviti šele po odstranitvi betonskih ojačitev. Najprej smo temeljito podprli ves strop, predvsem ob stebrih, in sicer 8 tramov ϕ 22 cm z naklonom ca. 75° proti košaram stebrov. Ker se je pri odstranjevanju slabših delov kamna (lehnjaka) nad stebrom XI ugotovilo, da je material ves razpokan ter zdrobljen, je bilo treba to košaro povsem obnoviti. V višini 70 cm smo odstranili ves material in nato v os stebra vložili močna jeklena sidra (4 U 100 mm in žel. tračnica 125 mm), ki so se privarila na 10 mm debele okrogle jeklene podložne plošče. Košaro smo armirali v spiralno armaturo 5 ϕ 12 mm, ki smo jo medsebojno vertikalno povezali s stremeni ϕ 5 mm in jo betonirali, potem ko smo jo najprej opazili z lesonitom (čisti prani agregat ϕ 0—15 mm). Zaradi hitrejšega strjevanja smo uporabili lafarge cement z visoko dozo 600 kg/m³ gotovega betona. Opaž smo sneli že po 24 urah, nakar smo površino zaradi pravilnega vzdrževanja stalno močili z vodo.

Da bi bil stik novega dela betona z glavo stebra boljši, smo to mesto kasneje, toda še pred snetjem opaža obdelali z injekcijami. Ker smo tudi na konglomeratnem delu stebra ugotovili nekaj manj kvalitetnih mest, smo tu material odstranili do maks. globine ca. 10 cm, namestili nov beton in injektirali stike podobno kot pri glavi stebra.

Podobno kot steber XI smo sanirali tudi steber XII, le s to razliko, da je manjši del (ca. $\frac{1}{10}$) košare stebra ostal v prvotnem stanju, vse drugo pa smo ponovno zabetonirali. V končni fazi smo z injektiranjem sanirali tudi tanjšo prečno razpoko ob vznožju stebra.

Z injekcijskim postopkom smo utrdili tudi tla pod temelji stebrov. V ta namen smo pod kotom 60° zabili v teren perforirane injekcijske cevi, skozi katere se je utiskovala vezivna masa pod tlakom ca. 2 atm. Če predpostavljamo, da je znašala kubatura injektiranega terena pod temeljem posameznega stebra ca. 6 m³, in upoštevamo količino vtisnjene veziva (gl. tč. 3), ugotavljamo da je bilo sprejemanje na m³ sorazmerno majhno (ca. 60 kg/m³). To dokazuje, da je teren tu razmeroma kompakten, oz. da ni imel večjih praznih prostorov, ki bi ogrozili stabilnost temeljev.

2.2 — Zid na dvorišču

Sanirali smo ca. 45 m² zidu in pri tem uporabili isti sanacijski postopek, kot je opisan v tč. 2.1 — c). Pri injektiranju posameznih mest (cevk) smo opazili, da je masa odtekala na zelo oddaljena mesta, in sicer v smeri površinsko vidnih razpok in notranjih praznih prostorov oz. kanalov. Vsi ti znaki kažejo, da je bil zid pred časom že večkrat predelan, pri čemer so bili stiki slabo zapolnjeni. Zid je bil ponekod tako votel, da je injekcijska masa prodrla skozi vso njegovo debelino celo do podne konstrukcije. Pri sanaciji zidu smo temeljito injektirali predvsem njegov temelj. Tu smo injekcijska mesta zgostili na razdaljo ca. 50 cm in vgradili vrtnice pod kotom 45°. Sprejemanje vezivne mase je bilo glede na kvaliteto zidu različno, povprečno pribl. 100 kg/m³ zidu.

2.3 — Zid v hodniku I. nadstropja

Tudi ta zid smo sanirali podobno kot drugo zidovje, pri čemer smo predvsem obdelali večje fuge oziroma razpoke, nato pa še drugo površino. V splošnem je slop razmeroma močno sprejemal injekcijsko maso, saj je znašal povpreček ca. 126 kg suhe mase na m³ saniranega zidu.

3. PREGLED PORABLJENE INJEKCIJSKE MASE ZA POSAMEZNE OBJEKTE

V naslednjem podajamo količine suhe injekcijske mase (cement + breča), potrebne za sanacijo posameznih elementov stavbe, kot so označeni na prilogi:

3.1 — Dvorana v pritličju

A. Temelji zidovja in stebrov

	porabljena injekcijska masa v kg
Temelj I	350
Temelj II	190
Temelj III	210
Temelj IV	180
Temelj V	170
Temelj VI	190
Temelj VII	220
Temelj VIII	350
Temelj IX	190
Temelj X	180
Temelj XI	360
Temelj XII	380
skupaj	2.970

B. Obodno zidovje dvorane

Zid št.	Prostornina zidu v m ³	Porabljena inj. masa kg	Sprejemanje mase kg/m ³
1	7,30	840	115
2	4,20	1000	238
3	3,60	430	120
4	6,80	870	150
5	6,80	810	141
6	3,60	660	183
7	5,20	560	108
8	6,70	1050	156
9	5,00	430	136
10	4,80	450	146
SKUPAJ	54,00	7800	144 (povpr)

C. Sidrišča zidnih vezi

	porabljena injekcijska masa v kg
Sidrišče S-1	290
Sidrišče S-2	320
Sidrišče S-3	320
Sidrišče S-4	320
Sidrišče S-5	390
Sidrišče S-6	230
skupaj	1870 kg

D. Oboki stropa

Obok 0-1	270 kg
Obok 0-2	330 kg
Obok 0-3	260 kg
Obok 0-4	270 kg
Obok 0-5	280 kg
Obok 0-6	200 kg

Skupaj 1610 kg

E. Vmesni stebri in glave

Steber XI	230
Steber XII	140

skupaj 370 kg

3.2 — Zid na dvorišču

prostornina zidu:	41,5 m ³
porabljena inj. masa:	4,060 kg

3.3 — Zid v hodniku I. nadstropja

prostornina zidu:	4,20 m ³
porabljena inj. masa:	530 kg

3.4 — Betoniranje košar vmesnih stebrov

Steber XI	0,22 m ³
Steber XII	0,22 m ³

Rekapitulacija uporabe injekcijske mase

Temelj I-XII	2.970 kg
Zidovi 1-10	7.800 kg
Sidrišča	1.870 kg
Oboki	1.610 kg
Vmesni stebri	370 kg
Zidna dvorišča	4.060 kg
Zid v hodniku I. nad.	530 kg
skupna poraba suhe inj. mase oziroma	19.210 kg
cementa PC-350	15.500 kg
opalske breče	3.710 kg

4. ZAKLJUČEK

Zgoraj navedeni podatki dokazujejo, da se je za sanacijo objekta ob upoštevanju velikosti saniranih območij porabila razmeroma precejšnja količina vezivnega materiala, oz. ugotavljamo, da je bilo zidovje v takem stanju, da je to vezivno maso tudi lahko sprejelo. Ker smo pri sanaciji objekta hoteli ohraniti obliko kakor tudi strukturo elementov po možnosti v prvotni obliki, smatramo, da ga je bilo možno sanirati samo z opisanim injekcijskim postopkom, s čimer smo ponovno in še močnejše povezali posamezne sestavne elemente zidu. Tako smo povečali nosilnost zidovja oziroma njegovo kompaktnost, ker je injekcijska masa zapolnila tudi praznine v zidovju (nekvalitetna gradnja) oz. pore v stari malti.

Smatramo, da so tako sanirani elementi vsekakor spet dosegli oz. celo presegli prvotno nosilnost, tako da so prostori postali ponovno sposobni in varni za uporabo.

Referent:
ing. Smiljan Umek

Tehnični direktor:
ing. Marjan Ferjan

Cene Avguštin: L'HÔTEL DE VILLE DE KRANJ

L'Hôtel de Ville de Kranj sous son aspect actuel est le résultat de la réunion de deux édifices séparés, le premier siège de l'administration de la ville et une maison patricienne du 17e siècle.

L'aile la plus ancienne de l'Hôtel de Ville date de la première moitié du 16e siècle. De cette construction il reste au rez-de-chaussée un vaste espace à deux nefs dont la voûte en ogive s'appuie sur des piliers ronds centraux et des demi-piliers de même type le long des murs. Dans la formation de son style, nous ne pouvons pas négliger l'influence de l'architecture sacrée du type «vaste espace» du gothique attardé tel que nous le trouvons p. ex. dans l'église paroissiale de Kranj. Cet espace servait tout d'abord aux besoins du commerce; peut-être était-il aussi un dépôt de marchandises pour les commerçants d'ailleurs. La salle du conseil («stuben des rathaus») mentionnée dans les documents de l'époque était probablement au premier étage. Dans les murs on voit des restes du plafond de bois primitif. L'espace ouvert («offen kamaton») ancien lieu de réunion des bourgeois, qui dans la première moitié du 16e siècle se trouvait devant la façade ouest, a été remplacé par un autre dans la première moitié du 19e siècle.

L'aile droite de l'Hôtel de Ville est, par le type de son architecture, un exemple d'un palais renaissance de campagne avec l'axe central de la façade fortement souligné, un large vestibule couvert au rez-de-chaussée et à l'étage, et une vaste salle au premier étage. Cette salle a un riche plafond en caissons du type haut baroque; les portails sont un exemple typique de sculpture sur bois renaissance et datent de 1638. Par leur riche décor de sculpture sur bois et leur ornementation incrustée, les deux portails représentent une particularité dans les monuments de Hte Carniole.

En 1921, quelques transformations de moindre importance ont permis de réunir les deux édifices en un seul.

Lorsque le Musée de Kranj s'est installé dans l'actuel Hôtel de Ville, on a élaboré un vaste programme de travaux de conservation qui comprend la restauration des aspects premiers subsistant encore des deux constructions. On s'est servi des moyens modernes de conservation comme le sont la consolidation des fondations, murs, plafonds et constructions à piliers par des injections de masses de ciment liquide, etc.

L'ÉGLISE DE KRANJ	
N°	Contenu
1	Église paroissiale de Kranj
2	Église de la Vierge Marie à Kranj
3	Église de la Trinité à Kranj
4	Église de la Sainte-Croix à Kranj
5	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
6	Église de la Sainte-Croix à Kranj
7	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
8	Église de la Sainte-Croix à Kranj
9	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
10	Église de la Sainte-Croix à Kranj
11	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
12	Église de la Sainte-Croix à Kranj
13	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
14	Église de la Sainte-Croix à Kranj
15	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
16	Église de la Sainte-Croix à Kranj
17	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
18	Église de la Sainte-Croix à Kranj
19	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
20	Église de la Sainte-Croix à Kranj
21	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
22	Église de la Sainte-Croix à Kranj
23	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
24	Église de la Sainte-Croix à Kranj
25	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
26	Église de la Sainte-Croix à Kranj
27	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
28	Église de la Sainte-Croix à Kranj
29	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
30	Église de la Sainte-Croix à Kranj
31	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
32	Église de la Sainte-Croix à Kranj
33	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
34	Église de la Sainte-Croix à Kranj
35	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
36	Église de la Sainte-Croix à Kranj
37	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
38	Église de la Sainte-Croix à Kranj
39	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
40	Église de la Sainte-Croix à Kranj
41	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
42	Église de la Sainte-Croix à Kranj
43	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
44	Église de la Sainte-Croix à Kranj
45	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
46	Église de la Sainte-Croix à Kranj
47	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
48	Église de la Sainte-Croix à Kranj
49	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
50	Église de la Sainte-Croix à Kranj
51	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
52	Église de la Sainte-Croix à Kranj
53	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
54	Église de la Sainte-Croix à Kranj
55	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
56	Église de la Sainte-Croix à Kranj
57	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
58	Église de la Sainte-Croix à Kranj
59	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
60	Église de la Sainte-Croix à Kranj
61	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
62	Église de la Sainte-Croix à Kranj
63	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
64	Église de la Sainte-Croix à Kranj
65	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
66	Église de la Sainte-Croix à Kranj
67	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
68	Église de la Sainte-Croix à Kranj
69	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
70	Église de la Sainte-Croix à Kranj
71	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
72	Église de la Sainte-Croix à Kranj
73	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
74	Église de la Sainte-Croix à Kranj
75	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
76	Église de la Sainte-Croix à Kranj
77	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
78	Église de la Sainte-Croix à Kranj
79	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
80	Église de la Sainte-Croix à Kranj
81	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
82	Église de la Sainte-Croix à Kranj
83	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
84	Église de la Sainte-Croix à Kranj
85	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
86	Église de la Sainte-Croix à Kranj
87	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
88	Église de la Sainte-Croix à Kranj
89	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
90	Église de la Sainte-Croix à Kranj
91	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
92	Église de la Sainte-Croix à Kranj
93	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
94	Église de la Sainte-Croix à Kranj
95	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
96	Église de la Sainte-Croix à Kranj
97	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
98	Église de la Sainte-Croix à Kranj
99	Église de la Sainte-Trinité à Kranj
100	Église de la Sainte-Croix à Kranj

SIGNIRAN »HROVAŠKI MALAR« V NADLESKU

Dr. MARIJAN ZADNIKAR

Podružnica sv. Jedrti v Nadlesku pri Starem trgu pri Ložu je v današnji obliki značilna mediteranska cerkva z odprtimi linami nad zahodno fasado, z veliko prizidano baročno lopo pred pročeljem in s kamnoseško opremljeno zunanjščino prezbiterija. Ta ima bogat podstrešni konzolni venec in profilni podzidek, ki se prilagaja padajočemu terenu. Nekatere okoliščine kažejo na to, da je ladja edini preostanek neke starejše cerkve, ki so jo proti koncu 17. stoletja temeljito prezidali v sedanjo obliko. V tem času je nastal sedanji prezbiterij in povečani polkrožni kamniti slavolok z letnico 1690. Ladja je nastala pred 17. stoletjem; to dokazujejo fragmenti stenskih slikarij na zahodni fasadi levo od glavnega vhoda, kjer so ohranjeni spodnji deli oblačil stoječih figur, ki niso sočasni s slikarijami, odkritimi leta 1964 v notranjščini cerkve. Ti fragmenti so izvršeni v fresko tehniki, medtem ko so ostale slikarije slikane **al secco**. Tej starejši plasti pripadajo verjetno tudi barvni fragmenti pod delno odkrito sliko sv. Krištofa na južni zunanjščini ladje. Barokiziranju arhitekture je sledila naprava novega, v ostrejšje dvignjenega lesenega kasetiranega stropa, ki je označen z letnico 1723, in novega lesenega in poslikanega pevskega kora iz leta 1725, v katerem pa so na stopnicah porabili dele starejšega patroniranega stropa. V okviru barokizacije so nabavili tudi novo opremo, od katere se med tremi zlatimi oltarji posebno odlikuje glavni oltar iz leta 1708, ki je eden najbogatejših v svoji vrsti.

Že z označeno arhitekturo, posebno pa še z bogato opremo, je cerkev bila izredno značilna za svoj kulturni prostor in za likovno dogajanje v njem. Pravo obogatitev spomenika pa pomeni odkritje stenskih slikarij, ki so se sicer že poprej toliko prikazovale izpod ometa, da jih je bilo mogoče že skoraj slogovno opredeliti. Odkrite slikarije pokrivajo celotno severno ladijsko steno in dele slavoločne stene v ladji, v kolikor jih ni uničil pozneje preurejeni slavolok. Deloma je te slikarije zakril tudi lesen pevski kor, na ikonografsko najobčutljivejšem mestu pa je enotno kompozicijo, ki s Pohodom treh kraljev pokriva celotno severno steno ladje, prizadelo ob barokizaciji prebito okno. Celotno poslikano polje okvirja bordura, sestavljena iz dveh dvojnih rdečih črt, med katerima poteka značilna rastlinska vitica z rdečimi in belimi cvetovi. Sprevod treh kraljev se pomika od leve proti desni v kontinuirajočem načinu, tako da se kralji dvakrat pojavijo: v levi polovici na konjih, v desni pa so že razjahali in se poklanjajo novorojencu. Prizorišče je označeno s stilizirano pokrajino s cvetočim drevjem in z gradovi, tla pa so pokrita s cvetkami in je ves preostali prostor med figurami in konji zaradi »strahu pred praznino« izpolnjen s patroniranimi vzorci. Ob vzhodu konjenikov spremljajo sprevod različne živali, od žanrskih prizorov pa je posebno zanimiv spremljevalec, ki pije iz putriha.

Pogled iz
prezbiterija v
ladjo z novo
odkritimi
stenskimi
slikarijami iz
1511, poslikanim
stropom (1723) in
pevskim korom
(1725), (foto J.
Gorjup)

Du choeur, vue
sur la nef avec
les peintures
murales de 1511
nouvellement
découvertes, le
plafond peint
(1723) et le
choeur des
chantres (1725)

Poklon sam je zaradi novejšega okna žal uničen, ohranjen je le še del hlevčka z obema živalima, pred njim pa kronana Marijina glava in del klečečega kralja.

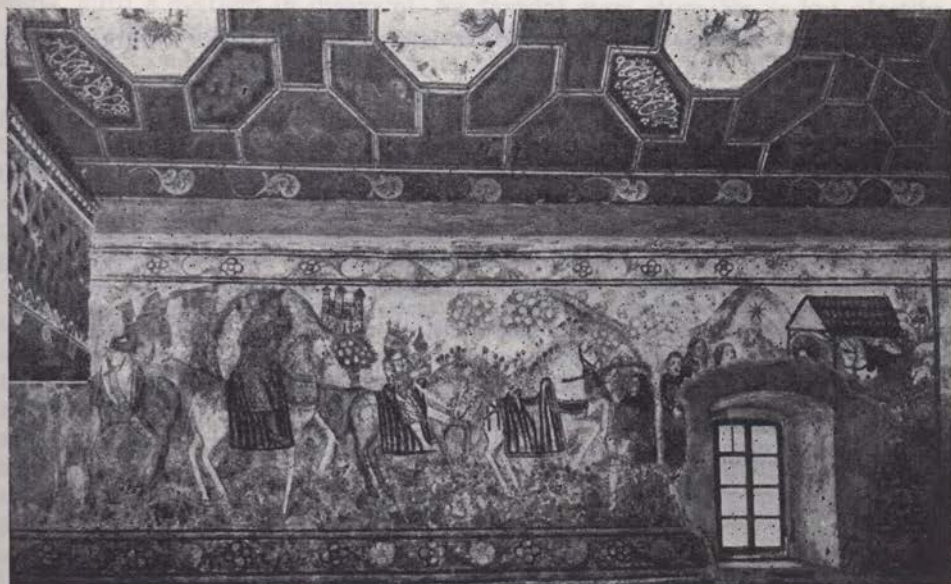
Istočasno s severno steno je bila poslikana tudi slavoločna stena na ladijski strani. V zgornjem delu je naslikan na vsaki strani slavoloka razdeljen prizor Oznanenja, spodaj pa na levi strani sv. Mihael z zanimivo upodobljenim hudičem, na desni pa je Križanje. Ob njem je že na južni ladijski steni samo-

stojna, vokvirjena podoba sv. Barbare. Slikarije na slavoločni steni se v tonih in v načinu slikanja razlikujejo od ostalih, imajo pa tudi drugačno, deloma patronirano borduro. Zdi se, da so delo druge roke, čeprav so istočasne s sliko Pohoda.

Ko so restavratorji sledili slikarijam na ladijski strani slavoločne stene, so odstranili tudi obe menzi iz 17. stoletja, saj je posebno severna menza močno zakrivala podobo sv. Mihaela. Ob tem se je pokazalo, da se poslikani omet nadaljuje tudi še pod omenjeno podobo. V tem delu je samo svetlo toniran, na njem pa je s sivo barvo in z velikimi latinskimi črkami izpisan napis:

M(EŠ)TAR + TOMAS + OD + SEGNA + FECIT + I5II +, spodaj pa je križec z dvojno prečko. Ta napis ne samo točno datira nastanek slikarije, ki je na začetek 16. stoletja tudi stilno prepričljivo opredeljiva, temveč navaja tudi ime slikarja TOMASA, ki je bil mojster — MESTAR, torej prevzemnik dela in je bil doma »od Senja«. Napis je jezikovno hrvaški z italijanskim pravoepisom pri imenu kraja. Napis je dokumentarno nadvse zanimiv, saj potrjuje dejavnost tako imenovanih »hrovaških malarjev«, ki smo jih doslej domnevali le po slogovnih značilnostih.

Z opisanimi značilnostmi, posebno pa z ljudsko, na skoraj obrtniški ravni slonečo umetnostno stopnjo, z »veselim triom« rdeče, rumene in zelene barve, z borduro, v kateri so med listnato vitico vkomponirani veliki, dekorativni, stilizirani cvetovi, nadalje v skladno celoto spojeno sožitje ročno slikanega s patroniranimi vzorci, ki preganjajo srednjeveški slikarski »strah pred praznino«, stilizirana oranžna drevesa itd., z vsem tem gre za tipičen spomenik poznosrednjeveškega slikarstva z izhodiščem v Hrvatskem Primorju in v Istri, ki v celinski Sloveniji še zdaleč ni osamljen (Maršiče, Cvibelj, Višnje). Tak slo-

Pohod in Poklon treh kraljev (na sev. ladijski steni) iz 1511 (foto J. Gorjup)
Marche et Adoration des Rois Mages (sur le mur nord de la nef)

govni značaj teh slikarij je zaslužil prof. F. Stelè že takrat, ko so bile komaj malenkostno odkrite. Po njem gre za delo »slikarja Istrana, ki je po jeziku Hrvat«, kakor je naš Tomas zdaj dokazal s svojim napisom.

V okviru odkrivanja stenskih slikarij sta bili odstranjeni menzi obeh stranskih oltarjev ob slavoločni steni, ker je posebno severna močno zakrivala poslikano stensko ploskev. Zaradi tega je bilo treba oba zlata oltarčka drugače namestiti in sta v okviru preureditve ter spomeniške ureditve notranjščine dobila vsak zase novo mesto: eden je bil konzolno postavljen na južno ladijsko steno med obema baročnima oknoma, drugi pa na enak način na severno steno v prezbiteriju. S tem sta nekoliko izpolnjeni dve prazni steni, saj se je po sondiranju in za tem po odstranitvi novejšega ometa z južne stene pokazalo, da ni bila poslikana, v prezbiteriju pa tudi ni sledov kakšnih starejših poslikav. Razume se samo po sebi, da bo treba v okviru celotne spomeniške prezentacije notranjščine poskrbeti tudi za odstranitev soboslikarske dekoracije v prezbiteriju in za primerno toniranje, ki naj podpre ne le arhitekturo v njeni izraznosti, temveč ustvari tudi ustrežnejši okvir za res kvalitetno opremo.

Na južni zunanjščini ladje so se pod novejšim ometom prikazovali sledovi barv, ki so se po poskusnem odkrivanju izkazali za veliko sliko sv. Krištofa, ki pa bo bržčas bolje ohranjena le v zgornjem delu, kjer jo varuje strešni napušč. Široka bordura je podobna tistim v notranjščini, pa tudi slikarija sama že po doslej odkritih delih — Jezušček, ki drži v roki svet — kaže na delavnico mojstra Tomaža iz kroga »hrovaških malarjev«.

Vsa opisana dela je v jeseni leta 1964 po naročilu in na stroške župnijskega urada izvršila ekipa privatnih restavratorjev (V. Snoj, M. in V. Sedej) pod nadzorstvom republiškega zavoda.

Dr. Marijan Zadnikar: UN»PEINTRE CROATE« SIGNE SES PEINTURES À NADLESK

Dans cette étude, le conservateur parle de la découverte de peintures murales et de l'arrangement intérieur de l'une des nombreuses chapelles qui, au cours des siècles, se sont groupées autour du centre primitif de la paroisse de Stari trg près Lož. La restauration a expliqué l'histoire de la construction de cette église dont seule la nef dans ses murs d'encadrement est du moyen-âge; tout le reste a été construit sous sa forme actuelle à l'époque du baroque, c'est-à-dire aux 17e et 18e siècles. Tout le mur septentrional de la nef est couvert de peintures représentant la Marche et l'Adoration des Rois Mages. Ces peintures sont au niveau de la création artistique populaire, et ce qui les caractérise, c'est la naïve manière du récit enrichie de nombreuses scènes de genre. Dans l'évolution de la peinture murale en Slovénie, elles représentent un des derniers degrés attardés et, quant au style, elles se rangent dans le groupe des »peintures croates«, comme les nomme un document de l'époque; il s'agissait d'artistes vagants anonymes qui, venus d'Istrie et du Littoral croate, allaient jusqu'en Slovénie chercher du travail ainsi que le prouvent de nombreux monuments découverts jusqu'à ce jour et dont les auteurs sont restés anonymes. Pour la première fois, un auteur de peintures comme celles dont il est question a signé ces oeuvres du nom de maître Tomaž de Senj; il a terminé ses travaux à Nadlesk en 1511. C'est justement grâce à cette signature et à la date qui l'accompagne que les peintures découvertes rédemment sont le monument-clef de ce groupe spécial à une période retardée dans l'évolution de la peinture médiévale par ailleurs si riche en Slovénie.

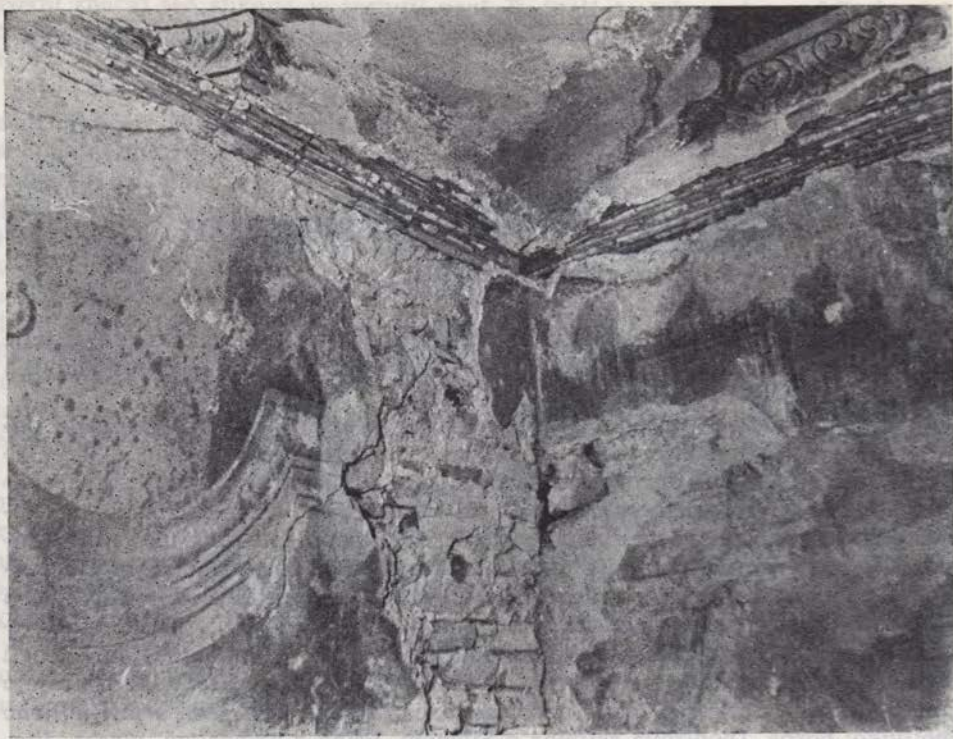
GRAJSKO STOPNIŠČE V BREŽICAH

TOMAŽ KVAS

Vrsto restavratorskih akcij v brežiškem gradu je zaključilo restavriranje fresk na stopnišču med I. in II. nadstropjem. Restavriranje se je iz poletnih mesecev zavleklo še na jesen 1963.

Zavestno prizadevanje za reprezentativne grajske prostore je terjalo obširne adaptacije; mednje lahko prištejemo tudi dvignjeno stopnišče, kjer je imel baročni freskant dovolj prostora za bahate iluzionistične slikarije. Poslikane so vse površine stopnišča: stranske stene, strop, stena med okni na zahodni strani, obočni zid na dveh stebriščih vrhu stopnic, izvzete niso niti okenške niše niti podzidek kamnite ograje. Slikarju se je posrečilo s pomočjo centralne perspektive, ostre risbe in osvetlitve arhitektonskih členov popolnoma razčleniti ravne ploskve sten in dobiti s tem tretjo dimenzijo, prostorsko globino. Namesto ravne ploskve se navidezno dvigajo iz tal oglati in okrogli stebri, pilastri, na katere se opirajo močno razčlenjene preklade, ki prehajajo preko konzol v razkošen okvir odprtega neba. Strop je okrašen s priljubljeno motiviko: borba, Dionizova skupina s Silenom, Psiha z ogledalom, glasba, filozofija, putti s cvetjem in dišavami. Na fasadni steni stopnišča je kot plastika v niši tonsko naslikan nepogrešljivi predstavnik moči, Gigant z mrtvim orlom. Na stranskih stenah sta naslikani kartuši z grboma Attemsa in Wurmbbrandta (trorogi in enorogi), ki ju nosita po dva dečka, klečeča na bogato razčlenjenih podstavkih. Zanimivo je, da sta grba središči sten, konici grbov pa žariščni točki perspektivne konstrukcije. Slikarija dosega plastičnost naslikane arhitekture s pravilnim osenčevanjem iz dveh svetlobnih žarišč, poleg tega pa hoče z ornamentalnimi dopolnitvami popolnoma posneti še pisani in beli marmor. Celota ustvarja videz poznobaročnih arhitektur v dvoranah, kot so jih videli pri bogatejših zamejnih sosedih. Zaman iščemo kako prazno in ravno ploskev.

Ob koncu prve svetovne vojne je močan potres zrahljal stene stopnišča in povzročil odpadanje ometa. Najtežje okvare zaradi odpadlega slikanega ometa je utrpela južna oz. leva stena stopnišča, manj desna. Večja okvara je bila še v zahodnem kotu ob prehodu stene v strop in po vsej dolžini polkrožnega prehoda sten v strop, na zahodni strani stropa pa je odpadla večja ploskev ometa in okrnila prizor z gladijatorji. Zaradi vseh teh okvar na steni je bilo težko obnavljati zaključni stenski okrasni pas in prvi okvir stropa. K sreči sta steni poslikani na zrcalni ali simetrični način, obe enako, majhna razlika je samo pri figuraliki (putti in reliefni pas na kartušah), in je prejšnji opis nastal šele po rekonstrukciji. Pred restavriranjem je bil videz zelo žalosten. Odpadanje ometa s sten je zarisalo fantastične obrise nekakšnega zemljevida. Na stropu, kjer je bil omet pritrjen na deske s pomočjo trstike, ga je odpadlo manj, arabeska ožjih in širših razpok pa se je razraščala po

Poškodbe v zah. kotu stopnišča pred restavriranjem (foto J. Gorjup)
 L'angle occidental endommagé de l'escalier avant restauration

vsej površini. Na stenah smo se srečali samo z mehanskimi okvarami slikarije, ki je slikana dosledno na svež omet, medtem ko smo imeli na stropu oprava-ka z mešano fresco in secco tehniko in še s počrnelimi algami — plesnijo. Mešana tehnika je nastala verjetno zato, ker je leseni strop hitreje vpijal vodo kot gradivo drugih zidov (kamen, opeka). Do lani odprto stopnišče je bilo nekaj desetletij izpostavljeno hitro menjavajočim se temperaturnim razlikam, notranji in zunanji vlagi (pranje z lužinami na spodnjem stopnišču). Kvarno je vplivala tudi vinska klet v spodnjih prostorih (vinska kislina in občasno žveplanje — zaradi gostega in zadušljivega plina smo npr. ob žveplanju morali zapustiti odre). Na vzhodni strani stropa, kjer ga zaključuje obočni zid, se je vlaga, ki je vztrajno prodirala po odprtem stopnišču in so jo večkrat spremljale kisline, lužine in že omenjeni za barve kvarni žvepleni plin, za-drževala najdlje. Posledice so bile vidne: živobarvni strop prehaja v potem-nelo površino z gosto posejanimi pegami alg. Barva se je mehurčasto dvigala, vse temnejše senčne partije, naslikane bolj lazurno z manj apnenega veziva, pa so dosledno razpokale in se dvignile v obliki drobnih, slabo nalepljenih, izsušenih tankih lističev, ki se jim ob izsušitvi dvignejo robovi. Podlaga, lepo zglašen omet, pa je ostala zdrava in trdna. Barvno plast je bilo torej mogoče u-
 trditi.

Restavriranje — Zrahljani in pozneje odpadli slikani omet na stenah smo nadomestili z novim grobim ometom, ki smo ga nanegli široko čez robove okvar. Zapršena sivina se je za površnega gledalca zasilno še kar ujerala z zamazano ohranjeno površino fresk. Na nepristnost je opozarjala še zelo groba struktura površine. Od strani je bila vidna rahla vzbočenost stene, pod njo je odpadlo največ ometa. Zasilno nametano polnilo se je slabo vezalo na gradbeni material, kar je dokazoval votel zvok pri udarcu. Slaba povezava z zidom in preveč surovi sestav ometa nista omogočila slikanja, zato smo ta omet odstranili. Potem sta se šele pokazala prava golota in opustošenje. Zid je sestavljen iz različnega gradiva: iz različno velikih kamnitih kock in opečnih zidakov. Vložki manjših kosov kamna in opeke, ki naj bi bili nekakšne zagozde, so bili omajani in jih je bilo z lahkoto moč odstraniti s prosto roko. Močan za-

Strop stopnišča
— poškodbe pred
restavriranjem
(foto J. Gorjup)

Le plafond de
l'escalier — état
avant la
restauration

Detajl freske na stropu po rekonstrukciji (foto T. Kvas)
Détail d'une fresque du plafond après reconstruction

zidan hrastov podboj, na njem pa navpično, kot pri obokavanju položene opeke kažejo na zazidano okno ali celo vrata. Da bi okrepili zrahljani zid, smo uporabili bel cement z manjšo primesjo mivke. S tako imenovanim cementnim mlekom smo obrizgali ogrožene dele in gladke ploskve kamnitih kock. Nato smo položili še dve plasti ometa — grobega in finega. V istem zaporedju smo položili tudi plombe na manjših poškodovanih delih sten. Za velike površine ometavanja smo poklicali na pomoč zidarja, ki je omet zgladil do približno iste strukture, kot je bil original. — Pred pričetkom slikarskega dela smo zaradi rekonstrukcij prerisali na eni steni, kar je manjkalo na drugi. Na srečo je bila severna stena toliko boljše ohranjena, da se je dalo domala vse manjkajoče elemente s pavzo prenesti na slabšo južno steno (na pr. »porušeno kamnito ograjo«, nišo in konzolo z grbom Herbersteinov, manjkajoče podstavke stebrov in pilastrov, preklade in razne druge podrobnosti). Kljub mnogim poškodbam so položaj reševale severna in zrcalno slikane stene, čeprav drugače osvetljene. V tem znamenju so rekonstrukcije nastajale z neprestano problematiko manjkajočih prvin, perspektive in osenčenja. Brez znanja oblikoslovnega risanja bi bila izvedba tega dela nemogoča. — Za vezivo barv se je uporabljal lucelin v razmerju 1:15. Poskusi z akronalom se niso obnesli posebno, ker ta zaradi svoje kisle osnove razkraja nekatere barve. Avtor re-

stavriranja je opustil prvi uspeli poskus slikanja na sveži belež, ki bi seveda zahteval enake okoliščine kot freska, tj. dnevne ploškve. Na ta način bi lahko zapolnili preostro strukturo ometa, retuše bi bile izravnane z originalom tudi ob pogledu s strani. Večja praksa in boljše priprave bi onemogočile take tehnične težave. Celoletno enostransko delo na oljnih podobah ni najboljša priprava za takojšen prehod k restavriranju obširnih površin fresk. — Vezivo barv je bilo nekoliko prešibko za slikanje na apneni omet in so se barve na retušah brisale. — Po končanih rekonstrukcijah smo nekatere podrobnosti malo popravili, naslikali še mrtvega orla med Gigantovimi nogami, razne venčke na kartušah v nišah z grbi, okrepili risbo grbov pri oknih, alegoričnih puttov v okenskih nišah in velikega stebra na južni steni, patronirali razne okvirje in podobno. — Med tem delom smo vse freske kot retuše utrdili s 3 % polivinilnim acetatom. S to mešanico smo utrdili tudi vso ogroženo barvno plast na stropu. »Temne pegice« smo očistili mehanično in s pomočjo slabotne mešanice alkohola z vodo. Že postavljene odre smo tako izkoristili še za utrditev barvne plasti na stropu.

Kazalo bi še enkrat pregledati vse opravljeno restavriranje in morda še kaj popraviti, saj se v tako natrpni dekorativno iluzionistični slikariji utegnejo spregledati nekatere slabo vidne podrobnosti.

Tomaž Kvas: L'ESCALIER DU CHÂTEAU DE BREŽICE

Depuis 1956, l'Institut de la RS de Slovénie pour la conservation des monuments a par degrés restauré les fresques de la grande salle des Chevaliers et de la chapelle du château de Brežice. Au cours de l'été 1963, nous avons restauré les fresques fortement endommagées de l'escalier entre le premier et le second étage. Ces dernières peuvent être considérées comme les peintures murales les plus nettement décoratives de ce château. Les fresques avaient beaucoup souffert lors d'un tremblement de terre à la fin de la Première guerre mondiale. Sur les murs latéraux, elles manquaient sur presque un tiers de la surface peinte. Un procédé spécial nous a permis de reconstituer complètement la peinture manquante. Des préparatifs de plus longue durée rendraient possible la reconstruction en véritable peinture al fresco. Le plafond, moins détérioré, était fendu et avait noirci en progressant de l'ouest vers l'est, là où l'humidité persistait davantage aux angles des voûtes. La moisissure y formait des tâches sombres et épaisses. Après avoir consolidé les couches de couleur qui menaçaient ruine, nous avons enlevé les moisissures avec une faible solution d'alcool. Pour les retouches et la reconstruction, nous avons d'abord employé un fixatif trop faible et, par endroits, les couleurs s'étaient effacées. Nous avons remédié à cela en fixant de nouveau avec une solution d'acétate de polyvinyl à 3 0/0.

STARE POLIHROMACIJE

(Predavanje na posvetovanju konservatorjev v Ljubljani junija 1963)

MILAN ŽELEZNIK

Ena temeljnih sestavin prvobitne podobe likovnih spomenikov je vsekakor njihova barva, ki neposredno vpliva na človeška čustva in pomeni velik del doživljajske prepričljivosti umetnin. Morda ne bo odveč primerjava z vlogo barve v naravi. Prav narava je namreč prva likovna vrednota, s katero se človek srečuje. V svojem barvnem pojavu se vedno spreminja, uglasena pa je v glavnem na menjavo štirih letnih časov, na menjavo dneva in noči in na vremenske spremembe. Pri tem se v zaporedju letnih časov ne spreminja samo rastlinski del narave, ampak tudi živalski. Narava daje vzorce najrazličnejših barvnih odtenkov, vendar v zaključenih skupinah glede na geografski položaj, floro, favno in letni čas. Tako ima pokrajina pri nas štiri temeljne barvne razpoloženjske izraze: pomladnega, poletnega, jesenskega in zimskega z variacijami v posameznih delih dežele. V istem letnem času je barvni izraz pokrajine na Krasu drugačen kot na Gorenjskem, različen v Beli krajini in spet drugačen v Prekmurju. Vsi ti barvni kompleksi so del podzavestnega sveta likovnih predstav v vsakem človeku.

Za primerjavo z barvnimi odnosi v likovni umetnosti je zlasti poučna barvna reakcija živih bitij na okolje: na eni strani varovalna barva, na drugi strani pa poudarjanje barv. Domač primer sta navadna poljska miš z rjavo sivim kožuščkom in močerad z rumeno črnimi pegami, ki opozarjajo: pozor, strupen sem. Na eni strani prilagoditev, na drugi strani opozorilo. Od tod tudi barvni simbolizem primitivnih ljudstev (bojno poslikan obraz Papuanca z rdečimi, rumeni in črnimi programi). Barva je kot simbol in kot magično izrazno sredstvo pri primitivnih ljudstvih sploh izredno cenjena. Simbolične barve pa poznajo tudi visoke civilizacije že v najpreprostejših navadah. Žalna črna barva pri nas, pri Japoncih pa bela, kaže, da simbol ni vezan zgolj objektivno na določeno barvo. Pravimo pa, da je neka barva topla in druga hladna, da neka barva preglasi drugo, oz. da imamo kričeče barve. Sodobne raziskave fizikov in psihologov so razmejile in utemeljile vrsto pojavov v zvezi z barvami. Danes dovolj natančno vemo, da ena barva prostor širi in ga druga stiska, da ena barva vpliva razburljivo in druga pomirjujoče, še več, da nekatere barve prav fizično vplivajo na človeka in zvišujejo krvni pritisk. Ta raziskovanja pa so v glavnem le potrdila davne izkušnje naših prednikov, ki so ta pravila že praktično uporabljali.

Zakaj tak nenavaden uvod s skokom v davnino in naravo, v simbolizem in magiko, v področje čutnega, slušnega in čustvenega sveta? Zato, da bo že na začetku jasno, da barva v likovnih stvaritvah ne more biti postranski element. Nasprotno, če že v najbolj prvinskih razmerjih, ki jih najdemo v naravi, lahko

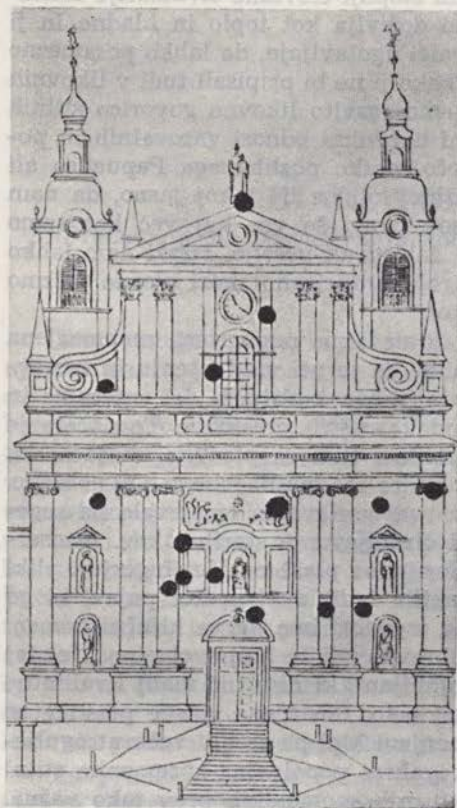
opozarja in se prilagaja, če že na primitivni stopnji človeške civilizacije zaznamuje in omamlja, če jo človek izkustveno doživlja kot toplo in hladno in ji pripisuje moč krika in če sodobni raziskovalci ugotavljajo, da lahko posamezne barve prav fizično vplivajo na organizem, kako ji ne bi pripisali tudi v likovnih stvaritvah izrednega pomena? Če primerjamo razvito likovno govorico stilnih razdobj v preteklih stoletjih s preprostimi barvnimi odnosi varovalnih in podarjenih barv, če jo primerjamo s kričečo masko poslikanega Papuanca ali s simboličnim izrazom črno oblečene družine, kaj ne bo takoj jasno, da nam lahko v subtilnem jeziku barvnih odnosov izrazi še vse kaj več kot samo ekstremne čustvene pojave strahu in jeze, žalosti ali veselja. Izrazi nam lahko vso skalo likovnih doživetij davnih mojstrov, projicirano skozi pisano prizmo barv. Izrazi nam lahko njihov likovni nazor.

Barva je bila v konservatorski praksi do nedavna razmeroma zanemarjena prvina likovnega izraza. Pri tem je zanimivo, da je pri vrednotenju in restavriranju slik brez pridržka veljalo načelo, da je barva bistveni del umetnine in jo je zato treba ohranjati ali odkriti izpod kasnejših preslikav. To načelo je v praksi veljalo, vendar ne več tako dosledno, tudi za plastike, medtem ko so vlogo barvnega izraza spomeniške arhitekture vrednotili mnogo bolj površno.

Restavriranje slik se je, kar zadeva barve, v glavnem omejevalo na regeneracijo barvne plasti in na snemanje ali ohranjanje starih lakov. Konservator ne bi npr. dovolil preslikati rdeči Florijanov plašč na Metzingerjevi sliki z rjavo ali črno barvo. Slika se je vrednotila individualno, kot pojav, ki ga je treba čuvati v njegovi prvobitni podobi, v kateri ima barva ključni pomen. Vrsto plastik, rezbarij in štukatur pa so obravnavali že bolj svobodno. Nekdaj zlate figure na oltarjih pri Šentpetru v Ljubljani, ki niso nič manj kvalitetne kot Metzingerjeve slike, so npr. prebarvali belo. Pozlačene gotske plastike so mnogokrat pisano pobarvali, zbirkam namenjeni kipi pa so bili večkrat oguljeni do lesa. Restavracije arhitektur so mnogokrat popolnoma spremenile stilni barvni izraz, čeprav je barva pri arhitekturnih spomenikih prav tako važna.

Vzrokov za to je več, izvirajo pa večinoma iz objektivnih okoliščin in pomanjkljivega nadzora ter razvojne stopnje konservatorske misli, deloma pa tudi iz osebne usmerjenosti posameznikov. Pri tem je treba ločiti med posegi, za katere so bila izdana kompromisna dovoljenja ali celo navodila konservatorske službe, in tistimi, ki so se izvajali mimo spomeniške službe. Velik del slabe prezentacije barv na likovnih spomenikih gre na račun slabe izurjenosti izvajalcev pomanjkljivega nadzora. Uveljavljanje prvobitnega barvnega izraza umetnin zahteva namreč dosledno sondiranje pa tudi kvalitetnega izvajalca, ki ima na razpolago prave pigmente, ki obvlada stare tehnike in je hkrati potrpežljiv. To pa so v glavnem le šolani ali v spomeniški službi priučeni restavratorji, ki jim vsakodnevni stik z umetninami razvija potrebno občutljivost za tako delo.

Za primer, kako malo mikavno in zapleteno je lahko v konservatorski praksi odkrivanje barvnih plasti naj navedem ljubljansko frančiškansko cerkev. Leta 1961 so pričeli obnavljati njeno zunanjščino. Posebna komisija, sestavljena iz zastopnikov Zavoda za spomeniško varstvo LRS, referata za spomeniško varstvo pri OLO Ljubljana, Zavoda za ureditev stare Ljubljane ter izvajalcev in investitorja, je pregledala stavbo potem, ko so zidarji že odstranili omet z vse stranske fasade, ki je bila edina opremljena z odri. Pri določanju barve je večina članov že takoj brez preverjanja ometov menila, da je

Crne pike na fasadi frančiškanske cerkve v Ljubljani označujejo mesta, ki so bila podrobneje preiskana (skica: O. Kolar)

Les points noirs sur la façade de l'église des Franciscains indiquent les endroits plus minutieusement explorés

treba ohraniti sedanjo barvo. Pri pregledu skromnih ostankov odbitega ometa se je res izkazalo, da je rdeča barva fasade že dokaj stara, saj je bila ohranjena tudi pod najmlajšo plastjo, vendar v svetlejšem tonu. Po drugi strani pa je popolnoma jasno, da sedanja barva fasade ne ustreza stilnemu izrazu arhitekture 17. stoletja. Spričo trenutnega pomanjkanja dokazov za drugačno barvo, saj so ves omet že odstranili, in po zatrdilu zidarskega mojstra, da pod ometom niso našli drugih barv, se je komisija spet odločila za rdečo barvo, ki je na fasadi zgodovinsko udomačena.

Kompromisna odločitev in dvom, da res ne bi bilo pod ometi ohranjenega prav nič od starih poslikav, sta me nagnila, da sem naslednje leto spremljal dela na glavni fasadi. Čeprav so zidarji spet hiteli in dokaj natančno odstranili omet s fasade, je le uspelo najti sledove izvirne polihromacije, na podlagi katerih lahko zanesljivo trdimo, da je bila fasada nekoč popolnoma druge barve. Še več, ko so bili zidovi slečeni, se je izkazalo, da je sedanja členitev fasade delo zadnjih prezidav in da je bila prvotno drugačna. V vsej dolžini je potekal pod prvim venčnim zidcem še eden, nad nišami, ki so sedaj poslikane s freskami, pa je bilo na vsaki strani po eno slepo okno. Na mestu, kjer je sedaj rekonstruirana Wolfova freska, so bile tri podolžne pravokotne niše, poslikane z baročnimi freskami. Osrednji motiv v antiki je bil ožji, ure ni bilo, za kip

Madone na trikotnem čelu, ki je veljal za bronastega, pa se je izkazalo, da je iz tolčene pločevine, ki je napeta na leseno ogrodje. Osnovna barva fasade je bila svetlo vijolična, pilastri in venčni zidci so bili svetlo sivi, noga in kapiteli pa temno sivi kot kamniti podstavki ali piramidni zaključki. V celoti je bila torej fasada precej drugačne oblike in predvsem popolnoma drugačnih barv. To je bila v resnici stilna govornica 17. stoletja, razdobja, ki je pri nas uveljavilo in v umetnosti udomačilo mnoge bistvene poteze manierizma. V tej luči se je nujno spremeniti tudi vrednotenje arhitekture, ki ji ni težko ugotoviti vzornikov.

Za vse te ugotovitve pa je bilo treba seveda po dolgem in počez sondirati visoko fasado povsod tam, kjer se ometi, stiki venčnih zidcev ali razpoke in drugi znaki kazali, da skriva pročelje drugačne oblike in druge barve. Poleg izsledkov, ki zadevajo stilni izraz arhitekture, pa take raziskave razkrijejo še vrsto poučnih podrobnosti, ki lahko služijo konservatorju za primerjalno gradivo pri drugih posegih. Tako je frančiškanska fasada v sedanji obliki sezidana iz opek sedmih različnih velikosti, od onih iz 17. stoletja do industrijskih opek z začetnico F. K., ki jih je glede na položaj v zidu mogoče dovolj točno datirati. Na dan so prišli nekateri detajli, ki pojasnjujejo način gradnje, sistem zidave, zavarovanje profilov pred padavinami, gradnjo razbremenilnih lokov itd. Pri pregledu primerjalnega historičnega gradiva, starih grafik, risb in tiskov se je izkazalo, da je nekaj upodobitev frančiškanske (nekdanje avguštinske) cerkve dovolj verno upoštevalo staro razdelitev fasade, čeprav je bila prikazana precej shematično. Tako že podobica iz 2. pol. 18. stoletja pa tudi risba iz srede 19. stoletja kažeta staro razdelitev fasade. Raziskava vseh plasti ometov in preslikav na frančiškanski fasadi tako po svojih rezultatih dokazuje, da je skepsa konservatorja ob sprejemanju odločitve brez poprejšnje temeljite preiskave vendarle upravičena.

Dobro leto prej je spomeniški službi uspelo, da je uveljavila originalno polihromacijo na rezbarijah v šentpeterski cerkvi v Ljubljani.

Naročnik dela je pravočasno javil nameravano restavriranje vseh stranskih oltarjev v cerkvi, ki je pomemben spomeniški objekt — kompleksna baročna umetnina. Pred vojno so bili po navodilih Spomeniškega urada vsi oltarji restavrirani. Arhitekturno ogrodje so tedaj pobarvali kostanjevo rjavo, ornamentiko deloma pozlatili, plastike pa popleskali z belo barvo. Vsa oprema je tako dobila umirjen barvni videz, ki je bil v ostrem nasprotju z razgibano barvno kompozicijo Jelovškovih slikarij na stropu. Zadržani barvni izraz je še podprla Vurnikova obravnava stropov in pilastrov, ki so jih na novo ometali z naravnim sivim ometom. Sedanje sondiranje barvnih plasti je pokazalo bistveno drugačno barvno podobo baročne opreme. Pod tretjo plastjo preslikav so se pokazale izvirne barve. Vsa ozadja so posnemala raznobarvni marmor. Na kipih tedaj še ni uspelo najti sledov originala, razen na podstavkih, ki so bili sive barve. Potrpežljivo delo restavratorja J. Lapuha, ki je prevzel obnovo, je bilo poplačano z uspehom. Sonde in makroposnetki barvnih slojev na figuri Janeza so pokazali vrsto mlajših preslikav, ki so se nizale proti podlagi v takem zaporedju: najprej bela barva zadnjega restavriranja, nato podlaga, pa spet barva in ponovno podlaga. Pod tem je bila ohranjena le tanjša, deloma prav zlizana, na les nanešena plast krede s sledovi polimenta. Videti je bilo, kot da bi nekdo kredo postrgal ali spral. To pa je skupaj z ostanki polimenta kazalo, da so bile plastike prvotno pozlačene. Ko je pozlata propadla, je obnavljalec kipe namočil in odstranil staro kredo ter z novo podsnovo prevlekel

površino za kasnejšo barvno plast. Ali je botrovalo temu postopku pomanjkanje denarja za novo pozlato ali pa spremenjeni okus, ni mogoče ugotoviti, prav verjetno pa je, da je bila vzrok moda. Restavrator se ni zadovoljil le s hipotezo o prvotni zlati polihromaciji, čeprav so vsi znaki to dovolj očitno dokazovali, ampak je potrpežljivo iskal ostanke pozlate in jo tudi našel. Le nekaj kvadratnih centimetrov velike ploskve prvotnega zlačenja v globokih gubah oblačil so predvidevanja dokončno potrdile. Oblačila kipov so bila pozlačena. Tako se je restavriranje opreme nadaljevalo. Obnovila se je prvotna barvna plast na obrazih, na podstavkih in na arhitekturnem ogrodju in prej mračno barvno razporedenje je zamenjala pisana barvitost domačega baroka. Kvalitetna oprema 1. pol. 18. stoletja je tako dobila prvotni razpoloženski izraz, ki je še posebej pomemben pri doživljanju baročne umetnine, kjer se zlivajo arhitektura, slikarstvo in oprema v nedeljivo celoto. Izkazalo se je, da so bili ustvarjalci tega baročnega ansambla zvesti domači zemlji in razpoloženju človeka na njej, saj so ustvarili po okusu in potrebah tedanjih ljudi umerjeno umetnino. Podeželski živelj, ki je v predmestno vaškem okolju, daleč od obzidij ponovno postavil stavbo, ki so jo ob koncu 16. stoletja razrušili Turki, ko so pridrli pred mesto, je ob podpori meščanov dobil v 18. stoletju z umetninami Jelovška, Metzingerja in arhivsko izpričanega Löhra svojim ambicijam in razpoloženju primeren prostor. Pri ustvarjanju tega razpoloženja pa je barva ključnega pomena. Barvitost šentpeterske notranjščine je izšla iz likovnega razpoloženja domačih ustvarjalcev, ki jim je bil vzor Quagliove stolnice le oblikovno izhodišče. Barvitost stolniških fresk je zadržana, kontrastirana na sivem in hladno vijoličnem tonu iluzionistično slikane arhitekture predvsem s posameznimi barvnimi lisami živahnih oblačil. Barvitost Jelovškovega šentpeterskega oboka pa je zasidrana v toplem barvnem razpoloženju domačega okolja, v intimno občuteni jesenski barvitosti domače zemlje.

Ko je imela stolnica še izvorno poslikane sive slope, je bila ta razlika vsekako še bolj občutna, v 2. polovici prejšnjega stoletja pa so jih obložili z rdeče marmoriranim, toplo učinkujočim stucco lustro.

Novo odkrita prvotna polihromacija opreme pa daje šentpeterski prostornini tudi novo, doslej zastrto stilno razsežnost. Izpod iluzionističnega oboka, kjer se nadzemski prebivalci začuda domačih, prav zemskih oblik, spreletavajo in razkazujejo opazovalcu, se je pisana preproga barv spustila prav do človeka na kamnitem tlaku. Povzeli so jo pisano marmorirani oltarji, povzela jo je blesteča pozlata kipov, povzela jo je domača barvitost Metzingerjevih in Jelovškovih podob. To ni več hladni, plemiško in akademsko usmerjeni in iskani svet uvoženega baroka ljubljanske stolnice, to je udomačeni meščansko vaški ambient slovenskega malomestnega baroka, cepljenega na kmečko likovno tradicijo. Medtem ko se v stolnici razkazuje zleščena eleganca Robbovih, Contierjevih in Pozzovih plastik, zadržana barvitost črnih, belih in pisanih žlahtnih marmorov, v prvotnem barvnem izrazu, ko kapiteli še niso bili pozlačeni, pa tudi skopa uporaba zlata, je izraznost šentpeterskega prostora in opreme povsem drugačna. Hladni kamen nadomešča topli les, belo površino poliranih kipov rumenkasta bleščava zlata, temna ozadja oltarjev pisani plašč marmoriranja. In meja barvitosti iluzionističnega prostora ni venčni zidec nad slopi in pilastri, ampak tlak pod nogami opazovalca. Opraviti imamo torej z različnim stilnim izrazom iste dobe, ta izraz pa je ustvarjalno in odločilno uveljavil svoje zakonitosti tudi na tistem področju likovnega pojmovanja, ki je bilo pri

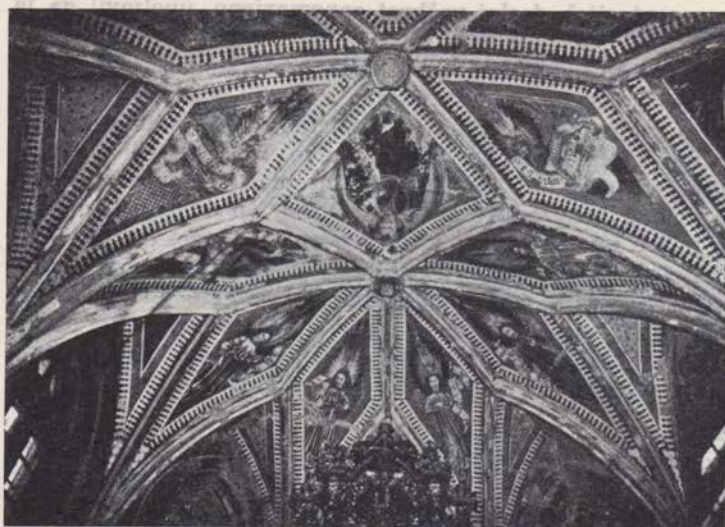
naših raziskavah in prezentacijah doslej večkrat zanemarjeno, uveljavil ga je v barvitosti celote.

Ko je bilo treba naslednje leto restavrirati tudi prvovrsten spomenik domačega baroka, grobeljsko cerkev, je odkrivanje izvornih poslikav na tamkajšnji opremi pokazalo svojevrstno zakonitost tradicije podobarskih delavnic. Leta 1879 je namreč vso opremo poslikal Štefan Šubic, kot sporoča napis na predeli stranskega oltarja. Ko je bila Šubičeva polihromacija poskusno sneta, se je izkazalo, da je mojster pravzaprav ohranil vodilni barvni izraz opreme, čeprav je posamezne barve uporabil skoraj recipročno. To kaže, da je podeželska podobarska tradicija še sredi prejšnjega stoletja močno zasidrana v barvitosti domačega baroka. Šubičeva poslikava grobeljske opreme je v glavnem ohranjala barvni izraz originala, medtem ko je restavriranje šentpeterskih oltarjev bistveno zastrlo njihov stilni izraz. Res pa je, da je v šentpeterskem primeru bila originalna polihromacija skrita pod debelo plastjo štirih slojev, ki so se tudi z lavo težko topili.

Zgovoren primer, kako se lahko bistveno spremeni barvni izraz umetnine, ko se uveljavi prvotna polihromacija, so rezbarije iz znamenite cerkvice v Hrastovljah. Dva oltarčka, ki sta v 17. stoletju nadomestila slikane podobe v stranskih apsidah, sta bila belo pobarvana. Pod barvo je bila krednata podloga prav tako sprana kot pri šentpeterskih plastikah. Restavrador republiškega zavoda Ivan Pavlinc pa je tudi na njih našel ostanke starega zlata in izkazalo se je, da sta bila vsa pozlačena. Restavradorja I. Pavlinc in F. Kokalj sta nato rezbarije obnovila v prvotnem načinu.

Za primer sondiranja barvnih plasti na plastikah vzemimo restavriranje znamenite Solčavske madone iz sredine 13. stoletja. Restavriral jo je v republiškem zavodu restavrador J. Lapuh. Plastika je bila leta 1959 pred restavriranjem sondirana. Od tedaj izvirajo tudi prvi barvni restavratski posnetki. Sonda na podstavku je pokazala zaporedje štirih barvnih plasti, sonda na kolenu madone pa različne barve plašča v enakem četvernem zaporedju. Na isti način je bila plastika sondirana še na treh mestih. Barvno fotografiranje se je nadaljevalo tudi med restavriranjem. Še posebno poučen je posnetek, ki kaže kip, ko so bile preslikave odstranjene s polovice plastike. Sedanja polihromacija Solčavske madone kaže najbolje ohranjeno staro barvno plast na tem kipu. Po istih načelih restavrirajo plastike v mariborskem Zavodu za spomeniško varstvo in kranjskem Mestnem muzeju B. Sajovic, A. Blatnik in A. Dolinšek.

Dokumentacija pri sondiranju pa ne zajema le makro fotografije, ampak tudi mikro fotografijo, ki je lahko odličen pripomoček pri natančnem ugotavljanju zaporedja vseh plasti in njihove strukture. Prvi tak posnetek je leta 1956 napravil restavrador republiškega zavoda Izidor Mole s prav amaterskimi pripomočki. Črno-belo je fotografiral prerez barvne plasti s prepolskih gotskih tabel. V tekstu poleg mikro posnetka je restavrador ocenil tudi približno debelino posameznih plasti. Restavrador republiškega zavoda Emil Pohl je napravil tudi prve restavratske barvne mikroposnetke pri nas, medtem ko je prvi restavratski rentgenski posnetek pri nas napravil leta 1956 M. Vidmar. Isti je leta 1957 posnel v restavratske namene tudi prvo infrardečo in prvo ultravijolično fotografijo. Tak način dokumentacije in raziskav še vedno ni stalna metoda dela pri restavriranju pomembnih spomenikov. Premalo je restavradorjev, pritisk potreb pa je velik. Razvoj v eksaktno smer v domačem restavradorstvu je nujno zvezan z večjimi izdatki za opremo, s čimer mora spo-

Suha pri Škofji
Loki, freske v
prezbiteriju p. c.
iz šestdesetih let
15. stol. (foto K.
Rozman)

Suha près
Skofja Loka,
fresques du
choeur de l'église-
chapelle des
années 60 du 15e
siècle

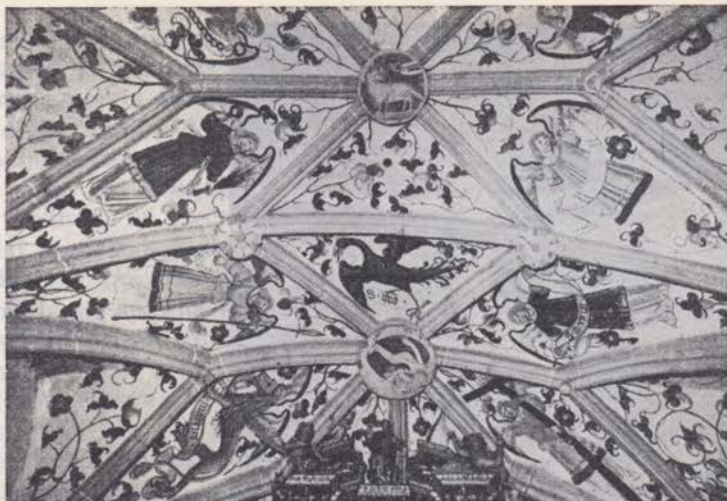
meniška služba računati, če naj si vzgoji strokovno neoporečen in perspektiven kader. Zato velja vsestransko podpreti raziskovalna prizadevanja, zlasti v okviru republiške restavratorske delavnice, ki je osrednja restavratorska ustanova pri nas.

Barva pa ni pomembna le pri izrazu posameznih likovnih umetnin, ampak predvsem pri kompleksnih stvaritvah. Lahko celo trdimo, da je barvni izraz celote pri večini takih umetnostnih spomenikov na splošno pomembnejši kot barvni izraz podrobnosti. To velja predvsem za notranjščine, kjer tako ali drugače učinkujejo v skupnem barvnem izrazu stene, slikarije in opreme. Posamične umetnine so tu le deli večjega organizma, ki barvno učinkuje skupno, pa naj gre za stilno enotne ali neenotne spomenike. Šele ob podrobnem opazovanju obiskovalec zaznava posamezne elemente v prostornini kot zanimive podrobnosti, ki ga lahko med drugim privlačijo tudi barvno. Kljub temu se skupni končni učinek bistveno ne razlikuje od prvega vtisa. Barvni izraz celote je zato temeljni element vsake dosledne prezentacije prostorov. Zato skušajo konservatorji uveljaviti še posebej tudi barvitost doslej zanemarjenih stavbnih elementov, reber, obokov, sten. Do zadnjega časa so podobni posegi ostali z redkimi izjemami na pol poti. Zanimanje za figuralni del slikarije, če ne že kar za ikonografijo, je bilo močno poudarjeno. Nekatera odkritja zadnjih let pa so prezentirala posamezne prostornine v stilno pristnem jeziku, ki je barvno izredno poučen. V tej smeri so pomembna prizadevanja konservatorjev I. Komelja in N. Šumija.

Če vzamemo kot primer le tri različne prostore domačih podružnic, poslikane v zaporedju okrog 150 let, se nam pokaže barvni izraz kot izredno prepričljiva komponenta stilno razvojnega napredka. V prezbiteriju cerkve na Suhi pri Škofji Loki barvno nasičene freske iz šestdesetih let 15. stoletja enakomerno pokrivajo stene in oboke skoraj do tal. Rebra so s slikarijo barvno združena. V prezbiteriju v Spodnji Besnici, kjer freske iz tridesetih let 16. stoletja tudi pokrivajo skoraj vse stene, a ima obok barvno drugačen izraz, z značilno vitico obdani angeli plavajo na belem ozadju, okrasto pobarvana rebra

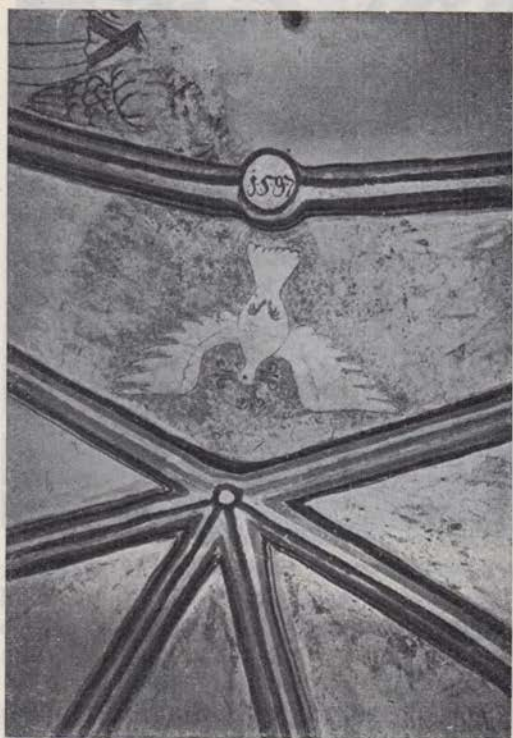
Spodnja Besnica,
freske v
prezbiteriju p. c.
iz tridesetih let
16. stol. (foto M.
Zeleznik)

Spodnja Besnica,
fresques du
choeur dans
l'église—chapelle
des années 30 du
16e siècle

pa učinkujejo kot konstrukcijska mreža, ki se pne nad prostorom. Na Suhi so rebra organsko zraščena s slikarijo, rebraste barve enakomerno prekrivajo obok in rebra, katerih organsko rast še podčrtuje presličasti motiv, medtem ko je v Besnici vloga barvitosti omejena na figure in vitice, od katerih se ostro ločijo bela ozadja oboka in enotno barvane ploskve reber. Če je suški prezbiterij tipičen primer barvito naglašene domače zrele gotike, razodevajo slikarije v Besnici barvno kompozicijo domače renesanse, ki uveljavi v srednjeveško zasnovani prostornini stilno naprednejši izraz. Poslikani prezbiterij v Kozarščah iz leta 1597 kaže naslednjo stilno razvojno stopnjo: arhitekturna lupina se tudi tu formalno še veže na gotsko tradicijo, čeprav so razmerja spremenjena, barvna kompozicija pa je povsem drugačna. Prostor je obvladala bela barva, s katero kontrastirajo po rebrih in služnikih speljane zelene, rdeče, okrase in črne črte kot tudi linearne slikarije. Ker potekajo črte po skeletnih arhitekturnih členih vzporedno in jih tako tanjšajo, je konstrukcijska vloga rebrastega ogrodja hkrati zabrisana in poudarjena. S tako poslikavo je dobil prezbiterij stilni izraz manierističnega linearizma in je logičen razvojni člen med gotsko zasnovano obliko triosminskih prezbiterijev s poudarjenimi rebri in triosminsko zaključenimi prezbiteriji z globoko vrezanimi sosvodnimi kapami banjastega oboka. Barvna kompozicija in izraz celote je tako pri treh različnih prostorih, ki so formalno vsi izšli iz gotske tradicije, pokazala glede na razdelitev in nasičenost barvnih ploskev in glede na odnos do arhitekture bistveno različno stilno govorico. S tem, da je bila v Kozarščah odkrita vsa poslikava in ne samo figuralne podrobnosti, je spomenik spregovoril v celostni stilni govorici, saj je prav zaradi slikarije stilno naprednejši.

V živi konservatorski praksi je od časa do časa nujno treba na eni strani pregledati uspehe in neuspehe spomeniške službe, na drugi strani pa razčleniti vzroke za tako ali drugačno stanje. Če prav na kratko povzamemo predvojno in povojno konservatorsko in restavratorsko prakso pri nas, kar zadeva problem barvitosti, originalne polihromacije in barvne prezentacije likovnih spomenikov, je položaj v grobem tale: pred vojno je konservator spomeniškega

Kozarišče, poslikava v prezbiteriju p. c.
iz l. 1597

Kozarišče, peintures dans le chœur de
l'église—chapelle

urada dr. Stele načelno zastopal mnenje, da je treba pri obnavljanju uveljavljati originalne poslikave. Oprl se je pri tem na izvajalce — obrtnike, slikarje in zidarje, podobarje, rezbarje in pozlatarje, deloma pa je na novo vzgojil soliden obrtniški kader, ki je delal po njegovih navodilih. Pri obnavljanju arhitekturnih spomenikov se je povezal z vodilnimi arhitekti. Simpatična, živa povezava s sodobno likovno dejavnostjo ga je vodila tudi k zvezi s posameznimi slikarji in kiparji. Na splošno vzeto so bile te zveze in povezave za spomeniško službo koristne. Vendar je bil uspeh s stališča pravilne prezentacije spomenikov manjši tam, kjer konservator ni mogel popolnoma avtoritativno vplivati na potek del. Tako je nastala klasičistično hladna prezentacija notranjščina mariborske stolnice, kot je dobro označil ta poseg dr. Šumi v zadnji številki »Varstva spomenikov«. V nekem razdobju pred vojno je nastopila prava moda Plečnikove sivine in tako je ekipa slikarjev tisti čas romala po Sloveniji le z vedrom sive barve. Kadar se je konservator oprl na izvajalce obrtnike, kot npr. pri restavriranju oltarjev v šentpeterski cerkvi ali štukature v vzhodni lopi samostana v Stični, so obrtniki trdili, da niso našli originalne polihromacije, ali pa so za izvirno označili tisto plast, ki jo je bilo najlažje odkriti. Sondiranje v obrtniških krogih ni bilo udomačeno, kar ni nobena posebnost slovenskega restavradorstva in konservatorstva, ampak je bilo tako tudi v drugih deželah.

Po vojni je vrsta novih moči pomnožila krog strokovnjakov, ki se ukvarja z varstvom spomenikov in z deli na spomeniških objektih. To so pri dr. Steletu

šolani konservatorji — umetnostni zgodovinarji, ki so se zaposlili v zavodih za spomeniško varstvo, pa nekateri arhitekti iz Plečnikove in Vurnikove šole, ki so se po svojem nagnjenju opredelili tudi za posege na starejših arhitekturah. Konservator dr. N. Šumi je leta 1953 uveljavil za tiste čase v stari Ljubljani prav nenavadno baročno toniranje hiše Lili Novy. V Ljubljani je vrsta fasad tako dobila staro barvitost, žal pa je potem barvanje fasad v starem delu mesta zašlo v odnosu na Plečnikovo predvojno smer v drugo skrajnost. Precej hiš ima zdaj pretirano poudarjeno in arhitektonsko nepravilno razčlenjeno barvno podobo. V projektantu je zmagal arhitekt slikar, ki svobodno komponira barvitost fasad, opirajoč se pri tem predvsem na svoj estetski nazor, ne pa toliko na zanesljivo ugotovljene barve in pretehtani izbor prave barvne plasti na originalu. Podobno neutemeljena barvitost je bila uporabljena tudi pri obnavljanju gotske cerkve v Cerknici. Tam je vsaka stran poligonalnega slopa pobarvana v drugi barvi. Z živimi barvnimi posegi obnavljalca-slikarja so ovekovečeni nekateri spomeniški objekti na Primorskem. V cerkvi v Predvoru na Gorenjskem je arhitekt prekril pilastre in stene z ornamentiko, kot jo zasledimo na platnicah Mohorjevih koledarjev. Skratka, vrste posegov na spomeniških objektih spomeniška služba ni mogla nadzirati, deloma pa so bili opravljeni proti njenim predlogom in zahtevam. Vendar je konservatorjem uspelo prezentirati precej arhitektur v izvirni barvni podobi. Poudarjena barvitost, ki ne izvira iz stilne govornice originala, ampak iz subjektivno pobarvane estetike, pa ni originalna značilnost opisanih projektov. Vrsta modernih arhitektur ima zelo žive barve. Naj za primer navedem Ravnikarjevo stavbo ČZP »Ljudska pravica«, ki se je je prijelo ime »Kanašček«, ali pa Šorlijevo »Plavo hišo« v Kranju. Zgradbi podjetja »Slovenija les« je nekdo pobarval vsako preklado stropa v veži v drugačni barvi. Modo barvitosti smo v Ljubljani, mestu grafičnih bienalov, lahko zasledili tudi v najširših, svetovno pomembnih stilnih prijemih, saj je bila črno-bela grafika dolgo časa prej izjema kot pravilo. Kot pred vojno, ko sta botrovala hladni klasicistični barvni usmeritvi Plečnikova moda in vpliv, je tudi v povojnem razdobju modna struja vplivala na toniranje spomeniških arhitektur.

Dve napaki pa zlahka zagreši konservator, tudi če sondira barvne plasti. Pri kompleksnih spomenikih oziroma spomeniških ambientih, kot je npr. v starih mestnih jedrih ulični trak fasad, prav lahko izbere za osnovo obnove neustrezno staro barvno plast, če ni hkrati ugotovil barv tudi na drugih fasadah. Na fasadi sami pa spet lahko izbere napačno barvo, če ni utemeljeno datiral posameznih plasti, kar je mnogokrat trd oreh. Večkrat uspe posamezne barvne plasti dovolj trdno postaviti v časovni okvir le v sklopu raziskav vsega stavbnega razvoja. Pri sondiranju je zato nujno sodelovanje med konservatorjem in restavratorjem, pri toniranju pa še med slikarjem izvajalcem in arhitektom. Žal pomanjkanje ustreznih pigmentov še vedno močno ovira uveljavljanje prvotnih barv na spomenikih. V času poudarjenega tehničnega mišljenja in vedno bolj razvite raziskovalne dejavnosti, ki se opira na eksaktne prijeme, je po svoje tudi metoda sondiranja odsev sodobnih tokov. Res pa je, da je ta metoda le sredstvo za doseg spomeniško utemeljene prezentacije umetnin, ki naj v prečiščeni stilni govornici razkrijejo obiskovalcu svojo pravo podobo.

L'auteur estime que l'élément couleur des monuments artistiques est une des composantes essentielles de leur aspect primitif et il compare le rôle de la couleur dans la nature et chez les peuples primitifs avec le langage plus développé de la couleur dans les styles du passé. Il illustre ses constatations par l'exemple de l'église des Franciscains à Ljubljana; lors sa rénovation, on l'a peinte en rouge; les sondes avaient montré qu'elle avait eu des murs violets, des pilastres gris et des corniches en guirlande — donc qu'elle exprimait le style du 17e siècle. Au contraire, après leur restauration, les autels de l'église St Pierre à Ljubljana d'abord peints en brun ont pris de la vie grâce à d'originales couleurs variées. Par contraste avec la froide réserve des marbres noirs, blancs et colorés de la cathédrale de Ljubljana qui fut arrangée par des artistes italiens, nous avons à l'église St. Pierre comme un véritable tapis de couleurs variées qui descend du plafond peint à la manière illusionniste jusqu'à l'homme, jusqu'à la pierre du pavé, tapis repris par les marbres variés des autels, les dorures éclatantes des statues, le coloris des tableaux de Metzinger et de Jelovšek. C'est l'ambiance bourgeoise-paysanne du baroque slovène de petite ville, greffé sur la tradition picturale paysanne. La froide pierre de la cathédrale de Ljubljana a été remplacée par le bois aux tons chauds, la surface blanche des statues polies par le brillant de l'or, le fond sombre des autels par une marmorisation bariolée. Nous sommes donc en présence d'une autre expression de style de la même époque qui a par ses créations justifié sa raison d'être même dans ce domaine de la conception artistique trop souvent négligé dans nos recherches et nos présentations, celui du coloris de l'ensemble. L'auteur cite encore plusieurs autres exemples où la rénovation de la polychromie originale a ressuscité la forme première de ces oeuvres d'art et il attire l'attention sur le travail de pionniers accompli par nos restaurateurs qui ont employé des méthodes de recherche exactes. Des surfaces peintes du milieu du 15e siècle à la fin du 16e dans trois de nos églises chapelles illustrent le fait que l'élément couleur est une composante extrêmement persuasive de l'évolution du style. Dans le sanctuaire de l'église de Suha près Skofja Loka, des fresques saturées de couleur, datant des années 60 du siècle couvrent d'une façon régulière voûtes et murs presque jusqu'à terre. Les ogives s'accordent comme couleur aux peintures et leur élan est encore souligné par des motifs en quenouille. Dans le presbytère de Spodnja Besnica, les fresques des années 30 du 16e siècle couvrent aussi d'une façon régulière presque tous les murs, mais les figures qu'entoure la grille caractéristique planent sur la voûte blanche; les ogives de couleur ocre semblent un réseau de construction tendu au-dessus de l'espace. Tandis que le sanctuaire de Suha est un exemple caractéristique du plein gothique du pays où l'accent est mis sur la couleur, les fresques de Besnica illustrent la composition du coloris de la Renaissance de chez nous qui, dans une architecture de conception médiévale fait entrer une expression de style plus avancée. Le troisième exemple est le sanctuaire de Kozaršče de 1597; l'enveloppe architecturale reste bien — avec toutefois des proportions modifiées — liée à la tradition gothique, mais il en est tout autrement des couleurs. La couleur blanche domine dans cet espace, avec pour contraste des peintures linéaires et des lignes vertes, rouges, ocre et noires tracées sur les ogives et les demi-piliers, qui à la fois soulignent et font disparaître le rôle constructeur de la charpente en ogives. Par cette peinture, le sanctuaire prend surtout une expression de style linéaire, maniériste.

Après un bref examen des succès comme des échecs du service des monuments à l'égard des vieilles polychromies, l'auteur termine son essai en disant que la méthode de sondage aussi est à sa façon un écho des efforts modernes tendants à l'exactitude; cependant elle sert uniquement de moyen pour arriver à des présentations que la valeur du monument justifie et qui, grâce à l'expression purifiée du style découvrent aux visiteurs la véritable image des monuments.

VALORIZACIJA OKOLJA POSTOJSNSKE JAME

IVAN SEDEJ — STANE PETERLIN

Februarja 1965 je Zavod za spomeniško varstvo SRS valoriziral ožjo okolico ob vhodu v Postojnsko jamo — valorizacija je rabila za gradivo ob razpisu natečaja za ureditev okolice Postojnske jame. Elaborat je pomemben predvsem zato, ker predstavljajo zahteve varstvene službe pogoj, ki ga mora bodoči projektant obvezno upoštevati.

Ocenili smo predvsem naravni in spomeniški fond v klasičnem pomenu besede. Sugestije glede bodoče ureditve smo omejili na zahteve po prestavitvi ceste (opustitev cestnega odseka Postojnska jama—Veliki Otok in odstranitev mostu preko Pivke ob vtoku v jamo), odstranitvi plomb pod mostom, prestavitvi daljnovoda in novi lokaciji vodomerske postaje in transformatorja. Zgradbe jamske restavracije in ploščadi pred njo se v valorizaciji nismo dotaknili, računajoč na sodoben oblikovalski prijem in avtoriteto žirije Društva arhitektov Slovenije.

Valorizacija sicer ni popolna, zanimiva pa je zato, ker predstavlja poizkus kompleksnejšega vrednotenja določenega pokrajinskega okvira z vsemi naravnimi in kulturnimi prvinami, hkrati pa jo lahko smatramo tudi za prispevek k topografiji naravnih in etnografskih spomenikov.

I.

Na valoriziranem območju sta evidentirana kot posamezni naravni spomenik POSTOJSNSKA JAMA, kot kompleksna naravna znamenitost pa PIVŠKO POLJE.

Valorizacija

POSTOJSNSKA JAMA je eden najstarejših znanih fenomenov klasičnega kraškega območja. Zaradi svojih speleoloških, zoospeleoloških, arheoloških in geomorfoloških posebnosti je prvorazredni znanstveni objekt svetovnega pomena, zaradi estetskih vrednot pa nič manjša turistična privlačnost.

Iz navedenih vzrokov ima po kriterijih naravovarstvene klasifikacije status NARAVNEGA SPOMENIKA I. RAZREDA.

PIVŠKO POLJE spada med kompleksne kraške znamenitosti ne samo zato, ker se zaključuje s Postojnsko jamo, temveč tudi zaradi značilne kraške oblike in pokrajinske tipike. V svojem spodnjem delu (ki ga zajema naša valorizacija) je to poplavno območje ponikalnice Pivke. Značilni rečni meandri z obrežno in poljsko vegetacijo še najbolj spominjajo na sosednje Planinsko polje.

Po kriterijih naravovarstvene klasifikacije ima Pivško polje značaj POKRAJINSKEGA OBMOČJA II. RAZREDA.

Predlog za prezentacijo

V zvezi z nameravano ureditvijo okolice Postojnske jame smo predlagali zato naslednje ukrepe:

1. Vhod v Postojnsko jamo naj se obnovi v kolikor mogoče prvotnem stanju. Zato naj se:

- opusti cestni odsek Postojnska jama—Veliki Otok in odstrani cestni most preko Pivke ob vtoku v jamo;
- odstranijo neestetske betonske plombe pod mostom;
- pretehta lokacija in oblika vodomerske postaje z brvjo;
- prestavi transformator na bolj skrito mesto in odstrani transformatorska stavba pri mostu;
- prizadeta mesta ozelenijo z avtohtono vegetacijo, pri čemer naj sodeluje hortikulturni strokovnjak.

2. Goli usek nad remizo jamske železnice naj se čimprej ozeleni. Predlagamo, naj se skalni breg stopničasto oblikuje, na terase pa nanosi humus in ustrezno zazeleni. Od grmovnih vrst, ki jih je najti v okolici, bi verjetno uspevali: beli gaber (*Carpinus betulus*), dren (*Cornus mas*), leska (*Corylus avellana*), mali jesen (*Fraxinus ornus*), kalina (*Ligustrum vulgare*) in dobrovita (*Viburnum lantana*), od iglavcev pa brin (*Juniperus communis*) in črni bor (*Pinus nigra*).

3. Prestavi naj se 10 kV daljnovod, ki vodi po sredini Pivškega polja k jamskemu transformatorju.

4. V celoti naj se ohrani tipika Pivškega polja. Obdržati je treba sedanjo drevesno in grmovno vegetacijo ob bregovih Pivke. Turistom naj se omogoči dostop na travnik na levem bregu Pivke, ohrani naj se jez pri Modrijanovem mlinu. Morebitna regulacija struge je neumestna in nedopustna. Morebitno prestavitev ceste na Pivško polje je treba izvesti v soglasju s konservatorsko službo za varstvo narave.

II.

V širše okolje Postojnske jame sodijo: naselji Postojna in Veliki Otok, grad Sovič in Modrijanov mlin pod jamo. Zanimata nas predvsem naselje Veliki Otok in Modrijanov mlin, ki sta najbolj ogrožena. Medtem ko gre pri Velikem Otoku za kompleksni spomenik — naselje, kjer moramo upoštevati predvsem širše vizualne vrednote, je Modrijanov mlin arhitekturni in kulturno-zgodovinski spomenik najvišjega valorizacijskega razreda.

Okolje Postojnske jame, ki je slovela že v Valvasorjevih časih, so pričeli pozidavati že v 19. stoletju, pač s pričetkom turističnega prometa. Postopoma je zrasla vrsta turizmu namenjenih objektov, ki pa večinoma niso usklajeni z okoljem — zanimivi so predvsem kot dokument časa in kapitalističnih teženj po čim hitrejšem in učinkovitejšem izkoriščanju brez večjih denarnih stroškov. Nekdanja cesta, ki je pod gradom Sovičem vezala Postojno in Veliki Otok, je postala preozka, zato so jo razširili in deloma preusmerili. V tem času je nastal tudi estetsko neustrezni most, ki zakriva in kvari veličastni izliv Pivke v jamo. Prejšnja pot je tekla nekoliko niže brez vsekov in je obkrožala Modrijanov mlin. Šele tako nam postane razumljiva orientacija poslopja, ki je k sedanji cesti obrnjeno s slepo zadnjo fasado, medtem ko oblikovano glavno pročelje gleda na Pivko.

Kljub neustreznim objektom ob poti je nova cesta obdržala večino kvalitetno usmerjenih pogledov — s ceste lahko stalno spremljamo panoramo Pivškega polja, za mlinom pa se nam v osi ceste odpira pogled na odlično, s cerkveno vertikalo poudarjeno silhueto naselja Veliki Otok. Lega Postojne (historičnega jedra) in Velikega Otoka nam dokazuje izreden čut za smotrnost pri lociranju naselja. Obe naselji sta dvignjeni visoko nad polje in ju ne morejo doseči niti najvišje poplave. Da so poplave pogoste in tudi razmeroma visoke, priča že ime naselja (Veliki otok).

Modrijanov mlin

Ves prostor med Postojno in Velikim Otokom je bil zato nenaseljen in nepozidan. Edina izjema je že omenjeni Modrijanov mlin, ki je na tem mestu stal že leta 1593 in se v virih omenja kot last Wolfganga Huberta. Okrog leta 1672 je ta mlin že v lasti pl. G. Nicolettija in je verjetno identičen z graščinico Mülhofen. Nato je menjal še več lastnikov — v 18. stoletju je že v lasti bogatejšega kmeta. Sedanji lastnik ga je kupil leta 1926, pred tem pa ga je imel več ko štirideset let v najemu.

Modrijanov mlin — fasada iz 17. stol. (foto I. Sedej)

Moulin Modrijan — façade du 17e siècle

Skupino sestavljata dve markantni poslopji: stanovanjska hiša in mlin z žago. Stanovanjsko poslopje je nadstropno, pokrito je z dvokapno streho (kritina bobrovec). Sedanja oblika izvira povečini iz leta 1672. Novejša motiva sta le oblika strehe z zazidanim zatrepom v shemi, značilni za sredo 19. stoletja (obdobje kmečkenga klasicizma), in nov, neustrezen zaprt »gank« z novejšim stopniščem. Tudi staro stopnišče je bilo sezidano iz kamna, dočim je preprosti lesen odprt gank počival na odlično izdelanih (še ohranjenih) kamnitih konzolah. Gotski elementi se (razen obokov v pritličju) niso ohranili. Ostanek iz starejšega obdobja je le sklepni kamen iz nekdanjega (rustičnega) portala z inicialkama W. H. in letnico 1593, ki je tudi danes vzdian v portal.

Modrijanov mlin – letnica v vzdianem fragmentu prvotnega portala (foto I. Sedej)
Moulin Modrijan, date sur un fragment du portail original

V času, ki ga oznanjata napis in letnica, je bilo poslopje pritlično, v nadstropje pa so ga dvignili šele leta 1672. O tem priča v podolgast kamen vkle-sani monogram G. N. (Nicoletti)¹ in letnica 1672. V istem času so nastali tudi odlični kamnoseško obdelani okenski okviri z značilnim renesančnim profilom ter zunanji in notranji portal v nadstropju.

Tloris nivoja je tradicionalen kmečki, trocelični. Osrednji prostor in os je »črna« bivalna kuhinja (v nadstropju še ohranjena), levo in desno pa sta približno 5 × 4 m velika prostora.

Mlin je ozko, dolgo in visoko poslopje nad Pivko, k vodi je obrnjeno s široko fasado. Tudi tu lahko ugotovimo, da je poslopje nastajalo postopoma. V času, ki ga določa letnica 1593, je nastal pritlični del z malimi kamnoseško obdelanimi linami in zanimivimi kamnitimi profiliranimi oporniki za mlinski mehanizem. Nadstropje so sezidali okrog leta 1672, o čemer pričajo okenski okviri, ki so oblikovani enako kot na stanovanjskem poslopju.

Žaga (venecijanka) je v pritličnem delu povsem zvezana z mlinom, nadstropja pa nima. V razliko od mlina, ki je pokrit s plitvo mediteransko streho, je ostrešje nad žago strmo, pokrito pa z bobrovcem.

V mlinu je še ohranjen mehanizem (mlin je v pogonu), ki predstavlja sam po sebi prvorazredni tehniški spomenik. Žagarski obrat so po prepovedi demontirali in na tem mestu sneli tudi vodno kolo.

V sklopu domačije sta še manjši nepomembni leseni gospodarski poslopji novejšega datuma. Pri prezentaciji spomenika bi morali upoštevati predvsem nekdanjo pot (in pogled s sedanjega parkirnega prostora), ker je bilo poslopje komponirano s posebnim pogledom nanjo. Hkrati bi morali odstraniti sekundarno tvorbo zaprtega ganka na fasadi stanovanjske hiše (ki zakriva odličen renesančno oblikovan portal in okenski okvir).

Sijajen pogled na skupino se nam odpira tudi z brega Pivke ob jezu. Tu se nam skupina prikazuje kot monumentalna, piramidasto komponirana kristalna masa, prilagojena strmo padajočemu terenu — poslopja izrabljajo najugodnejše naravne pogoje — polico in izohipso nad reko. K celoti nedvomno sodi tudi odtočni jarek.

Modrijanov mlin (foto I. Sedej)

Moulin Modrijan

Veliki Otok

Naselje Veliki otok je danes presekano z novo asfaltirano cesto. V prejšnjih časih je tu vodila vijugasta pot, ki ji vas sledi še danes. Poleg odlične barokizirane, v masi še gotske podružnične cerkve, ki dominira nad cesto, so zlasti dragocena značilna stanovanjska poslopja. To so kmečke hiše za Notranjsko značilnega tipa: stegnjeni domovi so pokriti s čopastimi dvokapnicami (slamnatu kritino je že nadomestil bobrovec in deloma cementna opeka ter zarezalniki), pod eno streho so v vrsti združeni stanovanjski in gospodarstvu namenjeni prostori. Manjši del hiš ima mnogokotne tlorise (izmaknjena veža). Zasnova poslopij je še predbaročna in baročna, oblikovni detajli pa izvirajo večinoma iz 19. stoletja. Ohranjenih je še nekaj baročno oblikovanih oken, vsi portali pa so novejši — najznačilnejši in najlepši oblikovani primerki so nastali med leti 1835 in 1890.

Posebna vrednost naselja je nizanje poslopij v vrsti s svetlobnimi izmiki, posamezne skupine stavb pa tvorijo intimne vaške »trge«. Značilna sta predvsem trgec z vodnjakom med skupino hiš s številkami 36, 37, 38 in 39 ter sedaj odprta tržna enota nad glavno cesto med številkami 16, 17, 18 in 19.

Med posameznimi spomeniki bi omenili podružnično cerkev, ki je enoladijska in ima oktogonalno zaključen prezbiterij in zvonik nad lopo. Na zunanji strani prezbiterija je vzdana kamnita poljudna gotska plastika sv. Katarine (sklepnik). Portal je kasno baročen. Velika okna so vzdali v 18. stoletju. Oprema je tradicionalna. Zanimiva je tudi Primoževa kašča pri hiši št. 14 iz leta 1832.

Valorizacija

1. Modrijanov mlin na Pivki ob izlivu v jamo je kulturnozgodovinski spomenik prve valorizacijske stopnje. Zaradi izrednih oblikovnih kvalitiet tako stanovanjske hiše kot mlinskega poslopja spada med najlepše primere kmečke oz. skromne fevdalne oblike arhitekture. Zaradi ohranjenih oblikovnih členov, nepokvarjenega tlorisa in stavbne mase predstavlja tudi neprecenljivo pričevalno vrednoto. Enako lahko ocenjujemo tudi likovno estetski izgled celote, ki pa lahko polnovredno zaživi le ob spoštovanju naštetih vrednot in rigorozni prezentaciji.

Zato smo predlagali, da mlin ostane na mestu in se ustrezno vključi v novo okolje kot prvovrstna kulturna privlačnost.

2. Naselje Veliki Otok je zaradi odlične silhuete, ambientnih kvalitiet in ne nazadnje zaradi posameznih spomeniško zanimivih domačij in gospodarskih poslopij treba ohraniti v celoti kot kompleksni spomenik kmečkega urbanizma. Vse to so vrednote, ki jih lahko oblikovalec polnovredno vključi v funkcionalno celoto z vsem jamskim kompleksom.

Veliki otok —
vaško središče
(foto S. Peterlin)

Veliki otok —
centre du village

Varstveni režim

Za Modrijanov mlin:

- prepoved zidave in zastiranja pogledov iz postojnske in pivške smeri;
- rigorozna spomeniška prezentacija; vsako prezidavanje, ki bi kakorkoli načelo likovno ali tehniško spomeniško strukturo stavbe, je prepovedano.

Za Veliki Otok:

- obvezno je treba ohraniti silhueto, dominantno, gabarit in tloris naselja;
- morebitne adaptacije in prezidave so dovoljene le v mejah gornjih zahtev in po predhodnem posvetovanju in dovoljenju pristojnega zavoda za spomeniško varstvo.

PROPADANJE WOLFOVIH FRESK

IZIDOR MOLE

Wolfove freske v zadnjih letih tako hitro propadajo, da bomo kmalu imeli samo še pisane dokumente o Wolfu-freskantu, če tega propadanja ne bomo mogli zaustaviti. Kot da bi se Wolfa držala posebna smola! V središču Ljubljane in neposredni okolici njegovih fresk skoraj ni več. Nekatere, kot npr. na zunanjsčini cerkve sv. Jakoba, je uničil potres 1895, druge, npr. v kapelicah ob cesti proti Polju, so bile uničene, ko so bile te porušene zaradi širjenja mesta.

Te freske so propadle večidel zaradi objektivnih vzrokov, vendar nas bolj zanimajo drugi, subjektivni. Tudi tam, kjer je arhitektura še ohranjena in v redu vzdrževana, so nekatere Wolfove freske v že zelo slabem stanju ali pa povsem uničene. Zakaj so na primer več ko sto let starejše Jelovškove freske v prezbiteriju župne cerkve v Vipavi boljše ohranjene od Wolfovih v istem prostoru. Zakaj imamo še marsikje povsem ohranjene gotske freske? Lahko trdimo, da je Wolf sam največ kriv za kratko življenje svojih fresk. Njegova zasluga je res, da je skušal obnoviti tradicijo slikanja na presno, vendar tega načina ni več tako obvladal kot stari mojstri. V gotiki so posvečali veliko pozornost slikovnemu ometu (intonaco), ki so ga nanašali na poljubno podlago, bodisi na grob omet, bodisi kar na prejšnji, zglatjeni, ki so ga samo naključvali. Skrbeli so za čist pesek in niso štedili z apnom, saj so že itak mastni intonaco še posebej zgladili, ne da bi dodajali pesek. Taka podlaga jim je včasih razpokala (Visoko pod Kureščkom), vendar je apno barvo dobro držalo in so se freske ohranile do današnjih dni celo na zunanjsčinah. Zasičena podlaga ni vpijala veziva, primešanega barvni plasti, zato se je na površini napravila močna skorjica, ki je fresko dobro zaščitila. Večina gotskih fresk je bila prebeljena, s tem je bilo dodano novo vezivo in zaščita je zato še popolnejša.

V 16. in 17. stoletju je tehnika slikanja na presno propadala, a se je v osemnajstem znova razvila s Quagliom, Jelovškom in drugimi. Tem slikarjem material ni delal nobenih težav. Niso skrbeli samo za intonaco, temveč tudi za spodnji, grobi omet na kamnu oz. opeki. Najboljše primere tehnično popolnih fresk imamo tam, kjer so cerkev poslikali takoj po dozidavi (ljubljska stolnica, cerkev na Sladki gori). Pa tudi sicer ne najdemo več primerov, da bi nanašali intonaco kar na zglatjen spodnji omet. Površinska obdelava je drugačna kot v gotiki. Slikovnega ometa niso več gladili z železom, temveč ga samo ravnali z leseno desko. Tak omet je bolje vpijal. Ker pa so baročni slikarji ljubili svetle barve, so jih mešali s precej gostim apnenim mlekom, zato je ostalo še vedno dovolj veziva na površini. Slikali so zelo hitro, kar je osnovni pogoj za pravo fresko.

Wolf je želel obnoviti to tradicijo, a mu ni več popolnoma uspelo. Grobi omet pri njegovih freskah je še trden, večje napake pa so pri intonacu. V Trbovljah, kjer so njegove prve freske iz let 1860 in 1861, mu je pripravil omet neki zidar, Zuliani po imenu. Za slikovni omet je uporabil izredno drobno mivko iz bližnje reke. Da mu ne bi pokal, je dodal le malo apna. Mivka je vsebovala tudi drobce premoga. S tako malto napravljeni intonaco je imel lepo sivo površino, ki je Wolfu zelo ugajala, saj je ljubil temne, zastrte barve in je bila taka podlaga kot nalašč zanj. Nazarenski slog, v katerem je slikal, pa za fresko ni najbolj primeren. Da bi dobil dovolj umirjene barve, jih je moral močno mešati med seboj in nanašati v več plasteh, le rahlo skaljene z apnenim mlekom. To delo je zahtevalo veliko časa, tako da se mu je omet že preveč osušil in je za končne retuše moral uporabiti včasih celo tempero. Slaba vezava v ometu, močno onesnažena mivka, zabita, neprepustna površina in slikanje na preveč osušeno podlago so bili razlogi, da so te freske kmalu propadle, zlasti še, ker je nanje vplival tudi močno onečiščen zrak. Prva restavracija je je bila opravljena med obema vojnama, druga pa leta 1963. Tedaj fresk na južni steni ladje in dveh na stropu ni bilo več mogoče rešiti. Barva se je namreč že tako odprašila, da je bil ponekod viden samo še omet. Le po vrezih je bilo mogoče rekonstruirati prvotno risbo in napraviti kopije. Na prvi pogled je čudno, da so bile freske na severni steni boljše ohranjene, tako da jih je bilo še mogoče restavrirati. Vzrok je bržkone v tem, da se je slikarju omet počasneje sušil in se je barvna plast lahko bolje povezala s podlago.

Za rešitev Wolfovih fresk na fasadi ljubljanske stolnice je bilo danega veliko denarja in truda, vendar so danes na tem mestu le kopije originalov. Krst in Zaharijevo daritev je Wolf slikal leta 1872, Oznanjenje pa okrog 1880. Zmotno je mnenje, da je poslednje še Quagliov original, ki da ga je Wolf samo popravil. Popolnoma enaka struktura intonaca kot pri drugih dveh freskah in značilnosti Wolfove risbe, kot so prsti in gube, dokazujejo, da je Wolf napravil

Detajl freske Oznanjenje – izkopani žleb in privzdignjena vrhnja plast ometa (foto J. Mole, 1955)

Détail d'une fresque de l'Annonciation – gouttière creusée et relèvement de la couche supérieure de crépi

Tudi na fasadi tr...

...izgubljeni pa umetnik...

...slikar, sodet po rezultatu...

V Franciljoni je...

...izgubljenih umetnosti...

...se poskušali prisrni...

...barvna plast odnesla...

...ni ostala Wolfova, fr...

Pogledoma, kako je...

...je Wolf podiral strop...

...slaba struktura se slaba...

...vredno dobro zbiranje...

...vredno in dobro zbiranje...

...na njihovi le...

Detajl freske Oznanjenje — negativna modelacija zaradi sprememb na barvni plasti (foto Mole 1955)

Détail de la fresque de l'Annonciation — modelage négatif à cause de modification sur la première couche de couleur

novo kopijo po Quagliovem originalu. Omet pri teh freskah je podoben onemu v Trbovljah. Spodnji, grobi (iz gramoza) je trden, vrhnji, slikovni pa slab (iz mehke savske mivke z majhnim dodatkom apna). Debel je več kot 1 cm. Barvna plast se je sprijela samo z vrhnjim, zglajenim slojem in napravila 1 do 2 mm debelo skorjico, ki se je zaradi slabe podlage začela kmalu dvigati in luščiti zlasti ob stiku dnevnic. Izpod te skorjice se je začela vsipati mivka, ki je zaradi vlage in padavin izgubila še tisto malenkost apna, ki ga je vsebovala. Tak razkroj je značilen za omete, ki vsebujejo mivko. Apno se namreč dobro veže s peskom enake sestave, kot je apnenčasti ali dolomitni, slabše pa z mivko, ki vsebuje delce različnih kamenin, običajno pa je še onesnažena z organskimi primesmi. Zato tudi tako hitro propadajo vse tiste Wolfove freske, pri katerih je podlaga iz mivke.

Restavrator Železnik je pred desetletji skušal ustaviti propad fresk na ljubljanski stolnici, zato je v prhko mivko izkopal žlebove, jih zadelal z malto in jih retuširal. S tem je slikarstvo rešil le začasno, kajti vrhnja plast se je začela na drugih mestih dvigati, luščiti in odpadati v kosih, kjer se je še držala podlage, pa se je videz povsem spremenil. Na barvno plast so učinkovale vremenske razmere, ki so v Ljubljani še posebno neugodne. Megla in dež sta z obilico raztopljenih plinov kemično razjedala apneno vezivo. Barve so zato na svetlih mestih potemnele, na delih z manj veziva, kot so sence na obrazu ali draperiji, pa jih je dež izpral do svetlejše podlage, tako da je nastala negativna modelacija.

Leta 1955 je Zavod za spomeniško varstvo SRS prevzel težko nalogo restavrirati te razvaline. Restavratorji so izkopal žleznikove plombe in brizgali površino barvne plasti z apnenim cvetom tri tedne brez vidnega uspeha. Borba za prestiž je bila kriva, da je bilo delo nato prekinjeno. Eden je bil mnenja, da je freske še mogoče restavrirati in situ, drugi, da so nerešljive in

Detajl freske
Oznanjenje —
Moletova kopija
po Wolfovem
izvirniku (foto
Mole, 1964)

Détail de la
fresque de
l'Annonciation —
copie de Mole
d'après
l'original de
Wolf

da je treba napraviti kopije. Niso se sporazumeli, zato so ostale dalj časa prepuščene same sebi. Sedaj so propadale še hitreje, saj je vlaga neovirano prodirala skozi na novo odprte žlebove. Končno so jih prekrili s strešno lepenko. Ker tako ni moglo ostati, zlasti še, ker so začeli obnavljati fasado stolnice, je 1962 restavrator Zavoda za spomeniško varstvo SRS znova poskusil srečo. Nameraval je freske sneti, restavrirati in ponovno namestiti na prvotno mesto. Snel je freski Oznanjenje na južni steni in Krst na severni. Zaradi raznih vzrokov to delo ni uspelo. Površina je bila po postopku tako izprana, da ne bi več mogla opravljati svoje dekorativne naloge na obnovljeni fasadi. Zato ni preostalo drugega kot nadomestiti prvotni sliki s kopijama. To delo je bilo opravljeno 1964. Ker bi tretja, Zaharijeva daritev — čeprav bi nameravana restavracija in situ uspela, — motila sedaj v celoti obnovljeno fasado, je bila na željo škofijskega ordinariata napravljena še tu kopija, original pa so sneli zavodovi restavratorji po fragmentih in bodo to edini ohranjeni kosi, seveda, če se bo našel naročnik za njihovo dokončno restavriranje.

Tudi na fasadi frančiškanske cerkve je bila leta 1962 napravljena kopija, original pa uničen, kajti za ohranitev tega ni bilo ne sredstev ne časa in bi bila, sodeč po rezultatih s stolnice, tedaj tudi tehnično neizvedljiva.

V Frančiškovi kapeli v frančiškanski cerkvi sicer freske niso bile tako izpostavljene vremenskim neprilikam, so pa danes kljub temu tako slabe, da se posamezni prizori komaj še razločijo. Na stropu je na figuri sv. Frančiška barvna plast odpadla deloma že do ometa, ki prav tako vsebuje savsko mivko kot ostale Wolfove freske.

Poglejmo, kako je z Wolfovimi freskami drugod! V župni cerkvi v ŠTJAKU je Wolf poslikal strop v prezbiteriju. Močno obiskovana cerkev, nizek strop in slaba streha so slikarji precej škodovali, vendar je le-ta proti pričakovanju precej dobro ohranjena. Barvna plast je odpadla malenkostno le na temnih delih, kjer ni bilo dovolj veziva. Sicer pa so freske le močno umazane. Omet je trden in zdrav. Zanj so po ustnem izročilu Wolfu prinašali droban pesek v vrečah na hrbtih iz doline. Apnenčasta zrnca v slikovnem ometu so precej enake velikosti, robovi delno zglateni. To kaže, da gre za star, naplavljen pesek, ki ni prišel daleč od prvotnega nahajališča, zato se ni mogel mešati s peskom druge sestave. V župni cerkvi v VRABČAH so Wolfove freske približno enako ohranjene kot v Štjaku. Omet je enake sestave in ker je cerkev blizu Štjaka, lahko domnevamo, da je Wolf uporabil isti pesek. Na jugozahodni steni prezbiterija so na prizorih Oznanjenja in Rojstva vidni večji madeži, ki so že delno zasigani. Treba bo popraviti streho in žleb nad tem delom, da se propadanje ustavi. Medtem ko je Wolf v Vrabčah in Štjaku delal bolj lahkotno, v načinu prave freske, je v župni cerkvi v VIPAVI slikal preveč studiozno. Zlasti temne barve je prevečkrat nanašal, da bi jih apno lahko konserviralo in utrdilo. Te freske so bile že večkrat očiščene, slabo vezane barve so se pri tem izprale, kar je bilo ugotovljeno pri zadnji restavraciji leta. 1964. V župni cerkvi v ČRNICAH je freska na svodu prezbiterija še dobro ohranjena, druge pa je močno in slabo preslikal del Neri, verjetno zato, ker so bile v slabem stanju. Župna cerkev ŠMARTIN pri Kranju — fresko sv. Martina na fasadi je dež tako izpral, da so jo morali 1962 obnoviti, ker so bili vidni samo še ostanki.

Druge Wolfove freske, kot so: v stražiški cerkvi, na stropu prezbiterija v trnovski cerkvi in pri sv. Jakobu v Ljubljani, v Velikih Laščah, Ribnici in Vrhniki, za zdaj še služijo svojem namenu, čeprav že tudi pri teh opazamo začetek propadanja.

Morda še kje v kakem znamenju sameva ostanek Wolfove freske. Rešiti ga itak ne bo več mogoče, ker je zaradi slabega načina slikanja barva že večidel odpadla. Tako nam bodo ostale v glavnem le oljne podobe, kajti ta način je Wolf tehnično bolj obvladal, čeprav je sam na sebi manj trajen od freske.

Viri: Steska: Slikar Janez Wolf, Ljubljana 1910 — Kartoteka Zavoda za spom. varstvo SRS

Izidor Molè: LES FRESQUES DE WOLF SE DÉTÉRIENT

Le peintre Janez Wolf (1825-1884) a essayé de faire revivre la vieille tradition de la peinture a fresco, mais il ne possédait plus la maîtrise des anciens procédés techniques. A cause d'un mauvais crépi et d'une manière de peindre non des meilleures, ses fresques se détériorent plus vite que celles, plus anciennes du baroque et du gothique. Au centre de Ljubljana, sur les façades de la cathédrale et de l'église des Franciscains, nous n'avons plus que des copies des fresques de Wolf; les originaux ont disparu à l'exception de quelques fragments. En Slovénie il y a encore des fresques de Wolf plus ou moins bien conservées à Trbovlje, Vipava, Štjak, Vrabče, Crniče, Vrhnika, Velike Lašče, Ribnica et Stražišče près Kranj. Certaines d'entre elles ont déjà été restaurées, les autres auraient besoin de l'être.

SNEMANJE IN KONSERVIRANJE KOPTSKIH FRESK V EGIPTOVSKI IN SUDANSKI NUBIJI

MIHA PIRNAT

V mednarodni akciji za reševanje kulturnih spomenikov stare Nubije sem sodeloval kot član jugoslovanske misije, v kateri so bili še: Milorad Medić, slikar-konservator; Mihajlo Vunjak, ing. kemije — konservator (oba iz Jugoslovanskega inštituta za varstvo kulturnih spomenika, Beograd) ter Bogdan Kovačević, slikar-konservator iz Pokrajinskega zavoda za spomeniško varstvo, Novi Sad.

Objekti, na katerih smo snemali zidne slike, stojе na ozemlju med Asuanom in drugim kataraktom pri Wadi Halfi, ki bo potopljeno, ko bo dograjen veliki asuanski jez.

WADI ES SEBUA (Egipt) je 157 km južno od Asuana na levi obali Nila. To je eden najlepših egiptovskih templjev v Nubiji. Zgradil ga je Ramzes II. 19. dinastije. Ima ohranjene arhitektonske elemente in kolorirane reliefe. Pred templjem se po vzoru tebanskih templjev spuščajo proti Nilu ostanki alej (sfinge). Prednji del templja s sfingami je del leta v vodi.

Ko so prišli v te kraje kristjani, so tempelj spremenili v cerkev. V južnem delu prvega prostora so zgradili iz surove opeke (zemlja) polkrožno apsido. Stene iz zemlje so napravili tudi na levi strani med dvema stebroma in prezbiterijem in tako dobili zaprt prostor — verjetno zakristijo. Štirioglate stebre in iz zemlje zgrajene stene so ometali z malto iz zemlje (ponekod je vrhnja plast malta iz peska), premazali s kaolinom in poslikali. Tri zidne slike so bile še v drugem in ena v zadnjem prostoru.

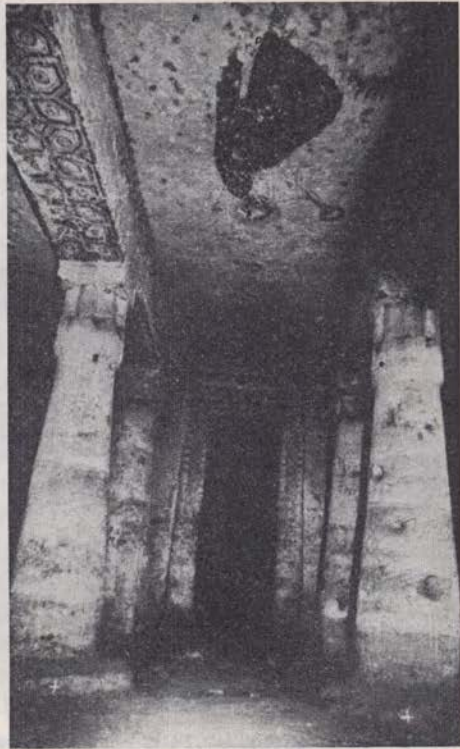
Slikarija je iz konca 8. stoletja in predstavlja: v apsidi figure apostolov (zelo slabo ohranjena), na dveh stebrih naslikan križ in nadangel Mihael z donatorjem, na južni steni Janez Krstnik. V drugem prostoru so sv. Peter, sv. Jurij in velik naslikan okrašen križ. V tretjem prostoru je še en sv. Peter. Poleg tega je še mnogo v omete vrezanih in naslikanih koptskih napisov in znakov. V drugem in tretjem prostoru so slike boljše ohranjene kot zunaj, čeprav je stanje vseh slik slabo.

ABU HODAH (Egipt) je 288 km južno od Asuana na desni strani Nila blizu Abu Simbla. To je eden najlepših in najboljše ohranjenih templjev te vrste. Ohranjeni so vsi arhitektonski elementi in reliefi. Ves tempelj je vklešan v steno kremenčevega peščenca (primer Abu Simbel) in stoji čisto ob obali Nila. Izvira iz dobe Harmhaba, zadnjega kralja XVIII. dinastije, okoli 1350 pred našim štetjem. Ko se je po letu 524 razširilo krščanstvo, so tempelj spremenili v cerkev. Zidove z egiptovskimi reliefi v prvem prostoru so ometali s peščeno malto, premazali s kaolinom in poslikali. Strop v srednji ladji so samo

Abu Hodah — prvi prostor s koptskimi freskami na stropu (foto M. Pirnat)

Abu Hodah — premier espace avec des fresques coptes au plafond

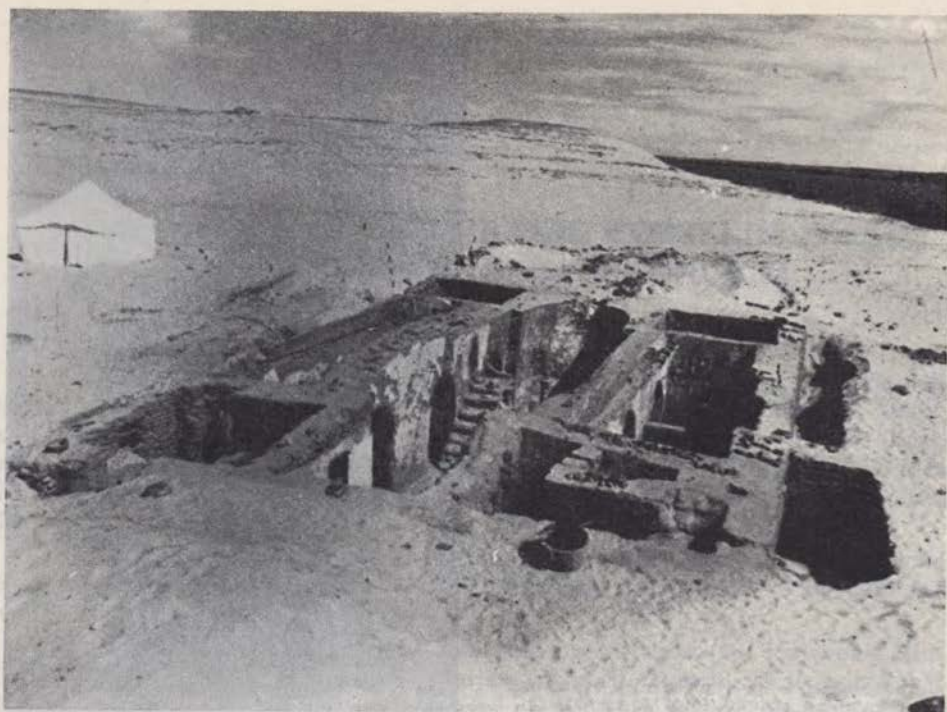

premazali s kaolinom in ga tako kot tudi stene in spodnji del arhitrava poslikali.

Slike na stropu so predstavljale blagoslavljajočega Kristusa in mučenca z vencem v roki. Na arhitravu so naslikani ornamenti. Nad vhodnimi vrati je poprsje figure v mandorli. Na obeh straneh vhodnih vrat sta na steni figuri dveh angelov. Vseh slik je bilo okoli 60 m².

ABDULLAH NIRGI (Egipt) leži 278 km južno od Asuana in 5 km od Abu Simbla na majhni vzpetini na levi obali Nila. To je troladijska krščanska koptska cerkva, približno 13,5 × 10 m, sezidana iz surove opeke (zemlja). Holandski arheolog prof. A. Clasens jo je odkril s svojo ekipo januarja 1954, ravno ko smo snemali zidne slike v Abu Hodah. Bila je vsa prekrita s puščavskim peskom. Je brez svodov, ki so bili banjasto obokani. Stene so ostale cele z dokaj ohranjenimi zidnimi slikami, posebno v južni ladji. V severni ladji so bili naslikani prizori iz Marijinega življenja. Najbolje je ohranjen prizor Kristusovega rojstva. V zadnji ladji so sneti trije slabo ohranjeni fragmenti. V južni ladji je najbolje ohranjena slika Kristusa Pantokratorja v križu s simboli evangelistov in figuro nubijskega eparha z napisom. Na južni steni so dobro ohranjeni štirje jezdec in med njimi stoječa figura svetnika. Vseh fresk je več ko 30 m².

SHEIKH ABD EL — GHADIR (Sudan) stoji na skalni vzpetini 10 km južno od Wadi Halfe na levem bregu Nila, na severnem koncu nilskega katarakta.

Abdullah Nirgi – odkrita koptska cerkva (foto M. Pirnat)
 Abdulah Nirgi – petite église copte découverte

To je majhna, troladijska krščanska cerkva iz 11. stoletja s povsem ohranjenimi zidnimi slikami in arhitekturo. Njena površina je komaj $5 \times 4,5$ m. Ima dve kasneje prizidani širši in za širino apside daljši ladji, z enako banjasto obokanim svodom na severni in južni strani, ki sta bili tudi poslikani, večinoma

Sheikh Abd
 el-Ghadir –
 cerkva (foto
 M. Pirnat)

Sheikh Abd
 el-Ghadir – la
 petite église

s prizori konjenikov, ki so pa zelo poškodovani. Sezidana je iz surove opeke (zemlja). V srednji ladji je imela kupolo, ki je razrušena. Pred petnajstimi leti so cerkvico obzidali z zaščitnim zidom ter preko tega in cerkvice napravili streho, da bi cerkvico zavarovali pred nadaljnjim propadanjem. Vse stene so poslikane z različnimi prizori: vojščaki na konjih, apostoli in svetniki, angeli, mladeniči v razbeljeni peči, simboli evangelistov, Kristusovo rojstvo, trije kralji, sv. Jurij na konju. Najbolj znana je kompozicija nubijskega škofa z maketo cerkvice v rokah. Pred odkritjem zidnih slik v Farasu (Sudan) pred nekaj leti so predstavljale te freske najpopolnejšo zbirko krščanske slikarije v Nubiji. Slike so poškodovane in jih je velik del propadel. Posebno obrazi so večinoma uničeni. Verjetno se je to zgodilo ob navalu Arabcev v dolino Nila. Skupna površina fresk je 34,853 m².

Naša ekipa je prispela v Kairo 18. X. 1963 z že določenim načrtom. V egiptovski Nubiji naj bi v dveh mesecih sneli in konservirali najbolj ohranjene fragmente v dveh objektih: Wadi Es Sebua in Abu Hodah. Ta načrt pa so v Kairu ravno pred našim prihodom spremenili. Po novem načrtu, ki ga je na pritisk Oddelka za starine in Centra za dokumentacijo v Kairu naša misija pač sprejela, naj bi sneli le najvažnejše fragmente v Wadi Es Sebui in Abu Hodah, in še fragmente zidnih slik v kapeli Amenhotepa III. XVIII. dinastije, česar pa zaradi kratkega časa kasneje nismo izvedli. Vmes se je vrnil tretji, na novo odkriti objekt, koptska cerkva v Abdullah Nirgiju z dobro ohranjenimi freskami, ki smo jih zaradi ogroženosti sneli. Delo v egiptovski Nubiji se je zato podaljšalo na 4 mesece.

V Wadi Es Sebua smo prispeli z ladjo 7. novembra 1963. Stanovali smo na ladji, ki je bila opremljena z laboratorijem. Z nami je bilo še šest Egipčanov z dr. Zaky Iskanderom, šefom kemijskega laboratorija iz Oddelka za starine v Kairu na čelu. Ti naj bi nam pomagali in se kaj naučili, vendar smo morali napraviti skoraj vse sami.

Milorad Medić, vodja naše misije, ing. Mihajlo Vunjak, sta bila v Nubiji že l. 1961. Pregledala sta vse navedene objekte, vzela vzorce poslikanih ometov in delala po-

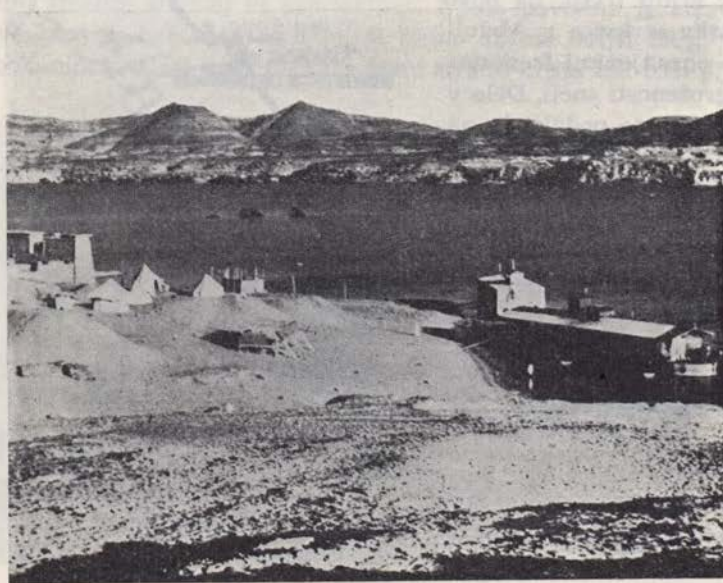

Situacijska karta egiptovske in sudanske Nubije
Carte de la Nubie égyptienne et de la Nubie soudanaise

skuse na Jugoslovanskem inštitutu za zaščito spomenika kulture v Beogradu. Preizkušala sta najprimernejše materiale za konserviranje teh fragmentov. Klasični materiali, ki jih uporabljamo za snemanje in konserviranje fresk pri nas, za Nubijo niso prišli v poštev. Zidne slike v Nubiji so naslikane večinoma na ometih iz zemlje (blata), puščavskega kremenčevega peska in premazane s kaolinom (brez apna). Armatura v ometih je ponekod zrezana slama ali žitna pleva. Vzrok trdnosti in ohranjenosti teh ometov je izredno suho in toplo podnebje brez padavin. Odločila sta se za povsem druge materiale. Za lepljenje gaze in platna preko barvne površine fragmentov sta vzela lepilo »Lucelin« (celulozni eter). Pri sušenju se ne krči, na njem se ne razvijajo bakterije in se potem lahko odstranjuje z navadno vodo. Za impregniranje ometa do globine 0,5 cm sta izbrala »Polivinil acetat« (PVA). To je umetna smola, razredčena v organskem razredčilcu. Vrhnja plast ometa se impregnira, da se pri kasnejšem obravnavanju z vodo omet ne zmehta in ne razpade. Ta PVA je bil napravljen prav za ta dela pod oznako »PVA spec. II« (Balkan, tvornica kemijskih proizvodov, Beograd). Je zadosti elastičen in ne spreminja barve. Za konserviranje in fiksiranje fragmentov sta vzela PVA-emulzijo »Rivil B«, ki je služil tudi za vezivo v novi malti. Rastopino PVA, emulzijo PVA in Lucelin so izdelale naše tovarne.

SNEMANJE IN KONSERVIRANJE ZIDNIH SLIK V WADI ES SEBUI

V Wadi Es Sebui so se poskusi nadaljevali še kak mesec. Treba je bilo poiskati najboljši način pritrjevanja fragmentov na nove nosilce. Obenem smo začeli takoj s konservatorsko dokumentacijo: z opisi, shematskim risanjem fragmentov, fotografiranjem. Vsak fragment je dobil svojo mapo (dosje). Črno-beli filmi so se razvijali v laboratoriju na ladji. Za poskus se je manjši, nevažen, že konserviran in na panelko pritrjen fragment večkrat dnevno na-

Wadi Es Sebua
(foto M. Pirnat)

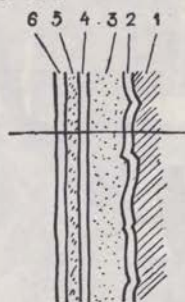
makal v vodi in sušil na soncu. Ta postopek smo ponavljali mesec dni. Fragment je vse to mučenje zdržal in se ni skoraj nič spremenil. Nato smo začeli snemati manj važne fragmente. Število fragmentov se je precej povečalo zaradi pod beleži odkritih, vgraviranih (vgrebenih) in naslikanih koptskih napisov.

Na bregu Nila smo zgradili barako iz lesa, kjer smo obravnavali snete fragmente.

POSTOPKI SNEMANJA, KONSERVIRANJA IN FIKSIRANJA FRAGMENTOV

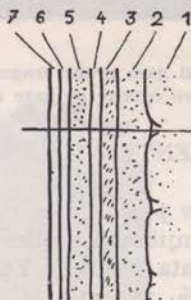
Potem ko so se analizirali prerezi slikarije z ometi, se je izkazalo, da so zelo različni.

Prerez, kjer je spodaj egiptovski relief:

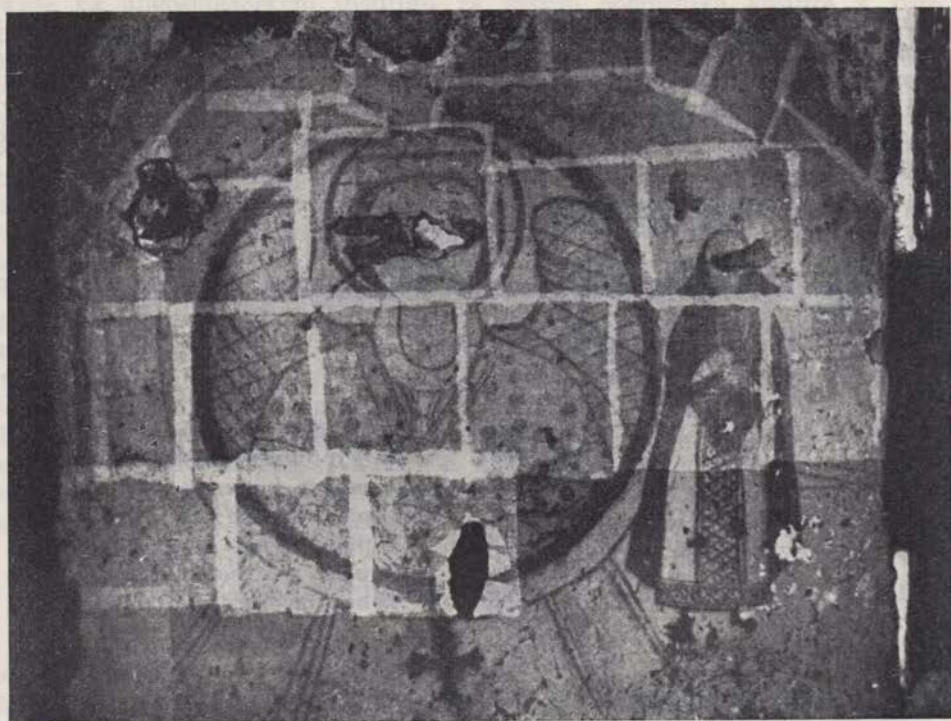
1. stena z reliefom
2. egiptovska plast mavca in barve
3. plast zemlje
4. plast belega kaolina
5. plast peščene malte
6. barvna plast

Prerez, kjer je spodaj stena iz surove opeke (zemlje):

1. zid iz surove opeke (zemlje)
2. plast zemlje
3. plast malte iz peska
4. plast belega kaolina
5. plast zemlje
6. plast rdečkastega kaolina
7. barvna plast

Ometi pri koptskih freskah, ki so iz blata (zemlje) ali kremenčevega pušavskega peska, bi se pri lepljenju gaze preko fragmenta zmečali in razpadli, ker so brez pravega veziva. Zato smo jih s pomočjo razpršilca impregnirali z raztopino PVA 2,5 % v organskem razredčilu z dodatkom malo silikona. PVA se nanaša na fragment, dokler vpija, približno 1 liter na m². Potem impregnirani fragment takoj pokrijemo s polietilensko folijo. PVA se namreč na zraku prehitro strdi, ker se razredčilo naglo suši, in napravi svetlečo se kožico. Če pa ga pokrijemo s folijo, pronica raztopina PVA v globino, se počasi suši in impregnira omet do 0,5 cm globoko. Nizki odstotek primešanega silikona povzroči, da voda, ki je v lepilu Lucelin, ne prodira v omet, saj silikon vodo odbija. Silikona pa je tako malo, da se lepilo pri lepljenju gaze vseeno prime zidu. Raztopina PVA ni tako močna, da bi zaprla vse pore v ometu. Omet ostane še porozen in diha. Polietilenska folija ostane na impregniranem fragmentu kakšna dva dni, da se ta popolnoma posuši.

Wadi Es Sebua — lepljenje prve plasti gaze preko fragmenta (foto M. Pirnat)
Wadi Es Sebua — collage de la première couche de gaze à travers les fragments

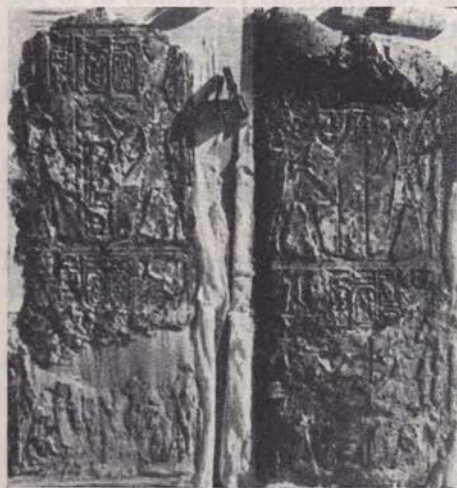
LEPLJENJE GAZE ČEZ FRAGMENTE

Lepilo Lucelin (celulozni eter) je v prahu in se raztoplja v vodi 5—7,5 odstotno, odvisno od trdnosti ometov in njihovih nosilcev — sten. Ometi iz peska so bolj trdi in krhki kot ometi iz blata (zemlje). Zato smo uporabljali zanje večjo koncentracijo Lucelina — 7,5 %, za omet iz blata (zemlje) pa manjšo koncentracijo — po 5 %. Prva plast gaze je nalepljena v manjših krpah. Niti po robovih krp izvlečemo, da ostanejo do 1 cm dolge resice. Tako se krpe na stikih bolje sprimejo. Krpice gaze nalepimo najprej po robovih fragmenta in ob večjih poškodbah in sicer tako, da robove gaze zavijamo nazaj za približno 2 cm. Tako je rob fragmenta bolj točno določen in tudi močnejši, kar pride prav pri snemanju. Ko so tako zaščiteni robovi, nalepimo gazo, krpo za krpo, preko vsega fragmenta. Kjer odstopa barvna plast z vrhnjim ometom in je nevarnost, da odpade, pomočimo gazo v lepilo, nato pa jo rahlo položimo in s prsti pritismo na tisti del fragmenta ter masiramo s čopičem in s prsti, dokler se gaza ne prilepi po vsej površini. Če je površina fragmenta zdrava, nanašamo lepilo s širokim čopičem, preko tega mesta pa položimo suho gazo, ne da bi jo napenjali, ker se zaradi vlage v lepilu skrči. Gazo in platno je treba pred lepljenjem oprati, da se potem preveč ne krči. S čopičem jo vtremo v vsako vdolbinico, da se povsod prime. Z lepilom namažemo samo toliko površine frag-

menta, kolikor je pokrije gaza. Robovi kosov gaze se pri lepljenju pokrivajo za 1,5 do 2 cm. Preden nalepimo drugo plast gaze, se mora prva plast posušiti. Druga plast gaze se lepi v večjih kosih, pri manjših fragmentih lahko v enem kosu. Po robovih gaze zopet izvlečemo niti, da ostanejo 1—1,5 cm dolge rese. Robovi na stikih se pokrivajo za 10 cm. Stiki kosov gaze pri drugi plasti ne smejo biti na istem mestu kot pri prvi, ker se fragment pri snemanju zaradi teže sicer lahko pretrga. Na robovih fragmenta puščamo 10 cm gaze več.

SNEMANJE FRAGMENTOV

Snemanje fragmenta se prične, ko je ta povsem suh. Ob robovih fragmenta z žagico ali nazobljeno lopatico zarezemo 1—1,5 cm globoko v omet. Potem odstranimo 4—5 cm širok pas ometa okoli fragmenta. Na ta način pridemo z dolgimi noži in kopji lažje pod fragment. Z lopatico se prične snemanje na spodnjem robu. Po možnosti naj ostane omet pri snetem fragmentu vsaj 1 cm debel (kjer je več plasti ometov). Če je lopatica prekratka, si proti sredini fragmenta pomagamo z dolgim nožem ali kopjem. Fragment se ne sme vleči od stene toliko, da bi se lomil, ker je nevarnost, da omet v koščkih odstopa od gaze in odpada ter strapira samó barvno plast. Pri fragmentih, pod katerimi je bil egiptovski relief, je bilo treba paziti, da se relief ni poškodoval z noži ali kopji. Na hrbtni strani treh takih fragmentov je ostal po snetu negativ reliefa. Ko se fragment drži stene samo še na gornji tretjini, je treba paziti, da se ne od-

Wadi Es Sebua — Odtis egipt. reliefa na hrbtni strani fragmentov po snetu (foto M. Pirnat)
Empreinte d'un relief égyptien sur le revers des fragments enlevés

Wadi Es Sebua — snemanje fragmenta
Wadi Es Sebua — détachage d'un fragment

trga od zidu in pade na tla. Treba je držati za gornji rob odvečne gaze. Najbolje je prisloniti obenj enako veliko lesonitno ali furnirsko ploščo in od zidu popolnoma ločeni fragment spustiti z gornjim robom naprej v horizontalni položaj. Pri večjih fragmentih, npr. 3×2 m, je bilo treba zaradi velike teže napraviti močnejšo ploščo iz desk ali panelk. Ko sta dve tretjini fragmenta ločeni od stene, se prisloni plošča k fragmentu in na zgornjem robu pripne nanj s svorami. Tako se ni bati, da bi fragment zdrknil na tla.

ČIŠČENJE IN TANJŠANJE HRBTNE STRANI FRAGMENTOV

Ometi na hrbtni strani so stanjšani do debeline največ 5 mm. Površina ometa mora biti po možnosti enakomerno zravnana. Kjer PVA 2,5 % ni prodril v omet, je ponekod strapirala samo barvna plast. Za čiščenje hrbtni strani smo uporabljali: žago (lisičji rep) pri zelo debelih ometih, lopatice, skalpele, pilo za les, širok čopič in gumijasto puhaljko za odstranjevanje prahu.

KONSERVIRANJE FRAGMENTOV

Po robovih in večjih poškodbah je bilo treba odrezati na čelno stran fragmenta prilepljeno gazo. Nato smo položili fragment s čelno stranjo navzdol na (točno po njegovem formatu odrezano) panelno ploščo, pokrito s penasto folijo in po vrhu še s tanko polietilensko folijo. Penasta folija je prožna, mehka, debela 4—5 mm. Zato ohrani površina fragmenta kolikor toliko originalen relief in se ne zravnata popolnoma. Panelna plošča, debela 16 mm, služi kasneje kot nosilec.

Ko je fragment pripravljen za konserviranje:

1. z vodo rahlo navlažimo hrbtno stran (uporabljamo razpršilec) in jo premažemo z razredčeno emulzijo polivinilacetata »Rivil B« 1:4;

2. tanko nanesimo mehko malto, da se zravnajo poškodbe in vdolbine. Malta: pesek 11 delov + kaolin 3 dele + malo zemlje + »Rivil B« 1:6; ta nanos malte je po tonu enak malti pod barvno plastjo;

3. pokrijemo z gazo, ne da bi jo napenjali, in jo vtremo s širokim čopičem in s PVA emulzijo »Rivil B« 1:4; gaza naj sega vsaj 30 cm čez robove fragmenta;

4. sledi tanek nanos malte (do 2 mm): zemlja 2 dela + pesek 1 del + »Rivil B« 1:6; malta se nanaša z zidarsko lopatico, da se površina čim bolj enakomerno zravnata;

5. manjše fragmente pokrijemo z gazo, ne da bi jo napenjali, večje pa z opranim tankim lanenim platnom, premažemo z »Rivil B« 1:4 in vtremo v drugo plast malte. Gaza oz. platno sega 30 cm čez robove;

6. končno na tanko nanesimo malto (1—2 mm): zemlja 2 dela + pesek 2 dela + »Rivil B« 1:6. Zadnji nanos malte mora biti dobro zravnana, da je površina čim bolj ravna. Pri zidnih slikah v Wadi Es Sebuji so bili ometi zelo različni. Pod barvno plastjo in premazom kaolina je bil ponekod omet iz zemlje, drugje pa iz peska. Zato smo pri konserviranju morali vrhnje omete v tonu prilagajati izvirnemu ometu pod barvno plastjo.

PRITRJEVANJE FRAGMENTOV NA NOSILCE

Od 21 snetih fragmentov v Wadi Es Sebui je 12 fragmentov povsem konserviranih in pritrjenih na nosilce — panelne plošče. Na panelne plošče so pripljeni s celo hrbtno stranjo.

1. Na panelno ploščo smo že prej z »Rivil B« 1:4 prilepili gazo in jo posušili. Fragment položimo s čelno stranjo navzdol na večjo panelno ploščo, pokrito s penasto in s tanko polietilensko folijo.

2. Hrbtno stran konserviranega fragmenta premažemo z emulzijo »Rivil B« 1:4.

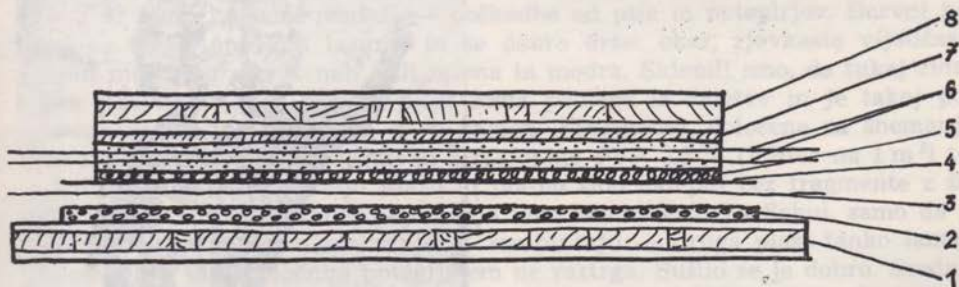
3. Takoj nanesemo mehko malto do debeline 6—7 mm (zemlja + pesek po dva dela in »Rivil B« 1:6) in zravnamo z letvico.

4. Čez položimo nosilec — panelno ploščo, prelepljeno z gazo in premažano z »Rivil B« 1:4.

5. Vse skupaj previdno obrnemo, da je nosilec spodaj in čelna stran fragmenta zgoraj. Fragment se tako bolje vleže na svoj nosilec — panelno ploščo. To nato obtežimo s težkimi kamni, ki pritiskajo navzdol, dokler se fragment ne posuši.

Ko je na nosilec prilepljen fragment suh, ga obrnemo s čelno stranjo navzdol in z emulzijo »Rivil B« 1:4 prilepimo odvečno platno in gazo na robove in hrbtno stran nosilca. (Odvečno platno in gaza sta med slojem nove malte pod št. 6)

Shema prereza na nosilec fiksanega fragmenta:

1. večja panelna plošča	6. dve gazi, oziroma gaza in platno med slojema nove malte
2. penasta folija	7. nanos malte, ki prileplja fragment k nosilcu
3. polietilenska folija	8. panelna plošča — nosilec fragmenta
4. gaza, na kateri je bil fragment snet	
5. fragment	

ODSTRANJEVANJE GAZE S ČELNE STRANI FRAGMENTOV

Fragment, fiksan na nosilec, obrnemo s čelno stranjo navzgor in ga zadaj podložimo, da voda pri vlaženju odteka. Nato s širokim čopičem, namočenim v čisti vodi, navlažimo en del z Lucelinom nalepljene gaze (približ. 50 × 40 cm)

na fragmentu. Lepilo Lucelin se hitro zmehta in popusti, nakar takoj previdno odstranimo prvo plast gaze, ko se druga plast, prilepljena neposredno na barvno plast fragmenta, še ni povsem zmočila in se še dobro drži. Nato dobro navlažimo drugo plast, da čisto popusti in s čopičem stisnemo in odstranimo z nje čim več lepila. Če jo rahlo drgnemo s čopičem, gaza popolnoma odstopi in jo lahko odstranimo brez poškodb na barvni površini. Izdatno močimo s čopičem in curki čiste vode in tako odstranimo še preostalo lepilo Lucelin. Nazadnje z vlažno gazo pobereemo odvečno vodo.

Tako odstranjujemo gazo kos za kosom, dokler fragment ni rešen nalepljene gaze in očiščen Lucelina. Ko se posuši, površino novega ometa na poškodbah in prizadetih mestih znižamo z rahlim vlaženjem in brušenjem z dletom malo pod nivo originala. Po robovih nosilca — panelne plošče — privrstimo še okvirne letvice in fragment je dokončno konserviran.

Tako smo snemali in konservirali zidne slike v Wadi Es Sebui, kjer smo delali do 27. XII. 1963.

SNEMANJE ZIDNIH SLIK V ABU HODAHU IN ABDULLAH NIRGIJU

V Abu Hodahu smo začeli delati 29. 12. 1963. Zidne slike smo tukaj sneli samo s stropa, zidu in spodnjega dela arhitrava ter dve z zahodne stene pri vhodnih vratih. Prerez podloge slik kaže, da je na grobo rezani steni iz peščenca plast neravno nanešenega mavca (egiptovska plast) 1—2 mm. Preko te

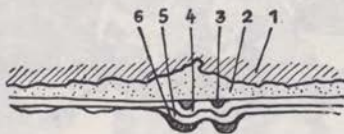

Abu Hodah — fragment stropne freske Blagoslavljajoči Kristus (foto M. Pirnat)
Abu Hodah — fragment d'une fresque du plafond, le Christ bénissant

in vseh poškodb je enako valovito položena plast kaolina. Koptska plast (na stropih je samo kaolin, na stenah spodaj je pa malta iz peska) je položena preko egiptovske brez posebnih ometov.

Prerez plasti slikarije na stropu (vidni ostanki čebeljih hišic):

1. stena
2. plast egiptovskega mavca
3. lupina (celica čebelje hišice)
4. plast kaolina
5. plast barve
6. lupina (celica čebelje hišice)

Prerez plasti slikarije na stropu (brez čebeljih hišic):

1. stena
2. plast egiptovskega mavca
3. plast kaolina
4. plast barve

Kopti niso odstranili niti satja (hišic divjih čebel), ki so že na egiptovskem sloju, ampak so šli s kaolinom in barvo preko njih, tako da so ostale globlje in plitvejšje vdolbinice. Čebele so gradile potem svoje hišice na starih mestih dalje. Največ ostankov čebeljih hišic je na stropu. Delna odstranitev teh hišic pred našim prihodom je poškodovala barvno plast. Po robovih in stenah arhitrava so temni, mastni madeži — poškodbe od ptic in netopirjev. Barvni nanosi so tanki, ponekod lazurni in se dobro držijo: oker, rjavkasto vijoličasta (caput mortuum), po stenah tudi zelena in modra. Sklenili smo, da tukaj zidne slike strapiramo, ker barvna plast nima podloge iz ometov in je takoj pod premazom kaolina in mavca grob kamen. Fragmente, določene za snemanje, smo očistili prahu in impregnirali z raztopino PVA 2,5 % (1 liter na 1 m²) ter pokrili s polietilensko folijo. Gazo in platno smo nalepili čez fragmente z želatino 7,5 % brez dodatkov. Lepili smo tako kot v Wadi Es Sebui, samo da je bila zaradi varnosti pri snemanju — strapiranju — druga plast tanko laneno platno, ki se kljub močnim potegljajem ne raztrga. Sušilo se je dobro. Srednja temperatura in vlaga v prostoru je bila stalno okoli 23° C, 40 % vlage. Snemali — strapirali — smo dobro, s previdnimi potegljaji za rob fragmenta. Gaza in platno sta odnesla s seboj vso barvo s podlogo. Zatikalo se je samo na poškodbah, kjer je bila gaza prilepljena na kamen. Na takih mestih smo si pomagali s skalpelom ali daljšim nožem. Fragmente smo po snetju zavili v plastično folijo s hrbtno stranjo navzven in jih prenesli v laboratorij na ladji, kjer čakajo na nadaljnje konserviranje.

Zidne slike v **Abdullah Nirgiju** smo snemali istočasno kot freske v Abu Hodahu, ker so holandski arheologi odkrili to koptsko cerkvico ravno v času, ko smo bili tam. Takojšnja intervencija je bila nujna, ker so ometi z barvno plastjo odstopali in odpadali. Prerezi ometov pod barvno plastjo so podobni ometom v Wadi Es Sebui: zemlja, pesek, kaolin. Na nekaterih mestih sta bili dve plasti zidnih slik, na primer na fragmentu »Kristus v križu s simboli evangelistov«, pod katerim so ostanki slike »Mati božja«.

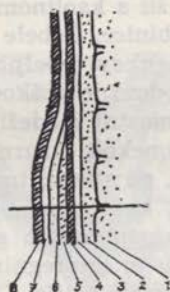

Abdullah Nirgi - fragment: Kristus na križu s simboli evangelistov (foto M. Pirnat)

Abdullah Nirgi - Fragment: Le Christ sur la croix et les symboles des évangélistes

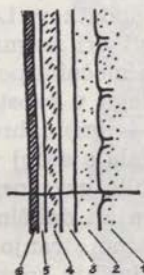
Prezrez ometov z dvema plastema poslikav:

1. zid iz surove opeke (zemlja)
2. plast zemlje do 2 mm
3. plast kaolina
4. plast barve
5. plast ometa: pesek-kaolin; temen 1 cm
6. plast ometa: pesek-kaolin; svetel 2 cm
7. plast kaolina
8. plast barve

Prezrez ometov z eno plastjo barve:

1. zid
2. plast zemlje do 2 cm
3. plast kaolina
4. plast ometa: pesek-kaolin do 1 cm
5. plast kaolina
6. plast barve

Očitno je bila cerkev že prej enkrat poslikana, ponovno ometana in na novo poslikana. Vse je bilo pokrito in zasuto s peskom, ki je slikarije dobro zaščitil pred različnimi mehanskimi in zunanjsimi vplivi. Obrazi niso bili poškodovani kakor v Abu Hodah. Tudi ni bilo toliko vgrebenih napisov, razen napisov s čopičem.

Impregniranje in snemanje slik je potekalo enako kakor v Wadi Es Sebui. Sneti fragmenti so bili prepeljani 4. II. 1964 v Wadi Es Sebui, kjer so skupaj

s še nedokončanimi fragmenti iz Wadi Es Sebue dobro zaviti v plastične folije vskladiščeni v baraki. Tam bodo počakali na prihodnjo sezono, ko bodo konservirani.

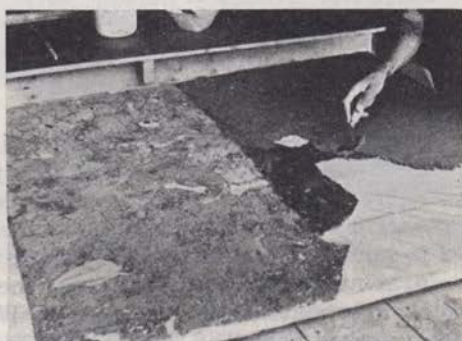
SHEIKH ABD EL GHADIR (Sudan)

7. II. 1964 smo prispeli v Wadi Halfo (Sudan). Povezali smo se takoj z inšpektorjem tamkajšnjega muzeja, Negm El Dinom, ki je preskrbel prevoz materiala do Sheikh Abd El Ghadira.

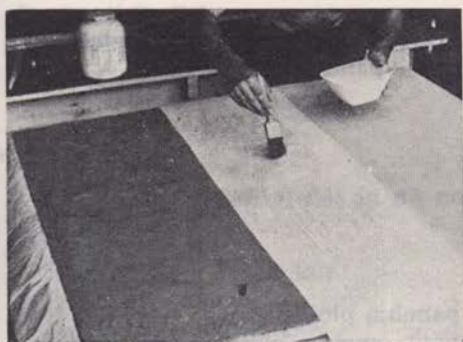
Sheikh Abd el-Ghadir — lepljenje gaze čez fragment (foto M. Pirnat)

Sheikh Abd el-Ghadir — collage de la gaze à travers le fragment

Sheikh Abd el-Ghadir — konserviranje fragmenta, tanek nanos plasti malte na hrbtno stran fragmenta (foto M. Pirnat)

Sheikh Abd el-Ghadir — conservation d'un fragment en passant une légère couche de mortier sur le revers du fragment

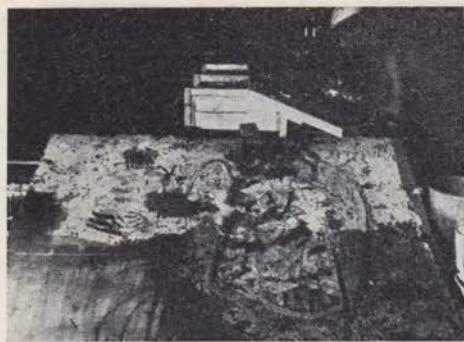
Sheikh Abd el-Ghadir — konserviranje fragmenta, premaz gaze z Rivil B (foto M. Pirnat)

Sheikh Abd el-Ghadir — fragment conservé, gaze passée au Rivil B

Sheikh Abd el-Ghadir — odstranjevanje gaze s čelne strani fragmenta (foto M. Pirnat)

On enlève la gaze du côté frontal du fragment

Sheikh Abd el-Ghadir — odstranjena gaza s čelne strani fragmenta (foto M. Pirnat)
 Sheikh Abd el-Ghadir — fragment après la fin des procédés de conservation

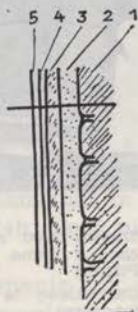

Sheikh Abd el-Ghadir — fragment po končanem konserviranju (foto M. Pirnat)
 Sheikh Abd el-Ghadir — la gaze enlevée du côté frontal du fragment

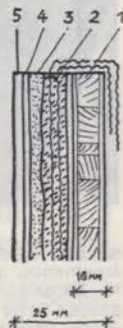
Stanovali smo v istoimenski vasi v najeti hiši domačinov, kjer smo si uredili tudi delavnico za konserviranje snetih fragmentov. Delo je potekalo po načrtu in je bilo končano v določenem času. Napravljeno je bilo še več. Po načrtu bi bilo treba zidne slike sneti in konservirati, naša delovna skupina pa je snete in konservirane fragmente tudi pritrdila na njihove bodoče nosilce — panelne plošče. Impregniranje, snemanje in konserviranje fragmentov je potekalo v glavnem enako kakor v Wadi Es Sebui. Prerezi plasti ometov so tukaj povsod enaki:

Za konserviranje se je uporabljala pri vseh fragmentih enaka malta: pesek 8 delov + zemlja $\frac{1}{5}$ dela + kaolin $\frac{1}{5}$ dela + »Rivil B« 1:6, ker je bil vrhnji omet pod barvno plastjo v istem tonu. Fragmentov nismo pritrdili na nosilec s celo hrbtno stranjo, temveč so prilepljeni samo po robovih in hrbtni strani nosilca z odvečnim platnom in gazo, ki sta v novem ometu.

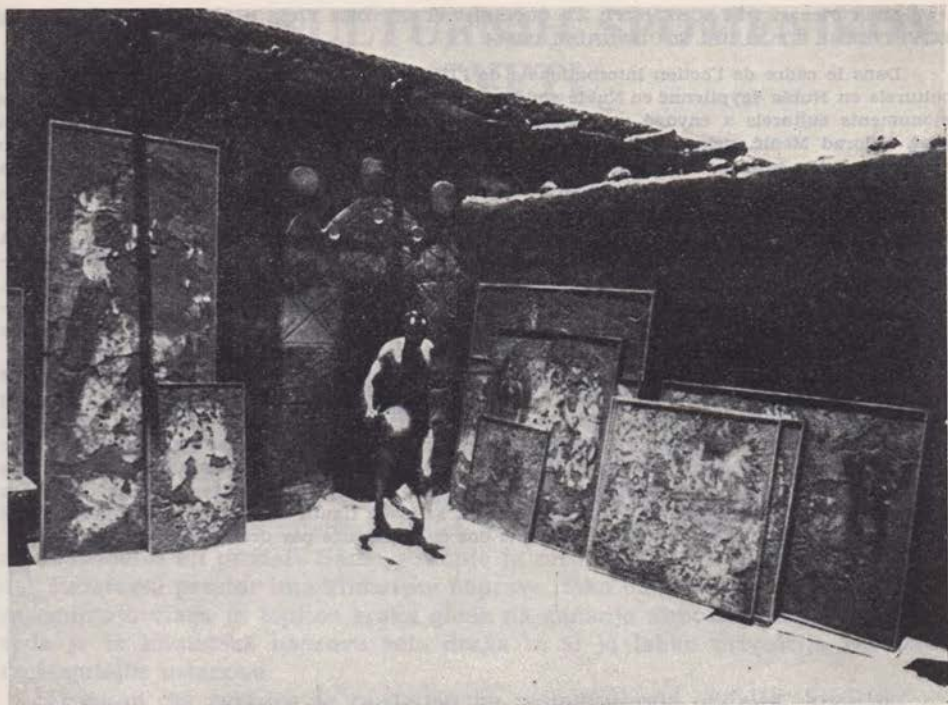
Prezrez barvne plasti in ometov: Shema prereza pritrjenega fragmenta na nosilec — panelno ploščo:

1. zid
2. plast zemlje do 1 cm
3. plast peska do 1,5 cm
4. lazurna plast kaolina
5. barvna plast

1. panelna plošča
2. novi omet s platnom in gazo
3. stari omet
4. lazurna plast kaolina
5. barvna plast

Sheikh Abd el-Ghadir — dokončno konservirani fragmenti (foto M. Pirnat)
 Sheikh Abd el-Ghadir: fragments définitivement conservés

Vse fragmente smo uokvirili z letvicami, jih spravili v lesene zaboje in poslali z vlakom v kartumski muzej.

Število in površina snetih fragmentov

Wadi Es Sebua	21 fragmentov	24,104 m ²
Abu Hodah	13 fragmentov	22,501 m ²
Abdulah Nirgi	23 fragmentov	30,263 m ²
Sheikh Abd El Ghadir	33 fragmentov	34,853 m ²
Skupaj:	90 fragmentov	111,72k m ²

Dokončno konservirani in na nosilce pritrjeni fragmenti

Wadi Es Sebua	12 fragmentov	7,288 m ²
Sheikh Abd El Ghadir	33 fragmentov	34,853 m ²
Skupaj:	45 fragmentov	42,141 m ²
Samo sneti fragmenti		
Wadi Es Sebua	9 fragmentov	16,816 m ²
Abu Hodah	13 fragmentov	22,541 m ²
Abdullah Nirgi	23 fragmentov	30,263 m ²
Skupaj:	45 fragmentov	69,620 m ²

Miha Pirnat: DÉTACHEMENT ET CONSERVATION DES FRESQUES COPTES EN NUBIE EGYPTIENNE ET NUBIE SOUDANAISE 1963/64

Dans le cadre de l'action internationale de l'UNESCO pour la conservation des monuments culturels en Nubie égyptienne en Nubie soudanaise, l'Institut yougoslave pour la conservation des monuments culturels a envoyé une équipe d'experts de quatre membres qui comprenait: son chef, Milorad Medić, peintre-conservateur de cet Institut, l'ingénieur Mihajlo Vunjak, chimiste conservateur de ce même Institut, Bogdan Kovačević de l'Institut régional de Novi Sad pour la conservation des monuments, et l'auteur de ce rapport. L'équipe yougoslave devait détacher, conserver et fixer sur de nouveaux panneaux des fresques coptes, et cela à Wadi Es Sebuli, Abu Hudah, Abdulah Nirgi (Nubie égyptienne) et à Sheikh Abd el-Ghadim (Nubie soudanaise). A Wadi Es Sebuli nous avons détaché 21 fragments (24 m², 104) dont 12 ont été conservés et fixés sur des panneaux (7 m², 288). A Abu Hodah, nous avons détaché 13 fragments (22 m², 501), à Abdullah Nirgi 23 fragments (30 m², 263). A Sheikh Abd el-Ghadir nous avons détaché, conservé et fixé sur panneaux 33 fragments (34 m², 853). Nous avons donc en tout détaché 90 fragments (111 m², 721) et nous en avons conservé et fixé sur panneaux 45 (42 m², 141).

Pour la conservation des fragments des fresques coptes, nous n'avons pas employé les ingrédients classiques. Nous avons collé la gaze sur les fragments avec de la colle Lucelin qui ne se contracte pas en séchant, résiste aux bactéries et peut s'enlever facilement, simplement avec de l'eau. Avant de coller la gaze nous avons imprégné le crépi jusqu'à une profondeur de 95 cm, avec une solution de PVA (acétate de polyvinyl). C'est une colle artificielle, diluée dans un diluant organique. Pour conserver et fixer les fragments sur de nouveaux panneaux, nous avons employé l'émulsion Rivil B qui a également servi de fixatif dans le nouveau mortier. Ces trois produits qui ont donné de bons résultats ont été fabriqués par des usines yougoslaves.

Site	Nombre de fragments	Surface totale (m ²)	Surface conservée (m ²)
Wadi Es Sebuli	21	24	7
Abu Hodah	13	22	13
Abdullah Nirgi	23	30	23
Sheikh Abd el-Ghadim	33	34	33
Total	90	111	45

VARSTVO KULTURNIH SPOMENIKOV PO SVETU

OBISK LONDONSKIH RESTAVRATORSKIH DELAVNIC

KOKALJ FRANC

Študij restavratorskih metod v Angliji sem opravljal v National Galery, Victoria and Albert Museum, British Museum, konserviranje stenskega slikarstva pa sem študiral pri prof. Bakerju.

Najprej sem obiskal National Galery, ustanovljeno 1832 s privatno zbirko 38 slik Johna Juliusa Argensteina; danes obsega največje zbirke angleške, francoske, belgijske, italijanske in španske šole. Umetnine je kupovala država, še več pa so jih darovali zasebni zbiralci, da njihovi nasledniki umetniških zbirk ne bi razdelili ali prodali. Sámó poslopje je razdeljeno na razstavni in upravni del. Razstavni prostor ima klimatske naprave, tako da lahko po želji in potrebi spreminjajo vlago in toplino zraka glede na zunanje atmosferske razmere. Seveda je ta klimatska naprava zelo draga in si jo lahko privoščijo res samo najbogatejše ustanove.

Upravni del zgradbe je razdeljen na restavratorski oddelek, kemijski laboratorij, foto oddelek in knjižnico.

Največ prostora zavzema restavratorski oddelek, ki ima v pritličju veliko delavnico za dubliranje, parketaže, rentoilaže in utrjevanje. Poleg teh sta še mizarska delavnica za podokvire in delavnica za kopiranje ter izdelavo novih stilnih okvirov. V prvem nadstropju sta dva velika slikarska ateljeja za snemanje laka in estetsko retušo.

Zaradi boljše predstave bom opisal pot slike, ki je bila določena za restavriranje.

V razstavnem oddelku imajo nekaj sob, kjer so poškodovane slike in ki niso dostopne obiskovalcem, temveč samo umetnostnim zgodovinarjem, če proučujejo delo kakšnega slikarja. Najmanj dva uslužbenca National Galery neseta sliko od tod najprej v foto oddelek, ki je poleg restavratorskega ateljeja. Tu na ploščo 18 × 24 posnamejo sliko pred restavriranjem. Restavratorji nato določijo potek nadaljnjega dela. Vsaka slika dobi v restavratorskem ateljeju svoj dosjè z opisom restavriranja; vpišejo se tudi prejšnja restavriranja in priložijo fotografije prejšnjih restavratorskih posegov. Če je sliko treba dublirati, jo odnesejo v oddelek za dubliranje in parketažo, kjer restavratorji tehniki opravljajo samo tehnično posege na slikah. Najprej zavarujejo lice slike s finim murvinim papirjem in voskom, da se pri konservaciji zadnje strani ne bi poškodovala barvna plast. Tukaj po potrebi slike dublirajo, slike na lesenih ploščah pa po potrebi parketirajo. Uporabljajo več vrst parketaže.

Najbolj razširjena in tudi najboljša je voščena parketaža. Dotrajan les slike odstružijo do debeline 5 mm, nato polagajo nanj letve (balzin les!), prvič vzporedno s prvotnim lesom, nato pa pravokotno nanj. Lepilo je vosek, od tod

ime voščena parketaža. Ko je parketaža dokončana, prevlečejo zadnjo plast s platnom in voskom, da tako preprečijo dostop vlagi. Parketažni les ima tako stalno vlago in je manj možnosti, da bi les »delal«.

Poleg teh uporabljajo še druge parketaže, a samo v izjemnih primerih, ko je les popolnoma uničen. V tem primeru odstružijo les do kredne podlage. Dotrajani les nadomestijo z dvema ploščama sandila (našemu lesonitu podobne plošče). Vmes dajo do 1,5 cm debel papir, oblikovan kot satnice. Lepilo je lahko različno. Zrak v satnicah preprečuje, da bi se plošči krivili. Preizkušajo še vrsto različnih drugih parketaž, vendar so prej omenjene najbolj obstojne in najmanj vplivajo na originalno barvno plast. Znana slika Konjeniki (2 × 3 m) Paola Ucella je bila na ta način parketirana približno pred 10 leti in ni opaziti nikakršnih sprememb.

V tem oddelku tudi utrjujejo oziroma likajo razne izbokline na slikah in lesenih ploščah. Ko je slika tehnično restavrirana, jo vrnejo restavratorjem slikarjem v oddelek za retuširanje in snemanje laka. Ta oddelek sestavljajo dva večja ateljeja in dva manjša kabineta, kjer imajo restavratorji shranjene dosjeje že restavriranih slik.

Opisal bom notranjščino enega od teh ateljejev. Ta je v drugem nadstropju in dobiva svetlobo samo skozi stekleno streho. Okna imajo še žaluzije, da direktno sončno svetlobo lahko razpršijo ali vsaj omilijo. Ta prostor je okoli 5 m visok in ima površino 12 × 9 m. Predeljen je z lahkimi stenami, da restavratorji ne motijo drug drugega pri delu. Slike stoje varno pritrjene na velikih stabilnih stojalih.

Vsak restavrator ima pred stojalom lično mizico, na kateri ima razne kemikalije za čiščenje slik, v predalu pa hrani pigmente, čopiče ter vezivo. V posebnem predalu je dosje slike, ki jo restavrator ta čas čisti. S stropa visijo ogromne svetilke, sestavljene iz različnih svetlobnih električnih teles, tako da je njih svetloba podobna dnevni. Poleg teh luči imajo še posebne svetilke za retuširanje. Dela jih kot edini na svetu Carl Zeiss iz Oberkochena. Te dajejo točno dnevno svetlobo, ki jo binokular usmerja v stožec svetlobe s premerom približno 15 cm.

Vse kemikalije, ki jih rabijo pri čiščenju slik, dobivajo restavratorji v kemijskem laboratoriju, ki pred tem analizira in pregleda platno, kredno podlago, barvni sestav, vezivo in lak na sliki. Opažanja kemičnega laboratorija se vpisujejo v dosje. Slike čistijo z različnimi čistilnimi sredstvi, vendar so mnenja, da je bolje uporabljati močnejša topila. Močno topilo se s tamponom samo pavalja po sliki in lak se že raztopi. Hidroskopičen alkohol in White spirit ga nato takoj vpijeta. Če pa je topilo slabo, z dolgotrajnim drgnjenjem odstružijo barvne vrhove in slika se uničuje. Očiščene slike po potrebi zakitajo in lakirajo. Uporabljajo skoraj samo umetne lake; ker so ti krhki, jim dodajajo določen procent čistega voska. Vse slike lakirajo v posebni lakirnici, kjer s kompresorjem nanašajo tenko plast laka na slike. Potem ko se lak temeljito posuši, pričnejo retuširati. V National Galery je retuša popolna, to je, se približa originalu stoođtotno.

Retuširajo z jajčno tempero in takoj, ko je tempera suha, glazirajo z lakom M S 2B, ki je do sedaj najboljši sintetični lak. Ta način retuširanja slike najmanj temni in je tudi najhitrejši. Omembe je vreden še kemični laboratorij. Tukaj kemiki raziskujejo sestav pigmentov, lakov in kredne podsnove, pa tudi sintetične lake za konservacijo stenskih slik. Fragmente stenskih slikarij kon-

servirajo s sintetičnimi smolami, nato jih dajo v termalne komore, kjer s spreminjanjem temperature in vlage pospešujejo naravne vplive na slike na ometu. V štirinajstih dneh lahko ugotovijo dobre in slabe lastnosti uporabljene smole.

Restavratorski oddelek National Galery slovi v Angliji kot eden najboljših in zaposluje najbolj priznane restavratorje.

Drugo pomembno središče restavriranja je Victoria and Albert Museum. Restavratorski oddelek je v velikem razvoju. Glavni restavrator g. Bromwell poizkuša s sodobnimi metodami ohraniti in konservirati največjo zbirko reliefov iz marmorja, lesa in alabastra. (Poleg teh vsebuje razstavni oddelek še veliko zbirko mavčnih odlitkov znanih portalov in samostojnih spomenikov od stare Grčije do danes. Zelo razsežen je tudi tekstilni oddelek, ki prikazuje narodne noše skoraj vseh narodov sveta. Skupna dolžina razstavnih prostorov je 12 km. Videl sem tudi našo narodno nošo).

Restavratorski oddelek obsega zato kiparski, slikarski, papirni, tekstilni in lesni pododdelek. Najbolj obsežen je kiparski, ki ima v svojem sestavu oddelek za keramiko in okensko slikarstvo. V kiparskem oddelku odkrivaju, čistijo in konservirajo tudi izvirno polikromacijo lesenih predmetov. Odpadlih delov ne nadomeščajo, ampak jih samo utrdijo, da ne propadajo naprej. Reliefe iz alabastra čistijo z zelo močnim industrijskim preparatom — Nitromise. Velike samostojne plastike čistijo s posebnim milom, ki ne razkraja marmorja, odstrani pa vso umazanijo, ki je je v Londonu dovolj. Manjše marmornate plastike obnavljajo tudi estetsko, to je, odpadle dele, ki estetsko motijo in kvarijo plastiko, nadomeščajo z novimi. Vzamejo polivinilni acetat, ga segrejejo, primešajo (pri marmornatih plastikah) droben marmornat pesek in s to zmesjo modelirajo in nato obdelujejo. Domodelirani del se v ničemer ne loči od izvirnika.

Lesenih tabel in oltarjev ne prepojijo z voskom, kot to delajo na bruseljskem inštitutu, ker menijo, da je vsaka nova snov lesu škodljiva.

Keramični pododdelek lepi in rekonstruira odpadle ali izgubljene dele raznih keramičnih predmetov. Na tem pododdelku jih skoraj dosledno obnavljajo v prvotno stanje. Delajo v glavnem s sintetičnimi materiali, ki so zelo dobro nadomestili klasični postopek za keramiko in porcelan.

Posebno sem se zanimal za staro okensko slikarstvo. Ta muzej hrani največjo zbirko evropskih slikanih oken iz srednjega veka. Zaradi boljšega spoznavanja sem napravil kopijo švicarskega slikanega okna iz 16. stol. Ta tehnika je najbližja naši. Izdelava je zelo podobna in se v marsičem ujema z našo. Za kopijo sem uporabljal staro barvno steklo, pihano in ročno valjano. Izgubljene dele okna nadomeščajo z novim steklom enake barve, vendar ga ne dekorirajo.

Slikarski restavratorski oddelek sedaj dublira vse svoje slike na vakuumski ogrevalni mizi. Tudi naš zavod ima podobno vakuumsko ogrevalno mizo, zato sem posvetil temu delu največ pozornosti. V programu imamo restavracijo naših impresionistov, ti pa potrebujejo posebno tehniko dubliranja. Ogrevalna miza ima pred ročnim dubliranjem z likalnikom to prednost, da enakomerno porazdeli lepilno maso po vsej površini in da ni otokov, kjer bi bilo preveč ali premalo veziva. Tudi pastozno slikane slike niso nič poškodovane na barvni plasti, ker se gumi prevleka lepo uleže po barvnem reliefu in enakomerno pritiska vakuum po vsej površini slike.

Ta oddelek ima v svojem sestavu tudi pododdelek za konserviranje papirja. Tukaj čistijo, lepijo in belijo razne akvarele, grafike in plakate. Izvirnike lepijo s kleistionom na nov papir ali tenko svilo.

Imajo tudi zelo razvit kemični laboratorij, vendar ne tako obsežen kot National Galery.

British Museum je najbolj razviti muzej v Veliki Britaniji. Ustanovljen je bil 1759. Knjižnica ima več ko 7 milijonov zvezkov. Ta muzej obišče vsako leto več ko milijon obiskovalcev. Razstavni prostori v British Museumu prikazujejo asirsko, babilonsko, egiptovsko, grško in rimsko umetnost. Domače obrti Južne, Severne in Srednje Amerike so namestili v posebnem oddelku. Numizmatični oddelek ima najbolj popolno zbirko unikatov.

Od restavratorskih oddelkov je najpomembnejši znanstveno raziskovalni laboratorij. Ta ima v svojem sestavu oddelek za papir, oddelek za odlivanje in kopiranje kovinskih in mavčnih predmetov. Največji pa je oddelek za čiščenje in konserviranje železa, bakra, srebra in zlata. V tem oddelku z elektrolizo in kemičnimi postopki konservirajo kovinske predmete.

Delavnica za odlivanje in kopiranje izdeluje za obiskovalce kopije raznih znamenitih predmetov v British Museumu. Za zelo natančno odlivanje uporabljajo sintetično snov, imenovano Silicon rabar. S tem negativom lahko naredijo poljubno število kopij, kakršno je pač povpraševanje. Za pokrajinske muzeje konservirajo in delajo duplikate raznih dragocenih predmetov, najdenih na njihovem ozemlju. Zanimivo in novo za nas je kopiranje starih novcev z uporabo elektrogalvanizacije. V poseben vosek utisnejo novc z obeh strani, nato prilepijo vosek na bakrene palice, premažejo odtise z grafitom in čez noč pustijo pod električnim tokom. Pozitivno polje je naš odtis, negativno pa kos bakra. Ko je plast debela približno milimeter, odtisek vzamejo ven in nalijejo v bakreni odtis cink, ki utrdi tenko bakreno plast. Nato brusijo in obdelujejo. Ko sta obe strani novca pripravljene in očiščeni, ju spajkajo skupaj. Po potrebi novc posrebrijo ali pozlatijo. Za predmete z bogatejšim reliefom ne uporabljajo voska, ampak Guttapecha in Silicine rabor. Ta dva materiala sta občutno dražja, zato ju uporabljajo samo za najboljše predmete.

Med tem sem večkrat obiskal še Tate in Cortoualt Institut in se tam zanimal za njihove metode restavriranja. V Tate Galery sem videl na novo restavrirana znana Mantegnova platna, last angleške kraljeve hiše.

Vse te ustanove enako gledajo na restavriranje in njihove metode se bistveno ne razlikujejo.

Do nedavnega so mislili, da Anglija nima stenskega slikarstva. Novejša odkrivanja pa so pokazala, da ima tudi Anglija precej fresk, ki so jih prebelili v času reformacije angleške cerkve. Seznanil sem se s prof. Bakerjem, ki ima edini pravico konservirati angleške sakralne spomenike in freske.

Angleške freske je pred nekako petdesetimi leti »konserviral«[»] znani prof. Tristen. Vse freske je preprosto prepleskal z čebelnim voskom in lakom, zato so vse potemnele, nekatere celo propadle. S tem premazom je zaprl zid, da ni mogel dihati. Prof. Baker ima težko nalogo odstraniti vosek in lak, da dobi stensko slikarstvo prvotni videz. Zanimivo je, da pri konserviranju fresk odklanjajo vsako sintetično snov, ker menijo, da so te še premalo preizkušene. Uporabljajo skoraj izključno samo apneno vodo, s katero utrjujejo stensko apneno slikarstvo. Med najpomembnejšimi angleškimi stenskimi slikarji so tiste v katedrali v Winchestru in v manjši podružni cerkvi v Cepfordu pri Colchestru. Te freske so iz XII. stoletja. Največ fresk je južno od Londona, to je v okolici Winchestra in zahodno od Oxforda. Za ohranitev skrbi angleškanska cerkev v sodelovanju s Pillgram Trustom. Stenske slikarje samo kon-

servirajo in odklanjajo vsako retušo. Posebno pazijo na plombe, ki naj bodo čim bližje stenskim slikarijam. V najnujnejših primerih jih samo tonsko prilagodijo vsej slikariji.

V primerjavi z našimi so njihove delovne metode tehnično popolnejše, saj imajo vsa potrebna sredstva (prostora, kemične laboratorije; tudi nabava materiala jim ne dela težave) in veliko število strokovnjakov, ki se znanstveno ukvarjajo s to dejavnostjo.

KLIMATSKE RAZMERE V DELAVNICI — ENAKE KOT V KATEDRALI

(Z dovoljenjem avtorja objavljen skrajšan prevod članka: René Lefève, Bulletin IRPA V, 1962. Uvod in prevod: Vladimira Zupan)

Septembra 1612 so osrednjo tablo Rubensovega triptiha Snemanje s križa (421×311 cm) namestili v antwerpenski katedrali. Naročil jo je bil lokostrelski ceh. Dve leti pozneje, februarja in marca leta 1614, so osrednji tabli priključili še obe krili (421×153 cm). Od takrat je triptih zapustil katedralo le trikrat: med francosko revolucijo (1794—1815), med I. svetovno vojno in nazadnje julija 1960, ko so ga prepeljali v Bruselj na Institut royal du patrimoine artistique. Da bi se določile pravilne metode konserviranja, so izdelali več ko 500 fotografij v navadni in drugih lučeh (v ultra vijolični in infra rdeči), radiografije vse slikovne površine triptiha in mikroskopske in mikrokemične analize slikovnih plasti. Zaradi te slike se je v Bruslju dvakrat sestala mednarodna komisija strokovnjakov. Vsa ta opazovanja so pomagala odkriti veliko zanimivega o zgodovini te slike, o Rubensovem načinu slikanja (spreminjanje kompozicije) in o gradnji slike same. Tako so spoznali tudi to, da sta krili verjetno delo Rubensovega učenca, ki je slikal po Rubensovem kartonu in navodilih.

Čeprav je bil Rubens zvest izročilu »primitivnih Flamcev« 15. stoletja (kar dokazuje tudi dejstvo, da je za tako veliko sliko uporabil hrastovo podlogo), je gradil sliko drugače kot njegovi učitelji. Osnovne barve barvil namreč ni spreminjal samo z lazurami, ampak je dosledno mešal v eni barvni plasti več pigmentov. Tudi način sestavljanja lesenih plošč na obeh krilih kaže omalovaževanje izročila.

Posebno pozornost so zato posvetili pripravi velike delavnice, v kateri so klimatske razmere izenačili s tistimi v katedrali, saj je bil triptih v inštitutu cela tri leta.

»Klimatske razmere, v katerih umetniško delo živi, so za njegovo zavarovanje izredno pomembne.

Vsako gradivo, ki je sestavni del umetnine, po svoje reagira na temperaturo in vlago v okolju umetnine, vsa skupaj pa odločajo o njenem stanju.

Pri slikah na lesu vlažnost, v manjši meri pa tudi spremembe temperature prizadevajo predvsem les. Prav nič ne pretiravamo, če trdimo, da je stanje barvne plasti, se pravi, umetnine v pravem pomenu besede, odvisno od stanja njene podloge.

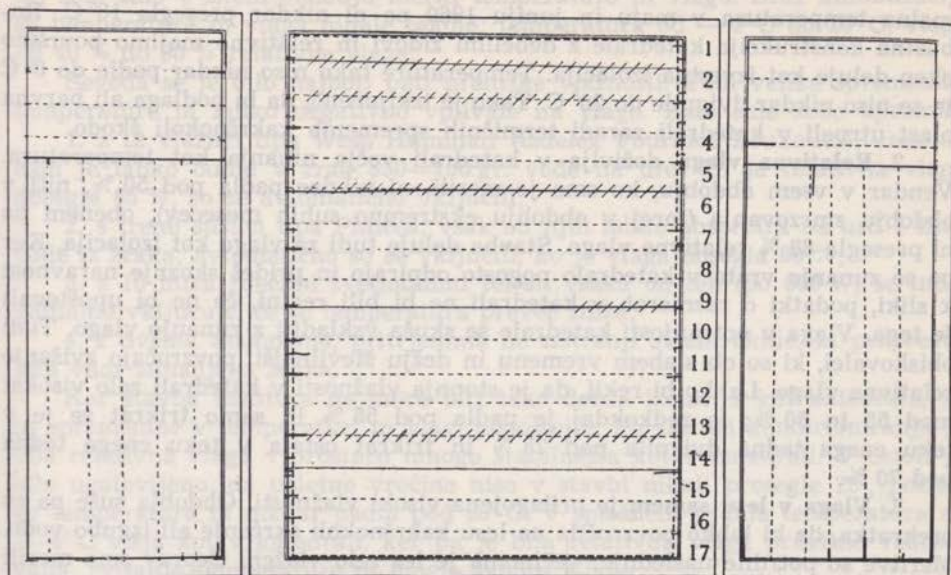
Prva opazovanja naše slike so dala slutiti, da njena podlaga (hrastov les) reagira na zunanje vplive še skoraj ravno tako kot zdrav nov les — se torej v zvezi s spremembami vlage širi ali krči.

Mikrografija v odbojni svetlobi, 167 × povečana, srednjemodra (nebo na Obisku, notr. stran de-snega krila):

- 5 — smolnat lak
- 4 — svinčena bela in malo lapis lazuli; vezivo oljnato
- 3 — svinčeno bela, oker, malo cinobra in črne (živalske), zelo malo lapis lazuli; vezivo oljnato
- 2 — oker, črna (živalska) in malo svinčeno bela (morda že od podlage?); vezivo oljnato
- 1 — podlaga je močno prepojena, predvsem v zg. delu: kreda in živalski klej. (Posnetek iz revije) Micrographie en réflexion, 167 × : bleu moyen du ciel de la Visitation
- 5: vernis résineux
- 4: blanc de plomb et peu de lapis-lazuli; liant huileux
- 3: blanc de plomb, ocre, peu de vermillon et de noir animal, très peu de lapis-lazuli; liant huileux
- 2: ocre, noir animal et peu de blanc de plomb (couche d'impression?); liant huileux
- 1: préparation fortement imprégnée, surtout à la partie supérieure: craie et colle animale. Copie de la revue citée.)

Delovanje lesa je dobro znan pojav. Ko delajo pohištvo, ga skušajo sicer nevtralizirati, včasih na zelo iznajdljiv način, s posebnim vezanjem lesa. Zato so velike lesene table vedno montirane v masivne okvire, toda tako, da les še vedno dela, ne da bi se sestava celote porušila. Računati moramo s tem, da je

Strukturna shema srednje in obeh krilnih tabel (1:60). Prekinjene črtice označujejo nevidne stike, črte označujejo vidne stike, debele stike pa napake med stiki ali v lesu. Početne črtice kažejo, kje so prilepljene kockice in klini. Prekinjene črtice okoli srednje table kažejo, kje se okvir na hrbtni strani končuje. Stevilke označujejo deske, ki sestavljajo table. — (Posnetek iz cit. revije.)

Schéma de la structure des panneaux, échelle 1/60. Les traits discontinus représentent les joints non apparents, les lignes continues les joints visibles, les lignes épaisses les ruptures de joints ou du bois. Les hachures indiquent l'emplacement des taquets. Les traits discontinus sur le pourtour du panneau central figurent la limite de la partie arrière du cadre. Les chiffres numérotent en même temps chacune des planches du panneau et le joint situé immédiatement en dessous. — (Copie de la revue citée)

slikovna plast manj elastična, da ne more slediti delovanju lesa ter se utegne privzdigniti in odpasti, če podlaga preveč dela.

Pri triptihu Snemanje s križa smo sliki posvetili posebno pozornost iz še enega razloga. Odkar je triptih leta 1614 prišel v katedralo, jo je zapustil le dvakrat: ko je bil odnešen v Pariz, kjer je ostal od 1794 do 1816, in med I. svetovno vojno od 1914—1917, ko je bil spravljen v kletih Muzeja lepih umetnosti v Antwerpnu. Tako je klima katedrale postala njegova domača klima. Zato je bilo treba vzpostaviti v delavnici kar se le da podobno klimo. Klimatske razmere v katedrali smo zasledovali od novembra 1959 do konca junija 1960. Relativno vlažnost in temperaturo je neprestano beležil termohigrograf, postavljen v bližini slike. Tudi temperatura in vlaga izven cerkve sta bili redno beleženi, kakor tudi dejanska vlažnost same podlage (Gann Hydromat: dve elektrodi sta bili vtaknjeni v les; merjenje električnega odpora omogoča določanje stopnje vlažnosti lesa). Rezultate teh meritev lahko združimo in interpretiramo takole:

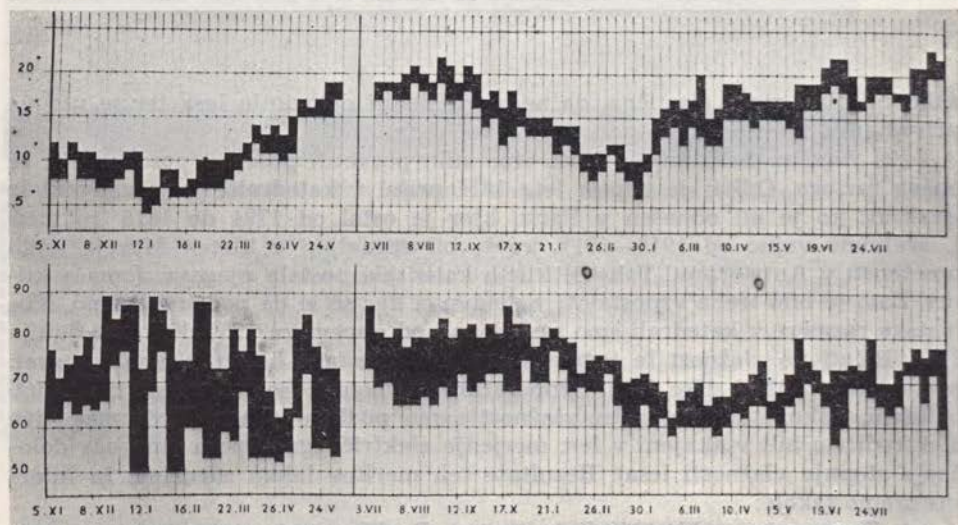
1. **Temperatura** v katedrali je enotna. Razlika med minimalno in maksimalno temperaturo ne preseže nikdar 4°C , med nočno in dnevno temperaturo pa nikdar več kot 1°C . Med dvema kratkima obdobjema zmrzovanja v januarju in februarju 1960 je minimalna temperatura dosegla le 4°C , maksi-

malna temperatura v maju in juniju 1960 pa ni nikdar presegla 18° C. Robustna konstrukcija katedrale z debelimi zidovi in relativno majhno površino oken deluje kot izvrstna izolacija. Temperature tako niso nikdar padle do 0° C in se niso nikdar dvignile do 20° C. Tako je izključeno, da bi podlaga ali barvna plast utrpeli v katedrali zaradi termičnih sprememb kakršnokoli škodo.

2. **Relativna vlaga** doživlja v katedrali večja nihanja kot temperatura. Vendar v vsem obdobju, ko smo jo merili, ni nikdar padla pod 50 %, niti v obdobju zmrzovanja (torej v obdobju ekstremno suhih mesecev), obenem pa ni presegla 80 % relativne vlage. Stavba deluje tudi za vlago kot izolacija. Ker pa se zunanja vrata v katedralo pogosto odpirajo in prideš skoznje naravnost k sliki, podatki o razmerah v katedrali ne bi bili realni, če ne bi upoštevali še tega. Vlaga v notranjosti katedrale se skuša vskladiti z zunanjo vlago. Tudi obiskovalci, ki so ob slabem vremenu in dežju številnejši, povzročajo zvišanje relativne vlage. Lahko bi rekli, da je stopnja vlažnosti v katedrali zelo visoka: med 55 in 80 %; le redkokdaj je padla pod 55 % in samo trikrat se je v teku enega tedna dvignila nad 75 % in trikrat ostala v teku enega tedna pod 70 %.

3. **Vlaga v lesu samem** je prilagojena visoki vlažnosti. Obdobja suše pa so prekratka, da bi lahko povzročila na lesu kakršnokoli skrčenje ali izgubo vode. Meritve so potrdile naslednje: večinoma je les zelo vlažen. Čeprav smo merili vlago v lesu le do globine 2 mm, in sicer na mestu, kjer se je katran (zaščitna plast) odluščil, lahko trdimo, da ni veliko možnosti za vpliv zunanje vlage na vlago lesa in so torej pojavi krčenja ali širjenja lesa praktično izključeni.

Globalno bi lahko torej trdili, da klima v katedrali povoljno vpliva na sliko. Zato smo poskušali vzpostaviti na inštitutu, v sobi, kamor naj bi bil triptih prepeljan, podobno klimo. Soba je merila 15 × 11,75 × 7,5 m. Tudi v

Krivulji temperature (zgoraj) in relativne vlažnosti (spodaj) v antwerpenski katedrali (levo) in na inštitutu (desno). Posnetek iz cit. revije
 Evolution de la température (en haut) et de l'humidité relative (en bas) à la cathédrale d'Anvers (à gauche) et à l'Institut (à droite). — (Copie de la revue citée)

tej sobi smo v istem obdobju merili temperaturo in vlago. Brez klimatizacije so temperature in vlaga nihale takole: temperatura od -4°C do 26°C , vlaga od 40 % do 90 % relativne vlage.

Seveda se je bilo najbolj bati prenizke vlažnosti. Tudi velike spremembe temperature bi lahko negativno vplivale na vlago. Zato smo sobo opremili:

1. z 12 vlažilci tipa Wesa Humidair (izdelek Fourinco Bruxelles); vsak od njih je lahko oddal v zrak 350—700 gr. vode na uro; ko je relativna vlaga dosegla 65 %, so se avtomatično vključili;

2. s tremi sušilci tipa Philcos; vsak od njih lahko absorbira na uro 1 liter vode iz zraka; avtomatično so se vključili, ko je vlaga dosegla 80 %;

3. z 10 infra rdečimi svetlobnimi telesi; vsaka od teh (po 600 W) se individualno vključuje, če se temperatura preveč zniža;

4. z dvema zaslonoma, pritrjenima na notranji strani oknic, ki preprečujeta vdor zunanjega zraka.

Ker stavba inštituta ne more biti tako dobra izolacija kot katedrala, so tu spremembe v temperaturi in vlagi pogostejše. Po zaslugi kondicioniranja je bila relativna vlaga v prostoru mnogo stabilnejša kot v katedrali. V celoti je bilo ugotovljeno, da poletne vročine niso v stavbi nikoli presegle 23° , pozimi pa temperatura ni nikdar padla pod 8°C . V splošnem je bila temperatura za $3-4^{\circ}\text{C}$ višja kot v katedrali, ker pa je bila relativna vlaga pravilno vzdrževana, zvišanje temperature ni moglo škoditi slikam.

V. S. — Vinko Šušter

Z. B. — Zorica Šušter

1962

FALEHUF

Ovča jama pri Prostranu. V razpisu
Stara materinščina (izopisani) 1. VII. —
25. VIII. 1961. Vrsta in: P. Čelik, vzdevek
1961. V. Polak in: I. Mladina, kot gost
in. Čuvavci in Skopje in L. Sokolovi in S.
Kajetanovič, kot gost. dr. S. Brodar.

Jamavali v katedralni kripti
pri 1961 izkopano jama v kripti
pogodbe in: + 2,00 m) in zadnja 1961 ad-
znanim predmetom ovalnim (x = —
= 2,90 m) tvorj v d. 5 m. Kot čista 1961
na se bo levi strani ovalnim osti z re-
kebo do leve jame steno, tj. v 5,4 m;
a ni površin. Jama konca do gl. do x =
= 2,90 m. Na to tam, kjer ni več sledov
in kuli hodnjata. Kripti je višja in
pogodbe na površini 2 x 3 m, kjer dosegl
1961 do gl. x = — 2,70 m, tj. 0,20 m od
oddel. površin. Jama konca na 1961 na
oddelni 1 x 2 m pogodbe na ok. 1,90 m in
oddelni v razpisu vrsta na 5 m do gl.
x = — 2,70 m. Kripti na površini 2 m
oddelni in oddelni 2 m od gl. x = — 2,70 m.

Vrednjenje materiala v jami predstav-
lja delo na 1. letvici. Vrednjenje materiala
pri jami v profilu x = — 2,70 m od
oddelni jami:

1. jama z dno. Jama površini 2,20 m x
2,70 m. Vrednjenje materiala pri jami

1. jama z dno. Jama površini 2,20 m x
2,70 m. Vrednjenje materiala pri jami

2. jama z dno. Jama površini 2,20 m x
2,70 m. Vrednjenje materiala pri jami

3. jama z dno. Jama površini 2,20 m x
2,70 m. Vrednjenje materiala pri jami

4. jama z dno. Jama površini 2,20 m x
2,70 m. Vrednjenje materiala pri jami

5. jama z dno. Jama površini 2,20 m x
2,70 m. Vrednjenje materiala pri jami

KONSERVATORSKA POROČILA

ARHEOLOŠKI SPOMENIKI

UREDIL P. PETRU

Avtorji:

A. B. — Alojzij Bolta	J. D. — Jože Dular	P. S. — Sonja Petru
A. U. — Anja Uršič	J. E. — Janez Eržen	S. G. — dr. Stane Gabrovec
A. V. — Andrej Valič	J. K. — dr. Jože Kastelic	S. P. — Stane Pahič
B. P. — Bernarda Perc	J. Ko. — dr. Josip Korošec	S. Š. — Stane Škaler
E. B. — Elica Boltin	Jo. K. — dr. Josip Klemenc	T. B. — Tatjana Bregant
E. S. — Emil Smole	L. P. — Ljudmila Plesničar	T. K. — Tone Knez
F. L. — France Leben	M. S. — Marjan Slabe	V. K. — Vera Kolšek
F. O. — dr. France Osole	M. U. — Mehtilda Urleb	V. S. — Vida Stare
I. M. — dr. Iva Mikl	M. Z. C. — Mirinca Zupančič	V. Š. — Vinko Šribar
J. C. — Jože Curk	P. P. — Peter Petru	Z. Š. — Zorka Šubic

1962

PALEOLIT

Ovčja jama pri Prestranku. 4. nadaljevanje sistematičnih izkopavanj 2. VII. — 19. VIII. 1962. Vodil dr. F. Osole, sodelovali V. Pohar in 4 študentje, kot gosta R. Carevski iz Skopja in L. Sekereš iz Sobotice, nadzoroval prof. dr. S. Brodar.

Izkopavali ves še neraziskani kompleks med 1959 izkopano sondo v notranjosti jame ($x = +3,00$ m) in zadnjim 1961 odkopanim predjamskim profilom ($x = -2,00$ m), torej v d. 5 m. Kot doslej kopali le na levi strani središčne osi x nekako do leve jamske stene, tj. v š. 4 m; na tej površini 20 m^2 kopali do gl. ok. $z = -3,60$ m, tj. do tam, kjer ni več sledov sp. kult. horizonta. Kopanje v večjo gl. omejili na površino 2×3 m, kjer dosegli največjo gl. $z = -8,70$ m, tj. $8,20$ m pod nekđ. površjem. Tudi sondo iz 1959 na površini 2×3 m poglobili za ok. $1,00$ m in razširili v notranjost jame za 2 m do gl. $z = -2,75$ m. Skupno na površini 36 m^2 prekopali in odpeljali 80 m^3 zemljine.

Stratigrafske razmere v letos prekopanem delu nič bistveno novega. Poenostavljen prikaz plasti v profilu $x = 0,00$ m od zgoraj navzdol:

1. humus z drobnejšim gruščem ($0,20$ m);
2. drobno gruščnata plast bronasto rjave

barve s sigastimi in črnkastimi infiltracijami; proti levi jamski steni močno sipka, prav ob steni sprijeta s sigo v trdno brečo; na sp. meji večji kamni ($0,60$ m);

3. drobno gruščnata plast s sivkasto rjavkasto ilovnato primesjo in črnkasto progo; ob levi jamski steni sprijeta s sigo ($1,00$ m); precej mlajše paleolitskih kamenih artefaktov in odbitkov (zg. kult. horizont) in ostanki pleistocenske favne (alpski svizec, severni jelen, bovidi, cervidi in dr.);
4. plast drobnega, ponekod srednje debelega grušča z manjšimi skalami in sivo rjavo ilovnato primesjo ($1,00$ m); v zg. polovici ostanki obširnega kurišča z veliko množino kremenovih odbitkov in kamenih artefaktov z ostanki pleistocenske favne (gl. pl. 3) in ogljem (sp. kult. horizont);
5. nekoliko debelejša temno rjava gruščnata plast s posameznimi skalami in od stropa odpadlimi bloki sige; blizu dna neznatno kurišče, nekaj drobcev kosti in oglja ($1,00$ m);
6. močno rdeča ilovnata plast ($0,50$ m); v zg. delu veliki, od jamskega stropa od-

padli kosi sigaste skorje in kapniki, sp. del čista ilovica;

7. plast zelenkasto rumene naplavljenе flišne ilovice, v profilu deb. le 0,40 m (skalnat prag!); ob navpični steni pragu še 2,75 m gl., kar pa še ni sp. meja plasti.

V obeh kult. horizontih letos ok. 630 kamenih artefaktov, jeder in odbitkov. Orodja iz obeh horizontov predstavljajo tipološko enoto — končni gravettien, ča-

sovno pa zadnjo würmsko poledenitev (VIII). V sp. kult. horizontu (pl. 4) veliko kurišče, od koder večina v glavnem mikroskopsko že preiskanih drobcev oglja (Pinus sp., Pinus silvestris, Pinus cembra itd.). Ok. 70 zob oz. kostnih fragmentov pleistocenske favne bomo paleontološko določili. Iz opisanega profila vzeli 7 vzorcev plasti za granulometrično analizo.

Podrobno izmerili sosednji Zakajeni spodmol za prih. sistematične raziskave (1963). — F. O.

NEOLIT IN ENEOLIT

Biserjane pri Vidmu ob Ščavnici. Na njivi A. Šantl iz Biserjan, parc. 685 k. o. Jamna, ob potoku vzh. od vasi pri žetvi našli lepo oblikovano kamnito motiko iz svetlo zelenega kamna. Zatilje pri luknji odbito, rezilni del močno obrabljen. D. še 5,5 cm š. 5,7 cm, deb. do 1,9 cm. Sedaj izgubljena (T. II, 3). — S. P.

Bučecovci pri Križevcih (Ljutomer). Pri Mirovih imeli pribl. 15 cm d. kamnito sekuro z luknjo, najdeno nekje na posestvu. Izgubljena. — S. P.

Bučkovci pri Ljutomeru. Pri kopanju vodnjaka na »radoslavskem bregu« našli nepoškodovano ploščato kamnito sekirico iz temno zelenega lisastega kamna. Zatilje ravno obrušeno, robovi precej ostri, prehod v neenakomerno zaobljeno rezilo izrazit. D. 8,1 cm, š. do 4,8 cm, deb. do 2 cm. Učitelj E. Golob oddal Pokr. muzeju v Mariboru — inv. št. A 1766 (T. II, 2). — S. P.

Cogetinci pri Cerkvenjaku. Čehovi našli na posestvu 2 kamniti sekiri, sedaj založeni. — S. P.

Hardek pri Ormožu. Pri sondiranju deformirane, od F. Ferka 1899 razkopane gomile s hallstattskimi najdbami (v ptujskem muzeju) parc. 191/2 k. o. Hardek, v sev. delu gomile odkrite črepinje pozno-neolitke keramike, ki ali pripadajo seliščnemu objektu na tem mestu ali pa prišle v gomilo z zasipom iz neposredne okolice. Povečini črepinje grobih rdečkastih posod, del dna posode na votli nogi, kos ročaja in 3 tulci zajemalk. Vmes kos iz prodnika prirejene kamnite kopače z do polovice izvrtano luknjo (T. II, 4). Najdbe v ptujskem muzeju, inv. št. 30.578 — 30.588, 30.595—30.597.

Za neolitsko naselbino na pobočju nad vasjo govore tudi pribl. 50 m vzh. od tod

na njivi **in situ** najdene črepinje grobe rdeče posode in rdeče opečena ilovka (na več mestih). Tod nekje najdena tudi dle-tasta kamnita sekirica (VS 7, 1960, 312, T. 4,4). Najdbe sodijo v doslej znano skupino poznoneolitkih naselbin v Šafarskem, Andrancih, Mihovcih (gl. tam!), Vumpahu v Slov. goricah, v Dravinjski dolini, pa tudi drugod po Sloveniji (Drulovska, Ajdovska jama). — S. P.

Kobilje pri Dobrovniku. Pri Horvatovih, Kobilje 40, hranijo 2 kamniti orodji: motiko iz temno zelenega lisastega kamna z oblim rezilom in zatiljem neenakomerno izbrušeno iz ploskega prodnika, d. 10,4, š. do 7, deb. do 2,7, pr. luknje 1,6 cm (T. II, 5) in pri rezilu okrušeno dle-tasto sekirico iz sivo zelenega kamna z zoženim zatiljem, d. še 9, š. do 5,5, deb. do 1,4 cm (T.) — S. P.

Lipa pri Frankolovem. V bližini Lipe 17 domačini našli kamnito sekuro (v celjski muzej prinesel direktor A. Stupica). Točno najdišče neznano. Rezilo poškodovano od uporabe, udarna ploskev bolj koničasta. Vel. 13,4 × 5,95 cm. — A. B.

Lubniška jama nad Škofjo Loko. Jama se izoblikovala v anizičnih apnencih (geneza in morfologija tesno povezani z razvojem Kevderca) 704 m od vrha Lubnika v smeri 166° proti J-JV; nadm. v. vhoda 811 m, d. jame 59,5 m, gl. 3,8 m. — Ob izkopavanju v Kevdercu tu poskusno sondirali, izkopavali pa 6. VIII.—8. IX. 1962. Začeli 5 m pred jamskim vhodom na ploščadi, ki strmo pada v dolino in kjer se plasti izklinijo: kontrolni jarek 5 × 3 m. Kopali do vhoda, kjer doslej izkopane plasti najbolj debele (2,3 m). V jami se prostor precej zoži. Kopali v istem nivoju še 4 m v notranjost. Sodeč po stratigrafiji bo v jami treba kopati še globlje. — Pla-

sti pred vhomod močno pomešane z manjšimi skalami in večjimi kamnitimi bloki (podor jamskega stropa in sten). V jami te plasti precej čistejše, sestav in barva plasti se precej menjata. — Prazgodovinske najdbe že v kult. plasti pred vhomod, čim bliže vhomu, tem bolj pogoste. Keramika povečini groba, okrašena z vrezji, od-tiši prstov, plastičnimi rebri in raznimi vdolbinami. Najdena pa tudi boljša z zgla-jeno površino. Celih posod ni. Niti enega kosa bele inkrustirane keramike (značil-nost in posebnost sosednjega Kevderca). Nekaj koščenege orodja in kamnitih iz-delkov. — Najdbe datiramo v starejšo fa-zo bronaste dobe v Sloveniji in so istoča-sne s tistimi v Kevdrecu. V globljih pla-steh morda še pleistocenski sedimenti in paleolitske najdbe. — F. L.

Luže pri Kranju. F. Stare iz Luž 33 slu-čajno našel na njivi »za Borštom«, parc. 321 k. o. Luže, kremenove puščice in več obdelanih kresilnikov (T. I.), sedaj v za-sebni lasti. — A. V.

Mihovci pri Veliki Nedelji. Pri kopa-nju vodovodnega jarka na njivah obakraj železniške proge vzh. od postajališča Vel. Nedelja, parc. 790,791 in 792/1 k. o. Vel. Nedelja, razni lastniki) v dolžini ok. 150 m presekana črnikasta neolitska seliščna kult. plast, večinoma 40 cm deb., 1 m pod sedanjo površino: precej črepinj grobih poznoneolitskih posod, konične skodele z navpičnim robom in lonca s konkavno upognjenim sp. delom. Vmes tudi tulec zajemalke in 3 sekire: ploščata sekira s poševnim rezilom iz modrikasto zelenega kamna s črnimi lisami, d. 12,5, š. 6, deb. do 2,8 cm, inv. št. 30.637 (T. II, 8); plošča-ta sekira iz sivo zelenega lisastega kam-na z okrušenim rezilom, d. 10,5, š. 5,3, deb. do 3 cm, inv. št. 30.639 (T.); dletasta seki-rica iz temno zelenega progastega kamna z okrušenim zatiljem, d. 7,5, š. 5, deb. 1,6 cm, inv. št. 30.639 (T. II, 9). — Kamnite sekire in kosi keramike v ptujskem mu-zeju inv. št. 30.640—30.641, 30.702—30.704.

Že pred 2. svet. vojno tu najdena kam-nita sekira (F. Baš, GMDS 18, 1937, 148) kar skupno z novimi najdbami potrjuje poznoneolitsko naselbino na ravnici pod starodiluvialno ormoško teraso, kot so že ugotovljene v Šafarskem, Andrencih, Har-deku (gl. tam), Vumpahu v Slov. goricah, Dravinjski dolini in drugod po Sloveniji (Drulovka, Ajdovska jama). Predela ob potoku Zabljaku torej Drava, ki zah. od tod pri Trgovišču odplavlja robove višje mladodiluvialne markovške terase, v po-stantični dobi ni porušila in je tod Zabljak

meja sev. dosega Drave, ki danes teče 1,5 km bolj južno. — S. P.

Negova. Pri gradnji ceste Negova—Radenci 1958 pod negovskim gričem našli kamnito sekiro. Odnosena v G. Rad-gono in izgubljena. — Sivkasta kamnita sekira z luknjo, baje iz negovske graščine, 40 let hranil F. Rojs z Janževega vrha, sedaj v Pokr. muzeju za Pomurje v M. Soboti, inv. št. 621 (T. II, 11). D. 13, š. 6,3, deb. 5,2, pr. luknje 2 cm. — S. P.

Negovski vrh pri Negovi. Pri rigolanju vinograda blizu domačije vrh griča pred leti našli Bratuševi, Negovski vrh 86, v gl. 70 cm kamnito sekiro z luknjo. Sedaj v zbirki osn. šole Negova (T. II, 12). D. 14, š. 6,5, deb. 4,5, pr. luknje 2,1 cm — S. P.

Resnikov prekop pri Igu. Raziskovanje 3. VII.—12. VIII. 1962 vodil prof. dr. J. Korošec, sodelovali T. Bregant, P. Korošec in F. Leben in slušateljli arheologije. Raziskanih 160 m²; povpr. gl. do polžarice nekd. jezerskega dna 1,50—2 m, povpr. gl. izkopa 2—2,50 m, delno do 3 in več met-rov. — Raziskano zemljišče leži tik ob Resnikovem prekopu z zač. točko ok. 128 m od izliva prekopa v Ižico, parc. 1247, last poljedelske zadruga Mokre na Igu. Kolišče odkrito že 1953 ob kopanju tega prekopa (AV 1954, 102 sl.) in Arheol. sek-cija SAZU mesto že sondirala (rezultati še neobjavljeni). — Letos odkriti del kolišča kaže zanimive gradbene momente. Najdbe sodijo med doslej najstarejše na Ljubljanskem barju. V vrhnjih plasteh ostanki poznejše poti proti Ižici (v bližini najden rimski novc). Raziskovanja (omogočili Sklad B. Kidriča, univerza in Obč. sk. Vič) se bodo nadaljevala. Načrt glej T. Bregant, AV 15-16, 1964-65, 190 in Pri-loga 3 ter 4. — J. Ko.

Rifnik — gl. Starejša železna doba!

Selišči pri Vidmu ob Ščavnici. Pri po-diranju drevja ob potoku Lipnici j. od va-si, parc. 82 k. o. Bolehnečici) našel A. Horvat iz Bolehničic 0,5 m gl. pod štorom kladivasto sekiro iz temno zelenega lisa-stega kamna. Rezilo močno okrušeno, del roba pri luknji do zatilja odbit. D. 8,6, š. 3,7, deb. 3,7, pr. luknje 1,6 cm. Hrani J. Čuš v Ženiku (T. II, 10).

Na njivi, parc. 478/5 k. o. Selišči, last J. Žmavca iz Selišč, našli kladivasto seki-ro iz temno zelenega lisastega kamna. Za-tilje okroglo, stranske ploskve enakomer-no obrušene, rezilo okrušeno in sedaj poševno. Verjetno po obrabi ponovno izbru-

šena, ker rahlo poševna luknja sedaj že sredi med zatiljem in rezilom. D. 9,8, š. 5,7, deb. 5,3, pr. luknje 2,3 cm. Hrani J. Čuš v Ženiku (T. II, 14).

Blizu mosta čez vzh. pritok Lipnice našli pred 1. svet. vojno na njivi, parc. 205, last J. Rojsa iz Selišč, ok. 15 cm d. kamnito sekuro. Izgubljena. — S. P.

Stanetinci pri Vidmu ob Ščavnici. Slavičevi v Stanetincih 40 hranijo ok. 10 cm d. kamnito sekuro z luknjo, najdeno nekje na posestvu. Založena — S. P.

Šafarsko pri Razkrižju. Ob rigolanju vrta pri domačiji Belovičevih, Šafarsko 51, pred zadnjo vojno našli fragmentirano kamnito sekuro z luknjo. Izgubljena. — S. P.

Večeslavci pri Pertoči. 1958 na neki njivi našli sekuro z luknjo iz sivo zelenega kamna. Luknja s pr. 1,8 cm malo postrani, stranica ob njej na eni strani malo okrušena. Široko rezilo zaobljeno, zatilje prav tako. D. 10,3, š. 6, deb. 4,5 cm (T. II, 16). Hrani A. Mihalič v Gornji Radgoni. — S. P.

BRONASTA DOBA IN KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

Brinjeva gora nad Zrečami. Pokr. muzej v Mariboru preiskal vzh. vrh Goliko s p. c. sv. Neže, okrog katere ozka terasa Skalnati greben v 18. stol. izravnana za gradnjo cerkve. Da bi odkrili sledove prvotne površine in najstarejših kult. plasti, izkopal okrog cerkve 7 sondnih jarkov 1 × 7 m. Sondo 10 pri cerkvenem stolpu v navezavi na lansko razširili. — Prezezi pokazali, da prazgodovinska naselbina segala tudi na Goliko. V močno pošev ležečih pobočnih plasteh sezah. jarkov precej žarnogrobiščnih črepinj (Ha B) posod, ki jih prebivalci metali čez nekđ. skalni rob. V sondi 10 na j. strani odkrili ostanke seliščne površine z nekaj sledovi pogorišč in tlakov iz črepinj. Ta plast v antiki izravnana za novo poselitev (gl. Rimska doba).

V globeli pod vrhom Golike v gozdu parc. 406 k. o. Zreče, odkrili 21 žganih grobov iz Ha A — B obdobja. Letos odkopani grobovi na vzh. strani grobišča, večinoma v zelo slabem stanju, najplitkejši tik pod sedanjo skalno površino pa tudi docela uničeni. V grobovih pretežno le kupčki izbranih kosti v žganini, med njimi raztreseni bronasti nakitni predmeti, igle in očalaste fibule predvsem iz Ha B. Vseh grobov doslej 65. — S. P.

Višnja vas pri Vojniku. Na njivah »Groblje« že pred leti našli v gl. 30 cm kamnito sekuro (T. II, 1) 11,1 × 5,4 cm — A. B.

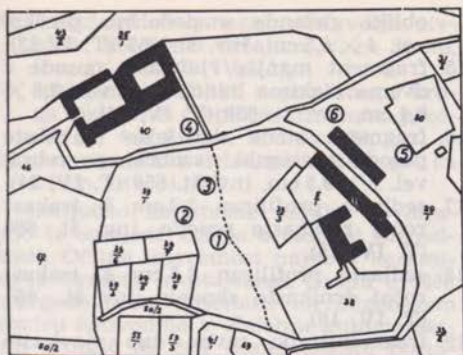
Zavrh pri Galiciji. Na ledini Gradišče posestnik Zadel našel pri oranju kamnito sekuro 13 × 3,8 cm. Hrani V. Jordan iz Gotovelj pri Žalcu. — A. B.

Žihlave pri Vidmu ob Ščavnici. Pri kopanju jame za apno na j. bregu Ščavnice Hozjanovi iz Žihlave našli fragmentirano sekuro iz svetlo zelenega lisastega kamna. Zatilje oblo, sp. del odbit in po delno okrušeni poševni ploskvi znova zglajen. Na obeh straneh sledovi vrtnanja lukenj: na eni 6 mm gl. in 2,5 cm š. kolobar, na drugi viden le 3 mm gl. polmesečast začetek vrtnanja. D. 20,3, š. 6,7, deb. 6,7 cm. Hrani Čuš J. v Ženiku (T. II, 15).

J. Kupljen iz Žihlave našel pri kopanju ob domačiji neizdelano kopačo iz temno zelenega lisastega kamna z neprevrtno luknjo. D. 15,4, š. do 8, deb. do 2 cm. Sedaj v Pokr. muzeju za Pomurje v M. Soboti, inv. št. 629 (T. II, 13). — S. P.

Gornja Radgona. Kljub več-stoletni pozidavi grajskega griča do najnovejšega časa niso opazili prazgodovinskih seliščnih sledov. Topografski ogled 1960 ugotovil najdbe prazgod. keramike ponekod kar na površju (VS 8, 1962, 193). Zato soboški muzej sondiral radgonski gradec na 10 mestih. Srednjeveška gradnja na vrhu segla zelo globoko in docela spremenila sestav plasti in površino griča. Zato ruševinske plasti ob grajski stavbi več ko 2 m gl. Na zah. in vzh. polovici griča (park oz. igrišča) ni starejših najdb, ker izravnavanja grajske okolice deloma odstranila vrhnje plasti, kar sodimo predvsem po prekopanih kosteh skeletnega grobišča na vzh. strani (sonda 6). — Prazgodovinske kult. plasti odkrili predvsem ob pobočjih, in sicer na terasah vzh. nad mestom, zlasti pa v kotanji j. pobočja pod grajsko stavbo (glej sliko!). Sonde na tem področju (glej sliko!):

Sonda št. 1 (0,7 × 1,5, gl. 2,8 m) na dnu kotanje (parc. 39/1, k. o. G. Radgona) tik ob stezi na grad ni dosegla sterilnih tal. Do gl. 2,0 m erozijska plast sivo črnkaste zemlje z redkimi prodniki in raztresenimi črepinjami. Pod njo 30 cm deb. plast črnkaste zemlje s precej črepinjami večinoma grobe in deloma v ognju prežgane se-

Področje radgonskega gradu s sondnimi jamami na južnem pobočju (risal S. Pahič)
Les environs du château de Radgona avec les trous de sonde sur le versant méridional

liščne keramike na 20 cm deb. prazni ilnati plasti, pod katero 5 cm deb. plast črepinji na kulturni ilovki z redkimi črepinjami; ta sega še globlje. Med črepinjami precej kosti domačih živali.

Sonda št. 2 ($1,2 \times 1,2$, gl. 1,4 m) nekoliko višje na pobočju tik stare steze h gradu na isti parceli: 9 plasti (glej sliko!); 1. 25–30 cm prodnatega humusa, 2. do 20 cm rdeče pečene ilovke, ki se je v sondi na eni strani izklinjala, 3. do 30 cm mešane ilovke, ki se je izklinjala v obratni smeri, 4. 10 cm nasute rumene ilovke v precej vodoravni legi, 5. do 30 cm sive humozne ilovke z ogljem, 6. do 20 cm temnosive kulturne ilovke z mnogo grobimi seliščnimi črepinjami, deloma prežganimi v ognju in mešanimi z živalskimi kostmi, 7. 5 cm nasute čiste sive ilovke, 8. 5 cm črne plasti s črepinjami in 9. rumena peščena ilovka kot sterilna podlaga.

Sonda št. 3 (1×1 , gl. 1,7 m) na sredini strmega pobočja južno pod grajsko stavbo tik ob stezi na grad na isti parceli: samo erozijska plast sive zemlje, predvsem v spodnjem delu več črepinj grobe seliščne keramike in nekaj živalskih kosti. Pri 1,7 m že sterilna rumenkasta ilovka.

Sonda št. 4 ($1,5 \times 0,7$, gl. 2,1 m) pri vrhu pobočja blizu jugovzh. vogala grajske stavbe (parc. 40) ni dosegla sterilnih tal. Do gl. 1,3 m siva zemlja z malo črepinjami novejšega porekla, očitno nasuta plast. Pod njo 30 cm precej čiste črne humozne zemlje, ki pokriva rumenkasto ruševinsko plast neznane debeline. V tej kamni, opeka z apneno malto in živalske kosti, a nobenih črepinj.

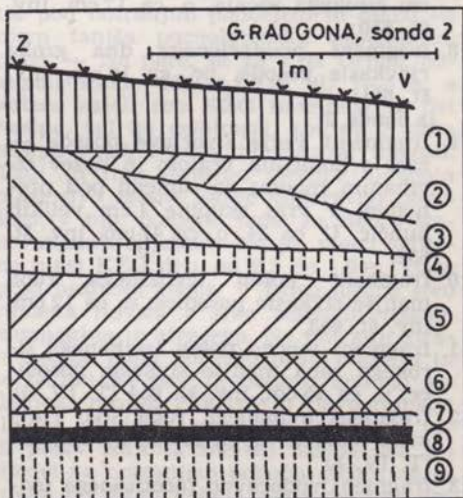
Sonda št. 5 ($1,2 \times 0,7$, gl. 1,2 m) na pobočni terasi vzh. od gospodarskega po-

slojja (parc. 29/1) ni dosegla sterilne podlage. Do gl. 1,2 m trda mastna črna zemlja z zdrobljeno opeko, do 10 cm deb. prodniki, v nižji legi tudi nekaj prazgodovinskih črepinj.

Sonda št. 6 ($1,5 \times 0,7$, gl. 1 m) pri severovzh. vogalu gospodarske zgradbe ni dosegla sterilne podlage. Ze 5 cm pod površjem na kup zmetane človeške kosti, večinoma stegenice, med njimi tudi redki kosci lobanj. Med kostmi pod rušo temno siv rečni prod, pod njim siva zemlja z redkejšim prodom. Plast premetanih kosti neznane debeline obsega najmanj 6×10 m in bila že poprej ugotovljena pri raznih naključnih kopajnih. Najdba govori za odstranjevanje grobov verjetno z višjega terena vzh. od gradu, bržčas ob zasajanju grajskega parka. Skeletno grobišče morebiti del prvotnega pokopališča v času turških vpadov porušene cerkve sv. Ruperta (F. Kovačič, Ljutomer, 354), morda pa tudi starejše.

Sonde na vrhni terasi zah. od gradu: le ruševinaste plasti srednjeveške graditve ali pa sterilna podlaga nad odkopanimi vrhnimi plastmi. Prazgodovinske črepinje spet na pobočju tega predela v vinogradu (parc. 50/1).

Da je nekdanja kulturna površina, po videzu dvojna torej v tem predelu j. pobočja še ohranjena in skrita pod poznejšimi erozijskimi plastmi. Večina v sondah odkrite keramike, kosti domačih živali in kosov ilnatega premaza stavb neposredno iz kulturnih plasti pod erozijsko prev-

Gornja Radgona, profil sonde 2 (risal S. Pahič)
Gornja Radgona, profil de sonde 2

leko, torej tu za sedaj še najlažje dosegljiva in najbolj ohranjena seliščna površina. Po pripovedovanju graditeljev družinskih hišic zahodno od tega mesta podobne najdbe (baje tudi kovinski predmeti) pri kopanju temeljev tudi tam. Ta v najnovjšem času zazidani pobočni pas torej naseljen že v prazgodovini.

V Pokrajinskem muzeju za Pomurje v Soboti: iz sonde 1:

1. fragment odeljenega rahlo poševnega roba večje rjavkaste grobe posode, u. ca 33 cm, inv. št. 644 (T. IV, 2);
2. fragment poševnega roba črnikaste večje posode, u. ca 30 cm, inv. št. 645 (T. IV, 3);
3. fragment zgoraj nazobčanega rahlo poševnega roba manjše rjavkaste posode, u. ca 20 cm, inv. št. 646 (T. IV, 14);
4. fragment navpičnega roba in stene sivkastega lonca z vodoravnim držajem, u. ca 20 cm, inv. št. 647 (T. IV, 12);
5. fragment uvihanega pošev nažlebljenega roba črnikaste skodele u. ca 16 cm, inv. št. 648 (T. IV, 20);
6. fragment stene večje sivo rjavkaste posode z ostanki 5,3 cm širokega trakastega ročaja, o. ca 18 cm, inv. št. 649;
7. fragment oboda in koničnega vratu manjše rjavkaste posode z ostanki 2 cm širokega ročaja, o. ca 17 cm, inv. št. 650;
8. fragment poudarjenega dna grobe rjavkaste posode, pr. ca 10 cm, inv. št. 651;
iz sonde 2:
9. fragmenti večje sivorjave posode — žare s koničnim vratom in pošev izvihanim robom; na ramenu pod prehodom v vrat skupine 1 cm velikih buncic. U. ca 34, o. ca 47 cm, inv. št. 652;
10. fragment pošev izvihanega roba manjše sivkaste posodice, u. ca 12 cm, inv. št. 653;
11. fragment močno pošev izvihanega širokega roba manjše sivkaste posodice, u. ca 15 cm, inv. št. 654 (T. IV, 5);
12. fragment uvihanega roba sivo rjavkaste skodele, u. ca 18 cm, inv. št. 655 (T. IV, 8);
13. fragment vodoravno facetiranega uvihanega roba črnikaste skodele, u. ca 14 cm, inv. št. 656 (T. IV, 25);
14. fragment oboda manjše rjavkaste posode z ostanki vodoravnega rebra v obliki girlande s podolžno prečko, vel. 4 × 6,5 cm, inv. št. 657 (T. IV, 23);
15. fragment manjše rjavkaste posode z dvema nizkima buncicama, vel. 3,8 × 8,4 cm, inv. št. 658 (T. IV, 14);
16. fragment stene debelejšje rjavkaste posode z ostanki nazobčanega rebra, vel. 5 × 9,5 cm, inv. št. 659 (T. IV, 24);
17. sedlasto profiliran 3,3 cm š. trakast ročaj rjavkaste posode, inv. št. 660 (T. IV, 15);
18. sedlasto profiliran 3,5 cm š. trakast ročaj črnikaste skodele, inv. št. 661 (T. IV, 18);
19. fragmentirano ravno dno rjavkaste posode, pr. 7,5 cm, inv. št. 662;
iz sonde 3:
20. fragment stene večje črnikaste posode s pošev izvihanim robom in nazobčanim rebrom na obodu, u. ca 25, o. ca 27 cm, inv. št. 663 (T. IV, 1);
21. fragment navpičnega roba sivkaste posode, u. ca 25 cm, inv. št. 664 (T. IV, 6);
22. fragment uvihanega roba črnikaste skodele, u. ca 17 cm, inv. št. 665 (T. IV, 9);
23. fragment močno pošev nažlebljenega uvihanega roba sivkaste skodele, u. ca 18 cm, inv. št. 666 (T. IV, 22);
24. fragment navzven ošiljenega roba sivkaste skodele, u. ca 18 cm, inv. št. 667 (T. IV, 10);
25. fragment stene večje črnikaste posode z 2 plitkima 7 mm š. žlebičema na ramenu, vel. 5 × 8 cm, inv. št. 668 (T. IV, 21);
26. fragment ravnega dna rjavkaste posode, u. ca 13 cm, inv. št. 669;
iz sonde 5:
27. fragment male rdečkaste posodice s konično konkavnim vratom in buncico na obodu, u. ca 12 cm, inv. št. 670;
28. fragment navznoter upognjenega roba sivkaste visoke skodele, u. ca 16 cm, inv. št. 671 (T. IV, 7);
29. fragment v obliki krožca oklesane črepinje rjavkaste posode, pr. ca 2,5 cm, inv. št. 672;
30. fragment poudarjenega ravnega dna sivo rjavkaste posode, pr. ca 15 cm, inv. št. 673;
iz drugih sond:
31. fragment pošev izvihanega roba sivo rjavkastega lonca, u. ca 20 cm, inv. št. 674;
32. fragment konično konkavnega vratu manjše črne posodice, u. ca 15 cm, inv. št. 675 (T. IV, 17);
33. fragment odeljenega uvihanega roba rjavkaste skodele, u. ca 16 cm, inv. št. 676 (T. IV, 16);

34. fragment uvihanega roba večje sivkaste skodele z držajem, u. ca 30 cm, inv. št. 677 (T. IV, 11),
35. fragment v obliki nepravilnega kroga oklesane črepinje črnikaste posode, pr. 4 × 4,7 cm, inv. št. 678,
36. polovica 5 cm debelega svitka, pr. ca 14 cm, inv. št. 679.

Izključno keramične najdbe dovoljujejo le omejene sklepe o časovni pripadnosti. Očitna istovetnost najdb s keramiko iz Ormoža in ptujskega Gradu uvršča prazgodovinsko naselbino na radgonskem gradu nedvomno v obdobju kulture žarnih grobišč na črti doslej znanih postojank ob Muri: Križevci — Gornja Radgona — Tillmitsch-Kalsdorf — Jügendorf — pripadajočih Ha B stopnji. Ker med najdbami doslej ni bilo zanesljivo mlajših elementov bi lahko sklepali, da tudi tod naselitev le še v 7. stol. pred n. št., usoda radgonskega gradca pa do antike enaka tej ptujskega Gradu (tudi po legi precej skupnega). Medtem ko bi ilirskim gomilam pri opekarni (najdba fragmentov kulnega vozička) morali iskati ustrezno naselbino drugod (smer iskanja: najdba kosov rožičastih držajev posod iz Hercegovščaka — v Joanneumu v Gradcu, inv. št. 566) bi še leta 1789 ohranjene gomile na bivšem grajskem vrtu vzh. od gradu z najdbami »orožja, razbitin čelade, oklepa, meča poleg oglja in razbite glinaste posode, a deloma tudi zarjavelih kosov konjske oprave« (F. Vrbnjak, Handschrift 781 (1851) v Štaj. dež. arhivu v Gradcu) brez možnosti preverjanja morebiti smeli pripisati šele antiki. Doslej o žarnih grobovih na področju Gornje Radgone ni bilo podatkov. — S. P.

Hajndl pri Ormožu. Pri kopanju vodovodnega jarka na pobočju Hajndla v začetku globeli 48 m od rezervoarja presekanca pribl. 7 m dolga kulturna plast 20 do 30 cm deb. sive zemlje 0,8 m pod površjem. Nekaj črepinj grobe prazgodovinske keramike, del 17 cm š. dna temno sive posode s strmo steno in rebrom nad dnom, fragmentiran držaj velike rdeče rjave posode in bikoničen vijček. V ptujskem muzeju, inv. št. 30.678 — 30.685.

Verjetna zveza z naselbino v Ormožu ali še nekoliko starejša. — S. P.

Limbuš pri Mariboru. Na severnem vzhodju griča z razvalinami gradu zahodno od vasi 1944 pri kopanju zaklonišča načeti žarni grobovi. Število uničenih grobov ni znano, nekaj najdb pozneje prošlo v Pokrajinski muzej v Mariboru:

1. črepinje velike črne izgajene žare (del dna in oboda), pr. dna ca 16, deb. sten do 0,9 cm, inv. št. A 2519;
2. obnovljena rjavkasta polkroglasta skodela z izvihanim robom nad zoženim vratom, v. 6, u. 12,2, d. 4 cm, inv. št. A 461 (T. II, 18);
3. kosci polovalne bronaste zapestnice z zoženima odprtima koncema, pr. ca 5, deb. 0,35 × 0,15 cm, inv. št. A 2520.

Najdbe sodijo v Ha B obdobje, grobovi očitno v skupino žarnih grobišč med Ptujem in Rušami in pripadajo tako še neznanemu grobišču. — S. P.

Ormož. Nadaljevanje izkopavanj 1955 do 59, od 2. 6. do 15. 8. pod vodstvom B. Perc in ob sodelovanju I. Mikl, A. Bolte in T. Kneza, nadzor S. Pahič (podrobnejše poročilo Ptujski zbornik 2, 1963 — 202 z načrtom). Že 1958 pri zaščitnih izkopavanjih na parc. št. 23/1 (velikost: 48 × 22) dobili presek skozi zemeljski nasip, ki je prazgodovinski. Ugotovili j. od nasipa dvojno kulturno plast: žarnogrobiščino, ki sega do osnovne sterilne površine (deb. do 0,1 m), in poznolatensko. Obe se dvigata k nasipu in deloma nanj — dokaz, da nasip nastal v času prve KŽG naselbine.

1962 (sonda V) ponovno očistili še dostopni V profil in dobili 50 m dolg presek skozi S del naselbine. Ponovno ugotovili, da sega naselbinski kompleks KŽG do nasipa, nastalega v času te naselbine; tik pod notranjim pobočjem in delno na njem tanjša poznolatenska naselbinska plast. — Na parc. št. 25 k. o. Ormož odkopali sondo 14,0 × 2,0 m gl. 1—5 m, s katero zajeli rob KŽG naselbine in del nasipa, žal ne celotnega, ker na S delu nasipa gozd. Presek ni pokazal novosti. Tudi tu ima osnovna sterilna ilovnata plast sivo zelene barve vodoravno površino; v njo vkopane jame za stebre stanovanjskih objektov. Na tej plasti seliščna plast KŽG deb. od 0,5 do 1,0 m, ki se pred nasipom konča. V jedru nasipa sivo rumena ilovica s sivo zelenimi lisami, kompaktna in strnjena. Na notranji strani nasipa pada poševno proti pobočju in se izklini na sterilni podlagi znotraj sedanjega nasipa. Pokriva jo rjavo rumena ilovica, grudasta, manj kompaktna, ki tudi pošev izklinja znotraj nasipa. Na tej ilovici na notranjem pobočju dobro ohranjena do 0,1 m debela plast poznega latena. Vrhnje plasti rahlo grudaste, rjave in na vrhu humozno predelane. — V času omenjenih del na parc. št. 111 k. o. Ormož izkop zemlje za gradnjo bloka.

Nadzirali delo in ugotovili ostanke neke manjše stavbe izven utrjenega območja KŽG naselbine in velike jame za odpadke s kulturnim gradivom KŽG. — Obseg in obliko naselbine ugotavljali po konfiguraciji terena in ohranjenem obrambnem sistemu. Ob zaključku del želeli ugotoviti, ali sega naselbinski kompleks še izven terena, ki ga omejuje utrdba. Zato v naselbini in zunaj nje odkopali 80 sond (1 × 2 m, gl. 1—2 m); ugotovili, da razen manjše stavbe na parceli št. 111 izven obrambnega sistema ni posameznih najdb niti seliščnih kompleksov.

Naselbina se je razprostirala v obliki polkroga na vzhodnem delu terase ob Dravi. Dol. naselbine v smeri V-Z 400 m; od reke proti S dol. 380 m. J. pobočje strmo padalo k reki in naravno utrjeno. Strma pobočja tudi na SZ in JV delu. V in S del umetno utrjena: 6 m globok jarek z nasipom, ki tudi do 5 m visok (predvsem parc. 23/1 do 23/3 in 24). V 8. stol. naselbina propade in šele v zadnjih stoletjih pr. n. š. prehodno naselijo ormoški plato Kelti, predvsem na obrobem sev. delu. V rimskem času poteka ob prazgodovinski naselbini cesta, vendar rimske naselbine doslej tu nismo dobili. Gradivo je v Pokr. muz. Ptuj. — B. P.

Ormož. Izkop za kletne prostore Kolaričeve hiše med cesto proti Tomažu in Cvetlično ulico leta 1961 odkril in uničil prazgodovinsko naselitveno plast. Ostanke črnikaste kulturne plasti in raztrese-

ne črepinje grobih posod iz žarnogrobišnega obdobja opazovani 1962 v kupih odkopane zemlje. Podobni sledovi odkriti pred nekaj leti pri stanovanjski hiši ob koncu Cvetlične ulice. V novih izkopih ni najdb.

Teren najdbe 150 m zahodno od mestnih okopov (obdajali že žarnogrobiščno naselbino v Ormožu) in tik nad usekom ceste za Tomaž, po katerem se je rimska cesta Poetovio — Savaria povzpela na vrh terase sev. nad mestom. Prazgodovinska naselitev torej ni bila omejena samo na področje znotraj okopov. — S. P.

Pertoča. Pri kopanju jam za sadno drevje na njivi za domačijo v Pertoči 62 Mihalič Filip 1959 našel v laporju (morebiti obloga groba?) bronasto ovratnico z drobnimi prečnimi žlebiči in stanjšanimi koncema. Pr. 18,5, deb. do 0,5 cm. Hrani Mihalič Anton v Gornji Radgoni (T. II, 17). Podobne ovratnice znane iz žarnega grobišča v Mariboru (H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit 118, 47—48; Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 1138—1140, 1147, 1149, 1152), iz grobov na Rifniku (S. Pahič, AV 7, 1956, 52, T. 2,1; Mestni muzej Celje, inv. št. 537), prečno žlebljene tudi lokaste fibule iz žarnih grobov na Bledu (S. Gabrovec, Prazgodovinski Bled, 65, T. 21,4; 23,1; Narodni muzej Ljubljana, inv. št. P 9740, 9747). Najdba pripada verjetno še neznani postojanki obdobja kulture žarnih grobišč na prehodu iz Murske v Rabsko dolino, morda tudi iz nekoliko mlajšega časa. — S. P.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

Črnomelj — Sadež. Junija 1962 prejel Belokranjski muzej v Metliki še eno bronasto zapetnico s Sadeža. Pr. 7 cm, močno razjedena od divje patine. — J. D.

Gradišče pri Dobrni. Severovzh. od vasi Dobrna in j. od cerkve sv. Miklavža (vzidan nagrobnik AIJ 10) hrib Gradišče. Zgornji plato, kjer nekdanj moralo biti gradišče, d. 135 m, š. največ do 20 m. Ob vsej sev. strani platoja porušeno in z grmičevjem obraslo zidovje brez sledov malte. Na platoju ni keramičnih drobcev, na pobočju hriba več fragmentov tipične ilirske keramike. — A. B.

Dobova pri Brežicah. Pri odkrivanju zemeljske površine na prazgodovinskem grobišču v Dobovi paznik tamkajšnje gramoznice Franc Boranič maja 1962 našel bronasto iglo (d. 10,5 cm) z masivno bikonično glavico in ornamentalnimi vre-

zi na igli ter fibulo tipa peschiera, narejena iz tordirane žice (d. fibule 5 cm). Najdbi pripadata nekemu spomladni 1961 izkopanemu grobu; hrani ju Posavski muzej. — S. Š.

Dvori nad Izolo. Na kraju z ledinskim imenom Grivina (med. parc. 337 in 340 k. o. Korte) zah. od Dvorov nad Izolo pred leti pri kopanju za vinograd Novak Franc iz Dvorov 24 našel kamnito žaro s pokrovom, po pripovedovanju najditelja napolnjeno s pepelom; baje bilo najdenih tudi nekaj drobnih predmetov kot primatek, ki pa izgubljeni. — E. B.

Kaštelir pri Dvorih nad Izolo. Sist. izkopavanja od 11. VI. do 1. VIII. 1962. Vodila Elica Boltin, sodelovala T. Urleb in S. Pahič.

Zaščitna izkopavanja srednjega prečnega nasipa jeseni 1960. V prečno na na-

sip ležeči, delno izkopani sondi odkrit zid iz ene vrste naloženega kamenja (suhozidna tehnika). Sedaj to sondo poglobili in podaljšali nasip: parc. 993/1, 993/2, 993/3, 987 — k. o. Korte, prečna sonda: parc. 987): d. 22,8 m, na najvišjem mestu nasipa 5 m v. in 5 m š., na vzh. strani 5 m šir. na zah. razširjena proti S in J na 20,58 m.

V sondi 10 vzporednih prečno na dolžino sonde potekajočih zidov, ki segajo od temeljne kamenine proti zgornji površini današnjega nasipa. Ohranjeni zidovi 0,4 m—3 m v. Osrednji, najvišji zid podpira pravokotno nanj postavljeni, iz 2 vrst kamenja naloženi zid.

Prostor med zidovi napolnjen s kamenjem različne velikosti, pomešanim v spodnjih plasteh z rumeno rjavo peščeno zemljo, v zgornji pa s humusom. Povsod tudi fragmenti keramičnih posod: spodaj iz starejše železne dobe, v zgornjih plasteh predvsem iz rimskega časa. Le na enem mestu fragmenti slikane apulske keramike (v spodnjem delu nasipa). Drobni kovinski predmeti, ki bi objekt časovno opredeljevali, ni.

Slučajne in najdbe sondažnih izkopavanj na Kaštelirju (od 1956 dalje) kažejo na naselbino iz starejše železne dobe, naseljeno spet v času rimske okupacije, zavarovano z obrambnim zidom, ohranjenim le na vzhodni strani. Srednji prečni nasip verjetno ločil naseljeni del platoja od nenaseljenega. Prerez dokazuje močan obrambni objekt.

Keramične najdbe in zemeljske plasti kažejo najmanj 2 gradbeni fazi. Isto potrjujejo poznejši zidovi, lepo vidni v zgornjem delu profilov prečne sonde. Po keramičnih fragmentih domnevamo: najstarejši del tega fortifikacijskega objekta je nekako iz 2. pol. 1. tisočletja pred n. š. mlajši del pa iz časa rimske okupacije Istre, kar kaže tudi contrafor na zah. strani nasipa. Drobne najdbe — fragmenti keramike — sedaj v piranskem Mestnem muzeju. — E. B.

Križna gora pri Starem trgu — glej Antika!

Metlika — Borštek. Belokranjski muzej je 24. IX. do 10. X. 1962 sistematično izkopal žarno nekropolo na Borštku. Dela vodil V. Šribar. Gradivo tu že prej odkritih 8 žarnodobnih in 1 rimskega groba objavljeno v AV 13-14, 1962-63, 469.

Osnova sedanjega izkopavanja kvadrantna mreža 4×4 m. Raziskanih 11 kvadrantov. Odkriti 3 žarnodobni grobovi in sledovi prazgodovinske poselitve:

hišni lep, hišna keramika, kamnita sekira in velik brusilni kamen (?). Keramika zelo fragmentirana. — J. D.

Libna pri Vidmu. Libenšek Franc, Libna 12 pri kopanju v vinogradu ob svoji hiši našel lok bronzaste čolničaste fibule, d. 6 cm. Hrani Posavski muzej.

Posestnik Ivan Jamnik, Libna 4 pri oranju njive (parc. št. 84, k. o. Stari grad) našel 2 močno fragmentirani železni sulični osti (dolž. 23 cm in 22,3 cm) in 2 čašasti ter eno zrnasto stekleno jagodo ovratnice rjave barve, okrašene z belimi valovnicami. Najdbo oddal Posavskemu muzeju.

Špiler Vinko, Libna 7 oddal Posavskemu muzeju s poševnimi vrezi na zunanem robu ornamentiran bronast obroček, pr. 3,5 cm. Po njegovi izpovedi obroček del zlate najdbe pri rigolanju njegovega vinograda 1928 (R. Ložar, GMS 11, 1930, 17—20).

Posavski muzej od 1.—15. VIII. 1962 izvedel zaščitno izkopavanje prazgodovinske gomile za gospodarskim poslopjem. V. Špilerja, Libna 7 (parc. št. 477/2, k. o. Stari grad). Prve slučajne najdbe iz te gomile muzej dobil že 1958 (VS VII, str. 326, Tab. VI, 6—8). Spomladi 1962 Špiler pri planiranju gomile našel konjsko opremo, 45 različno ornamentiranih faler razne velikosti, na katerih še delno ohranjeno usnje, deli žvalve in bronzast amulet, pasno spono, torques, dve bikonični lepo ornamentirani amfori in široko bikonično skodelo s trakastim presegačnim ročajem in visokim vratom.

Pri izkopavanju muzej odkril 2 moška in 3 ženske skeletne grobove, a celo najmočnejše kosti le delno ohranjene. V enem moškem pokopu konjska lobanja (že tretja takšna najdba v tej gomili).

V 4 radialno razporejenih grobovih skeleti položeni v grobno jamo brez kamnite obloge. Ženski skelet v središču gomile pa pokopan najgloblje (1,35 m pod rušo) in v obliki pravokotnika obdan z zidom iz naloženih apnenčastih kamnov (deb. zidu 20—25 cm). Tudi na vrhu grob obokano prekrit s kamnito oblogo okroglih apnenčastih kamnov, in sicer 75 cm nad nivojem skeleta. Skelet v obzidani grobni jami položen na leseno desko (d. 202 cm, š. 108 cm). V grobu: 2 cilindrična obročka za lase, ogrlica iz steklenih, koščeni in 17 zlatih jagod, 2 zlati trolistni ploščici, bronzasta fibula s stekleno oblogo, na levem in desnem zapetju po ena bronzasta zapetnica, ob desni nogi pod kolenom bronzast, že popolnoma razpadel predmet, ki mu ni bi-

lo več mogoče določiti oblike in namena, dve bikonični urni s pokrovoma, plitva skleda, manjša skodela in miniatura kroglasta posodica. Obe urni in skodela lepo ornamentirane in znotraj ter zunaj grafitirane.

Tudi v ostalih 4 grobovih je keramika (urne, sklede, skodele), ornamentirana in večji del grafitirana, od pridevkov pa: železna sulica in noži, bronaste nanožnice in zapestnice, čolničasta in rtasta fibula, ovratnica s steklenimi in koščeniimi jagodicami, cilindrična bronasta obročka za lase ter bronast prstan. Najdbe v Posavskem muzeju. — S. Š.

Rifnik, Šentjur pri Celju. Nadaljevanje izkopavanja naselbine 4. IX.—13. X. 1962. Vodja del A. Bolta.

Kvadranti 40—64: pri 65 cm že sterilna rdečkasta ilovka.

Kvadranti 66, 65 in 69: pri 65 cm naselbinska plast še dobro vidna, širi se proti JZ, v zadnjih dveh pri 80 cm izgine.

Kvadranti 18—28, 19—29: fragmenti keramike do 85—90 cm. Tu tudi železen nož.

Kvadranti 81—100: teren in naselbinska plast močno padata, posebno na J, v kvadr. 86 in 92 do 2,43 m. (Podobno kot v kvadr. 35 in 10 2,25 m). Ostanke stavbe v kvadr. 82—93 najbolj očitno pri 1, 23—1, 30 m; lep primerek kozice, več kosov hišnega lepa.

Naseljenci torej strmino malo izravnali, nastale 4 naselbinske ravnice. Zato ponekod v gornji plasti, (ne pa v spodnji), fragmenti neolitske keramike, ki so v spodnji plasti šele 12 m vstran.

Da bi ugotovili razsežnost naselbine proti JZ, v tej smeri na več platojih 12 sond. Prvih 5 tik za hišo S. Bohinc (izredno raven in za naselbino primeren teren), druge med tem mestom in vrhom.

Sonda I. pri 50 cm več kosov žlindre, nekaj fragmentov ilirske keramike, pri 70 cm že rdeča sterilna ilovka. Žlindra skoncentrirana predvsem na enem mestu.

Sonda II. pri 30 cm fragmenti keramike in žlindre, (spet več ali manj na enem mestu), druge takoj skalni čoki in med njimi sterilna rdečkasta ilovka.

Sonda III: več fragmentov novejše in ilirske keramike, v gl. 30 cm rimska jagoda iz steklene paste, keltski novc in fragment noža.

Sonda IV: v humusu nekaj fragmentov novejše, pri 18—20 cm pa ilirske keramike. Pri 35 cm sterilna rdečkasta ilovka med skalnimi čoki.

Sonda V: položaj podoben v sondi IV.

Sonda VI (29 m sev. od polig. točke

III): največ žlindre, nekaj keramike pri 20—30 cm. Pri 50 cm že sterilna ilovka.

Sonda VII: več fragmentov keramike, tudi grafitirane. Po profilu bi lahko bil ostanek naselbine.

Sonda VIII (pod rimskim zidom, v vijugasti, z zidom vzporedni kotanji, ki pa ni obrambni jarek, temveč stara opuščen pot): pri 70—76 cm železna sulica z listnatimi konci in močnim rebrom po sredini in ploščat, zglajen brusni kamen.

Sonda IX (med sondama VII in VIII): pri 10—15 cm manjši bronasti fragmenti fibule in pasne spone ter železen polkrožen obroček. Sterilna plast že pri 55 cm.

Sonda X (pri polig. točki VII): tudi tu tik pod rušo nekaj fragmentov ilirske keramike. Med 30—40 cm že rdečkasta sterilna ilovka med skalnimi čoki.

Sonda XI (dolga 28 m): v gornji plasti nož, fragment stekla, fragmentiran obdelan rog, fragment koščenega glavnika in rimski novc — torej izključno rimsko gradivo. V ozkem pasu (v liniji s kvadr. 64) kulturna plast do 85—90 cm, drugod preneha že pri 60 cm.

Sonda XII: Kamnit pravokoten blok (2,75 × 1,75 m). V presledku med tem in drugimi bloki (35 cm): fragment bronca, kosi hišnega lepa in fragmenti keramike, v spodnji plasti samo ilirske, v zgornji pomešani z mlajšimi elementi. Sterilna plast pri 69 cm.

Letos našli 3 stavbne objekte (1957—1961 odkopanih 8), in sicer v kvadrantih 86—97, 65—101—104 in pri pol. točki X. Naselbina omejena na vrh (gl. sonde). Z izjemo 1961 odkopane neolitske plasti najdbe izključno ilirske. Keltski vpliv zelo skromen. Rimski ostanke več ali manj slučajni (rimska naselbina odmaknjena in zaključena).

Glej še Zgodnji srednji vek. — A. B.

Stična — Tumulus. Nadaljevali 24. VI. do 24. VIII. 1962) sistematsko izkopavanje velike gomile v Stični, ki sodi v kompleks halštatskih gomil ilirskega naselja v Stični (gl. Arheološki pregled 2, 1960, 74 s.).

Odkopano vrhnji del zah. polovice gomile (kvadrant C in D). Odkritih 13 novih grobov oz. objektov (N 114 — 126), ki sodijo k grobnemu kultu. Najpomembnejši N 121 — pokojnica pokrita z obleko, prešito s steklenimi in jantarjevimi jagodami (najdenih nad 2000 steklenih in jantarjevih biserov). Letos odkopani grobovi sodijo v mlajši halštatski (Ha D 2/3), t. j. v 5. stoletje. Izkopavanje se bo 1963 nadaljevalo. — S. G.

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

Dobova pri Brežicah. Pri kopanju našel Bosina Jože nedaleč od temeljev hiše v gl. 1 m dobro ohranjen latenski meč v še celi nožnici. Delavci s silo razklenili, razpald na dvoje. Meč d. 90 cm, rezilo d. 77 cm. Na zadnji strani nožnice zakovičen okrašen mostiček za pritrditev nožnice na verigo ali opasač. Prednja stran nožnice ima po sredi izbočen rob, zgoraj pa okrašena s stiliziranim rastlinskim ornamentom. — Branik ročaja na obeh straneh okrašen s trojnimi volutami. Trn ročaja se zgoraj zaključuje z deltastim glavičem, ki na vrhnji strani okrašen s štirimi polžki in krogom v sredi.

Ob meču najdena dva dobro ohranjena železna obročka (pr. 8,3 cm, deb. 0,6 cm). Na obeh zapeti latenski fibuli s silo

razklenili in na eni uničili in izgubili iglo (vse T. V).

Po pripovedovanju Bosine v grobu dobro ohranjen skelet.

Pozneje pri kopanju gramoza spet 2 skeletna grobova; v enem podoben obroček kot tista dva ob meču, v obeh pa drobci keramike.

Pri gradnji hleva še 2 grobova. V prvem skelet, v drugem 50 cm gl. bikonična, rjavo žgana posoda (v. 32 cm, pr. ustja in dna 12 cm).

Na sosednji parceli Jože Vogrinc, Dobova 84 c našel 2 skeletna pokopa pri gradnji hiše oz. hleva.

Na površini s radijem 50 m odkritih doslej 7 skeletnih pokopov — torej še neznano latensko grobišče. — S. S.

RIMSKA DOBA

Ajdovščina

Gl. 1963 — Rimska doba

Biš pri Trnovski vasi. Sev. del ob cesti Trnovska vas — Gradišče razvlečene vasi ima ledinsko ime »Gomile«. Nekoč pri oranju (parc. 710/3, k. o. Biš) baje našli na »obdelan kamen«, na bivši njivi (parc. 704/2) pa na 2 × 2 m veliko kamnito ploščo, ki ostala v zemlji. Sedaj na površini nobenih sledov. Kamnite najdbe očitno pripadajo ostankom grobnih oblog. — S. P.

Brinjeva gora nad Zrečami. Pri ugotavljanju razširjenosti žarnogrobiščne naselbine na Goliki (gl. Bronasta doba) na j. strani cerkve sv. Neže v sondi št. 10 ugotovljena nad prazgodovinsko seliščno plastjo antična, ki deloma izravnala spodnje. V njej precej grobe keramike iz poznejše antike, kovinske najdbe pa neznatne.

Nekoliko niže pod vrhom na jugozah. pobočju pred starim župniščem odkrita v skalno špranjo vsekana antična pečica z razlomljenim inlatim obokom, v katerem več okroglih odprtín. Na oboku ležalo precej skupin posameznih antičnih posod bržkone še v prvotni legi. — S. P.

Bršljin pri Novem mestu. Sr. oktobra 1962 ob planiranju parc. 81 k. o. Bršljin za gradnjo tovarne ravnega stekla, našli rimske grobove in obvestili Dol muzej. Ogleđ ugotovil, da 3 grobovi še dobro vidni, četrtega buldožer uničil, vidno le še, da bil žgan. **1.grob:** kvadraten, z 21°

odkl. na Z. smer S-J, zidan iz lomljenih kamnov, na vzh. strani znotraj zidana kamnita polica, notr. vel. 125 × 125 cm, gl. 60 cm, v. police do dna 35 cm, š. police 30 cm, š. grobnega zidu 35—40 cm. V grobu samo kosi črno sive skodele in neke rdeče keramike. Dno groba posuto s peskom, na njem razen na polici raztresene nezgorele kosti in žganina. Grob očitno že zdavnaj izropan. — **2. grob:** skoraj kvadraten, obdan z neobdelanimi kamnitimi ploščami, leži v smeri S-J s 5° odklona proti Z. Buldožer grob deformiral, vsebina uničena. Baje v njem 1 posoda. Notr. vel. groba 50 × 40 cm (daljša stranica V-Z), deb. plošč do 7 cm, notr. gl. groba 42 cm. — **3.grob:** kvadraten, zidan iz lomlj. kamna, vezanega z rjavkasto malto, na sev. strani polica, dno in polica lepo ozidani z apnena malto. Po širini polica razdeljena s 4 stožčastimi grebeni iz malte na 5 polj. Po grebenu in ob strani sledovi rdečega trakastega okrasja (ravne črte in girlande). Smer groba S-J z 10° odklona proti Z, notr. vel. brez police 96 × 143 cm (daljša str. V-Z), notr. gl. 30 cm, š. police 50 cm, v. police nad dnom groba 10 cm, v. grebenov 6 cm, š. polj med grebeni 26 cm, deb. zidov 22—30 cm. V grobu po vsej površini razmetani kosi rdeče žare v obliki hiše in nekaj kosov sive keramike. Grob že v davni izropan. — **4. grob:** pri delih popolnoma uničen. Ohranjenih samo nekaj kosov posode iz zelenkastega stekla. — **5.grob:** nepravilno okrogel, obdan s ploščatimi kamni, ležal juzah. od 3. groba. Notr. premer 53 cm, notr. v 35 cm, deb. plošč

5—8 cm. Verjetno sicer nedotaknjen, vendar v njem nobene cele posode, ampak samo kosi 3—4 posod. Na dnu žganina in drobci neožganih kosti, med njimi razmetani kosi keramike. — T. K.

Celje — Breg. Poleg novcev našli na desnem bregu Savinje med novim mostom in stariim kapucinskim mostom 27 fibul, med njimi nekaj polizdelkov, dva zlata prstana, en zlat uhan, dva zdrobljena prstana z gemama, nogo posode v podobi grifona, en srebrn prstan, fragmente bronastih pasnih spon, okove, igle itd. Sedaj v Mestnem muzeju Celje. — V. K.

Cven pri Ljutomeru. Danes kultivirano ravninsko področje od Krapja proti Moti in Cvenu — predvesm okrog osnovne šole — ima po kat. mapi k. o. Cven in ljudski tradiciji ledinsko ime »Gomile«. Pri kopanju jam za sadno drevje na šolskem vrstu in pri gradnji sosednjih hiš domačini večkrat naleteli na človeške kosti. Sodeč po najdbi železnega meča (sedaj v soboškem muzeju) ti skeletni grobovi iz novejših, najbrž turških časov. Vendar pri sondiranju šolskega dvorišča najdene v premetani (navoženi?) zemlji do 1 m gl. poleg raztresenih živalskih in človeških kosti tudi redke antične črepinje, med njimi uvihani rob rdečkaste skodele in del stene sivega lonca z gostorisnimi progami. V bližini verjetno nekdanje antične gomile (prim. F. Kovačič, Ljutomer, 3) — S. P.

Čmrlja pri Trnovski vasi. Poleg že znanih gomil na j. strani doline (Kres 1, 1881, 676 s) je na robu gozda za domačijo T. Muršca v Čmrlji 14 (parc. 884/3, k. o. Bišečki vrh) na sev. pobočju skupina 5 antičnih gomil, od katerih leže 4 v vrsti, peta pa sama vzhodneje. L. 1936 domači to razkopali in našli v njej iz kamnitih plošč sestavljen grob, v katerem »razbit lonec in novec«. Najdbe izgubljene. Pr. 7,5 — 12, v. 0,5 — 1,6 m.

J. od tod je na zaključku grebena j. strani doline v gozdu (parc. 66, last A. Pukšiča iz Ločkega vrha) nepoškodovana posamična gomila (pr. 9,5 m v. 0,4 m). — S. P.

Dobja vas pri Prevaljah. V šolski zbirki gimnazije na Ravnah antični vrček, ki ga 1954 izoral traktorist pri odkopavanju zemeljskih plasti nad gramoznico na robu terase pri posestvu Dobji dvor. Pri tem v globini 2—3 m baje naletel na »kole v obliki plota, deb. do 15 cm, navpik 0,6 m v. in 0,7 m narazen sto-

ječe, vezane z vodoravnimi drogovi«. Vrček je tičal na 0,6 m kupu oglja in pepela blizu zraven v gl. 2,2 m. Izdelan iz svetlo sive gline, nizka noga, trakast ročaj ob vitkem vratu (v. 13, o. 11 cm). Podoben vrček iz Koroške datira A. Schörgerdorfer (Die römischezeitliche Keramik der Ostalpenländer, 1942, 57, št. 493) v 1. stol. Verjetno antični grob na z erozijo prekritem pobočju. (T. VII, 13). — S. P.

Drvanja pri Benediktu v Slov. goricah. Na sev. zaključku doline potoka Drvanje na njivah v spodnjem delu pobočja severno od domačije P. Strmška, (parc. 195, k. o. Drvanja) in na višjeležečem travnatem obrobju (parc. 196/1) s sondiranjem ugotovljeni sledovi večinoma že docela odoranih temeljev antične stavbe (VS VII, 1960, 292). Kamni iz domačega apnenca, črepinje grobih posod, drobni kosi opeke in železne žlindre še leže po površju oranice, dočim plug strga že sterilno podlago. Na travišču kulturna plast črne zemlje z redkimi najdbami 40—70 cm globoko. V eni izmed sond pod 35 cm sivega humusa ugotovljena 55 cm deb. črna plast z opeko, redkimi črepinjami in večjimi kosi železne žlindre. Pod njo 5 cm sive ilnate zemlje, nato 65 cm dolga proga 10 cm deb. rdeče pečene ilovke s trdo rjavkasto skorjo, ki se na obeh straneh izklinja navzgor. Podlaga rume-na sterilna ilovka. Najdba žlindre govori za antično podeželsko stavbo s kovačnico.

Od pobranih najdb so v Pokrajinskem muzeju v Mariboru:

1. širok vodoraven del roba rdečkaste skodele (pr. ca 26 cm, inv. št. A 2551),
2. odelbeljen izvihan del roba svetlo sivega lonca (pr. u. ca 23 cm, inv. št. A 2552),
3. oblo izvihan del roba rjavkastega, močno poroznega lonca (pr. u. ca 24 cm, inv. št. A 2553),
4. del stene sive skodele z rebrom med trupom in poševnim robom (vel. 6,5 × 7 cm, inv. št. A 2554),
5. del stene rdečkastega lonca z gostorisnimi progami (vel. 9 × 9 cm, inv. št. A 2555),
6. del stene rjavkastega, vodoravno nažlebljenega lonca (vel. 6 × 6,5 cm, inv. št. A 2556),
7. del ravnega dna rdečkastega lonca (pr. ca 26 cm, inv. št. A 2557),
8. del vbočenega dna črnkasto rjavega lonca (pr. ca 8,4 cm, inv. št. A 2558),
9. del dna sive, znotraj s peskom obložene posode (pr. ca 16 cm, inv. št. A 2559),

10. del stene rdeče premazane posodice z reliefom (krogi id) (vel. $3 \times 5,5$ cm, inv. št. A 2560).

Temelji stavbe najbrž iz prve pol. 2. stol.

Vzhodno od tod na vrhu sosednjega grebena pribl. 30 m severno od gozda z antičnimi gomilami (VS 7, 1960, 292) na njivi (parc. 193) istega lastnika s sondiranjem ugotovljen del 3,8 m širokega temelja neznanega objekta. Zid z malto vezanih apnenčastih lomljencev in prodnikov bil še 60—70 cm visok in imel znotraj skledasto vdolbino s črnikasto prodnato prstjo. Dolžina neznan. Med kamni tudi dva kosa tegule. — S. P.

Dvori nad Izolo. Na kraju z ledinskim imenom Grivina zah. od Dvorov pred leti pri kopanju za vinograd (parc. 337 in 340 k. o. Korte) našel Novak Franc iz Dvorov 24 kamnito žaro s pokrovom, po pripovedovanju najditelja napolnjeno s pepelom. Baje najdenih tudi nekaj drobnih pridatkov, ki pa izgubljeni. Lastnika parcel Novak Franc in Ivan, Dvori 24. — E. B.

Gibina pri Razkrižju. Južno od vasi med cestama Gibina — Bukovje in Bukovje — Štrigova na njivi, ki pada proti majhni globeli pod vasjo in sodi po kat. razdelitvi že na področje Hrvatske lastnik A. Alt iz Gibine pri oranju večkrat naletel na rdečo zemljo in črepnije. Pred 2. svet. vojno našel in odnesel v razkriško šolo tudi »velik lonec s pepelom«, danes izgubljen. Sondirali in ugotovili antično plano grobišče z žganimi pokopi. V eni izmed sond na vzh. vrhnjem delu njive odkrit grob z 0,4 m gl. in 1,3 m š. jamo: plast žganine z raztresenimi črepinjami raznih posod. Pod njo s tanko plastjo ilovke ločena druga globja jama, v kateri prav tako žganina, črepinje posod in rdeče pečena ilnata zemlja.

V Pokrajinskem muzeju za Pomurje v M. Soboti:

1. fragmenti sten grobih sivkastih loncev, okrašenih z žlebički in metličastimi vzorci (vel. od 7 do 11,5 cm, inv. št. 620),
2. odebelen izvihan rob in del koničnega vratu rjavkasto sivega neokrašene ga lonca (u. ca 16 cm, inv. št. 732 (T. VI, 1),
3. odebelen izvihan rahlo profiliran rob in del nizkega žlebastega vratu sivega lonca (u. ca 16 cm, inv. št. 733 — T. VI, 2),

4. podoben, oglato profiliran rob sivega lonca s kratkim vratom, (u. ca 20 cm, inv. št. 734 — T. VI, 4),

5. odebelen oblo izvihan rob sivega lonca (u. ca 20 cm, inv. št. 735 — T. VI, 3),

6. poudarjeno ravno dno sivega lonca, morebiti del posode 732 (pr. 6,3 cm, inv. št. 736),

7. ravno dno večjega sivkastega lonca, morebiti del posode 735, (pr. 16 cm, inv. št. 737),

8. ravno dno večjega sivkastega lonca grobe izdelave (pr. ca 23 cm, inv. št. 738),

9. ravno odebeleno dno manjšega rdeče rjavkastega lonca (pr. 9 cm, inv. št. 739).

Po splošni oceni fragmentov keramičke sodi grob v 1.—2. stol. — S. P.

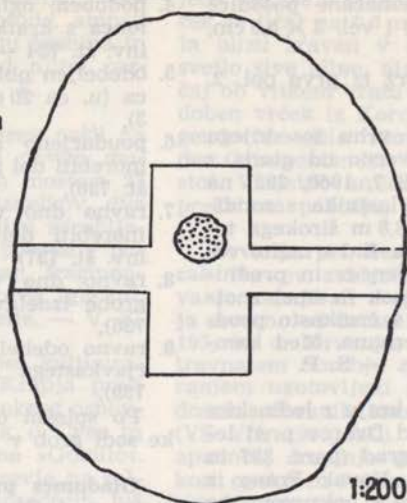
Gladomes pri Slov. Bistrici. Na grebenu med Gladomesom in Zg. Ložnico, obdanem z dvema potočkoma, pred domačijo I. Tajnikarja v Gladomesu 19 na dvorišču, v sadovnjaku in na njivah še vidni sledovi ruševin antičnih stavb (parc. 556, 557 in 558, k. o. Gladomes). Večino temeljev 1938 izkopali in uporabili pri gradnji bližnje ceste. Prostor stavbe ca 60×60 m. Med takratnimi najdbami po izjavi lastnika tudi novci, bronasti predmeti, črepinje, opeka, zid z malto in tlak. Kosi velikih opek in tegul še danes ponekod na površini.

Ob robu gozda severovzh. za domačijo lastnik pred leti zakopal poginulega prašiča. in zadel na zidan obok rimskega groba in ga prebil. V njem skelet, pridevki morebiti še v grobu ali pa izgubljeni.

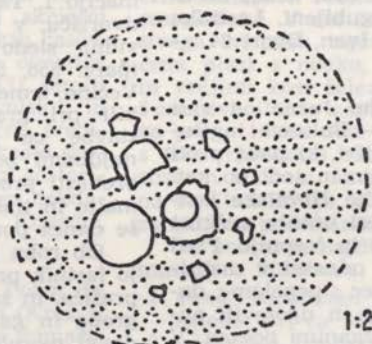
V gozdu za domačijo že poprej ugotovljeni ostanki antične stavbe (Blatt Rogatec, 39). Na vsem področju gozda parc. 496/1 in parcel okrog Tajnikarjeve domačije torej antični zaselek z grobovi, morebiti ob rimski cesti iz Celeie proti Flavii Solvi oz. Poetoviu, ki naj bi vodila tod mimo. — S. P.

Gočova pri Gradišču v Slov. goricah. Na sev. podnožju Gočovskega vrha v gozdu nad dolino Pesnice dvoje skupin antičnih gomil. Prva v gozdu tik za domačijo V. Vogrinca iz Gočove 3 (parc. 220/7, k. o. Gočova). Ohranjenih še 8 v nepravilni dvojni vrsti ležečih gomil (izven gozda pri gradnji domačije morebiti kakšna že izravnana). Gomile so strme (pr. 8—13 in v. 0,7—1,5 m), deloma poškodovane od starih gozdnih poti. Dve izmed njih 1959 odprla v sredini dva domača kopača in našla v njih kamenje in

GOČOVA
Hehtlova gomila

1:200

1:20

Gočova, načrt odkopane gomile (risal S. Pahič)
Gočova, plan du tumulus excavé

kamnite plošče, a tudi »črepinje črne posode«. Najdbe izgubljene.

Druga skupina vzhodnejše od tod v gozdu parc. 220/6, 220/7, 220/11 in 220/12, last F. Kramberger iz Lenarta in V. Vogrinca in A. Kurbus iz Gočove, šteje prav tako 10 gomil v nepravilni vrsti; nekatere pred časom razkopane.

Na vrhu grebena zah. od naselja na robu gozda (parc. 849/1, last S. Maleka iz Gočove) deloma razkopana posamična gomila (pr. 12, v. 0,9 m).

Na zah. robu grebena v gozdu (parc. 947/1, last F. Hehtla iz Gočove, 5—6,5 m š. in 0,3 m v.) posamična gomila. Pri sondiranju v vzh. delu sredine gomile odkrit žgan grob (pr. 45 cm); šibka črnika-plast žganine 25 cm pod površjem. V njej več raztresenih črepinj raznih posod, med njimi dno grobe posode in fragmenti vrčka s trakastim ročajem. Pri vrhu 10 cm pod rušo preveznjeno dno manjše posodice, v kateri črna plast pepela brez koščic (glej sliko!).

V Pokrajinskem muzeju v Mariboru:

1. fragmenti sivega vrčka s koničnim vratom, klekastim obodom, ravnim dnom in 2,5 cm š. trakastim ročajem med obodom in robom (V. 8,5, u. 8, o. 9, d. 4,5 cm; inv. št. A 2604 — T. VI),
2. del stene rdeče posode z razjedeno površino in vodoravnim rebrom ter 8 cm š. ravno dno iste posode (inv. št. A 2605),
3. Prelomljeno ravno poudarjeno dno sivo rjave posodice (pr. 4 cm, inv. št. A 2606).

Najdbe klekasto profiliranih antičnih vrčkov so redkejšje in po A. Schörgendorferju (Die römische Keramik der Ostalpenländer) 26 št. 242, T. 17 večinoma mlajše. Grob torej verjetno iz pomarkomanskega obdobja. — S. P.

Gomilci, pogled na odkopani rimski grob (foto S. Pahič)

Gomilci, vue d'une tombe romaine excavée

Gomilci pri Desterniku. Na sev. vznožju grebena Gomilcev tik ob cesti iz Desenc ugotovljena skupina 3 gomil (Blatt Ptuj, 6, 88). S sondo v gomilo št. 2 (pr. 5,5, v. 0,4 m) pri 1,05 m pod sedanjim vrhom odkrit žgan antični grob v 80 × 120 cm veliki pravokotni jami z rahlo oblim dnom. Na dnu jame žganina s pepelom in raztresenimi koščicami. V j. delu groba v žganini fragmentirana lokasta fibula z vozli. Na pepel položenih 6 večinoma celih posod (vrč, lonec, skodelica in 3 krožniki) in nekaj raztresenih črepinj raznih posod. Na zemlji ob pepelu razbit lonec in preveznjen pokrov.

Po splošni oceni sodi grob v razdobje 1. in prve pol 2. stol. Najdbe hrani Mestni muzej v Ptujju (inv. št. 10.648—10.657). — S. P.

Grosuplje. Na parc. »Bičija«, k. o. Mlačevo štev. 124, 125 in 126 ob krčenju gozda in arondaciji naleteli na neolitsko (?) keramiko s prstnimi odtisi, antičen grob v katerem: oljenka, novc in frag. keramike. Teren ni sistematično preiskan. — P. S.

Huda polica pri Šmarju-Sap. V NMLj je L. Kadunc prinesel predmete najdene v antičnem grobu tik gozda na parc. 417 k. o. Sela pri Šmarju-Sap. Drugih najdb ni. — P. S.

Ihova pri Benediktu v Slov. goricah. Na ravnini ob Ščavnici vzh. od vasi pod gričem z zaselkom Gomile na njivi parc. 664, k. o. Ihova, last A. Ješovnik iz Ihave, sondirani ostanki antičnih stavb (VS 7, 1960, 292). Temelji ene ali več stavb že pretežno uničeni. V severovzh. delu njive v eni izmed sond odkriti pri 25 cm razkopani ostanki temeljev v 65 cm š. in 20 cm deb. ruševinski plasti, ležeči na rumenkasti sterilni ilovki. V eni od sond najdena železen kavelj in ploščica. Ostanke temeljev tod do 7 m na široko. Na širšem področju sosednjih njiv z antičnimi najdbami morebiti še več stavb. Po ljudski tradiciji tod »pogreznjena cerkev«, »potopljeno mesto«, »grad«. Lastnik njive vedel za odkopavanje »zidu iz kamnja in malte«, pri tem baje nekda našli »bakreno kapo« (doma uporabili za krpanje kotlov).

V Pokrajinskem muzeju Maribor:

1. del odebeljenega poševnega roba črnika-storjavega poroznega lonca, (vel. 3,6 × 7,8 cm, inv. št. A 2541),
2. del hrapave stene črnika-stega lonca z zoženim vratom (vel. 7,5 × 7,5 cm, inv. št. A 2542),

3. del hrapave stene rjavkastega lonca z zoženim vratom in ozkimi žlebiči (vel. $4,8 \times 6,4$ cm, inv. št. A 2543),
 4. del hrapave stene sivo rjavega lonca (vel. $8 \times 9,3$ cm, inv. št. A 2544),
 5. del stene rdečkastega rahlo poroznega lonca z gostimi žlebički, (vel. $4,8 \times 6,8$ cm, inv. št. A 2545),
 6. del stene črnkastega lonca z vodovrnimi in navpičnimi gostimi žlebički (vel. $5,7 \times 6,5$ cm, inv. št. A 2546),
 7. polovica gumba rjavkastega močno poroznega pokrova s prstanastim robom (pr. 6 cm, inv. št. A 2547),
 8. del dna rdečkaste rahlo porozne posode s prstanastim robom (pr. ca 15 cm, inv. št. A 2548),
 9. del ravnega dna rjavkaste posode s konkavno steno (pr. ca 10 cm, inv. št. A 2549),
 10. del ravnega dna rjavkaste posode z nazobčanim obrobjem (pr. ca 14 cm, inv. št. A 2550).
- Temelji stavb najbrž večinoma iz 2. stol. — S. P.

Križna gora pri Starem trgu. Nadaljevali odkop na j. strani cerkve in dokončno odkrili stavbo (3 zidovi odkriti že 1961), ca $6 \times 4,5$ m. Vogali niso pravokotni. Zidovje ohranjeno do največ 1 m. V vzh. steni vkopani v vrsti 3 srednjeveški skeleti, obrnjeni proti V. Od tod dalje raziskali še 30 m^2 — a nič več nedotaknjenih plasti niti ostankov rimske arhitekture. Med $0,5$ — 1 m pomešani drobci predzgodovinske in rimske keramike in bronast novc Antoninov. Tu pokopanih še 6 srednjeveških skeletov v dvojni vrsti, obrnjenih proti V. (verjetno 15. ali 16. stol., kasneje tu cerkev in ne bi bili obrnjeni proč od nje). Pri sebi imeli atipične železne sponje.

Na sev. strani cerkve odkrili 12 m obzidja rimske utrdbe, sestavljenega iz dveh po 1 m š. vzporednih zidov (presledek 25 cm). Ohranjeni le temelji, največ 1 m v., iz lepo oblikovanih, z malo močno povezanih kamnov. Drobni najdb zelo malo (predzgodovinskih, rimskih in srednjeveških).

Manjša sonda na jugozah. cerkve brez pozitivnih rezultatov. Odkopano gradivo, predvsem keramika, v Notranjskem muzeju. — M. U.

Lanišče pri Kalcah, Logatec. Mala Hrušica se na Z zaključuje z ledino. Na Lanišču, kjer poznoantičen kastel (ome-

nja že P. Hitzinger, MHVK 9, 1854, 83). A Müllner, Emona 120 ss in Argo 2, 1893, 165 domneva, da tu antični mansio in Alpe Julia (Tab. Peut. IV 5, V 1; It. Hierosolimitanum 560, 3) ki leži XV mp vzh. od postojanke Castra ali mansio Fluvio Frigido (Ajdoščina). Ker Via Gemina Aquileia — Emona tik sev. od objekta, ta očitno služil za njeno zaporo, saj obrambni zid segal do ceste in se ob njej celo razširil. Nadaljni potek proti S ni ugotovljen. Juzah. od kastela še 308 m sklenjenega obzidja, ki nato poteka na vrh Srnjaka in na Grčarevski vrh (W. Schmid, JöAI 21-22, 1922-24, Bbl. 298), na V proti Grčarevcu, prečka cesto Ljubljana—Postojna in se končuje nad ponorom Unice — ves domnevni zid torej več ko 7 km d. (A. Pusch, Arch. Triest. 24, 1902, 140). S Rutar (Izvestja 10, 1900, 58) domneva, da gre obzidje proti vrhu sv. Lovrenc nad Bukovjem pri Postojni.

Izkopavanja (vodil P. Petru, sodelovali F. Leben, I. Mikl, S. Petru, L. Plesničar, M. Urleb). 1961-62 ugotovila, da v prvotno obzidje pozneje vključen stolp $19,60 \times 19,70$ m s povpr. 1,55—1,70 m deb. zidom. Vhod na Z, ob njem opazovalna lina iz apnenca. Na V podobna lina iz peščenca nad zidanim podstavkom za opazovalca. Notranjost nerazčlenjena (Schmid v cit. članku domneva gl. in str. prostor), pač pa sredi objekta odkrili tlak iz estriha in kamnito ploščo. V sevzh. kotu med bruna zadela apnena malta — prekritje manjšega kraškega požiralnika. Tik ob zidu več cin z vrha obzidja (loricae). Zid znotraj ometan, ali tudi zunaj, ne vemo, verjetno odpadel. V povpr. v. 1,70 m nad tlemi v notranjščini odprtine za zidarski oder. Po teh podatkih stolp na izpostavljenem sevzh. vogalu več ko 6 m v.

Odkriti žel. žebliji, obroči, steklo, keramika, zlasti pa novci Konstancija, Valentinijana, Magnusa Maximusa in Teodozija datirajo objekt v 2. pol. 4. stol., verjetno v 388, medtem ko samo zaporno zidovje lahko starejše. Propad stolpa verjetno v zvezi z bitko pri Ajdoščini 394. — Zidarsko kelo, ustrežajočo v ometu odkritemu odtisu, hrani Nar. muzej v Lj. (inv. št. R. 2106). — P. P.

Ljubljana—Gorupova ul. Marca in delno aprila 1961 zaščitni odkop (parc. 71/2) ca 100 m^2 zaradi predvidene gradnje. Odkrili jugozahodni del velike rimske stavbe (že predhodne sonde opozorile na zanimive elemente antične arhitekture) in delno ohranjeno antično lončarsko peč. — L. P.

Ljubljana — Titova in Celovška cesta. Nadaljevanje zaščitnih izkopavanj (za 1961 gl. VS 8, 1960-61, 297 in nasl.) ob gradnji železniških podvozov, otežkočeno zaradi hkratnega mehanskega odkopa zemlje.

Pred bivšim Bavarskim dvorom in Agrotehniko odkopali 24 rimskih žganih grobov, največ tegulne konstrukcije ali pa navadni vkopi s stekleno ali keramično žaro.

Sev. od železniškega prelaza na prostoru Globusa uspelo rešiti 33 grobov. Zoprednje razmeroma gosto in zaradi mehanskega odkopa ni bilo moč slediti vsem. Struktura tegulna, navadni vkopi in v doljih nekaj tudi žarnih pokopov z bogatimi pridatki stekla in bronastih predmetov.

Ob gradbenih delih sev. in j. od prelaza dokumentirani grobovi na obeh straneh nekdanje ceste iz Emone v Atrans. S fiksiranjem tlorisa in lege grobov in z raznimi prečnimi profili ugotovili razsežnost in strukturo rimske ceste, ki potekala pod vzh. polovico Titove ceste.

J. od železniškega podvoza do križišča Masarykove, Prešernove in Titove ceste odkopali in rešili 210 grobov različne strukture. Navadno žare v grobni jami zavarovane s prednjaki ali opečnimi strešnimi ploskvami. Imovitejši pokopavali v zidane grobove ali kamnite urne, siromašni imeli le grobni prostor, kjer pokopali nezavarovane ostanke sežganega trupla. Obilo keramičnih predmetov, raznih steklenih posod in bronastih predmetov. Očitna želja po urejenem vrstnem redu pokopov.

Sev. od železniškega prelaza rešili 220 grobov; med skupinami žganih pokopov osamljeni skeletni grobovi. Ta del grobišča torej v rabi 1. in 2. stol., ko pod vplivom vzhodnih kultov, zlasti krščanstva opuščali žgane pokope.

Na območju podvoza na Celovski cesti zasledili poleg nekaj žganih pokopov s tegulno konstrukcijo 10 skeletnih pokopov in 1 kamnit sarkofag (že izropan).

Na prostoru med Cigaletovo in Titovo cesto (novo poslopje Slovenija cest) dokumentirali 67 grobov z različno strukturo žganih pokopov. To in pridatki kažejo na večstoletno uporabo tega dela pokopališča.

Pod staro železniško progo in ob steklenem paviljonu GR našli 86 žganih grobov različne konstrukcije, precej s kamnito skrinjo in stekleno žaro s številnimi pridatki.

Gradivo v ljubljanskem Mestnem muzeju. — Lj. P.

Ločica pri Polzeli. Pri oranju na njivi vzh. od legijskega taborišča, v bližini stražarskega stolpa, našli dobro ohranjen denar Lucija Vera (Cohen III 126). Sedaj v Mestnem muzeju v Celju. — V. K.

Ločič pri Trnovski vasi. Pri sondiranju doslej časovno neopredeljenih gomil v gozdu (parc. 53, k. o. Ločič VS 8, 1962, 258) na dnu 7 m š. in 0,6 m v. gomile št. 1 odkrit žgan grob z oglemino, drobci kosti in fragmentiranim trinožnikom. Gomili torej antični.

Trinožnik izdelan iz rdečkaste, s peskom mešane gline; sledovi črne prevleke. Nad ostenjem 2 cm v. cilindričen vrat z dvema žlebičkoma in odebeljenim izvihanim robom (v. 8, u. 17,5, d. 10,8, v. noge 3,6 cm). Sedaj v Pokrajinskem muzeju v Mariboru (inv. št. A 2586). Po A. Schörgendorferju (Die römzeitliche Keramik der Ostalpenländer, 1942, 14 T. 9, 134—136) pripada tipu z nažlebljenim cilindričnim vratom iz k. 1. in zač. 2. stol. (T. VII, 11). — S. P.

Lormanje pri Lenartu v Slov. goricah. Na nizki vzpetini zah. od Lenarta in doline Globovnice na arondiranih njivah (parc. 69/1 in 70/2, k. o. Zamarkova, sedaj družbena lastnina), sondirani sledovi antične stavbe (VS 8, 1962, 246). Od 9 sond v dveh ostanki temeljev zidane stavbe, v drugih pa le kulturna plast z razmetanimi ostanki ruševin. Sonde:

1. 1×1 m; 25 cm oranice z razmetanimi kamni in opeko, niže rumena ilovka.
2. 1×1 m: kot prej, zelo malo opeke.
3. $1,5 \times 1,5$ m: 20 cm oranice, nato ovalnooglati plast rdeče pečene zemlje v velikosti $1,1 \times 1,6$ m, 20 cm deb. brez izrazitih obrobij, ovalno pada v rumeno ilovko.
4. 6×2 m: pod oranico 65 cm široki temelji iz večjih apnenčastih lomljenčev, vezanih z rumenkasto malto, odkopani v d. 5 m. Na jugovzh. strani pri vrhu plast oglja nekega bruna, črnikasta zemlja, malta in nekaj manjših kamnov z redkimi črepinjami. Na severozah. strani enako veliki kamni, očitno razmetani. Severovzh. vogal zavil proti severu in deloma odkopan. Površina ruševin 20, 45 in 60 cm pod vrhom oranice, dno temeljev pa večinoma v gl. 70—80 cm. Jugozah. konec zavije proti jugu. V jugozahodnem delu in do severozah. temeljev 25 cm pod površino tlak: na ilovko položeni manjši ploščati lomljenci, nanje pa debelejši in drobni

- prodniki, skupno s spodnjimi zaliti z malto. Ob temeljih najdene črepinje grobih posod, deli pokrovov in precej do 8 cm deb. opeke.
5. 1×1 m: 40 cm humozne črnkaste zemlje z razmetanimi kamni pri vrhu (tod poprej kolovoz, kamor ljudje metali kamenje z njive).
 6. 1×1 m: vsaj 60 cm enake plasti s kamni in opeko.
 7. 1×1 m: podobno kot v sondi št. 5.
 8. 1×1 m: 15 cm oranice, nato ruševinska plast do 50—60 cm, kjer dno kamnitih temeljev z večjimi kamni, a skoro brez opeke.
 9. 4×1 m: 15 cm oranice, nato strnjena plast ruševin s kamni, opeko in malto. Pri 40 cm ostanki temeljev kot v sondi 8. Ruševinska plast se širi v obsegu ca 10×6 m in tvori na terenu vzpetino. V njej le malo črepinj.

Medtem ko zajema kulturna plast prostor pribl. velikosti 130×50 m, ohranjeni ostanki temeljev le na obsegu 35×15 m.

V Pokrajinskem muzeju v Mariboru inventarizirani:

1. del močno poševnega roba sivega debejšega lonca (pr. u. ca 23 cm, inv. št. A 2481),
2. del odebeljenega roba rdečkasto rjavega hrapavega lonca (pr. u. ca 14 cm, inv. št. A 2482),
3. del profiliranega izvihanega in vodovavno odrezanega roba rjavkasto sivega lonca (pr. u. ca 26 cm, inv. št. A 2483),
4. del uvihanega odebeljenega roba sive, rdeče barvane skodele (pr. u. ca 24 cm, inv. št. A 2484),
5. del stene sivega lonca z jamičasto klinastimi vtisi in valovnico (vel. $6,5 \times 8$ cm, inv. št. A 2485),
6. del stene sivega lonca s strehastimi vtisi in deformiranimi valovnicami (vel. $9,5 \times 9,5$ cm, inv. št. A 2486),
7. ravno dno rjavkasto sive večje skodele (pr. 17 cm inv. št. A 2487),
8. del dna črno glajene skodele s prstanastim nogo (pr. 12 cm, inv. št. A 2488),
9. del dna sive posode s prstanastim robom (pr. ca 6 cm, inv. št. A 2489),
10. del ravnega dna rjavkasto sivega hrapavega lonca (pr. 13 cm, inv. št. A 2490),
11. noga rjavkasto sivega trinožnika (v. 5, pr. dna ca 12 cm, inv. št. A 2491),
12. del temnosivega pokrova z izvihanim oblim robom (pr. ca 24 cm, inv. št. A 2492),

13. del sivega pokrova z vodovavno izvihanim robom (pr. ca 19 cm, inv. št. A 2493),
14. del črnkastega pokrova s poševnim robom, ki ima spodaj rebro (pr. ca 21 cm, inv. št. A 2494),
15. siv raven gumb pokrova (pr. 4,8 cm inv. št. A 2495),
16. del stene rdečega lonca z žlebom, ki deli vrat od trupa (vel. $7 \times 9,5$ cm, inv. št. A 2496),
17. kos 6,5 cm debele opeke z ostanki žiga . . . PTATVS (vel. $9,5 \times 11$ cm, inv. št. A 2497).

Ostanki stavbe pripadajo najbrž **villirustici**, po začasni splošni oceni iz 1. in prve pol. 2. stol. — S. P.

Maribor. Koncem maja pri kopanju jarka za vodovod v Korbunovi ulici pred hišo št. 11 našli na dnu 1,1 m gl. jame rimski marmornat oltarček z reliefom in

Maribor, antični žrtvenik (foto S. Pahič)
Maribor, autel antique

ostanki napisa. Jama zasuta s precej velikimi kosi prodnikov in lomljencev — ostanki stavbnih ruševin. Oltarček pri odkopu (po razpoki) prelomljen na tri kose, sicer pa cel. Površina groba, deloma zabrisana. Zadnja stran neenakomerno gladka, profilirana. Nad 21 cm v. podstavkom na prednji strani osr. dela v plitvi niši s ploskim strehastim zaključkom relief golega moža v poševni drži, ki drži v levi roki dvignjen kij ali bakljo, v iztegnjeni desnici pa neznan predmet. Primitivnost posebej izrazita na okroglem obritem obrazu. Na levi stranici upodobljen poševno ležeč vrč, desno ob njem navpična paličica z okroglim zaključkom, na desni stranici daritvena skodela. Na vrhnjem neprofiliranem napušču viden ostanek posvetilnega napisa: . . . AVG. Nastavek na vrhu oltarčka ni posebej izoblikovan. V. 70, š. in deb. podstavka 42 × 22, sredine 33 × 18, napušča 39 × 20 cm. V. črk 5 cm (glej sliko!).

Oltarček pripada neznanemu božanstvu (morebiti Herculu?) in izvira verjetno iz zgodnjega časa. Najdišče samo — severovzhodno pod Pekrsko gorco — leži na črti antičnih najdišč od Betnave (ruševine stavb, kamni Izide, Epone id, novci) preko Peker in Limbuša (gomile) do Ruš (gomile, mitrej), koder očitno vodila cesta med vzhodjem Pohorja in brezvodno teraso ob Dravi. Lega kamna na dnu razrušenih temeljev stavb kaže na bližnje svetišče. Področje Korbunove ulice proti Pekrski gorci v antiki očitno naseljeno, ker sledovi ugotovljeni še na dveh mestih vodovodnega jarka, kulturne plasti pa vidne tudi na stavbišču na drugi strani ceste (črna zemlja s kosi tegul). Pri kopanju temeljev za hišo S. Letonje nekoliko južneje proti Pekrski gorci že poprej naleteli na »zid iz opeke« v gl. 75 cm. Po tradiciji naj bi zahodno od teh najdb na njivah kmetijskega gospodarstva nekoč stala »cerkev«, okrog nje pa »britof«. — S. P.

Mekinje — Jeranovo. Pri kopanju za greznico 1962 pribl. 10 m od šole na parc. 236/7 našli rimsko posodico na nogi, okrašeno s plastičnimi rozetami in maskami, iz 1. stol. Manjka ji le 1 ročaj. Verjetno grobni pridelek. Pri izkopu temeljev za šolo (parc. 236/5) 1912 izkopali 8 skeletov, o katerih ni podrobnejših podatkov. — M. C. Z.

Miklavž pri Ormožu. Sev. od vasi na zah. pobočjih grebena v gozdu 2 skupini antičnih gomil, severna (parc. 474, k. o. Sv. Miklavž) last L. Rajha, druga (parc.

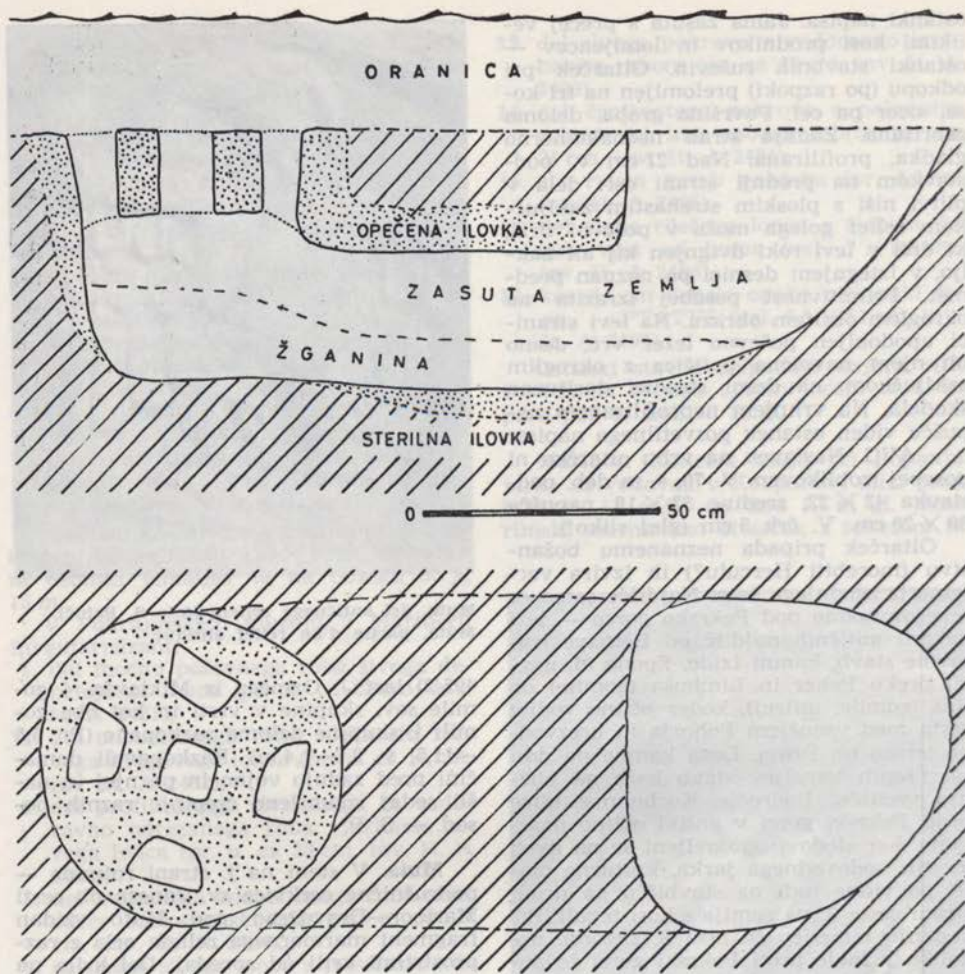

Muta, del antičnega reliefa (foto S. Pahič)
Muta, partie d'un relief antique

495/2) last J. Ozmeča iz Miklavža. 4 gomile sev. skupine v vrsti in kot obe gomili j. skupine deloma razkopane (Pr. 5,5 —11,5, v. 0,6—1,4 m). Razkopavali domačini pred zadnjo vojno in po njej in našli sedaj izgubljene črepinje raznih posod. — S. P.

Muta. V steni na j. strani rotunde — podružnične cerkvice sv. Janeza ob cesti Maribor—Dravograd pod Muto vzdian fragment marmornega reliefa orla z razprostrtimi krili od spredaj. Del krila na levi manjka. Relief verjetno del nagrobnika, sedaj očiščen ometa (v. 40, š. 38 cm glej sliko)!. — S. P.

Obrat pri Benediktu v Slov. goricah. Na vzh. pobočju grebena onkraj potoka Drvanje, zah. od ceste Osek—Benedikt na njivi (parc. 1007, k. o. sv. Benedikt, last A. Perko iz Obrata) sondirani ostanki antičnih stavb (VS 7, 1960, 293). Nekaj sond pokazalo le antično kulturno plast, zvečine do 50 cm črnkasta humozna zemlja s precej zdrobljene opeke (tegule, tubuli, zidaki), malo črepinj in nekaj živalskih kosti. V eni od sond v nižjem vz. delu njive tudi ostanki 60 cm š. temeljev iz ene plasti na rumenkasto ilovko naloženih apnenčastih kamnov. Med kamni tudi večji kosi opek in na njih fragment rumenkaste velike amfore. Dno temeljev

Osek, pogled na odkopano antično peč (risal S. Pahič)
Osek, Four antique excavé

50 cm pod površino oranice, vendar na obeh straneh že odkopano.

Na kolovozu z njiv proti domačijam P. Klobase in A. Perko med njivama parc. 981/1 in 986 ugotovljeni ostanki podobnih temeljev, ki segajo preko kolovozu na obe njivi.

Na njivi parc. 1004 sev. od tod po župni kroniki v Benediktu najdena »kamnita miza« prenešena v negovsko graščino; tam izginila. Po pripovedovanju obeh lastnikov tod našli tudi opeko večjega formata, Perkova hiša pa baje zidana iz kamenja ruševin na njihovi njivi.

Gre torej za ostanke antičnih stavb na prostoru pribl. 150×60 m, katerih temelji le še redko ohranjeni, večinoma pa že odkopani. K zaselku sodijo morebiti tudi na vrhu pobočja odkrite gomile (VS 7, 1960, 293). Eno od teh 1960 razkopal bližnji sosed, našel pa le šibko plast žganine in nekaj črepij.

V Pokrajinskem muzeju v Mariboru inventarizirali:

1. del stene velike rumenkaste amfore, znotraj močno žlebljene (vel. 20×15 , deb. 2,5 cm, inv. št. A 2537),
2. del širokega močno poševnega roba rdečkaste, znotraj loščene in s pasovi

- okrašene skodele (vel. 4×4 cm, inv. št. A 2538),
3. del ravnega dna sive grobe posode (pr. ca 12 cm, inv. št. A 2539),
 4. del ravne ploščice iz rdečkaste gline z reliefnim motivom: palma id (vel. $4 \times 6,5$ cm, inv. št. A 2540).
- Najdbe temeljev stavb najbrž iz 1.—2. stol. — S. P.

Osek pri Gradišču v Slov. goricah. Pri terenskih obhodih 1961 učitelj V. Lorber na njivi Poliča Ferdinanda (parc. 850, k. o. Osek) iz Oseka opazil raztresene antične črepinje. Spomladi 1962 mariborski Pokrajinski muzej sondiral to mesto in na sev. robu njive odkril v zemljo vkopano antično pečico. Obok (š. 55 cm, deb. 16—20 cm) iz trde sivo pečene ilovke 25 cm pod površino. V ravni vrhnji ploskvi oboka 5 lukenj; osrednja kvadratna (pr. 12 cm), druge trapezaste (š. 10—15 cm). V njih med zemljo raztresene črepinje. Z jugovzh. strani vodil v pečico 50 cm širok, poglabljajoč se jarek, ki imel pred pečico v ilovki vkopano kurišče (š. 50 cm, v. 35 cm). V kurišču 15 cm deb. plast črne žganine, pokrita s črnikasto zemljo, v kateri raztresene črepinje raznih posod. Ilovka deloma do 15 cm rdeče opečena v tleh pečice, ki ležala 75 cm pod sedanjo površino. Dovodni jarek 1,1 m dolg (glej sliko!).

Severozah. od te najdbe 60 cm oddaljena, do 55 cm gl. ovalna kotanja (pr. 50×90 cm), ki segala deloma že pod kolo-voz ob njivi. V njej žganina in črepinje raznih posod. Ilovka ob robovih rdeče opečena.

Izmed večje množine črepinj grobe podeželske antične keramike v Pokrajinskem muzeju v Mariboru inventarizirani:

1. rjavkasto siv, razjeden, pošev izvihan rob lonca (vel. $6,5 \times 7$, pr. ca 18 cm. Inv. št. A 2571 T. VI, 1),
2. rjavkasto siv, pošev izvihan del roba lonca (vel. $6,5 \times 7,5$, pr. ca 18 cm. Inv. št. A 2572 T. VI, 2),
3. rjav, pošev izvihan del roba lonca (vel. $6,5 \times 8,5$ cm pr. ca 18 cm, Inv. št. A 2573),
4. siv, hrapav, vodoravno izvihan del roba skodele (vel. $5,5 \times 8,5$, pr. ca 20 cm. Inv. št. A 2574 T. VI, 4),
5. rjavkast hrapav zapogjen del roba skodele (vel. $7 \times 9,5$, pr. ca 20 cm. Inv. št. A 2575 T. VI, 5),
6. rjavkast porozen del stene lonca z vodoravnimi žlebički (vel. $7,5 \times 15$ cm. Inv. št. A 2576),

7. rdečkastorjav porozen del stene lonca s poševnimi žlebički (vel. $7,5 \times 10,5$ cm. Inv. št. A 2577),
 8. Siv razlomljen sedlasto profiliran ročaj posode (v. 12, š. 3 cm. Inv. št. A 2578),
 9. siv, hrapav, široko sploščen gumb pokrova (pr. $7,5$, v. 2 cm. Inv. št. A 2579),
 10. sivo hrapavo, na 2 kosa razlomljeno ravno dno lonca (pr. 9, deb. 0,7 cm. Inv. št. A 2580),
 11. rjav porozen del ravnega dna lonca (vel. $6,5 \times 10,5$, pr. ca 17 cm. Inv. št. A 2581),
 12. črnikast rahlo porozen del ravnega dna lonca z začetkom konkavne stene (vel. 7×7 , pr. ca 10 cm. Inv. št. A 2582),
 13. rjavkast del ravnega dna lonca (vel. $7,5 \times 8,5$, pr. ca 12 cm. Inv. št. A 2583),
 14. siv hrapav del stene lonca z ravnim dnom (vel. $7,5 \times 11$ cm. Inv. št. A 2584),
 15. rdečkasto rjav del ravnega dna posode (vel. $4,5 \times 8$ cm. Inv. št. A 2585).
- Najdba sodi najbrž v 1.—2. stol. — S. P.

Ptuj. Manjše zaščitno izkopavanje ob gradnjah vzh. od mestne bolnice ob **Ljudskem vrtu** (parc. 228 in 230/7) 3. II.—9. III. 1962. Odkritih in v celoti ali delno raziskanih 48 žganih rimskih grobov (nekaj so jih pri delih zaradi zelo razmočnega terena uničili), sodijo v vzh. poetovijsko grobišče ob cesti Poetovio—Savaria. Pravila v orientaciji in razporeditvi grobov ni. Znatno število (27) pokopanih prosto v zemlji (prvotno vsaj nekateri od njih v leseni skrinjici), en grob vseboval le žaro, ostali pa obloženi s tegulami in zidaki, nekateri tudi predeljeni. V 12. grobovih le pepel pokojnika in nobenih pridatkov, v vseh drugih (raziskanih) pridatki, čeprav ne posebno bogati. V 5 grobovih slabo ohranjeni novci 1. in 2. stol. Sicer prevladuje keramika: vrči, lonci, čaše, kadilnice, krožniki, oljenke itd. Le redki kovinski pridatki (zrcalo, žebelji — ostanki skrinjic), v nekaj grobovih preproste stekleničke — dišavnice iz stekla in v enem (grob 32) lepa steklena čaša. Med pridatki še valjasta dišavnica (grob 17) iz keramike, prevlečena s svetlo modro steklasto glazuro. Vsi pridatki iz 1. in 2. stol., večinoma 2. pol. 1. stol in 2. stol.

Pri kopanju jam za mejnike (parc. 240/3 k. o. Ptuj) ob **Ljutomerski cesti**, našli v juniju 1962 žgan rinski grob, ki smo ga potem odkopali. Vkopan do 1 m gl. v humozni plasti brez posebne grobne konstrukcije. Središče groba velika sodasta,

na dvoje predeljena posoda iz slabše opečne rdeče keramike, pokrita z dvojnimi valjastimi pokrovom iste fature. V zgornjem delu trupa luknjice, znotraj nekakšni mešički. Drugi pridatki groba: 5 kadilnic, 5 krožnikov, 3 celi in 1 fragmentiran vrč, jajčasti čašici, drobcu volutne reliefne oljenke, zdrobljena steklenička, drobec jantarne lasnice, oljenka z žigom APRIO in slabo ohranjen Hadrijanov novc. (T. VIII. 5-8). Grob sodi v grobišče ob cesti Poetovio-Savaria.

Izkop za polaganje vodovodne napeljav po Raičevi ulici med **Panoramom** in **Grajenom** sept. 1962 rezal do gl. 1 m rimske naselbinske plasti (ob robu parc. 496/1, 497 in 502 k. o. Krčevina pri Ptujju). Ob stavbni parceli 215 izkop prerezal večjo humozno jamo z veliko množino zgodnjeantične naselbinske keramike (domače, terre sigillate in terre nigre).

Izkop za temelj hiše na **Vičavi** (parc. 444/1 k. o. Krčevina pri Ptujju) julija 1962, posegel v že zelo prekopane in uničene plasti dela poetovijske naselbine, na vzh. strani pa v prodnate nasipe že prej ugotovljene ceste.

Kontrola izkopov (VI. VII. 1962) za vodovodno napeljavo na **Vičavi** dala naslednje podatke: del sedanje Vičave v antiki poseljen samo na ravnem, že najblažja vzpetina panoramskega hriba v tem delu nezazidana, pač pa proti zahodu naselbina prav do dravske struge. V meji med parc. 335/1 in 355/2 izkopi spet rezali prodne cestne plasti.

Pri napeljavi vodovoda na **Vičavi** (parc. 33/1, 2 k. o. Krčevina pri Ptujju) Gunžer Štefan našel 14. IX. 1962 0,2 m gl. v humozni plasti manjšo, prazno prizmatično pepelnico iz barbarskega kamna s še ohranjenimi železnimi, s svincom zalitimi sponkami za pokrov. V bližini v humozni plasti oljenka z žigom IUSTINIANI in bakren novc 1.—2. stol. V tem sev. delu Vičave že večkrat našli rimske grobove (Blatt Ptuj, s. 41).

Kopanje temeljev na **Zg. Bregu** (parc. 290/13 in 14 k. o. Zg. Breg) v juniju in septembru 1962 pokazalo, da na tem delu Zg. Brega zemeljske plasti popolnoma sterilne. Važno za izpopolnjevanje topografije Poetovio, ker se le nekaj metrov vstran že začno ruševinske plasti intenzivne antične zazidave.

Izkop za temelj hiše **Zg. Breg** (parc. 300/16 k. o. Zg. Breg) prerezal naselbinske plasti. Podatki nekoliko dopolnjujejo poznavanje tega dela Poetovio. Drobci keramike v plasteh, plasti same in odkriti zidovi približno časovno opredeljujejo odkopani del stavbnega kompleksa. Naj-

mlajša gradbena faza pustila v vrhnjih plasteh izkopa zelo slab estrih in sledove slabih plitvin zidov. V nekaj starejšo gradbeno fazo (največ 3.stol.), sodi nekaj ilovnatih zasipov, del tlaka. Zid, ki sega v izkop v dveh smereh, popravljen in dozidan v popolnoma novi strukturi (prim. sl. 3. profil; 1, 1a), nastal pa v najstarejši ugotovljeni gradbeni fazi, iz katere še nekaj kosov ožganega ilovnatega nasipa, event. tlaka; po keramiki v tem ilovnatem nasipu morda 1.—2. stol.

Avgusta 1962 pri kopanju temeljev za hišo **Zg. Breg** (parc. 300/17 k. o. Zg. Breg, poleg prejšnje) tudi prerezali naselbinske plasti. Ugotovljen s S proti J tekoč zid iz lomljenca s pripadajočim zasipom rumene ilovice. Sledovi tlaka v višjih plasteh pričajo o vsaj še eni mlajši gradbeni fazi. Naselbinske plasti na tem mestu slabše ohranjene, manj najdb, zato ni bilo mogoče zbrati izčrpnjših podatkov o stavbnem objektu na tem mestu. — I. M.

Piran — Punta. Pri Puntji dvignil M. Pahor z morskega dna (3 m globoko) 4 rimske amfore. Sedaj v Mestnem muzeju v Piranu. — G. B.

Rakitna. Arheološki seminar fil. fak. v Ljubljani izkopaval v juliju 1962 zidovje na Avšniku. Vodil prof. dr. J. Klemenc, sodelovali slušatelji arheologije.

Vrh Prezida (ljudsko ime) vzh. in zah. od ceste vidni ostanki nekdanjih zidov (do pribl. 1 m visoki). Na Avšniku se pričena pribl. 20 m sev. od Jerebičje peči (naravna skala, ne ruševina, kot zaznamovana na karti 1:50.000) in vodi navzdol v dolino potoka Resnika. Preden prične strmo padati, vidni še močni sledovi precej velikega stolpa (4 × 4 m). Vidni še sledovi raziskavanja W. Schmida 1916. Naredil sev. in srednji profil skozi zid. ok. 100 m sev. od Jerebičje peči. Zid (do 1,20 m š.) na zah. okrepljen s 3 kontrafori, (najdaljši, tj. j. ohranjen 2,50 m) po pribl. 4,60 m narazen, deb. 1—1,10 m. Zidovje iz različno velikega lomljenca, slaba malta iz apnenčastega peska z apnom, pomešanim z zemljo. Izkopali 17,50 m zidu.

Ostanki že omenjenega štirioglatega razglednega stolpa odkopavali predvsem v vogalnih temeljih (Schmidove sonde poškodovale zidovje), ki ponekod še do 1,80 m v. Ob j. strani naredili tudi profil na obeh straneh zidu. — Jo. K.

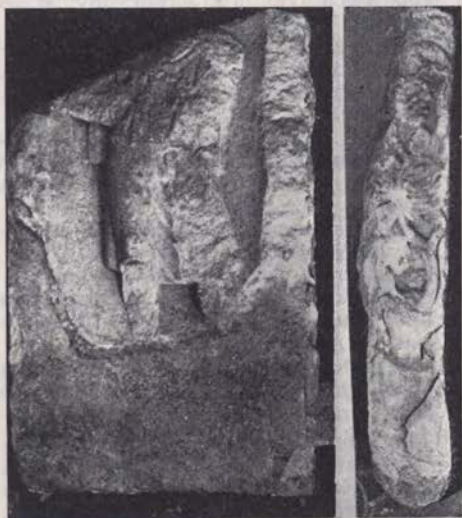
Rifnik — Glej **Zgodnji srednji vek!**

Sečovlje — Piran. Ob regulaciji reke Dragonje 1954 pri današnjem mostu (cesta proti Pulju), našli nekaj žganih rimskih grobov, posameznih fragmentov rimskih amfor. Razen 7 novcev (v muzeju) se ni dalo ugotoviti drobnih predmetov iz grobov.

V enem od žganih grobov (izkopal M. Pahor) v kameni žari s pokrovom in pepelom še žgano žito, oljenka tipa FORTIS, glinast in steklen lakrimarij, pokrovec glinaste posode ter 3 rimski novci iz 2. pol. 3. stol. n. št. Hrani Mestni muzej v Piranu. — G. B.

Slivnica pri Mariboru. Pri obnovi nortranjske župne cerkve v zadnjih letih odkriti 3 rimski kamni (VS 8, 1962, 158 s), bržčas iz 2. stol.

1. Vrh marmornega nagrobnika. Ohranjeno ovršje nad neprofiliranim (okrušenim?) z nastavkom v obliki ciste med dvema navzven ležečima okrušenima levoma. Nastavek bil nad nizkim podnožjem v spodnjem delu poprej morebiti v celoti okrašen s pletenino. Kamen (v. 0,55, š. 1,4 m) odkrit pod ometom v zah. fasadi ladje, sedaj zavaran v pokriti pevski empori (glej sliko!).
2. Fragmentirana marmorna plošča (v. 0,6, deb. do 0,18 m), najbrž del edikule. Spodnji in stranska robova prvotni,

Slivnica, fragmentiran antični nagrobnik od spredaj in s strani (foto S. Pahič)
Slivnica, antique monument funéraire fragmenté, face et côtés

vrh pošev odlomljen. V ovalni niši relief stoječe moške osebe v tuniki v pošev upognjeni drži. Roki okrušeni, rame in glava manjkajo. Robovi niše okrušeni, segajo nad površino sedaj prazne, morda odklesane spodnje površine. Leva stranica gladka, desna ima relief kantarusa z vinsko trto, obdan z ozkim reliefnim robom. Ob cerkvi kamen najdeni sedaj prisljen k steni v pevski empori (glej sliko!).

3. Fragment marmornega nagrobnika (30 × 80 cm): del zatrepja nad neprofiliranim (okrušenim?) robom napisnega polja. V zatrepju relief orla od spredaj, nad profiliranim desnim poševnim robom najbrž relief delfina. Najden v robu zidu pri zah. oknu j. stene, kjer očiščen ometa še sedaj.

Ovršje nagrobnika z levi v Podravju in Pomurju precej razširjeno, prav tako postava služabnika v niši, pač pa ornamentika stranske stene precej redkejša. (A. Schober, *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*, 1923, 67 s, 157 s, 175). Novo odkriti kamni poleg fragmenta nagrobnika s šestimi osebami v sev. steni in pogrešanega grobnega napisu CIL III 5309 v steni župnišča kažejo, da v zidovih obeh stavb morebiti še več antičnega kamnitega gradiva (Blatt Rogatec, 56 s). Glede na najdbe v okolici (2 sarkofaga, gomile) pričakujemo tudi antično naselje ob cesti proti Flavii Solvi, ki jo očitno nakazuje vrsta najdb v Stražgonjcih, Gorjci, Podovi, Brezuli, Račah, Slivnici, Hočah, Sp. Radvanju, Betnavi in Mariboru. — S. P.

Sp. Hajdina, Ptuj. 9. IV. 1962 našel S. Zupanič pri postavljanju soh za brajde na vrtu zah. od 1. mitreja (parc. 1070/1 k. o. Hajdina) 0,25 m pod rušo grob, zidan iz vodoravno zloženih zidakov. Dno marmorna plošča, pokrit z 2 marmornima ploščama, znotraj ometan z malto in rdeče poslikan (d. 2,2 m, notr. š. 0,4 m gl. 0,58 m — prim. sl. 2). Pridatkov nič, le slabo ohranjeni ostanki skeleta, ni bilo mogoče ugotoviti, kjer bila glava pokojnika. Grob sodi v vrsto poznoantičnih skeletnih grobov ob zah. robu poetovijske naselbine (Blatt Ptuj, 1936, s. 57.). — I. M.

Spodnji Porčič pri Gradišču v Slov. goricah. Sev. od ceste Sp. Porčič—Gradišče na kopastem odrastku grebena z domačijo S. Senekoviča na njivah (parc. 638 in 675/1, k. o. Sp. Porčič) sondirani ostanki antičnih stavb (VS 7, 1960, 294). Razen ene vse sonde pokazale le kultur-

no plast do 25 cm deb. črnikaste zemlje, ki ponekod segala do vrha oranice, drugod pa do 80 cm globoko. V njej raztreseni ostanki temeljev stavbe in črepinje posod. V sondi 75 m severozah. od enakoležečega vogala hleva ugotovljena strnjena plast že razkopanih temeljev s precej kosi tubulov.

Po ljudski tradiciji tod nekoč »grad«, ki ga nekateri istovetijo z gradom Burgstall v avstrijski Štajerski (KLDB, 441). Sodeč po sondah večina temeljev že uničenih in po izjavah domačinov uporabljenih pri gradnji nekdanje Lorbekove, sedaj Senekovičeve domačije.

V Pokrajinskem muzeju v Mariboru inventarizirano:

1. del izvihanega profiliranega roba sivoga lonca (pr. ca 22 cm, inv. št. A 2607),
2. del navpičnega vodoravno odrezanega roba črnikaste skodele (pr. ca 16 cm, inv. št. A 2608),
3. del ravnega znotraj žlebljenega dna rjavkastosive posode (pr. ca 12 cm, inv. št. A 2609),
4. del dna temnosivega trinožnika z začetkom ene noge (vel. $11,5 \times 6,5$ cm, inv. št. A 2610).

Temelji z opeko in fragmenti keramike najbrž iz 1.—2. stol.

Na robu grebena tik zahodno od ceste Lenart—Benedikt v gozdu (parc. 1041, 1042 in 1050/1, k. o. Sp. Porčič, last A. Kurbusa in K. Role iz Sp. Porčiča ter F. Poliča iz Gradišča) skupina 13 antičnih gomil v razpotegnjeni gruči. Pr 6,9—11,5, v. 0,6—1,6 m. Nekatero deloma že razkopane, najdbe izgubljene. — S. P.

Spodnja Senarska pri Gradišču v Slov. goricah. Na njivi zah. od vasi, ležečih na položnem obronku pobočja nad ravnino Pesnice Vračičevi iz Sp. Senarske spomladi 1955 postali pri oranju pozorni na kamenje (parc. 681, KO Sp. Senarska). Pri odkopavanju kamenja našli tudi žganino, kosce ilnatega premaza in raztresene črepinje (kot tudi na sosednjih njivah). Sondiranje Pokrajinskega muzeja v Mariboru aprila 1962 potrdilo, da gre za ostanke antičnih stavb.

Sonda št. 1 (parc. 680, 18 m od SV vogala njive, na vratniku (vel. $1,5 \times 1,5$ m): v globini 25—40 cm 60 cm š. temelji iz nestrjeno ležečih apnenčastih kamnov. Med njimi še več drugih manjših kamnov s kosi ilnatega premaza. Vmes v 10 cm deb. plasti nekdanjih tal tudi črepinje grobih podeželskih antičnih posod, 2 kosca zelenkastega stekla, bronast novc in bronasta fibula.

Sonda št. 2 (parc. 619, 34 m od SV vogala njive, vel. $1,5 \times 4$ m): 25—60 cm globoko 65 cm š. temelji iz nestrnjenih večjih in manjših apnenčastih kamnov v dolžini 4 m. Vmes le malo črepinj in nekaj kosov antične opeke (zidaki, tegule).

Ker najdbe kamenja na večjem prostoru, domnevamo ostanke antičnega naselja s sedaj še razmeroma dobro ohranjenimi talnimi ostanki, ki ga — sodeč po kakovosti temeljev — sestavljale najbrž večinoma lesene hiše.

V Pokrajinskem muzeju v Mariboru inventarizirano:

1. bronasta fibula brez vložene peresovine in igle; ohranjen ploščat nastavek z luknjico za peresovino, strehasta ploščica nad njo in trakast lok, ki se po rebro v sredini zoži in sedlasto upogne do ploščatega zaključka, iz katerega izhaja navpična noga s stanjšanim zavihkom (d. 3,3, v. 1,9, d. peresovine ca 1,8, š. loka do 0,9 cm; inv. št. A 1632 T. VI, 3);
2. slabo ohranjen majhen bronast novc z močno razjedeno površino in robovi (pr. 1,7 cm). Na aversu je nespoznavna glava vladarja na desno, na reversu pa skupina oseb z nečitljivim napisom (inv. št. A 1633);
3. siv, oblo izvihan del roba lonca (vel. $3,3 \times 7,4$ cm; inv. št. A 2561. (T. VI, 2).
4. rdečkastorjav močno porozen izvihan rob lonca (vel. $5 \times 5,5$ cm; inv. št. A 2562. T. VI, 1);
5. rdečkastorjav porozen del noge trinožnika z vodoravnimi žlebički (v. 5, š. spodaj 5,5 in zgoraj 8 cm — inv. št. A 2563);
6. črnikast, rahlo porozen del stene lonca z vodoravnimi žlebički na obeh straneh (vel. 4×8 cm — inv. št. A 2564);
7. črnikasta hrapava polovica odebeltene-ga vbočenega dna lonca (pr. 9,8, deb. do 1,6 cm — inv. št. A 2565);
8. rdečkastorjav razjeden del ravnega dna lonca (pr. ca 19, deb. 1,2 cm — inv. št. A 2566);
9. rdečkastorjav porozen del ročaja okroglega preseka (d. še 7, pr. $3 \times 3,5$ cm — inv. št. A 2567).

Po keramičnih najdbah (fragment trinožnika) bi sodili temelji najkasneje v 2. stol. (A. Schörgendorfer, Die römische Keramik der Ostalpenländer, 1942, 135), medtem ko se zdi fibula nekoliko mlajša (I. Kovrig, Die kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien, 1937, 120). Naselbina najbrž trajala še v pomarkomansko obdobje.

Nedaleč od tod na zah. strani pobočja pri čiščenju jarka na j. strani ceste Lenart—Senarska pribl. 100 m vzh. od mostiča v manjši kotanji na robu njive (parc. 595, k. o. Sp. Senarska, last M. Lasbaher iz Sp. Senarske) odkrita v gl. 30 cm do 20 cm deb. plast črne zemlje z nekaj črepinjami grobe antične keramike. Najdba najbrž v zvezi z naselbinskimi ostanki na južnem pobočju.

V Pokrajinskem muzeju v Mariboru inventarizirano:

1. del vodoravno zapognjenega roba sivorjavega lonca (vel. $5,5 \times 8$ cm, inv. št. A 2528 — T. VI, 4,
2. del odebeljenega roba sivorjavkastega lonca s koničnim vratom (vel. 4×5 cm, inv. št. 2529 — T. VI, 5,
3. del rdečkastega ovalnega ročaja z rebrom na zunanji strani (d. še 6, š. 3,2 cm, inv. št. A 2530). — S. P.

Stogovci pri Apačah. J. od vasi in ceste Trate—Gornja Radgona nad močvirno ravnico in rokavom Mure na robu terase del vasi, imenovan »stari Stogovci«, kjer po tradiciji nekdanjega nemškega prebivalstva nekdanj »die weisse Stadt«. Po MhVSt 10, 1861, 193 tud ugotovili sledove antičnih stavb: »mozaike, izginule zlato in srebrno barvane posode, mogočne ostanke zidov na njivah in travnikih, trd antični tlak«. Ruševine porabili baje pri gradnji apaške cerkve in cmurškega gradu, verjetno pa tudi za domačije in sedaj deloma že porušena gospodarska poslopja. Pri sondiranju (parc. 825 in 829, k. o. Drobotinci) za domačijami lastnikov na prvi parceli, last Puntarjevih v Stogovcih 34, ugotovljeno središče ene izmed stavb. 1. sonda: v gl. 40 cm 10 cm deb. plast lomljencev. 2. sonda: v isti gl. ruševine zidu z mnogo malte, v gl. 60 cm pa »tlak« iz 10 cm deb. pečene rjavo sive gline. 3. sonda: pri dnu pričetka ruševin, v gl. 70 cm pa kamniti temelji. V drugih sondah: kulturna plast črne zemlje s kamni, antično opeko in zelo redkimi črepinjami. — S. P.

Strma gora pri Zg. Voličini. Na vrhu grebena tik ob cesti Zg. Voličina — Hrastovec v gozdu parc. 1085, k. o. Zg. Voličina, last F. Kranjc iz Ljubljane, 2 antični gomili, ena v. do 4 m, druga nizka. Pred 2. svet. vojno domači študentje v veliko gomilo izkopali globok jarek in našli v njej kamenje groba in različne črepinje. — S. P.

Trnovska vas. Pri sondiranju (1961 ugotovljenih) časovno neopredeljenih go-

mil (VS 8, 1962, 259) ugotovljeno, da pripada grobišče antičnemu obdobju. V gomili št. 2 (parc. 240 k. o. Trnovska vas, last E. Kocmut iz Trnovske vasi) v sredini ugotovljen žgan grob z ovalno, do 15 cm deb. plastjo žganine v plitvi kotanji 40 cm pod vrhom (12 m š. in 0,4 m v.) gomile. V žganini črepinje sivega lonca z vodoravnim robom. V (12 m š. in 0,7 m v.) gomili št. 6 na isti parceli, docela prevotleni od lisic, 0,8 m globoko 20 cm deb. temnosiva plast nekdanjih tal, na kateri $50 \times 19 \times 12$ cm velik oglat apnenčast kamen.

V Pokrajinskem muzeju v Mariboru inventarizirani 3 kosi roba in sten sivega lonca z vodoravno nažlebljenim robom (pr. ca 12 cm, inv. št. A 2570). Najdba datira grobišče (po E. Bonis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien, 1942, T. 10,10; 11, 4-5) v 1.—2. stol. — S. P.

Varda pri Lenartu v Slov. goricah. Na ploskem vrhu vzh. pobočja grebena s Crnim lesom (parc. 231/4, k. o. Varda, last A. Kramberger iz Zamarkove) gruča 15 antičnih gomil. Skoro vse že razkopane (pr. 6—12,5 in v v. 6,5—2,2 m). Najdbe neznane morda katera od antičnih posod, ki jih Pokrajinski muzej v Mariboru po vojni zamenjal in sedaj neznano kje.

Zah. od tod ob gozdnem kolovozu (parc. 182/2, v družbeni lastnini) še ena do polovice že odkopana gomila (pr. 14, v. 1,3 m).

Niže proti potoku Globovnici okoli 1900 pri oranju našli grob iz kamnitih plošč, v katerem skelet. — S. P.

Veliki Kamen, Videm-Krško. Junija 1962 F. Mirt, Veliki kamen 18, pri kopanju temelja za novo hišo našel nekaj keramičnih posod. Gre za žgan rimski grob, verjetno ne osamljen, a uničen — Zaščitno izkopavanje 5. VI.—23. VI. in 25. X. s prekinitvami do 10. XI. 1962 na prehodu strmega pobočja Šikovca v ravnino ob potoku Brestanica. Vodila A. Uršič.

Odkrili rimsko nekropolo s 4 zidanimi žganimi grobovi. Najdišče značilno, ker doslej tu ni bilo arheoloških najdb (razen kamnitega kladiva: F. Stare, AV 3, 1962, 296) in ker oblika in zgradba grobov nevsakdanji: znotraj okrogli ali pravokotni (1.). En grob verjetno uničen, ostalo le nekaj keramičnih posod. Notr. pr. grobov 1,70—2 m, zidovi ohranjeni do 60 cm, gl. za več ko 0,5 m različne. Razporeditev prilagojena terenu. Med najdbami značilne predvsem žare v obliki hiše. V vsakem grobu (razen v enem) 2—3 lonci, skodele, krožniki in po 1—2 bro-

nasti fibuli. V enem grobu še 2 polovici bronastih novcev in deformirana zapestnica. — A. U.

Veržej. Po F. Kovačiču (ČZN 23, 1928, 265) ob gradnji železniške proge 1923 pri sedanji postaji v Veržeju naleteli na »sledove hallstattske, rimske in staroslovenske naselbe«. Od teh najdb ohranjeni le 4 staroslov. obsenčni obročki v Pokrajinskem muzeju v Mariboru (inv. št. A 2341—2344; obj. J. Korošec, Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji, 1947, 49 sl. 46). Po poskusnih kopanjih Zgodovinskega društva v Mariboru prišlo v muzej še nekaj antičnih najdb (zapiski o kopanjih pa izgubljeni):

1. kos roba sigilatne skodele z reliefom (vel. $8,5 \times 9$ cm, inv. št. A 1638);
2. dno z ного in deloma stene črnika-stega grobega trinožnika (vel. 11×15 cm, inv. št. A 1639);
3. del stene z robom črnika-stega lonca z vrezanimi črtami (vel. $8,5 \times 12$ cm, inv. št. A 1640; T. VI, 1);
4. del uvihanega ostenja sive konične skodele z uvihanim robom (u. ca 25 cm, inv. št. A 1641; T. VI, 2);
5. dno in del stene nizke rdeče barvane skodele (pr. u. ca 21 cm, inv. št. A 1642 T. VI, 3);
6. del odebelenega roba črne skodele s profilirano steno (u. ca 25 cm, inv. št. A 1643; T. VI, 4);
7. del odebelenega roba rdečega lonca z vtisnjenimi črticami (u. ca 17 cm, inv. št. A 1644); T. VI, 5.

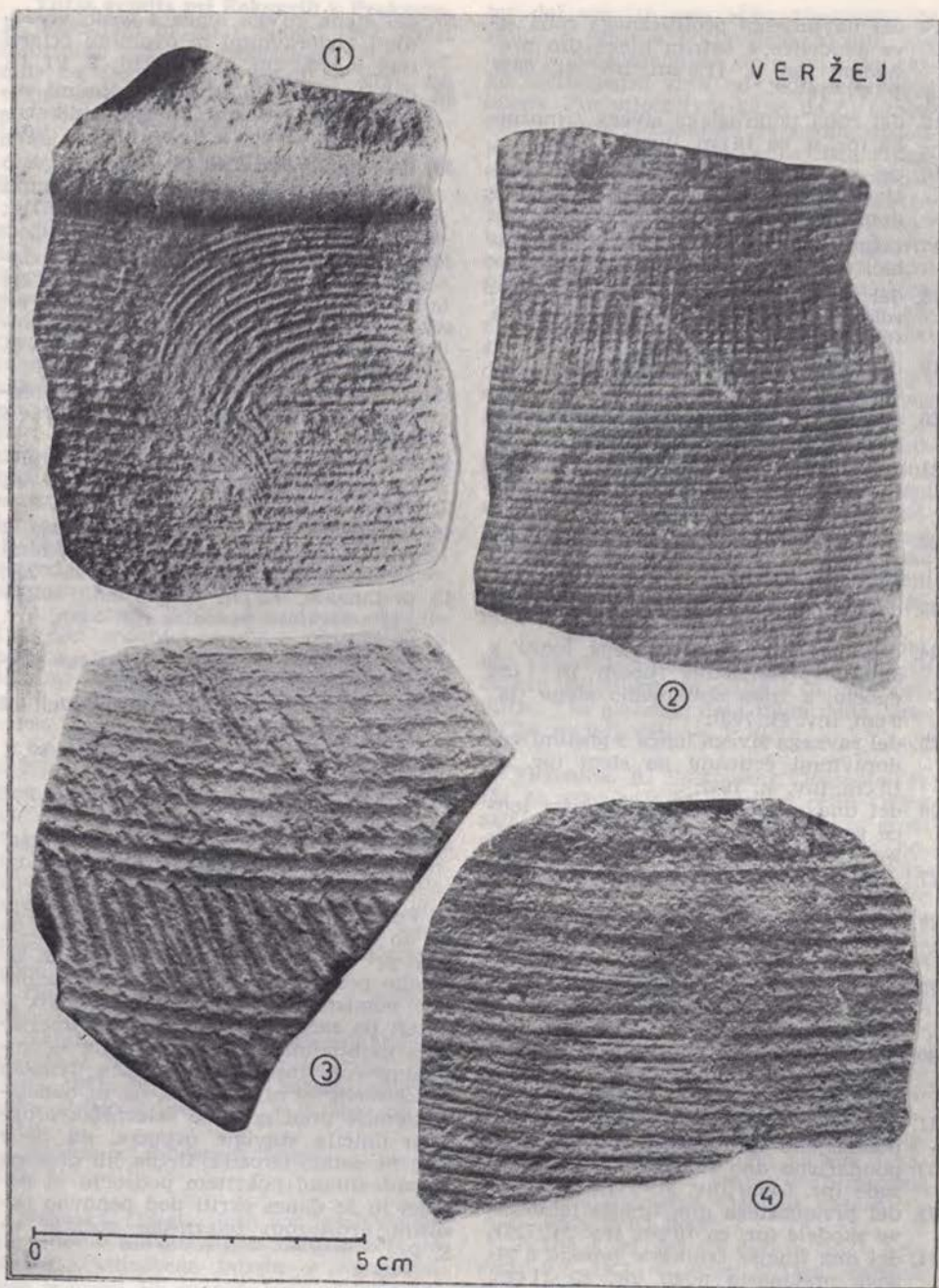
1962 Pokrajinski muzej za Pomurje v Soboti sondiral teren na jugovzh. strani železniške postaje. Prostor postaje in tirov nasut 1 m debelo z zemljo, odkopano večinoma na jugovzh. strani proge. Tam danes 25 m širok jarek s plitvo travnato površino, 1,5 m nižji od okolnih njiv in stopničastega ostanka nekdanjih tal ob železniškem nasipu. Medtem ko pod rušo odkopanega prostora večinoma sterilna plast, na nekaj mestih starih tal ob nasipu ugotovljena 55—60 cm pod površino antična kulturna plast, ki pada pošev proti sedanji jami. V odkopani ravnici 45 m od JV vogala železniške postajne stavbe (parc. 1063/2, k. o. Veržej) odkrit vsaj 4 m d. 70—80 cm š. in do 60 cm gl. jarek, kjer v črnika-sti zemlji polno vsakovrstne antične keramike: opeka, nekaj koščkov stekla, bronast obroček, kos 2 cm deb. marmorne ploščice, drobcji živalskih in človeških kosti ter nekaj novejših predmetov — žebeljev, žice, stekla. Tik zraven jarka betonski podstavek za sezonski če-

belnjak, tla v okolici jarka povsod sterilna.

Antična stavba verjetno na prostoru sedanjih postajnih tirov, kjer kulturna plast sedaj 1,6 m globoko in praktično nedosegljiva. Obsenčniki pričajo morebiti o staroslov. pokopih med ruševinami, podobno kot pri Središču? Področje severozah. od postaje večinoma obdržalo prvotno površino, a pri redkih gradnjah in kultiviranju ni bilo znanih najdb. Vse področje v poantičnem obdobju preplavljeno in prekrito z do 50 cm deb. plastjo finega sterilnega ilnatega nanosa.

Pri sondiranju odkrite najdbe sedaj v soboškem muzeju:

1. del roba večjega grobega črnika-stega lonca, profiliran in vodoravno odrezan, na steni vrezane vodoravne in valovnične proge (pr. ustja ca. 32 cm, inv. št. 680); — T. VI, 6;
2. del profiliranega vodoravno izvihanega roba sivkastega lonca z vodoravnimi žlebički (pr. u. ca 23 cm, inv. št. 681); T. VI, 7;
3. del vodoravno izvihanega roba grobega sivorjavkastega lonca z vodoravnimi žlebički (pr. u. ca 17 cm, inv. št. 682); T. VI, 8;
4. del podobnega roba sivkastega lonca z gosto vrezanimi vodoravnimi in poševnimi črticami (pr. u. ca 17 cm, inv. št. 683); T. VI, 9;
5. del poševnega profiliranega roba grobega črnika-stega lonca iz močno s kremencem mešane gline (pr. u. ca 17 cm, inv. št. 684); T. VI, 10;
6. del odebelenega poševnega roba črnika-stega lonca (pr. u. ca 13 cm, inv. št. 685); T. VI, 11;
7. del odebelenega vodoravno izvihanega profiliranega sivkastega lonca (pr. u. ca 13 cm, inv. št. 686); T. VI, 12;
8. del koničnega visokega roba finejšega sivkastega lonca (pr. u. ca 10 cm, inv. št. 687); T. VI, 13;
9. del odebelenega poševnega roba finejše sive polkroglaste skodele (pr. u. ca 22 cm, inv. št. 688); T. VI, 18;
10. del nizkega koničnega rdečkastega krožnika s poševno rahlo uvihano steno (pr. dna 19, v. 3,8 cm, inv. št. 689); T. VI, 14;
11. del stene in dna podobnega rdečkastega krožnika (pr. d. 11, v. 3,6 cm, inv. št. 690); T. VI, 14;
12. del stene in roba polkroglastega rdečkastega krožnika (pr. u. 22, v. 5 cm, inv. št. 691); T. VI, 16;
13. del stene in roba koničnega sivega krožnika (pr. u. 19, v. 4,8 cm, inv. št. 692); T. VI, 17).

Veržej, fragmenti keramike, pribl. 1 : 2 (foto S. Pahić)
Veržej, fragments de céramique, environ 1 : 2

14. del navpičnega profiliranega roba sive skodelice z ostrim klekastim prehodom (pr. u. ca 11,3 cm, inv. št. 693), T. VI, 19;
15. del roba polkroglega sivega trinožnika (pr. u. ca 16 cm, inv. št. 694);
16. del profiliranega roba grobega sivkastega trinožnika s klekastim prehodom (pr. u. ca 21 cm, inv. št. 695);
17. noga trinožnika z vodoravnimi žlebiči (vel. 7,5 × 5 cm, inv. št. 696);
18. del grobega sivkastega pokrova s širokim neizdelanim gumbom (pr. ca 18 cm, inv. št. 697);
19. del ročaja amfore (š. 4,5 cm, inv. št. 698);
20. okrogel, 2,2 cm deb. ročaj sivkaste posode (d. 13,5 cm, inv. št. 699);
21. del stene in dna grobega črnkastega trinožnika z odbitimi nogami (vel. 12 × 10 cm, inv. št. 700);
22. del dna grobega sivkastega lonca s konično se dvigajočo steno (pr. 11 cm, inv. št. 701);
23. del 2 cm deb. dna grobega sivkastega lonca (pr. 11 cm, inv. št. 702);
24. del dna grobega sivkastega lonca s šibkim prstanastim robom in 1 cm debelo, z roko oblikovano steno (pr. 9 cm, inv. št. 703);
25. del ravnega sivega lonca z gostimi vodoravnimi črticami na steni (pr. ca 13 cm, inv. št. 704);
26. del dna grobega sivorjavgastega lonca z odluščeno spodnjo površino (pr. 9 cm, inv. št. 705);
27. del poudarjenega dna rdečkastega lonca (pr. ca 10 cm, inv. št. 706);
28. del dna grobega sivega lonca z gostimi poševnimi črtami na ročno izdelani steni (pr. ca 10 cm, inv. št. 707);
29. del dna rdečkaste terilne skledice z izprano notranjo površino (pr. ca 12 cm, inv. št. 708);
30. del dna grobega sivkastega lonca z močno porozno površino (pr. ca 13 cm, inv. št. 709);
31. dno sivorjavgaste posode, 1 cm in poudarjeno (pr. 5,5 cm, inv. št. 710);
32. poudarjeno dno finejše rdečkaste posode (pr. 5 cm, inv. št. 711);
33. del prstanastega dna finejše temnosive skodele (pr. ca 10 cm, inv. št. 712);
34. del dna finejše črnkaste posode z visoko prstanasto nogo (pr. ca 11 cm, inv. št. 713);
35. del prstanastega dna sive posodice (pr. 4 cm, inv. št. 714);
36. del prstanastega dna rdečkaste posodice (pr. 4 cm, inv. št. 715);
37. del stene sivega lonca z gosto vrezanimi vodoravnimi in ovalnimi črtami (vel. 8 × 5,5 cm, inv. št. 716; T. VI, 1);
38. del stene sivega lonca z drobnimi vodoravnimi črticami, znotraj oblikovane z roko (vel. 7 × 7 cm, inv. št. 717);
39. del stene črnkastega lonca z gosto vrezanimi vodoravnimi in navpičnimi črtami (vel. 8 × 6,5 cm, inv. št. 718; T. VI, 2);
40. del stene sivega lonca s pasovi vodoravnih in poševnih žlebičastih črt (vel. 8 × 6 cm, inv. št. 719, T. VI, 3);
41. del stene sivega grobega lonca z vodoravnimi žlebičastimi črtami (vel. 7,5 × 5,5 cm, inv. št. 720; T. VI, 4);
42. del stene rumenkastega lonca z redkimi vodoravnimi žlebiči (vel. 7 × 4 cm, inv. št. 721);
43. del stene sive posodice s črto navpičnih vrezov (vel. 4,5 × 3,5 cm, inv. št. 722);
44. del stene sivega hrapavega lonca z na obeh straneh vidnimi vodoravnimi žlebiči (vel. 12 × 6,5 cm, inv. št. 723);
45. prstanasto, 1,5 cm visoko dno zelenkaste steklene posodice (pr. 5 cm, inv. št. 724);
46. bronast obroček ploskokroglega preseka (pr. 2,6 cm, inv. št. 725);
47. kos 5 cm debele zidne opeke (vel. 12 × 8 cm, inv. št. 726);
48. kos 1 cm debelega tubulusa (vel. 10 × 8 cm, inv. št. 727);
49. kos 2 cm debelega imbreksa (vel. 17 × 12 cm, inv. št. 728);
50. trikoten odlomek 2 cm debele marmorne ploščice (vel. 16,5 × 8 cm, inv. št. 729).

Pester izbor keramike od terre sigillate do grobe uporabne keramike, 1.—2. stol. pri čemer uvoženo, v delavnicah izdelano posodje prevladuje, govori za obstoj pomembnejših podeželskih stavb, o kateri pa začuda ni izročila. V primerjavi z najbližjimi najdišči te vrste — antičnimi ruševinami pri Središču, Ivancih in Žetincih — ni verjetno, da bi obdelava zemlje pred gradnjo železniške proge tako uničila stavbne ostanke, da bi o njih ne ostalo izročila. Bržda jih plug na z naplavinami pokritem področju ni dosegel in še danes skriti pod ponovno nastim prostorom železniške postaje. — S. P.

Videm pri Ptuju. V oktobru pri kopanju drenažnega jarka za stanovanjsko stavbo v jugozah. delu parc. 58 k. o. Videm sledovi antične stavbe: tegule in estrih. — I. M.

Vučja gomila pri Fokovcih v Prekmurju. Pomurski muzej v Soboti 1962 pričel izkopavati gomilno grobišče pri Vučji gomili na Goričkem; 6 gomil v vrsti na vrhu enega od grebenov leži v gozdu parc. 1412—1416, k. o. Tešanovci, več lastnikov.

V osredje vzhodnih gomil št. 4—6 izkopali različno velike odseke.

Gomila št. 4 (pr. 10,5—12, v. 1,3 m). V sredini 1,15 m pod sedanjim vrhom gomile — torej na nekdanjih tleh — odkrit žgan grob s pridevki. Do 3 cm debela plast žganine s pepelom in raztresenimi koščicami tvorila nekaj obel trikotnik (pr. 1,7 × 1,9 m). Na j. delu te 2 steklena lonca: večji razlomljen in napolnjen z izbranimi koščicami, manjši večinoma prazen in pokrit z glinastim krožnikom. Sev. ob velikem steklenem loncu ležal docela razbit in sploščen glinast lonec, blizu njega na vzh. strani razlomljen trinožnik, čisto v vzh. vogalu še cel sivkast lonec. Zraven steklene žare v žganini tudi sivozelenkast narebren steklen biser, ob vzh. posodah pa bronast novc z nespoznavno površino.

J. od tega groba blizu roba gomile 1 m pod sedanjo površino odkrite še 3 posode s plastjo žganine in redkimi koščicami verjetno tvorile drug obrobren grob: razlomljen velik lonec s pokrovom, nizek lonček in ploščat krožnik.

Gomila št. 5 (pr. 12,5—14, v. 1,8 m). Sredina prazna. V jugovzh. delu ob robu gomile žgan grob brez večjih pridevkov neenakomerna krpa žganine s pepelom in redkejšimi kostmi na naravni površini, vmes nekaj črepij, kosci v ognju deformirane stekleničice in lokasta fibula brez peresovine in igle. Na jugozah. obrobju ca 3 m dolga krpa žganine na nekdanjih tleh, ki se širila proti neodkopanemu robu gomile.

Gomila št. 6 (pr. 13,5—14,5, v. 0,8 m); povsod le sterilna zemlja.

Najdbe dopolnjujejo podobo antičnih grobišč v Prekmurju (prim. S. Pahič, AV 11-12, 1961, 88 ss) in po začasni splošni oceni sodijo v prehod 1. v 2. stol. po n. štetju.

Najdbe v soboškem muzeju, inv. št. 636—643. — S. P.

Vrhnika. Ob številnih sondažah zapor-nih zidov v Sloveniji tudi manjša dela na območju vojaškega tabora v Nauportu, kjer koncem 19. in zač. tega stoletja izkopavala S. Jenny (S. Jenny, JfA 3, 1904, 224 ss.) in W. Schmid.

9. XI.—3. XII. 1962 odkopali j. vogal pentagonalnega kastela (po Jennyju II)

ter del vzh. in sev. zidu. Ugotovili, da stolp in obzidje postavljena hkrati; ker obzidje naslonjeno na stolp, ob stiku težko ločiti jedro zidu od jedra stolpnega oboda. Zunanost zidu kaže, da ni istočasen z letos raziskanim zapornim zidovjem na Kalcah in Zaplani. Čista zidar-ska tehnika, 33—35 cm širok stopničast nastavek zidu. Notranjost obzidja masivna, ne kaže za zapore tipičnega zidanja v vzorcu smrekove vejice. Tudi za **opus incertum** predobro polnjeno, pač pa vidni plastoviti nanosi, torej zidano po plasteh.

Obod stolpa koničen (znotraj in zunanaj). Obrambni zid sestavljajo apnenčaste skale, vezane z zelo dobro malto iz drobljenega peska, mešanega z drobci opeke, večkrat velikimi in debelimi več ko 1 cm. Jennyjev opis vogala točen, njegovi mali, včasih manj ko 50 cm š. vkopi s katerimi sledil poteku zidu, še vidni. Zato v začetku težko ugotavljati antični nivo. Na vsem arealu le ena plast antična: v notranjosti do 12 cm debela plast drobirja, pomešana z malto, kamenjem in drobci opeke; pred obzidjem antični horizont označen verjetno s plastjo ogljenine in nivo dosti globlji kot znotraj.

J. od zidu Jenny verjetno ni kopal, ker ruševinske plasti, predvsem malta in drobir, sklenjene do obzidja. Kopali približno 1 m globoko, nato talna voda. Treba bo nadaljevati. — P. S.

Vuzenica. A. Slekovec v Vuzenici št. 134 na vrtu za hišo, ob cesti proti Dravi zah. od mostu jeseni kopal jamo za greznico in v globini »3,5—4 m« našel vodoravno ležečo marmorno ploščo, ki jo razbil in jo po kosih spravil iz jame, pri čemer opazil na spodnji strani okrasje. Razbiti kosi (sedaj v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, inv. št. A 2323) so gornja polovica nagrobnika: del napisnega polja med kaneliranimi pilastroma, nad njim timpanon z vodoravnim zaključkom. Vmesna preklada ima trojno profiliran rob, ki obdaja polje z dvema bršljanovima viticama, izhajajočima iz listnate čaše v sredini. V zatrepu glava Meduze s kačama in krilci, ob straneh dva ptiča, desni v kljunu tri, levi pa eno jagodo. Nad zatrepom s trojno profiliranimi stranicama 2 delfina. Ostanek napisa:

L. VENONIO RVF . . .

V. 106, š. 99, deb. 21 cm; v. črk v prvi vrsti 9,7—10,2, v drugi 6,7 cm, razmak med vrsticama 4 cm, ligatura pri NI. Po simetrični razporeditvi napisa videti, da ime v prvi vrsti prvotno vklesano v nominativu in naknadno z ligaturo in v prazni prostor pred pilastrom vstavljaje-

Vuzenica, antični nagrobnik (foto S. Pahič)
Vuzenica, antique monument funéraire

nim manjšim 0 spremenjeno v dativ (gl. sliko!).

Nagrobnik bržčas iz prehoda 1. v 2. stol. in glede na velikost in material pripadal uglednejšemu naseljencu (prim. podobno najdbo iz Šmihela pri Pliberku — Führer durch das Parkmuseum, Klagenfurt 1952, 28 s, inv. št. 405). Ravnica terase na sev. strani Drave med Gortino in Muto podobno kot področje okrog Radelj eden redkih ugodnih naselitvenih terenov v Dravski dolini med Dravogradom in Rušami. Neraziskano področje antičnih stavb (lečina »belo mesto«) na robu terase, nagrobnik AIJ 3 v cerkvi sv. Petra v Ribičjem, antični relief na rotundi sv. Janeza pod Muto in najdba poznoantičnih novcev v neposredni bližini zgovorni dokazi naselitve ob cesti na sev. strani Drave: pri gradnji koroške železnice odkriti antični plani grobovi, odkoder verjetno tudi prav blizu najdeni nagrobnik (J. Šašel, AV 5, 1954, 159). — S. P.

Zgornja Ložnica. V podnožju zah. stene cerkve sv. Venčeslava vzdan doslej neomenjen fragment rimskega marmornega nagrobnika (prim. Blatt Rogatec, 39). Ohranjen vrhnji del: oprsja treh oseb z močno izlizano površino — od leve proti desni žena, mož in hči. Oblačilo (tunika in plašč) razločno le pri možu, ki drži v levi roki zvitek, desno pa pritiska k prsim. Na vratu desne ženske figure vidna ovratnica. Nad glavami je dvojni napušč in nad njim ostanek ovr-

šja nedoločljive oblike. Prehod v neohranjeno napisno polje neizrazit. V. ca 74, š. 59, deb. ca 21 cm (gl. sliko!). Bržčas zgodnje 2. stol. verjetno iz antičnega naselja v bližnjem Gladomesu (gl. tam). — S. P.

Zgornji Žerjavci pri Lenartu v Slov. goricah. Na zah. strani doline in ceste Lenart—Zg. Ščavnica je na ploskem gozdnatem pobočju (parc. 614, k. o. Zg. Žerjavci, last J. Jug iz Žic) skupina 17 antičnih gomil v dveh gručah. Večinoma še nepoškodovane (pr. 7,2—14 in v. v. 0,4—1,2 m). Eno (pri robu gozda) po vojni pri odkopavanju štora odprli in našli v njej velik neobdelan kamen iz peščenca, pod njim pa »ozek kanal«, ki ga niso pregledali.

Druga skupina 21 gomil j. od tod v gozdu (parc. 1080, last M. Ploj iz Zg. Žerjavcev). Razporejene prav tako v gruči, iz katere se proti zahodu 6 gomil nadaljuje v vrsti. Večina gomil nepoškodovanih (pr. 5—9, v v. pa 0,25—0,7 m. Na njihvi parc. 1028/3 pod gozdom baje večkrat naleteli pri oranju na kamenje in našli 1956 baje manjšo marmorno ploščo z »rimskimi številkami«. Ostala v zemlji. — S. P.

Zg. Ložnica, del antičnega nagrobnika (foto S. Pahič)
Zg. Ložnica, partie d'un antique monument funéraire

ZGODNJI SREDNJI VEK

Bled — otok. Izkopavanja Nar. muzeja 5. VI.—18. VIII. 1962 vodil V. Šribar, sodeloval A. Valič, nadzoroval dr. J. Kastelic.

Najprej 3 sonde:

sonda 1: od JV vogala J oktogona proti JV do obzidja baročne ploščadi. Ob J steni cerkve 3 grobne jame, verjetno staroslov. pokopi;

sonda 2: (od J stene zvonika proti J in JZ, d. 24,5 m) 1,54—3,50 m od stolpa 70 cm gl. in 5,60—30 m od stolpa 15 cm gl. ostanki zidu iz dolomitnega lomljenca, vezanega z malto; verjetno romanska gradb. faza. V profilu nad tem izpričani gotski gradb. ostanki — čas zidave zvonika; 16,50—18,80 m 20 cm gl. del tlorisa pravokotne novodobne stavbe; 22—24 m na dnu sledovi prazgodovinske naselitve (drobci keramike in hišni lep);

Sonda 3 izhodišče **izkopanega polja:** od S oktogona; 2 gradbeni fazi: 1,15 m širok, s S steno cerkve vzporeden zid iz dolomitnega lomljenca in 60 cm širok, S—J zid — ohranjeni dve vrsti dolomitnega lomljenca brez vezave. V gl. 50 cm kosti noge 3 skeletov in situ v smeri V—Z.

Sonda 3 izhodišče **izkopnega polja:** od zidu baročne ploščadi od SV ogla sonde 3, SV ogla oktogona, S stene cerkve in južne stene puščave (ok. 200 m²), 6 izkopnih plasti. Vzporedno s S steno cerkve med apsido in oktagonom še sonde 4,5 × 1,5 m. Rezultati: 64 staroslovenskih skeletov, pri 29 najdb: uhani, prstani, noži, broše, kamniti izdelki, drobci keramike, svinec, stilusi itd. — časovni in kulturni okvir gradiva s Pristave in pod gradom. Med S steno in SZ steno oktogona prazgodovinsko kurišče, ob tem orodje iz kremenca, ki tudi ob skeletih in med gradivom 4. in 5. plasti — verjetno lovska postojanka eneolitnega časa (strgala, nožički, glajene sekirice, pušična ost). S od prehoda skozi cerkev v 3. plasti med skeletom 55 in 54 na površini ok. 1 m² 37 srebrnikov iz 13. stol., najbrž v keramični posodi zakopani med 1270 in 1280 (beneški, goriški, tržaški, akvilejski novci). Prvi zid iz sonde 3 prekinja apsida, na 2,20 m od S prehoda skozi cerkev pa pravokotno proti J. Verjetno del opuščene gotskega tlorisa cerkve. Drugi zid iz sonde 3 dolg 3,70 m, nanj se naslanja tlak iz oblic in drobnega lomljenca, v vogalu povezan in prelit z malto, proti S (ok. 4 m) samo zložen iz lomljenca, pravokotno zaključen, neprekinjen, proti V 4—5 m dolg. Pravokotno na S

steno oktogona v smeri S—J zid, ki pri 4,80 m zavije pravokotno proti Z; ta krak d. 2,40 m in š. 70 cm, zložen na obeh straneh iz večjih kosov lomljenca, vmesni prostor zapolnjen z drobnejšim dolomitnim gradivom. Nekateri kamni segajo skoraj čez celo širino zidu (posebne tehnike?). Pri 2,20 zid nasilno prekinjen. V od prvega dela zidu dve manjši, do 1 m² vel. površini tlaka, ki je mlajši. — Na koncu sonde 3 1,3 m gl. nekaj nepravilno postavljenih in z malto vezanih kosov lomljenca v plasti pod skeletom 24. Ker ta z obsenčnim obročkom datiran v 10. stol., to ostanki starejše zidave. — Ob izhodišču prostor 15 × 15 cm omejen z do 30 × 20 cm velikimi lomlenci — to utrditev lesenega stebra s prerezom 15 × 15 cm. Verjetno iz časa ostankov v sondi 3.

Najdbe in prekinitev zidov dokazujejo skoraj nepretrgano uporabo otoka od eneolita do danes. Najdbe staroslov. grobišča sicer analogne drugim na Bledu, vendar grobišče v centralnem geogr. položaju, izjemno, ker bomo verjetno odkrili jedro kulturne stavbe.

Izkopavali bomo tudi znotraj tločrta cerkvene ladje. Opisane objekte pustili nezavarovane, ker v vidu perspektivna prezentacija. — V. Š.

Križna gora pri Starem trgu — gl. Rimska doba!

Rifnik. 1960 F. Bohinc-Jazbec pri ri-golanju vinograda odkrila skelet z bronasto rimsko pasno spono. Obvestila celjski muzej in mu predala najdbo: Da ugotovimo, ali grobišče ali osamljen grob, pričeli 5. IX. 1962 izkopavati pri Bohinčevi zidanici v bližini XIX. poligonske točke jarek, (vzhod-zahod) 11,8 m d. in 1 m š. Že v gl. 40 cm ilovica. Nadaljevali izkop, a odprli 2,20 m proti jugu še jarek II., na nižji terasi 12,10 m d., 1 m š. Prvi skelet v jarku I, vkopan v ilovico, grobna jama dobro vidna, skelet razmeroma dobro ohranjen, manjka le lobanja. V jarku II drugi skelet, lobanja poškodovana, samo 10—20 cm gl. vkopan v ilovico. Zdaj pričeli odkopavati površino med jarkoma. Na 80 m² odkrili 8 skeletov. III. skelet obdan z vencem kamnov, brez pridakov. Grob IV slabo ohranjen, le medenične kosti in noge, brez pridakov. Grob V: eden najbolje ohranjenih skeletov, na desni od medenične kosti večja bronasta pasna spona, ob glavi bronast gumb, prav tak gumb 70 cm južno od groba. Grob VI: le dve nogi in medenične

Rifnik, zlata uhana z zvezdo iz groba VII
(foto V. Kolšek)

Rifnik, boucles d'oreilles en or avec
étoile, de la tombe VII.

kosti, brez pridakov. Grob VII: v lobanjsko kost pogreznjen majhen primitivno izdelan lonček, ohranjena še fragmentirana humerusa. Najbolj bogat grob VIII: ob lobanji kompletnega skeleta dvoreden koščen glavnik (Na eni strani gost na drugi redek, srednja prečka ornamentirana s cikcakom); drugi pridatki: bronasta pasna spona, okrasna igla, okrasek, ki imel v sredini še ostanke stekla, 2 želez-

na noža (manjši podoben fragmentiranemu kresilu), železna palčica. Na dnu medenične kosti še železna pasna spona. Ob ušesu uhan, bronasta ovita žica.

Tik ob tej na severni strani odkopali še eno, za 10 m² večjo sondo, a brez prida uspeha (teren prekopan). Na vzh. strani našli del lobanje humerus in femur. To bi bil grob IX. V sredini sonde našli otroško klavikulo in nekaj reber. Severno od groba IX kup kosti, ki prenešene od drugod (v neposredni bližini apnena jama).

Vse grobišče precej uničeno (opuščen vinograd). Skelet, ki ga našla Fanika Bohinc, ležal 4 m južno od izkopanega prostora v vinogradu. Tako predpostavljamo, da grobišče nekoč segalo tik do roba terase, kjer se pričinja teren strmo spuščati v dolino.

Vsi skeleti leže med 30 in 50 cm, le grob II v gl. 10—20 cm. Začetki verjetno že v III. stol. Z najdiščem izpopolnili vrzel v zvezi z odkritimi rimskimi hišami na vrhu Rifnika — grobišče rimske naselbine na Rifniku.

Sledovi obrambnega sistema vidni na površini, potekali v polkrogu po položnem delu Rifnika. Hrib iz porušenega kamena. Odprli prvi del (obzidje I) na skrajnem severnem delu tik nad strmino. Odkrili najprej 110 cm visok, 4 m dolg kontraforni zid (diagonalno na obzidje), na desnem vogalu odebeljen in zidan iz peščenih kvadrov, drugod iz lomljenca, vezan z malto iz rečnega peska in živega apna. Na levi strani porušen (kolovoz). Na drugi strani kolovoza izkopali jarek do gl. 50 cm, kjer že živa skala; kontrafor torej do sredine kolovoza, ki ga naknadno odkopali, našli pa le še sled (spodnje kamne) obzidja, naslonjenega na kontrafor. Obzidje pri kontraforu 120 cm š., sam kontrafor pa le 65 cm. Obzidje zgrajeno iz lomljenca in na notranji strani precej porušeno. Na notranji istrani obzidja pod humusom črna kulturna plast z rimsko keramiko. Med keramiko v gl. 35 cm deformiran in nedoločljiv rimski novec (srednja bronca). V gl. 75 cm prazgodovinske črepinje.

20 m od obzidja I odprli na dolžini 4 m obzidje II, nekoliko slabše ohranjeno, v. tukaj le 50 cm, š. 110 cm. Na tem odseku obzidja mnogo fragmentov rimskih tegul. V notranjosti tik ob obzidju plošča opeka; kamenje ob opeki krhko, kot bi bilo v ognju. Verjetno to manjše ognjišče, vendar o žganini nobenih sledov. Kot obzidje I tudi to grajeno na živi skali, ki tu in tam vkomponirana v zid. Nikjer

sledov prazgodovinskega obrambnega nasipa.

Na jugu v bližini poligonske točke XXIII odkrili 12 m d., več kot 2 m v. in 70—75 cm š. obzidje s stražarnico (5,30 × 3,50 m) na zunanji strani. Ta verjetno edina na vsem obzidju. Tam kjer se desna stena stika z obzidjem, je to zgrajeno iz peščenih blokov do gl. 1 m, naprej je slabo in pri 1,50 m preneha, a le na tem mestu. Videti, kot da prečni zid stene vrinjen v obzidje in da zidar obšel zid prečne stene, ko gradil obzidje. Zato tako velika globinska razlika. Drugo obzidje enotno zgrajeno in dobro ohranjeno. V notranjosti ob zidu iz peščenih blokov precej peščenih kvadrov, obdelanih kot gradbeni deli stavbe, na tem obzidju verjetno že v sekundarni uporabi. Na to kaže predvsem profiliran peščen blok s konzolami, ki ima na profilaciji sledove malte. V tem delu obzidja nekaj rimske provincialne keramike, nad njo pa seveda prazgodovinska keramika, ki jo erozija prinesla za obzidje. Med prazgodovinsko keramiko tudi neolitska sekira in nekaj vretenc.

Ob severni in zapadni steni stražarnice 1 m nižje od ohranjenega zidu stopnica, ki ima zgoraj estrih, drugače pa zidana enako kot drugo zidovje, le da lomljenec nekoliko manjši in bolj enakomeren, ob sev. steni š. 45 cm, na zah. 20 cm. Na sev. strani je na stopnici 17 cm v. kvader 40 × 55 cm. 10 cm pod njo še eden. 25 × 20 cm v. 8 cm. Pri čiščenju zidu tu odkrili vhod v stavbo (130 cm š.), ki kasneje zazidan z razmeroma slabim zidom.

Med odstranjenim zidom v vhodu našli velik železen žebelj. Prej omenjena kvadra torej stopnici k vhodu. Nivo tal iz steptane ilovce v stavbi je 120 cm od ohranjenega zidu ali 20 cm pod stopnico z estrihom. Da bi ugotovili zunanji desni vogal stavbe, morali kopati zaradi nekdanje strmine precej globoko. Našli le spodnjo vrsto kamnov vogala, ker se ta, izpostavljeni del stavbe v strmini najbolj porušil.

Ob zahodni steni stavbe stopnica z estrihom d. le 2,30 m, nato se z zunanjim zidom vred konča. V tlorisu poteka zidovje naprej do vogala med stopnico in vogalom š. 90 cm. Na zunanji strani od obzidja proti jugu dve zidani stopnici, ob zidu tlak iz malte, spet samo do zaključka zidu s stopnico. Sklepamo, da naredili na tej strani še en vhod v stavbo, ko zazidali vhod na severu. Peščeni bloki, najdeni v notranjosti obzidja bi bili lahko stopnice preko obzidja k novemu vhodu.

V notranjosti stražarnice nobenih drobnih najdb. Vse obzidje in stražarnico na koncu izkopavanj utrdili z betonsko malto.

Obrambni zid izključno rimski. Ni sledov prazgodovinskega nasipa, niti vzhodnogotskih ostankov. Z rezultati letošnjih izkopavanj lahko korigiramo Schmidove trditve, da tu prazgodovinski nasip, in da v hišah (antičnih) prebivalci vzhodni Goti. Obzidje verjetno začeli graditi konec II. stol., gotovo pa v III. stol., torej takrat kot obzidje v Celeji na Begu. V Celju datacijo potrjujejo najdbe. Na Rifniku letos najdena fibula II. in III. stol. in 3 novci II. (?) in III. stol.

Glej še pod Starejša železna doba! — V. K.

Smokuč, staroslovanski otroški grob (foto A. Valič)

Smokuč, tombe d'enfant (vieux-slave)

Smokuč pri Žirovnici. Sredi vasi vaščani ob izkopu vodovodnega jarka 1934 našli 6 skeletov, smer Z-V, uničeni, ostanki na pokopališču v Rodinah. Zato 10. V. —17. V. 1962 kranjski muzej sondiral (vodstvo A. Valič, sodeloval antropolog T. Pogačnik). Vzporedno z levo stranjo ceste Begunje-Žirovnica in hišo J. Kunčiča, Smokuč 21 izkopali 10 m d., 1 m š. sondo. Našli 6 grobov, eden pa uničen že ob izkopu jame za električni drog. Grobišče večje, a nemogoče vse raziskati (urejeno cestišče sredi vasi).

Grob 1. Srednje ohranjen moški skelet. Smer Z-V z odklonom 30° proti J. (Gl. 0,40 m, d. 1,69 m). Dno jame vkopano v prod. Za lobanjo in ob levi strani skeleta večji okrogli predniki. Desna noga preko leve, roki iztegnjeni ob telesu, le leva dlan preko stegnenice. Pod stopali drobci oglja. Pridatkov ni.

Grob 2. Dobro ohranjen otroški skelet (4—5 let). Smer Z-V z odklonom 30° proti J. Gl. 0,40 m, d. 0,98 m. Dno grobne jame vkopano v prod. Ob levi strani večji prodniki. Roki iztegnjeni ob telesu. Pod lobanjo drobci oglja. Brez pridatkov.

Grob 3. Slabo ohranjen otroški skelet (8—9 let). Smer Z-V z odklonom 12° proti J. Gl. 0,40 m, d. 0,99 m. Dno grobne jame vkopano v prod. Na desni ob zgornjem delu telesa večji prodniki. Roki iztegnjeni ob telesu. Brez pridatkov.

Grob 4. Slabo ohranjen otroški skelet (5—6 let). Smer Z-V z odklonom 12° proti J. Gl. 0,40 m, d. 0,80 m. Dno grobne jame vkopano v prod. Desna roka iztegnjena ob telesu, leva dlan leži na kolku. Brez pridatkov.

Grob 5. Srednje ohranjen odrasel skelet (moški). Smer Z-V z odklonom 23° proti J. Gl. pri lobanji 0,70 m, pri stopalih 0,65 m (v kasnejšem času nasuta pot), ob telesu. Lobanja nagnjena na desno. Brez pridatkov.

Grob 6. Slabo ohranjen odrasel ženski skelet. Smer Z-V z odklonom 33° proti J. Pri lobanji gl. 0,65 cm, pri stopalih 0,75 cm (vzrok isti kot pod 5). Dno jame vkopano v prod. Roki iztegnjeni ob telesu, lobanja nagnjena na desno. Pridatki: ob levi senčnici nesklenjen bronast obsenčni obroček z odebelenimi, presegajočimi konci (5,7 × 4,6 cm, deb. 0,2 cm); na istem mestu nesklenjen bronast obsenčni obroček z »S«, do 0,8 cm š. kovano zanko in kvačico (6,5 × 5,5 cm, deb. 0,2 cm); ob desni senčnici nesklenjen bronast obsenčni obroček z odebelenimi, presegajočimi konci (4,9 × 5,5 cm, deb. 0,2 cm) na istem mestu nesklenjen bronast obsenčni obroček z delno ohranjeno »S«, do 0,7 cm š. kovano zanko in kvačico (5,8 × 6,2 cm, deb. 0,2 cm); na prstu leve roke sklenjen prstan z vložnim in ohranjenim steklenim svetlo zelenim biserom, ob katerem železni izrastki kot okras, obroček v preseku trikoten, zunanji strani okrašeni s poševnimi vrezi (2,7 × 2,4 cm, deb. 0,2 cm, š. do 0,3 cm).

Profil stene grobnih jam preprost: od ruše do dna debela plast s prodnim peskom pomešanega humusa, pod njo prod. Tudi oblika jam preprosta: podolgovata, pravokotna, krajši stranici zaokroženi. Točna meja in velikost neznani. Zatrpne spet z mešanico humusa in proda. Sonda ni ugotovila, katerega tipa je nova staroslov. nekropola, niti kakšna natančna velikost. Po gradivu sodi v köttläški kult. krog, časovno v 11. stol. n. š.

Srednje Bitnje pri Kranju. V gramoznici krajevne skupnosti Bitnje pri Kranju (kat. št. 1697, 1698, k. u. Kranj) v maju 1962 delavci odkrili in delno uničili 3 staroslovske skeletne grobove. Grobne jame v smeri V-Z vkopane v prod, 0,90 m gl. Spol, lega in dolžina skeletov neznani. En grob popolnoma uničen že 1961. Profil delno ohranjenih grobnih jam preprost, pod 0,50 m debelo plastjo humusa do dna grobne jame še 0,40 m savskega proda. Grobna jama po položitvi pokojnika zatrpna z mešanico humusa in proda. Ob zah. strani (ob glavi) grobna jama ovalna. Po ohranjeni dolžini grobne jame sklepamo, da skelet pravilno lego, tj. iztegnjeno držo na hrbtu. Položaj rok in lobanj neznan. Dve grobni jami ok. 10 m j. od hiše Srednje Bitnje 1. Med njima ok. 4 m razdalje. Pribl. 20 m proti jugu ovalna, 1,50 m š. in gl. jama, zapolnjena s humusom, pomešanim s prodom. Na dnu te jame delo neožganega manjšega živalskega skeleta in večja množina oglja v nediferenciranih plasteh. Sledov kurjenja ni. Na dnu grobnih jam večja količina manjših drobcov oglja, pomešanih s humusom. Pesek se je zmešal s humusom verjetno ob uničenju grobnih celot.

Grob I. Keramičen rjav, jajčasto-ovalen lonček, proti usločenemu dnu koničast z zavihanim, poševno odrezanim ustjem. Najden ob nogah, napolnjen verjetno z zemljo. V. 9,5 cm; pr. dna 7,1 cm; pr. ustja 8,5 cm; pr. največjega oboda 10,1 cm; deb. stene 0,6 cm.

Železen nož z ohranjenim trnom za nasaditev ročaja in fragmentarno ohranjenim rezilom. D. noža 11,2 cm; d. trna 4,6 cm; d. rezila 6,6 cm š. rezila do 1,9 cm. Prvotni položaj neznan.

Grob II. Fragmentarno ohranjen keramičen lonček, rjav, z ohranjenim usločenim dnom in delno ohranjenim ostnjenjem do v. 4,5 cm, jajčasto-ovalne oblike. Pr. dna 16 cm; pr. oboda 20,5 cm; deb. stene 0,7 cm.

Najdbe so v Mestnem muzeju v Kranju (T. X, 2). — A. V.

Žabljek pri Slov. Bistrici. V sev. delu grebena za vasjo in sev. od ceste Križni vrh—Loče je v gozdu »Trnič« (parc. 111/40, k. o. Žabljek, last A. Robarja) ostane utrdbe majhnega gradiča iz srednjega veka. Del grebena proti severu je s prečnim globokim jarkom odrezan, jarek pa od vseh strani obdaja oglati kopo (25 × 20 m), ki se za 3 m dviga nad njim. Kopa v prejšnjem in novejšem času več-

krat kopana, ker domačini v njej iskali »zlato tele« in »Atilov grob«. V stenah izkopanih jarkov 30—40 cm debela plast ruševin lesene stavbe s kosi ilnatga premaza in tlaka, oglje in srednjeveške črepinje.

REZULTATI NEGATIVNIH SOND IN NEOPREDELJENO

Andrenci pri Cerkvjenjaku. Na j. gozdnatem predelu andrenškega grebena na ploskem hrbtu 3 posamične gomile iz neznanega časa.

Prva v gozdu parc. 1005/1, k. o. Andrenci, last K. Vršič iz Andrecev. Pr. 10,5, v. 0,5 m, sploščena in nepoškodovana.

Druga v gozdu parc. 813/3, last F. Smolka iz Andrecev. Pr. 11, v. 0,3 m, enake oblike.

Tretja na kopastem zaključku grebena v gozdu parc. 666, last J. Paluc iz Cerkvjenjaka. Pr. 11,5, v. 0,5 m, enake oblike. — S. P.

Benedikt v Slov. goricah. 1962 sondirali ruševine v gozdu »Zlodejeva puša«, parc. 435/2 k. o. Sv. Benedikt in ugotovili, da to ostanki iz novejšega časa. — S. P.

Blaguš pri Vidmu ob Ščavnici. Tik ob cesti Videm—Cerkvenjak nad dolino »blaguškega jezera« v gozdu parc. 426/1, k. o. Blaguš, last J. Belec iz Sovjaka, nepoškodovana gomila iz neznanega časa. Pr. 12,5, v. 0,5 m. — S. P.

Gerlinci pri Cankovi. Sredi vasi vrh grebena okrog gasilskega doma pri kopanju gramoza in odkopavanju štorov v različnih obdobjih od I. svet. vojne dalje večkrat naleteli na preko 1 m globoke skeletne grobove iz neznanega časa. Pri tem naj bi bili našli tudi črepinje posod in pri eni izmed lobanj »krono« = kovinsko žico ali trak s pritrjenimi »zvezdami« ali »perlami«. Danes ta teren docela razkopan, kotanja gramoznice (»križeva graba«) zarasla, preko nje krajevna cesta. Pri novejšem kopanju sev. ob gasilskem domu nič najdb. — S. P.

Gornji Ivanjci pri Gornji Radgoni. V gozdu parc. 1117/9 in 55/3, k. o. Negova, družb. lastnina, imenovanem tudi »Ivanjševska dobrava«, ležečem na ploskem hrbtu vzhodno pod Negovo, 15 večinoma dobro ohranjenih gomil v nepravilni dvojni vrsti SZ—JV, od katerih eno po vojni izravnali in uredili na njej drevesnico Gozdnega gospodarstva Gornja

Najdišče po obliki docela podobno, po velikosti pa manjše od okopov sočasnega gradiča v gozdu »Presek« pri Črešnjevcu (Blatt Rogatec, 19), ki mu W. Schmid spočetka pripisoval prazgodovinsko starost. — S. P.

Radgona. Tri so večje (pr. 18—24,5, v. 0,6—2,1 m), druge manjše (pr. 10,5—15, v. 0,35—0,80 m). Pri sondiranju gomile št. 6 (pr. 11,9, v. 0,5 m), v globini 55 cm od vrha sredine gomile odkrit žgan grob s 5 cm debelo plastjo pepela in mnogimi kostmi na 1 × 1,8 m veliki ovalni površini. Nobenih privedkov. — S. P.

Gradišče v Slov. goricah. Pri domačiji kleparja F. Poliča v Gradišču 2 pred desetletji izkopali v vinogradu in ob dograjevanju hleva precej človeških kosti. Vinograd ob domačiji se končuje v kopastem vrhu, ki poprej 2 m višji in baje »poln kosti«. O drugih najdbah nič znega. — S. P.

Hrastje — Mota pri Radencih. Po kat. mapi k. o. Hrastje-Mota in ljudskem izročilu ima sedaj kultiviran teren njiv jugovzh. od Hrastja ledinsko ime »Gomilice«. Domačini še pomnijo hrastov gozd in pravijo temu področju tudi »Hrastike«. O nekdanjih gomilah v bivšem gozdu ni podatkov.

Po istih virih imajo ledinsko ime »Gomilice« tudi njive med cesto Ljutomer—Radenci in južno murske terase na sev. koncu Mote. Teren ponekod rahlo napet, vendar ni površinskih sledov in podatkov o nekdanjih gomilah v gozdu. — S. P.

Hvaletinci pri Vitomarcih. Po kat. mapi k. o. Hvaletinci in ljudskem izročilu ima pridvignjeni teren severno od vasi na pobočju proti Bukušaku z njivami raznih lastnikov ledinsko ime »Gomile« (Gamilla). Višje v gozdu na parc. 351 naj bi po pripovedovanju ljudi bilo »gradišče«, a sedaj ni površinskih sledov. — S. P.

Iljaševci pri Križevcih. Po kat. mapi k. o. Iljaševci ima ravninsko področje parcel 151—152 zah. ob cesti Križevci—Veržej ledinsko ime »Gumile«. Očitno poprej gozd z gomilami, o katerih na kultiviranem terenu ni več sledu. — S. P.

Lastomeri pri Gornji Radgoni. Na nizki polici med cesto Stavešinci—Sp. Ščavnica in ravnico doline Ščavnice po

pripovedovanju domačinov na njivi parc. 452/3, k. o. Lastomerci ob domačiji Maukovich »rimsko grobišče« ali »grad«. Baje izkopali mnogo kamenja in ga porabili za gradnjo, naleteli pa baje tudi na zdrobljeno opeko »drugih dimenzij« in prodnike. Dva apnenčasta kamna, ki naj bi izvirala od tod, še ohranjena. Prvi (25 cm deb., ploščat) leži razbit na bregu pred Vrečovo domačijo, imel na eni strani 7 cm gl. koritce. Drugi (95 × 85 × 40 cm) leži pred Krambergerjevim mlinom ob Ščavnici, ima na eni strani 15 cm š. rob izklesanega koritca, ob strani luknjo.

Glede na gomilo v neposredni bližini onkraj ceste (VS 8, 1962, 22) in sledove antičnih stavb onkraj Ščavnice v Ihovi bi bilo možno, da sta kamna iz kakšnega antičnega objekta. — S. P.

Lormanje pri Lenartu v Slov. goricah.

V gozdu na ploskem terenu, ki se j. od ceste Maribor—Lenart izteka v dolino Pesnice, več gomil.

Prva skupina: 4 večinoma nepoškodovane zelo nizke gomile leže v vzh. delu gozda blizu ceste Lenart—Voličina (parc. 182—186, k. o. Zamarkova, razni lastniki iz Zg. Voličine in Lenarta). Pr. 9,5—14 m, v. 0,3—0,6 m.

Druga skupina: 5 nepoškodovanih gomil, raztresenih po zah. pobočju nad ribnikom Komarnikom (parc. 203 in 207/2, last F. Živka iz Partinja), pr. 6,5—15 in v v. 0,3—0,7 m. — S. P.

Nasova pri Apačah. 1962 sondirali zdevno gomilo v gozdu, parc. 328 k. o. Nasova (VS 7, 1960, 293), ugotovili, da gre za naravno tvorbo. — S. P.

Očeslavci pri Vidmu ob Ščavnici. Na j. pobočju grebena vzh. nad vasjo imata gozd in del njiv ledinsko ime »gomile«. Od morebitnega večjega števila gomil v gozdu parc. 279/3, 279/4 in 280/4, k. o. Očeslavci, last E. Klemenčič iz Očeslavc, ohranjene 3 že razkopane in poškodovane gomile iz neznanega časa. O morebitnih najdbah ni podatkov. Pr. 6—10, v. 0,6—0,8 m. — S. P.

Placar pri Ptuju. 1962 sondirali ruševine na bivših njivah, parc. 635/1 k. o. Janežovci, kjer naj bi bili najdeni rimski zidaki (Blatt Ptuj, 70 = Škofca), po ljudskem izročilu pa stala nekoč »škofija«; po ostankih temeljev, novejši opeki in pečnicah bržda objekt iz srednjega veka, morda del bližnje majerije. — S. P.

Pršetinci pri Tomažu pri Ormožu. Na vrhu gozdnega grebena sev. nad vasjo in tik j. ob cesti Tomaž—Ljutomer pri km. kamnu 23 v gozdu parc. 446, k. o. Pršetinci, last A. Megla iz Koračič, nepoškodovana gomila s pr. 10,5 in v. 0,6 m. Sondiranje ugotovilo 0,9 m debelo plast nate ilovke na rdeči ilnati sterilni podlagi. Po črepinjah neznačilne keramike prazgodovinskega videza pri dnu nasipne plasti gomila iz prazgodovinskega obdobja ali pa nasuta na prazgodovinskih tleh.

Tik j. ob gomili vidni sledovi ruševin nekdanje kapelice, zgrajene iz opeke in malte. Na širšem področju med Tomažem in Bučkovci žive pripovedke o spori med »malonedeljskim grofom Patoglavom in ormoškimi grofom Sekulo«, po katerih naj bi bili »sekulovci« neke noči kapelico podrli in sliko sv. Tomaža prenesli v cerkev pri Tomažu. — S. P.

Ptujska cesta pri Gornji Radgoni. Na pobočju grebena zah. od ceste Ivanjci—Radgona v gozdu parc. 628/2, k. o. Orehovci, družb. lastnina, nepoškodovana gomila iz neznanega časa. Pr. 11, v. 1,1 m. Sev. od nje ob robu kolovoza še 2 gomilam podobni tvorbi. — S. P.

Selce pri Voličini. 1962 sondirali ruševine na njivi (VS 8, 1962, 250), kjer po ljudskem izročilu nekoč »cerkev sv. Andraža«; ugotovili, da to ostanki novejših stavbe. — S. P.

Selnica ob Muri. Tik sev. ob cesti Sentilj—Sladki vrh (parc. 48/2, k. o. Selnica, last F. Puhliča, Selnica 52 a), posamična gomila iz neznanega časa, pr. 12,5, v. 1,7 m. Sredi kultivirane površine ohranjena, ker porasla z drevjem, a kaže z vseh strani sledove kopanj. — S. P.

Smokuč pri Žirovnici. Na zemljišču P. Skopca, kjer 1961 odkopan skeletni grob (VS 8, 1962, 257), okt. 1962 izkopali podolžno, 32 m d., 1 m š. in 1,70 m gl. sondo s 4 različno dolgimi prečnimi sondami brez pozitivnih rezultatov. Zaščitno sondiranje (izkop temeljev za novo hišo) finansiral Zavod za sp. v. Kranj. — A. V.

Stari log pri Pragerskem. Na travniku parc. 532, k. o. Vrhloga, pribl. 200 m sev. od železniške proge Pragersko—Črešnjevce ob koncu pragerskega ovinka 2 m visoka vzpetina pribl. oglate oblike z 20 m pr., ki jo domačini imenujejo »gomila«. Na vrhu in robovih sledovi kopanj. Po-

leg novejšje keramike tu ugotovljen tudi inlat premaz in vijček. — S. P.

Vrba. Maja 1962 Nar. muzej v Lj. in Zavod za sp. v. Kranj sondirala ob p. c. sv. Marka. Sonde negativne, torej ni nujno, da cerkev z romanskimi prvina mi iz ok. 1400 stoji na staroslovanskem grobišču. Dokumentacija v Nar. muzeju Lj. — A. V. — V. Š.

Zamarkova pri Lenartu v Slov. goricah. Na jugovzh. pobočju grebena Zamarkove 0,5 km sev. od ceste Maribor—Lenart v gozdu parc. 913/2 in 916, k. o. Zamarkova, družb. lastnina, 3 gomile iz neznanega časa. Največja (pr. 25, v. 3,3 m) že prekopavana, (precej deformirana in v severovzh. delu docela odkopana — (gl. sl.). Nižje na pobočju 2 manjši s pr. 5,7—7,5, in v. 0,5—0,7 m. — S. P.

Zgornja Ščavnica. V dolini Ščavnice sev. pod Sv. Ano in tik sev. ob cesti Zg. Ščavnica—Nasova po pripovedovanju domačinov 3 gomile iz neznanega časa, ki jih okoli 1915 razvozili. Pri sondiranju ostanke vzpetin na travniku parc. 307/3 in 313, k. o. Zg. Ščavnica, last F. Grajner iz Zg. Ščavnice, odkriti sledovi 2 ovalnih gomil (oranje na bivši njivi), pr. 8×13 in 4×8 , v. 0,6 m. Zah. od njiju tik pod rušo okroglasta lisa 25 cm debele plasti žganine brez predmetov. Travišče vzh. od

Zamarkova, pogled na gomilo (foto S. Pahič)
Zamarkova, vue du tumulus

tođ kaže sledove izravnavanja do sterilne podlage, najbrž sled tretje gomile.

Na sosednjih njivah naj bi bilo po ljudski tradiciji nekoč »pogreznjeno mesto« ali »grad«. Pri kopanju vodnjaka pri sosednji Gutmanovi domačiji baje nalete li na »kamenje, opeko in tramove 4—5 m globoko«. — S. P.

Zgornji Velovlak pri Ptujju. Na vrhu gozdnega grebena vzh. nad potokom Rogoznico v gozdu parc. 183/2 in 184/2, k. o. Zg. Velovlak, last M. Brenčič iz Nove vasi oz. J. Horvat iz Kicarja, 2 nepoškodovani gomili iz neznanega časa. Pr. 10, v. 0,3—0,5 m. — S. P.

1963

PALEOLIT

Zakajeni Spodmol pri Prestranku. Poizkusno sondiranje 1961 dokazalo, da v jami živeli lovci ledene dobe. Po detajlni izmeri spodmola 1962 začeli 1963 sistematično odkopavati, prva faza 23. VI.—21. VIII. 63. Vodil dr. Fr. Osole, sodelovali V. Pohar in 4 študentje. Nadzoroval dr. S. Brodar.

Začeli pri jamskem vhodu ($x = 0,00$ m) segli 3,00 m pred jamo v vsej širini vhoda, tj. ok. 6,00 m. Površina odkopa torej 18 m^2 , gl. pa ok. 3 m gl. Na površini $3 \times 2,5$ m kopali še 1,50 m globlje. Na najglobljem mestu torej 5 m pod površjem (ca $z = -4,4$ m). Za lažji odvoz izkopali od skrajnega zunanega roba izkopne površine 10 m d., 2 m š. in na najglobljem mestu 1,50 m gl. izvozni jarek. Izvozili pribl. 80 m^3 zemljine.

Stratigrafske razmere na predjamskem prostoru prikazuje prerež plasti pri jamskem vhodu (profil $x = 0,00$ m):

1. humus s skalami in na desnem križu profila drobnejšim in redkejšim gruščem; povpr. deb. 0,50 m, nekaj drobcev keramike;

2. droben, na desni strani profila malo debelejši grušč z rvjarkasto ilovnato primesjo, ki na desni strani prevladuje; na levi grušč ponekod sipek z malo ilovnate primesi, ponekod s črnikasto infiltracijo. Povpr. deb. 0,40 m; obtočen kremenov prodnik;

3. droben grušč s sivkasto rvjarkasto ilovnato primesjo, ponekod, predvsem ob zg. meji plasti vložene večje skale; grušč debel do srednje debel, zaradi redke ilovice sipek; povpr. deb. 2,00 m; manjše število tipičnih mlajšepaleolitskih kamenih orodij (pozni gravettien), nekaj nedoločljivih kostnih drobcev in redki drobci oglja;

3a. brečasti sprimek v drobnem grušču s sivkasto rjavkasto ilovnato primesjo (pl. 3); povpr. deb. 0,20 m, sterilno;

4. rdečkasta ilovica s sivkasto zeleno flišno primesjo; povpr. deb. 0,20 m, sterilno;

5. droben grušč z rjavkasto sivo ilovnato primesjo, vmes večji kamni, pone-

kod brečasti sprimki; sp. meja plasti ni smo dosegli; povpr. deb. 1,00 m, sterilno.

V 3. plasti skromni, a zanesljivi sledovi kulturne plasti, ki v notranjosti (sonda) spodmola bogatejša. Najdbe pred vhomom redke zaradi neprimerne izoblikovanosti jamskega vhoda, ki verjetno tudi v ledeni dobi nizek in brez previsnih sten ob straneh. 1964 pride na vrsto jama. — F. O.

NEOLIT IN ENEOLIT

Čikečka vas pri Prosenjakovcih. Nekje v kraju najdeno kladivasto kamnito sekuro z luknjo, odbitim zatiljem in rezilom, ok. 1936 prinesli otroci v osnovno šolo Prosenjakovci. D. še 7,5, š. do 4, deb. 2,7, pr. luknje 1,8 cm. Sedaj v zasebni lasti (T. III, 1). — S. P.

Dolnji Lakoš pri Lendavi. 1928—1929 neki kmet pri oranju našel kamnito kopačo z luknjo. Sin prinesel v osnovno šolo v Lendavi, kjer še danes v zbirki učil. Izdelana iz oblega zelenkastega prodnika, spodnji del z rezilom odlomljen. D. še 12,5, š. do 7, deb. do 3,8, pr. luknje 2,5 cm (T. III, 2). — S. P.

Drakšl pri Veliki Nedelji. Na j. pobožju Drakšla ok. 1897 pri rigolanju ob nekdanji Kandričevi, sedaj Kanjčevi domačiji na Drakšlu naleteli na »črno zemljo z ogljem, dvoje celih loncev, več črepinj drugih posod in spodnji del pri luknji prelomljene zelenkaste kamnite sekire«. Keramične najdbe razbili in zavrgli, sekuro pa sin Matija odnesel v šolo Velika Nedelja, odkoder potem prišla v ptujski muzej (prim. Blatt Ptuj, 94), inv. št. 3852. — S. P.

Ig pri Ljubljani. Arheol. odd. fil. fak. 3. IX.—5. X. 1963 sondiral kolišča v okolici Iga. Vodstvo T. Bregant, sodelovali F. Leben in slušatelj oddelka, nadzoroval dr. J. Korošec. Obsežnejše poročilo in načrte glej AV 15-16, 1964-65, 179 ss.

82 sond 2 × 2 m do gl. 1,5—2,0 m na prostoru med Iščo, Partovskim grabnom in cesto Lj.—Ig, tj. v Partah in Kepjah (zah. od Išče na parc. 1420-1430, zah. od Partovskega grabna na parc. 1457/1-1469, vzh. od ceste Lj.—Ig na parc. 1463—1496 in zah. od ceste na parc. 1553—1588). Hoteli lokalizirati 1875 in 1876 kopano tim. Dežmanovo kolišče ob cesti Lj.—Ig in najti morebitno zvezo z 1962 ugotovljenim koliščem ob Išci. Dežmanovo kolišče oz. 1875 prekopani prostor našli na zah.

strani ceste na parc. 1585, na vzh. strani ceste na parc. 1463 pa 1876 prekopani prostor. 200 m odtod proti V ob Partovskem grabnu drugo področje z navpično v zemljo zabitimoli koli, 125 m od Partovskega vzh. proti Išci pa kolišče ob Išci. Po vmesnih razdaljah, v katerih ni navpičnih kolov, sodimo, da tod 3 samostojna kolišča (kolišče ob Išci, Kolišče ob Partovskem grabnu, Dežmanovo kolišče), potrebna pa še sistematična raziskovanja.

V sondah navpično v polzarico — nekd. jezersko dno — zabiti koli s pr. 12—15 cm segali do 40 cm nad polzarico v plast s šoto in kulturnimi ostalinami, ki ponekod deb. preko 20 cm. Našli keramiko in koščena šila, na kolišču ob Partovskem grabnu in na Dežmanovem kolišču tudi kose hišnega lepa in kose zbite gline hišnega tlaka — prve materialne dokaze o načinu gradnje stavb na koliščih. Keramično gradivo kaže pripadnost fazi Ig I in fazi Ig II. — T. B.

Lendava. V zbirki učil osnovne šole v Lendavi 2 kamniti orodji, najbrž iz okolice:

1. kopača iz sivo zelenkastega kamna, d. 10,7, š. 6,6, deb. 3, pr. luknje 2,2 cm (T. III, 3) in
2. pri zatilju odkrhan dletasta sekirica iz zelenkastega kamna, d. še 7,2, š. 3,7, deb. 1,4 cm (T. III, 4). — S. P.

Markovci pri Šalovcih v Prekmurju. Nekje med Markovci in Čepinci v povojnih letih najdeni 2 kamniti sekiri, sedaj v zasebni lasti:

1. kladivasta sekira s pri luknji odlomljenim zatiljem, d. še 8,3, š. 4,4, deb. do 4,2 cm (T. III, 5) in
2. dletasta sekirica z ozkim zatiljem in oblim rezilom, d. 4,2, š. rezila 4,2, deb. do 1,1 cm (T. III, 5a). — S. P.

Prosenjakovci. Nekje v kraju najdena kamnita sekira s pri luknji odlomljenim

zatlilnim delom. D. še. 6, š. 3, deb. do 4,5 cm. Sedaj v zasebni lasti (T. III, 7). — S. P.

Puconci pri Martjancih. Pokrajinski muzej za Pomurje v M. Soboti dobil 3 kamnite sekire:

1. dletasto kamnito sekiro iz sivo zelenkaste kamna z oblim rezilom in poševnim zatiljem, d. 8,4, š. do 4,2 in deb. do 1,8 cm, našli pri Kuharjevih nekje na njivah že pred daljšim časom; inv. št. 626 (T. III);
2. gornjo polovico večje kladivaste sekire iz zelenkasto sivega kamna, pri luknji prelomljeno, d. še 10, š. 7,3, deb. do 7,5, pr. luknje 2,8 cm, inv. št. 730 (T. III, 8) in

3. rezilni del manjše podobne sekire iz lisastega temno zelenega kamna z zaobljenim rezilom, d. še 7, š. 5,7, deb. do 3 cm, inv. št. 731 (T. III, 6), našli pri podiranju hiše na podstrešju pri Šotarčevih v Puconcih. — S. P.

Ruše. Ok. 1950 pri Tacerjevih nekje na ledini »Log« našli kamnito sekiro z luknjo. Hranili doma, a se potem izgubila. — S. P.

Zavrh pri Voličini. Sp. polovico kamnite sekire z luknjo iz sivo zelenkaste kamna hrani z zbirki učil osnovna šola v Lenartu v Slov. goricah. Prinesli učenci iz Zavrha, kjer podobne najdbe že znane (VS 8, 1962, 225) D. še. 6,3, š. 5, deb. do 5, pr. luknje 2 cm (T. III, 11). — S. P.

BRONASTA DOBA IN KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

Brinjeva gora nad Zrečami. Ob zaključnem raziskavanju Brinjeve gore 1963 preiskanih dvoje točk:

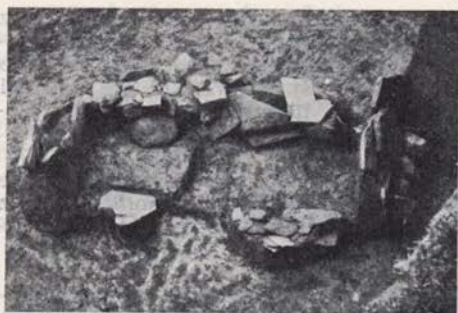
1. Amfiteatralna kotanja na j. pobočju pod mežnarjevo domačijo ima precej izravnano dno z njivo 15×15 m, ki se nato preko izrazitega roba spusti po pobočju nizdol. Preko njive na parc. 355, KO Zreče izkopali 2 počezna jarka 2×9 oz. 12 m do gl. 4 m, da bi ugotovili geološki sestav kotanje in človeške posege vanjo (gl. sliko!). Kotanja predstavlja skalno škrbino z debelejšo plastjo rdeče in rumene ilovke. Vanjo prebivalci Brinjeve gore v obdobju Ha A — B izkopali tedaj preko 2 m globoko jamo, da bi dobili ilovko za premaz koč in izdelavo keramike. Jama ostala odprta in v času naselbine najbrž služila kot mlaka z zalogo vode. Do antike pa se z usedlinami psevdogleja in erozijskimi nanosi s pobočja docela zapolnila in izravnala kotanjo. Nov poseg vanjo v antiki (gl. tam).

2. V gozdu pod vrhom Golike — sv. Neže še nadalje iskali žarne grobove brinjegorske naselbine. Na parc. 406, KO Radana vas odkrili še 10 žganih grobov v plitkih grobnih jamah. Našli razbite male žare in pridevne posode, v pepelu pa tudi redkejša bronasta predmeta: igle, ovratnice, obročke, očalaste fibule obdobja Ha B. Skupno v vseh letih odkritih 75 grobov, nekaj pa gotovo še skritih pod drevjem proti pobočju. — S. P.

Brinjeva gora, profil jarka 2 (foto S. Pahič)
Brinjeva gora, profil du fossé 2

Bršljin. Pri trasiranju za industrijski tir k tovarni stekla delavci 26. 4. 1963

Morje, pogled na grob iz bronaste dobe v gomili (foto S. Pahič)

Morje, vue d'un tombeau de l'âge de bronze dans le tumulus

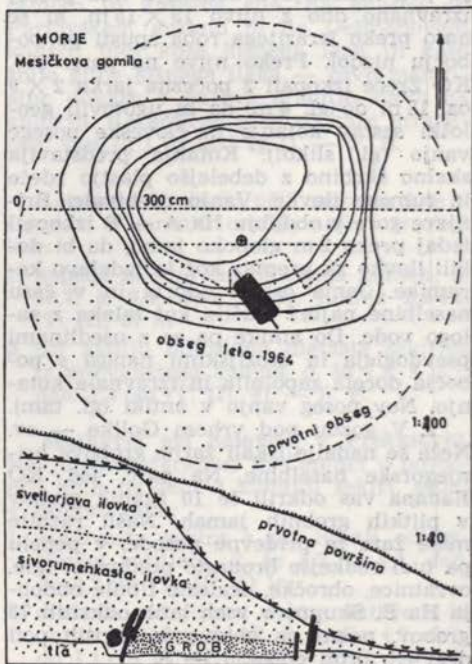
našli plane prazgodovinske grobove. Takoj zaščitno izkopavanje Dol muzeja odkrilo 4 prazgodovinske žarne grobove — doslej najstarejša arheološka najdba s področja Novega mesta, čas kulture žarnih grobišč. Žare in pridatki položeni na neobdelane kamnite plošče. Natančne rekonstrukcije niso mogoče, ker grobovi pri delih z buldožerjem deloma že uničeni. Najbolje ohranjen grob 3. Bronasti pridatki in keramične posode kažejo, da spadajo bršljinski grobovi v časovni horizont Ha B, morda celo v končno fazo Ha A obdobja. — T. K.

Morje pri Framu. Tik ob domačiji Mešičkovih v Morju 17 ob cesti Maribor—Celje pri krčenju gozda za stavbno parcelo ostala nepoškodovana večja gomila iz neznanega časa (v. 2, pr. 15 m), nekaj manjših stavb proti pobočju pa večinoma izravnanih. Gomilo na vrhu sprva izravnali za nasad trte, nato pa pričeli od vseh strani odkopavati (gl. sl!). Ko se pred letom na j. strani v odkopu pokazala kamnita obloga groba, smo nadaljnje odkopavanje prepovedali, j. polovico gomile pa letos preiskali. Na j. delu osrednja gomile plitvo v nekdanja tla vkopan grob, obdan s kamni in kamnitimi ploščami (gl. sl!). Skelet v grobu docela preperel in ugotovljiv le še po lisah preperelin. Grob brez pridevkov, zato točna časovna opredelitev onemogočena. V zapisu groba in drugod v gomili izredno malo črepij grobe keramike, med katerimi se zlasti kos stene z bunčico ujema z najstarejšimi najdbami naselbine na Brinjevi gori. To in pa oblika groba, podobna bronastodobnim grobovom pod Brinjevo goro (AV 13-14, 1962-1963, 349 ss) govori za to, da pripada gomila bronasti dobi B-C. V zasipnih plasteh j. ob-

rojba že poprej našli kamnito sekuro iz sivo zelenkastega kamna z navrtano luknjo, d. 11, š. 4,5, deb. 4,3 cm, pri rezilu odlomljeno (T. III, 10). Najdbe v Pokrajinskem muzeju Maribor, inv. št. A 2518, 2697-2698 (gl. sl!). — S. P.

Nova Dobrava pri Zrečah. V sodelovanju s Sekcijo za arheologijo SAZU preiskali »Pavlakovo jamo« v steni vzh. pobočja gozdnega grebena parc. 267, KO Križevac, 40 m nad domačijo F. Potočnika v Novi Dobravi 52. Jama sega z 2 ovinkoma kot ozek rov v pobočje in se nato nadaljuje v strmem žlebu navzgor. V osrednjem delu rova ostanki dveh kulturnih plasti z grobo keramiko, ki se ujema z najstarejšimi najdbami na Brinjevi gori in sodi torej v bronasto dobo B-C. Sondi v 2 sosednjih previsih brez pozitivnih rezultatov. Od keramičnih fragmentov v Pokrajinskem muzeju v Mariboru inventariziranih 16 (inv. št. A 2681—2696). — S. P.

Pušenci pri Ormožu. Ravnica ob Pavlovskem potoku vzh. od železniške proge Ormož—Ljutomer in j. od ceste Ormož—Središče ima v ljudski tradiciji ledinsko

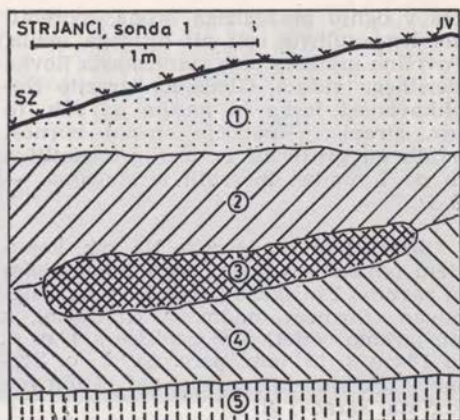

Morje, načrt odkopane gomile (risal S. Pahič)
Morje, plan du tumulus excavé

ime »cerkvišče«. Na njivi parc. 64/2 in bivši njivi, sedaj travniku parc. 64/1, k. o. Pušenci, last A. Masten iz Pušenc, večkrat najdeni kosi skriljastega kamna, drobci keramike v žganini grobišča, pri železniškem mostu pa kanal iz opeke, kar naj bi pripadalo antični naselbini »in medio Curta« ob bližnji rimski cesti in ranoslovenski naselbini Businici s karolinško cerkvico (A. Trstenjak, Svet ob Muri 1, 1956, 90 ss; H. Pirchegger, ZhVSt 49, 1958, 174 s). Sondiranje pokazalo na njeni parc. 64/2 20-25 cm deb. kulturno plast pod oranico, kjer v temno sivi zemlji drobci oglja, ilnatega premaza in zelo redkih drobcev prazgodovinske keramike. V kult. plasti ugotovljen tudi ovalno oblikovan tlak, 60 × 45 cm, iz deloma lomljenih prodnikov. Podobna kulturna plast brez kamnov odkrita tudi na travniku parc. 64/1.

Na ledini »cerkvišče« torej prazgodovinska naselbina, medtem ko o mlajši naselitvi — z izjemo dvomljivega kanala — ni sledov. Naselbino prisojamo po sondah, blizu postajališča najdene kamnite sekire (VS 7, 1960, 316) in ob železniški progi najdenih bronastih predmetov (VS 8, 1962, 227, T. 8, 5—8) bronasti dobi. — S. P.

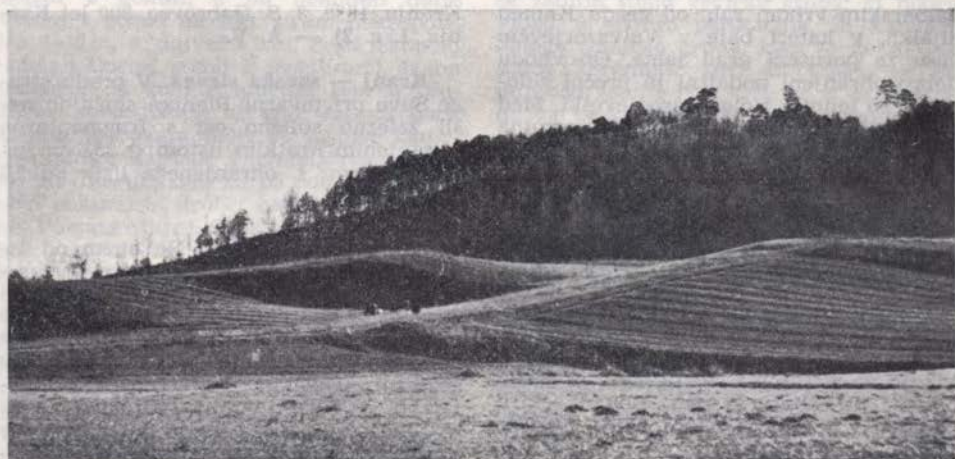
Sodinci pri Veliki Nedelji. Na jugovzh. koncu grebena, ki prihaja od Polenšaka in se tu ob ravnini Ptujskega polja konča, del hrbtna (nadm. v. 240 m) z jarkom in nasipom oddeljen v gradišče ovalne oblike 95 × 55 m (v gozdu na parc.

Strjanci, pogled na plasti v sondi (risal S. Pahič)

Strjanci, vue des couches dans la sonde

406, 415 — 419, k. o. Sodinci). Po ljudskem izročilu tod некоč stal »grad«, prisojali pa ga že v čas madžarskih vpadov (ČZN 25, 1930, 130). Sondiranje rahlo pošev ležeče ravnice z zvišanim in utrjenim zah. delom proti nadaljevanju hrbtna ni pokazalo izrazitih kulturnih plasti, pač pa do gl. 0,7 m raztresene črepinje grobih posod iz obdobja kulture žarnih grobišč (Ha B), v sev. in severovzh. delu številnejše, drugod pa zelo redke. V vzh. delu v zemlji tudi raztreseni prodniki — deli morebitnih temeljev. Na j. robu najden

Strjanci, pogled na gradišče (foto S. Pahič)

Strjanci, vue des ruines

kos v ognju prežganega bronu, morebiti del lista sulične osti ali drugega rezila. Površina gradišča sivo rumenkasta ilovka sterilnega videza. Glede na izrazito izoblikovanost jarka in nasipa na zah. in sev. strani (j. pobočje strmo) bornost najdb na prostrani ravnici presenetljiva in po 7 sondah morebiti le slučajna. — S. P.

Strjanci pri Podgorcih. Na vzh. kopaštem odrastku grebena med Polenšakom in ravnino Ptujškega polja del vrha, imenovan »Strmec« (nadm. v. ca 260 m), z gl. jarkom oddeljen v gradišče s 40 m d. in 10 cm š. hrbtom, parc. 25., k. o. Strjanci. (Po ljudski tradiciji naj bi tod nekoč stal »grad«) gl. sl!

Vrh ima domače ime »divje grede«, ker hrbet počez prekopan z nekaj jarki. Sledovi kopanj na sev. koncu gl. jarka najbrž v zvezi z iskanjem premoga pod gričem. Sondiranje odkrilo prazgodovinsko kulturno plast, ki po grobi keramiki in fragmentu neobdelanega serpentina ter morebitni zvezi z neolitskimi najdbami na sev. podnožju griča (VS 7, 1960, 317) gotovo pripada zgodnejši, morebiti bronzisti dobi. Med najdbami zelo redkih črepinj ni bilo profilov, pač pa kosi z nazobčanim enojnim ali narezanim dvojnim rebrom, polmesečnimi jamicami in kos širokega izvihanega roba z rebrom na vratu.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

Jama pri Begunjah, Radovljica. Pod Jamarjskim vrhom zah. od gradu Kamen zijalka, v kateri baje v Valvazorjevem času že porušeni grad jama. Ob vhodu dobro ohranjeni podolžni in prečni zidovi, ki po tehniki zidanja srednjeveški. Med domačini izginila vsaka sled spomina nanj. (Dr. J. Prešern, Planinski vestnik, Imenoslovje okrog Begunjščice in Stola, 1933, 2, 42). Med odpadnim materialom posamezni drobcji predzgodovinske keramike, analogne oni iz bližnjega gradišča Njivice nad Begunjami. — A. V.

Kranj — Mladinska 2. Pri novi gradnji na dvorišču Vina-piva Kranj slučajno v gl. 0,60 m našli železno sekiro z luknjo za nasajanje, d. 19,2 cm; š. rezila 5,3 cm; pr. luknje 3,4 cm, Enako sekiro izkopali v Vačah (F. Stare, Vače, AKS 1, 1955, 19 in T. VI, 2).

V neposredni bližini znano večje žgano grobišče (Prešernov gaj — nekdanje mestno pokopališče, 2 groba ob občinski

Med 7 sondami dale 3 naslednjo podo-

Sonda št. 1 (2 × 1 m) na nekoč že odkopanem jugozah. pobočju po očiščenju stene pokazala naslednje plasti: 1) 40—50 cm sipke mivkasto peščene zemlje, najbrž nasute iz izkopanih prečnih jarkov, 2. 30—40 cm sivo rumene ilovke z redkimi kosi ilnatega premaza in oglja, 3. 20 cm pošev padajočega žganine in rdeče pečene zemlje nekega seliščnega objekta, dolge 1,6 m, 4. 30—40 cm sive ilovke nekdanjih tal s precej kosi ilnatega premaza in oglja, 5. niže je bila sivo rumenkasta sterilna ilovka. Črepinj skoro ni bilo (gl. sliko!).

Sonda št. 2 (1 × 1, gl. 0,7 m) na j. robu drugega zahodnega grebena hrbita: 35—40 cm sive ilovke z redkimi kosi ilnatega premaza in črepinjami recentnega lonca, niže rjavo rdečkasta mivkasto peščena ilovka z mnogo kosi ilnatega premaza in nekaj črepinjami grobe keramike v vrhnjem delu. Pod gl. 0,7 m ni najdb.

Sonda št. 6 (0,6 × 0,6, gl. 0,7 m) na jugovzh. koncu hrbita že na nižjem delu pred strmino je imela vseskozi sivo rumeno mivkasto peščeno ilovko s 3 črepinjami in koscem ilnatega premaza.

Šibki sledovi naselitve, majhen obseg gradišča in velik obrambni jarek z ostanki nasipa pričajo, da je kraj služil predvsem za pribežališče. — S. P.

stavbi (gl. J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, 1939, 3, S. Gabrovec, 900 let Kranja, 1. c. 2). — A. V.

Kranj — savska struga. V produ struge Save pri tovarni Planika slučajno našli železno sulično ost s fragmentarno ohranjenim kratkim listom; d. 25,6 cm; pr. tulca 1,8 cm; š. ohranjenega lista do 2,2 cm. — A. V.

Krčevina pri Ptujju. Na enem od izrastkov grebena med Ptujem in Vurbergom, ob prečni globeli med Dravo in Grajenjsko dolino del hrbita (nadm. v. 280 m) z jarkom in nasipom izoblikovan v polkrožno gradišče 130 × 100 m, ki leži v gozdu in na deloma izkrčeni parc. 115—118, k. o. Krčevina pri Ptujju. Tam naj bi nekoč stal »grad Nussdorf« (Blätter zur Geschichte und Heimatkunde der Alpenländer 2, št. 28, 109 op. 15, priloga Tagespost 15. 1. 1911). Površina gradišča ni ravna, temveč predstavlja sploščen ko-

Krčevina, pogled na obrambni jarek in okop (foto S. Pahič)
 Krčevina, vue du fossé de défense et du rempart

past, na zah. strani strmo v dolino Drove odrezan vrh. Do 1 m gl. kulturna plast predvsem v sev. nižjem delu nad jarkom sestavljena iz temno sive ilovke z drobcami oglja, v nižjih legah kosci grobih prazgodovinskih posod, pripadajočih morebiti železni dobi. Višji j. del gradišča skoro docela sterilen. Videti, da bil naseljen predvsem sev. obrobni pas nad izrazito izoblikovanim jarkom in nasipom (gl. sl.!). — S. P.

Križna gora — Stari trg pri Ložu. Na neraziskanem gomilnem grobišču v neposredni bližini plane nekropole 1963 odkopali 2 gomili, 2 pa nekoliko dalje vstran v gozdu na zah. strani nekropole. Pr. 4—6 m, v. največ 1,5 m. Pred izkopom izdelali tlorise gomil z izohipsami. Izkop pokazal, da gomile umetna tvorba. Posebne konstrukcije ni bilo, nasuta plast gomile vsebovala večje in manjše kamene, malo pomešano s temnorjavo zemljo. Že pri dnu te plasti ali pa pod njo raztreseni posamezni drobcami halštatske keramike. Pokopa nikjer. Gomile verjetno kenotafi, verjetno iz časa nastanka oz. uporabe planega grobišča, tj. v HaC. — M. U.

Novo mesto — Mestne njive. Pri kopanju temeljev za stanovanjsko naselje na Mestnih njivah marca in aprila 1963 izkopali 7 prazgodovinskih žarnih grobov (povsem ali delno ohranjenih 5, 2 pa pri delih popolnoma uničena) na j. pobočju griča, kjer že 1959 in 1960 odkrito in raziskovano enako grobišče (VS 7 1958-59, 326, VS 8 1960-61, 196). Način pokopa, keramične oblike in pridatki povsem enaki

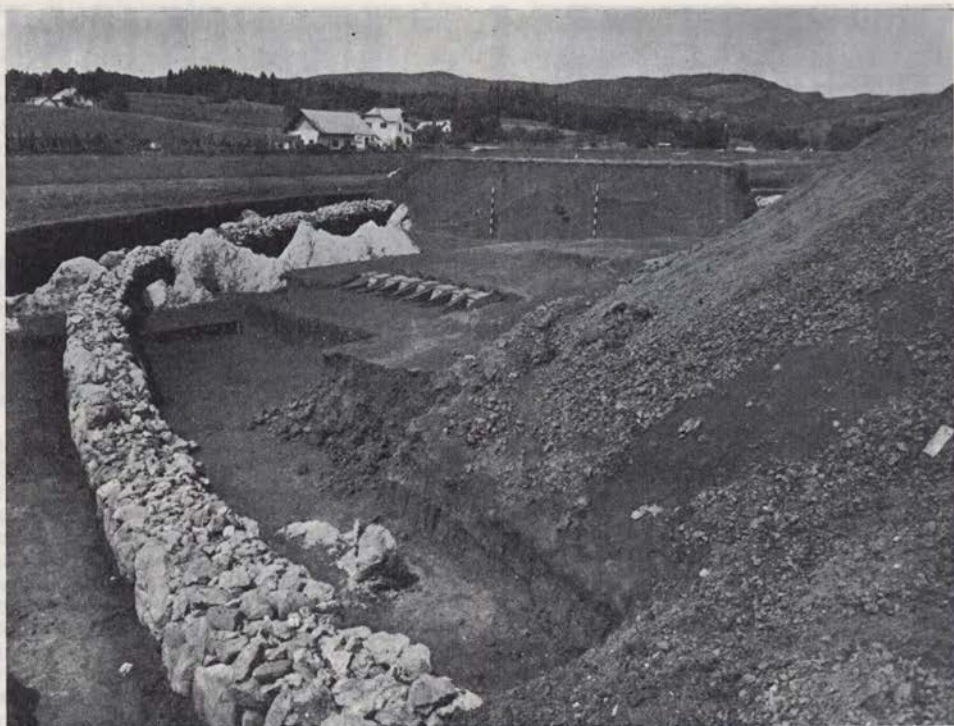
onim iz prejšnjih let in sodijo v isti časovni okvir. Dve žari imeli kot pridatek skodeli, drugi pridatki: keramični vijčki, lok vozlaste fibule in drobna igla z uvito glavico. Gradivo v Dolenjskem muzeju. — T. K.

Orle pri Ljubljani. V peskolomu pod Molnikom jugovzh. od vasi uničili verjetno več prazgodovinskih grobov. Najdbe izgubljene, Ivan Okoren prinesel v Narodni muzej v Lj. fibulo in bronasto iglo (T. III, 12-14). Inv. št. 12832 in 12833.

Sondiranje ugotovilo, da gre za že skoraj popolnoma uničeno gomilo. Določili še zadnjo steno večjega groba, ki dobro viden v profilu peskoloma, in kamnito oblogo drugega groba, kjer še nekaj koščkov keramike. Inv. št. 12834. — Po najdbah gomile iz 6. stol. pr. n. št. V gozdu za peskolomom še nekaj srednje velikih verjetno še neprekopanih gomil. — V. S.

Rifnik, Šentjur pri Celju. 1963 prekopali eno od 3 gomil pri M. Klanjšku, Rifnik 21. V. 3 m, pr. 13 m. V gl. 2,95 m 2 m od sredine ostanki groba, kjer samo pepel, nekaj drobcev žganih kosti in žare. — A. B.

Stična-gomila. Zaključen sistematični izkop velike gomile v Stični, ki jo Narodni muzej v Lj. začel izkopavati 1946 in nadaljeval 1952-53 in 1960-64 (VS 8, 1960-61, 197. 234 s.). Izkopavanje 1964 od 30. 6. do 31. 8. Vodil dr. S. Gabrovec ob sodelovanju N. Ribiča in D. Virantove. Finansirala Kidričev sklad in Narodni muzej v

Stična, juzah. del gomile po končanem izkopu. V ozadju profil G (foto S. Habič)
 Stična, partie sud-ouest du tumulus après excavation, à l'arrière-plan, le profil G

Ljubljani. — Izkopanih 18 novo evidentiranih in 4 že leta 1963 ugotovljeni grobovi. Odkrit ves kamniti venec zah. dela gomile; zelo dobro ohranjen in potrdil že prej ugotovljeno strukturo: na zunanji strani so položili velike tudi nad 1 m velike izbrane kamne s čim bolj pravilno, gladko zunanjo ploskvijo, ki ni bila nikdar umetno obdelana, vendar vedno skrbno, namensko odbrana, na notranji pa so nasuli drobnejše kamenje. Tudi prečni profil G potrdil dosedanja opazovanja, da gomila nastajala v etapah-dobro vidne 3. faze nasipanja. Novo odkriti grobovi (N 166-183 in N 128, N 30, 138-139) pripadajo delno še končnem odseku Ha C (notranji krog grobov), v glavnem pa že Ha D obdobju. Vsi skeletni, po podatkih pripadajo najobičajnejšemu, preprostemu sloju; kakega »knežjega groba« v jugozahodnem delu gomile ni bilo. Moški grobovi imeli poleg keramike ob nogah le redko še kake pridanke, ženski

pa običajno zapestnice, ovratnice, uhanе in fibule letos prevladovalе kačaste fibule, pri starejših grobovih čolničasta.

Ker 1964 izkop gomile zaključen, v soglasju z Zavodom za zaščito spomenikov SRS je sklenjeno, da se gomila restavrira na prvotnem mestu, tako da bo viden prvotni izgled gomile in kamniti venec, kakor tudi sprememba okolja, nastala v času po prenehanju pokopavanja. Treba bo restavrirati kamniti venec pod današnjo površino in ga primerno zavarovati, da bo kljub preprosti suhi tehniki, v kateri je zgrajen, lahko kljuboval delovanju vode in pritisku zemlje. — S. G.

Sentjanž pri Rečici. Pri gradnji ceste v Logarsko dolino 1963 v Sentjanžu pri Rečici v Zg. Savinjski dolini naleteli 200 m j. od cerkve na ilirsko grobišče. Celjski muzej prepozno obveščen, grobišče že uničeno. Našli le še stene 1 groba.

Položaj na terenu kazal, da bili grobovi obdani z vseh šestih strani s kamnitimi ploščami. Iz pripovedovanja delavcev ni bilo moč ugotoviti število grobov. Od pridevkov ohranjeni: locenj bronaste vozlaste fibule, škodela iz črno sivo žgane gline, noga posode iz črno žgane glinice.

Mogoče grobišče ni bilo vse uničeno, treba bo kopati še naprej. Prva ilirska najdba v Zg. Savinjski dolini. — A. B.

Šiška, Ljubljana — jugozahodno od novega rekreacijskega območja v Mostecu je v gozdu — dobrih 150 m oddaljena — deloma kopana gomila. — P. P.

RIMSKA DOBA

Ajdovščina. Obnavljali rimsko-srednjeveško obzidje: 1961 visoki stolp, 1962/63 pa 2 porušena arkadna loka, utrdili tudi vse druge arkadne loke obzidnega, od glavnega stolpa proti J potekajočega obzidnega trakta in ves pas obzidja. Gornji del obzidja zavarovali s cementno krovno ploščo, ki je obenem ploščad, na katero je dostop čez obnovljeno stopnišče iz parka, skozi obnovljeni stari občinski prehod pa z grajskega dvorišča. — E. S.

Borovci pri Ptuj. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria/Mursa** na katastrske tlorise izkopali skozi cestni nasip. sev. od Borovcev na parc. 483, k. o. Dornava, njiva, 191/2, k. o. Borovci in 32/1, njiva, sondni jarek: nasip iz diluvialnega proda š. 7,2, v. 0,7 oz. 0,3 m nad okolico. Spodnja 20—25 cm deb. plast tanjše proge rjavkastega proda in sivkaste pečene plasti. Proti V in Z se nasip rimske ceste nadaljuje pod in ob sedanjem kolovozu med Rogoznico in Cunkovci v ravni črti in na kraju sondiranja najlepše ohranjen. — S. P.

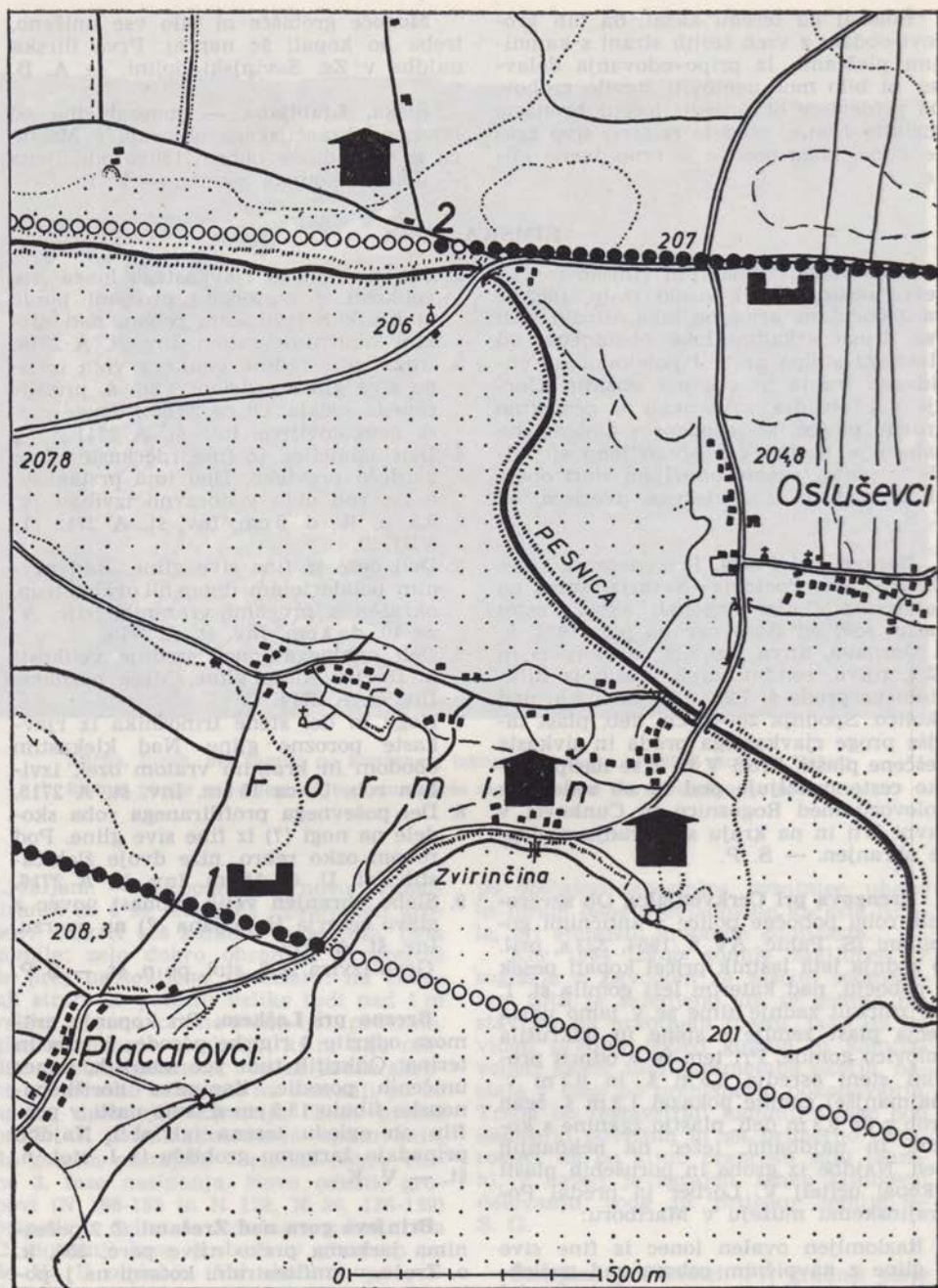
Bregova pri Cerkvenjaku. Ob severozah. robu pobočne police z antičnimi gomilami (S. Pahič, AV 5, 1954, 323 s, pril. 4) zadnja leta lastnik pričel kopati pesek v pobočju, nad katerim leži gomila št. 1. Ob zmrzali zadnje zime se v jamo udrla večja plast zemlje s stene in odkrila polovico gomile. Pri tem se v odprti profilni steni osredja 5,5 m š. in 0,7 m v. (najmanjše) gomile pokazal 1,3 m š. žgan grob z do 0,3 m deb. plastjo žganine s kostmi in najdbami, ležeč na nekdanjih tleh. Najdbe iz groba in porušeni plasti izkopal učitelj V. Lorber in predal Pokrajinskemu muzeju v Mariboru:

1. Razlomljen ovalen lonc iz fine sive gline z navpičnim robom nad najlepšim kratkim vratom. Vrhnji del okrašen s progami pravokotnih jamic. Ravno dno poudarjeno. V. 26, o. 19,5, u. 10, d. 9,5 cm. Inv. št. A 2709 (T. VII, 1).

2. Deli podobnega rjavkastega lonca iste velikosti, z gostejšimi progami jamic in kratkim izvihanim robom nad nizkim koničnim vratom. Inv. št. A 2710.
 3. fragmenti srednje velikega vrča iz fine sive gline z delom 4 cm š. profiliranega ročaja. O. ca 26 cm, druge mere neugotovljive. Inv. št. A 2711.
 4. Deli škodelice iz fine rdečkaste gline z rdečo prevleko. Dno ima prstanasto nogo, rob oblo vodoravno izvihan. V. 5,3, u. 18, d. 9 cm. Inv. št. A 2712 (T. VIII, 2).
 5. Deli čaše iz fine sive gline. Nad ravnim poudarjenim dnom bil ovalen trup, okrašen s progami vrezanih črtic. V. ca 10, d. 3 cm. Inv. št. A 2713.
 6. Deli ovalnega lonca srednje velikosti iz fine sive gline. Mere neznane. Inv. št. A 2714.
 7. Noga in del stene trinožnika iz rjavkaste porozne gline. Nad klekastim obodom in kratkim vratom ozek izvihan rob. U. ca 15 cm. Inv. št. A 2715.
 8. Del poševnega profiliranega roba skodelice na nogi (?) iz fine sive gline. Pod robom ozko rebro, niže dvojice žlebičastih črt. U. ca 15 cm. Inv. št. A 2716.
 9. Slabo ohranjen velik bronast novc z glavo cesarja Hadrijana (?) na aversu. Inv. št. A 2717.
- Grob izvira iz 2. stol. po n. št. — S. P.

Brezno pri Laškem. Pri kopanju gramoza odkrite 3 rimske posode; 2 vrča in terina. Odkritih tudi več manjših, danes uničenih posodic. Zanimivo noriškopansko fibulo 15,5 cm d. smo našli v profilu ob ogledu terena (gl. sl.!). Najdbe pripadajo žarnemu grobišču iz 1. stol. n. št. — V. K.

Brinjeva gora nad Zrečami. Z 2 počeznima jarkoma preko njive parc. 355, k. o. Zreče, v amfiteatralni kotanji na j. pobočju pod mežnarjevo domačijo (gl. Bronasta doba!) ugotovili, da antični prebivalci Brinjeve gore v že zapolnjeno prazgodovinsko jamo izkopali novo, ki deloma presega obseg prazgodovinske, delo-

Formin, situacijska skica najdišč (risal S. Pahič)
 Formin, croquis situant des fouilles

ma pa pustila njene usedlinske plasti nedotaknjene. Tudi antična jama preko 2 m gl. pod tedanjo površino in na nekaj mestih prišla do sterilnih tal. Po izrabi zemlje (za izdelovanje posod in opeke?) jama deloma zasuta s kamenjem in zemljo, deloma pa naplavljena z erozijskimi plastmi. Ker izvirajo kamni očitno od ruševin antičnih stavb in obzidja naselbine tik nad kotanjo, jama verjetno izkopana šele v poznejši antiki in zasuta ob propadu naselbine, dočim vrhnje erozijske plasti prišle vanjo v poantičnem obdobju. Položaj torej podoben kot v podobnih 1960 raziskanih jamah v zah. delu pobočja (gl. sl.!) — S. P.

Celje. Ob posloplju Mestnega muzeja do stavbe Na okopih 4 pri popravljanju plinovoda našli rimski tlak-estrih in stenski omet, 70 cm v. in 2 m d. Bela slikarija prekinjena z 1 cm š. navpičnimi pasovi. — V. K.

Cunkovci pri Moškanjcih. Pri vnašanju tras rimskih cest na katastrske tlorise našli ostanek cestnega nasipa ceste **Poetovio—Mursa**, ki poteka od ježe nekdanje dravske struge pri Forminu (gl. tam) v ravni črti proti SZ in se kot sedanji kolož med njivami približa vasi, a kakih 500 m pred vasjo nenadoma preneha, na prečno in podolž oranih njivah pa vidni le šibki ostanki vzpetin v smeri cestne črte. Preko parc. 589, njiva, 606/2, koložov in 586/1, njiva, vse k. o. Moškanjci, izkopen sondni jarek v za 0,3 m pridvignjeni nasip pokazal le do 20 cm deb. ostanek prodnega nasipa v vrhnji in do 40 cm deb. rjavkast prod v ločeni spodnji legi.

Nadaljevanje ravne cestne črte skozi sev. del vasi kaže sledove nasipa brez izrazitih gramoznih plasti obakraj vaške ceste, medtem ko njive zah. do sedanje ceste Ptuj—Moškanjci, oz. do nekdanjega razcepa ceste **Poetovio—Savaria** in **Mursa** brez sledov na površini, ki delno tudi deformirana (gradnja sedanje ceste?). — S. P.

Cvetkovci pri Podgorcih. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske tlorise sredi vasi ugotovili ostanek cestnega nasipa v ravnem podaljšku sedanje ceste od Osluševcev, ki tod zaradi ježe nad nekdanjo dravsko strugo zavija proti sv. Ohranjen še 40 m d. in do 25 m š. del nekdanjega terena, v sadovnjaku parc. 753/1, k. o. Cvetkovci, ki za 0,5 m višji od okoliške ravnice oz. sedanje ceste. Sondiranje pokazalo še 15 cm prodnega nasipa cestišča. Nadaljevanje

rimske ceste do ostanka nasipa v Trgovišču (gl. tam) odplavljeno (premikanje dravske struge v zgodnjem poantičnem obdobju proti S). — S. P.

Drnovo — glej l. 1964

Formin pri Gorišnici. Pri vnašanju tras rimskih cest na katastrske tlorise jugozah. od vasi ugotovili ostanke ceste **Poetovio—Mursa**, ki je tekla v ravni črti od Cunkovec mimo Gorišnice — sv. Marjete (gl. tam) do ježe terase pri Forminu. Od križišča s križem po njej sedanja krajevna cesta do bližine Kolaričeve gramoznice s keltsko-rimskim grobiščem (CZN 35, 1940, 2 ss), kjer se rahlo zaobrbe proti JV, medtem ko se rimska cesta nadaljuje naravnost kot proga raztresenega prodnega kamena na rahlo napetih njivah tik ob grobišču do roba terase. Profil v zah. steni gramoznice na parc. 73, k. o. Formin, pokazal še 5,2 m š. in do 0,6 m deb. plast diluvialnega proda, ležečo neposredno na naravnem sipkem sivemrodu in zato v spodnjem delu utrjeno z malto. Nadaljevanje ceste proti V. manjka, ker v zgodnjem poantičnem obdobju proti S pomikajoča se Drava odplavila široko področje s cestama proti Mursi in Savariji. Pri tem izkopala pri Forminu velik lok, današnji rtasti pomol na ravnici. Ob sedanji cesti Formin—Osluševci tu že poprej ugotovljeni ostanki antičnih stavb in grobov (Blatt Ptuj, 5). Sondirali njivo parc. 145/3, k. o. Formin, j. tik ob cesti in ugotovili temelje zidane antične stavbe. Ti sezidani iz 2 leg obdelanih kamnov v š. 50—55 cm, segajo 50 cm pod površino njive (gl. sl!). Verjetno ostanki stavb na teh njivah del enotnega naselja, ki ga W. Schmid odkrival 150 m severozah. od tod (ZhVST 36, 1943, 146). Domnevano, da stavbe tudi na danes odplavljenem terenu do ceste, ki tod v bližini prečkala Dravo. Keltska antična naselbina na Forminu in zato glede na razdaljo 9 oz. 10 mp. od Poetovia (It. Burd. sive Hieros. 561, 3 ss in Tab. Peut.) očitno istovetna z obcestno postajo »**mutatio Ramista**« (gl. sl.!). — S. P.

Gazice pri Brežicah. Oktobra 1963 D. Duhanč, Gazice 15, pri oranju na j. koncu njive parc. 432, k. o. Cerklje, uničil 2 s kamni obzidana rimska groba. Po ohranjenih fragmentih rdečkastih (T. VII, 7-9) sklepamo, da bile v grobovih žare in skodele. Barva in okras na robu skodele enaka kot na skodeli iz zidane grobnice v 2 km oddaljenem Velikem Mraševem (VS 7, 1958/59, s. 344). Blizu tod G. Gramc,

Gazice 3, na njivah parc. 460 in 448 k. o. Cerklje pred vojno in v preteklih letih večkrat izoral obdelano kamenje in rimsko opeko. To pobočje proti Krki imenujejo »rimski breg« in tu še pred leti zbirali in odvažali obdelano kamenje za zidave. — S. Š.

Godeninci pri Središču. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske tlorise na njivah »Prodnice« zah. nad potokom Trnavo na parc. 530/2, k. o. Vodranci, izkopali sondni jarek preko ostankov ceste, ki jo tod kaže proga raztresenega prodnega kamenja. Od cestnega nasipa ostal le še 5—20 cm deb. spodnji del diluvialnega proda, dolgoletno oranje vse drugo uničilo. Proti V se cesta nadaljuje preko njiv do roba terase nad Trnavo, kjer na pobočju nasipa še viden, a nato v kotanji potoka nad bivšim Čulekovim mlinom izgine in se pojavi spet šele na njivah na hrvatski strani. Proti Z se cesta kot delno ohranjen nasip nadaljuje skozi gozd do sedanje ceste Središče—Ljutomer, ki jo prečka skoro vzporedno z njo in se nato nekaj časa nadaljuje kot dobro ohranjen nasip skozi gozdove, dokler v ravninskem gozdu proti »Staremu marofu« ne izgine s površja.

Tik ob pobočju nad Trnavo na njivi parc. 518/2 ugotovljeni ostanki zidane antične stavbe. Po ljudski tradiciji tod nekoč stal »grad«. Sondiranje ugotovilo, da oranje ostanke stavbe neznanega obsega že skoro docela uničilo. Pod 20—25 cm oranice odkrita plast raztresene opeke in kamnov, vmes le malo črepinj grobe provincialne keramike. — S. P.

Gorišnica. Pri vnašanju tras rimskih cest na katastrske tlorise ugotovili, da teče skozi kraj dvojje cest. Prva, **Poetovio—Savaria**, je že znana na njivah sev. obrobja vasi onkraj stare struge Pesnice na ledini »Lemberga« (Blatt Ptuj, 6) in vidna kot od oranja razvlečen nasip, ki pred cesto Gorišnica—Zamošek odkopan in ga proti V z izjemo kosa nasipa na travniku parc. 151/41, k. o. Gorišnica, na od Pesnice razdejanem področju do Zamušan (gl. tam) sploh zmanjka. Na ravnici tik ob bregu stare Pesnice ugotovljeni ostanki zidane antične stavbe, ki stala ob j. strani rimske ceste. Večji del zidanih temeljev na njivi parc. 175, last J. Valenka iz Gorišnice 71, na prostoru 40 × 50 m izkopali pred 1. svet. vojno pri krčenju gozdiča. Zidani večinoma iz prodnikov, lomljenci bolj redki. Sonde odkrile, le preko 60 cm gl. kulturno plast črni-

kaste zemlje z drobci opeke, ki raztrese na tudi po površju njive.

Druga cesta, **Poetovio—Mursa**, vodila skozi j. del naselja v ravni črti od Cunkovec do Formina. Do Gorišnice (sv. Marjete) večinoma pod sedanjim kolovozom med njivami, proti Forminu pa sev. sedanji cesti ob in od križišča s križem dalje pod njo. Na njivi parc. 388/1 in kolovozu parc. 556/1, k. o. Gorišnica, zah. od župnišča izkopana sonda pokazala ostanke 7,5 m š. nasipa iz diluvialnega proda. Spodnja rumenkasto rjava še ohranjena plast še na j. strani prehajala v debelejšo peščeno. Vrhnji sivo rjavkasti del na njivi odoran, pod kolovozom pa še ohranjen, tako da tod nasip še 0,6 m v. in za 0,3 m nad okolno ravnico. — S. P.

Gračič pri Zrečah. Pri kopanju odvodnega jarka pri domačiji F. Lamut, Gračič 1, v oktobru našel v gl. ca 0,5 m črepinje in novce. Odkopal ostanke lonca z rimskimi novci — srebrniki, pozneje najdenih še 19 novcev. V najdbi, kot jo zbral Numizmatični kabinet Narodnega muzeja v Ljubljani, 392 novcev od Septimija Severa do Voluzijana (193 — 253 po n. št.), najštevilnejši iz sredine tega obdobja (Gordianus). Od keramike uspelo zbrati le manjši del črepinj rumenkasto rjavega okroglega lonca s poudarjenim dnom in koničnim vratom (d. 5,5, o. 12, u. 6, v. ca 13 cm) in nekaj delov pokrova iz grobo mešane glinice z rjavkasto porozno površino. Oboje v Pokrajinskem muzeju Maribor, inv. št. A 2702—2703 (T. VIII, 3). — S. P.

Grubelce v dolini Drnice. Sept. 1963 Mestni muzej v Piranu nadaljeval izkopavanje temeljev antične stavbe. Sondo na parc. 15/3 k. o. Korte iz 1961 letos razširili proti V in Z. Dokončno odkopani 3 manjši prostori, eden pa sega v še neprokopani del. 2 prostora 320 × 460 cm obdaja 55—60 cm š. zid suhozidne tehnike. Eden zaključen na V z oglato apsidno, severnejši del pa na Z s polkrožno apsidno. V obeh ohranjen glinasti tlak-estrih z ostanki opečnih stebričkov hipokausta. Na vzh. steno teh se naslanjata še 2 prostora. Dno manjšega pokriva enobarven bel mozaik, v večjem ostanki 2 kamnitih kanalov — eden povezan z mozaičnim dnom. Našli dele tegul in druge naselbinske opeke, glinaste tlačne kockice kvadrataste, ostanke ometa in manjše skupine mozaičnih kamenčkov. Največ keramike v slabem stanju. Zelo slabo ohranjen rimski novce.

Na isti parceli še 4 manjše sonde, 2 pa na sosednji parc. 15/4. Povsod ostanke porušenih zidov, na enem mestu del slabo ohranjenega črnobelega mozaika.

Domnevamo večji antični objekt, a odkrita površina še premajhna, da bi dooločili namen. — E. B.

Hrast pri Suhorju. Pri preurejanju ceste Novo mesto—Metlika čez Gorjance delavci aprila 1963 našli pod vasjo na ledini »Na rebri« s kamnitimi ploščami obložen rimski grob z žganim pokopom: žara v obliki hiše in 4 manjše keramične posode. Delavci grob uničili in pridake zavrgli, ohranjen samo del žare in neke druge posode, sedaj v Belokranjskem muzeju v Metliki. — T. K.

Hum pri Ormožu. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske tlorise izkopali skozi ostanke cestnega nasipa j. pod Humom na parc. 630/1, travišče in 796/1, kolovoz, oboje k. o. Hum, sondo, ki pokazala 7 m š. nasip iz drobnejšega peščenega proda. Sev. polovica še 0,7 m v., za 0,4 m višja od j., po kateri teče sedanji kolovoz. Nasip sestavljen iz raznih plasti sivo rjavega in sivkastelega proda, mešan s peščenimi progami. V prvotni obliki sev. polovica ohranjena na parc. 630/1 le kakih 25 m, dočim drugi odseki rimske ceste deformirani pod sedanjim kolovozom, njegovimi obrobji in prečnimi vskli. — S. P.

Jama pri Begunjah
gl. Starejša železna doba

Kamnik — grad Zaprice. Pri drenažnih delih jeseni 1963 ob sev. fasadi gradu v gl. 1 m odkrili rimski apsidalni zid. Ob njem najdena rimska fibula s čebulastimi zaključki iz 4. stol. in drobci zelenih steklenih posod. — M. C. Z.

Lanišče nad Kalcami — gl. poseben sestavek na str. 5!

Ljubljana — bodoči Trg revolucije, Titova cesta. Zgodaj spomladi 1963 nadaljevali reševanje. Pri slučajnem podoru plasti na prihodnjem Trgu revolucije odkrita depojska najdba 16 zlatnikov iz k. 1. in zač. 2. stol. n. št. (Nerva-Traianus). — Dokumentirali preostali del (gl. 1962) in sule XXIX. Istočasno manjše sondažno izkopavanje na sosednji insuli XXVIII. Čeprav prostor omejen, raziskave pokazale več gradbenih faz stanovanjske stavbe, katerih prva iz najbolj zgodnje poselitve emonskega mestnega areala.

Ob rekonstrukciji Titove ceste prve zaščitne sonde extra muros — med uršulinsko cerkvijo in Šubičevo ulico. Pri mehanskem odkopu za napeljavo kolektorja v profilu pred uršulinsko cerkvijo drugi emonski obrambni jarek.

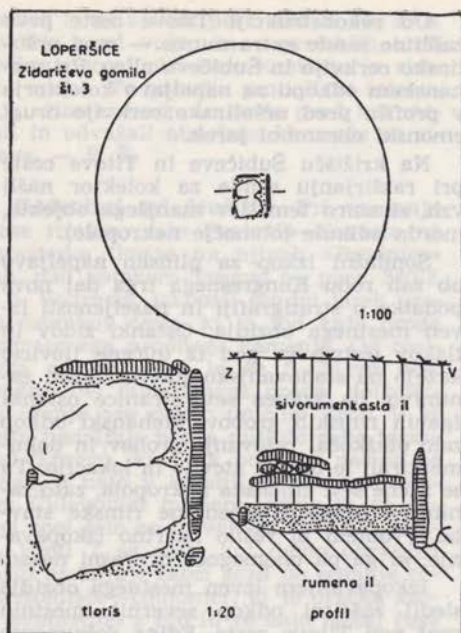
Na križišču Šubičeve in Titove ceste pri razširjanju sonde za kolektor našli vzh. stranico temeljev manjšega objekta, morda edikule (območje nekropole).

Sondažni izkop za plinsko napeljavo ob zah robu Kongresnega trga dal nove podatke o stratigrafiji in naseljenosti izven mestnega obzidja. Ostanke zidov in tlakov (estrih in pod iz tolčene ilovice) kažejo na stanovanjsko stavbo. Zlasti zanimivo, da zraven sev. stranice ostanke žganih rimskih grobov. Mehanski odkop zelo otežkočal reševanje grobov in dokumentirali le obstoj, število in lokacijo. Tu se začne sev. emonska nekropola, zato zanimiva funkcija omenjene rimske stavbe. Problem bi rešilo načrtno izkopavanje, ki ga pa onemogoča drevesni nasad.

Izkopavanjem izven mestnega obzidja sledil zaščitni odkop severnih mestnih vrat pod Titovo cesto. Edina dokumenta in vzpodbudni poročilo S. Rutarja (LMS 1891), da ob (sedaj porušeni) Wurzbachovi stavbi severna emonska vrata, in znani obseg rimskega obzidja. Pod traso Titove ceste že speljani kolektor uničil odprtino vrat in del. zah. stolpa. Odkopali le del obzidja, vzh. in del zah. stolpa ob vratih (gl. Kronika). Čeprav le malo prostora in časa, izkopavanja dala nove prvine za kompleksno obravnavo mestne fortifikacije, predvsem pa sev. dela obzidja: speljava mestne kanalizacije pod obzidjem ob stolpu v obrambni jarek; povezava temeljev obeh stolpov, ki krepila obrambo pred izkopavanjem obzidja oz. tu vrat; votel zah. stolp, katerega odprtina služila za dohod na stolp in ploščad, ki povezovala stolpa. — Sev. emonska vrata oz. vzh. stolp ob njih in del obzidja ohranjeni v podhodu pod Titovo cesto! Pomemben poseg, ki tudi kaže vpliv antičnega cestnega prehoda (cardo maximus) na poznejšo urbanizacijo, saj Titova cesta teče v isti smeri.

Ob tovarni Šumi prečni profil za kolektor sekal zbirni kanal (kloako) Z-V.

Od Gregorčičeve do Rimske ceste drobne najdbe in ostanke večje stanovanjske stavbe iz najbolj zgodnje poselitvene faze tega predela (keltski novec). S tem odprto novo vprašanje lokacije in obstoja mestnega foruma, saj se tu križata cardo maximus in decumanus maximus. — L. P.

Loperšice, načrt odkopane gomile 3 (risal S. Pahič)

Loperšice, plan du tumulus excavé

Ljubljana — predel med Gorupovo, Aškerčevo in Cojzovo ulico. Ob delih za kolektor na Aškerčevi cesti zaščitna izkopavanja tako imenovanih stavbnih enot XVII in XIII. Odlično ohranjeni ostanki antičnih stavb z do 1,60 m v. poslikanimi stenami. Redkost predvsem insula XVII. Gradbeni elementi kažejo mogočno zasnovano atrijske hiše z ohranjenimi prostori in stensko slikarjijo. Prva gradbena faza s stensko slikarjijo je bila predelana v zač. 2. stol. (najden Trajanov novc). Zasedli le 2 gradbeni fazi v razliko od druge emonske stratigrafije, kjer do 5 gradbenih faz. Sistematska izkopavanja nadaljujemo 1964. Odkopani predel vzporedne insule XIII pa kaže prvo fazo gradnje z ohranjenimi mozaiki in ostanki poznejših faz s popolnoma ohranjenimi tlakovi in ogrevalnimi napravami (hipokavsti). Zaradi kvalitetnih ostankov arhitekture in povsem ohranjenih slikanih prostorov je ta predel zaščiteno. Gradnja je možna le, če vkomponira in prezentira arheološke ostaline. — Poleti nadaljevali sondažno izkopavanje na še neprekopanem predelu insule XIII na Jelačinovem vrtu (vogal Aškerčeve in Gorupove). Stavba na tem predelu dolro

ohranjena, zasledili tudi domačo kopalnico z odvodnim kanalom, zidove in sobne tlakove, ki kažejo več faz pozidave in rekonstrukcije stavbe.

Pričeli sistematično izkopavati rimsko stavbo XV na Jakopičevem vrtu, kjer bo center arheološkega prezentacijskega rezervata na Mirju. Odkopani predel 640 m² zajel severozah. vogal insule XV, cesto med insulama XV in XVI ter zbirni kanal (kloako). Dognali, da obseg insule XV za polovico manjši, kot ga vrisal W. Schmid v svoj načrt Emone. Arhitektonski ostanki kažejo najzgodnejšo rimsko poselitev in več obdobji pozidave. Zadnja iz 4. stol. n. e. ohranila vse elemente, potrebne za rekonstrukcijo gradbene faze in s tem tudi celega predela odkopane stavbe. Ohranjeni mozaik in prostora s centralnim ogrevanjem pod podom in stenskim ometom, predvsem pa razpored prostorov kažejo atrijsko zasnovano stanovanjske zgradbe. Odkopani predel je zlasti v I. obdobju pozidave stanovanjska celota — verjetno ene družine — in z razširitvijo stanovanjske površine ostaja to tudi v zadnji, najbolje ohranjeni gradbeni fazi.

Prezentacijski program predvideva prikaz rimske stavbe in muzeja in lapidarični prikaz obzidja med Gorupovo in Snežniško ul. (rekonstrukcija zidu in ureditev lapidarija). — L. P.

Loperšice pri Ormožu. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske tlorise izkopali v gozdu pod Humom na parc. 170, k. o. Loperšice skozi nasip ceste, po katerem vodi kolovoz, jarek, ki pokazal na plosko pobočje nasuto 9,8 m š. cestišče. Nasip sestavljata 2 plasti sivorjavega in rumenkastorjavega diluvialnega proda, skupna deb. do

Loperšice, pogled na traso rimske ceste (foto S. Pahič)

Loperšice, vue du tracé d'une voie romaine

0,7 m, na obeh straneh se precej enakomerno izklinja. Cesta ima tu rahel ovinek ob pobočju in je na gornji strani obdana s plitvim, na spodnji pa z globokim vseku podobnim jarkom. V nadaljevanju proti Z pride v podobnih ovinkih in obliki z nekaj erozijskimi prekinitivami do kolovoza na pobočju pod Humom (glej tam). Proti V so v gozdovih izredno ohranjeni odseki, ki v prečnih dolinicah nekajkrat docela uničeni.

Sev. tik ob cesti v istem gozdu 3 nepoškodovane nižje antične gomile s pr. 6,5—10 in v. 0,3—0,6 m (VS 7, 1960, 311). Sondiranje gomile št. 3 (pr. 8, v. 0,4 m) odkrilo žgan grob v gl. 0,9 m pod sedanjim vrhom. V plitvi pravokotni kotanji 90 × 100 cm nasuto 10—15 cm pepelne plasti z drobci oglja in koščki kosti, vse pomešano z zemljo. Med pepelom le nekaj manjših črepij vrtenega rdečkastega lonca. Kotanja za pepel na sev. in vzh. strani obdana z do 8 cm deb. kamnito ploščo iz rjavkastega peščenca, ki v ilnati zemlji že razpadal. Vzh. plošča 75 cm š. in 70 cm v., stala pošev navznoter. Sev. plošča 70 cm š. in le 20 cm v. Nad pepelno plastjo 10—15 cm zemlje, še mešane s kostmi in ogljem, pokrite z eno ali več docela preprelimi peščenimi ploščami. Nad tem je bilo v severozah. delu groba naloženih nekaj do 20 cm velikih prodnikov, pokritih z drugo manjšo ploščo. En kamen tudi v jugovzh. delu groba, ki pomaknjen proti vzh. polovici gomile (gl. sl.!). — S. P.

Lucija pri Portorožu. Pri kopanju temeljev za novi hotel (parc. 2741 k. o. Piran) delavci našli ostanke antične stavbe. Delno ohranjeni: zid (suhozidna tehnika), del glinastega tlaka, večbarvne glinaste ploščice — opus reticulatum in del kamnitega kanala stavbe. Našli le drobce opek, drobnih predmetov ni. — E. B.

Mihovci pri Veliki Nedelji. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske tlorise izkopali v vseku ježe starodilualne ormoške terase sev. tik ob vseku sedanje ceste v gozdu parc. 736/1, k. o. Velika Nedelja, sondo, ki pokazala ostanke do 1 m deb. spodaj 7 in zgoraj 5,7 m š. cestnega nasipa sestavljenega iz več 30—40 cm deb. plasti sivkastega in rjavkastega diluvialnega proda, vmes pa tanki vložki iz debelejših prodnikov ali peska. Nasip cestišča ohranjen le v spodnjem delu useka v dolžini ca 15 m, vrhnji del vseka razoralo poznejši kolovozi in erozijsko izpiranje. Nad vsek se cestišče kot šibka plast večinoma

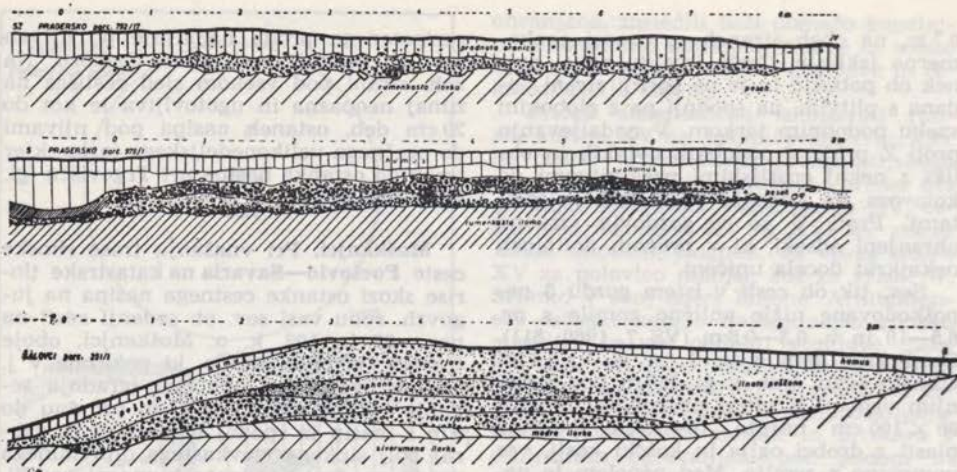
raztresenega proda nadaljuje po njihah sev. ob sedanji cesti proti Ormožu. Na zah. strani pod vsekem sled cestišča na zunaj neopazna in ugotovljiva le kot do 20 cm deb. ostanek nasipa pod njivami do prečnega velikonedeljskega jarka, kjer teren do ostanka nasipa pri Trgovišču (gl. tam) odplavljen. — S. P.

Moškanjci. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske tlorise skozi ostanke cestnega nasipa na jugovzh. robu vasi sev. ob sedanji cesti na parc. 99 in 102, k. o. Moškanjci, oboje travnik, izkopali sondo, ki pokazala v j. polovici večinoma odkopan (gradnja sedanje ceste?), do 1,1 m v. in pri dnu do 9 m š. nasip iz spodaj trdnejšega in zgoraj bolj sipkega rjavkastega diluvialnega proda na črni prodnato humozni zemlji. Kot strehast rob se dviga za 1 m nad sev. ravnico in za 1,5 m nad sedaj zaraslo strugo nekdanjega toka Pesnice tik ob njem. Proti Z se kmalu izklini v trasi sedanje ceste skozi Moškanjce, proti V pa je odplavljen od stare struge Pesnice do področja sev. dela Gorišnice, kjer spet viden na njivah ledine »Lemberga« (prim. Blatt Ptuj, 6). — S. P.

Motvarjevci. Na pobočjih grebena zah. od vasi več skupin antičnih gomil, od katerih tiste v gozdu »Arkos« že znane in kopane (S. Pahič, AV 11-12, 1960—1961, 106 s, T. 7, 1-2). Nekoliko južneje posamična gomila s pr. 16,5 in v. 1,6 m, ki z j. strani neznanu kdaj do tal odkopana. Druga skupina 6 gomil v nepravilni vrsti na spodnjem delu pobočja zah. od vasi v gozdu parc. 1719, k. o. Motvarjevci, last K. Tot iz Motvarjevca 65. Pr. 6,5—14, v. 0,6—2,3 m. Nekatere kažejo sledove razkopavanja, eno uničil vsek stare gozdne ceste. — S. P.

Obrač pri Benediktu v Slov. goricah. Sondiranje njive parc. 1072, k. o. sv. Benedikt, last A. Siška iz Obrata 17, ugotovilo ostanke temeljev antične stavbe v 5 m d. plasti apnenčastih lomljenčev 30 cm pod površino. Pod njimi do 60 cm gl. plast drobnih prodnikov. Obdelava polja večinoma temeljev že uničila. Na površini nekaj črepij grobe provincialne keramike, med njimi:

1. vrhnji del grobega pokrova iz rjavkaste prečiščene gline, z ostanki gumba, vel. 10 × 10 cm, deb. sten do 1,5 cm, inv. št. A 2601;
2. del stene grobega rdečkasto rjavega lonca z grobim metličastim okrasom,

Pragersko in Šalovci, presek rimske ceste (risal S. Pahič)
Pragersko et Šalovci, coupe de la voie romaine

vel. $4 \times 5,5$ cm, deb. stene do 1 cm, inv. št. A 2602;

3. del stene podobnega lonca brez okrasa, vel. $8 \times 10,5$ cm, deb. stene do 1,1 cm, inv. št. A 2603.

Po ljudski tradiciji tod nekoč »grad«.

V gozdu na vzh. strani njive so 4 antične gomile (VS 7, 1960, 293). — S. P.

Orle pri Ljubljani. Pri oranju na njivi je kmet Ivan Okoren našel na svinčeno, 33 kg težko nakovalno, sedaj v Nar. muzeju v Ljubljani. S 4 sondami skušali ugotoviti, kako najdeno in uporabljano, a vse sterilne, čeprav kaže podoba terena s 3 terasami utrjeno ravnico. — V. S.

Ormož. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske tlorise izkopal skozi ostanke cestnega nasipa sev. na parc. 525, njiva in 890, kolovoz, k. o. Ormož, sondni jarek, ki pokazal od kolovoza in oranja z j. strani poškodovano še 5 m š. in 0,35 m deb. plast diluvialnega proda, ležečo na rumenkasti ilovki in prekrito s prodnatim humusom. Proti V se cesta, ki teče 90 m od mestnega okopa prazgodovinskega izvora, kakih 120 m nadaljuje pod kolovozom, nato pa je na deformiranem terenu med Ormožem in Hardekom le fragmentarno ohranjena vseskozi do Pušenc. Na zah. strani se kot sedaj deformiran vsek spušča v loku k cesti Ormož—Tomaž in k ptujski cesti, ob kateri se spusti v global potoka Lešnice in nato vzpne sev. ob njej po le-

po ohranjenem vseku na njive proti Mihovcem. — S. P.

Pragersko. Pri vnašanju trase rimske ceste **Celeia—Poetovio** na katastrske tlorise izkopal na področju Pragerskega 2 sondna jarka.

1. skozi na zunaj le še po raztresenem prodnem kamenju na šibki vzpetini njive parc. 792/17, k. o. Pragersko, ugotovljivo cestišče pri domačiji Jeričevih na sev. obrobju vasi. Pod 25 cm deb. plastjo prodnate oranice — razoranega cestišča j. še 0,25 deb. in 7,8 m š. proga diluvialnega proda, ležečega na sivo zelenkasti ilovki in deloma na rjavkasto rumenem drobno peščenem pasu. Sredi cestišča je bilo pri dnu gramoza tudi nekaj do 20 cm vel. ploščatih kamnov, podobne večje plošče pa po pripovedovanju domačinov našli že prej. Prodni nasip rahlo vgreznjen v mehka tla, nikjer sledov obcestnih jarkov. Pri vrhu fragment bronaste antične samostrelne fibule (1), vmes nekaj črepinj grobih posod, ena imela nazobčano rebro. Podobne črepinje tudi pri dnu ob kosih razbite glinaste piramidalne uteži (2). Medtem ko fragment fibule (2,8 cm š. peresovina z 2,3 cm d. kosom loka, inv. št. A 1635) iz zgodnje antike, dozdevno prazgodovinske črepinje govore za bližnjo seliščno točko (inv. št. A 2704—2705).

2. na enakem terenu na njivi parc. 979/1, k. o. Pragersko, tik zah. ob sedanji cesti med vasjo in graščino. Pod njo do 30 cm deb. humozno plastjo, delno orani-

co, ohranjen še do 40 cm deb. nasip iz 2 izrazitih plasti diluvialnega proda. Spodnja leži na lisasti rjavkasti, tu in tam peščeni ilovki, do 15 cm deb., trdo zbita, sega na obeh straneh preko pravega cestišča. Na j. strani prehaja deloma v 20 cm deb. plast rjavkastega peska. Pri dnu najden amorfen košček železa (2). Vrhinja do 25 cm deb. plast prodnega nasipa se na j. strani izklini nad peščeno proggo, na sev. pa preneha ob obcestnem jarku. Ta 1 m š. plitek jarek sega do dna spodnje plasti in delno zapolnjen z modrikasto lepljivo ilovko. Med obema plastema prodnega nasipa je večina 10 cm deb. sloj zbitega peska, ki spodaj prehaja v prod, zgoraj pa se z jasnejšo površino loči od vrhnjega nasipa. Ta pesek morebiti zdrobljen gramoz prvotnega cestišča ali pa s spodnjim prodom vred le naplavinški nanos čez nekdanja tla. Sredi 7,2 m š. cestišča v vrhnji prodni plasti najden slabo ohranjen bronast novc (pr. 2,7 cm) z bradato glavo na desno in ostankom napisa . . . DVS, pripadajoč bržkone Commodusu (inv. št. A. 1636).

Antična cesta se Pragerskemu izognila v blagem loku med graščino in sev. koncem železniškega trikota in se kot kolovoz na meji k. o. Stražgonjci in Gorica nadaljuje proti V. Na njivah tod vidna kot proga raztresenega prodnega kamena, po travnikih pa ni zunanjih sledov. — S. P.

Ptuj — Ciril-Metodov drevored. Pri izkopu za stavbo na parc. 331/1 k. o. Ptuj našli 1 m gl. v prst vkopan grob brez pridakov in sledov grobne konstrukcije. Datacija groba ni mogoča, možno pa, da poznoantičen. Oddaljen pribl. 50 m od rimske ceste, ki jo ravno tod spremljalo grobišče tudi z grobovi iz poznejše antične sarkofagi.

Ptuj — Ljutomerska-Trubarjeva ulica. Pri kopanju temeljev za novogradnjo na parc. 230 k. o. Ptuj aprila odkrili in delno uničili še več žganih, delno s tegulami obloženih grobov s pridatki in brez njih. V vzh. delu parcele izkopi delno prerezali prodne plasti ceste. Na robu pobočja proti Ljudskemu vrtu in Mestnemu vrhu v zah. delu zemljišča pa izkop prerezal pribl. 3 m vel., 0,7 m gl. jamo z ilovnatimi močno ožganimi robovi in z močno plastjo žganine in pepela v zasipu, morda ustrino.

Datacija grobišča, struktura grobišča in pridatki se popolnoma ujemajo z ugotovitvami 1962.

Ptuj — Vičava. Zaščitno sondiranje 21.—28. VIII. 1963 (novogradnja — parc. 454/1, 455 in 456/16 k. o. Krčevina). S poskusnimi jarki V-Z prerezali večji del ravnega zemljišča med Panoramo in Dravo. V zah. delu prerezali nasipne plasti ceste, obrobline z 2 manjšima zidcema, ki verjetno nista nosila kakšne obcestne konstrukcije, ampak utrjevala samo cesto. Vzh. od ceste skromni sledovi zazidave, po sestavi zdov ozir. temeljev iz 3. in 4. stol. Stratigrafija močno poškodovana. Se dalj proti V vogal po straneh neba orientiranega in na panoramsko pobočje prislonjenega zelo dobro zidanega stavbnega kompleksa po najstarejših kulturnih plasteh v notranjosti 1. stol. V 2. stol. v večjem prostoru hipokavstna kurjava. Spremembo datira stratigrafija. Prezidave poznejšega časa niso vidne, ker vrhnje plasti močno prekopane, v novjšem času pa gradivo zidov sistematično izkopano. — Najpomembnejši za datacijo in razlago objekta pa del marmorne napisne plošče med ruševinami nosilnega zidu pod poznejšimi plastmi tik ob tem zidu. Napis močno fragmentiran, vendar ga lahko zadovoljivo dopolnimo:

(po) NTFIE (x maximus)
(trib pot) III COS V (. . .)
(coloniae Ulp. Trai) ANAE . POET
(ovioni)

Napis lahko datiramo v l. 103 (R. Cagnat, Cours d'épigraphie latine, Paris 1914, str. 193). Gradivo bomo objavili.

Ptuj — Vičava. Ob sondiranju parc. 456 k. o. Krčevina 30. VIII. 1963 prepejlali v muzejski park neokrašeno marmorno pepelnico, ki pri hiši E. Mlakar že dolgo rabila za korito pri vodnjaku in tu gotovo ni bilo *in situ*.

Ptuj — Zgornji Breg. Sistematično izkopali parc. 293 15. IV.—10. VIII. 1963, da bi ugotovili prostorski in časovni razvoj ene od mlajših poetovijskih četrti blizu tam, kjer glavna cesta prišla do dravskega mostu. Vodila I. Mikl, sodelovali D. Kirar, S. Pahič in P. Petru, nadzoroval prof. dr. J. Klemenc. S plankvadratno mrežo in vrsto jarkov raziskali večji južah. del kompleksa.

Večji del zemljišča nad 100 m od rimske ceste proti J v komaj zaznavni terenski depresiji. Vsaj do pribl. srede 2. stol. ni bil strnjeno zazidan, pač pa kultiviran in z verjetno le manjšimi lesenimi objekti naseljen že vsaj v 2. pol. 1. stol., kot pričajo v sterilno ilovico vkopani preprosti drenažni jarek, žgan grob z oljenko, novcem in žaro iz srede 1. stol. in iz-

Ptuj, Zg. Breg parc. 293, pogled na del pozno-antičnega grobišča (foto I. Mikl)

Ptuj, Zg. Breg, lot 293, une partie du cimetière de la fin des temps antiques

razita naselbinska plast z novci in sigilato predvsem iz flavijskega časa, ki v zelo majhnem delu izkopišča pod poznejšimi naselbinskimi plastmi pokriva sterilno plast. V sev. delu izkopišča, torej bliže rimski cesti odkrili (kot najstarejše) skromne sledove tlakov in zidov že pribl. iz 2. stol., ki jih poznejša zazidava seveda močno poškodovala. V 3. stol. ta prostor, zlasti bliže cesti, verjetno zaidan z večjim stavbnim kompleksom, katerega nosilne stene temelji nosilnih sten mlajšega stavbnega kompleksa. Vstran od ceste proti J v tem času še manjše zidane stavbe, delno mogoče k večjemu stavbnemu kompleksu pripadajoča gospodarska poslopja. Vsaj do Konstantinovega časa verjetno nastal v velikem stavbnem kompleksu obsežen prostor 16 × 16

Ptuj, Zg. Breg parc. 293, pogled na del odkopanega mozaika (foto I. Mikl)

Ptuj, Zg. Breg, lot 293, une partie de la mosaïque mise au jour

m, obdan z ozkim hodnikom z estrihom, pozneje tlakovan z opečnimi prizmicami in razširjen z majhno nišo. Mozaik tega prostora slabe strukture, a učinkovit geometrijski bel in črn vzorec. Pokrival tla nekega dvoranskega prostora za letni čas (brez kurjave).

V 4. stol. ta stavbni objekt delno opuščen, delno prekrit z dalj proti J segajočim objektom (ali objekti) s temelji iz opek in rečnih oblic. Ti objekti spet povsem drugače orientirani, močno uničeni, temelji celo tako odstranjeni, da pričajo ponekod o njih le vkopi.

Verjetno še v 4. stol začeli v ruševine teh stavb pokopavati. Odkritih 27 povsem in delno ohranjenih skeletnih grobov. Le trije povsem ali delno obloženi s tegulami, drugi brez sledov grobne konstrukcije. Orientirani različno, vselej pa v glavne strani neba. Pridatki: nakit — zapestnice, prstani, ogrlice in spone, nekaj steklene posode — stekleničke in kozarci, v enem jantarna preslica, v enem pa slaba oljenka in majhna dišavnica — steklenička — začetek grobišča torej verjetno že v 4. stol.

Izčrpnije poročilo bo v Arheološkem vestniku 15—16, 1964/5, 259. — I. M.

Pušenci, antični gomili (foto S. Pahič)

Pušenci, tombes antiques

Pušenci pri Ormožu. V gozdu parc. 4, k. o. Pušenci, sredi med ohranjenim nasipom rimske ceste na sev. in današnjo cesto na j. strani 2 razkopani, verjetno antični gomili (Svet ob Muri 1, 1956, 91) s pr. 10—13,5 in v. 1,1 m. Okrog njiju sledovi jarka od kopanja zemlje za nasipavanje (gl. sl.!). — S. P.

Rifnik. Za zaključeno podobo prazgodovinske naselbine na Rifniku napravili v neposredni bližini v preteklih letih raziskovane naselbine še 2 večji sondi.

Sonda I 12×4 m v bližini prazgodovinskih hiš, ki jih med okupacijo odkopal W. Schmid. Odkrili rimsko apnenico. Več fragmentov rimske keramike ter več rimskih novcev. V tej sondi našli tudi obseščni obroček. Ta in del posode s križem na dnu morda že slovanski element na naselbini.

Na robovih apnenice sterilna plast že v gl. 60 cm, jama pa do gl. 2,47 m. Plast apna deb. 80 cm in se polkrožno spušča v globino. Odkopano apno še popolnoma sveže.

Sonda II v bližini poligonske točke I. generalnega načrta. Na tej njivi najdena prejšnja leta latenska fibula. Tudi letos našli drobca fibul in več latenske keramike.

Poznoantična hiša II leži na skrajnem sevzah. delu naselbine tik ob prepadni steni. Vel. $7 \times 4,5$ m, deb. zidu ca 70 cm. Zid slabo ohranjen, prepreden s koreninami. Med kamni sledovi že močno razpadajoče malte. Izrazitih tal ni, temelji zidu položeni na živo skalo, ki se vleče potem v notranjost prostora. V hiši našli več kosov zanimivega inventarja: zgornji del žrmlje, ključavnico s ključem in zapahom, ohranjen celo kos lesa, verjetno od vrat. V hiši tudi več rimskih novcev, lonec in 2 konični skodeli. Po izredno velikem, v hiši odkopanem kosu železne žlindre domnevamo, da bila v hiši kovačnica, zlasti, ker v stavbi na 3 mestih ostanki nekakih ognjišč. Hiša spada verjetno v 5. stol. n. e. — A. B.

Strejaci pri Moškanjih. Iz zasebne zbirke V. Mikla v Gorišnici Pokrajinski muzej Maribor odkupil skeletni grob: moški skelet in vrček. Odkrit 1930 pri kopanju peska ob vznožju precej strmega pobočja ob spoju Ptujskega polja s prvimi grebeni Slovenskih gor, in sicer na j. robu pobočnega gozda parc. 396/1, k. o. Slomí, last J. Vičarja iz Strejacev 8. Odkril lastnik, izkopal sosed F. Žgeč, Strejaci 10, in predal bivšemu trgovcu Miklu v Gorišnici, kjer grob razstavljen do likvidacije zbirke. Po Žgečevih navedbah okostje ležalo že na pobočju, 70 cm gl. v belem pesku z glavo na severozah. strani. Pri glavi majhen vrček iz dobro prečiščene rdečkaste gline. Ozko ravno dno močno poudarjeno, nad oblim trebuhom koničen vrat s kratkim izvihanim robom. Rame in rob vezal pozneje izgubljen trakast ročaj. Na površini sledovi rdeče prevleke. V. 10, u. 6, o. 9,3, d. 4 cm. Inv. št. A 2649. (T. VIII, 4). Po podobnem vrčku z okolice Hartberga (A. Schörgendorfer, Die römische Keramik der Ostalpen-

länder, 1942, 27, T. 18, 249) sodi skeletni grob izven gomile v 1.—2.stol.

Pribl. 150 m vzh. od tod na njivah parc. 421, 426 in 439, Žgečeva last, ostanki zidane antične stavbe. Domači pot oranju pobrali že precej opeke in obdelanega kamenja. Sondiranje pokazalo ruševine temeljev iz peščenca in malte do 0,7 m gl., mešane s kosi antičnih zidakov, tegul, imbreksov in tubulov. Stavba ca 40×60 m na sev. višjem delu njiv na 150 m š. polici med pobočjem grebena in potokom Brnco in ji bržčas pripada tudi skeletni grob. — S. P.

Strmica nad Vrhniko. 15. VI.—12. VII. 1963 nadaljevali izkopavanje antičnega zapornega zidu, ki se začela jeseni 1962 (del ob cesti Lj.—Trst med 44. 45. stolpom po Müllnerju in odkop 45. stolpa). Letos odkopali 52. in pol 51. stolpa, 16,43 m zapore ob 52. stolpu in 3 preseke zidu med stolpoma. Od 1962 odkopanega stolpa do Jerinovega griča ugotovili še 7 bolj ali manj ohranjenih stolpov.

Zapora poteka po sevvzh. pobočju hriba Strmice. Na vrhu večja ravnicca brez znakov starejših utrdb. Kakih 150 m pod vrhom poteka zapora najprej proti SV po senožetih. Porasla z grmovjem dobro vidna nekakšna naravna meja. Zlasti na vzh. strani, kjer erozija najmočnejša, slabo ohranjena.

Prvi izkop na položni, proti SV nagnjeni senožeti ob vznožju Strmice, kjer zid še sorazmerno ohranjen. Naprej proti Jerinovemu griču se ne da slediti, mestoma po današnji cesti. Od tu odkopanih 16,43 m zadnjih 6,13 sevzh. zid stolpa 52. Ohranjena v. največ 1,2 m na notranji strani, zunanji rob ponekod uničen do temeljev. Zato širino ugotavljali po 2 presekih na začetku odkopa zidu in na koncu, ponekod pa po tlorisu; znaša 1,05 m. Erozija odnašala kamne in malto z zunanje strani, na notranji strani pa ostajala debelejša plast nanešenega kamenja in zemlje. Zapora in zidovi stolpa iz sorazmerno lepo oblikovanih kamnov dolomitiziranega apnenca, vezanega z malto, ki ohranjena le pri dnu, na vrhu pa le še črna humozna prst. Zid postavljen na živo skalo ali na rjavo rumeno ilovico, ki izpolnjevala skalne razpoke, polito z malto, na katero brez izravnave terena začeli graditi zid. Pravega apnenca v zidu zelo malo, ker bolj oddaljen.

V razdalji 3,48 m 2 kontrafora. Prvi 0,92 m š. in 1 m d., drugi pa 1×1 m. Po vezavi kamnov delana istočasno z zaporo. Na 10,3 m izkopa se začne 52. stolp ca 5×5 m z vogali v ostrih kotih. Zidovi iz istega gradiva in podobno izdelani kot

zapora, sev. stran pa tvori sama zapora. Zunanja vogala ob zapori še posebej utrjena s prizidki — kamni vezani hkrati z zaporo in s steno stolpa. Nov način vezave: kamni j. zidu stolpa vezani s samo ilovico brez malte. Zraven zidov stolpa pod tanko plastjo ruše in humusa že ruševinska plast z malo malte, ob j. steni nič. Notranjost stolpa izpolnjena s črno humozno prstjo in kamenjem, le 30—50 cm od zidu malta in pesek. Dno stolpa živa skala, vmes rumeno rjava ilovica. Dno že naravno sorazmerno ravno. Zah. zid vidno ločen od prizidka oz. samo prislonej na zid, z zaporo pa neposredno vezan. Vzh. zid vezan neposredno s prizidkom, od zapore pa ločen. — Našli samo drobce nedoločljive keramike. Ob j. steni stolpa v plasti malte in peska zelo poškodovan nečitljiv bronast novce.

51. stolp na SSV pobočju oz. pod njenim vrhom. Od tod se zapora spušča na obe strani navzdol. Vsa notranjost bila že prekopana, odkopana pa tudi zah. stena stolpa v v. 0,5 m. Odkopali vzh. polovico stolpa z 2 presekokoma pred stolpom in na sredi njega. Vzh. zid ohranjen 1—1,60 m v. Ob zunanjem vogalu pri zapori prizidek, ločen od zapore s plastjo malte oz. samo prislonej na zaporo. Način zidave podoben kot pri stolpu 52, le da več malte. V notranjosti stolpa plast temnejše zemlje, le malo pomešane s kamenjem. Najdb nič. Sev. stena zapora s širšim napuščem v temeljih na zunanji strani (25—30 cm). Stolp pustili odkrit. — M. U.

Šalovci pri Središču. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske tlorise izkopali v gozdu parc. 251/1, k. o. Šalovci pri domačiji Govedičevih v Šalovcih 1 sondi jarek, ki pokazal 8,5 m š. in do 0,9 m v. nasip iz diluvialnega proda v pasovih rdečkasto rjave, sive in rjavkaste barve. (gl. sl!). Cesta tod prečkala ploski greben med dvema dolinicama, na j. strani ob robu gozda omejena z do 2 m gl. plitvim jarkom, onkraj katerega nižja ravnica njiv. Sev. rob neizrazit, komaj opazno prehaja v nekoliko nižjo ravnico pobočja. Nasut prod precej inlat in peščen, obdan na obeh straneh z izrazito peščenimi plastmi, ki se izklinjata nad do 25 cm deb. plastjo modrikaste zemlje vrh sterilne rumenkasto sive ilovke. Proti Z se cesta nadaljuje po kultiviranem terenu brez sledu preko pobočja in vmesne dolinice do gozdov pri Loperšicah (gl. tam), kjer še odseki nasipov. Na vzh. strani se preko dolinice ob potoku Libanji povzpne na osrednjo

ravnico v Šalovcih, kjer ohranjena kot nasip pod sedanjo krajevno cesto in kolovozom večinoma vseskoz do gozdov pri »Starem marofu« (gl. sl!). — S. P.

Sempeter v Savinjski dolini. Pri zasipavanju gramozne jame, vzh. od vasi ob cesti Celje—Ljubljana odkrili in uničili mnogo rimskega zidovja. Slučajno odkrita steklena žara z drobci ožganih kosti. Kot pridatek ob žari manjši rdečkast lonček in bronasta deformirana fibula. Zidovje verjetno ostanek zidanih grobnic. Nadaljna izkopavanja bodo pokazala, ali sega grobišče do že obnovljenih grobnic. — V. K.

Šiška. Pri Stari cerkvi v globini ca 1 m našel pri zemeljskih delih A. Strle iz Bukovca pri Robu na Dolenjskem:

— železno puščično ost z romboidnim presekom in votlim tulcem. Puščica poškodovana od rje; d. 7,6, š. 1,6, pr. tulca 1,5 cm. Hrani jo NMLj.

Glede na obliko verjetno antična, kar bi potrjevale tudi druge najdbe doslej znane iz Šiške in domnevana vicinala za Gorenjsko. Mesto najdbe v času del ni bilo pregledano. — P. S.

Trgovišče pri Veliki Nedelji. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske tlorise vzh. od vasi ob ježi terase na travišču parc. 35, k. o. Trgovišče, ugotovili ostanek ceste kot 25 m d. in 25 cm nad ravnico terase pridvignjen del nasipa. Prečno izkopani sondni jarek pokazal 6,5 m š. in do 0,65 m v. nasip diluvialnega proda, ki ležal na sivo rumenkasti ilovki in se na obeh straneh enakomerno izklinjal. V sp. delu na 10 cm proda nasuta do 15 cm deb. 5,5 m š. plast čiste ilovke. V sredini do dna pro-

Trgovišče, lega skeleta pod rimsko cesto (foto S. Pahič)

Trgovišče, position du squelette sous la voie romaine

da izkopana podolž na smer ceste orientirana grobna jama, kjer z glavo na Z odrasel skelet brez pridevkov (gl. sl.!). Ker v prodnem zasipu nobenega novega vkopa, pač pa bil prebit ilnat vložek, mrtvec pokopan verjetno med gradnjo ceste. Ostanek cestišča z zah., j. in vzh. strani omejuje rob terase, nekdanje obrežje Drave, ki odplavila teren s cesto proti Z do Cvetkovcev, proti V pa do velikonedeljskega potoka (gl. Mihovci). — S. P.

Tupaliče pri Preddvoru. Pri izkopu za hišo K. Klanjšek na Gmajni (parc. št. 283/5, k. o. Breg-leč. ime pod Češnjami 1962 najdbe, zato Gorenjski muzej v Kranju zaščitno izkopaval 15. VII.—18. VII. 1963.

Ob severovzh. stranici temeljev hiše 2 sondi 4×4 m. Terasa s hišo se na SV strmo dvigne v nekoliko večjo ravnico. Sondi brez rezultatov. Najdeni antični keramični drobci na različnih mestih in v različnih globinah, naplavljeni z višjih mest. Ob kletnem oknu na severovzh. strani hiše v gl. 0,65 m del večje posode, ornamentirane z dvojno večkratno valovnico in pasom vzporednih vodoravnih rumenih kanelur iz dobro prečiščene gline, očitno prav tako naplavljen. V izkopu za temelje hiše: 2 fragmentarno ohranjeni pečatni oljenki, manjši keramični vrček z ročajem in ukrivljen železen nož, po pripovedovanju v 2 žganih in s kamni obdanih grobovih (T. X, 4-7). Najdba pomembna, ker ob vhodu v dolino Kokre. Časovno sodi v okvir rimskodobne nekropole v Bobovku pri Kranju. — A. V.

Veliki Kamen pri Senovem. Junija 1963 nadaljevali izkop 1962 odkrite rimske nekropole. Odprli 2 manjši sondi 8 oz. 5 m sezah. od lanske 1. Sonda 3 je 6×3 m, 4 pa 3×2 m. Profili enaki: humus do 10 cm, z drobnim prodrom pomešan subhumus (8-20 cm), temno siva zemlja 10-22 cm z drobnimi kamni in veliko žganine, z rjavkasto zemljo pomešana do 22 cm deb. plast malte, ki sega samo do polovice sonde in v vzh. profilu ni vidna. V prvih 3 plasteh precej fragmentov antične in mlajše keramike. Novih grobnih konstrukcij ni. Od kod in čemu plast malte in žganine še ni moč zanesljivo odgovoriti. Proti Z omejuje grobišče potok Brestanica, proti S in SZ zaključeno z grobom 4. — A. U.

Vrhnika. Nadaljevali izkopavanje JV vogala pentagonalnega kastela na Gradišču. Sonda pred J obzidjem naj bi ugotovila jarek; sledov ni. — P. S.

Zamušani, današnji videz ostanka rimske ceste (foto S. Pahič)

Zamušani, aspect actuel des restes d'une voie romaine

Zamušani pri Podgorcih. Pri vnašanju trase rimske ceste **Poetovio—Savaria** na katastrske florisre j. od vasi pri zaselku »Mouta« ob starem pesniškem mostu na travnišču parc. 490/1, k. o. Zamušani, ob bregu stare struge Pesnice ugotovljen ostanek ceste kot 15×13 m velik in za 0,7 m nad okolno ravnico pridvigljen del nasipa. Prečno izkopani sondni jarek pokazal 8,3 m š. in do 0,85 m v. nasip diluvialnega proda. Ležal na sivo rumenkasti ilovki in v glavnem enotnega sestava. Med pretežno sivkastim prodrom tudi rjavkaste proge. Nasip se na obeh straneh enakomerno izklinjal, do 25 cm ugrenjen v mehka tla. Pokrit z 20 cm deb. plastjo humusa, na pobočju proti nekdanji Pesnici pa z rumenkasto ilovko —poplave?

Proti Z teren s cesto do Gorišnice zaradi nekoč spreminjajočega se teka Pesnice odplavljen. Nekatere tod blizu antični most (prim. Blatt Ptuj, 80). Ker cesta ravna v črti vse do Moškanjcev, se pri hišah zaselka »Mouta« spet združila s sedanjo cesto Ptuj—Ormož, ki od tod do Cvetkovec na trasi in nasipu antične. Sev. tik ob ostanku cestišča vzpetina z njivami, ki imajo ledinsko ime »gradišnica« (Blatt Ptuj, 80 in gl. sl.!). Obsežni ostanki antičnih stavb, verjetno občestna postaja v novejši dobi že močno uničeni. Z oranjem lastnik njive parc. 487 odstranil za 2 voza opečnega tlaka, lastnik njive parc. 492 pa odkopal temelje stavb za gradbeni material in ostala do 1 m gl. globel. Sondiranje na zah. koncu te njive pokazalo zidane temelje stavb verjetno iz 2 gradbenih dob. Vmes poleg redkih črepij provincialne keramike tudi bronasta fibula z vozlom na loku, sedaj v ptujskem muzeju. — S. P.

ZGODNJI SREDNJI VEK

Celje. Pri kopanju temeljev ob sev. ladji opatijske cerkve delavci v gl. 80 cm našli 6 skeletov. Vsak imel na prsih poveznjen velik lonec (v. 19,5—23,8 cm). Po obliki in izdelavi lonci zelo podobni srednjeveškim posodam iz Prešernove 7; verjetno k. 15. ali zač. 16. stol.

V temeljih opornega stebra vzdian nagrobnik iz 1. pol. 16. stol. z napisom, ki kaže, da cerkev morda že v 2. pol. 16. ali v 17. stol. temeljito popravljena. — A. B.

Naklo — Podbrezje — Ljubelj. Spremljanje zemeljskih del za cesto Naklo oz. Podbrezje—Ljubeljski predor. Edino zgovorno ledinsko ime: Britof pri vasi Tabor (Podbrezje) — polje vzh. od vasi do terase Tržiške Bistrice. Kjer cesta prehaja na najvišji del, več kosov srednjeveške keramike, delno že v narivu humusa ob cesti, delno v humusu nad prodrom. Verjetno odpadni material: v prelomu trdno izdelana, ustja profilirana, nekaj slabše pečenih kosov, glinasta močno mešana z debelejšim peskom, zunaj rdeče, znotraj sivo pečena.

V podljubeljski cerkvi tako imenovani rimski kamen, ki služi za milodare (V. Kragl, Zgodovinski drobci župnije Tržič, 1936, 7) po obliki in namenu poznejšega izvora. — A. V.

Pance. V NMLj prišla sluč. najdba — morda zgodnesrednjeveška — poročilo sledi.

Podmelec. Nad postajo in cesto Kneža—Ljubinj—Tolmin pod zaselkom Kapla (= capella?) pred 1. svet vojno ob popravljanju poti naleteli na številne skeletne grobove, zdaj uničene z izgubljenimi železnimi pridatki in keramiko. Verjetno najdišče ogledal C. Marchesetti,

morda podatki v Museo Civico v Trstu. — Dr. V. Šribar, NMLj 1963 in 1965 sondiral. Skupno odkrili 8 skeletnih grobov, orientiranih Z-V, delno obloženih s kamenjem; eden pokrit s skrilastimi ploščami. Pridatki v grobovih; v dveh: železna oz. bronasta ledvičasta pasna sporna, v pokritem železen nož in v četrtem keramika. Pridatki netipični za bližnjo opredelitev. Opazna skupinska razporeditev grobov. Predmeti ta čas v NMLj. — Naselbina verjetno zah. od grobišča; najo kaže morda ime »Kapla« in dokaj tipična konfiguracija. — Med Podmelcem in Knežo ledini »na Ilovici« (šola) in »Podšenčur« (tu menda do konca 18. stol. cerkev sv. Jurija); sonde negativne. — V načrtu še sonde v dolini Kneže na ledini »Judovska cerkev«. — J. Ka.-V. Š.

Rifnik. 5. 8.—3. 9. 63 nadaljevali izkopavanje grobišča. Odkrili 20 proti V obrnjenih skeletov. Ženski skeleti mnogo slabše ohranjeni kot moški, ohranjene le kosti rok in nog, lobanje skoraj uničene. Grobovi razmeroma bogati. Značilni pridatki: ogrlice iz steklenih biserov raznih oblik in jantarjevih jagod, bronasti uhani s kocko raznih inačic, uhani s košarico. Med uhani tudi zlati s košarico v obliki zvezde. Drugi pridatki: gotška bronasta fibula, 2 železni zapestnici, železen in bronast prstan, en lonček. V 2 moških grobovih 2 pasni sponi, drugi brez pridatkov. Med skeleti 2 otroška, obdana s kamenjem. Vsi drugi grobovi niso obdani s kamenjem, temveč kopani v ilovico. Povpr. gl. 40—60 cm 1962 in 1963 odkritih skupaj 29 grobov, preiskana 1/3 grobišča na j. ravnici pod rifniško naselbino. Grobišče pripada obdobju preseljevanja narodov (gl. sl!).

Našli vzh. zaključek antičnega obzidja (gl. 1962), ki tu na veliki strmini in slabo ohranjeno, le 30—100 cm v. Vzh. zaključek okrepljen s pravokotnim kontraforom. Za obzidjem nekaj fragmentov keramike: prazgodovinske, rimske, iz preseljevanja narodov in dno posode s križem (nanos z naselbine, ki se začinja 20 m nad obzidjem). Vse obzidje na Rifniku d. 221,70 m, deb. 90—120 cm.

20 m nad vzh. zaključkom temelji hiše na živi skali, ki ponekod vkomponirana v zid. Hiša (6,20 × 3,90 m) na zah. strani preddverje, od koder vhod v stanovanjski prostor, kjer v svzh. kotu ognjišče (120 × 120 cm), zidano iz večjih ve-

Rifnik, bronasta fibula iz groba IX (foto V. Kolšek)

Rifnik, fibule de bronze de la tombe IX

zanih lomljenecv z glino. Ker hiša stala na strmini, juvzh. vogal ojačan s kontrastnim zidom. J. zid stanovanjskega prostora ni ohranjen, v preddverju pa (steni po 2 m d.) živa skala del temelja.

Notranjost nasuta z drobnim lomljenecem. Tlak ohranjen samo 20 cm ob ognjišču. Inventar hiše: temno siva keramika, mešana z belim peskom, manjša zelena steklenička, drobci okenskega stekla, te-

gul, železna zidarska spona, del železnega zapaha, na ognjišču pa železna grabljica in fragment železnega kotlička.

Hiša pripada času preseljevanja narodov, ko tudi sanirali obzidje s peščenimi bloki in arhitravi. Lansko izkopavne stražarnice z zazidanim glavnim vhodom pokazalo enak način zidanja kot v letos odkriti hiši. Zid skoraj brez vsake vezave. — V. K.

NEDOLOČLJIVO

Bogojina. Poleg že uničenih gomil iz antične dobe na hrbtu grebena sev. od vasi (J. Šašel, Kronika 3, 1955, 40) v gozdovih še 2 gomili iz neznanega časa.

Prva na hrbtu grebena dalje proti Bukovnici v gozdu parc. 543, k. o. Bogojina, last Š. Pucka iz Bogojine 10. Pr. 16, v. 2,8 m. Na zah. strani sledovi razkopavanj, a o morebitnih najdbah ni podatkov.

Druga je juvzh. od tod onkraj globeli »Faluba« na zah. pobočju sosednjega vzporednega grebena v gozdu parc. 1651, družb. last. Pr. 13, v. 1,2 m, nepoškodovana. — S. P.

Placar pri Ptuj. Na hrbtu grebena, ki se izpod Mestnega vrha spušča proti S v dolino Rogoznice, v gozdu parc. 468/2, k. o. Janežovci, last J. Horvat iz Placarja

30, nepoškodovana posamična gomila iz neznanega časa. Pr. 12, v. 1,1 m. — S. P.

Vičanci pri Veliki Nedelji. Na hrbtu ozkega grebena »Borovje« sev. od vasi ob kolovozu v gozdu parc. 68, k. o. Vičanci, družb. last nepoškodovana posamična gomila iz neznanega časa. Pr. 8,5, v. 0,6 m. — S. P.

Zgornje Duplje. Ob gradnji 2 vodnih rezervoarjev delno prekopana površina in prizadeta oblika Arhovega gradiča. Dvojni okop še neprizadet. Zaenkrat ni kulturnih najdb, torej gradišče neklasificirano, verjetno pa iz zg. srednjega veka. Gradnja močno okrnjena raziskovalne možnosti. — A. V.

1964

PALEOLIT

Zakajeni spodmol pri Prestranku. Po poskusnem sondiranju 1961 in prvem sist. odkopu pred jamo 1963 druga faza izkopa 20. VII. do 19. VIII. 1964. Vodil dr. F. Osole, sodelovali asist. V. Pohar in 8 študentov. Nadzoroval prof. dr. S. Brodar. Denarna sredstva Sklad B. Kidriča.

Druga faza sistematičnega izkopa v vsej širini jame kmalu po začetku del izkazala le skromne rezultate, zato spremenili prvotni načrt in način izkopavanja in omejili odkopno površino le na 3 m š. in ok. 2,30 m gl. rov, usmerjen vzporedno s podolžno osjo x proti sondi iz l. 1961. Šele v neposredni bližini sonde nekaj več najdb (kameni artefakti, ostanke favne in lesno oglje). Rov podaljšali še 2 m od sonde naprej in ustavili izkop ob profilu x = + 10,00 m. Izkop 37 m² — pribl. 85 m³ jamskih sedimentov.

Stratigrafske razmere v notranjosti jame v podrobnostih sicer nekoliko drugačne kot pred vhodom, v širokem okviru pa

enake. Prečni profil 5 m od vhoda v notranjost kaže značilen razvoj in sestav plasti v jami. Od zgoraj navzdol:

1. humus (0,10 m) z gruščem in posameznimi večjimi kamni;
2. droben grušč (1,00 m) — zgoraj in spodaj črnkasta prstena primes, na sredi sipek, brez primesi, tu in tam rjavkasta ilovica in večji kosi apnenca;
3. droben, ostro robot grušč z umazano rumenkasto ilovnato primesjo. Ponekod večje leče sipkega grušča, večinoma nekaj debelejšega. Pri dnu odkopa plast ponekod sprijeta v brečo. Do globine odkopa (z = -3,15 m) debelina plasti povpr. 1,30 m.

Vse plasti domala sterilne, le v spodnjem delu tretje mlajše paleolitski kulturni horizont (pozni gravettien), redko posejani kameni artefakti (13), ostanke pleistocenske favne (Rangifer tarandus, Marmota marmota) in drobci lesenega oglja, verjetno iglavcev.

Paleolitska raziskovanja v Zakajenem spodmolu dala sicer zanimive stratigrafske in speleološke podatke, ne pa pričakovane množine kulturnih najdb in ostan- kov favne. Po ugodnih rezultatih v po- skusni sondi pričakovali vsaj tako boga-

to najdišče kot v sosednji Ovčji jami. Uspeh nadaljnjih izkopavanj v Zakajenem spodmolu bi bil torej verjetno nesoraz- meren z naporji in spričo še toliko ne- raziskanih jam neracionalen. Zato nadalj- na dela tu za sedaj ustavljena, planira- na 3. izkopna faza opuščena. — F. O.

NEOLIT IN ENEOLIT

Lubniška jama nad Škofjo Loko. Na- daljevanje izkopavanj. Kulturne ostaline v primeri s prejšnjimi skromnejše. Dom-

nevanih paleolitskih kult. ostalin v niž- jih plasteh ni bilo. Dosegli dno. Razisko- vanje zaključeno. — J. E.

BRONASTA DOBA IN KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

Dobova pri Brežicah. 9. maja na njivi gramoznice parc. 997/2, k. o. Veliki Ob- rež, pri kopanju gramoza našli 2 žgana grobova ob prazgod. grobišču (gl. VS 8, str. 225) s temno sivo žganimi posodami (2 skodeli, 1 bikonična urna, del 25×25 cm velike žare, na najširšem obodu okra- šene z reliefnim vencem prstnih odtisov), bronasto iglo, delom bronaste ovratnice več kosi okroglo zvite bronaste žice. — S. Š.

Maribor — Pobrežje. 1963 F. Kaube, lastnik gramoznice z 1952 odkopanimi žarnimi grobovi (Kronika 1953, 141 ss) dokupil vzh. gozdno parc. 383, k. o. Po- brežje in vanjo razširil gramozno jamo.

Junija delavci zadeli na prve grobove grobišča, ki se vleče v ok. 25 m š. pasu od V proti Z. Med zaščitnim izkopom Pokr. muzeja ugotovili 15 grobov, pove- čini z velikimi žarami s pridevki. Enaka oblika pokopa in najdbe kot pri prej raziskovanem grobišču. Od velikih žar ohran- jena le 1, pridevne posode: vrči, amfo- rice, skodele pa še cele ali delno poško- dovane. Ne bogati bronasti pridevki v 6 grobovih sodijo k že znanim tipom ovrat- nic in obročkov. Tipološka noviteta le ig- la z okroglim pentljestim zaključkom. Inv. št. A 2746—2800. — Odkopavanje gramoza v smeri grobišča ustavljeno. — S. P.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

Biserjane pri Vidmu ob Ščavnici. Pri planiranju zemljišča na ploskem pomolu nad Ščavnico med Vidmom in Biserjana- mi otroci za buldožerjem pobrali nekaj črepinj in jih nesli J. Čušu na Zeniku. Med njimi črepinja rjave posode s pla- stičnim okrasom, kakršen se pojavlja v Podravju ob k. Ha B. Najdba odkriva prvo selišče iz zač. železne dobe v siver z antičnimi najdbami bogati dolini Ščav- nice. Raztresene najdbe tudi po sosednjih njivah. Preskromno zastavljeno sondira- nje parc. 192, k. o. Jamna, ni odkrilo mo- rebitne seliščne plasti. Na istem terenu najdena tudi črepinja pozno-latenskega lonca kože prej na zgodnjo fazo antične poselitve kot na kontinuiteto iz star. že- lezne dobe (gl. rimska doba!). — S. P.

Griže — Pongrac. Kmet. kombinat Za- lec, obrat Mirosan arondira področje med Grižami in Šeščami (gl. VS 7, 282) s pra- zgodovinskim ilirskim grobiščem. Danes še 53 gomil, več pa že povsem uničenih.

28. VIII.—10. X. 1964 prekopavali eno v gozdu F. Ovniča tik ob cesti v Bezovnik (k. o. Pongrac), pr. 21 m, v. 3,5 m. Sredi gomile v gl. 55 cm kamnit skoraj okrogel venec s pr. do 5 m, š. na vrhu 90 cm, na- vzdol se zožuje. Podaljšek venca proti SV d. 2,10 m, š. 0,90 m. Med kamenjem v gl. 1,50—1,90 m številni deli keramike, v ognju uničeni deli bronca in nekaj žganih kosti. V gl. 2,05 m tudi večje količine žganine. — 2 žgana groba našli tudi na robu gomile, oddaljena od sr. gomile 8 m, drug od drugega pa 1 m.

Grob 2 (žgan): žara iz črno sivo žga- ne gline, bronasta zapestnica z rahlo pre- segajočima koncema, deli enake bronas- te zapestnice.

Grob 3 (žgan): žara iz črno žgane gli- ne z zglaženo površino in dvojnimi vise- čimi trikotniki na ramenu in okolju, 2 glinasta bikonična vijčka, fragmentirana bronasta zapestnica s sploščenima konca- ma, jagoda iz zelene steklene paste. — A. B.

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

Godeške Dobrave. Ob sečnji ravninskih gozdov na Sorškem polju med cestama Jeprca—Kranj, Jeprca—Škofja Loka in potjo 1342 izvedel Loški muzej topo-

grafska akcijo. Ugotovljeno 52 gomil, lokalizirano pa tudi domnevno »taborišče«. (J. Eržen: Arheološki objekti na Sorškem polju LR X, 74-83). — J. E.

RIMSKA DOBA

Biserjane pri Vidmu ob Ščavnici. Pri sondiranju za sledovi prazgodovinske naselbine (gl. Starejša železna doba!) na njivi, parc. 193 k. o. Jamna, opažene lise črne zemlje in na površini pobrano nekaj črepinj, med katerimi 1 pripadala tipični zgodnjehalštatski črni žari, druge pa provincialne. Pri sondiranju 1 teh lis 15 m od zah. konca njive v gl. 15 cm odkriti ostanki lesene provincialne stavbe s kamnito podlago. V kulturni plasti precej črepinj, v glavnem od ovalnih loncev z mehko izvihanim robom, izdelanih iz s kremenecem mešane glinice in s precej porozno površino. Eden okrašen na vratu s pasom drobnih žlebičkov, drugi ima — edini — robato izdelan rob. Inv. št. A 2733—2745.

Podobna keramika in seliščni sledovi v prejšnjih letih odkriti na raznih mestih osrednjih Slovenskih goric (gl. Rimska doba 1963!) in kažejo tod, da ploski pomol nad mokrotno ravnico Ščavnice naseljen v daljših obdobjih prazgodovine in antike. V plitvi kotanji med njivo parc. 193 in cesto k Vidmu delavci pri poglobljanju izvira naleteli na obzidan studelec in ga delno razrušili. Kopenje jarka za vodovod od tod preko ceste v Videm na več mestih pokazalo do 25 cm deb. črnikasto kulturno plast 60 cm pod sedanjno površino. — S. P.

Celje. Pri sanaciji sev. stene v farni cerkvi izločili kvader $82 \times 54 \times 20$ cm marmorja: na spr. strani 79 cm v. poprsje nekega ženskega božanstva, bogati lasje pokriti s keltskim pokrivalom. Sedaj v lapidariju celjskega muzeja.

Na dvorišču **Starega piskra** pri kopanju temeljev za nov objekt odkrili dele rimske keramike, ki sedaj v muzeju. Natančnejših podatkov ni. — V. K.

Črešnjevce pri Slovenski Bistrici. Na griču z ž. c. sv. Mihaela (parc. 1 k. o. Črešnjevce) v ovalnem obzidanem taboru 46×34 m avgusta poizkusili s sondiranjem ugotoviti najstarejše grobove na nekdanjem pokopališču in morebitne antične ostaline domnevnega svetišča. To ni bilo ugotovljeno, vendar največ rezultatov iz antike. Prvotna cerkev z 9,2 m d. in 7,2 m

š. ladjo verjetno vsa iz v antiki obdelanih marmornih kvadrov, blokov in delov sarkofagov in nagrobnikov (gl. sl.!) — odkriti v temeljih in vrhnjih zaključkih sten nad sedanjim obokom. Ladja v 16. stol. na SV podaljšana v sed. apside, v 18. stol. še na JZ in dozidan zvonik; uporabljali pohorski kamen (tonalit in skrilavci), vmes v apside le še redki marmorni kosi. Pač pa ti še uporabljeni za gradnjo tabornega obzidja (v ohranjenih temeljih še obilo, vrhnji del obzidja pa ok. 1870 porušen in porabljen za utrjevanje cest; prim. Blatt Rogatec, 19 s). Tod pobran in prenešen v mariborski muzej (inv. št. A 2739) del napisnega kamna iz marmorja (v. 20, š. 34, deb. 19, v. črk 5,7 razmak vrst 2,5 cm): ... ACCEP ...

... G'SEX ...

Prava deb. ni znana, ker zadnja stran okrušena (gl. sl.). — Obilje obdelanih marmornih kamnov pričča za antično postojanko s kulturno stavbo v neposredni bližini, nedaleč od rimske ceste **Celeia—Poetovio**. Deli sarkofagov in nagrobnikov očitno iz 2 znanih grobišč sev. in j. od vasi (Blatt Rogatec, 19). V sondah okoli cerkve v raznih legah le 6 ostankov antične keramike in steklenih posod (inv. št. A 2727—2732). — S. P.

Dobova pri Brežicah. 16. VIII. 1964 na njivi gramoznice, parc. 997/2 k. o. Veliki Obrež, pri kopanju gramozja uničili 2—3

Črešnjevce, napisni kamen (foto S. Pahič)
Črešnjevce, pierre avec inscription

rimске grobove. Ohranjeni rdečkasti ostanki keramike kažejo na 3 manjše skodelice (T. VII, 1-6) in več trebušastih posod z enojnim in dvojnimi ročajem, podobnih tistim, ki najdene 1961 (VS 8, 239/240). V eni posodi bronasta noriško-panonska fibula, d. 7,5 cm, belo emajliran gumb z modrim polžasto zavitim okrasom in močno oksidiran, 14 cm d. železen nož. Predmeti v Posavskem muzeju. — S. Š.

Drnovo — Neviodunum. Razširjanje lanske sonde na območju rimske stavbe »Na Grobljah« in dodatne sonde za ugotavljanje antične poseljenosti prostora, kjer bo kult. dom. — Preko 300 m sond pokazalo, da prostor ni bil ves pozidan. Samo v 2 pasovih izrazita antična horizonta, vmes pravokotno se križajoči cestišči iz sphanega proda, med njima izredno močno grajeni podi neke stavbe s hipokavstom, a brez zidov (raznešeni in uporabljeni). Sredi stavbe s hipokavstom ogrevan prostor 6 × 5 m. V tlak vpraskani sledovi kažejo, da mesto vsakega stebriča za hipokavst vnaprej določeno. Drugih zidov nismo zasledili, tudi zemeljski prerezi kažejo nad sp. antičnim horizontom le enotno ruševinsko plast — prostor pač izropan, ali zaradi najdb (kipce boga Herakleja — J. Pečnik: svetišče) ali zaradi kamenja za zidave.

Sistematično raziskovanje na Grobljah odkrilo temelje obsežne stavbe z 2 prostoroma: manjši za stanovanje (tlak iz apnene malte), morda trgovino (v j. zidu zglažen, izredno dolg okenski nastavek — izložba oz. stojnica, pod to odprtino pa temelj iz razbitih peščenih blokov) z vhomom z J, kjer v zidu vrzel, a brez običajnega rimskega kamnitega praga. Vzh. odtod več ko 24 m d., a le 8 m š. lesen in najmanj enonadstropen prostor: j. zid največ 80 cm v., na vrhu raven in zalit z apneno malto, v kateri odtisi lesenih brun ostenja. Vzdolž po sredi 88 cm deb. in sedaj 96 cm v. zid; tako debel, ker očitno podpiral leseno konstrukcijo 1. nadstr. Pri poznejših prezidavah ta zid na Z odstranjen v š. 1 m za prehod v sev. del prostora. Talni načrt in lega stavbe kažeta, da ves objekt le veliko skladišče nad (odkopanim) savskim pristaniščem. Lice proti cesti (zidna tehnika), notranji prostori ometani. Plastovita gradnja osrednjega zidu značilna za Hadrijanov čas — zač. 2. stol. n. št., datacijo pa potrjuje tudi na tlaku ene prvih faz najden Hadrijanov novc. — V. 3., najpozneje v 4. stol. na tem mestu več lesenih stavb s tlakom iz apnene malte. Zidani temelji

le pri eni tik ob cesti, t. i. ribja kost značilna za poznorimsko obdobje.

Pod temelji zah. krila skladišča, zlasti pa v trg. prostoru in pred njim številni ostanki klesarsko obdelanih peščenih blokov, členov neke bogato okrašene stavbe, verjetno obrnjene proti S (Sava) s predverjem na trdnih stebrih s komp. kapitlom na vrhu. Verjetno gladka stena, pod streho profiliran arhitrav, okrašen z »jajčnim nizom« in stiliziranim bršljanovim listjem. V notranjosti žrtveniki z napisi, ki omenjajo božanstvo svetišča in posvetitelje. Odkrili dele najmanj 2 oltarjev in del napisa s črko . . N . . Mogoče torej svetišče posvečeno Neptunu. Po ostankih oglja nad njenimi temelji sodimo, da stavba zgorela že v 1. stol. n. št., ruševine služile za kamnolom, predvsem pa za zidavo skladišča. Ker svetišče sezidano iz peščenca (okolica Kostanjevice ali Velikih Malenc), druge stavbe pa iz apnenca (lomljen pri Pijavškem) in poznomo časovno zaporedje, sedaj vemo, da stavbe iz peščenca nastale v 1., druge pa v naslednjih stoletjih n. št.

S tem znova odprto vprašanje prevoza teh težkih gmot (posamezni kosi pristaniškega pomola tudi do 2 t), ki možen le po rekah ali v zimskem času na saneh. Verjetno po dograditvi pristanišča prihajalo kamenje za Neviodunum pretežno po Savi, kar dokazuje, da pristanišče iz zadnjih desetletij 1. stol.

Začasna postavitev pristaniških kamnov v mrtvi savski strugi in odkriti, sproti očiščeni in zavarovani temelji rimskih stavb zametek prih. muzeja na prostem. — P. P.

Gradišče pri Martinj hribu (Dol. Logatec). Obsežen poznoantični večkoten, verjetno peterokoten utrjeni objekt na ledini »Vrh brsta« parc. 1026 k. o. Dol. Logatec, na značilnem kraškem terenu s tenko plastjo humozne zemlje na neizravnani skalni podlagi, na kateri tudi temelj zidu, izkopaval 1963 F. Leben s sodelovanjem Z. Šubic.

Vzh. in del sev. stranice utrjenega obzidja uničeni ob gradnji in popravilu ceste Skalna vrata, del vzh. obzidja pa mogoče sam spolzeti v 3 m gl. vsek Skalnih vrat.

Vhodna vrata v utrdbi odkrita v 35 m d. in 1,30—1,40 m deb. j. obzidju. Smer na sev. robu delno uničenega, še 33,20 m d. in 1,40—1,60 m deb. zah. obzidja se dvakrat malo lomi. V sezah. notranjem vogalu manjši pravokotni prizidek 6,30 × 5 × 0,60 m z debelim temeljnim zidom, ki se proti S še nadaljuje — verjetno pred-

prostor, kar potrjuje v sev. zidu odkrit podboj vrat in sledovi line, odprtine v steni. Tubuli v notr. stenah prizidka in plast ogljenine kažejo, da bil prostor ogrevan. — Odkrite drobne najdbe: bronaste fibule s čebulastimi zaključki, železne sulične osti, konice kopij, sekir, panske sponse, železno okovje, žebelji, dleta, ključji, keramika in več ko 250 novcev, datirajo objekt od 2. pol. 3. stol. do k. 4. stol. — F. L.

Grubelce v dolini Drnice. Mestni muzej v Piranu jeseni 1964 nadaljeval odkrivanje temeljev antične stavbe na parc. 15/3 k. o. Korte. — V 10 dneh podaljšali 1960 in 1963 prekopani del za 2 m proti S in razširili za 4 m proti V po vsej dolžini, kamor segali še neodkriti zidovi in stranski kanal. V letos prekopanem delu parcele dokončno odkrili še 4. prostor in stranski kanal, ki se začinja 42 cm višje od dna glavnega kanala oz. višine dna manjšega prostora z mozaičnimi tli. Nikjer ostankov tlaka.

Drobne najdbe redke: deli naselbinske opeke, grobe keramike in rdečega stenskega ometa. Metalnih predmetov ni.

Temelji stavbe segajo v še neprekopani del terena. Po dosedanjih najdbah sklepamo, da gre za večjo antično stavbo, ki imela v doslej odkritem delu manjše hišne terme. — E. B.

Lanišče nad Kalcami — gl. posebno poročilo!

Ljubljana. Nadaljevanje malih zaščitnih posegov na novem Trgu revolucije ugotovilo stanovanjsko stavbo izven mestnega območja ob cesti Trojane (Atrans), tik ob drugem obrambnem jarku. Najdba hipokavsta na površini ok. 30 m² daje slutiti za stavbo ene same gradbene faze iz 2.—3. stol. n. š. zaradi neposredne bližine nekropole na vzh. strani ceste z grobovi iz 1. stol. n. š. verjetno stavba zgrajena potem, ko grobišča niso več uporabljali. Izkopavanja se bodo še nadaljevala.

Zaradi gradnje nove fakultete za strojništvo na Rimski cesti junija 1964 začeli s sistematičnimi zaščitnimi izkopavanji. Izkopno polje 1.456 m² obseglo že delno (Schmid) locirano insulo IX, del insule XXXIV, kloako in skrajni sezah. temeljni vogal insule VIII in sezah. temeljni vogal insule X. Med temi stavbnimi objekti odkopali križišče mestnih ulic in s tem dokumentirali Schmidove domneve. Odkopani predel insule IX po-

kazal naselitev že v najstarejši emonski gradbeni fazi, tj. v 1. stol. n. š. Najstarejša faza omejena na skrajni juzah. predel, osrednji j. del pa služil kot odprto dvorišče. Stratigrafska obdelava tega predela kaže odprto, leseno stavbo z zidanimi temelji. Debela plast žganine v 3. stol. (vdor Maximina Traxa) potrjuje domnevo, da leseni objekt takrat požgan, zravan, temelji pa porabljeni za novo stavbo mlajše gradbene faze, ki jo po ostankih materialne kulture in po sestavu zidov sodimo v sr. 3. stol. n. š. Obsegala ves pozidani areal. Veliki pravokotni prostor služil za zborni prostor ali pa za javno skladišče (primitiven tlak — zbita, s peskom pomešana zemlja). Stavba večkrat predelana in dozidana (dozidki v zah. in vzh. predelu). Popolnoma nov element v gradbeni strukturi emonske arhitekture pa predstavljajo postamenti na sredi stavbe, ki jih po stratigrafskih podatkih lahko zanesljivo uvrščamo v zadnje gradbeno obdobje, morda že v čas po hunskem vdoru, ko se v Emoni življenje nadaljevalo le na posameznih predelih nekdanjega mesta. — Pravokotno križajoči se cesti potekali v smeri S-J in Z-V in grajeni kot običajno z nasipavanjem pa večkrat popravljeni. Keramika, novci, bronasti nakit, najdeni med nasipnimi plastmi, potrjujejo 2 glavni obdobja gradnje teh cest. Najstarejša faza sodi tako kot omenjeni objekt v 1. stol. n. š. in uporabljena prav tako do vdora Maximina Traxa. Mlajša gradb. faza kaže večkratno pretlakovanje in v uporabi do konca obstoja Emone.

Nadaljevanje sistematičnih izkopavanj na Jakopičevem vrtu (vodi Mestni muzej, sodelovali Z. Šubic, in 4. štud. arhitekture): konservacija in zavarovanje 1963 odkopane insule XV, dviganje mozaika in odkop novega predela insule XV. Zaradi utrditve že odkopane predela in odvajanja vode uporabili kot drenažo mestno kloako, speljano pod cesto D (Schmid) v smeri Z-V, ki smo jo navezali na mestno kanalizacijo na Emonske cesti. Novi izkop na osrednjem delu vrta (pred leti Nar. muzej sondiral) po strukturi gradnje in razporedu prostorov nadaljuje del, odkopan 1963. Ker vmesnega prostora ni bilo mogoče odkopati, še ne vemo, ali gre v prvi gradb. fazi za več manjših stavb ali za enotno veliko stavbo. Izkopavanja se bodo nadaljevala. — L. P.

Ljubljana — Grad. Sept. 1964 Zavod za ur. stare Ljubljane začel raziskavati grad in neposredno okolico. — Sonda ob kapeli dala večji kos rimske tegule, son-

Ljubljana — Grad, deli vzdanih napisov (foto M. Slabe)
Ljubljana — Château, partie d'inscriptions murées

da levo od **današnjega vhoda** pa nekaj kosov rimske keramike. Vse najdbe v recentnih plasteh. — V desni steni **kazemat** (gledano od novo odkritega vhoda) tik nad lesenim podom kos do 25 cm v., 22 cm š., 20 cm deb. napisnega kamna iz sivega apnenca. V. črk 4,5—5 cm. Črke dokaj neskrbno oblikovane in v neravni vrsti, napisna ploskev ni povsem gladko obdelana, poznajo se udarci dleta (gl. sl.). — V nasipu ob novo odkritem vhodu z gotskim portalom odlomek do 26 cm v., 25 cm š. in 22 cm deb. rimskega napisnega spomenika iz sivega apnenca. V. črk 5,5—7 cm, črke dokaj pravilno oblikovane, a malo slabše vidne, ploskev pa precej gladka, delno zasigana (gl. sl.). — V bližini še kos do 31 cm d., 18 cm v. in 25 cm deb. kos napisa iz sivega apnenca. V. zelo slabo ohranjenih črk ok. 4 cm, ploskev gladka, a zasigana (gl. sl.). — V nasipu ob novem vhodu še 2 obdelana kamna. Prvi okrašen, gladko obdelan apnenec se odvíja od središča — cvetne čaše — lepo

vidna predvsem na eni strani, na drugi precej poškodovana. Največja ohranjena vel. 17 × 14 × 6 cm. Drugi (do 25 × 13 × 11 cm) kos: siv apnenec s profiliranim okroglim in ravnim robom, najden v bližini prvega, namensko nedoločljiv. Oba kosa zaenkrat časovno nedoločljiva. — V **sevzh. obrambnem zidu** na zun. strani vzdani v obrnjeni legi doslej recentno zasut in neviden, do 21 × 20 cm vel. kos spomenika iz sivega apnenca z napisom. V pravilno in lepo oblikovanih črk brez klesarskih napak 5,5—6 cm. Napisna ploskev gladko obdelana (sl. 2). — Na levi steni **pred dvoriščnim vhodom v kazemate** pod ometom v obrnjeni legi kos do 42 × 32 cm vel. rimskega napisnega kamna iz apnenca. V. skoro pravilno kvadratno oblikovanih črk 5,5—6 cm, napisna ploskev gladko oblikovana, nekoliko zasigana (gl. sl.). — M. S.

Ljubljana — Ferantov vrt. Sr. avgusta Mestni muzej v Lj. začel sistematsko ra-

ziskovati osr. prostor nekđ. Emone, na Ferantovem vrtu (Gregorčičeva-Rimska). Zah. del ob Igriški ul. 1959 J. Šašel, vzh. del ob Titovi c. 1963 L. Plesničar, osr. del pa 1916 W. Schmid. Raziskava 576 m² na osr. prostoru odkrila sezah. del insule XX (skladiščna ali trgovska stavba), sevzh. del insule XXI (stan. stavba z estrihi, hipokavstom in kanalizacijo) in cesto S-J med obema hišnima blokoma, pod katere najstarejšo gradb. fazo ob zah. strani insule XX rimska apnena jama, vkopana globoko v sterilno plast, ki v času pred 1. gradb. fazo ceste zatrpana z odpadnim materialom (groba in fina keramika, stekl. in bron. predmeti in živalske kosti). — Arhitekturne in drobne najdbe potrjujejo nepretrgano poselitev od prvih gradbenih faz rim. civilnega mesta. Pač pa spet vprašanje, kje bil mestni forum, saj to področje neposredno ob križišču *cardo maximus* in *decumanus maximus*. — Raziskovanje se bo nadaljevalo. — Z. Š.

Most na Soči. Ob izkopu novih temeljev na zemljišču za ž. c. v bližini nekđaj odkrite rimske vile odkriti deli rimskih predmetov. Zaščitni izkop ugotovil, da se kulturna plast ne nadaljuje na parceli, namenjeni za stan. stavbo, zato gradbenih del tu nismo ustavili, pač pa zavarovali teren v smeri, kjer bi se najdbe utegnile nadaljevati. — E. S.

Portorož. Ob topografskih raziskovanih morskega dna med Portorožem in Piranom ugotovljeno arheološko najdišče med skladiščem Solin in čolnarno Pomorske srednje šole. 17. X. 1964 piranski Mestni muzej začel zavarovalna raziskovanja. Odkrili temelje 3 verjetno zunanjih stavbnih zidov, grajenih v suhozidni tehniki kot satovje iz 2 vrst kamnja. Verjetno večja stavba s štirioglato apsido na JZ. Pribl. 10 m od ceste proti notranjosti zaliva zidovje uničeno, verjetno ob gradnji ceste Piran—Portorož. Tudi notr. zidovi delno slabo ohranjeni. Do tal stavbe ni bilo moč priti, ker polno nametanega kamnja. — Povsod po dnu najdeni deli rimske grobe keramike, boljša hišna redkejša. Zlasti ob juzah. zidu nakopičena večja množina rimskih amfor — rekonstruirati moč le 3. Tu odkrili tudi 2 vrsti ostankov rimskih kolov — starost bo povedala kemična analiza. — E. B.

Piran. 1956 pri 2. stolpu mestnega obzidja, parc. 9810 k. o. Piran, odkritih več skeletnih grobov brez pridatkov, samo

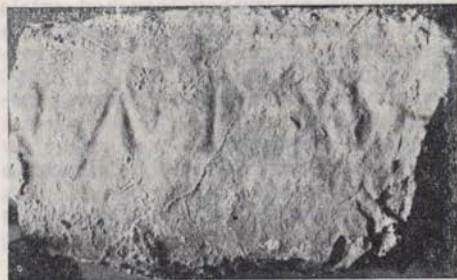
skelet, ki ležal 40 cm gl. v sivo rjavi ilovnati zemlji, imel na nogah trikoten kos rimske napisne plošče iz apnenca, 17,5 cm deb., do 42,3 cm v. in do 46,5 cm š. Profilirani rob 10 cm š., ohranjene črke VRIV v 1. vrsti v. 9,5 cm, črka S v 2. vrsti v. le 8,5 cm. — E. B.

Ptuj — Zg. Breg. Izkopi temeljev za stan. hiše na Zg. Bregu in ob vzh. meji k. o. Hajdina na nekaj mestih prerezali naselbinske plasti s sledovi preprostih objektov iz 3. in 4. stol. j. od rimske ceste, vodeče na most (npr. na parc. 295/1, 390/1 k. o. Zg. Breg), na enem mestu pa plasti same ceste (parc. 295/3 k. o. Zg. Breg). Čeravno arheol. sledovi močno uničeni (in ni značilnih najdb) potrjujejo starejše ugotovitve o topografiji mestnega dela Poetovia na Zg. Bregu.

Ptuj — Vičava. V osr. delu Vičave spomladi in poleti temelji novih hiš rezali humusne plasti z ruševinami. Sledovi antične poselitev tu torej močno uničeni, delno pa še globlje. Brez posebnih najdb.

Ptuj — Ljutomerska cesta. Muzej nadziral vse izkope temeljev sev. od Ljutomerske ceste v arealu vzh. poetovijskih rim. grobišč. Našli posamezne sledove uničenih žganih grobov in dele nedogotavljenih ali uničenih sarkofagov iz apnenca. Neznačilno gradivo potrjuje ugotovitve prejšnjih let.

Ptuj — Rajičeva ul. Med ruševinami zidu za gradom ob Rajičevi ul. 20. V. našli tudi kos rimske napisne plošče 46 × 39 × 10 cm iz pohorskega marmorja s profiliranim robom in delom napisa:

Ljubljana — Grad, del antičnega napisa (foto M. Slabe)

Ljubljana — Château, partie d'une inscription antique

deb. okroglo kamenje, prineseno iz bližnjega Svagola, med njim pa temen gozdni humus, pomešan z drobcami ometa, ki ni vezal kamnov. Ta jarek pravokoten, ok. 8×11 m, vkopan v peskovito rjavo ilovico, verjetno izkop za nadgradnjo (gl. sl.!). Profili preprosti: pod rušo plast temnega gozdnega humusa, ki prehaja v sterilno kompaktno gozdno ilovico. Kult. ostanki, predvsem keramika, v humusu, skoncentrirani na j. delu platoja. Severnejši kvadrant skoraj brez kult. gradiva, bržda zaradi nagnjenosti terena in erozije. Najdena keramika po oblikah profilov, žganju, sestavi gline, barvi in tehnični izdelavi (vrtena na lončarskem vretenu) izrazito srednjeveška, časovno neopredeljena. Našli tudi kose s šablono izdelanih rjavih keramičnih pečnic z rastlinskimi plastičnim okrasjem. — **Sonda 1** v obrambnem jarku proti S negativna: pod rušo temen gozdni humus s kamni in peskom, spodaj rjava peskovita ilovica. Tu jarek sorazmerno najgloblji, če odvezamo plast humusa, ki se vklinja v sterilno rjavo ilovico. V **sondni 2** na zah. delu obrambnega jarka na najgloblji točki v temnem gozdnem humusu nevezani kosi ometa med kamenjem, naplavljeni iz višje ležečega platoja.

Po dosedanji raziskavi, po osnovi arhitekture, florisu, strateški legi, izkopu obrambnega jarka in najdbah gradnja sodi v zgodnejšo srednjeveško posvetno arhitekturo, ki pa le delno ohranjena. Zidovi morda uničeni pri zidavi Zabelj (v bližini ni kamnoloma, vas pa po zgod. virih nastala v 13.—15. stol.). Pozneje služili morda za zatočišče ob nevarnostih, od tod gotova keramika in pečnice. Upoštevati treba tudi strateško prvino, tj. mejo med fevd. posestvi. — Sonde zasuli, kvadrante prekrili z rušo. — A. V.

Črešnjavec pri Slovenski Bistrici. Pri sondiranju starega pokopališča na (cerkvenem griču, gl. Rimska doba!) ugotovljeni 2 vrsti še ohranjenih pokopov. V novejšem času, morebiti od podaljšanja ladje proti JZ v 18. stol. (pri čemer v vzh. steno vdrali stranska vrata) mrtve pokopavali v do 1,8 m gl. jame pravokotno na cerkev, čeprav najbrž ne po vsem prostoru pokopališča. Poprej bili mrličji položeni vzporedno s cerkvijo, katere os ima odklon 62° od S proti V. Kolikor med mlajšimi grobovi kod še kaj neprekopanih tal, ugotovili polaganje novih mrtvecev na stare pokope, torej več plasti skeletov. Temelji apsida pokrivajo najnižjo plast skeletov, ob stari ladji pa ugotovili le posamične na videz odsekane kosti, ki

bi bile lahko starejše od cerkve. Starejši skeleti leže večinoma 1,2 do 1,6 m gl., pri čemer pa treba upoštevati, da prvotna površina (sodeč po podzidku prvotne ladje) za ca 0,5 m nižja od sedanje. Ob vzh. steni stare ladje j. v gl. 1,1 m odkrit v drugotni legi med prekopanimi kostmi srebrn obsenčni obroček s pr. $3,3 \times 4,5$ cm, ki ima 1 cm š. izkovano in gravirano pentljo (T. X, 1) in datira najstarejše pokope v 11. ali 12. stol. (inv. št. A 2726). Pokopališče okrog cerkve ok. 1840 opuščeno. — S. P.

Kranj. Pri rekonstrukcijskih delih na Titovem trgu našli na zah. strani med srednjeveško cerkvijo in čeli srednjeveških hiš — med št. 10 in 16. in pod zun. zidom št. 12 — 92 staroslovanskih skeletnih grobov, katerih lega dokazuje, da meja grobišča relativna in da se to širi še dlje proti Z. Praviloma na hrbtu in iztegnjeno ležeči, proti V usmerjeni skeleti vkopani 0,25—0,90 m gl. v humus, pomešan s prodrom med konglomeratnimi skalami. Samo grob 92, izkopan v zakristiji, bil pod kasnejšimi grobovi s krstami v gl. 1,90 m. Med grobovi pred levim vhomom v cerkev poleg grobov in situ tudi prekopi in naknadni vkopi. Med grobnimi pridatki značilni bronasti in srebrni obsenčni obročki, prstana, statvena utež, morska školjka kot obesek, bronast polmesečni uhan in bronast polmesečni uhan, okrašen z jamičastim emajlom. Med grobovi tudi srednjeveška in ilirska hallštatska keramika. — Kulturno in časovno se ta del grobišča vključuje v 1953 odkrito staroslovansko grobišče na j. strani farne cerkve. — Zaščitna izkopavanja se nadaljujejo 1965. — A. V.

Ljubljana. Glede na poročilo o moškem grobu v vrtu Narodnega muzeja septembra 1964 muzej napravil poskusno sondo, da ugotovi, ali tu grobišče in kdaj nastalo. Sonda 8×8 m od muzejske stavbe S-J proti Tomšičevi ul. Ob sp. koncu sonde v gl. 2,50 m v vzh. steni žensko okostje v smeri JZ-SV, dobro ohranjeno, na produ, stegnjeno, z rokama na stegnih. Ob lobanji, na prsih, med lopaticama in pod hrbenico ležale modre profilirane jagode (T. IX, 1) deli ogrlice. Na prsih 2 poškodovani ploščato kvadratni jantarevi jagodi (T. IX, 3, 4). Ob notr. strani desnega kolenskega sklepa bronasta fibula (T. IX, 1), ob zun. strani pa nekaj ptičjih kosti. — Skelet dvignili in je v muzeju.

Na prekopanem delu vrta ni drugega pokopa. — V. S.

Mlaka pri Kranju. Med Mlako in rečico Milka, nedaleč proti Z od rimskega grobišča v Bobovku slučajno odkrita v Oretnikovem peskovniku (last F. Škofic, Mlaka 24) 2 staroslovska groba na vzpetini sev. od ceste Mlaka-Predoslje. Ovalni grobni jami vkopani 0,90—1,10 m gl. v prod, zatrpani s humusom in prod, usmerjeni proti V. — Grob 1 zanimiv po načinu pokopa. Ob vrhnjem delu vodoravno na hrbtu ležečega skeleta zoglenele 13—15 cm š. deske (obroba) vodoravno in navpično sestavljale okvir krste. Čez prsa in vzdolž hrbtenice prav tako deski. Nad skeletom atipični kosi keramike staroslovske izdelave. — Grob 2 vzporeden s prvim in nekaj metrov od njega. Truplo pokopano na običajen način. V levi dlani majhen železen nož T. X, 3 z lesenim ročajem, tičal v kovinski nožnici (d. noža 12,8 cm d. rezila 8,8 cm, d. trna 4,0 cm, d. nožnice 8,8 cm). Oba skeleta moška. Materialno kulturni ostanke, način in smer pokopa opredeljujejo najdbo kot zgodnesrednjeveško — časovna omejitev le okvirna. Groba sodita v sklop manjših grobišč ali osamljenih grobov, že najdenih v okolici Kranja (Gorenja Sava, Srednje Bitnje, Suha, Korkrica). — A. V.

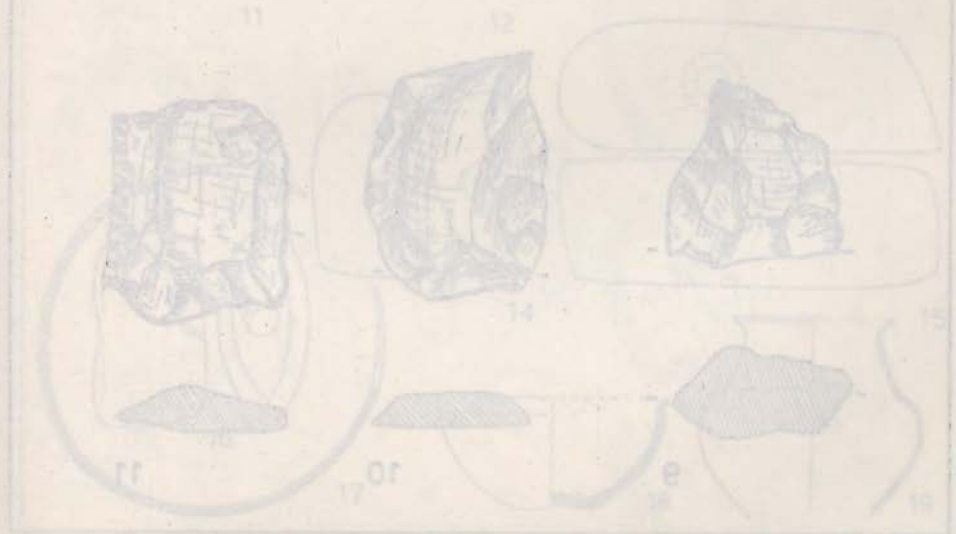
Muljava. Pri kopanju vodovoda zah. od cerkve našli zgodnesrednjeveški skelet. Poročilo sledi.

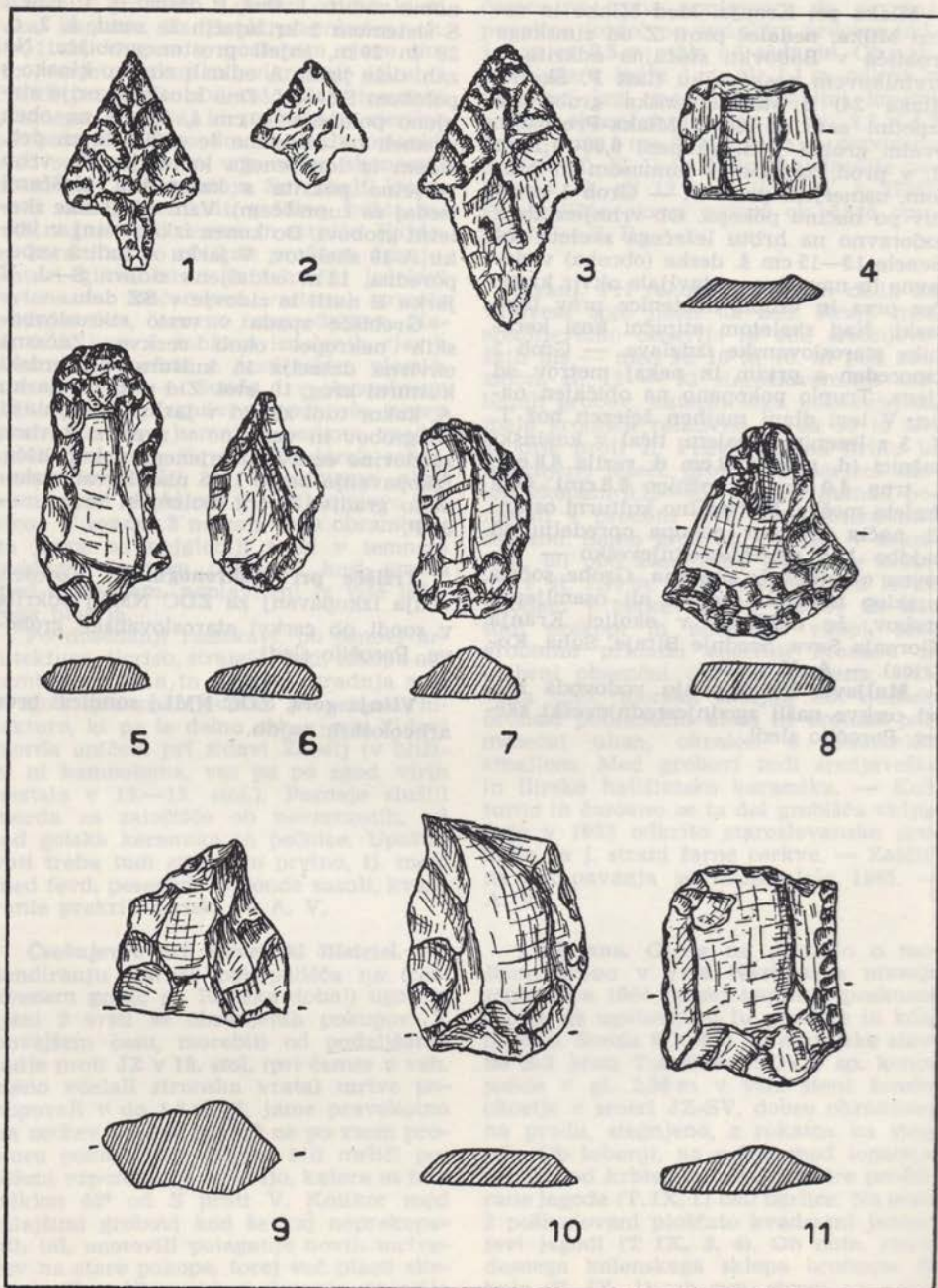
Trebnje. Na J od cerkve, parc. št. 236 k. o. Trebnje, od 20/10- do 21. 11. 1964 večja sondažna izkopavanja. Delo izmenoma vodili: J. Puš, P. Petru in T. Knez. S sistemom 2 križajočih se sond, š. 2, d. 28 in 29 m, zajeli prostor grobišča. Na zah. delu jarka A odkrili rimsko kloako s potekom SZ—JV. Dno kloake tvorijo strnjeno položene, 40 cm š. tegule na obeh straneh pa obzidane še s 30—35 cm deb. zidom iz lomljenega kamnja. Na vrhu verjetno pokrita s kamnitimi ploščami (sedaj za župniščem). Vzh. od kloake skeletni grobovi. Do konca izkopavanj v jarku A 10 skeletov. V jarku A tudi 2 vzporedna, 12 m oddaljena zidova S—J. V jarku B našli le zidovje v SZ delu.

Grobišče spada v vrsto staroslovskih nekropol okoli cerkva. Začasna okvirna datacija in kultura: belobrdski kulturni krog, 10. stol. Zid a in b v jarku A, kakor tudi zidovi v jarku B so mlajši od grobov in verjetno v zvezi s stavbno zgodovino cerkve in njenega pokopališča. Izkopavanja bomo 1965 nadaljevali. Izkopano gradivo hrani Dolenjski muzej. — J. P.

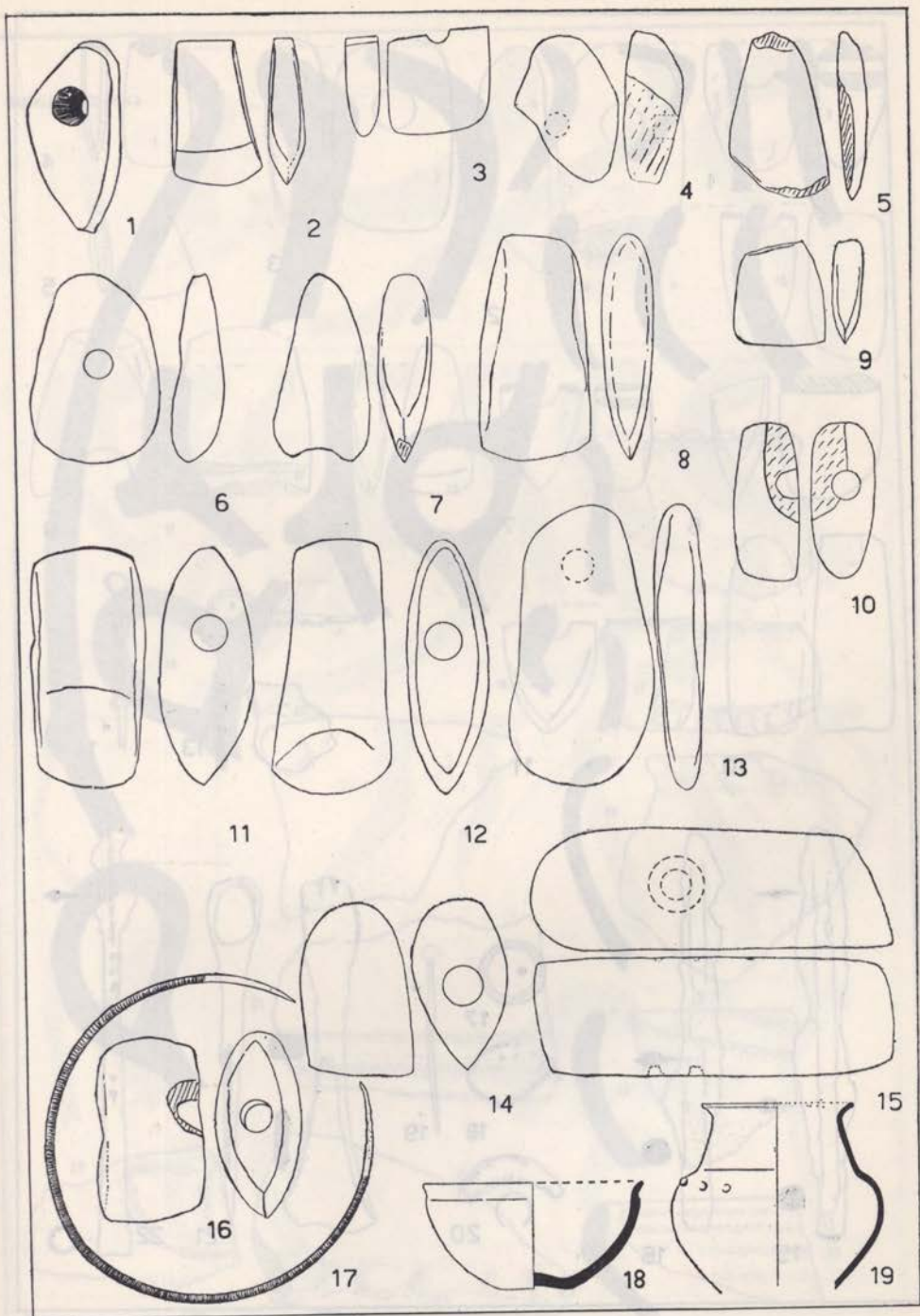
Tržišče pri Mokronogu. P. Korošec, vodja izkopavanj za ZDC NMLj odkrila v sondi ob cerkvi staroslovske grobove. Poročilo sledi.

Višnja gora. ZDC NMLj sondiral brez arheoloških najdb.

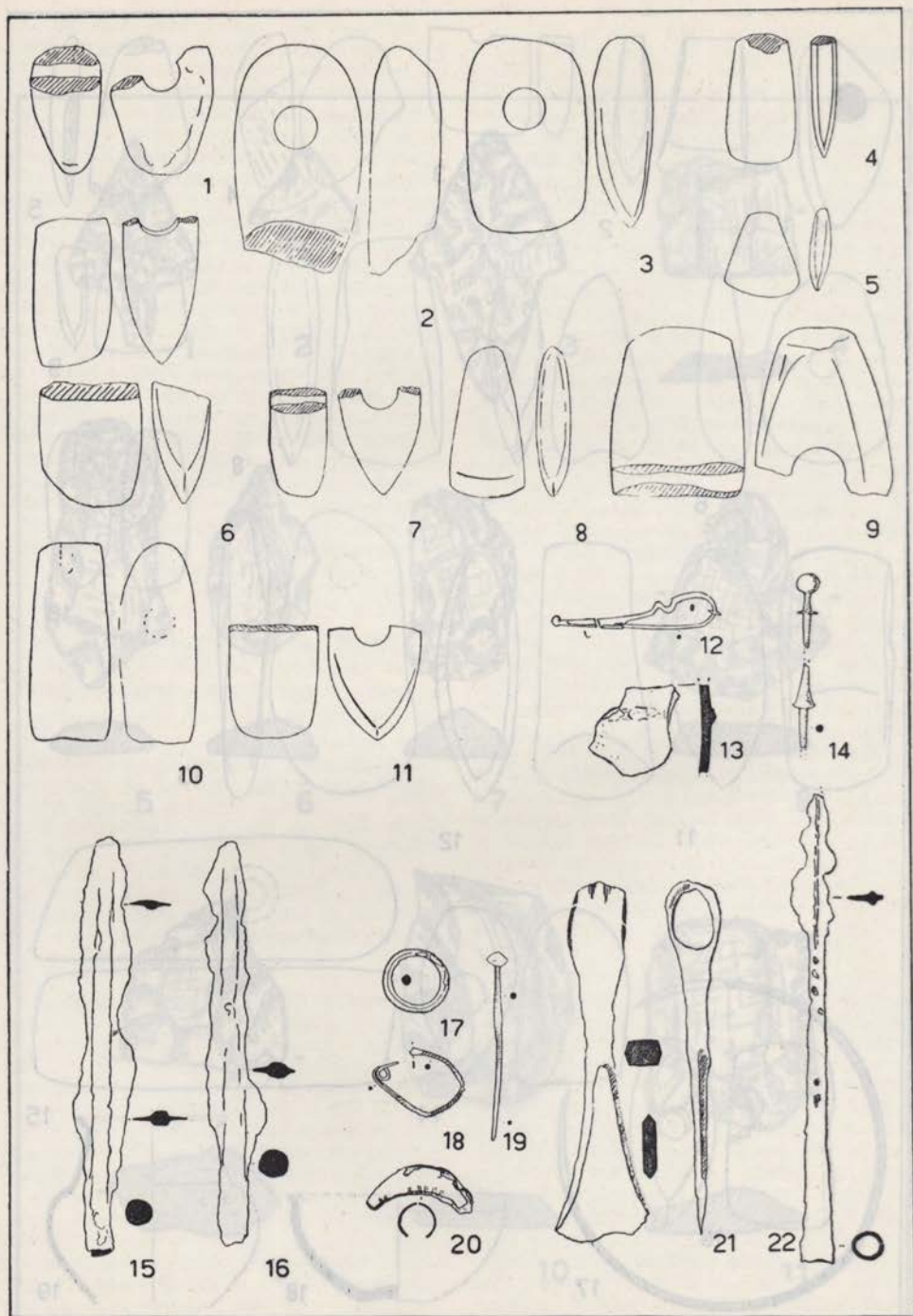

T. I. Luže pri Kranju, vse 1 : 1 (risal A. Valič)
 Table I. Luže près Kranj, tout 1 : 1

T. II. 1. Višnja vas, 2. Bučkovci, 3. Biserjane, 4. Hardek, 5.—6. Kobilje, 7.—9. Mihevci, 10. in 14. Selišči, 11. Negova, 12. Negovski vrh, 13. in 15. Zihlava, 16. Večeslavci, 17. Pertoča, 18. Limbuš, 19. Gornja Radgona; 19 = 1 : 8, vse drugo 1 : 4 (risal S. Pahič)

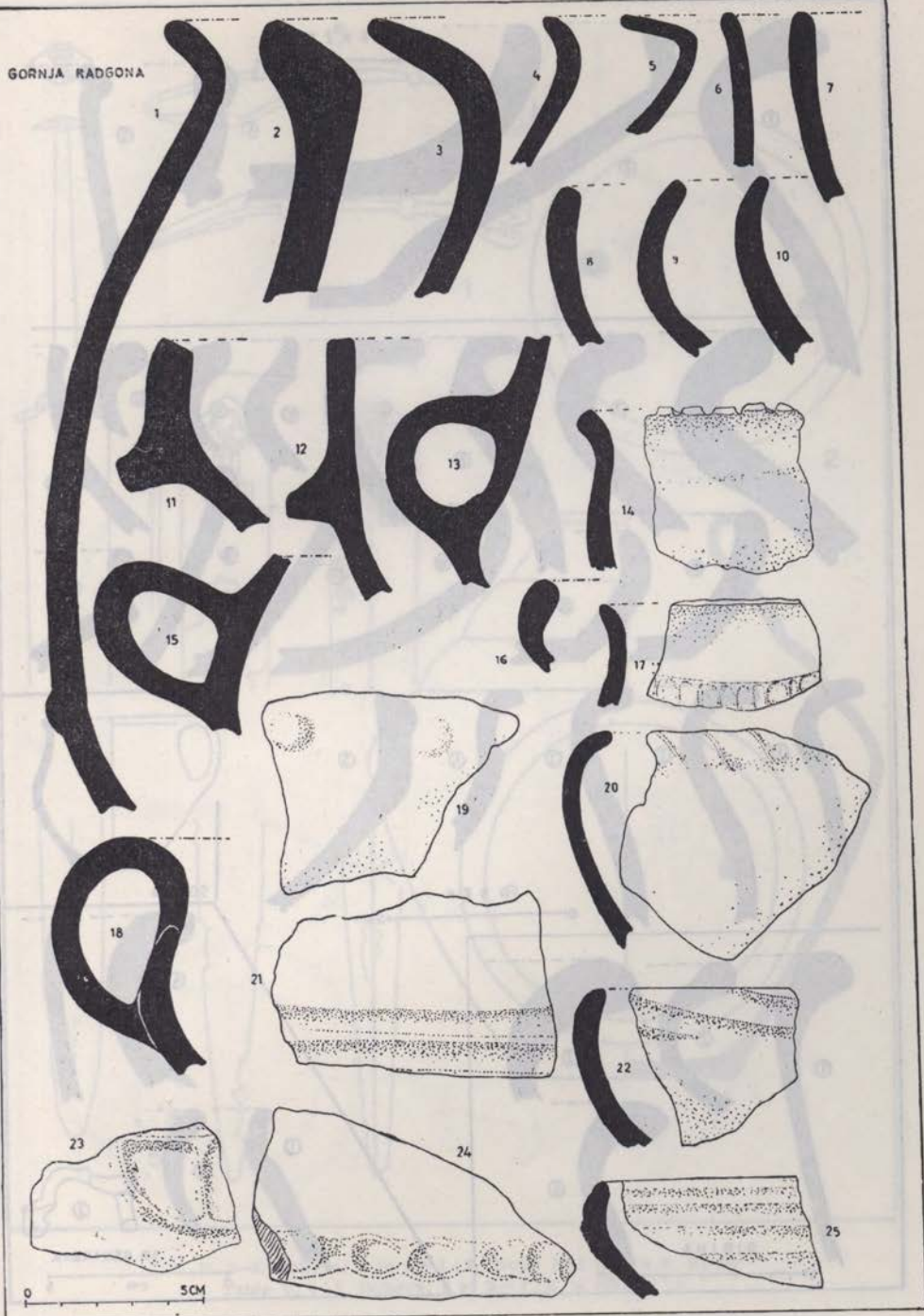
Table II. 1. Višnja vas, 2. Bučkovci, 3. Biserjane, 4. Hardek, 5.—6. Kobilje, 7.—9. Mihevci, 10. et 14. Selišči, 11. Negova, 12. Negovski vrh, 13. et 15. Zihlava, 16. Večeslavci, 17. Pertoča, 18. Limbuš, 19. Gornja Radgona; 19 = 1 : 8, les autres 1 : 4

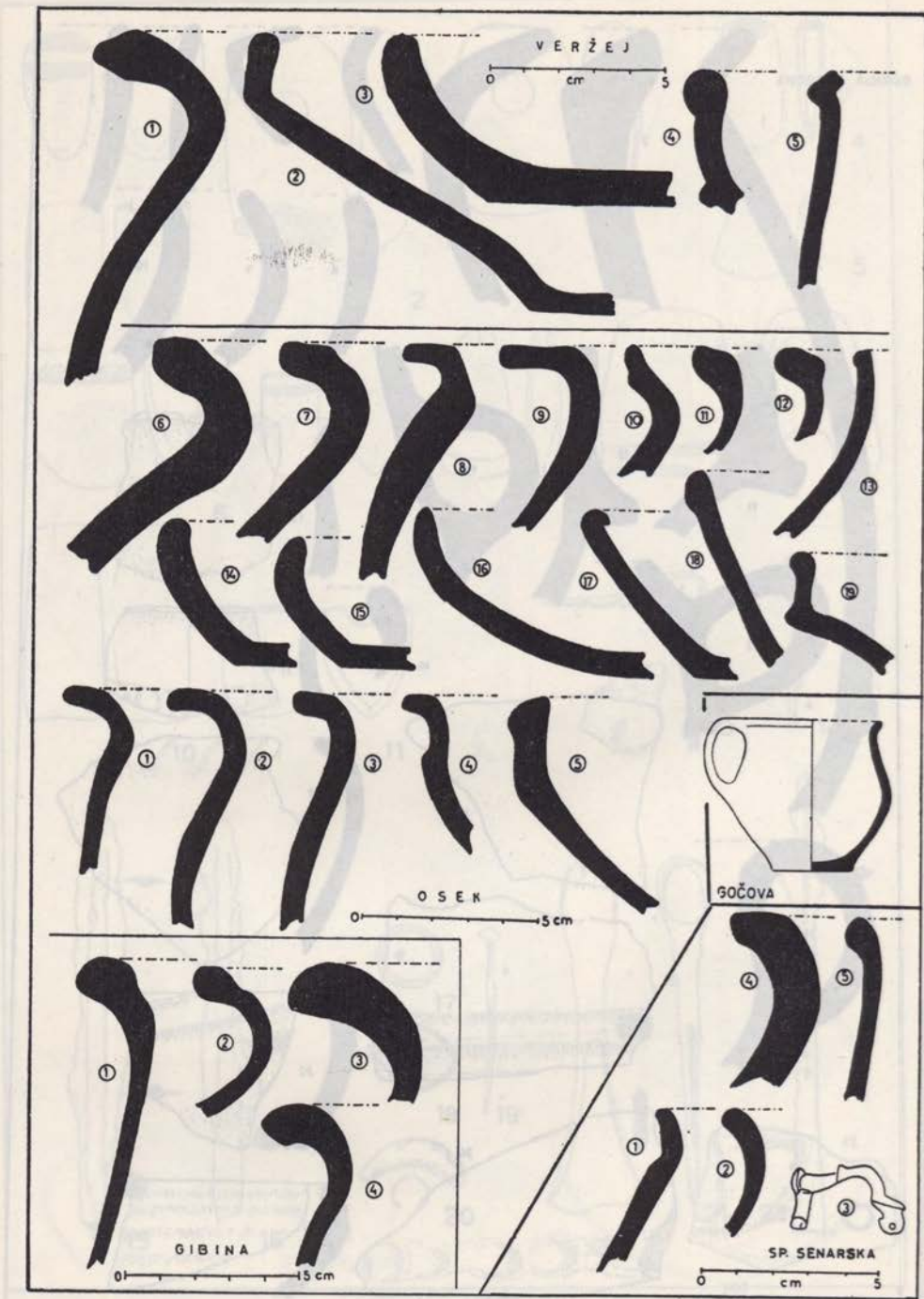
T. III. 1. Čikečka vas, 2. Dolnji Lakatoš, 3-4. Lendava, 5-5a. Markovci, 6 in 8-9. Puconci, 7. Prosenjakovci, 10. Morje, 11. Zavrh, 12-14. Orle, 15-20. Ljubna, 21-22. Kranj; vse 1 : 4 (risala S. Pahič in A. Valič)

Table III. Čikečka vas, 2. Dolnji Lakatoš, 3-4. Lendava, 5-5a. Markovci, 6 et 8-9. Puconci, 7. Prosenjakovci, 10. Morje, 11. Zavrh, 12-14. Orle, 15-20. Ljubna, 21-22. Kranj; tout 1 : 4

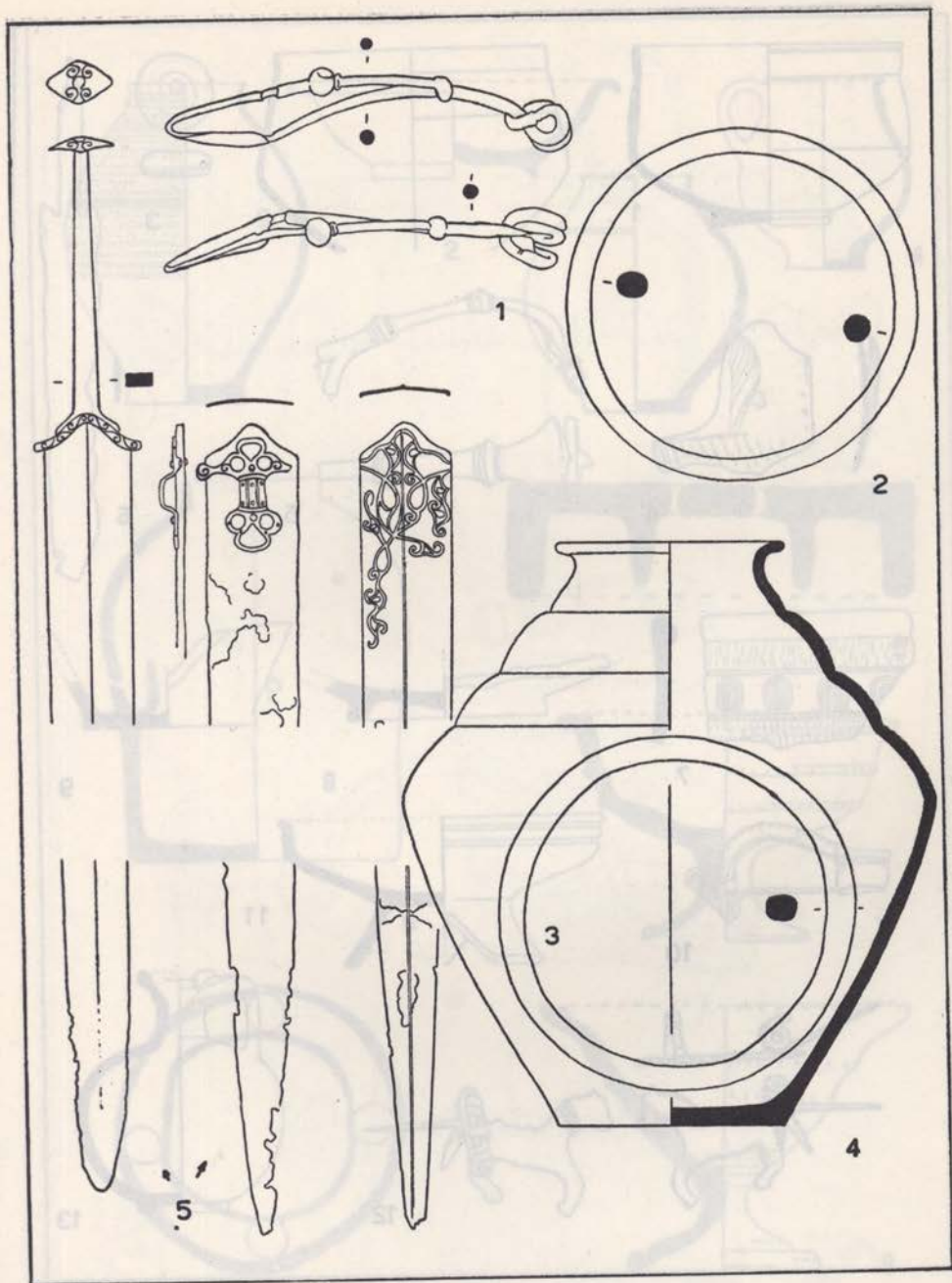
GORNJA RADGONA

T. IV. 1—25. Gornja Radgona; vse 1 : 2 (risal S. Pahič)
 Table IV. 1—25. Gornja Radgona; tout 1 : 4

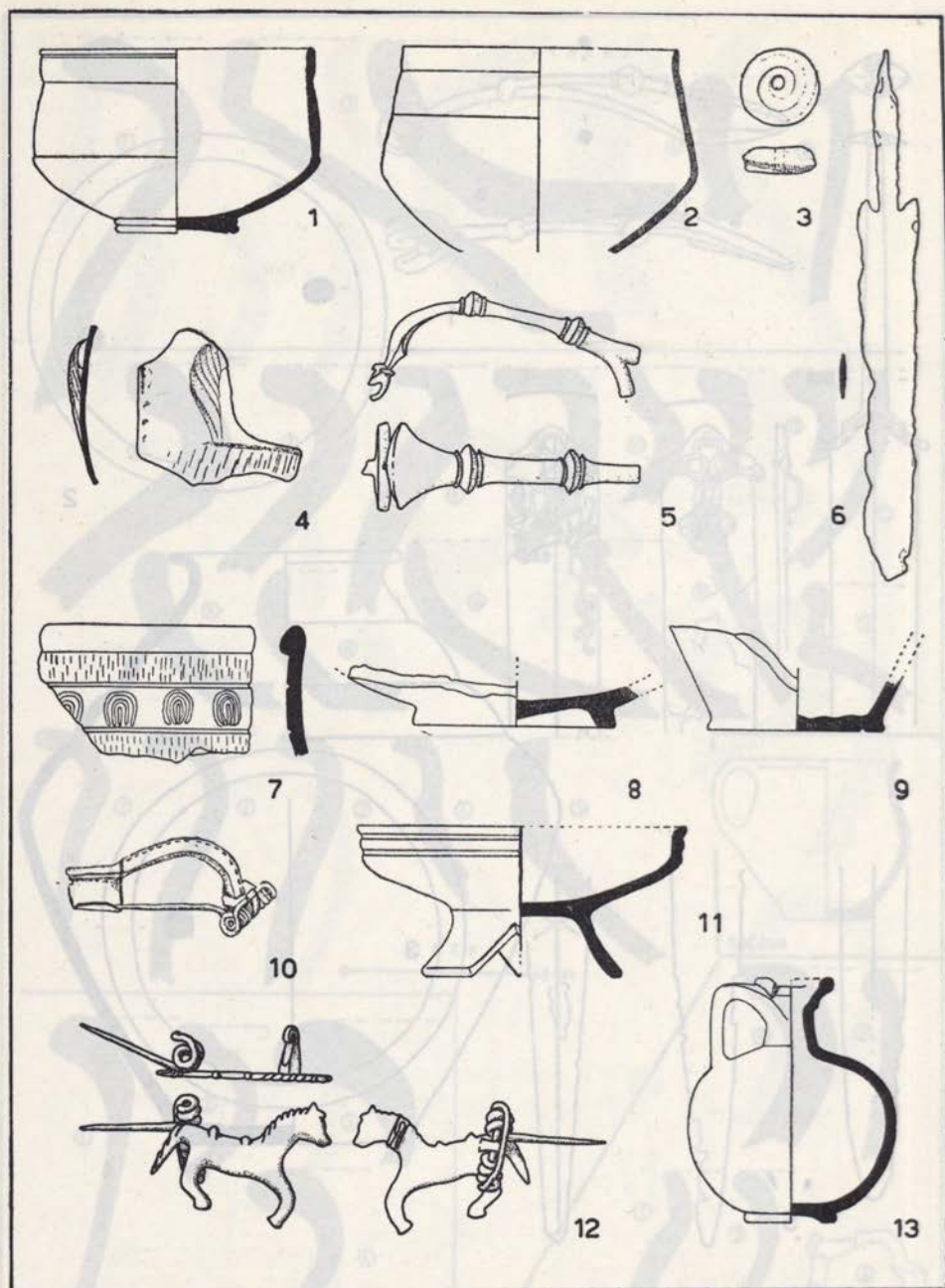

T. VI. Veržej, Osek, Gočova, Gibina in Spodnje Senarsko; vse 1 : 2 (risal S. Pahič)
Table VI. Veržej, Osek, Gočova, Gibina et Spodnje Senarsko; tout 1 : 2

T. V. 1-5. Dobova; 2 in 3 = 1 : 2, drugo 1 : 4 (risala S. Knez)

Table V. 1-5. Dobova; 2 et 3 = 1 : 2, le reste 1 : 4

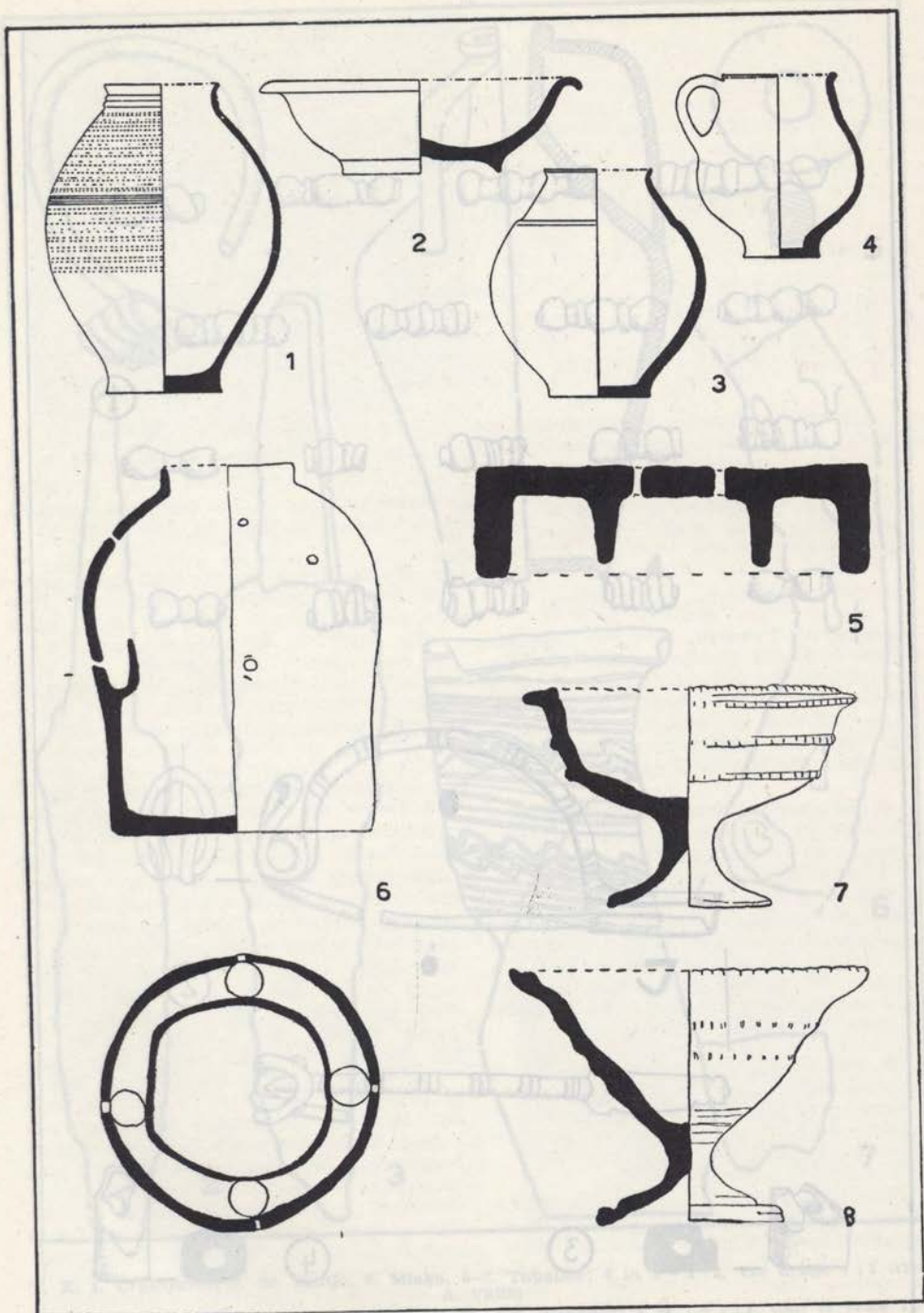

T. VII. 1-6. Dobova, 7-9. Gazice, 10. Ročevina, 11. Ločič, 12. Trebnje, 13. Dobja vas; 11 in 13 - 1 : 4 drugo 1 : 2 (risala S. Knez)

Table VII. 1-6. Dobova, 7-9. Gozice, 10. Ročevina, 11. Ločič, 12. Trebnje, 13. Dobja vas, 11 et 13 - 1 : 4, le reste 1 : 2

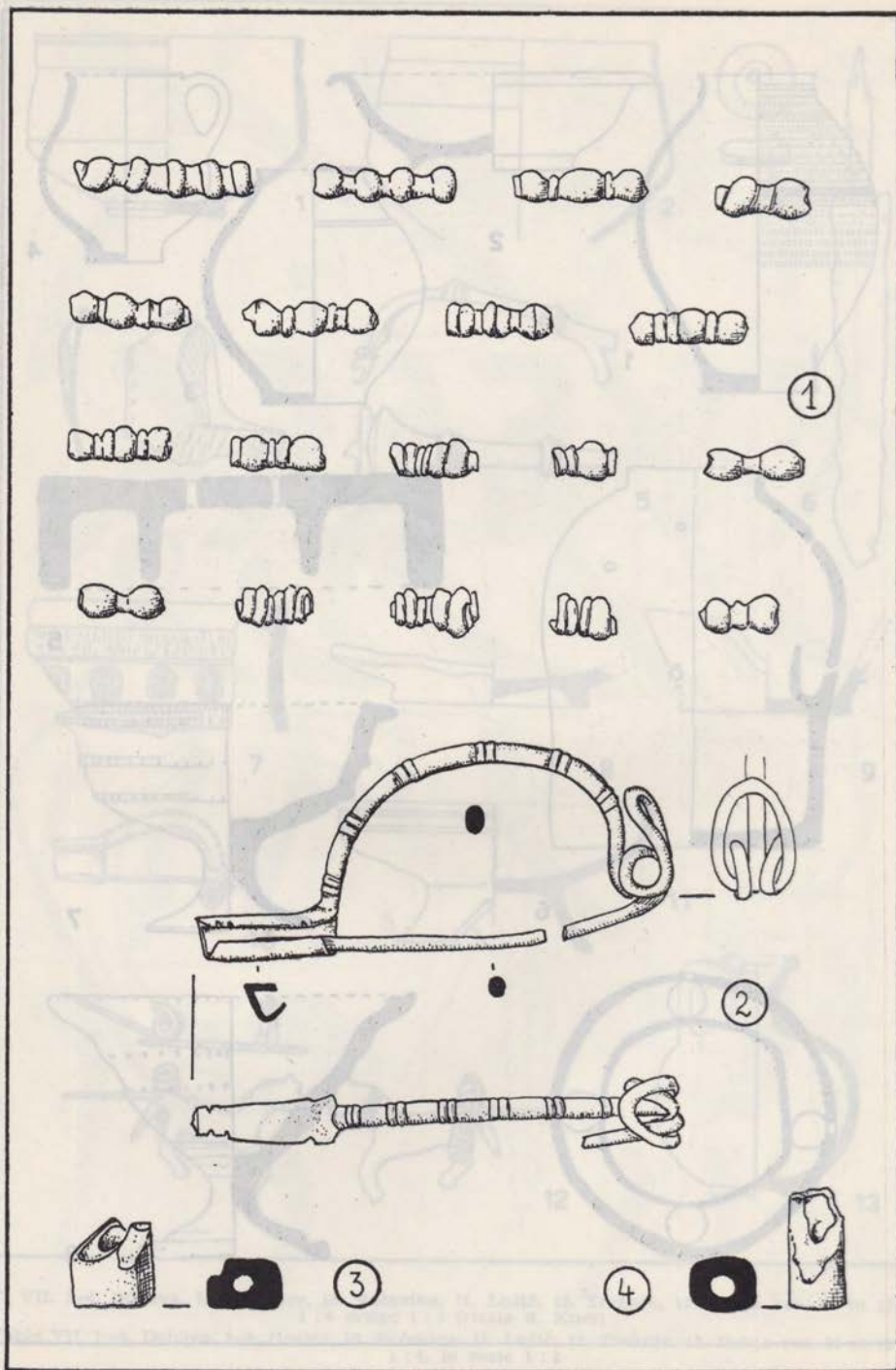
T. VII. Vozel, Gack, Dobova, Gazice, Ročevina, Trebnje, Dobja vas, 1:4 drugi 1:2 (risala S. Knez)

Table VII. Vozel, Gack, Dobova, Gozice, Ročevina, Trebnje, Dobja vas, 1:4, le reste 1:2

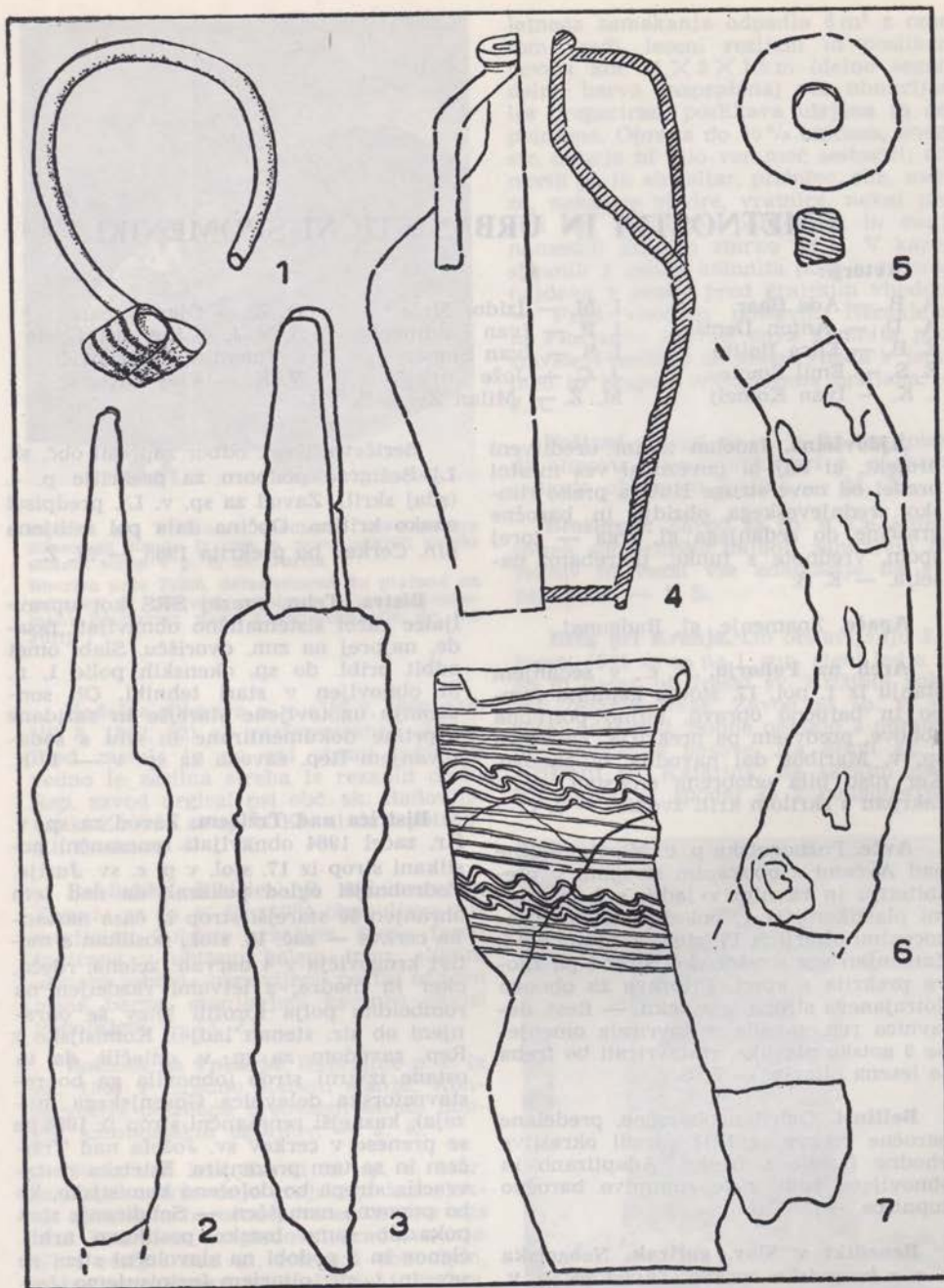

T. VIII. 1-2. Brengova, 3. Gračić, 4. Strejaci, 5-8. Ptuj; 1 = 1:16, 6 = 1:10, drugo 1:4 (risala S. Pahič in I. Mikl)

Table VIII. 1-2. Brengova, 3. Gračić, 4. Strejaci, 5-8. Ptuj; 1 = 1:16, 6 = 1:10, le reste 1:4

T. IX. Ljubljana, inventar groba v vrtu Nar. muzeja; vse 1:1 (risala V. Stare)
 Table IX. Ljubljana, inventaire du tombeau dans le jardin du Musée national, tout 1:1

T. X. 1. Crešnjevec, 2. Sr. Bitnje, 3. Mlaka, 4-7. Tupaliče; 4 in 7 = 1:2, vse drugo 1:1 (risal A. Valič)

Table X. 1. Crešnjevec, 2. Sr. Bitnje, 3. Mlaka, 4-7. Tupaliče; 4 et 7 = 1:2, tout le reste 1:1

UMETNOSTNI IN URBANISTIČNI SPOMENIKI

Avtorji:

A. B. — Ada Baar	I. M. — Izidor Mole	O. Z. — Olga Zupan
A. D. — Anton Demšar	I. P. — Ivan Pavlinec	Š. V.-J. — ing. arh. Špela
E. B. — Elica Boltin	I. S. — Ivan Stopar	Valentinčič-Jurkovič
E. S. — Emil Smole	J. C. — Jože Curk	V. K. — Vlasto Kopač
I. K. — Ivan Komelj	M. Ž. — Milan Železnik	

Ajdovščina. Izdelan idejni ureditveni projekt, ki naj bi povezoval ves mestni predel od nove struge Hublja preko rimsko srednjeveškega obzidja in baročne graščine do sedanjega gl. trga — torej spom. vrednote s funkc. potrebami naselja. — E. S.

Apače. Znamenje, gl. Radgona!

Areh na Pohorju. P. c., v sedanjem stanju iz 1. pol. 17. stol. s kamnito tumbo in baročno opravo, nujno potrebna obnove, predvsem pa prekritja. Zavod za sp. v. Maribor dal navodila za obnovo. Ker niso bila odobrena sredstva, samo zakrpan s skrilom kriti zvonik. — J. C.

Avče. Poznogotska p. c. Marije Snežne nad Avčami z obokanim stropom v prezbiteriju in ravnim v ladji, s 3 izrednimi plastikami iz 1. pol. 16. stol. in dragocnimi oltarji iz 17. stol., datirana 1515. Zamenjan ves strešni stol, streha pa znova prekrita s korci. Priprave za obnovo dotrajanega stropa še v teku. — Rest. delavnica rep. zavoda restavriralna omenjene 3 gotske plastike, restavrirati bo treba še lesena oltarja. — E. S.

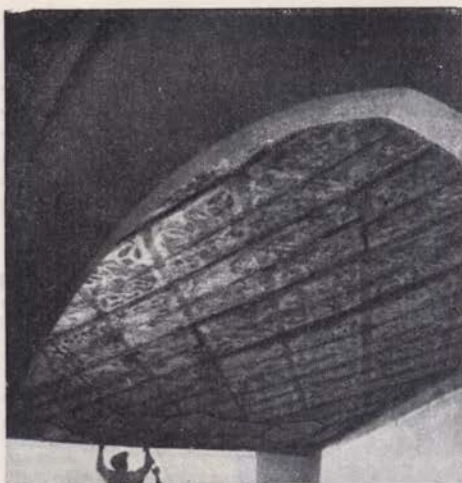
Beltinci. Ogled neobaročne, predelane baročne cerkve iz 1742 zaradi okrasitve vhodne fasade s fresko. Adaptirano in obnovljeno tudi malo zanimivo baročno župnišče. — J. C.

Benedikt v Slov. goricah. Neogotska ž. c. z neogotsko opravo. Zavod za sp. v. Mar. dal navodila za obnovo zunanjsčine. Obnovljeno tudi župnišče, zahtevnejša podeželska stavba iz 17. stol. z znano zbirko slik župnikov iz 18. in 19. stol. — J. C.

Beričevo. Kraj. odbor zaprosil obč. sk. Lj.-Bežigrad podporo za prekritje p. c. (zdaj skril). Zavod za sp. v. Lj. predpisal enako kritino. Občina dala pol milijona din. Cerkev bo prekrita 1965. — M. Ž.

Bistra. Tehn. muzej SRS kot upravljalec začel sistematično obnavljati fasade, najprej na zun. dvorišču. Slabi omet odbit pribl. do sp. okenskih polic 1. n. in obnovljen v stari tehniki. Ob sondiranju ugotovljene starejše in zazidane odprte dokumentirane in situ s sodelovanjem Rep. zavoda za sp. v. — I. K.

Bištrica nad Trzičem. Zavod za sp. v. Kr. začel 1964 obnavljati renesančni poslikani strop iz 17. stol. v p. c. sv. Jurija. Podrobnejši ogled pokazal, da nad tem ohranjen še starejši strop iz časa nastanka cerkve — zač. 16. stol., poslikan z motivi krogovičja v 4 barvah: zelena, rdeča, oker in modra, z letvami razdeljen na romboidna polja (profili letev še ohranjeni ob str. stenah ladje). Komisijsko z Rep. zavodom za sp. v. odločili, da tu ostane izvorni strop (obnovila ga bo restavratorska delavnica Gorenjskega muzeja), kasnejši renesančni strop iz 1898 pa se prenese v cerkev sv. Jožefa nad Trzičem in se tam prezentira. Estetska restavracija stropa bo določena komisijsko, ko bo ponovno nameščen. — Sondiranje sten pokazalo samo tonsko poslikavo arhit. členov in 2 podobi na slavoločni steni za sev. in j. str. oltarjem (pripisujemo Jerneju iz Loke). — Skupno izdelani ureditveni program predvideva obnovo izvirnega lesenega stropa, odkritje stenske polihromacije in restavracijo fresk ter spom. ureditev notranjsčine. — I. K. in O. Z.

Bistrica pri Trziču — snemanje kasetiranega slikanega stropa iz 1698 in novo odkriti gotski slikani strop v p. c. sv. Jurija

Bistrica près Trzič, détachement du plafond en caissons et plafond gothique peint nouvellement découvert dans l'église-chapelle de Sv. Jurij

Bodešče. Obnova p. c. (VS 7, 1960, 116, VS 8, 1962, 92) ob razformiranju občine Bled zastala in na eni strani ladje še vedno le zasilna streha iz rezanih desk. Rep. zavod urgiral pri obč. sk. Radovljica, ki Zavodu za sp. v. Kr. ni dala potrebnih sredstev. — I. K.

Bohinjska Bistrica. S sodelovanjem Zavoda za sp. v. Kr. 1964 obnovljena zunanjščina Zoisove graščine. Stene fasad tonirane v ubitem belem tonu, slikani »šivani robovi« obnovljeni, portal očiščen oljne barve, manjkajoči kamniti okviri dopolnjeni. — O. Z.

Bolfenk na Pohorju. Razvaline p. c. iz ok. 1500 v izredno slabem stanju. Konservacija potrebna predvsem zaradi dobrih kamnoseških detajlov. — J. C.

Borl. Vsa leta Zavod za sp. v. Mar. nadziral vzdrževanje grajskega kompleksa (gotske in baročne prvine, izredna lega nad Dravo) in pregledoval gradb. stanje. Urni stolpič nad gl. stolpom obnovljen, nabavljena opeka za prekritje j. trakta, urejeno ostrešje in streha nad grajsko kapelo. Dali strok. navodila za preureditev vrhnje etaže v gost.-hotelske namene. V celoti obnovljena prej izredno zanemarjena kapela: štukatura (zaradi dolgo-

letnega zamakanja odpadlo 6 m² z ometom vred), leseni rezljani in poslikani pevski kor 11 × 2 × 1,5 m (delno segnil, delno barva razprašena) ves obnovljen, les prepariran, poslikava utrjena in dopolnjena. Oprava do 50 % uničena, enega str. oltarja ni bilo več moč sestaviti; obnovili gl. in str. oltar, prižnico, obh. nez, nekatere okvire, vratnice, nekaj plastik itd. Zakristijo parketirali in vanjo namestili grajsko zbirko NOB. V kapeli shranili 2 velika kamnita puta z grboma, najdena v pesku pred grajskim vhodom. — Pred vhodom postavili Heraklejev in Florjanov kip na nova kamnita podstavka. Plastično okrašena vhoda v jedilnico in grajski vrt očiščena bršljana. — J. C.

Boštanj. Zavod za sp. v. Lj. predpisal, da obnova kape zvonika pri p. c. ohrani sedanjo obliko in kritino. — M. Ž.

Braslovče. Zavod za sp. v. Ce. izdelal spisek spomeniško najbolj zanimivih objektov in vezal vse adaptacije na svoj pristanek. — I. S.

Breg pri Kranju. Ob obnavljanju ž. c. jeseni 1964 so se na j. zun. steni ladje levo in desno ob freski sv. Krištofa pokazali ostanki fresk. Zavod za sp. v. Kr. začel odkrivati. Sonde obetajo 3 ohranjene vodoravne pasove. Na desni zg. ob Krištofu sv. Katarina, na skrajni desni del Križanja, spodaj še 2 neugotovljeni

Breg pri Kranju — freska sv. Krištofa pred odkrivanjem

Breg près Kranj — la fresque de St. Cristophe avant la mise au jour

kompoziciji. — Že znana freska sv. Krištofa do v. 2 m zaradi atmosferilij in neposrednega dostopa precej uničena. Preslikana tudi zgoraj (Krištofova glava in figuri angelov). — Ko bodo vse freske odkrite in restavrirane, bodo zavarovane z nadstrešjem. Na vogalih ladje bodo obnovljeni doslej z beležem pokriti šivani robovi. — O. Z.

Breg pri Litiji. Ž. urad po navodilih Zavoda za sp. v. Lj. prekril p. c., v katero zamakalo, s skrilom. — M. Ž.

Brezno ob Dravi. V gotško baročni ž. c. z bogato, večinoma baročno opravo notranjščina tonsko urejena in zavarovana pred talno vlago. Očiščena tudi oprava in urejena okolica. — J. C.

Brežice. Grajsko stopnišče gl. poseben članek! 1964 rep. zavod za sp. v. na prošnjo Posavskega muzeja zahteval, da obč. sk. Brežice ne dovoli obnavljati leseni provizorij na grajskem dvorišču oz. naroči Vinu-Brežice, naj ga podere. Podjetje ga še ni odstranilo. — I. K.

Britof pri Ligu. Gotska p. c. sv. Kancijana iz 1504 z izredno lepim prezbiterijem, gotskimi šilastimi okni, rebrast. obokom, freskami iz zač. 16. in zlatim oltarjem iz 17. stol., z gotskim trokrilnikom iz ok. 1520 in delom poznogotskega lesenega, poslikanega stropa sodi med naše najlepše notranjščine. Najbolj ogrožena značilna lopa, ki se »odlepila« od zah. stene, slaba tudi streha. Goriški in rep. zavod za sp. v. izdelala ureditveni program. Streha že prekrita, lopa povsem obnovljena. Se: restavrirati gotski oltarček in prezentirati notranjščino, pri čemer se upošteva italijanska restavracija med obema vojnama. — I. K. in E. S.

Brod pri Bohinju. Srednjeveška p. c. sv. Magdalene z delno odkritimi stenski-mi slikami propada. Rep. zavod za sp. v. priporočil kranjskemu, da dobi dovoljenje za nabiralno akcijo, ker poizkusi za popravila iz družbenih sredstev niso uspeli. — I. K.

Brunk. Ogled p. c. Treh kraljev, poznogotske troladijske dvoranske stavbe iz k. 15. oz. zač. 16. stol. s poznogotskimi freskami pod debelo plastjo ometa in lepo opremo iz 16. in 17. stol., pokazal močan propad zaradi talne vlage, razpadanje kamnoseško obdelanih arh. členov in čr-

vjedino. Ker ni sredstev za takojšnjo obnovo, celjski zavod predlagal, da se vsaj obkleše zun. zid. — Sočasna p. c. **Matere božje** med vojno razrušena. Zavod meni, naj se obe cerkvi obravnava skupno, namerava pripraviti obnovitvene načrte in priskrbeti sredstva za spomeniško prezentacijo stavb, zlasti za odkritje fresk in restavracijo dragocenih gotskih plastik. — I. S.

Bučkovci. Ob obnovi notranjosti ž. c. (VS 7, 1960, 127/8 in VS 8, 1962, 94) iz ok. 1440 s povečavami iz 1521—1547 in predelavami iz 1. pol. 17. stol. v prezbiteriju odkriti sledovi baročne slikarije iz sr. 17. stol.: ovalni medaljoni in ornamentika, a tako okrnjena, da se ni izplačalo ohranjati. — J. C.

Bukovska vas pri Šentjanžu (Dravograd). Gotska p. c. sv. Jederti z baročno opravo v slabem stanju! Popravljen od zunaj, toliko da ne zamaka. — J. C.

Celje. Ob obnavljanju cerkve sv. Maksimilijana Zavod za sp. v. Ce. poskrbel zlasti za z debelo plastjo malte prevlečeni gotski portal. Odstranitev malte pokazala, da kamen slabo ohranjen in gotski profil ponekod že zabrisan, zato dovolili, da poškodovane dele obnove s fino apnenom malto, a varujejo prvotni profil.

V zakristiji **Marijine cerkve** brez vednosti zavoda prvotni obok nadomeščen z ravnim betonskim stropom. Ker naj bi zakristijo prevzelo TNZ, cerkev pa bo imela novo zakristijo v stari zvonici in v prostorih za prezbiterijem, zavod zagotovil neokrnjenost gotskega portala (VS 8, 1962, 95) na sev. strani prezbiterija s kovanimi gotskimi vrati in ohranitev gotske podobe prostora pod starim zvonikom. Proti prehodu iz prezbiterija v novo zakristijo ni imel pomislekov, če ne bo prizadel Schifferjev freske (VS 8, I. c.).

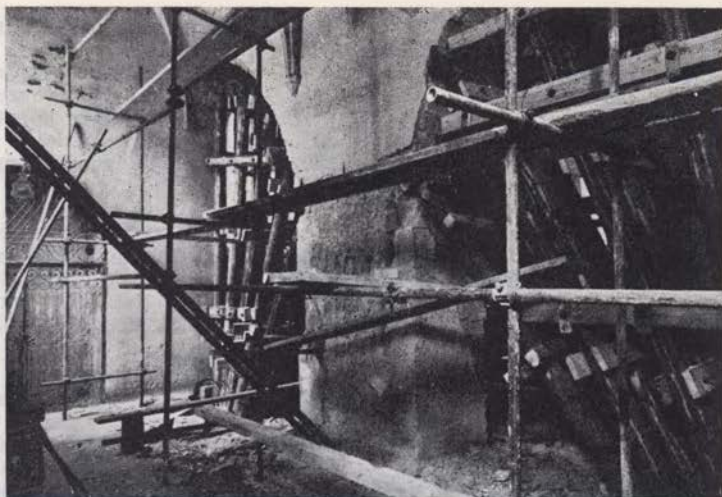
Rest. delavnica rep. zavoda obnovila zgodnjebaročne freske s profanimi motivi v eni od sob **stare grofije**. Sredstva dal Mestni muzej.

Zavod interveniral proti postavitvi drvarnic tik starega mestnega zidu na **Okopih**, zgodovinske in vedutno pomembne spomeniške vrednote starega Celja. Prepozno. Drvarnice bo treba enkrat odstraniti!

Zavod sodeloval pri lociranju novih stavb blizu mestnega jedra in v komisijah za dovoljevanje adaptacij in obnov v starem delu mesta.

Celje, opatijska cerkev — razmajani zgodnjegotski slop pred zamenjavo

Celje, église abbatiale, colonne branlante (haut gothique) avant remplacement

Jeseni 1963 začeli obnavljati **opatijsko cerkev sv. Danijela**. Baročna kapela ob bombnem napadu porušena, po osvoboditvi sev. stena zasilno zaprta in v njej nameščen kamniti gotski portal. Sedaj statični pregled pokazal, da ves sev. del cerkve ogrožen. Zato pred začetkom del objekt z detajli posnet in izdelan statični izračun za sanacijo najbolj ogroženih stavbnih delov. Okvirni program obnovitvenih del: statična ureditev gl. nosilnega slopa v sev. steni sr. ladje; sanacije vse sev. stene; sanacija sev. zun. stene;

statična sanacija drugih delov stavbe; obnova zunanjsčine in novo prekritje zvonika; obnova notranjsčine; restavracija in prezentacija Marijine kapele. — Slop v jedru zdrobljen, zato spričo 350 ton, ki naj bi jih nosil, potrebna nova železobetonska konstrukcija. Ob kopanju temeljev za opore sev. stene celjski zavod ugotovil, da cerkev že od kraja troladijska bazilika in torej tudi ločne odprtine prvotne. Pod tlakom nikjer ostankov starega zidu, pač pa našli marmornato napisno ploščo iz 1. pol. 16. stol:

Celje, opatijska cerkev — sev. stena osr. ladje po obnovi

Celje, église abbatiale, mur nord de la nef centrale après rénovation

Anne do (mini) M⁰CCCCC⁰
 XVIII iar ist gestarbe(n)
 die erber frau Radi
 gund haiderin von
 Eferdiugem geme
 hl der Vlrich hohen
 hanter gottsmid pur
 ger tzu Cili der got
 genedig sey.

Cerklje, obnova fasade ž. c.

Cerklje, rénovation de la façade de l'église paroissiale

Hkrati našli v zemlji tudi ostanke srednjev. keramike in kosti (prim. Arheol. spomeniki, 1963, zg. sr. vek). Nosilni slop nato po načrtih v. gr. t. Požauka iz Maribora na novo pozidan v lamelah. — Spomladi 1964 odstranjen omet sev. stene (sr. ladje), ki pa tako razpokana in statično ogrožena, da ne bi prenesla vklesavanja železne armature. Zato jo utrdili s košarasto konstrukcijo — novi omet prav tako debel kot tisti ob zadnji predvojni restavraciji! Nato z nateznimi železnimi vezmi povezani sev. in j. stena sr. ladje, plombiran in statično utrjen zah. lok na sev. steni in utrjena razpoka med zvonikom in ladjo. — Jeseni oprli in razbremenili gotske oboke sev. stene, sneli epitafe v sev. pročelju in spravili rimsko glavo v muzej. Restavrirani epitafi bodo pozneje spet vzdani na prvotnem mestu. Rep. zavod svetoval namesto postopnega

rušenja in pozidave injektiranja sev. zun. stene, kar bo ceneje in spomeniško bolj pravilno, ker ohranja prvotno strukturo stene. Delo bo prevzel Zavod za raziskavo materiala in konstrukcij iz Lj., statične izračune izdelal ing. Ribnikar. Najprej bodo v steni vgradili vodoravne in navpične okrepiteve s prepaktiranjem, nato bo ves zid zalit s cementno emulzijo. Zunanost bo spremenjena le v tem, da se bo obnovilo eno od obeh poznogotskih oken v zg. delu zidu. — Od investiranih 7 milijonov okr. skupščina prispevala tri, drugo zbral župn. urad. — I. S in I. K.

Cerklje. Župn. urad jeseni 1964 obnovil fasado ž. c. Stene tonirane svetlo oker, izstopajoči stavbni členi pa belo, tako baročna fasada postala razgibana in plastična. Topoli na manjši urejeni zelenici pred cerkvijo delno zastirajo pogled na fasado. Na predlog kranjskega zavoda bo zato ž. urad cerkvenemu portalu najbližja topola odstranil. — O. Z.

Cerknica. Rep. zavod za sp. v. obveščen o nekih posegih v arhitekturo odlično ohranjenega tabora, vendar gre le za vzdrževalna dela. Pripravljen ureditveni oz. obnovitveni načrt. — I. K.

Cerkno. — Gl. Etnografski spomeniki.

Cerkvenjak. Ž. c. iz 1516—1546 s prizidavami iz 18. in 19. stol. značilno predstavljata slovenjegoriško pozno gotiko. Lepa notranjščina in bogata oprava. Ureditve strehe, zunanjščine in notranjščine ustvarila prostorno enotnost. Nerešeno še vprašanje zakristije iz 1891, ki z obliko in lego kvartir notni učinek. — V osnovi poznogotsko (letnica 1599), po videzu pa baročno **župnišče** brez vednosti Zavoda za sp. v. Mar. pokvarjeno s štiridelnim oknom v zah. fasadi. — J. C.

Črešnjevc. Kamnito poznogotsko znamenje v temeljih utrjeno in zravnano, steber plombiran, slike v nišah retuširane, streha prekrita z bakreno pločevino. Vse znamenje konservirano — prepojeno z apnenim cvetom. — J. C.

Črnomelj. Obč. skup. Čenomelj želela, da ji Rep. zavod za sp. v. obnovi streho na zavarovanem Kulturnem domu. Odstopili lj. zavodu, občino pa opozorili na zak. predpise in prakso. — I. K.

Dobrina pri Zusmu — novo odkrita freska sv. Andreja iz 2. pol. 15. stoletja na slavoločni steni

Dobrina près Zusem, fresque de St. André, datant de la 2e moitié du 15e siècle, nouvellement découverte sur le mur de l'arc triomphal

Desternik. Obnovljena zunanjščina ž. c. iz 1505—1518 s prizidanimi kapelama iz 1768 in str. ladjama iz 1888 dobro prezentira naše predreformacijsko arhitektonsko hotenje. Urejena tudi vsa streha. — J. C.

Dobrina pri Žusmu. Zavod za sp. v. Ce. ugotovil, da ž. urad brez dovoljenja zamenjal ogredje p. c. sv. Jakoba z zasnovo iz 14. stol. Sorazmerja ostrejša se ne ujemajo več s stavbno gmoto, med sp. delom strehe in zidom precejšen razporek, ki škoduje funkcionalnosti in estetskemu videzu. — Ob ogledu odkrili na

zah. strani slavoloka dokaj kvalitetne freske, sorodne slogu mojstra Andreja iz Öttinga. Tudi drugod v ladji in prezbiteriju pod ometom srednjeveške freske. Najdba izredno pomembna, saj zah. Stajerska v primerjavi s Kranjsko in Goriško izredno revna s tovrstnim spom. gradivom. — I. S.

Dol pri Ljubljani. Ker v programu turist. razvoja obč. sk. Bežigrad tudi grad Dol, Rep. zavod za sp. v. opozoril na potrebno obnovo parkov po izvornih načrtih, obnovo obeh klasičističnih paviljonov itd. Svoj čas zavod zagotovil rep.

sredstva za obnovo gradu, ni pa dobil obč. deleža in stvar propadla. — I. K.

Dolenja vas pri Senožeah. Gotska p. c., vključena v delno še ohranjeno taborno obzidje (stoji še en stolp), s stenskimi slikami v prezbitერიju ogrožena zaradi delno že porušene strešne konstrukcije. Rep. zavod za sp. v. dal 700.000 din in s fin. deležem in sodelovanjem Spom. komisije v Kopru prekril cerkev v stari obliki in tako zavaroval dragocene stenske slike. — I. K.

Dolnji Slaveči. Znamenje Beli križ; verjetno že iz 18. stol., Zavod za sp. v. Mar. gradbeno popravil, očistil razpoke, zaplombiral poškodbe, utrdil temelje, ves zid pa obil s cementnim mlekom in ometal z apneno malto. Sp. profilacijo zavarovali pred padavinami z bakreno pločevino, streho obnovili z opeko, izkopali odvodni jarek in znamenje na novo okrastotirali. — J. C.

Dolnji vrh pri Vel. loki. Kapa zvonika p. c. obnovljena po navodilih Zavoda za sp. v. Lj. Na vogalih triosminsko zaključenege prezbitერიja odkrili slikane šivane robove z značilnim okrasom 16. stol. Okrasje opasuje tudi ves prezbitერიj pod strešnim zidcem. Zavod predpisal, da se prezbitერიj pobarva belo (z nedotaknjnimi slikarjimi!), ladja pa svetlo okrašto. — M. Ž.

Dornava. Zavod za sp. v. Mar. dal navodila za obnovo bogato freskirane gl. dvorane in popravil in konserviral porušeno vrtno plastiko (Seneca). — J. C.

Draškovec. Na prošnjo Dol. muzeja se rep. zavod za sp. v. zavzel za ohranitev t. i. Trenčeve graščine pri Šentjerneju na Dol., redkega ohranjenega in stavbno zanimivega preprostega podeželskega dvorca iz zač. 17. stol., ki nima več utrdbenih sestavin niti v okrasni izvedbi. Dvorec ima tudi bogato zgod. in lit. ozadje. — I. K.

Dravljje pri Ljubljani. Po opozorilu rep. zavoda za sp. v. skupno pregledali cerkev, ki naj bi se obnovila. Sondirali oboke, venčne zidce in pilastre in na tej osnovi določili nove barve. Očiščena tudi freska M. Bradaške na ladijskem oboku, ki se z zadržanimi barvami dobro vključuje v prostor. — M. Ž.

Erzelj. Vrh nekđ. tabora nekđ. ž. c. sv. Mihaela, pozidana v 15. stol. in pozneje

močno barokizirana. Rep. zavod za sp. v. 1964 sondiral stene in v sev. steni prezbitერიja odkril ob barokizaciji močno poškodovane gotske freske. Izraziteje izstopa glava svetnika, na 2 mestih pa zanimiva upodobitev nekđ. erzeljskega tabora. 1965 bodo ostanki fresk do kraja očiščeni, utrjeni in fragmentarno ohranjeni. — V sklopu tabornega kompleksa tudi gotska p. c. sv. Lovrenca iz konca 15. stol. Okt. 1964 rep. zavod sondiral tudi tu. Odkrita ena pola v oboku s freskami iz 15.—16. stol. Istočasno goriški zavod obnavlja streho in strop ladje. — E. S.

Famlje. Že pred leti sesuta streha nad ladjo ogroža stenske slike v prezbitერიju, ki so še pod beležem. Rep. zavod za sp. v. namenil za prekritje nekaj denarja. V sporazumu s spom. komisijo v Kopru se bodo dela začela takoj po prekritju p. c. v Dolenji vasi. — I. K.

Fojana. Stolp p. c. se že več let nevarno nagibal in ogrožal okolico. Izredna teža kamnite zvonikove konice preveč pritiskala na temelje zvonika, ki stoji na netrdem terenu. Nagib zvonika vlekli s seboj tudi dele ladijskih sten. Težko kamnito konico odstranili in konstruirali lahke cinast zaključek, domač pri sorodnih arhitekturah v Brdih. — E. S.

Frankolovo. V ekspertizi za urb. načrt Zavod za sp. v. Ce. zahteval, da se ohranijo stari rimski most, partizanski grob s spomenikom sev. od naselja ob gl. cesti, grad Sternstein (prv. lastniki lindeški gospodje) in poznobaročna cerkev iz 1789 s sočasno opremo, načelno pa tudi značilni pogledi na pokrajino. — I. S.

Gluho Vrhovlje v Brdih. V prezbitერიju in na spr. strani slavoloka p. c. ohranjene freske iz k. 15. stol. Kritina prezbitერიja iz kamnitih plošč posebno mikavna. Ker zamakalo freske, ponekod na novo urejena. — E. S.

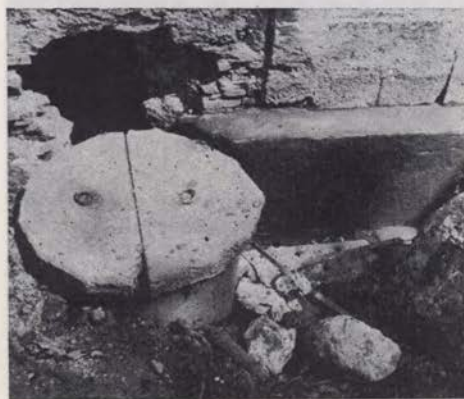
Golič pri Konjicah. — Grad z 2 stolpoma v nasprotnih oglih, primer grajske arhitekture 16. stol., ko ta izgubljaj utrdbeni pomen, a še podarja utrdbeni videz; 1962 stan. skupnost. Slov. Konjice brez vednosti spom. službe nadomestila streho na enem od stolpov z železobetonsko ploščo. Rep. zavod opozoril celjskega na nevarnost in dal napotke za ohranitev drugega ogroženega stolpa. Na predlog celjskega zavoda nato obnovljena strešna konstrukcija drugega stolpa

Golič pri Konjicah, poškodovana streha grajskega stolpa kliče po obnovi

Golič près Konjice; des réparations au toit de la tour du château seraient urgentes

in obljubljen sredstva za prekritje strehe s pocinkano pločevino (1965). Tako bo dvorec ohranil vedutne vrednote vsaj za pogled z gl. ceste. — I. K. in I. S.

Goričane, drenažni jarek z zbiralnikom

Goričane, fossé de drainage et bassin

Gorenje. Zavod za sp. v. Ce. dal navodila za obnovo zvonika p. c. — I. S.

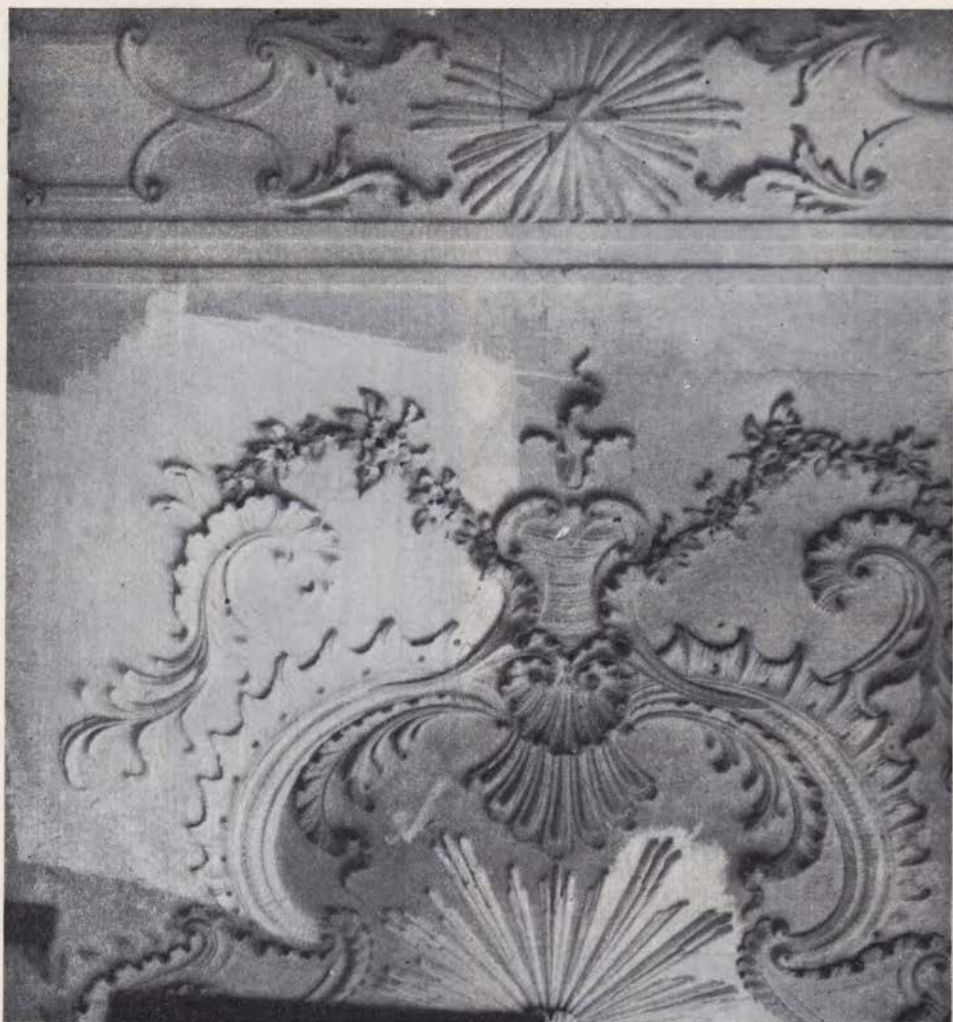
Goričane. Zavod za sp. v. Lj. 1964 utrdil in saniral temelje gradu. Razpoke na arkadah v pritličju namreč posledica izpodjedanja temeljev. Na vidnejše razpoke postavili plombe, nato odkopali temelje nosilnega zidu v vhodnem delu. Voda, ki priteka iz hriba, se prvič pojavi v stu-

Goričane — pod starimi plastmi laka ohranjena sled starih ključavničarskih ščitkov je pomagala pri rekonstrukciji medeninastih

Goričane, sous les vieilles couches de vernis on a trouvé des traces des anciennes gâches de serrure qui ont servi à la reconstruction des gâches en laiton

dencu ob poti pred gradom, drugič v majem jezeru pod škarpo na grajskem vrtu — vmes pa teče skozi temelje gradu. Grad stoji na peščeni glini, ki se močno

Goričane — štukature med čiščenjem
Goričane — stucage pendant le nettoyage

razmaka. Voda vezivo popolnoma izlužila in kamenje tvorilo odtočni kanal, skozi kateri voda odtekala pod temelje. Položili drenažo, temelje vogalnih arkadnih slopov, kjer razpoke največje, pa podbetonirali. Posedanja ni bilo več videti, temelji in teren umirjeni. Tudi na dvorišču položili drenažo in speljali metorno vodo v gl. odvodno cev, ki odvaja vodo izpred gradu. Vzporedno čistili stenske površine. — Š. V. J.

Restavratorska delavnica Rep. zavoda za sp. v. 7. IV.—27. IX. 1964 popravljala

in obnavljala štukature, ki v neoskrbovanem gradu razpadale zaradi zamakanja, saj in meh. poškodb, pa še kakih petkrat prebeljene in pobarvane. Šele odstranjevanje beležev pokazalo resnični obseg poškodb. Nekoč že popravljene in z navadnim ometom dopolnjene dele morali odstraniti in izdelati na novo. V hodniku v 1. nadstr. zaradi zamakanja odstopila vsa stropna konstrukcija in se ornamentirani strop povsili za 15 cm. Preperelo leseno konstrukcijo odstranili, dali novo, strop dvignili v prvotni položaj

in ga pritrčili s 3 velikimi vijaki na posebne grede na podstrešju. V več sobah zaradi zamakanja izlivajoče se saje tako uničile štukaturo, da jo je bilo treba odstraniti in nadomestiti z novo. V vseh takih in podobnih primerih domodelirali manjkajoče štukature po izvirnih predlogah in z enako mešanico materiala, kot je bila v izvirniku. V pritličju podobni problemi po sobah in hodnikih: povešeni stropi, večkratna beljenja, zamakanje saj itd. Posedanje stebrov v pritličnem prečnem hodniku povzročilo celo do 8 cm široke razpoke — manjkalo ok. 30 % štukature. — Tudi dvoriščna fasada zaradi slabe strehe brez žlebov izredno poškodovana; popolnoma razpadli: 2 okenska venca, 11 podokenskih ornamentov, 19 str. konzol, 2 glavi in drugi večji deli kapitelov. Popolnoma zlizan, kasneje vzdian in že razpadel kamniti grb na sev. steni fasade odstranili in nadomestili z enakim ornamentom, kot je bil pod drugimi okni. Namestili nove profilirane baze stebrov. — Ker bile vse stene v gradu glajene z mavcem in apnom, tudi sedaj delali ta-

Govce pri Laškem, p. c. z romansko ladjo (foto Berk)

Govce près Laško, église paroissiale avec nef romane

Gornji grad, stari obrambni stolp pred odstranitvijo ometa (foto Berk)

Gornji grad, vieille tour de défense avant grattage du crépi

ko. Ob odstranjevanju beležev odkrite ostanke prvotnih barv posneli za sedanje toniranje. Tako se notranjščina s štukaturami in videzom sten približala izvirniku iz 18. stol. V viteški dvorani, kjer štukature dopolnjeval rep. zavod že 1959, sedaj le-te po robovih pozlatili, tako da podobne izvirniku v kapeli. Vmesni deli barvani s koščeno belo barvo (sinkolit). Pozlatitev izvršena na oljni podlagi. — Vsa dela končali pravočasno za proslavo 30. obl. pokraj. part. konference za Slovenijo. — I. P.

Gornji grad. Pred leti mar. zavod obnovil sev. stran **katedrale** (VS 8, 1962, 107), ogroženi pa še j. in zah. fasada, a ni sredstev, pač pa celjski zavod dal prenesti edinstveni primer klesanega gotško renesančnega kamnitega oltarja na slov. tleh - Andrejev oltar iz 1527 - z j. fasade in ga vkomponiral v notranjščino cerkve. — **Stari stolp**, eden najdragocenejših ostankov nekđ. utrjenega samostanskega kompleksa, začel močno razpadati. V sporazumu z lok. faktorji zavod odločil, da se preuredi v novi lapidarij za figuralne in heraldične epitafe, vzdiane v j. zun. steni katedrale. Načrti za obnovo stolpa

pripravljeni. Dobil bo novo skodlasto streho (Vischerjev bakrorez 1681). Odstranjevanje ometa pokazalo 2 kamniti srednjeveški strelni liniji in globoke razpoke. Prostor v stolpu bomo obravnavali povsem suvereno, optično ga bo povezoval romanski kapitel iz nekd. benediktinske cerkve. — Sredstva za obnovo in prezentacijo so zagotovljena. — Hiša **Štekl**, ki s sev. strani omejuje park na prostoru nekd. škof. dvorca, bila nekoč eden glavnih členov v utrdb. sistemu samostan. kompleksa. Sedaj popolnoma zanemarjena (stanovanje), nekd. vhod zazidan, na zah. strani prizidek. Sicer lokalne pobude za obnovitev stavbe, a bi jo morali najprej izprazniti. — Zavod zavrnil lokacijo nove samopostr. trgovine paviljonskega tipa na kompleksu **graščinskega parka**, ki bi razbila spomeniški ambient. Zahtevek sprejet. — **Stare vislice**, ena redkih ohranjenih prič starodavnega patrimonialnega sodstva pri nas, začele močno propadati. Zavod komisijsko ugotovil stanje in bo začel spomenik obnavljati, ko bodo možnosti dopuščale. — I. S.

Govce pri Laškem. Po virih p. c. sv. Magdalene romanskega izvora, saj ohranila polkrožno apsidno do k. 19. stol. Dragocena baročna oprava. Ozemlje kupil premogovnik v Laškem za izkop premoga. Zaradi prestižnega ekonomskega interesa Zavod za sp. v. Ce. dal soglasje k uničenju, s tem da se oprava namesti v bližnjih cerkvah. Skril bi porabili za obnovo cerkvene strehe na Svetini. — I. S.

Gracarjev turn. Rep. zavod za sp. v. dal sredstva za ureditev odtočnih cevi, kanalizacije in drenaže v gradu. — I. K.

Grad v Prekmurju. Poznogotsko ž. c. pri zvoniku iz 1729 zamakalo, ker zidci prepuščali vodo. Napaka popravljena, obenem mariborski zavod pretehtal možnosti za zavarovanje vse stavbe pred talno vodo, kar pa še ni izvedeno. — J. C.

Gradišče pri Litiji. Na pobudo obč. sk. Litija Zavod za sp. v. Lj. pregledal v osnovi še srednjeveško cerkev z dokumentarno vrednostjo. Če bo ž. urad stavbo popravljaj, bo predložil zavodu načrte. — M. Ž.

Gradišče v Slov. Goricah. Pri samostanski cerkvi popravljena 2 zvonika, ki močno zamakala, in prekriti fasadni zidci s pločevino (meteorna vloga). — J. C.

Groblje. Obnovitvena in prezentacijska dela na cerkvi se vlečejo že nekaj let, predvsem zaradi pomanjkanja sredstev in kvalif. delavcev za zahtevna obrtniška dela v notranjščini, predverju, na fasadah in strehi. 1964 Zavod za sp. v. Lj. s sredstvi obč. sk. Domžale in Sklada SRS za posp. k. dej. restavriral predverje: obnovil tlak iz bistriških oblic, položenih v pesek, dopolnil kamnito obrobo, dozidal posneti vogal sevzh. slopa zvonika in odstranil lesene stopnice, konserviral kapitele kamnitega stolpa in postavil nagnjeni steber pokonci, dopolnil kamnite plošče skladno z zasnovo in členitvijo tlaka. Pozidal, obnovil in prekril s starimi bobrovci vhodni lok v obzidju. Popravil in zasteklil vsa okna v ladji in delno popravil strešno kritino. Režijsko skupino za ta dela vodil L. Mirtič. — I. Pavlinc s sodelavci iz Rep. zavoda restavriral in delno pozlatil notranjščino. — V načrtu še obnova strešnega stola in prekritje s skrilom. — V. K.

Grosuplje. Zavod za sp. v. Lj. dal soglasje k obnovi p. c., s tem da se ohrani kamniti tlak v prezbitteriju in odpre zazidano šilasto okno v triosminskem zaključku cerkve. — M. Ž.

Grumlof. Zčasno odločbo Zavod za sp. v. Lj. zavaroval umetniško zapuščino pok. slikarja Vesela v graščini, ki pospešeno propada (delno že vdrtá streha). Lastnik nima sredstev za vzdrževanje. Zavod poizkuša dobiti družbena sredstva. Graščina pride v poštev za turist. ali druge namene. — M. Ž.

Hrastovlje. Strela udarila v cerkev, k sreči le malo poškodovala streho, zah. steno pa tam, kjer slabše ohranjene freske (pribl. 1 dm²). Rep. zavod za sp. v. poskrbel za popravilo strehe. — I. K.

Idrija. Rep. zavod za sp. v. po ogledu p. c. sv. Križa ugotovil, da ni ovir za prezidavo, ker ni spomeniške narave. — I. K.

Ihan pri Domžalah. Žup. urad ponovno predložil Zavodu za sp. v. Lj. načrt za prezidavo pevskega kora (VS 8, 1962, 110). Zavod odgovoril, da prezidava, ki bi zravnala stranski ločni poli pevskega kora, še vedno nesprejemljiva. — M. Ž.

Jablje pri Trzinu. V zvezi s preverjanjem podatkov za Kraj. leksikon Zavod za sp. v. Lj. obveščen, da grad v slabem stanju. Ogléd ugotovil: soba s freskami v 1. nadstr. služi za skladišče

semenja, druga, pregrajena z zasilno steno, pa za stanovanje in polovica fresk prebeljena, polovica pa zakajenih od saj. Grad upravlja Kmet. poskusni center, stanuje pa v njem 14 strank, od teh 4 niso uslužbenci centra. Ravnatelj centra predlagal zgraditev novih stanovanj — participacija rep. stan. sklada baje že zagotovljena, potrebna še obč. sredstva. Zaved predlog sporočil občini. — M. Ž.

Jakobski dol. Pri ž. c. (1532—35, zvonik in prezbitერი iz 1. pol., kapeli pa iz 2. pol. 17. stol.) obnovljen močno dotrajani zvonik. Zavod za sp. v. Mar. sestavlja program za obnovo zunanjščine. — J. C.

Jarenina. Gotska ž. c. z baročnima prizidanima kapelama in zakristijo ter baročno opravo potrebna temeljite obnove, zlasti gl. portal, znano renesančno kamnoseško delo iz 1548 z jasnimi sev. italijanskimi stilnimi prvini, katerega temelji popustili. Že odstopal od zidu, profilirani venci močno poškodovani, grozila zrušitev. Pod vodstvom Zavoda za sp. v. Mar. izklesani novi deli vencev, sneta oljna prevleka, podbetonirani temelji in varovalna streha pritrjena z železnimi vezmi. Obenem ves portal zidarstvo in kamnoseško utrdili, nato konservirali z apnenim cvetom, vhod pred portalom na novo tlakovali, očistili lesene vratnice, vrh zašiljenega prvotnega vhoda konservatorsko prezentirali. — J. C.

Javorica nad Tolminom. Zaradi neugodnih vremenskih razmer in slabega vzdrževanja spominska cerkva iz 1. svet. vojne, do 2 m zidana v kamnu, pa z leseno vrhno konstrukcijo, propada v ostrejšo in notranjost. Zlasti poškodovan spr. del skoraj izključno lesene fasade, na katero pritiska teža delno zidanega, delno lesenega stolpa, ki pod seboj že zlomil dotrajane lesene nosilce, zlagoma lomi pročelje in odpira padavinam nove vrzeli. Voda povzročila spodgnitje lesenih nosilnih tramov in s tem oslabitev vse strešne konstrukcije. Zaradi pomanjkanja sredstev Zavod za sp. v. Go. mogel rušiče se dele samo zasilno podpreti. Če zg. del ne bo temeljito obnovljen, bo vse propadlo. — E. S.

Javorje pri Gabrovki. Zavod za sp. v. Lj. zavrnil predlog za pozidavo spovednice in razširitev k starejši ladji prizidane baročne kapele, ki sodi med tiste z značilno osvetljavo z 2 strani skozi velika pravokotna okna, medtem ko v zad-

nji stranici majhno okroglo okno z rumenim steklom služi iluzionističnemu učinku oltarne niše. Oltarni nastavek skladno vključen v celoto, ki daje z osvetljavo in štukaturnim okrasom slikovit vtis baročnega ansambla. Na stičišču kapele z ladjo pod beležem še ohranjena gotska slikarija, ki jo bo treba odkriti in konservirati. — M. Ž.

Jeruzalem. Zavod za sp. v. Mar. večkrat nadziral obnovitvena dela na znani p. c. iz 1652 in ok. 1670 z dragoceno baročno opravo iz 17. in 18. stol. Obnovljeno vse ostrešje, zvonik ometan in na novo prekrit, omet na zunanjščini odbit. Kolavdacijski pregled ugotovil nekatere izvajalčeve napake, ki jih bodo morali pri nadaljevanju del popraviti. — J. C.

Jesenice. Na prošnjo jeseniškega muzeja Rep. zavod za sp. v. izdelal daljše poročilo o **spomeniškem rezervatu na Stari Savi**, valoriziral spomenike v času in prostoru in dal predloge za sanacijo in razmejitev od industrijskega območja. — Tu stoji tudi t. i. **fuzinarska cerkev**, odličen spomenik zg. 17. stol. (1606 posvetil T. Hren) z nekaj mlajšo opremo. Rep. zavod dal podrobnejša navodila za spom. obravnavo notranjščine, zlasti pri-

Jošt nad Dreto — pogled na cerkev s SZ pred obnovo (foto Berk)

Jošt nad Dreto, vue de l'église du côté sud-ouest avant rénovation

poročil predhodno sanacijo, tj. osušitev. Poslikava notranjščine bo upoštevala ugotovljene barvne tone, oltarna arhitektura bo očiščena, nekateri manjkajoči deli le-te bodo dopolnjeni — I. K.

Jošt nad Dreto. Gotska p. c. s srednjeveškimi plastikami in ostanki gotskih fresk iz 15. stol. v izredno slabem stanju. Zavod za sp. v. Ce. prispeval 223.000 din za obnovo strehe s salonitkami (premalo sredstev za pristno kritje s škodlami) in ureditev žlebovja z odtoki. Ker cerkev več ko 1 m pod zemeljskim nivojem, stalno zamaka; ogrožene stene in oprava. Zato bo vaška skupnost z lastnimi sredstvi predvidoma izvedla še potrebno drezažo na sev. strani. — I. S.

Jurovski dol v Slov. goricah. Pri ž. c., ki ima poznogotsko jedro z zvonikom in mlajši str. kapeli, obnovljena še sev. kapela, ki tako vključena polnovredno v že prej obnovljeno cerkveno celoto (VS 8, III). — J. C.

Juršinci. Obnovljena zunanjščina in notranjščina ž. c. (1517—40) z baročnim in neogotskim prizidkom dobro prezentira slovenjegoriško pozno gotiko in lastni stavbni razvoj. — J. C.

Kamen pri Begunjah — 1964 obnovljena prva grajska terasa

Kamen près Begunje, la première terrasse du château après réparation

Kačji grad pri Dobrni. Zavod za sp. v. Ce. po ogledu ugotovil: razvalina že v tako slabem stanju, da le še lokalno pomembna. Turističnim delavcem bo sicer pomagal zavarovati objekt, ne bo pa prevzel obnavljanja. — I. S.

Kamen pri Begunjah. Po enoletni prekinitvi Zavod za sp. v. Kr. v sodelovanju z Rep. zavodom nadaljeval konserv. in delno ureditvena dela. Po že izdelanem programu se je utrdil zid ob prvotnem vhodu v grad do jedra, v dopasni višini se je pozidal parapetni, s prejšnjim vzporedni zid, ki opasuje drugo, niže ležečo teraso. Utrjeni tudi ostanki obzidja na zg. terasi oz. prv. dvorišču. — I. K.

Kamnik. Načrt ing. arh. M. Nežima za adaptacijo stavbe **Kidričeva 3** v strnjeni vrsti hiš na Šutni upošteva spomeniško naravo stavbe in skladno rešuje fasado. Izložbo novejšega lokala bosta zamenjali stanovanjski okni. Zavod za sp. v. Lj. načrt odobril in predpisal: nova vhodna vrata enake oblike kot sedanja in opremljena z ohranjenim starim okovjem, odstraniti 3 pozneje dodane venčne profile nad okni v 1. nadstr.! Zavod dovolil zidavo stan. hiše na parc. 236, k. o. Šutna, **Kidričeva 15**, s tem, da se stavba vskladi z zgodovinskim okoljem. Bo zanjo izdelal tudi osnutek. Končni načrt pride v zavod v pregled in odobritev. — V zvezi z adaptacijo hiše **Sadnikarjeva 4** zavod predpisal skupen ogled s projektantom. Ambientna spomeniška vrednost stavbe tik pod stolpom Malega gradu zahteva stari strešni naklon in staro kritino. — Zavod zavrnil prošnjo za gradnjo garažnega vhoda na **Trgu svobode 5**, ki bi okrnil arhitektonsko členitev fasade iz 19. stol., posredno pa tudi ambient trga. — Zavod dovolil obnovo stavbe na **Trgu svobode 10** iz sr. 19. stol., s tem da se ohranijo naklon strehe, portal z lesenimi rezljanimi vrati in odbijač na oglu. Barvo fasade bomo še določili. — Gradnja **hotela za Albrehtovo hišo** bo lahko pripomogla k ureditvi tega starega predela in hkrati urbanistično zaključila novejši del mesta ob Grabnu. Zavod za sp. v. Lj. zahteval od obč. sk. sredstva za izdelavo dokumentacije. Zlasti bo paziti na gabarit v prizidku hotela na mestu sedanje Albrehtove hiše in na tlorisno zasnovo, kolikor zadeva zgodovinsko nastalo in izpričano ožino na tem mestu (obzidje pri mestnih vratih), na maso in višino nove stavbe, razčlenitev, kritino in barvo. Zavod predlagal v tem predelu tudi lokacijo za novo kino dvorano. Glede na variantne pred-

Kamnik, zavarovano historično jedro s sedanjo zazidavo
 Kamnik, centre historique protégé avec les bâtiments actuels

loge zavod izvedel z zunanji sodelavci fotomontažo novega objekta. Višina določena z baloni. Zbrano gradivo pregledala strokovna komisija, katere člani bodo dali pismena mnenja. — Zavod izdelal za obč. sk. **elaborat historičnega jedra**

Kamnika (1956 tedanji konservator N. Šumi predvidel za več starih jeder v ljublj. okraju spom. zaščito znotraj vrisanih meja in prav na kratko določil spom. režim v njih; graf. dokumentacijo tedaj izdelal arh. V. Kopač). 1. del elab-

borata sestavljajo prispevki dr. S. Gabrovca, dr. S. Vilfana, S. Zabriča, dr. E. Cevca in I. Sedeja, 2. del (spomeniški režim) pa prispevka M. Železnika in S. Peterlina. Priključene so karte zavarovane območja, zgodovinske karte prometnih zvez in zgod. upodobitve Kamnika. Vodstvo elaborata M. Železnik, graf. prikazi in oprema arh. O. Kolar. — Nasl. stopnja bo temeljita inventarizacija spom. fonda v označenih mejah in diferenciacija spom. režima v zvezi s funkc. preobrazbo mesta in zazidavo med Grabnom in Bistrico ter Bistrico in Šutno. Zavod že zbral posnetke sklenjenega traku fasad na Grabnu in v mestu, nato izdelana montaža 1:200. Fotografiranim fasadam priključena zazidalna črta in hišne številke. Ta način najbolj ustreza za tekoče konservatorske potrebe, hkrati pa za urb. dokumentacijo nazorno kaže ambientni pomen stavb v sklenjenem traku fasad starih naselij. — M. Ž.

Grad Zaprice se je urejeval in stavbno saniral po načrtih ing. arh. N. Štuparšumi in v sodelovanju z Rep. zavodom za sp. v., ki proučil srednjeveške in poznejše stavbne faze gradu. Dokončno urejeno 2. nadstr. — I. K.

Kanal. Preurejevalci pokopališča odstranili nekaj zanimivih nagrobnikov s figuralnimi prizori, dela domačih kamnoseških mojstrov 19. stol., in jih hotel kamnoseško obdelati za nove nagrobne plošče. Zavod za sp. v. Go. to preprečil in predal nagrobnike Goriškemu muzeju. — Ob urejanju fasad na trgu prepleskana tudi **zunanjščina ž. c.**, a ne prav posrečeno. — E. S.

Kapela pri Radencih. V postbaročni centralno komponirani ž. c. iz 1823—24 restavrirana vsa oprava; gl. in 2 str. oltarja, prižnica in orglje dobro predstavljajo naše poznoklasicistično podobarsko delo iz ok. 1835. Zlasti pomembna obnova polihromacije oz. marmoracije in polzlate. — J. C.

Kebelj pri Oplotnici. Ž. c. iz 17. stol. s kvalitetno baročno opravo iz konca 17. stol. in znamenitimi baročnimi freskami iz 1750 (340 m²). Te deloma razprašene, deloma prekrite s otrdelo sigo, omet mehuril, odstopal in tudi mehanično poškodovan. Zavod za sp. v. Mar. freske najprej pritrtil z apnenim cvetom in utrdil z apneno kazeinsko emulzijo, injicirano na potrebnih mestih, in s primerno razredčenim akronom. Nato odstranili sta-

re plombe, na novo plombirali in retuširali z apneno kazeinsko tempero. Končno vse poslikane površine fiksirali z močno razredčenim akronom, da nastala prosojna zaščitna plast. Preuredili tudi prenatrpano opravo. — J. C.

Kobarid. Po navodilih Zavoda za sp. v. Go. na novo prepleskana in tudi sicer urejena notranjščina ž. c. Delno odstranili neustrezno Del Nerijevo poslikavo — skladno z vodili spomeniške prezentacije. — E. S.

Kojsko. Rep. zavod za sp. v. sondiral stene zaradi morebitnih stenskih slik in ugotovil na zun. slavoločni steni samo rombast rdeče bel okras, ki spremljal konstrukcijo v ostrejšje odprtega stropa in reže vrh slavoločne odprtine. To postavlja nastanek ladje pred nastanek prezbiterija, degenerirana shema močno razširjenega okrasja pa datira ladjo oz., ostrejšje v čas po 1500. — I. K.

Konjice. Zavod za sp. v. Mar. postavil na Glavnem trgu baročno znamenje, delo Franca Zamlika iz 1740—50. Obsežna montaža dela zahtevala veliko skrbnost; sestavili nove granitne podstavke, 5 kipov in razdrobljeni kapitel. Končno vse znamenje zavarovali proti vplivom meteorne vode. — J. C.

Koper. Rep. zavod za sp. v. zavrnil načrt Investbiroja v Kopru za **Čevljarško, Kidričevo in Župančičevo ulico**, ki predvideval skozi prtiličja vseh hiš arкаде, kar ni združljivo z značajem koprskih ulic. Zaenkrat odklonitev upoštevaajo. — Zavod sprožil spor zaradi rušenja oz. postavitve nove stavbe na **Titovem trgu**. V časnikih objavljena fotomontaža sicer poizkušala uglasiti novo stavbo z okoljem, vendar po dolgotrajni razpravi pričeli postavljati hišo po Mihevčevih načrtih, ki niso dosti boljši od prvotnih. Stavba stoji. Ohranjen le prostor nasproti stolnice, ki po prvotnem predlogu zazidan z daljšo stranico. — Zavod zavrnil vlogo škof. ordinariata za spremembo gl. fasade **škofijske palače** in svetoval, naj prostor za garažo poiščejo na vrtu. — Zavod sodeloval pri razpravi o zasteklitvi oz. pokritju nekđ. malega dvorišča v starem **franciškanskem samostanu**. Zasteklitev možna, če s tehnično rešitvijo ne bo presegla sedanjega gabarita. Struktura glavnih fasad naj se ne spreminja. — Zavod zavrnil načrte za adaptacijo podstrešja v **Goriški ul. 6a**, ker ne zagotav-

ljajo ohranitve spom. lastnosti stavbe oz. značilnega strešnega naklona. — I. K.

Koprivišče pri Levpi. — P. c. sv. Tomaža že več let razpada. S kamnitimi ploščami krita streha prepušča vodo, poškodovan je obok prezbiterja, nad katerim streha že delno vrta. Zamakalo tudi po strehah prezbiterja s fragmentarno ohranjenimi freskami Jerneja iz Loke iz 2. četrt. 16. stol. Ostrešje začeli popravljati. — E. S.

Koseč nad Drežnico. Mala, v pravokotni tloris sklenjena p. c. sv. Justa znotraj razdeljena v pravokotno ladjo in pravokoten, polkrožno banjasto obokan prezbitelj. Kaže še vse stilne lastnosti romanske arhitekture, nekoliko modificirane v gotiki. Sodi med najstarejše spomenike področja, tipološko pa se povezuje s tovrstnimi objekti v Istri, zato v ciklu naših rom. stavb še posebej pomembna, zlasti zaradi v notranjosti odkritih fresk iz 2. pol. 15. stol., ki kažejo že močne renesančne vplive in so v zvezi s slikarijo beneškega slikarskega kroga, kažejo pa tudi na močnejše zveze s severnjaškim slikarstvom. — Najprej goriški zavod dal obnoviti vse ostrešje. Nato 1963 in 1964 Rep. zavod začel odkrivati freske na oboku prezbiterja, na stenah in ob šilasti okenski odprtini. V apsidi odkrite stenske slike omogočajo pravilno datacijo in pomikajo svoj nastanek za 70 let nazaj, tj. v čas ok. 1460. — Z injiciranjem freske spet povezali s podlago, z apnenim cvetom pa površinsko utrdili. Sonde ladijskih sten pokazale pod ometom še ohranjene freske. Dela se bodo nadaljevala, nakar bo izvršena prezentacija notranjščine. — E. S. in I. K.

Kostanjevica. Po načrtih ing. arh. Čanakove Rep. zavod rekonstruiral j. ladjo, do 1. nadstr. pa pozidal t. i. zakristijo, prekril str. kapeli in hodnik med cerkvi in vzh. samostanskim krilom. — Čeravno rekonstrukcija v čim večji meri uporablja stare kose, morali samo 1964 obdelati 562 kapitelov, bobnov, baz, delov lokov, reber itd. iz več ko 50 m³ kamna! Kamnoseška dela opravila skupina beograjskih študentov kiparstva, zidarska oz. rekonstrukcijska pa zidarska skupina pri Skladu za ureditev kostanjeviškega gradu. Fin. sredstva: zvezni in rep. sklad za posp. kult. dej. in obč. sk. Krško. — I. K.

Kostanjevica na Krasu. Na pobudo Zavoda za spom. v. Go. shranjena in za-

varovana okoli pokopališča razmetana kamnita baročna plastika. — E. S.

Kostel. Rep. zavod priporočil prošnjo ž. urada v Fari na Kočevskem prist. zavodu v Lj. s predlogom, da pri ponovnem prekritju uporabijo skodle, značilne za to okolje. — I. K.

Kozlov rob nad Tolminom. O gradu na Kozlovem robu govore viri že od zač. 12. stol. Dominantna točka nad križiščem poti šla iz rok v roke: oglejski patriarhi, Goriški grofje, mesto Čedad, Benečani, Habsburžani. K. 13. stol. ga znova utrdil patriarh Rajmund della Torre, po potrebi 1348 pa patriarh Markvard Randeški, k. 16. stol. važna obrambna postojanka proti Turkom, 1608 Vid Gašpar Dornberški poslednjič preurejal to trdnjavo. Od sr. 17. stol. grad propadal in grmovje sčasoma zakrilo ruševine. Od maja do sr. novembra 1964 Zavod za sp. v. Go. v sodelovanju z rep. zavodom izkopal in pod ruševinami odkril jasen stavbni tloris vseh nekd. prostorov in stavbno zgodovino gradu. Številne najdbe srednjeveške keramike, orožja, steklenine itd. od 15. stol. dalje. Izkopane ruševine foteodolitsko posnete. Rep. zavod pripravlja načrte za delno rekonstrukcijo. — E. S.

Krestenica pri Kanalu. Rep. zavod za sp. v. v sodel. z goriškim sondiral vse notr. stene romansko gotske p. c. Poslikani le sev. in j. stena ladje. Na sev. steni pod mestoma do 7 cm deb. ometom prizor iz pasijona, delo Jerneja iz Loke iz 2. četrt. 16. stol., po motiviki docela sorodno enakemu prizoru pri Sv. Andreju nad Šk. Loko, prizoru iz pasijona pri Sv. Petru nad Begunjami in osamljenemu prizoru v prezbiteriju v Koprivišču nad Kanalom. Na j. steni ladje med oknom prizor iz legende sv. Miklavža, starejše delo, še iz 15. stol. Ob freski močno poškodovani. Pri odkrivanju j. stene odstranili tudi omet okoli zgoraj rahlo zašiljenih okenskih odprtini in se izkazalo, da gornja okenska zaključka znotraj ladje polkrožna. — Rest. delavnica Rep. zavoda restavriralna lesen kip Miklavža iz sr. 14. stol. — Ker zamakalo, strela pa poškodovala zvonik na preslico in odbila kovani križ s petelinom, goriški zavod poskrbel za prekritje vse strehe, zamenjavo trhljih ostrešnih tramov in popravilo zvonika. Prezentacijska dela v notranjščini še tečejo. — E. S. in I. K.

KRESTENICA

Leseni kip sv. Miklavža iz sr. 14. stol. — pred restavriranjem (foto I. Komelj)
Statue en bois de St. Nicolas du milieu du 14e siècle — avant restauration

Isti kip po restavriranju (foto J. Gorjup)
La même statue après restauration

Križ na Planini. Jeseni 1963 neznanci vlomili v p. c. sv. Križa in odnesli več dragocenih baročnih plastik. Preiskava še teče. — I. S.

Križevci pri Ljutomeru. V zvezi z ureditvijo cerkvenega prostora in odstranitvijo stare šole zaradi nove cestne trase restavrirani zunanjščina in notranjščina Anine kapele iz 1582, ki kaže zanimive poznogotske retardacije. Sedaj prirejena za verski pouk. — J. C.

Križevska vas pri Metliki. P. c. je skladna pokrajinska arhitektura. Med vojno pogorelo ostrešje zasilno obnovili, zdaj žele obnoviti še zvonik. Po stari razglednici dal Zavod za sp. v. Lj. navodila za novo ostrešje. Domači gradbeni tehnik izdelal zelo skrbne načrte. Zavod priporočil davčne olajšave. — M. Ž.

Kromberk. 1964 obnovili sezah, vogalni stolp gradu, a v nadstropju z načrti naredili namesto kamnitega zidnega venca železobetonski. Komisija predpisala, naj ga nadomestijo s kamnitim, izdelanim po vzoru ohranjenih. — I. K.

Krško. Lastnik hiše Valvasorjevo nabr. 17 prosil Rep. zavod za fin. pomoč pri popravilu hiše. Ker ima hiša samo ambientno vrednost, predlagali obč. sk. Krško, da mu omogoči posojilo za obnovitvena dela. — I. K.

Krtina pri Domžalah. Obč. sk. Domžale opozorila Zavod za sp. v. Lj., da zamaka v pozneje dozidano zakristijo sicer dobro vzdrževane p. c. (tabor z obzidjem, samostojen zvonik). Zavod priporočil ponovno kritje s skrilom. — M. Ž.

Lanišče pri Grosupljem. Po večletnih prizadevanjih spom. službe za prekritje p. c. sv. Uršule 1964 ž. urad končno prekril in popravil zvonik in ladjo. — I. K.

Laško. Obnovitvena dela na starem gradu se zaradi pomanjkanja sredstev niso nadaljevala. — Zavod za sp. v. Ce. sodeloval v komisiji za ureditev žegnane studenca s kapelico, ki ima samo ambientno vrednost. — I. S.

Lemberg (Šmarje pri Jelšah). Po ogledu srednjev. starega gradu, ki mu preti uničenje, celjski zavod dal izdelati posnetke sed. stanja s tlorisi, prerezi in fasadami ter zbira zgod. dokumentacijo za zavarovanje vsaj zgod. najpomembnejših delov, zlasti osr. rondela. — Na pobudo

Lemberg — ogroženi grajski stolp (foto Berk)
Lemberg, la tour du château menacé

ž. urada zavod izdal navodila za obnovo gotske p. c. sv. Miklavža, za kar pa še ni dovolj sredstev. — P. c. sv. Pankracija izvira iz romanske dobe, sed. podoba baročna, hrani obilo propadajočih dragocenosti. 1964 vlomljeno in odnešenih več ko 20 baročnih plastik iz 17. in 18. stol. Kipi najdeni in shranjeni v celjskem muzeju, dokler cerkev ne bo urejena. — I. S.

Lenart v Slov. goricah. Ob rekonstrukciji cestne mreže Zavod za sp. v. Mar. poskrbel za več konserv. posegov. Špitalska stavba iz 1672 rešena, rotovž iz 1675 obnovljen in ob njem postavljeni nekateri najzanimivejši cestni odbijači. Posebno pozornost posvetili obnovi trških hiš Radgonska c. 1 in 5 in Jurjevska c. 1. Prva znotraj povsem predelana, zunanost pa zaradi pravočasne intervencije bistveno nespremenjena, le obnovljena. Služi gostinstvu. — J. C.

Lendava. Marib. zavod pregledal stanje ž. c. iz 1749—51; poznobaročni koncept dopolnjuje sočasna oprava. Po odbitju ometa zunaj in znotraj dobro posušena, nato ometana. — Grad iz k. 17. stol. (v njem osemletka) se zaradi poseka vseh akacij na pomolu in neurejenega odtoka vode in sanitarij na zah. oglu nad lapornatim pomolom rahlo pogreznil. Za-

vod dal navodila za statično utrditev. Streha medtem obnovljena. — J. C.

Liberga (Smartno pri Litiji). Pri sanaciji p. c. (teren ob pokopališču se poseda) bodo upoštevali navodila Zavoda za sp. v. Lj. (dobro ohranjena zasnova iz 17. stol.). — M. Ž.

Lindek pri Frankolovem. Zavod za sp. v. Ce. ugotovil, da pomlad 1963 močno prizadela razvaline. Romanska kapela v stolpu zrušena, stolp sam pa statično ogrožen. S turist. društvom dogovorjeno, da se stolp sanira in delno pozida. Zavod pripravlja dokumentacijo. — I. S.

Litmerk pri Ormožu. Marib. zavod dal navodila za ureditev zanimive vaške kapele z J. Brollovimi freskami iz 1869, ki se znašla na robu škarpe novo urejene vinogradniške ceste. — J. C.

Ljubija pri Mozirju. Tik vasi staro kužno znamenje iz 16. stol. 1963 zas. lastniki neustrezno obnovili. Celjski zavod zahteval obnovo prvotnega videza. — I. S.

Ljubno ob Savinji. Celjski zavod ugotovil, da začeli obnavljati ž. c. brez njegovega dovoljenja in navodil. Ker ž. urad nima sredstev za strok. neoporečno izvršitev, dela ustavljena. Pred tem odkrita v 1. nadstr. zvonika zazidana gotška lina. Okvir line očiščen do kamna, ta utrjen z apnenim cvetom. — **Juvanova hiša** iz 1. pol. 16. stol., edini profani poznogotski spomenik v Zg. Savinjski dolini — tik ob gl. cesti. Gl. portal sicer že polkrožno zaključen, a ima robove posnete na ajdovo zrno. V pritličju gotško profilirana štirikotna kamnita okna. Gotski tudi oboki v kleti, razen v delu, ki meji na trg in bil prizidan v 15. stol. V nadstropju črna kuhinja. Zaradi pritiska in pomanjkanja sredstev zavod dovolil rušenje, s tem da se ohranijo spomeniške prvine. Stavbo tudi posneli in fotografsko dokumentirali. — I. S.

Ljutomer. Marib. zavod dal navodila za ureditev kanalizacije cerkv. prostora in odvod padavin mimo gl. baročnega stopnišča. Navodila delno izvršena. Urejeno okolje Miklošičevega spomenika — J. C.

Ljubno — gotška klet v Juvanovi hiši, ki bo porušena (foto Berk)
Ljubno, cave gothique dans la maison Juvan sera démolie

Loče pri Poljčanah. Ž. c. z ladjo iz 17. stol., prezbiterijem, kapelo in zvonikom iz 18. stol. ni pomembnejši spomenik, ima pa lepo lego in baročno opravo. Ker ž. urad ni imel sredstev za popolno obnovo fasad, Zavod za sp. v. Ce. svetoval, da se zaradi izsušitve oklepje ves spodnji zid ladje do 1 m v., in dal navodila za obnovo. — I. S.

Log pri Vipavi. Cerkev nastala v glavnem v 17. stol., povečana pa v 19. stol. 1842—44 stene in obok prezbiterija in 3 medaljone na svodu glavne ladje poslikal K. v. Goldenstein. Freske delno obledele, delno pa tako močno oksidirale, da ponekod povsem črne. Poškodbe tudi zaradi razpok na stenah in stropu. Vse freske obnovili, 4. medaljon, nastal ob podaljšanju ladje za eno polo v 19. stol., pa I. Mole poslikal v »goldensteinskem slogu« z novo kompozicijo. Plombirali tudi vse razpoke, poslikali vso notranjščino v slogu iz Goldensteinovega časa. Obnovili konico zvonika in montirali strelovod. — E. S.

Lokavec pri Ajdovščini. Nekd. ž. c. kot arhitektura in po inventarju predstavlja spomeniški objekt, a opuščena, odkar po načrtih arh. Fabianija sezidali novo. Sesuta streha porušila strop ladje. Zavod za sp. v. Go. naročila, naj se za okolico nevarni deli strehe odstranijo, zidovi in inventar pa zavarujejo. — E. S.

Lokve. Goriški zavod vplival na spremembo načrta za pozidavo in ureditev porušeni delov p. c. Dela opravljena po njegovih navodilih. — E. S.

Lovrenc na Pohorju. Pri p. c. sv. Križa iz 1659 (baročna oprava, zunanjščina in zvonik iz zač. 18. stol.) obnovljena zunanjščina, zakristija podaljšana za 2 okenski osi proti Z. Cerkev asanirana. Obnovljena tudi zunanjščina p. c. sv. **Radegunde** (na pokopališču) iz 1. pol. 18. stol. z baročno opravo. — J. C.

Lože. Odkar uporablja grad kmet. za druga iz Vipave, stanje veliko slabše. Zlasti zanemarjeni notranjščina z izvirnimi baročnimi prvini in neposredna okolica gradu. Zavod za sp. v. Go. opozoril obč. sk. Ajdovščina na kritično stanje gradu, ki bi moral dobiti primernejšega upravljalca. — E. S.

Luče. Zavod za sp. v. Ce. dal navodila za obnovo zunanosti zvonika ž. c. Uporabljen apneni omet naravne sive barve.

Brez pristanka zavoda z neprimernim materialom obnovljene stare stopnice v zvonik. — I. S.

Majšperk. Zavod za sp. v. Mar. dovolil prelitje popolnoma dotrajanega, že obrnjenega baročnega zvona iz 1701, ki ga ni bilo moč ohraniti. — J. C.

Maribor. Zavod za sp. v. Mar. konserviral baročno znamenje na Glavnem trgu (izdelal mariborski kipar J. Straub 1743 na mestu starejšega kužnega znamenja iz 1681) — vse figure očistili, zaplombirali in konservirali. Na arhitektonskem delu vstavili preko 300 novih kosov. Relief sv. Rozalije nanovo pozlatili s pristinim zlatom. Kovana vrata in svetilke popravili in pobarvali, napušča na podstavku stebra in menze pa nanovo prekrili z bakreno oz. svinčeno pločevino. Zaradi zavarovanja spomenika postavili pred njim 3 granitne kamine. Z vsem tem bo znamenje lahko preneslo še nadaljnjih 30 let. — Z nasveti pomagali Pokrajinskemu arhivu pri adaptaciji nekđ. jezuitskega kolegija na Glavnem trgu 7, poznobaročne stavbe iz ok. 1770.

V viteški dvorani gradu restavriral in konserviral stropne slikarije (ok. 90 m², izdelal 1763 baročni slikar J. Göbler v tempera tehnik, ki odstopala v mehurjih, deloma pa gobasto zmehčana in sitasto porozna, na več mestih že odpadla, ker v ometu premalo apna. Utrjevali z umetno emulzijo Rhodopas SMR, odstopljeni omet pa z vbrizganjem apnenokazeinske emulzije s primernim dodatkom marmorne moke. Trstiko pritrčili z medeninastimi lesnimi vijaki, povešeni leseni stropni opaž pa pripeli na stropnike z dolgimi, pred rjo zavarovanimi vijaki. Po končanem utrjevanju vse luknje in nevarne razpoke zaplombirali, po osušitvi pa plombe retuširali z lokalnimi retušami, vso površino pa utrdili s primerno razredčenim Rhodopasom.

Zavod je obnovil tudi sev. in vzh. fasado nekđ. **minoritske cerkve v Pristanu**, ki skriva za baročnim videzom še srednjeveške stavbe prvine. Uredili streho, ki močno zamakala. Pozidali sevzh. vogal ladje, napušč sev. fasade in profilacijo pilastrske arhitekture vzh. fasade. Obe fasadi delno nanovo ometali, vzh. pa svetlo okrasto tonirali. Zaradi močne talne vlage očistili prizemski del sev. fasade do zidne strukture, sestavljene iz plasti prodnikov in lomljenecv s poznejšimi opečnimi plombami, in paličasti poznogotski profil zazidanega sev. stranskega

portala. Hkrati popravili, očistili in nanovo črno opleskali okenske mreže in uredili strešno in odvodno žlebovje.

Ob obnavljanju notranjosti **franciškanske bazilike** zavod očistil, fiksiral in obnovil figuralno secco slikarijo v gl. ladji, ki edina ostala od prvotne ornamentalne poslikave cerkvene notranjščine. — Sodeloval tudi pri popravilu poznorenesančne hiše **Lekarniška ul. 2**, klasicistične hiše **Poštna ul. 8** in **Žičkega dvora v Pristanu**, baročno predelane srednjeveške pristave žičkega samostana, prvič omenjene 1376 in v sedanji podobi že prikazane na veduti iz 1670, danes pa skrajno zanemarjene in nujno potrebne sanacije. — J. C.

Zaradi nove hidrocentrale na Dravi se bo voda na območju **starega Maribora med Sodnim in Vodnim stolpom** (Lent) dvignila do črte starega mestnega obzidja. Rep. zavod za sp. v. potrdil predlog mariborskega zavoda: potopitve objektov izven mestnega obzidja ne bo mogoče preprečiti, pač pa moč zavarovati zlasti Vodni in Sodni stolp in minoritski samostan. Vse to območje bo treba asanirati in zapolniti nekatere vrzeli tako, da bo ohranjena zgodovinska podoba. — I. K.

Marija Gradec. Dragocene freske iz 1526 v p. c. zaradi solitra in vlage močno propadajo. Po mnenju restavratorjev rep. zavoda jih bo treba čimprej plombirati, očistiti in utrditi, odkriti pa tudi še tiste pod beležem. Celjski zavod za sp. v. bo skušal dobiti sredstva. — I. S.

Martinjak. V ladji p. c. so se pod beležem pokazale freske iz 16. stol. Zavod za sp. v. Lj. naročil ž. uradu, da ladje ne beli, dokler ne bodo freske strok. odkrite. — M. Ž.

Martjanci. Pod vodstvom Zavoda za sp. v. Mar. oz. v njegovi izvedbi urejena vsa gotska ž. c. Najprej obnovili vso streho; preložili vso opeko, izmenjali stare, deformirane bobrovce, na novo zamaltali slemenjake, okrepiли strešne robove s podaljšano malto in nadomestili preperele late. Hkrati izkopali jarke za cerkveno kanalizacijo, posebno skrbno izvedli prehode iz navpičnih bakrenih odtočnih cevi v vodoravne betonske s salonitnimi, zunaj in znotraj z bitumenom oblitimi koloni. Kanalizacija speljana okoli vse cerkve in vodi v ponikalnico na župn. vrtu, zgrajeno na suhi način iz zidne opeke. Izboljšali tudi predvojno drenažo sten prezbiterija; prevrtali temelje v raz-

nih višinah, da bolje kroži zrak in se osušijo stene z Akvilovimi freskami iz 1392. Zaradi osuševanja tudi odbili omet v 2 m okoli cerkve in utrdili talni zidec. Na j. zunanjščini ladje odkrili 2 zazidani gotski okni in vreze za fresko sv. Krištofa, ki že brez barv. V j. steni ladje našli vrsto ventilacijskih lukenj, napolnjenih s popolnoma strohnelimi človeškimi kostmi, zaprtih in prekritih z izvornim ometom, torej zazidanih ob zidanju cerkve, izvirajočih pa bržda iz grobov ob nekđ. manjši cerkvi, stoječi tu pred 1390. — Freske (165 m²) skoraj povsem pokrite z črno plesnijo, ki jih skupaj z vlogo povsem uničila na nekaterih medrebrnih poljih. Sicer dober omet zato na svodu na več mestih odstopil in se povsel, ponekod povsem gobast in sitasto preluknjan. Barvno plast najprej utrdili z apnenim cvetom, nato z gnetilno gumo pazljivo odstranili črno plesen. Odstopljeni omet injicirali z apneno kazeinsko emulzijo, pomešano z marmorno moko. Odstranili stare plombe, nanесли nove in jih v nevtralnih, izvorniku prilagojenih tonih retuširali. Povsem očrnelim doslikavam in retušam na svodu vrnilo prvotni barvni ton s primerno razredčenim vodikovim prekisom. Na novo z vijaki utrdili sklepnik. Doslej le delno odkriti freski v ladji in fragment na podstrešju odkrili do kraja in restavrirali kot v prezbiteriju. Končno vse freske ponovno utrdili s primerno razredčenim rhodopasom. — Hkrati obnovili vso drugo notranjščino, razredčili in bolje razporedili opravo. Že postavljena nemogoča marmorna prižnica precej moti. — J. C.

Medana. Na fasadi ž. c. pod vodstvom Zavoda za sp. v. Go. odstranili dotrajani omet. Ometali na novo in prebelili skladno s slogom stavbe in z okoljem. Sneli nastavke za elektr. napeljavo. — E. S.

Mele pri Gornji Radgoni. Pri poznogotskem znamenju iz 1. pol. 16. stol. Zavod za sp. v. Mar. utrdil steber, vzdal bakrene vezi, plombiral razpoke, površino konserviral z apnenim cvetom. — J. C.

Mengeš. Zavod za sp. v. Lj. dovolil ž. uradu znižanje terena ob ž. c. in odtok vode. Hkrati opozorili na propadanje v ograjo nasproti cerkve vzdanih epitafov; zavarovati s streho! 1965 bodo obnovili samostojno stoječi gotski zvonik, kjer pod ometi in beleži še izvorna arhitektonska členitev in barva. — M. Ž.

Miklavž pri Ormožu. Po navodilih Zavoda za sp. v. Mar. zunanjščina ž. c.

(starejša osnova, 1962 popolnoma predelana) obnovljena in zavarovana pred talno vlago. — J. C.

Mirna. Rep. zavod za sp. v. podprl prizadevanja za utrditev grajskih razvalin, zlasti še povsem ohranjenega spodnjega okroglega stola, a brezuspešno. — I. K.

Mislinja. Po navodilih marib. zavoda zavarovali ž. c. (s postromanskim zvonikom in centralno komponirano ladjo iz 1815) pred talno vlago. Notranjščino razbremenili nakopičene oprave, enotni vtis sedaj podčrtuje vijoličasti in grahovo zeleni barvni ton notranjščine. — J. C.

Motnik. Turistično društvo hoče ohraniti grajsko razvalino. Zavod za sp. Lj. v soglasju z Rep. zavodom opozoril na najosnovnejša kons. načela: ohraniti bo treba predvsem ogelni in vrhnji del zidov, poglobiti ploščad zaradi varnostne ograje, izčistiti grmičevje in drevje. Podprli vlogo na obč. sk. Kamnik. — I. K. in M. Z.

Mozirje. Podoba trga pretežno iz 19. stol. in kljub nekaterim pozneje preurejenim pročeljem ohranjena. Zavod za sp. v. Ce. ob izdelavi urb. načrta skrbel za ohranitev vedut (v osi naselja z J proti S in ob vstopu na trg z j. strani na Mozirske planine). Nekatere etnografsko zanimive stavbe na zah. strani naselja ne žive več v prvobitnem okolju in jih ne bi kazalo ohranjati. — I. S.

Muljava. Rep. zavod za sp. v. na prošnjo priprav. odbora za proslavo 120-letnice rojstva J. Jurčiča predlagal obč. sk. Grosuplje ustanovitev posebnega sklada. Odloženo na prih. leta. — I. K.

Murska Sobota. Zavod za sp. v. Mar. pregledal restavrirane freske iz ok. 1370 v prezbiteriju ž. c. in ugotovil delno odstopanje barvne plasti, kritično stanje poznobaročnih fresk v zvonici in tektonske premike v zah. delu Takacseve moštrovine, ki pa niso nevarni, ker so stene samo polnila obočne konstrukcije. — V baročnem mestnem gradu iz ok. 1730 obnovljeno ostrežje sev. krila. 1. nadstr. parketirano, urejeno za muzej. — J. C.

Nadlesk. Gl. poseben članek.

Nadole pri Žetalah. Zvonik srednjeveške p. c. Mohorja in Fortunata se je porušil. Ostanek zasilno prekrit, da ne zamaka. — J. C.

Novo Celje — kip Herkula pred restavracijo (foto Berk)

Novo Celje — statue d'Hercule avant restauration

Novo Celje. Po navodilih celjskega zavoda restavrirani (pred leti nestrokovno obnovljeni) plastiki gigantov iz 1. pol. 18. stol. pred vhodom v graščino. Odstranjene cementne plombe, manjkajoči deli pa dopolnjeni z umetnim kamnom, odstranjeni sledovi nekd. oljnatih premazov, nato pa očiščeni in utrjeni z apnenim cvetom. Financirala Bolnica za pljučne bolezni. — I. S.

Novo mesto. Na prošnjo Dolenjskega muzeja Rep. zavod izdelal kratka navodila za obravnavo zunanjščine, zlasti fasade frančiškanske cerkve iz 1866, enega najstarejših primerov regotizacije in izredne aplikacije neogotskega sloga. Obč. sk. Novo mesto naj bi naročila poseben

načrt za ureditev zunanjsčine in prostora pred cerkvijo, a tega ni storila. — I. K.

Ojstrica nad Dravogradom. Zavod za sp. v. Mar. komisijsko pregledal p. c. sv. Duha. Izdelani obnovitveni program naj bi z najmanjšimi sredstvi tehnično zanesljivo zavaroval zanimivo renesančno ljudsko stavbo iz 2. pol. 16. in zač. 17. stol. — J. C.

Ormož. Zavod za sp. v. Mar. določil pogoje za postavitev bencinske črpalke ob robu grajskega parka in dal k **urb. programu** smernice v zvezi s spomeniškiimi področji. — Pri **gradu** odstranili post-baročno gospodarsko poslopje in izluščili donjon iz ok. 1270. Iz 1. nadstr. izseljena večina strank (sedaj glasbena šola, mestna knjižnica, obč. dvorana, muzejska zbirka itd.). — J. C.

Ostri vrh na Kozjaku. Ž. c. sv. Duha, večja baročna stavba iz 1667—79 z dobro baročno opravo, in kapela iz 1691—93 v zelo slabem stanju. Obzidje v redu vzdrževano. Obč. sk. Maribor Center ves čas odlaga tehn. elaborat in predračun obnove, izdelan v Zavodu za sp. v. Mar. Ž. c. le za silo popravljena in zavarovana pred padavinami. — J. C.

Otočec. Upravnik gostišča hotel postaviti ob j. zun. stran gradu prizidek za hladilnik. Rep. zavod za sp. v. zahteval projekt in konsultacijo s prof. M. Mušičem. Rešitev: kondenzator montirali na gumijast podstavek, j. fasada ostala nedotaknjena. — I. K.

Pečine (Slap ob Idrijci). 1965 bo zavod za sp. v. odkril freske pod beležem v zakristiji in prezbiteriju. — E. S.

Pertoča. Zavod za sp. v. Mar. dovolil razširitev ladje v poznogotsko-baročni ž. c. sv. Jelene za ok. 4 m proti S, vaščani pa svojevoljno podrli tudi j. steno ladje in izsilili postavitev nove ladje (načrte naredil J. Požauko). Ostali le še poznogotski prezbiterij, baročni zvonik in del zakristije. Sedanja preprosta zunanjsčina ni v skladu z izpostavljeno lego na griču. — J. C.

Piran. Hotel Metropol je 1962 preuredil pritličje stavbe **Obzidna ul. 1** brez predhodnih načrtov za preureditev fasade in zato tudi brez pristanka Zavoda za sp. v. Piran. Od prvotnih 5, na vrhu polkrožno zaključenih vratnih odprtih v pritličju, obloženem z manjšimi kamnitimi

ploščami, so pustili samo eno, druge popolnoma ali delno zazidali. Zavod je stavbo fotografsko dokumentiral. — Isti investitor je adaptiral pritličje klasicistične stavbe **Trubarjeva 1** iz 1. pol. 19. stol., ki z ožjo j., arhitektonsko najbolj razgibano fasado gleda na Tartinijev trg, z zah. pa proti vzh. fasadi obč. palače. Zavod za sp. v. Piran je adaptacijo dovolil, zah. fasada z vhodom v kavarno je ostala nespremenjena, razširili le teraso ob njej na ožji del trga. Vrata j. fasade predelali v okno, ki se v velikosti in obliki sklada z oknom na njej. Kamnite elemente očistili. — Notranjost 1. nadstr. povezali s prostori že adaptirane stare loggie (na katero se naslanja stavba Mestne kavarne s sev. fasado) in vse skupaj preuredili v galerijske prostore. Okenško biforo v zah. fasadi nekđ. loggie prelali v dvoje vrat — vhod v galerijo. Med deli so se v pritličju poleg Mestne kavarne našli temelji stare loggie iz 2. pol. 14. stol. Zavod tehnično in fotografsko dokumentiral. — Prvotna pročelna vrata Mestne kavarne s 4 rezljanimi baročnimi profili prevlečena s 5 sloji raznih barv in slabo ohranjena. Reliefna polja očistili, preparirali in vdrali v notranjo stran novih macesnovih vrat, izdelanih po vzoru nekdanjih. Tako reliefi sedaj zavarovani.

Soglasno z zavodom obnovljena razpadajoča stavba **Grajska ul. 16**. Za prehod skozi hišo, pod katero teče ulica, zgradili primeren obok, sicer pa zunanost nespremenjena. Fasada pobarvana svetlo sivo (gladka apnena tehnika), kamniti elementi očiščeni. — Ob obnovi stavbe **Župančičeva ul. 3**, ki sloni na mestnem obzidju, notranje prezidave niso vplivale na zunanji videz, ki obnoven po navodilih spomeniške komisije. Po starem ometu izbrani rjava rdeči ton ni povsem uspel. Kamniti elementi očiščeni, polknice pa sivo belo pleskane. Dotrajano železno ograjo terase nadomestila nova iz pokončnih palic okroglega profila. Dvoriščne stene pod teraso mimo navodil ometane le z grobim ometom. Pri adaptaciji trgovine v levem krilu pritličnega dela **obč. palače**, sezidane 1879, odkriti temelji stare c. iz 13. stol., ki jih je zavod dokumentiral. Na sev. fasadi zamenjali le izložbena okna, tako da nova izpolnjujejo vso notranost na fasadi značenih polkrožnih lokov. Pač pa na glavni fasadi v takem loku brez dovoljenja preuredili vhodna vrata v okno.

Prav tako 1962 adaptirana notranost hiše **Prvomajski trg 2**. Ob tem ena oken-

Domenico
Tintoretto (?),
Piranski mestni
očetje — pred
restavriranjem
(foto M. Pirnat
25. IV. 1963)

Domenico
Tintoretto (?),
Les édiles de
Piran — avant
restauration

Ista slika po
restavriranju
(foto M. Pirnat
27. IV. 1963)

Le même tableau
après
restauration

ska odprtina povečana in obrobljena z novimi kamnitimi okviri. Kamniti elementi očiščeni, dodane nove polknice. Ob pritlični del stavbe prislonjena proti volji zavoda nova samopostrežna restavracija, ki kazi strnjeno vrsto fasad **Prešernovega nabrežja**. — Ostanek srednjeveškega obzidja, stavba **Turšičev trg 1**, poleg Miljskih vrat, gleda z j. fasado proti morju (Prešernovo nabrežje). Notranjost adaptirana, fasade pa po navodilih zavoda ostale neometane, kamniti zid fugiran, kamniti elementi očiščeni. Nova vhodna lesena vrata in bodoče polknice izdelane v lokalnem slogu. — Spomladi 1962 začeli obnavljati zunanjščino baročne **cerkvice sv. Klementa na Puntí** po navodilih spom. službe. Zidovi pokrpani z grobim in nato ometani s finim apnenim

ometom. Fasada pobarvana v gladki apneni tehniki v svetlo sivem in kamnito belem tonu. Kamniti elementi očiščeni, lesena dvokrilna vrata na glavni fasadi očiščena oljnate barve in prevlečena z brezbarvnim lakom.

Kljub urgencam zavoda dostavljeni načrti za ureditev samopostr. trgovine za sadje in zelenjavo na **Zelenjavnem trgu** šele v zadnji fazi del. Prvotna lesena vrata v zadnji fasadi obč. palače zamenjali s steklenimi v kovinskih okvirih, 2 okenski odprtini stranske j. fasade povečali, tako da odstranili okenski parapet in uredili izložbe.

Štirinadstropna stavba **Leninova ul. 1**, spomenik ambiciozne stanovanjske arhitekture 19. stol. z lepimi kamnoseškimi elementi na fasadi, zlasti v pritličju, pre-

rašča lokalni pomen. Kljub temu spom. zavod dovolil veleblagovnici Imex iz Koprca, da preuredi pritličje (notranjost) in zadaj prizida dvoetažno stavbo, če le ne spreminja zunanosti brez njegovega pristanka. Naknadno zavod dovolil, da povečajo okenske odprtine z odstranitvijo podokenskih polic in sp. kamnite plošče, s tem da se ostanek podokenske police simetrično obdela kot vmesni element med pravokotnim okvirom in sp. voluto, ali pa se podokenska policca odreže v isti ravnini kot okenski okvir. Kljub temu so okenske police z volutami vred odstranili. Na zavodovo pritožbo sklenjeno, da se obnovi prvotno stanje. Investitor končno vse obljubil, a fasada še vedno ni urejena.

Jeseni 1962 končno začela občina obnavljati **srednjeveški vetrobran** ob župnišču na ovinku ul. IX. korpusa. 1,20 m deb. in ok. 6 m v. zid tek ob strmem pobočju hriba, ki pada proti morju, zaradi podsipavanja polagoma izgubljal temelje, se nagibal proti morju in se ločil od vogala sosednje hiše. Izpodjedeno tudi ok. 1,5 m cestišča. Zid, ki je bil zgrajen v neizravnanih plasteh iz sivega laporja in že večkrat popravljen (polnila iz opečnih drobcev in manjšega kamenja) in kasneje ometan, je bilo treba porušiti in ga na škodo cestišča prestaviti za ok. 2,5 m. S starim gradivom in tehniko obnovljeni vetrobran je tanjši (60 cm), s sev. strani okrepljen z zidanimi oporniki (v razdaljah po 3 m) na prvotno debelino 120 cm. Zaradi manjše obremenitve je bilo treba znižati tudi višino za ok. 1 m. Pred rušitvijo zavod vse dokumentiral. Prvotni temelji vnešeni v načrt rekonstrukcije ceste.

V pritličju stavbe **Trinkova 3** se je 1963 sporazumno z zavodom uredil nov frizerski salon. Na zah. fasadi odprti 2 novi izložbeni odprtini, sp. del pa obložen s kamnitimi ploščami. Kamniti elementi in ves pritlični del fasade v Trinkovi ul. očiščeni. Izložbeni in vratni okviri izdelani iz trdega lesa. — Ob razširitvi prostorov Delikatase na **Zelenjavnem trgu 2** zamenjani dotrajani kamniti okviri z novimi enakimi, leseni izložbeni okviri iz trdega lesa od zunaj nevidni, pritlični del obnovljen v gladki apneni fasadni tehniki in v tonu, ki je prilagojen sedanji barvi fasade. — 1912 sezidano **Tartinijevo gledališče** nujno potrebno obnove. Rep. zavod zahteval, da se ohranijo secesionistični elementi: fasada, notranja oprema in stropne freske (1955 obnovil Slapernik). 1963 urejena električna napeljava,

nova centralna kurjava, oder razširjen, oprema v dvorani nova, stilno vsklajena, galerija, lože, balkonska ograja le obnovljena, strop nedotaknjen, fasada obnovljena. Južna fasada nadzidana za pomožne prostore in hišnikovo stanovanje, ob zah. fasadi dozidek za centralno kurjavo in kulisarnico. — Zunanost gledališča vzbuja enoten vtis.

Piransko **mešno obzidje**, najmonumentalnejši spomenik Pirana, nastajalo v različnih časovnih obdobjih vzporedno z rastjo mesta. Od starejšega ohranjeni le posamezni deli in več vrat, dobro ohranjen le najmlajši del iz 15. in 16. stol. Obzidje je varovalo mesto proti kopnini, in sicer od strmega morskega pobočja do gl. ceste Piran—Beli križ in naprej do sredine griča Mogorona. Na najbolj ogroženih mestih (obrambna stolpa tik ob cesti in predzadnji pred obalo) že pred leti obnovitvena dela (VS VII, 1960, 196—199). V najbolj kritičnem stanju zdaj zadnji stolp nad morsko obalo in zid med tem in predzadnjim stolpom. Vsi stolpi zaradi razdrtih stopnic nedostopni, kritičen tudi dostop na hodnik obzidja. Jeseni 1963 s sodelovanjem rep. zavoda začeli obnavljati vse obzidje (sanacijski in statični načrt ing. Raič, ureditveni načrt pa ing. arh. Štupar-Šumi), pri čemer uporabljen kot nov element železo za izvedbo ograj, les pa naj bi za poglede v stropne konstrukcije, kjer ni bilo kamnitih obov, vsaj optično obnovil nekdanjo podobo. Obnovil se bo tudi ob nedavni rekonstrukciji odstranjeni dostop pri predzadnjem stolpu. Dela so se začela na zadnjem obrambnem stolpu, ki stoji na skoraj navpični škarp. Po predlogih komisije ob straneh stolpa izkopan jarek, vanj položena železna armatura (4307 kg železa ϕ 25 in 32 kg železa ϕ 10), ki zabetonirana. Zun. in notr. stran obzidja s stolpi nad cesto Piran—Beli križ očiščeni in na novo figurani. Očiščen tudi okoliš (kupi zemlje, barake, zemeljski nasip). Manjkajoče cine med zadnjim in predzadnjim stolpom in na zadnjem stolpu dopolnjene z novimi. Na hodnik na obzidju položena železna armatura, zabetonirana, gor pa položene kamnite plošče. Obnovitvena dela so trajala dva in pol meseca. Zaradi pomanjkanja sredstev hodnik na obzidju, delno tudi stolpi in dostopi nanje nedokončani. Tudi rasporska vrata, ki bi jih bilo treba utrditi 1964 (predračun del napravil rep. zavod), še v starem stanju.

Na desnem slepem krilu gl. fasade stavbe **Prešernovo nabrežje 8** pod nadzorom piranskega zavoda zgrajeni balkon

oblikovno približan drugim na piranskih baročnih fasadah. Svetlobna odprtina obdana s kamnitimi okvirji, kamnita je tudi balkonska plošča z ustreznimi podpornimi kamni. Hkrati zamenjani dotrajani kamniti okvirji vhodnih vrat gl. fasade.

Palača Trevisini iz 1826, Kidričevu nabrežje, rabi internatu Pomorske sr. šole, v pritličju sta 2 lokala. Večji lokal (Meso) 1964 preurejen in v sporazumu z zavodom nekatere manjše spremembe: odstranjeni leseni okenski in vratni okvirji, tako da spet vidni kamniti; zlasti zgornja preklada obeh odprtin je lepo profilirana. Na okenski odprtini gl. fasade odstranjen ves parapet in nameščena nova steklena dvokrilna vrata iz trdega lesa. Dvokrilna vrata sev. fasade spremenjena v izložbeno okno. Vsi leseni deli prevlečeni z brezbarvnim lakom. Manjkajoči kamniti elementi dopolnjeni, stari očiščeni.

Junija 1964 do konca adaptirana hiša v **Tomšičevi 18**, ki sama po sebi ni spomenik, pač pa s sloko eleganco skladno dopolnjuje skupino standardnih uličnih hiš. Obč. sk. Piran znotraj že porušeno stavbo preuredila za stanovanja in ji dozidala 3. nadstropje (brez zavodovega soglasja). Da ne bi povsem pokvarili še glavne fasade, bil zavod prisiljen pristati na ureditev, ki bo v skladu z drugimi v ulici.

1964 začel ž. urad v soglasju z zavodom obnavljati **cerkvico sv. Roka** iz 1649 z baročnim videzom; kamniti elementi očiščeni, manjkajoče ali razbite kamnite plošče spodnjega roba dopolnjene ali zamenjane. Sporazumom določeni umirjeni vijolični ton se izvajalcu ni posrečil. Zavod zahteval, da se fasade ponovno prebarvajo. — E. B.

Rep. zavod za sp. v. zavrnil predlog za postavitev **gostišča ob zun. strani obzidja**, ker ni bilo dokumentacije. Sploh pa mora biti obzidje prosto. Prav tako zavrnil načrte za postavitev **letnega kina na notr. strani obzidja** in predlagal postavitev na spodnjih terasah, s čimer bi se upoštevala oblika terena. — I. K.

Planina nad Ajdovščino. Rep. zavod za sp. v. pregledal obe gotški cerkvi. V cerkvi sv. Marjete ornamentalna poslikava spremlja arhitekturne člene v običajni okraški izvedbi. — I. K.

Planina pri Sevnici. Grajske razvaline sodijo med najdragocenejše priče posvetnega srednjeveškega stavbarstva na Slovenskem. Turistično društvo bi jih rado

ohranilo. Nova izkopavanja pokazala nekdanjo precej razsežnejšo zasnovo. 1963 obnovljena j. fasada in zazidana velika odprtina sredi romanskega palasa iz 12. stol., ki ga je statično močno ogrožala. — Na pobudo istega društva bo zavod za sp. v. Ce. na temelju ohranjenih starih grafik in risb obnovil nekd. podobo zidane **grajske kašče**, katere kletni prostori so še ohranjeni in preurejeni v gostišče. Izdelani so že podrobni načrti za ureditev. — Pri obnavljanju **prezbiterija ž. c.** na njegovi j. notr. steni odkrite zazidane poznogotske sedilije. — I. S.

Pleterje. Večletni razgovori o spomeniški ureditvi stare redovne cerkve 1964 končno privedli do sporazuma, po katerem se cerkev izloči iz klavzure. Rep. sklad namenil za začetek 2 milijona, a kasna odobritev onemogočila pravočasno nabavo bobrovca, ki se izdeluje v nezadostnih količinah. Dela se bodo nadaljevala 1965. — I. K.

Podbrje pri Podnanosu. Poznogotska p. c. iz 1502, delno predelana 1636, hrani v obsežnem prezbiteriju pomemben oltar iz 1637, v ladji pa še 2 manjša iz sr. 17. stol. Skozi kritino (kamnite plošče) začelo zamakati. Ostrežje znova prekrito po starem, nekateri dotrajani deli strešne konstrukcije zamenjani. — Del zah. krila izredno slabo vzdrževane **graščine Schi-witzhofen** s silno težko streho iz velikih kamnitih plošč že podrt. Tudi notranjščina v slabem stanju. Zavod za sp. v. Go. predlagal obč. sk. Ajdovščina, da spremeni lastnika in omogoči vzdrževanje stavbe. — E. S.

Podgorje pri Cmureku. Znamenje — gl. Radgona.

Podgorje pri Slovenjem gradu. — Ž. c., delno gotška, delno iz 1. pol. 17. stol., znotraj obnovljena. Po navodilih marib. zavoda osvobojena nepotrebne opreme. Odbitje pritličnega pasu ometa jo je vsaj delno zavarovalo pred močno talno vlago. — J. C.

Podnanos. Župn. cerkev v renesančnem slogu ima ob desni strani ladje gotški prezbiterij iz ok. 1470 s figuralnimi sklepniki in konzolami ter freskami iz 2. pol. 15. stol. Krita s kamnitimi ploščami. Ker začelo zamakati, zamenjali tramove in znova prekrili s kamnitimi ploščami ves vzh. del strehe na ladji in na gotškem prezbiteriju. — E. S.

Podpeč pri Gabrovki na Dolenjskem.

Rep. zavod za sp. v. sondiral v p. c. sv. Pavla iz 14. stol. V ladji na sev. steni votivna podoba z upodobitvijo obeh ustanoviteljev beneficija in z napisom, ki govori o ustanovitvi beneficija 1300 in o restavraciji slik 1539. To torej najstarejši napisani dokument o restavraciji slikarskega spomenika pri nas! Ves prezbitarij poslikan, verjetno tudi zunanja slavooločna stena. Slike v prezbitariju iz k. 14. stol., izrazit primer mehkega sloga, a znaki restavracije očitni. Druga plast sodi v krog t. i. furlanskih slikarjev. Tretja plast iz časa restavracije. Zadnja plast stilno sorodna slikam na Vihru (podobna kompozicija). — J. K.

Podpeč v Istri. Nad vasjo odlično ohranjen okrogli stražni stolp, pod njim v pečini z zidom zaprto jamsko skrivališče. Po navodilih rep. zavoda 1964 utrdili vrh zidu, napravljena strešna konstrukcija, izdelan projekt za stopnice iz podeste v notranjščini. Zanimiva strešna konstrukcija skrita v zidnem plašču, zavarovana pred vetrom z lahnim nagibom in odtokom za vodo, edina te vrste v Sloveniji. Kolikor mogoče utrdili tudi zun. zidovje jamskega gradu. — I. K.

Podplat pri Mestinju. Jeseni 1963 neznan storilci vdrl v p. c. sv. Benedikta in odnesli 2 zgodnjebaročni plastiki. Se še raziskuje. — I. S.

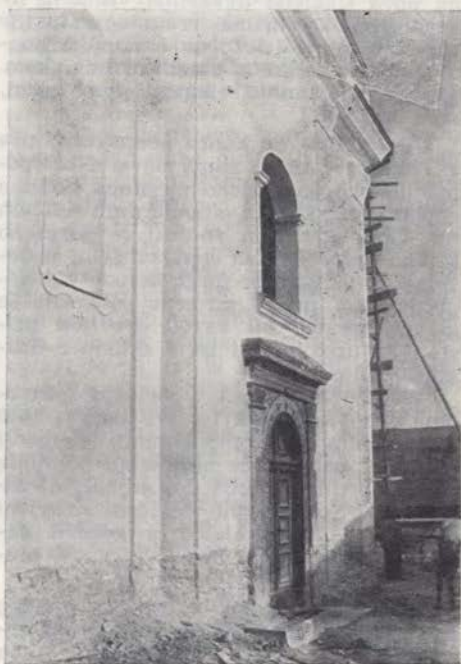
Podsreda. Grad je med najlepšimi ohranjenimi primeri srednjeveške posvetne arhitekture. Zavod za sp. v. Ce. hotel 1964 začeti obnavljati, a ni bilo sredstev in pripravljene tehnične dokumentacije. — I. S.

Poganeč. Grad postavljen v 16. stol., delno iz ruševin starega verneškega gradu. Razvalina kaže še tlorisne značilnosti tega obdobja, zidovje pa v višino še toliko ohranjeno, da mogoče pozidati vsaj na zunan. Ohranjeni vsi pomembnejši kamniti deli fasad, predvsem konzole pomolov, kamniti kosi portala in okenski okviri. Portal polkrožen z robom, posnetim na ajdovo zrno. Zavod za sp. v. Lj. priporočil lastniku, ki hotel tu urediti hlev, rekonstrukcijo zun. sten in strehe, kar bi dalo zanimiv objekt ob novi zavarovski cesti. Lastnik hoče zavarovati le obodne zidove in prekriti pritličje; zaenkrat v redu. — M. Ž.

Polhov gradec. Zavod za sp. v. Lj. demontiral plastike z vodnjaka, da bi jih restavriral. — I. K.

Polzela. Pri izdelavi urb. načrta celjski zavod za sp. v. varoval predvsem značilne vedute, mislil zlasti na domonanti: grad Senek in grad Komendo. — Po prizadevanju zavoda lastniku vrnjena 1964 protipravno odtujena **gotska plastika**. — I. S.

Ponikva pri Grobelnem. 1962—64 obnavljali zunanjščino ž. c., izredno kvalitetne baročne stavbe. Obnova upoštevala strogo konservatorska načela in opravljena s klasičnim materialom. Zid toniran svetlo okrasto, lizene in drugi členi beli. Dela financiral ž. urad. — I. S.

Ponikva, sprednja fasada baročne ž. c. po obnovi (foto Berk)

Ponikva, façade frontale de l'église paroissiale baroque après rénovation

Ponikve. P. c. sv. Marjete v osnovi srednjeveška, v 17. stol. in pozneje predelana. Od stare oltarne opreme ohranjenih 7 kipcev (stiški krog). Rep. zavod za sp. v. dal navodila, naj poslikavo oprejo na preproste tone in diferencirajo ladjo od prezbitarija. — I. K.

Postojna. Okolje — gl. poseben članek.

Prebold. Pri urb. načrtu Zavod za sp. v. Ce. varoval renesančni grajski kompleks s parkom in pogled na mesto s severa. — Ogled pokazal, da p. c. sv. Lovrenca romanskega izvora. Celjski zavod jo bo še podrobneje preiskal in ohranjen romanske elemente prezentiral. — I. S.

Prešnik. Grad sicer ne sodi med pomembnejše, a ima kapelo z dobro ohranjenimi poznobaročnimi freskami. Ob predvidenih obnovitvenih delih celjski zavod zahteval, da ohranijo obliko fasade, zlasti razčlenitev, in da dela opravijo s klasičnim materialom brez cementa, barve pa naj ostanejo enake. — I. S.

Prilesje pri Plaveh. Zaradi dotrajane strehe močno zamakalo v p. c. sv. Ahaca Freske goriško-kranjske smeri iz sr. 15. stol. ponekod nabrekle in odstopile od podlage. Pregnila tudi strešna konstrukcija na vhodno fasado prislone lobe. Skozi razrahljana stičišča lobe in fasadne stene voda zamakala tudi fasadni zid in notr. j. zid lobe z ostanki fresk. Po navodilih Zavoda za sp. v. Go. streha prekrita, ostrejšje in streha lobe obnovljena, zvonik na preslico utrjen. V sev. podnožju griča s cerkvijo izkopavali gramoz. Zavod to ustavil, da se cerkev ne bi spodsula. Gramoznico zdaj zarašča grmičevje, ki povezuje labilni gramoz. — E. S.

Primož nad Kamnikom. Gl. članke.

Ptuj. Zavod za sp. v. Mar. izdelal priporočila k urb. načrtu, preučeval razne možnosti za vključevanje starega jedra v novo mestno tkivo itd.

Izkop za temelje nove pošte na mestu porušene **minoritske cerkvene ladje** ni odkril ničesar pomembnejšega. — Zavod je nadziral obnovo hišnih fasad, utrdil in očistil keramična nadokenska lunetasta polja iz 1815 v **Bezjakovi 8** in 8 portalov v **Prešernovi in Kremljevi ul.** iz 16.—19. stol. Tri portale je bilo treba sestaviti na novo. Očistil in utrdil tudi **Florjanovo znamenje** in gotske okenske police **rotovža** na Trgu mlad. del. brigad. Pri **mestnem stolpu** je popravil in uredil dohodne stopnice in na novo razmestil rimske spolije ob sev. in vzh. steni stolpa.

Pregledal je kulturnozgodovinsko in galerijsko zbirko in depoje **muzeja**. Nadziral odstranjevanje vrhnje etaže v bivši **dominikanski cerkvi**. Na sev. fasadi odstranili sanitarni prizidek iz ok. 1820, obnovili prvotno obliko oken, dodelali venčna zidca, popravili in okrasno rdeče tonirali vso fasado. Na vzh. fasadi obno-

vili vso štukaturo, očistili kamnite niše, popravili plastike, stene svetlo okrasno tonirali in izpostavljene dele zavarovali s pločevino pred zamakanjem.

Zavod nadziral obnovo oken na **gradu**, sodeloval pri obnovi 4 stropov v 2. nadstropju. Dva statično precej ogrožena bo treba obesiti na traverzno konstrukcijo, pri dveh pa okrepiti možnično povezavo. ju pripraviti z besanom in kot ona dva pripraviti za parketiranje. — J. C.

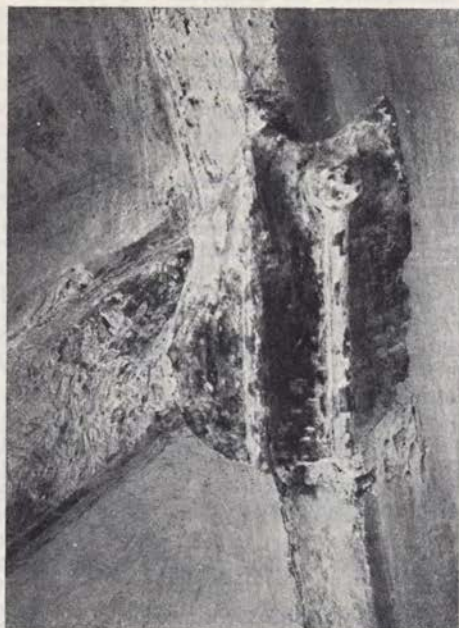
Proštjski urad se je končno odločil za popravilo zunanjščine **proštjske cerkve**. Rep. zavod za sp. v. opozoril na prioriteto del v notranjščini, ki že 100 let ni bila obnovljena. Sklad za posp. kult. dejavnosti obljubil podporo, ker pa nista dala participacije ne prošt. urad ne Verška komisija, stvar padla v vodo. Krivda tudi v tem, da Ptuj reševal hkrati problem minoritske cerkve in župnije, končno pa oba spomenika nedodelana. — I. K.

Ptujska cesta pri Gornji Radgoni. Znamenje — gl. Radgona.

Ptujska gora. Zavod za sp. v. Mar. obnovil zah. fasado. Po načrtih ing. arh. J. Černigoja uredil vhodno, s skrilom krito lopo, zunanjščino k j. steni ladje prizidane Frančiškove kapele pa približal nekđ. stanju iz zadnje četrtine 17. stol. Urejeni kanalizacija in cisterna, skozi katero odtekajo padavine v sanitarije v pritl. obrambnega stolpa. Zah. stran tabornega obzidja popravljena in na novo ometana, urejena tudi okolica. Treba bo odpraviti še naslednje napake: sev. in vzh. fasada sta se začeli luščiti; zaradi preozkih pločevinastih strešic na opornikih in ker pod okni in zidci ni kapnih nosov, ker ni na stavbi vseh žlebov in ker je sev. portal nezavarovan, v cerkvi spet zamaka, še vedno s cementom oblečeni talni zidec pa zadržuje talno vlago in ne more dihati. — J. C.

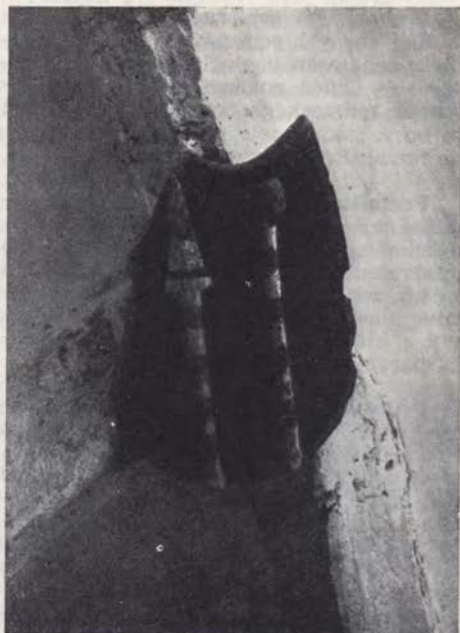
Puščava. Poleti 1962 Radoljna porušila škarpo ob pomolu s poznorenesančno ž. c. DM, ki zrasla 1628—72 na mestu kapele sv. Štefana. Škarpa obnovljena. — J. C.

Račje selo pri Trebnjem. V odlično p. c. sv. Florjana iz zg. 17. stol. z oltarno opremo 2. pol 17. stol. (Plumbergerjev delavniški krog) pred leti udarila strela. Sedaj streha spet popravljena. Brez vednosti spom. službe notranjščina prebeljena; niso upoštevali osnovnega tona, ki bi ga bili lahko ugotovili s sondiranjem. Pobelili tudi kamnite pilastre

Radeče pri Zidanem mostu, sklepnik na svodu kapele pred restavracijo (foto Berk)

Radeče près Zidani most, voussoir de la voûte de la chapelle avant restauration

Radeče pri Zidanem mostu, sklepnik na svodu kapele po restavraciji (foto Berk)

Radeče près Zidani most, voussoir de la voûte de la chapelle après restauration

(barvna lestvica 17. stol. pa je predvsem sivo-bela). V gl. oltar postavili izvirni Plumbergerjev kip sv. Florijana, ki ga med okupacijo B. Kalin zamenjal s svojim Florijanom. Tega smo postavili v zakristijo. — I. K.

Radeče. S sodelovanjem celjskega zavoda obnovljena stara gotska kapela (nekd. prezbiterij) v ž. c. Kamniti deli očiščeni, rebra in služniki obnovljeni v prvotni sivi barvi, sklepniki pa ustrezno tonirani. Stene rožnate, ker sondiranje pokazalo takšno prvotno poslikavo. Odstranjena odvečna oprema. — I. S.

Radgona. Zgodnjebaročni meščanski špital iz 1615 obnavljajo za muzej. Uredili streho in zunanjščino. Nemogoče okenske okvire bodo po navodilih Zavoda za sp. v. Mar. popravili. Notranjščino preurejajo po načrtih ing. arh. R. Zupana.

Pri admontskem dvorcu zazidan portal, rezljane in poslikane vratnice pridejo v muzejsko zbirko.

Pri ž. c. iz 1813 in 1890 mar. zavod dal tehnična navodila za odpravo talne

vlage. **Poznogotsko znamenje** iz 1525 pri avtobusni postaji očistili, zakitali, plombirali, utrdili in prepojili z apnenim cvetom. Pri **baročnem znamenju** ob carinarnici (2 plastiki in relief) utrdili temelj in stopnišče, na novo ometali, porušeno streho podbetonirali in pokrili z bakreno pločevino, plastike očistili, restavrirali in utrdili z apnenim cvetom, svetilko in križ opleskali črno, omet tonirali. — Zavod restavriral in utrdil še 7 znamenj iz 16.—19. stol. v širši radgonski okolici: v Podgorju, Segovcih, Apačah in Ptujski cesti. — J. C.

Radomlje. Po obvestilu občanov, da cerkovnik prebija zid v gotskem prezbiteriju, sedanji zakristiji p. c., Zavod za sp. v. Lj. takoj z odločbo ustavil dela. Odprtina spet zazidana in ometana. — V. K.

Radovljica. Ž. c., t. i. kranjska poznogotska cerkvena dvorana, restavrirana zadnjikrat pred več ko 60 leti, ko jo podobno kot Sentrupert na Dol. poslikal M. Koželj. Pod neustrezno slikarijo mogoče še prvotna polihromacija. Spora-razumno ž. uradom rep. in kranjski za-

vod za sp. v. izdelala okvirni ureditveni in prezentacijski program za notranjščino. Ta upošteva vse spomeniške prvine, a teži k odkrivanju prvotne arhitekture in izvornih sestavin. Sondirati bo treba rebra, stebre, oboke, stene, ki utegnejo skrivati sledove prvotne obravnave oz. slikarskega okrasja. Dela se začno 1965. — Urediti bo treba tudi zunanjščino in neposredno okolico. — I. K. — O. Z.

Rateče. Zavod za sp. v. Kr. ugotovil: obnova ž. c. sv. Trojice uspela, kar zadeva toniranje ladje, odstraniti pa bi bilo treba leseno oblogo z barvnimi lučkami na notr. robu gotskega slavoloka. — O. Z.

Ravne na Koroškem. Popolnoma obnovili p. c. sv. Antona iz ok. 1400 z gotskimi furlanskimi freskami iz 2. četrt. 15. stol. in zgodnjebaročno opravo iz 2. pol. 17. stol. Okrepili ostrežje, izvedli drenažo. Znotraj odbili talne dele ometa, freske odkrili do konca, restavrirali in konservirali, drugo notranjščino prebelili svetlo okraso. Očistili opravo in uredili okolje. — J. C.

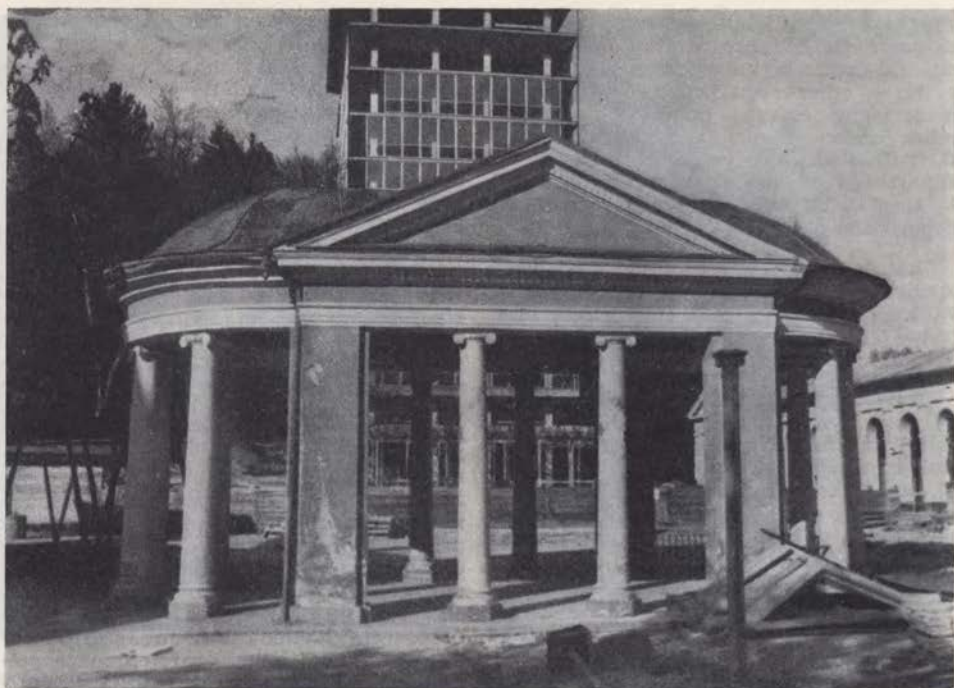
Remšnik. Navodila za obnovo pokopališkega obzidja izvedena, za ž. c. pa ne. P. c. sv. Pankracija iz 1910 poškodovana v zadnji vojni. Za obnovo se zanimajo Avstrijci, za nas nezanimiva. — J. C.

Ribnica. Ž. urad prosil Zavod za sp. v. Lj. za navodila pri obnavljanju ž. c. z notr. opremo in slikarijami iz 2. pol. 19. stol. Ker se morajo mlajše dekoracije ponavadi umikati starejšim, tu tem bolj pomembno varovanje stilno enotne notranjščine. Obnova bo izvedena, ko bodo sredstva. — M. Ž.

Rihemberk nad Branikom. Gl. članek!

Rogaška Slatina. Zavod za sp. v. Ce. analiziral ves položaj zdraviliških stavb in parka, kjer na zavarovanem območju postavili novo stolpnico in hoteli uničiti še Tempelj in »Wandelbahn«. — Prvotno vrelec v lasti 3 domačih gospodarjev, 1803 pa prevzeli upravo deželni stanovi. V klasicistični zasnovi je vrelec postal dominantna s tempiettom, ki počiva na 4 slopih in 12 elegantnih jonskih stebrih (1819 zgradil Nikolaj Pertsch iz Trsta, ki postavil tudi prvi zdraviliški dom j. od vrelca). 20 let pozneje po načrtih ing. L. Basslingerja postavili še klasicistični »Wandelbahn«, ki ga odlikujejo izredno pretehtani proporci in lep niz arkad. Njegovo reprezentančnost poudarjajo klasi-

stične arabeske na svodu (Adalbert Uetz iz Graza) in kipa Aesculapa in Hygie (Johann Meixner). Trgovinice v Sprehajališču so ob koncu stoletja preoblekli z neokusnimi lesenimi omarami. Še nekatere druge klasicistične objekte iz tega prvega obdobja pozneje porušili. — Zaradi čedalje večjega števila gostov se izoblikuje nova klasicistična aglomeracija: osrednji del je veliki zdraviliški park, na koncu njegove osi je Tempelj, desno od parka je strnjena vrsta imenitnih objektov v klasicističnem slogu, levo pa kistanjev drevored in 2 manjši stavbi na skrajnem j. koncu parka in na koncu aleje. — Nove gradnje v naslednjih desetletjih niso spreminjale klasicistične zasnove. Tudi po požaru drugega novo postavljeni tretji zdraviliški dom v osnovnih mejah skoraj povsem posnel prejšnjega. Poleg Tempelja in Sprehajališča je Zavod za sp. v. Ce. uvrstil med pomembnejše spomenike še: 1. staro direkcijo s prizidano stavbo. stavbo (postavili 1805/6 deželni stanovi, 1830 prizidali »Grafenstöckel«), arhitektonsko zelo zahtevno oblikovano; zlasti lepi kamnito heraldično čelo gl. vhoda stare direkcije in fasada z arkadami bogato razčlenjenega prizidka; 2. kopališče Styria iz 1842 v izredno plemenitem klasicističnem slogu s tenkočutno oblikovanimi arhitektonskimi podrobnostmi (prva od stavb v vzhodni veduti parka); 3. Strossmeyerjev dom iz 1847/8 z bogatim stebriščnim vhomom; 4. Zdraviliški dom iz 1910—12 v neoklasicističnem slogu z izredno lepo fasado in čudovito slavnostno dvorano; 5. spomenik Janeza Nepomuka (postavili dunajski farmacevti v spomin na privretje novega vrelca) v značilni baročni drži, nadpovprečno dober; v napisu na podstavku skriti kronogram kaže na letnico postavitve: 1732; 6. Attemsov spomenik (postavili štajerski deželni stanovi v spomin na dež. glavarja Ferdinanda M. Attemsa, po čigar zaslugi zdravilišče prevzeli dež. stanovi in ga začeli načrtno dograjevati), delo Dunajčana Leopolda Kislinga — redek primer profane klasicistične plastike pri nas. — V 2. in 3. kategorijo štejejo objekti, ki povečini niso v klasicističnem slogu, a lepo dopolnjujejo okolje: Zagrebški dom in Nova direkcija, Tržaški dom, Stritarjev dom, kapelica sv. Ane, Hotel Sonce, hotel Pošta, Slatinski dom, hotel Soča, hotel Trst, Slovenski dom, stara hidroterapija, Ljubljanski dom in Beograjski dom. Zavod določil tudi meje zavarovanega jedra zdraviliškega kompleksa.

Rogaška slatina, klasicistični tempietto, ki so ga hoteli porušiti, v ozadju gmota nove stolpnice
(foto Berk)

Rogaška slatina, tempietto classique qu'on voulait démolir, à l'arrière, masse d'un building nouveau

Za ohranitev Templja in Sprehajališča bodo potrebni še precejšnji napor, ker sedanja zdraviliška uprava ne kaže nobenega posluha za spomeniške vrednote (v zadnjem času brez dovoljenja posekala drevje v zavarovanem gozdnem parku). Zavod izdelal ureditveni program spornega dela. — I. S.

Rep. zavod podprl prizadevanja celjskega zavoda, saj obe stavbi, ki ju prizadeva nova urb. ureditev Rog. slatine in še posebej novi Zdraviliški dom, pomembna kult. spomenika, klasicizem pa se je na Slovenskem v večjem formatu uveljavil le v Ljubljani in obmorskih mestih Trst, Koper, Piran. — I. K.

Rogatec. Ena najznačilnejših zgodovinskih mestnih celot na celjskem področju, ki je v obrisih in v podrobnostih ohranila nekđ. podobo! Celjski zavod zato nasprotoval odstranitvi Marijinega znamenja iz sr. 19. stol. na trgu, ki bi porušila celovitost okolja. — I. S.

Segovci. Znamenje — gl. Radgona.

Selnica ob Dravi. Okolico v jedru gotške, 1780 barokizirane ž. c. smo drenirali. Zaradi hitrejšega sušenja smo delno odbili zunanji talni omet. — J. C.

Sevnica. Razgovori o postopni ureditvi gradu so 1964 dozoreli v načrte funkcionalne izrabe (ing. arh. Štupar-Sumi). Dotrajana strešna konstrukcija zamenjana z novo, neustrezna zarezna opeka zamenjana z bobrovci. Rep. zavod za sp. v. ugotovil najstarejši del v obliki stolpa, stenske slike iz ok. 1700 (ali še starejše) v juvzh. ogelnem stolpu itd. Predvidena konservacija stenskih slik v Lutrovski kleti odložena, ker rest. material od zunaj prišel prepozno (devizna sredstva dala Kopitarna!) — Rep. zavod že 1963 skušal ohraniti staro hišo (**mežnarija**) pri cerkvi sv. Florijana, vendar so jo porušili. Zavod nato zahteval, da se nova hiša drži stavbne črte drugih. — I. K.

Slivnica. Obnova zunanjščine zaključila (VS 8, 1962, 158/9) dela za ureditev prafarne cerkve. Romanska ladja hrani spolije s pleteninastim okrasjem vsaj iz 2. pol. 11. stol. (prejšnja cerkev). V prezbitერიju iz 1524 se je po navodilih marib. zavoda obnovila nekđ. oblika oken, pri zvoniku iz 1. pol. 15. stol. pa se je odstranila moteča vhodna lopa. Pri gl. vhodni lopi so bile odkrite 3 gradbene faze. — J. C.

Slovenj Gradec. Po navodilih Zavoda za sp. v. Mar. obnovili notranjščino poznogotske **špitalske cerkve sv. Duha** iz sr. in k. 15. stol. s freskami iz ok. 1455, 1494 in 1520 in z opravo iz 1. pol. 17. in 2. pol. 18. stol. ter s slikami M. Scobla in J. A. Straussa. Odkrite so bile ornamentalne freske iz 1494 na ladijskem oboku, odstranjen novejši pevski kor, kamnoseški detajli očiščeni do prvotne polihromacije, okna kamnoseško urejena in zasteklena na novo, neposredno v kamnite obrobe. Obnovljeni tudi gl. in str. oltarja, prižnica in več poznogotskih plastik. Str. oltarja močno razdejana (spravljena v garaži, kjer ju je dolgo zamakalo), tako da je bilo treba dopolniti veliko novih delov in pozlato. Vso opravo smo kemično očistili, plastike prepolirali in zavarovali pred črvi, oltarne slike (olje na les) očistili in konservirali. — Za ž. c., ki obsega gradbene faze od pozne romanike do danes, zavod izdelal program za obnovo zunanjščine. — J. C.

Slovenska Bistrica. Freske (ok. 480 m²) iz 1721 v viteški dvorani **gradu** na pastozno slikanih delih razprašene ali odlučene (premočno vezane barvne plasti). Omet na stropu močno razpokan, na stenah pa zaradi odmikanja juvžh. zidu močno okvarjen in odstopal. Freske zlasti spodaj odrgnjene, zamazane in zamaščene. Zavod za sp. v. Mar. zrahljane freske utrdil z umetno emulzijo rhodopas SMR, očistil mehanično ali s prekuhano vodo, odstranil stare plombe in retuše, plombiral razpoke s starim apnom in marmornim prahom, odstopljena mesta pa injiciral. Po osušitvi lokalne retuše, končno pa vse utrdili s primerno razredčenim rhodopasom. Ko bo urejena kamnita obloga, obnovimo še spodnji pas fresk. — Zavod je odobril preselitev skladišča za gradb. material in premog z vzh. dvorišča pred obzidje. — Zavod je vodil obnovo zunanjščine poznobaročnega **rotovža** in nadziral adaptacije nekaterih **poznobaročnih in bidermajerskih hiš** v mestnem jedru. — J. C.

Slovenske Konjice. Zavod za sp. v. Mar. zaključil montažo restavriranega baročnega **Florijanovega spomenika**. — Ker trg in zlasti Partizanska cesta sodita med najpomembnejše zgodovinske aglomeracije na celjskem področju, Zavod za sp. v. Ce. sodeloval pri določanju **okvira sanacij oz. preureditve** posameznih stavb. Zavod bo skupno z urbanisti pripravil natančen ureditveni program za posamezne stavbe in celoto — ko bo imel strok. moči. — I. S.

Solčava. Ž. c., izredno lep primer zrele gotike s slikovito lego, obnavljal že rep. zavod za sp. v. (VS 6, 1959, 110/1). 1964 pod nadzorom celjskega zavoda delno obnovljen prezbitერიj; zaenkrat samo svetlo okrasno poslikan, niso pa še preiskane sp. plasti ometa, pod katerimi verjetno še ostanki srednjeveških fresk (župna kronika), če niso bili pri prezidavah ob k. 19. stol. uničeni. Pri obnovi bo treba zlasti skrbeti, kje bo stala gotska Madona, eden najstarejših primerov srednjeveške figurlike pri nas, ker se pojavlja obilo kopij in bi zamenjavo utegnili opaziti šele, ko bo prepozno. — I. S.

Solkana. Večkrat, zlasti pa po 1. svet. vojni predelana graščina v gornjem delu Solkana tako propadla, da morajo podreti (varnost). Kamnoseško obdelani elementi bodo izločeni in jih bo spom. služba uporabila pri obnavljanju sorodnih stavb ali pa gredo v muzejske zbirke. — E. S.

Srednja vas v Bohinju. Ž. c. sv. Martina obnovljena s sodelovanjem Zavoda za sp. v. Kr. S sondiranjem ugotovili prvotne notr. barve: stene svetlo rume, arhit. členi beli. Na fasadi obnovljena rustika pri vходу v zvoniško lopo in na robovih zvonika. Slikani Jelovškov gl. oltar v dobrem stanju, pač pa bi morali malo umiriti premočne Koželjeve freske v prezbitერიju. Na j. zun. steni odkrit vzdan detajl gotskega slavoloka z ohranjenno prv. polihromacijo. — V fasado baročne cerkve vključeni gotski zvonik priča o starejši gotski cerkvi, o kateri ž. kronika ni ohranila podatkov. — O. Z.

Stara gora pri Vidmu. Zunanjščino velike kvalitetne p. c. iz 1674—97 s sočasno bogato opravo marib. zavod obnovil. Na sev. strani drenirali. Očistili J. Brolove freske iz 1890 (K. Jakob). Restavrirali in konservirali gl. oltar (6 × 8 m) s 16 plastikami, 22 glavicami in množico pozlačenega okrasja. Isto velja za str.

oltarja s po 8 plastikami in veliko sliko. Vse inicirali s trupom proti črvojedini. Prižnico razstavili, konservirali in restavrirali. Restavriranih 63 plastik. — J. C.

Stari trg pri Slov. gradu. — Zavod za sp. v. Mar. določil ureditveni program za kult. prosv. dvorano v renesančnem župnišču iz ok. 1600. — P. c. sv. **Pankracija** propada, zlasti zaradi slabe strehe! — J. C.

Svetina, pogled na ž. c. z vzhoda (foto Berk)
Svetina, l'église paroissiale vue de l'est

Starše. Zavod za sp. v. Mar. določil obseg obnovitvenih del na nekdanji ravnopoljski, precej predelani zgodnjebaročni pristavi iz 1. pol. 17. stol., kjer je vrsta poslikanih poznobaročnih podbojev in vratnic ter verjetno postbaročna spalnica. — J. C.

Stoperce. Marib. zavod dal navodila za delno obnovo zunanjsčine ž. c., omenjene že 1441, v sedanjem stanju baročne, v 2. pol. 19. stol. predelane. Zavarovanje pred močno talno vlago! — J. C.

Strmec pri Vojniku. V neposredni bližini ž. c. stoji odprta kapelica s kvalitetnim gotskim kipom sv. Lenarta, ki ga lahko kdo ukrade. Zavod za sp. v. Ce. zahteval, da ž. urad poskrbi za premetitev kipa v ž. c. Doslej še ne vemo, ali to izvršeno. — I. S.

Studenice pri Poljčanah. Ob obnavljanju ž. c. (nekd. samostanske) iz 1237-49 Zavod za sp. v. Mar. odkril romansko okno, ki ga uničil pozneje vstavljeni zgodnjegotski portal iz k. 13. stol. Ladja je torej iz 1. pol., nunska empora pa iz k. 13. stol. — J. C.

Sv. Križ pri Dravogradu. Zunanjsčina postbaročne p. c. iz 1845-51, streha in močno poškodovani zvonik obnove. — J. C.

Sv. Marjeta pri Rimskih toplicah. Ž. c. ima srednjeveško jedro, a pozneje močno predelana. Spomeniško vrednost ohranil zvonik z lepo baročno kapo, doslej pokrit z lesenimi deščicami, ki pa dotrajane. Ker ni bilo dobiti primerne materiala, Zavod za sp. v. Ce. privolil, da zvonikovo streho v prvotni obliki obnovijo s pocinkano pločevino. — I. S.

Svete gore nad Bistrico ob Sotli. V spomeniškem kompleksu tudi primerki najstarejše arhitekture na Slovenskem. Zato Zavod za sp. v. Ce. nasprotoval odstranitvi lesenih stolpičev na kapelah in zahteval obnovo strešin s skodlami. Zaradi pomanjkanja sredstev dela niso dokončana. — I. S.

Svetina. P. c. izredno pomemben primer poznogotske arhitekture. Kot kaže, nedograjena (sestavljata jo le prezbiterij in zvonik). Propada, zlasti ogrožena zvonik (odpada skril, konstrukcija dotrajana) in streha prezbiterija. Celjski zavod poskušal doseči vsaj obnovo strehe na stolpu, ki nekdanj služil tudi v obrambne

namene, in na prezbitariju. Zaradi pomanjkanja materiala in strokovnjakov za ostrejša akcija ni izvedena. — I. S.

Svibno pri Radečah. Ž. c. sv. Križa izredno lep primer poznoromanske podeželske arhitekture. Ohranjen stari prezbitarij s križnim svodom in prav tako zasnovana zakristija. Predelave zbrisale prvotno podobo, kljub temu zgodovinsko pomemben spomenik. Zavod za sp. v. Ce. dal navodila za prvo fazo obnovitvenih del. — I. S.

Svino pri Kobaridu. P. c. iz ok. 1500 sodi med pomembne gotske stavbe v Posočju. Gotski prezbitarij ima šilasta okna in rebrasti obok s figuralnima sklepnikoma, ščitki, rozetami in konzolami. Polja oboka in stene izrazito »kranjskega« prezbitarija poslikani s freskami furlanskega mojstra Gian Paola Thannerja in sodijo v zač. 16. stol. tako kot tiste na oboku prezbitarija stare cerkve v Borjani. Med inventarjem tudi dragocen oltar iz 17. stol. Medvojno bombardiranje prizadelo zlasti ladjo, ki po vojni prekrita, zrahljana pa tudi stene poslikanega gotskega prezbitarija. Freske v zadnjih letih poškodovane tudi zaradi zamakanja skozi slabo kritino in talne vlage, ki so jo iz zemlje srkali slabi temelji, in ponekod celo do v. 2 m prevlečene z zelenkastimi algami, ki razjedale barvne plasti in že tudi podlago slikarij. — Zavod za sp. v. Go. v prvih dveh fazah solidno prekril streho. Posebno tvegano je bilo nadomeščanje starih temeljev, ki smo jih izpodkopalni, izločili in jih nadomestili z novimi, specialno izoliranimi proti prodiranju vlage v navpični smeri. Uredili tudi zun. stene prezbitarija, vstavili nove oknice, ki omogočajo zračenje. Cerkev je že precej bolj suha, kar je zlasti važno za poslikane stene. Prihodnji konservatorski posegi: drenaža ob sev. zun. steni ladje in prezbitarija, odkrivanje fresk na slavoločni steni, čiščenje in utrjevanje fresk v prezbitariju, restavriranje zlatega oltarja iz 17. stol., prezentacija vse notranjščine. — E. S.

Šalek pri Velenju. Turist. društvo namenilo 2.000.000 din za začetno konservacijo **grajskih razvalin.** Rep. in celjski zavod za sp. v. ugotovila obseg prvotnega gradu, ki potrjuje verodostojnost Vischerjeve upodobitve. Rep. zavod dal navodila za očiščevalna dela, rekonstrukcijo dela obzidnega oboda in pozidavo manjkajočega ogla tristranega stolpa ter zavarovanje razvalin zgornjega stolpa. Pozneje

društvo porabilo denar v druge namene. — I. K. in I. S.

Po navodilih celjskega zavoda 1964 obnovljen zvonik poznogotske p. c., v kateri freske in številni umetnostno pomembni predmeti. Obnavljanje se bo še nadaljevalo. — I. S.

Ščavnica. Pod nadzorom Zavoda za sp. v. Mar. obnovljena zunanjščina in streha baročne ž. c. sv. Ane iz 1693—1705 z dobro opravo in Reitterjevimi freskami v str. kapeli. Zavarovali cerkev pred močno talno vlago. — J. C.

Šempas v Vipavski dolini. Rep. zavod za sp. v. sporazumno z goriškimi izdelal smernice za spomeniško ureditev notranjščine ž. c., ki je najodličnejša cerkvena baročna arhitektura na Primorskem: tonska obravnava notranjščine, obnova okenskih kril po starih vzorih, korektura neorgansko vključenega pevskega kora, ki delno zakriva odlične arhitekturne dele! — I. K.

Šenek pri Polzeli. Ker nekd. kapela baročnega dvorca služi za drvarnico in so ogrožene ohranjene baročne freske, celjski zavod interveniral, a lastnik meni, da nima boljšega prostora. — I. S.

Šentilj pri Mariboru. Pod vodstvom Zavoda za sp. v. Mar. obnovljena zunanjščina klasicistične ž. c. iz 1806—10 s prizidanim zvonikom iz 1839. Prvič uporabili hidratizirano apno. Zaradi premočre podlage na sev. strani odletelo nekaj beleža, kar popravili. Dober uspeh! — J. C.

Šentjošt. Obnovljena zunanjščina p. c. (stene svetel oker, lizene in drugi izstop. arhit. členi in arkade beli. — Notranjščina in oprema (poznobaročen rezljan gl. oltar in str. oltarja z Metzingerjevima slikama sv. Ane in sv. Andreja) dobro vzdrževani. — O. Z.

Šentjur pri Celju. Pri izdelavi urb. načrta celjski zavod zavaroval vse staro naselje na ravnici vrh griča kot značilno staro zasnovno. Poleg tega tu tudi več posameznih spomeniških stavb, med njimi rojstna hiša bratov Ipavcev. Novo naselje ob vznožju griča! — I. S.

Šentjurjeva gora nad Tržiščem na Dol. Po nekajletnih prizadevanjih končno postavili v ladjo lesen strop, zaenkrat neometan. Rep. zavod za sp. v. izvedel poizkusno sondiranje na zun. slavoločni steni, a pod slabo ohranjeno plastjo iz ok. 1520 (morda še poznejšo; viden samo pa-

ličast okvir) so slike t. i. furlanske smeri razen slabo spoznavnih delov uničene. Tudi ohranitev plasti 16. stol. vprašljiva. Spomeniška služba želi povrniti prostoru nekd. tonsko in arhitektonsko ubranost in zato rekonstruirati poslikani leseni strop, ki se bo, čeprav moderno izveden, moral podrediti značilnostim stavbe in njenega slik. okrasja. — I. K.

Sentpav pri Dobrunjah. Strela poškodovala zlasti zvonik p. c., prekrit z skrilom. Ker gre za pomemben kult. spomenik 16. stol. z umetnostno geografsko značilno zasnovno zvonika in dobro ohranjeno podobo celote in podrobnosti, Zavod za sp. v. Lj. predpisal enako obliko in kritino in priporočil prošnjo za posek leša in oprostitev taks. — M. Ž.

Sentvid pri Grobelnem. Zavod za sp. v. Ce. ni nasprotoval odstranitvi baročne kapele, prizidane j. delu cerkvene ladje. Odstranitev potrebna zaradi modernizacije ceste Celje—Rogaška slatina. Odprtina zazidana. — I. S.

Sentvid pri Stični. Pokopališko obzidje razpakalo in se nagnilo na cesto. Komisija Zavoda za sp. v. Lj. odločila: dotrajane dele pozidati po starem in na zunanji strani zavarovati. Cestišče naj razširijo tako, da odstranijo zunanja opornika ob str. stopnišču, ok. 15 m podzidka in prvo stopnico. Premalo sredstev, da bi prekrili obzidje z bobrovcem. Tudi prenos starejših nagrobnih plošč nezadovoljiv. — Baročna kapa zvonika p. c. sv. **Roka** obnovili v stari obliki. — M. Ž.

Škale pri Velenju. Zavod za sp. v. Ce. dovolil prizidavo na sev. strani cerkve, ker ne prizadeva enotnosti zgod. arhitekture ali značilnih vedut. — I. S.

Škocijan na Dolenjskem. Rep. zavod za sp. v. se zavzel za ohranitev Sterne-
novih stenskih slik na oboku prezbiterja in v ladji; sicer zelo zgodnja dela, a osebno značilna in celo prilagojena baročni kompoziciji prostora oživljajo baročni iluzionizem. — I. K.

Škofja Loka. Ob preureditvi poslovalnice na **Cesti talcev 1** sporazumno z Zavodom za sp. v. Lj. sklenjeno, da se ohrani sedanja secesijsko preoblečena oblika izložb. — Zavod dovolil vzdavo, novih oken na **Kopališki ul. 16** s pogojem, da ostanejo okenske odprtine enako

velike, da so okna dvodelna in v okviru, ki je na zun. strani v isti ravnini s steno. — Pri adaptaciji nespomeniške stavbe **Kopališka 19** zavod zaradi okolja predpisal ohranitev dvodelnih oken. — M. Ž.

Zavod soglašal z adaptacijo fasade **Mestni trg 10**, s tem da se višine okenskih odprtin in portala ujemajo, oz. da se višina oken zniža za en rustikalni rez. Okenski okviri morajo biti leseni. — Soglašal tudi z obnovo lokala in fasade **Mestni trg 18**; fasada ostane nespremenjena, v oknih in vratih novi leseni okviri. — Zavod soglašal z adaptacijo prostorov **Mestni trg 38**, ker na mestu predvidenih dvoriščnih oken nekoč že okna ali vsaj slepi okenski okviri. — A. B.

Ing. arh. T. Mlakar izdelal načrt za ureditev ploščadi pred Homanovo hišo — **Mestni trg 2**, ki upošteva spomeniške elemente: izlušči doslej zakriti del hiše na ogelnem pomolu, uvede delno stari način tlakovanja, odstrani mlajše drevo in s tem uveljavlja prvotna prostorska razmerja, prostor pa funkcionalno oživlja s ploščadjo. Načrt bo deloma dopolnjen po predlogih Zavoda za sp. v. Lj. Ploščad, namenjena pešču, v sezoni pa potrežbi na prostem, bo tlakovana tako kot pločniki, spojena s trgov, v sezoni ločena z montažno ograjo. Morebitna pešpot ob hiši mimo pomola bi ustvarjala trikotno omejen prostor, kjer so nekdaj stale stojnice. Tako bi bila stavba ob pomolu še bolj izluščena, ploščad pa povezana z okolico. — Novi napis bo izdelan kot kopija starega izveska na Firbarjevi hiši na Karlovcu. Železno tablo bo poslikal J. Sedej iz Žirov. S tem bi spet vpeljali stari način slikanja izveskov. — Na j. strani hiše ob j. mestnih vratih **Mestni trg 24** pred leti z obč. sredstvi prezentirano obzidje, a ne dokončano. Imetnik želi, da se dela (figuriranje zidu, ureditev fabiona) dokončajo in bo kril stroške za delo, material naj bi plačala občina. — Na stavbi **Mestni trg 32—33 (gostišče Krona s prenočišči)** pred vojno odstranili poznogotški pomol na fasadi in vzdali trodelna okna. Zato Zavod za sp. v. Lj. v dovoljenje za adaptacijo dal tudi pogoj, da se obnovi nekd. stanje. Zaradi pomanjkanja sredstev zaenkrat podjetje uredilo le lokal (št. 33), prizidalo stavbo na dvorišču in preuredilo pritličje št. 32. V prvi fazi bodo popravljena okna v pritličju, nato v nadstropjih in končno pomol. Predelitev hodnikov v nadstropjih za nove prostore more biti le začasna, ker treba stare stavbe funkcionalno razbremeniti. Za-

radi statičnih ovir to najbrž sploh ne bo izvršeno. Pogoji v dovoljenju predvidevajo tudi ohranitev kamnitih podbojev, železnih kovanih vrat in polken. Za največji prizidek iste stavbe v Klobovesovi ulici je zavod projektiral novo fasado zaradi že predvojnih neustreznih oken. Za bife so adaptirali pritličje št. 33, ki ob potresu 1895 imelo še polkrožen kamnit portal. Po potresu tega povečali, v loka-

Smarje pri Jelšah, pogled na drugo kapelo pri Sv. Roku, v niši so bile še pred nekaj leti baročne freske, ki so zaradi vlage propadle (foto Berk)

Smarje près Jelše, la seconde chapelle de St. Roch; dans la niche se trouvaient il y a quelques années des fresques baroques que l'humidité a détruites

lu povišali oboke in napravili 2 vhodni odprtini. Ker veža še naprej nizko obokana, te adaptacije neustrezne. Zaradi pomanjkljive dokumentacije in nekaterih kvalitetnih kamnoseških in mizarskih detajlov, pa zaradi finančnih težav ohranili sedanje odprtine. Fasadsna shema je namreč ohranila navpično delitev odprtin

v oseh, kamniti podboji profilirani, vhodni portal ima značilne odbijače in konzolno voluto, zapirajo pa ga lepa lesena rezljana vrata. Obe vratni odprtini sedaj spremenjeni v okna (zazidani do višine parapeta). V veži rekonstruirane pete obokov, ugotovljena in obnovljena prvotna struktura ometa, ki valovito sledil površini, tlak pa napravljen z rdeče obarvanim cementom. — Za spremembo fasade prodajalne na **Mestnem trgu 39** predložena zavodu 2 načrta. Prvi odpira zid med dosedanjim vhomom in izložbo, tako da ponovi motiv loka in združi vse tri odprtine v motiv trojne arkade, drugi pa pušča kamnite podboje nedotaknjene, odstranjuje pa kovana železna vrata in ves izvorni leseni del izložbe. Ker je sedanja fasada plod skladne adaptacije (19. stol.) starejših prostorov za trgovske namene, zavod postavil naslednje pogoje: oblika elementov fasade mora ostati nespremenjena, dotrajane lesene dele naj nadomestijo z enakimi novimi, kamnite, železne in lesene pa očistijo. — Ob adaptaciji trgovine Pri Lukežu, **Mestni trg 42**, zavod postavil naslednje pogoje: pokončne izložbe v oseh, upoštevanje višine talnega zidca, potek rustike v višini 2 rustičnih kvadrov nad izložbami. Zaradi funkcionalnosti in prometnih ozirov arhitekt Mlakar predlagal vhod v lokal iz veže. Načrt bo predložen zavodu v odobritev. — V sporazumu z avtorjem urb. programa ing. arh. Kovičem zavod zavrnil prošnjo za nadzidavo mehanične delavnice na **Poljanski c. 7**. — Kmet. za druga Šk. Loka poslala v odobritev načrt za preureditev pritličnih delov stavbe **Spodnji trg 29** v prodajalne, pisarne in skladišča, s tem da 1. nadstr. ostane za stanovanja. Projektant ing. arh. Mlakar predvidel izluščenje starejše florisne zasnove. Zavod predpisal ohranitev gotskega portala, obokov malega skladišča, okenskih mrež in vrat v lokal. Med deli so se pokazale arkade tudi v pritličju dvorišnega trakta. Projektant pripravil za ta del nov načrt: večje skladišče zmanjšal za eno tretjino, tako da zajame le prostor med dvema arkadama. Iz statičnih razlogov postavljena notr. stena skladišča pod oprog oboka. Stopnišče iz 19. stol. v pritl. delu trakta se poruši. Kovana železna vrata in vsi ohranjeni kamniti deli bodo uporabljeni na dvorišču. Kamnite stopnice bodo vodile v 1. nadstr., kamniti podboji z žel. vrati bodo zapirali skladišče, za izhod na dvorišče pa bo uporabljen star kamnit podboj. Dvoriščni zid bo znižan, tako da bodo s stop-

niškega prehoda med Mestnim in Spodnjim trgom vidne dvoriščne arkade, vendar bo še vedno ustvarjal vtis ulične zapore. Mlajši prizidki na dvorišču so že porušeni. Preureditev Krenarjeve hiše sodi med najpomembnejše adaptacije zgodovinskih stavb v mestu, saj bo postala javnosti dostopna stavba, ki je v zasnovi in podrobnostih splet utilitarnih in stilnih prizadevanj generacij od 16. do 19. stol. — M. Ž.

Lastnik hiše **Spodnji trg 39** želi preurediti trodelno okno v pritličju v vrata za garažo. Zaradi ambientnega varstva bo treba velika izložbena okna pozneje vskladiti s spomeniško pomembnim okoljem. Zato Zavod za sp. v. Lj. dovolilčasno preureditev, s tem da bodo steno pozneje pozidali v skladu z odobrenim načrtom spom. službe. — A. B.

Šmarje pri Jelšah. Pasijske kapele ob poti k Sv. Roku kažejo izredno sozvočje med baročno arhitekturo, slikarstvom in svojevrstno plastiko, ki se očitno pobujala ob tedanjih ljudskih pasionskih igrah. Zlasti huda škoda nastala v zimi 1963, ko zaradi mraza odpadle cele ploskve fresk. Zavod za sp. v. Ce. pripravil kompleksen perspektivni program obnovitvenih del in posnel tehn. dokumentacijo. Prvi bosta drenaža in obnovitev streh. 1964 restavratorji rep. zavoda sneli ok. 12 m² baročnih fresk, ki jih zdaj sanirajo, da bodo potem vrnjene na svoje mesto. Sredstva za nadaljevanje so zagotovljena. — I. S.

Šoštanj. Ž. urad nameraval soglasno z Zavodom za sp. v. Ce. odpreti pregradno steno med zvonikom in cerkveno ladjo, s čimer bi prvotni romanski pravokotni prezbitelj, nad katerim so pozneje sezidali zvonik, spet zaživel in bi se uveljavile sorazmerno lepo ohranjene zgodnjegotske freske iz 13. stol., ki v sedanji zvonici praktično nedostopne. Zaradi tehn. zaprek se načrt ni izvedel. — I. S.

Statenberg. Pok. dr. F. Šijanec dal navodila za oplesk viteške dvorane in ureditev parketa, oken in vratnic. Obnovljena dvorana končno povezala grajski krili. Zavod za sp. v. Mar. pregledal stanje in število muzejskih predmetov, ugotovil majhen primanjkljaj. — J. C.

Štjak. V zun. stene ž. c. vzdane 3 reliefne figuralne konzole iz 1. četrt. 15. stol., reliefno moško poprsje in epigrafsko ploščo iz dvoriščne stene župnišča dal

Zavod za sp. v. Go. odliti v mavec (za Goriški muzej), plastike same pa očistiti. Ko bo notranjščina ž. c. obnovljena, bodo vanjo prenesli tudi vremenskim neprilikam izpostavljene plastike. — E. S.

Teharje. Zvonik nekđ. p. c. sv. Štefana, edini ostanek nekđ. sodne cerkve teharskih plemičev (VS 7, 1960, 242) rep. zavod zavaroval kot kult. spomenik. V zadnjih letih zelo propadel, zlasti dotrajana baročna pločevinasta kupola, okvare pa že tudi na zidovju, tako da postaja nevaren. Celjski zavod za sp. varstvo se sprašuje, ali bi bila konservacija smotrna, ker je po porušitvi ladje smisel zvonika po nj. mnenju zelo sporen. — I. S.

Tolmin. Na strmem levem bregu Soče nekaj sto metrov pred sotočjem s Tolminko po 1. svet. vojni postavljena **nemška spominska kostnica**, zidana iz lepo rezanih kamnitih blokov, s strmo enokapno streho in ograjenim pokopališčem. Nemške okupac. čete hotele pod njenimi temelji narediti bunker. Odnehali zaradi pregloboko pozidanih temeljev, ostala pa ob vzh. steni globoka jama, ki začela ogrozati del temeljev. Hkrati dotrajala tudi s tankimi porfirnimi ploščami krita streha, znotraj pa propadal mozaik — napisi iz temnih kamenčkov na zlati mozaični podlagi. Zavod za sp. v. Go. utrdil temelje, zlasti ob pobočju na zah. strani, zamenjal dotrajane strešne trame, prekril streho, zasul jamo na vzh. strani, restavriral mozaik in uredil okolico (VS 8, 1962, 168). — Zavod je pregledal **stilno pohištvo** družine Devetak v Tolminu. Del ga kupil Goriški muzej, drugo ostalo v lasti dedičev. — Na jugoslovansko-italijanskem mejnem prehodu v Robiču carinski organi zavrnil nekemu italijanskemu državljanu prenos **stilnega svečnika in velike oljenke**. Predmeta shranjena v tolminskem muzeju. — E. S.

Tomaž nad Praprotnim. S hrastovimi, živo pobarvanimi škodlami pokrita kapa zvonika (baročno oblikovana, z volumnimi nosilci zg. dela), na stari način obnovljena v 19. stol., dotrajana in domačini prosili Zavod za sp. v. Lj. za navodila. Ker tip kape lokalno značilen in eden redkih, ki v Poljanski in Selški dolini ter v okolici Rovt še ohranjeni, zavod zahteval enako obliko in kritino. Hrastove škodle so že pripravili. — M. Ž.

Trebnje. Po dogovorih 1963 z Rep. zavodom za sp. v. začel ž. urad 1964 urejati notranjščino ž. c. Problematična je

ohranitev Koželjevih slik, ki so jih žal 1963 brez zavodove vrednosti restavrirali. Rep. zavod dal že predčasno naslednja navodila: oltar se obnovi v izvornih tonih, tako da se stari deli čimbolj ohranijo, poškodovani pa v polihromaciji prilagode starim ohranjenim; prezbiterij se tonira po ugotovljenih tonih, restavrirane Koželjeve slike na stenah se brez škode poslikajo; v ladji se odkrijejo gotski stavbni členi, odstrani se Koželjeva slikarija na stropu. — Rezultat izvršenih del je odlični, motijo edino Koželjeve slike, ki niso skladne z baročno polihromacijo oltarja. Oltar obnovil mojster Podkrižnik, slikarijo v prezbiteriju in ladji pa pleskarski mojster Škerlec iz Lenarta v Slov. goricah. — I. K.

Trnovska vas pri Ptujju. Zavod za sp. v. Mar. dal navodila za obnovo tipično jožefinske ž. c. iz 1786—89. Visok cementni talni zidec poganja talno vlago v zg. dele sten. Znotraj so osvežili ornamentalno-figuralno slikarijo in popravili omet. — J. C.

Turjak. Med vojno porušeni grad začel obnavljati Rep. zavod za sp. v. (VS 5, 1955, 157 in VS 6, 1959, 125—6). 1962 pozidan obojni zid in apsida romanske kapelle. Pomladi 1963 ljublj. zavod postavil nad tem delom novo strešno konstrukcijo. Na enonadstr. juvzh. krilu narejen armiranobetonski venec ter odstranjene in nanovo pozidane obočne oproge, ves trakt pa prekrit z novim ostrejšem. Zlasti na vzh. strani porušeni okrogli juvzh. stolp pozidan, med pritličjem in medetažo popravljena kamnita stropna obočna konstrukcija, nato novo ostrešje. Na zah. in vhodnem delu gradu pozidan in prekrit vezni hodnik in stolpič z uro. Popravljen ostrešje nad kapelo. Pozidana sezah. okrogli stolp, ki močno načet zlasti pod vrhom, in nanj naslonjeni dvoriščni trakt do čelne stene, oba hkrati tudi utrjena. Ostali del sev. dvoriščnega krila (drugačne višine, novejša konstrukcija in material) tako slab, da potrebna večja fin. sredstva — izdelan pa že program s statičnimi presojami. Zadnja konsolidacijska dela opravljena na bastionu s strelnimi linami in obrambnimi napravami na zun. strani ozkega hodnika — ponovno pozidani stolp s turjaškim grbom čaka še na novo ostrešje. Izdelan tudi nov vhodni portal po dokumentaciji in fotografijah starega renesančnega. Nadomeščeni manjkajoči deli polkrožnega kamnitega zidnega venca na vseh 3 stolpih in nad vhodnim portalom. Vzidati bo

treba še gotso ploščo z grbi. Kamniti okenski okviri še delno pripravljene. Dela sta izvajala SGP Grosuplje in kamnosek Udovč. — Š. V.-J.

Turnišče pri Ptujju. Pod nadzorom Zavoda za sp. v. Mar. obnovljena streha in ostrešje graščine iz 1687—94, katere sedanja podoba izvira iz 1876—78. Pregledano tudi historično pohištvo, posamezni kosi preneseni v ptujski muzej. — J. C.

Turnišče pri Lendavi. Staro ž. c. ogrožata meteorna in talna vlaga. Zavod za sp. v. Mar. izdelal predračun za popravilo ostrešja in žlebov za drenažo in kanalizacijo. — J. C.

Velika Nedelja. 1219 prvič omenjena romanska prafrarna cerkev z vzh. zvonikom in polkrožno apsidno, 1674—98 barokizirana in povečana. Zavod za sp. v. Mar. konservatorsko obnovil apsidno in zvonico zunaj in znotraj, a zaradi pomanjkanja sredstev ne do kraja. Ugotovila se je struktura zidu, odkrili: ostanke gotških fresk iz 1. pol. 15. stol., 3 obnovitvene stopnje, izvorno obrazno masko in kamnit renesančni krstilnik. — J. C.

Velike Poljane pri Ribnici. Vaščani žele obnoviti streho p. c. sv. Tomaža, kjer pred leti odkrita dvojna plast slikarij na slavoločni steni ostanke fresk na zunanjsčini. Zavod za sp. v. Lj. priporočil obnovo strehe. Slavoločna stena naj ostane nepobeljena. — M. Ž.

Velike Žablje pri Ajdovščini. Baročna graščina v rokah 3 lastnikov. Eno krilo se že pred leti začelo rušiti, njegov lastnik pa nekateri dele še sam demoliral. Zavod za sp. v. Go. se zavzel za ohranitev graščine. V prvi fazi posnel načrte sedanjega stanja in izdelal fotodokumentacijo. — E. S.

Veliki Otok pri Postojni. Gl. poseben članek o okolju Postojne.

Velka pri Dravogradu. Po navodilih Zavoda za sp. v. Mar. obnovljena zunanjsčina tipično jožefinske ž. c. iz 1789—91. Dani še nasveti za ureditev notranjsčine. Popravljen tudi sočasno župnišče (močna talna vlaga). — J. C.

Vihar pri Šentrupertu na Dolenjskem. Rep. zavod za sp. v. izdelal program spomeniško ureditvenih del na p. c. sv. Duha, enem najodličnejših umetnostnih spomenikov na Dolenjskem. Srednjeveško

Viher, detajl
vznožja
prezbiterija pred
odkrivanjem
(foto A. Demšar)

Viher, detajl du
bas du choeur
avant la mise
au jour

arhitekturo dopolnjujejo stenske slike iz zač. 16. stol., oprema 17. in 18. stol. — oba str. oltarčka sodita med pomembnejše rezbarske in slikarske spomenike na Dol. Že več let odlagana dela moč izvršiti šele 1964, ko dal sredstva Sklad za posp. kult. dej. SRS. — I. K.

Jul.-avg. 1964 odkrivala freske rest. skupina rep. zavoda (A. Demšar, V. Zu-

pan, A. Demšarjeva in 3 študentje). 51,9 m² fresk pokritih s 4 sloji beležev, od tega 9,4 m² močno zasiganih. Kasneje prizidana zakristija na sev. strani povzročala močno vlago in propadanje fresk, zato sedaj odstranjena, zid in freske pa izsušene. — Tam, kjer barvna plast močno povezana z beležem, podloga pa krhka, natanko strugali s skalpeli (na dan

Viher, isti detajl,
odkrita
patronirana
zavesa (foto
A. Demšar)

Le même detail,
rideau découvert

1—2 dm²). Tam, kjer barvna plast zasigana in trdna, delali z dobro nabrušenim zidarskim kladivom, zasigani belež pa ločevali od barvne plasti s struganjem (prebelili so bili namreč freske predvsem tam, kjer bile poškodovane, odrgnjene ali zaradi vlage mehurjasto privzdignjene). Na gotskem rebrastem oboku prezbiterijske freske neprebeljene, pač pa na vsaki stranici treh gotskih oken odkrili po enega svetnika in svetnico, v vznožju prezbiterijske pa patronirano zaveso in zidec. — Pred slavoločno steno stala 2 zlata oltarja iz 1630, ki prideta v našo delavnico. Freske za njima (6—7 m²) močno poškrabljene z apnom, vsa ostala slavoločna stena pa prekrita s 4 plastmi beleža. Na levi odkrili »štirinajst svetnikov priprošnjikov«, v sredi Marijino oznanjenje, na desni sv. Ano Samotretjo. — Po končanem odkrivanju nekatera občutljiva mesta (Marijino oznanjenje in okrasje pod njim, sv. Ana Samotretja i. dr.) utrdili na nov način: z maltnimi obkladki. Na izolirano desko nanešeno malto, na katero se na prednji strani položil filtrirni papir, z oporo pritismo na ogroženo mesto. Barvna plast in omet počasi vsrkavata vezivno vodo iz malte skozi filtr. papir. Enkrat ali dvakraten postopek doseže enak uspeh kot dolgotrajni način z apnenim cvetom ali z razredčenim apnom. Paziti treba le na pravočasno od-

stranjevanje obkladka, da se ne prisuši. Postopek bi bilo treba raziskati še s kemično analizo, v praksi pa zelo uspešen. — Ko barvna plast utrjena in osušena, vse umili z morsko gobo in deževnico, pri čemer pazili, ali se ni na gobi kje odbarvala barvna plast. — Sledilo utrjevanje votlih mest: dvignjeni omet in vzbokline najprej znotraj izprali z apnenim cvetom in apnenim mlekom, nato pa napolnili z redko malto (apno:pesek — 1:2) in jih okrepili z oporami, dokler se niso posušila. Za kitanje lukenj, luknjic in meh. poškodb ometa uporabili malto iz starega, z drvni žganega, ulezanega, mastnega apna in peska, enako debelega in sestavljenega kot v izvirnem ometu. Apno in pesek sestavljala malto v razmerju 1:3 do 1:2. Za podlago pri kitanju večjih lukenj po potrebi uporabljali tudi grobo malto. — Vezivo za retuše: mešanica apnenega mleka in drobnega peska; retuše s tem vezivom se manj brišejo kot tiste s čistim apnenim mlekom. Barvna lestvica ista kot v izvirniku: svetli in temni oker, caput mortuum, bakrova zelena, zelena zemlja, modra (neidentificirana), oksidno rdeča in črna; za svetle nanose slikar uporabljal apno. Po navodilih komisije retuše izvedli v svetlejšem odtenu, tako da v tonu skladne z vso barvno ploskvijo, a se ločijo od izvirnika. — A. D.

Viher, del novo odkrite freske na levi strani slavoločne stene (foto A. Demšar)

Viher, partie de la fresque nouvellement découverte du côté gauche de l'arc triomphal

Vihér, del novo odkrite freske na desni strani slavalocne stene (foto A. Demšar)

Vihér, partie de la fresque nouvellement découverte du côté gauche de l'arc triomphal

Vinji vrh v Beli krajini. 1963 pogorela s škodlami pokrita streha nad ladjo p. c., ki eden najodličnejših spomenikov na tem področju. Rep. zavod priporočil ljubljanskemu, da ladjo prekrije v izvorni izvedbi, in pri obč. sk. Črnomelj podprl prošnjo za olajšave pri poseku in žaganju lesa. Zavod za sp. v. Lj. izdelal načrt za kapo in oskrbel podatke za škodle. — I. K. in M. Z.

Vipava. V Lantierijevem gradu (Dom JNA) nekatere preureditve pod nadzorom Zavoda za sp. v. Go. niso prizadele bistvenih sestavin beneško baročne stavbe. Vsa k trgu obrnjena fasada prebeljena, a se izvajalec ni dosledno držal navodil o toniranju. Pred gradom posekanih nekaj platan, vselej neurejena vrtna plastika iz grajskega parka pa po načrtu ing. arh. T. Bitenca razporejena v vrsto ob j. stranici trga pred gradom. Ograja onkraj ceste, ki nasproti grajske fasade nekoč zapirala park, odstranjena. Na prvotnem mestu ostala kamniti portal, v parku pa lep baročni vodnjak. J. del parka skrajšan in prirejen za otroško igrišče.

Ž. urad na lastne stroške začel spomeniško urejati **prezbiterij ž. c.** V osnovi gotško arhitekturo k. 18. stol. poslikal na obokih (kot tudi medaljone v ladji) baročni mojster F. Jelovšek, nakar sr. 19. stol. Janez Wolf poslikal stene prezbiterija, nekaj prizorov pa dodal

še slikar Simon Ogrin. Jelovškove in Wolfove freske pomenijo v njunem delu višek. V apneno kazeinski tehniki izvršene Jelovškove freske počasi prelepil sloj saj; pokazale pa se tudi razpoke. V pravi fresko tehniki izvršene Wolfove freske močno zaprašene, ponekod zaradi nestrokovnega čiščenja 1948 poškodovane. Barva marsikje izmita, med gravurami risbe zaznavna ponekod le še podslikava. Slikarija trpela tudi zaradi zamakanja, v prejšnjih časih pa nestrokovno plombirana in restavrirana. — Ker delavnica Rep. zavoda že zavzeta, opravili restavracijo študentje ALU pod vodstvom prof. M. Šubica. Uspeh odličen. Potemnele barve v resnici samo umazane. Freske utrdili, retuše omejili le na lokalno toniranje, manjša rekonstrukcija potrebna le na Wolfovi kompoziciji z berlačem. — I. K. in E. S.

Vipolže. Grad stal že sr. 13. stol. (v posesti Goriških grofov in njihovih vazalov. Po Moissevovem opisu že v zač. 16. stol. med borbami Habsburžanov in Benečanov močna trdnjava s širokim dvoriščem, masivnimi zidovi in stolpi na V in Z. Med gradiščansko vojno ok. 1616 zavzeli Benečani in ga spremenili v dvorec beneškega tipa, ki se v poglobitnih oblikah ohranil do danes. Pod različnimi lastniki rabil za lovski dvorec. K. 19. stol. začel propadati. 1948 pogorelo ostrešje, prizadeti pa tudi prostori v nadstrop-

ju. Streha in najbolj poškodovani deli stavbe popravljeni. Dvorec rabi za vinsko klet in skladišče kmet. zadruga, dvorana v nadstropju pa za prireditve. Prostor levo od veže 1962 po načrtih ing. arh. T. Bitenca zasilno urejen za gostišče in sanitarije. Stavba z lepim videzom in odlično lego še trdna in razmerna dobro ohranjena. Na pobudo rep. zavoda goriški zavod 1964 izdelal načrte in fotodokumentacijo sedanjega stanja in podrobnosti, da se pripravi idejni projekt za obnovo. — V ž. c. dana 1964 elektr. napeljava pod omet, vsa notranjščina po navodilih goriškega zavoda preslikana, oprema na novo razporejena. Gotski figuradni sklepniki in rozete izločeni iz zun. stene zakristije in vzdani v sev. notr. steno prezbiterija, da se zavarujejo pred padavinami. — E. S.

Višnja gora. 1964 Zavod za sp. v. Lj. dovolil adaptacijo **Cantkove hiše (št. 86)** v notranjosti. Zunanjščina se mora ohraniti zaradi enotnega okolja. — Zavod ni dovolil gradnje 12 m v. sušilnega stolpa, ki ga Gasilsko društvo hotelo prizidati **stavbi Kraj. odbora** skoraj sredi naselja ob zun. vencu hiš. Stolp bi porušil značilni obris naselja, razvrednotil staro dominantno in uničil klasične poglede na mesto. — A. B.

Višnja vas pri Vojniku. Zavod za sp. v. Ce. ugotovil, da grad Tabor vse bolj propada zaradi malomarnosti obilja strank v njem. Stranke bo treba izseliti, grad pa povsem obnoviti in mu dati novo funkcijo. — I. S.

Vitanje. Baročna p. c. Matere božje na Hriberci kot dominantna zasluži posebno pozornost. Ker pločevinasta streha na stolpu dotrajana, bi jo bilo treba zamenjati, česar zaenkrat ne dopušča pomanjkanje sredstev. — I. S.

Vitomarci v Slov. goricah. V zunaj in znotraj obnovljeni ž. c. sv. Andraža iz 1513—29 z zgodnjebaročnim prezbiterijem in zakristijo obnovljena tudi vsa delno baročna, delno historizirajoča oprava. — J. C.

Vogrsko. Zavod za sp. v. Go. dal posneti tlorise, prereze in narise graščine (delo arh. Nikolaja Paccassija), ki se ruši. Izvršena tudi fotodokumentacija. — E. S.

Vojnik. Zavod za sp. v. Ce. ob urb. načrtu varoval jedro v 19. stol. nastale današnje podobe trga in vezal vse adap-

tacije ali obnove v tem okviru na svoje dovoljenje. Jedro sega od prvih hiš ob cesti na severu po vsej dolžini do razcepa med veliko cesto in potjo v novi park na jugu. Stavbe vzh. od tega naj se povežejo v zaokroženo urb. celoto, a tako, da ne bodo prizadeti pogledi na hrib z gotsko p. c. sv. Florijana iz sr. 15. stol. in zgodnjebaročno p. c. Marije 7 žalosti iz k. 17. stol. Paziti še na ž. c. z vzdanimi rimskimi in baročnimi spomeniki in grad Tabor (poseben tip gradu 17. stol.), v katerega neposredni bližini ne sme biti stavb (sedanje naj bi počasi odstranili!). Zaradi pogleda ob vstopu s S in SV tu prav tako ne smejo zidati brez spomeniškega dovoljenja. — I. S.

Vrsno. Zavod za sp. v. Go., Goriški muzej in obč. sk. Tolmin skušajo izvesti odkup Gregorčičeve rojstne hiše, kjer naj bi se spominska zbirka povečala. — E. S.

Vrtovin v Vipavski dolini. Nar. galerija opozorila Rep. zavod za sp. v., da gotski kip sv. Pavla, ki bil na podstrešju p. c., odtujen. Goriški zavod nato ugotovil, da ž. urad prodal kip zasebniku v in sev. ladijsko fasado. Ob obnovi zah. Ljubljani. Novi lastnik kip vrnil; ga bomo restavrirali za Goriški muzej. — I. K.

Vrzenec pri Horjulu. Rep. zavod za sp. v. opozoril ljubljanskega na ogrožene stenske slike. Že pred leti skušal dobiti sredstva za konservacijo in spomeniško ureditev vsega objekta. — I. K.

Vurberg. Od gotsko-renesančnega gradu ostal le še kup ruševin in renesančno predgradje, v katerem 2 stranki. Taborniki ga žele preurediti zase, kar bi ga zavarovalo pred nadaljnjim propadom. — J. C.

Vuzenica. Pri ž. c., katere začetki so iz 2. pol. 12. stol., so obnovili j., zah. in sev. ladijsko fasado. Ob obnovi zah. fasade (po navodilih ing. arh. J. Černigaja) zaradi pomanjkanja sredstev niso zavarovali romanskega portala s primerno oblikovano strešico iz skrila ali skodel. Obnova sev. ladijske fasade je pod vodstvom marib. zavoda odkrila okna obeh prizidkov; uredili smo venčni zidec, delno obnovili ostrežje, ki bilo v sezah, oga lu že izredno slabo. Obnova zunanjščine se bo nadaljevala. — J. C.

Zanigrad pri Črnem kalu. V notranjščino cerkve s stenskimi slikami iz ok. 1400 začelo zamakati. Rep. zavod naročil

spomeniški komisiji v Kopru, naj poskrbi za popravilo strehe. Ko bo ta v redu, bo moč restavrirati tudi slike. — I. K.

Zavrč. Pri graščini iz 1717, povečani in predelani 1817, ostrešje in streha pod nadzorstvom Zavoda za sp. v. Mar. obnovljeni v dosedanji obliki. Stavba tako zavarovana pred propadanjem. — J. C.

Završe pri Šmarju pri Jelšah. Prezbitrij p. c. hrani pod ometom še dobro ohranjene poznogotske freske iz ok. 1500. Ko bodo sredstva, bo Zavod za sp. v. Ce. skušal freske odkriti. — I. S.

Zdenska vas pri Dobropolju. Restavrador Rep. zavoda za sp. v. I. Mole očistil, restavriral in rekonstruiral freske Štefana Šubica v p. c. Ker slikarije koncentrirane na določenih mestih in okrasje povezano s figuralno poslikavo, natančna dokumentacija prvotnega stanja pa ohranjena, rekonstrukcije upravičene in skladno vključene v celoto. Rezbar in pozlatar H. Podkrižnik konserviral oba str. oltarja, kjer še vsa izvirna polihromacija in Postlove slike. — M. Ž.

Zelše. Zavod za sp. v. Lj. predvidel porušenje mlajšega zvonika (1731), ki zaslana bogato oblikovano fasado iz 17. stol., je pa brez strehe in razpada. Rep. sklad za posp. kult. dej. bi dal polovico sredstev za rušenje, ni pa dala svojega deleža obč. sk.; ž. urad rušenju nasprotuje. — M. Ž.

Zgornja Senarska pri Gradišču v Slov. goricah. Pod vodstvom Zavoda za sp. v.

Premični spomeniki — delo restavratorske delavnice Rep. zavoda za spomeniško varstvo. Vse bolj dosledno se restavrirajo samo kvalitetni spomeniki. Kljub temu še vedno nekateri spomeniki propadajo, ker za restavriranje le-teh ni denarja oz. plačnika: slikarske razvaline iz Pirana in Kopra, Kremers Schmidov sv. Jernej iz Vojnika, ki že več let počiva v delavnici, itd. — Redno restavratorsko delo ovirajo tudi muzeji ipd., ki prihajajo z naročili tako rekoč tik pred razstavo. Ker delavnica ne more strokovno opraviti takega dela čez noč, poiščejo zasebne restavratorje, ki pa večkrat napravijo več škode kot koristi, zlasti, ker delajo brez nadzora. V preteklosti so dobri restavratorji lahko sicer marsikaj rešili, danes pa ljubiteljskih restav-

Mar. zidarsko, kleparsko in restavratorsko obnovili baročno kapelo; obnovljena vsa zunanjščina, temelji utrjeni, streha prekrita, stolpič nanovo pokrit s pločevino. Vstavljeni 2 močni vezi, ki statično krepita kapelo. V notranjščini pod 3 ometi odkrili dobre okrasno-figuralne poznobaročne freske; zaplombirali in retuširali. — J. C.

Zlato polje pri Kranju. Od Nemcev požgano cerkev hočejo obnoviti. Osnova, ostanki oboka, sklepniki, rebra in okna v triosminskem zaključku so gotski. Načrt za obnovo bo pregledal in odobril Zavod za sp. v. Lj. — M. Ž.

Žalec. Ker posamezniki brez dovoljenja Zavoda za sp. v. Ce. spreminjali fasade v zavarovanem jedru mesta, zavod preprečil podobne primere. — I. S.

Železni pri Žalcu. Pred leti traktor po nesreči podrl dragoceno kamnito kužno znamenje iz 16. stol. Zavod za sp. v. Ce. ga zaradi tehničnih ovir še ni mogel obnoviti. — I. S.

Žiče. Gl. poseben članek!

Žovnek pri Braslovčah. Kljub zagotavljenim sredstvom Zavod za sp. v. Ce. zaradi tehn. ovir ni mogel začeti obnavljati grajske razvaline. Stari obrambni stolp, najbolje ohranjeni del, bo po komisijskem sklepu dobil novo streho in bo statično saniran. Nato se bo zavarovalo drugo še ohranjeno zidovje. — I. S.

ratorjev ne potrebujemo več, saj je zavadova delavnica s strokovnjaki dala že vidne rezultate pri umetninah, razstavljenih v Narodni in Dolenjski galeriji, v koprskem muzeju in drugod.

Za razstavo **Stari tuji slikarji II** (1964) restavrirali **32 slik** (na razstavi tudi dokumentacija stanja pred restavracijo in delovnega postopka. Za novo **Dolenjsko galerijo** restavrirali **26 slik**, ki niso toliko umetnostno, pač za zgodovinsko pomembne. Za **umetnozgodovinski simpozij** v Slovenj Gradcu restavrirali **13 plastik** iz Dravske, Mežiške in Mislinjske doline. Kiparski oddelek obnovil tudi **12 kipov in 10 glavic putov** za zlata oltarja v **Hrastovlju**. Od posebnih plastik najlepši in najkvalitetnejši **Miklavž iz Krstence pri Kanalu** iz 14. stol. — pod vrh-

Palma mlajši (?), Sv. Magdalena (detajl glave med odkrivanjem izvirnika (foto J. Gorjup)
Palma de Jeune (?), Ste Madeleine (détail de la tête pendant la découverte de l'original)

Matej Sternen: Sv. Barbara (kopija na les); detajl pred restavriranjem. Privzdignjena barvna plast (foto J. Gorjup)

Matej Sternen: Ste Barbe (copie sur bois), détail avant la restauration. Couche de peinture soulevée

njo preslikavo še dobro ohranjena izvirna polihromacija. Posebej moramo omeniti uspešno restavracijo slike **Piranski mestni očetje** Domenica Tintoretta (1963), kjer pod grobimi ploskovitimi preslikavami restavratorji našli skoraj popolnoma ohranjeno prvotno slikarijo. Dopolnitev manj-

ših manjkajočih mest uveljavila celoto. — Primer, kako si v bodoče ne želimo več delati, je bila priprava razstave Umetnost 16. in 17. stol. na slovenski obali. Dva meseca pred razstavo sklenjena šele pogodba, zato lahko prevzeli le 7 najbolj ogroženih slik in še te restav-

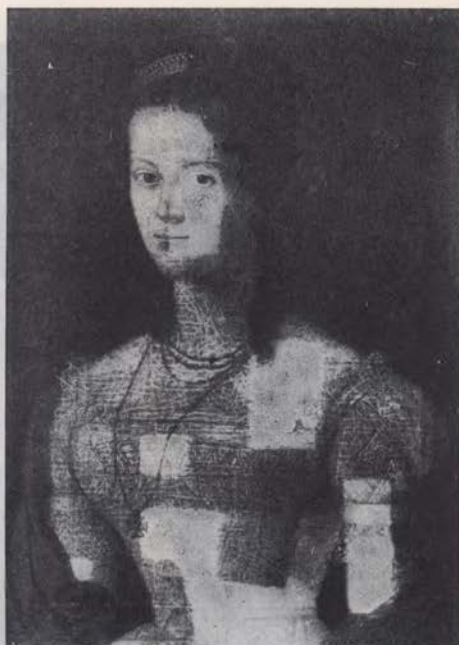

Ista slika — celota po restavriranju (foto J. Gorjup)

Le même tableau après restauration

rirali izven rednega časa. Kljub temu delo opravljeno skrbno: slika sv. Magdalenne Palme mlajšega je med čiščenjem odkrila več barvnih plasti, zato prosili M. Vidmarja in dr. Del Cotta za rentgenski posnetek, ki pod poslikavo iz 18. stol. jasno pokazal povsem drugačno prvotno podobo. Slika bo dokončno restavrirana 1965.

V zadnjih treh letih restavrirali vsega 116 slik in 38 plastik (1962: 27 slik in 15 plastik, 1963: 22 slik in 15 plastik, 1964: 67 slik in 8 plastik).

Matevž Langus: Maria von Fichtenau — med čiščenjem starega laka in preslikav (foto J. Gorjup)

Matej Langus: Maria von Fichtenau — pendant le nettoyage du vernis et des retouches

Ista slika po restavriranju

Le même tableau après restauration

Sv. Katarina (les, 15. stol.) — pred in med restavriranjem ter po njem (foto M. Zeleznik in J. Gorjup). Med odkrivanjem prvotne polihromacije so restavratorji odkrili pet preslikav
 Sainte Catherine (bois, 15e siècle) avant, pendant et après restauration. En découvrant la polychromie originale, les restaurateurs ont découvert cinq repeintures

Poleg tega restavratorji delali na terenu (gl. članke in poročila) in se lotevali znanstvenih raziskav. Pomembnejši so npr. poskusi z rimskimi ometi in raziskave v zvezi z uporabo vinilnih in akrilnih smol. O prvih bo raziskovalec še poročal, umetne smole pa v naši delavnici že zavzemajo mesto, ki jim pripada. Po izkušnjah naših strokovnjakov kot tudi tistih iz zveznega inštituta jih ne uporabljamo nekritično in tuje recepte prilaga-

jamo našemu podnebjju. Sneli smo že nekaj delov fresk z vlažnih sten, kar včasih ni bilo mogoče. Umetnine, ki jih s klasičnim restavratorskimi pripomočki ni bilo moč rešiti, sedaj obnavljamo s pravilno uporabo umetnih smol. Večji napredek ovira pomanjkanje primernih prostorov in sredstev. Zato ne moremo namestiti kemika in si lahko privoščimo rentgenske raziskave samo v najbolj kočljivih primerih! — I. M.

ETNOGRAFSKI SPOMENIKI

Avtorji:

A. B. — Ada Baar

I. S. — Ivan Sedej

Bukovica. Kalanovo domačijo (Bukovica 26), ki je plod rasti od pozne gotike in baroka do 19. stol. in etn. spomenik I., hoče lastnik »adaptirati«, tj. podreti baročno čelo, postaviti novo iz zidakov in spremeniti notranjščino. Z obnovitvenim predlogom ing. arh. M. Mušiča (LR X, 129) se ne strinja. Spomladi 1964 Zavod za sp. v. Lj. sklical komisijo; sklepi: urediti sanitarije, izolirati vežo, urediti kuhinjo in spalnice v 1. nadstr., dvojno zastekliti okna, zlasti nujna pa drenaža. Spremembe na zunanjščini, »spodnji hišič«, veži in kleti niso dovoljene. Lastnik naj adaptira po teh navodilih ali pa sezida novo hišo. Izbral prvo. — A. B.

Cerkno. Junija 1964 topografsko raziskali področje Cerknega. Vodstvo ekipe in popis etnografskih spomenikov I. Sedej, popis umetnostnih spomenikov E. Smole, popis naravnih znamenitosti in pokrajinskih predelov S. Peterlin. — I. S.

Dolsko. Ob ogledu naselja ugotovili, da lastnik izredno ambiciozne kmečke stavbe Dolsko 17 s številnimi pomembnimi detajli iz 1. pol. 19. stol. prekril streho s salonitom, ne da bi on ali obč. sk. obvestila Zavod za sp. v. Lj. — A. B.

Doslovče. Roj. dom F. S. Finžgarja — kajža s skromno ohišnico, majhnim kozolcem in skednjem — primer proletarsko kmečkega gospodarstva, ki ga dopolnjuje obrt, tu tkalstvo in krojaštvo. Zavod za sp. v. Kranj 1964 zbral dokumentacijo za obnovo te in postavitev varuhove hiše ter podatke o predmetih za ureditev spominske zbirke. — J. Š.

Godešič. Nasproti srednjeveške cerkve značilna kmečka arhitektura z baročno kletjo in detajli, zlasti na čelni strani hiše

J. Š. — Jernej Sušteršič

V. K. — V. Kopač

(Godešič 22). 1963 lastnik hotel hišo adaptirati. Zavod za sp. v. Lj. odklonil idejni načrt notranjščine (arh. Oblak), ker preprosto posnema Siča in ne sodi v to okolje. Predlagal adaptacijo, ki ohranja čelno stran, »hišo« in klet, v novem prizidanem delu pa ureja nove stanovanjske prostore. Lastnikova tožba glede na zavodovo dokumentacijo zavržena. Poleti 1964 lastnik pričel delati po naših navodilih, a med deli nekatere stvari že spreminjal.

Adaptacija kmečke stavbe z nekaterimi lepimi baročnimi detajli zlasti na čelni strani **(Godešič 17)** pokazala izred-

Jezerško, porušena sevzahodna stena Jenkove kasarne pred pričetkom del (foto J. Gorjup)
Jezerško, mur nord-ouest demoli de la »caserne« Jenko avant le début des travaux

no slabo stanje čelne stene, zato Zavod za sp. v. Lj. pristal na rušenje. Načrt za novo stavbo se v sorazmerjih sklada z okolico.

Baročno kmečko hišo s stilno enotno oblikovano kletjo (**Godešič 43**) lastnik hotel 1964 podreti in sezidati »vilo«. Zavod za sp. v. Lj. ni dovolil; izdelal načrt, ki ohranja čelni, na vaško pot obrnjeni del z baročnimi okni in mrežami, dozidano stavbo pa prilagaja okolici. Dela se še niso začela.

Nasproti baročne hiše Godešič 43 lastnik stavbe **Godešič 27** na čelni strani ob poti k srednjeveški podružnici vzdal 2 trodelni okni. Zavod za sp. v. Lj. zahteval, da skupščina občine izda odločbo o povrnitvi v prvotno stanje. — A. B.

Hosta pri Škofji Loki. Delno gotsko, delno baročno, sočasno polihromirano kmečko hišo Hosta 1, v upravi Kmet. zadruge, hotel Zavod za sp. v. Lj. 1964 restavrirati in prezentirati. Sklad SRS za posp. kult. dejavnosti zagotovil sredstva, občina Šk. Loka pa ni dala svojega deleža, zato načrt propadel. — A. B.

Jezerko. Jenkova kasarna na Zg. Jezerskem: primer arhitekture na meji med kmečkim in fevdalnim stavbarstvom (po izročilu srednjeveški hospital). Sredstva za sanacijo in prezentacijo prispevala Sklad SRS za posp. kult. dejavnosti in obč. skupščina Kranj (2.500.000 din). Rep. in kranjski zavod za sp. v. 1964 nabavila ves gradb. material in pozidala podrti sežah, steno. — I. S.

Kamnik. 1964 lastnik hotel sam obnoviti staro strojarsko hišo v **Parnovi 21**: odstraniti lesene dele in zidati s cementnimi zidaki. Zavod za sp. v. Lj. ni dovolil, marveč priporočil skupščini občine odobritev dolgoročnega posojila, da lastnik obnovi stavbo po navodilih zavoda. — A. B.

Komenda. Široko razrasli komendski lipi, ki zaradi obilnega priliva gnojnice iz soseščine ni več odporna, vihar odlomil krepak odrastek, kar prizadelo njeno organsko in statično ravnotežje. Jeseni 1963 smo povezali drugih 7 razrastkov z vezmi iz močne konopljene vrvi. Predlog Zavoda za sp. v. Lj. predvideva povezavo krošnje z objemkami in prečnimi vezmi iz paličastega železa, ki bo podaljšala življenje sicer hudo načeti, toda še zmeraj mogočni komendski lipi. — V. K.

Kranj. Leseno, s slamo krito sitarsko hišo iz 1740 z delno zidanima srednjim delom in kuhinjo (Stražišče, Benedikova 22, pri Fauč) želel Zavod za sp. v. Kr. ohraniti na kraju samem, kjer pa hoče lastnik sezidati novo hišo. Zato bomo stavbo natanko posneli, oštevilčili dele in jo 1965 prenesli v spomeniški kompleks Detelovega gradu pod Šmarjetno goro. — J. Š.

Ljubljana. Zavod za sp. v. Lj. izdal soglasje za začasno namestitev železnih vrat med hišama Krakovska 35. in 37. Ob morebitni kasnejši urb. ureditvi Krakovskega predmestja bo treba ograjo nadomestiti z ustrežnejšo ureditvijo, ki bo dopuščala neoviran pogled na vrtove v ozadju. — A. B.

Mekinj. Prašnikarjevina obsega drevored, značilno vrtno ograjo, ambiciozno nadstropno hišo v kmečkem slogu, nek. kopališke zgradbe v psevdorenesančnem slogu in opuščen vrt. Na optično izredno občutljivem mestu v pobočju med obema zgradbama (v ozadju) zidajo moderne vile, ki ne sodijo sem. Skupščina občine Kamnik ni obvestila Zavoda za sp. v. Lj.! — A. B.

Mišji dol. Ambiciozna kmečka stavba iz 1798 v predelu, ki nekoč v posesti stiških opatov, domnevnih pobudnikov kmetije (Mišji dol — Menišji dol), etnografski spomenik prve vrste. Vsa stavba, predvsem pa zunanjščina z bogato razčlenjenimi fasadami redke primer tako doslednega odmeva stilne arhitekture. Obč. skupščina Litija izdala protizakonito dovoljenje za adaptacijo. Prezidanje notr. prostorov in vzdavanje novih oken povsem nepotrebno, saj stari prostori le delno izkoriščeni, možno pa preurediti tudi veliko podstrešje. Odločba občine razveljavljena. Zavod za sp. v. Lj. izdelal brezplačen načrt za novo ostrešje in delno adaptacijo prostorov in ponudil lastniku pomoč 100.000 din za obnovo slamnate strehe. Lastnikova tožba zaradi dokumentacije Zavoda zavrtnjena. Lastnik začasno opustil adaptacijo, prekril pa streho s cementnim zareznikom. — A. B.

Pevno. Zavod za sp. v. Lj. jeseni 1964 zavrnil vlogo lastnika, ki želel adaptirati najpomembnejši del stare baročne hiše št. 9 — etnogr. spomenika z letnico 1782. Zaključeni ambient še stopnjuje zraven stoječa zidana in polihromirana baročna kašča iz 1738, pa tudi mlajša hiša št. 13 z detajli v tradicionalnem ba-

ročnem duhu. Zavod predlagal adaptacijo v zadnjem delu hiše, ki ne bi motila celote in bi se v zunanjščini prilagala okolici. — A. B.

Polhov gradec. Nov. 1963 F. Čamernek začel samovoljno, v nasprotju z odločbo obč. sk. Vič (lokacija 12 m od parc. 157 in 16 m od parc. 143, tako da ne moti pogleda na grajski kompleks) zidati bliže grajskemu poslopju na ozemlju pod strožjim spomeniškim varstvom. Na zahtevo Zavoda za sp. v. Lj. Urb. inšpekcija okraja Lj. ustavila začeta dela. Poleti 1964 lastnik ni nadaljeval del. A. B.

Predjama 15. Vrbarjeva hiša je odličen etnogr. spomenik v okolju Predjamskega gradu. Uredili jo bomo kot krajevno etnogr. zbirko. S sredstvi Zavoda Postojnska jama in Sklada SRS za posp. kult. dejavnosti nabavili ves gradb. material, zagotovili izvajalca, izrisali objekt (s študenti FAGG) in podrobno inventarizirali (sk. 2.000.000 din). — I. S.

Selca. Lastnik A. Podlipnik kljub zaščitni odločbi adaptiral pomembno baročno stavbo **Selca 70** iz 2. pol. 18. stol. Zunanjščino povsem opustošil. Zavod za sp. v. Lj. obvestil okr. urb. inšpekcijo in sodnika za prekrške obč. sk. Škofja Loka. Lastnik kaznovan z globo 20.000 din. — Zavod za sp. v. Lj. izdal lastniku **Selce 28** soglasje za adaptacijo dvodelnih pokončnih oken po predloženem načrtu. Kljub novemu materialu delo izredno uspelo, skladno z okoljem. — A. B.

Solčavsko. Julija 1964 skupina konservatorjev rep. in celjskega zavoda za sp. v., tehn. risar in 2 fotografa topografsko obdelali ozemlje okrog Solčave. Poudarek na kmečkem stavbarstvu (samotne kmetije) in inventarizaciji naravnih spomenikov. — I. S.

Spodnje Gameljne 33. Redek primer mogočne gotske kmečke stavbe v okolici Ljubljane. Hiša delno, a ne bistveno adaptirana, enotni videz ohranjen. V njej gotsko obokan kletni prostor, v veži pa rahlo nakazana rebra. Poleti 1963 Obč. Lj.-Šiška izdala lastniku dovoljenje za adaptacijo, ne da bi obvestila Zavod za sp. Lj. Latnik porušil pol hiše in 10 cm zraven dozidal moderno kokco s trodelnimi okni. Dragocen spomenik uničen (klet in veža sicer ostala), novi objekt pa zbuja vtis silne prostorne stiske in razbija doslej skladno okolje. — A. B.

Suha. Zavod za sp. v. Lj. 1964 že zavrnil P. Jugovico načrt za novo stanovanjsko stavbo (št. 36), izdelan v proj. podjetju Tehnik v Šk. Loki, neprimeren za staro vaško okolje na Suhi, kjer več spomeniških stavb, neprimeren pa tudi za prostor zunaj strnjenege naselja. — A. B.

Šentjošt pri Vrzdencu. Obč. sk. Vič, ne da bi obvestila Zavod za sp. v. Lj., izdala lastniku dovoljenje, da poruši ambiciozno kmečko stavbo št. 50 z gotskim portalom iz 16. stol. in sočasno črno kuhinjo z 2 manjšima kvadratnima odprtinama nad vhodom. V kasneje dozidanem delu stavbe 2 lesenih rezljanih vrat iz 1. pol. 19. stol. (ena polihromirana). Porušenje ugotovili ob slučajnem ogledu. — A. B.

Solčavsko — Podolševa, opuščena samotna kmetija (foto I. Sedej)

Solčavsko — Podolševa, ferme isolée abandonnée

Škofja Loka — Mlinska ulica. Julija 1963 Zavod za sp. v. Lj. ustavil gradb. dela na gospodarskem poslopju pri »Krevsovem mlinu«. Gradb. podjetje Remont Šk. Loka začelo brez dovoljenja obč. sk. in soglasja zavoda preurejati stavbo v samski dom za delavce in garažo. Stavba sicer ni zavarovana, je pa tik zavarovane Krevsove domačije, mlina in žage некоč kot gosp. poslopje predstavljala del velike domačije. — Remont mora spet obnoviti nekđ. zunanjščino (enotno okolje!), vendar jeseni 1964 obvestil skupščino, da stavbe ne bo uporabil in tudi ne adaptiral (čeprav smo mu izdelali načrt za adaptacijo). — A. B.

Tržič. Kurnikova hiša (pri Rodarju, Kurnikova 2), predtrška nogavičarska hiša iz zač. 18. stol., roj. hiša ljudskega pesnika V. Kurnika in brata Fortunata, zbiralca nar. blaga, in čitalniško zbirališče rodoljubov, ostala skoraj nespremenjena. Ohranjeni črni kuhinji spodaj in »na vrhu«. Obilo okrašenih lesenih delov in muzejsko uporabnih predmetov. Lastnica odstopila hišo občini za muzej (nogavičarstvo, kolarstvo, čitalništvo, delo obeh Kurnikov). 1964 obnovljen gank, 1965 se lotimo strehe. — J. Š.

Ulovka nad Vrhniko. Nenadzorovano postavljanje počitniških hišic ogrožalo lepoto hribovite pokrajine. Zavod za sp. v. Lj. na pobudo obč. sk. Vrhnika izdelal urbanistični program z varstvenim režimom za področje Jamnika pod Ulovko. Predvideni 3 zaselki poč. hišic (pri Jamniku, Podulovka in nad Logarjem), po elementih in načinu obdelave prilagojenih tamošnjemu tipu stavb, postavljenih pa v obrobni pas gozdnih sestojev na sev. pobočju Ulovke. Gradb. material: les, kamen in opeka; s plazmo zariban apnen omet, smrekov opaž s pokončnimi stiki, elektrovod v zemeljskem kablju; kritina: star bobrovec, slama, skodle ali rombasti cementni strešniki. — Program ohranja in regenerira sedanje kmetije z gospodarskimi poslopji, ki z visokim čelnim opažem poudarjajo samosvojost stavbarstva tega hribovitega okoliša. — V. K.

Viševk pri Ložu. Na željo obč. sk. Cerknica Zavod za sp. v. Lj. 1964 prosil

Sklad SRS za posp. kult. dej. za participacijo pri obnovi lesene, s slamo krite kmečke hiše, ki nezadržno propada. Obč. sk. pozneje sporočila, da nima denarja za to. — A. B.

Zali Log. Spomladi 1964 Zavod za sp. v. Lj. slučajno izvedel, da hoče Kraj. skupnost sezidati novo šolo na pobočju tik pred vasjo — nizko dvokapnico s salonitno kritino, s primorskim kaminom podobnimi dimniki in neprimernimi fasadami, ki bi poleg tega zakrivala pogled na slikovito, značilno in v Selški dolini še najbolj enotno naselje z visokimi kmečkimi hišami, s strmimi, s škrikljem prekritimi dvokapnicami in živahnimi fasadami. Zavod sklical v vasi posvetovanje s predstavniki kraj. skupnosti, občine in projektanta. Izbrana nova lokacija na mestu velikega pa propadajočega gosp. poslopja nasproti vaške gostilne. Če tu postavijo v zunanjih sorazmerjih okolju prilagojen kult. dom, ta reši dvoje vprašanj. Navzdoci so predlog sprejeli. — A. B.

Zbilje. Kljub strožjemu varstvenemu režimu (gl. N. Šumi, Ureditveni načrt Zbiljskega jezera, VS 1959) poleti 1963 neprimerno adaptirali več kmečkih hiš. Nizki kmečki hiši z baročno oblikovanimi deli npr. prizidano nadstropje, manjši stavbi vzdali velika trodelna okna, poleg postavili standardno »predmestno villo«. Obč. sk. Lj. Šiška ni obvestila zavoda o izdaji dovoljenj. Vsa dela izvedena v enem mesecu. Odkrili ob slučajnem ogledu. — A. B.

SPOMENIKI NARODNOOSVOBODILNE BORBE

Avtorji:

J. C. — Jože Curk
I. K. — Ivan Komelj

V. K. — Vlasto Kopač
E. S. — Emil Smole

I. S. — Ivan Stopar
O. Z. — Olga Zupan

Blagovica. Na željo ZZZ NOV Domžale Zavod za sp. v. Lj. izdelal predlog in načrt za ureditev grobišča padlih partizanov ter obeležja na grobišču v Blagovici. Urejeno poleti 1964. — V. K.

Borl. Ureditev zbirke NOB — gl. Umetnostni spomeniki.

Celje. GO ZB poslal rep. zavodu za sp. v. vlogo OO ZB Celje v zvezi z ureditvijo dvorišča talcev v Starem piskru (načrt ing. Dušan Samec), ki sčasoma izgubilo nekđ. videz. Spomeniško se bo uredil tisti del, kjer med vojno mučilnica in kjer streljali talce. Poleg (po izjavah zapornikov) rekonstruirane mučilnice bo spominska soba s slikami in dokumentacijskim gradivom. Celjski in rep. zavod menita, naj se da zidu, ob katerem ubijali domoljube, le pietetno obeležje, na stavbi sami pa se z detajli nakaže nekđ. položaj. Spomenik NOB v dvorišču je stvar spom. komisije pri GO ZB. Z glavnega trga bo urejen dohod v dvorišče skozi poslopje stare kaplanije. — I. K.-I. S.

Cvibel nad Žužemberkom. Na željo kraj. odbora ZB v Žužemberku in okr. skupščine Ljubljana Zavod za sp. v. Lj. utrdil in obnovil spomenik in grobišče. Zg. ploskev podstavka prekrili s svinčeno pločevino z okapnikom. — V. K.

Franja. Kljub varovalnim »palvis« mrežam potrebna vsakoletna vzdrževalna dela. S podporo rep. sklada za posp. kult. dej. in obč. sk. Idrijski muzej po navodilih Rep. zavoda za sp. v. rekonstruiral »bunker za ranjence« in zavaroval pot do njega. Notranjščine bolniških barak bo treba opremiti, da bo obnovljen nekđ. videz — nekaj tega že 1964. — I. K.

Hrastnik. Na pobudo ZB NOV Hrastnik Zavod za sp. v. Lj. izdelal predlog za

ureditev grobišča padlih borcev ob Bobnu v Hrastniku in za hortikulturno ureditev okolice. Predvidevamo postavitev sarkofaga in spominskega stebra s 3 bronastimi reliefi S. Batiča (zaradi bližine Kemične tovarne izbrali kot najodpornejše gradivo josiždolski granit), prekritje potoka Boben (50 m), porušitev Puharjevega doma in hortikulturno ureditev. S sredstvi obč. sk. Hrastnik predlog izveden poleti 1964. Kamnoseška dela opravil Ingmag iz Josipdola na Pohorju. — V. K.

Maribor. Zavod za sp. v. Maribor obnovil vse NOB spomenike na območju

Sidraž, kmečka domačija iz 2. pol. 18. stoletja in spomenik NOB

Sidraž, maison paysanne de la 2e moitié du 18e siècle et monument de guerre de la Libération nationale

obč. skupščine Maribor-Center razen tistega na Gradišču, kjer ni bilo pravočasno izvedbenega načrta, in tistega ob magistrali, kjer čakamo na dokončno ureditev tega mestnega predela. — J. C.

Nova Gorica. Očiščeno in primerno urejeno okolje železniškega predora Nova Gorica—Šempeter, na katerem vzdana spominska plošča iz NOB. — E. S.

Sidraž. Lastnik domačije Sidraž 7 M. Dobovšek želel adaptirati stanovanjsko hišo, lep primer ljudskega stavbarstva iz 2. pol. 18. stol. in hkrati spomenik NOB (shajališče partizanov, kurirjev in ilegalnih delavcev narodnoosvobodilnega gibanja). Okt. 1944 zaradi izdaje v hiši ubiti 4 partizani, med njimi oče in sin Dobovškova; v spomin na to 1955 vzdana spominska plošča.

Na predlog Zavoda za sp. v. Kranj in ZZB Obč. skupščina Kranj stavbo odkupila in omogočila lastniku zidavo nove stanovanjske hiše v sklopu domačije. — Spomeniški objekt bo 1966 spomeniško urejen. — O. Z.

Stranje. Na pobudo ZB NOV Kamnik Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana

izdelal načrt za ureditev grobišča padlih partizanov s Kališča in Korošice v Zgornjih Stranjah ter predlog za 6 m v. spominski steber (istrski kamen) na grobišču in za hortikulturno ureditev dohoda do grobišča in bližnje okolice. V steber vklesani značilni okraski velikoplaninskih pastirskih pisav za trniče (posebnost tega kraja). Izvedeno jeseni 1963. — V. K.

Urh. Na pobudo Mestnega sveta Ljubljana Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana nadomestil razzeble kamnite kose spomenika na Urhu, zg. ploskev podstavka pa pokril s svinčeno pločevino z okapnikom (preprečuje dosedanje zamakanje v notranjost kamnitega postavka spomenika). Kamnoseška dela opravil »Naravni kamen« iz Ljubljane.

Obnovili in zastekli tudi maketo belogardiščne postojanke na Urhu. (Janko Vertin). — V. K.

Vojsko. 1964 začeli pod nadzorom Rep. zavoda za sp. v. urejati **part. bolnico**. Komisijsko dogovorjeno, da se **tiskarna Slovenija** ne seli v dolino k bolnišnici, ampak ostane na svojem mestu in se tam uredi. — I. K.

Spomeniški objekt na Gradišču, kjer ni bilo pravočasno izvedbenega načrta, in tistega ob magistrali, kjer čakamo na dokončno ureditev tega mestnega predela. — J. C.

RAZNO

Avtorji:

I. M. — dr. Iva Mikl

E. S. — Emil Smole

M. Ž. — Milan Železnik

Dornberk. Glagolski napis iz 1510 na kamniti prekladi vrat v ž. c. odlili v mavec. — E. S.

Kamnik. Zavod za sp. v. Lj. komisij-sko ugotovil, da ž. arhiv (iz 17. in 18. stol. z dragocenimi podatki za kult. zgodovino, npr. o Maksimilijanu Raspu, Franu Pavglovcu, Petru Pavlu Glavarju, Juriju Japlju itd.) nameščen v neprimernem prostoru v pritličju, kjer obok ob potresu 1963 razpokal in podprt z bruni, tako da prihajajo vanj izparine sosednje kuhinje. Zavod predlagal premestitev arhivalij v ustrezen prostor v isti stavbi, ki pa zase-den. — M. Ž.

Kostanjevica pri Gorici. Del dragocene-ga knjižnega fonda kostanjeviške sa-

mostanske knjižnice že dalj časa ogro-žen; del knjig prenešen zdaj v 2 na novo pridobljena prostora v 1. nadstr. — E. S.

Stojnci pri Ptuj. Januarja 1964 zbra-nih še nekaj novcev iz jeseni 1963 naj-denega in raztresenega depoja. Obvestilo prišlo v muzej slučajno. Depo novcev iz k. 17. stol. shranjen v vrečki in s čepom zabit v podvaljek — veliki hloed pod pre-šo, najden pa ob prenosu preše iz vini-čarije v Halozah k Pilingerju, pd. Petro-viču v Stojncih. Delavci in otroci raznesli novce po vasi in večina izgubljena. Po izjavah prisotnih namreč v depoju ok. 200 novcev. Pri prejšnjem lastniku preše izvedeli, da prišla pred nekaj desetletji s Polenška v Slov. goricah, kjer verjetno narejena in prišel vanjo depo. — I. M.